74663

VIRGIL N. MADGEARU

CURS
DE
ECONOMIE POLITICĂ

BIBLIOTECA

1 9 4 4
INSTITUTUL DE CERCETĂRI ECONOMICE
PROFESOR VIRGIL N. MADGEARU

VIRGIL N. MADGEARU
27 Decembrie 1887—27 Noembrie 1940

TABLA DE MATERII

	Pag.
Indicele alfabetic	VII
Indicele numelor proprii	IX
Erata	XIII
Prefaţa	XVII

Partea I. — ECONOMIA POLITICĂ GENERALĂ

I. Introducere	3
1. Obiectul şi ţelurile economiei politice	3
2. Metode de cercetare	10
3. Etapele evoluţiei economice	17
4. Evoluţia ştiinţei economice	35
II. Mediul natural şi social al vieţii economice	43
1. Mediul natural (clima şi pământul)	43
2. Necesităţile omului	50
3. Capacitatea de muncă a omului	59
4. Populaţia	67
5. Statul şi viaţa economică	73
6. Ordinea de drept	81
III. Producţiunea	87
1. Elementele fundamentale ale producţiunii	87
2. Comunitatea de muncă şi diviziunea muncii	96
3. Capitalul	108
4. Intreprinderile economice	117
IV. Despre schimb	134
1. Valoarea	134
A. Teoria subiectivă	136
B. Teoria obiectivă	141
C. Teoria şcolii matematice	150
2. Sistemul pieţelor	156

3. Despre preț 163
4. Moneda 173
5. Despre credit 200
6. Despre comerț 217
7. Despre transport și comunicații 231

V. **Teoria repartiției** 239

1. Despre salariu 240
2. Dobânda capitalului 253
3. Renta pământului 264

VI. **Despre consumație** 273

VII. **Conjunctura și crizele economice** 288

1. Controversele doctrinale asupra naturii crizelor și conjuncturii 288
2. Natura, cauză a fluctuațiilor economice 293
3. Capitalul ca factor de conjunctură 296
4. Munca ca factor de conjunctură 302
5. Crizele economice 306

Partea II. — EVOLUȚIA ȘTIINȚEI ECONOMICE

1. Introducerea 313
2. Școala fiziocrată 319
3. Școala clasică 333
4. Școala istorică-etică 378
5. Școala austriacă 387
6. Lupta pentru metodă 395
7. Problema judecăților de valoare 403
8. Problema politicei economice 408

Partea III. — ANEXE

1. Lecția de deschidere a cursului „Studiul practic al întreprinderilor comerciale și industriale" 417
2. Lecția de deschidere a cursului „Studiul transporturilor în economia socială" 439
3. Memoriul profesorului Virgil Madgearu (fotogravură). 459
4. O pagină din notele de curs și o pagină din manuscrisul cursului de economie politică (fotogravură) 473

INDICELE ALFABETIC AL PRINCIPALELOR SUBIECTE

Agricultura: 30-31, 37, 48-50, 119-122, 128-132, 262, 267, 294-296, 364-365, 321-332, 334-335.
Altruism, simpatie, solidarism: 6, 63, 74, 75, 324, 378-379, 379-380, 392-293, 384, 392, 408.
Asociațiuni economice: 20, 32, 35, 76, 81-82, 96-107, 117-133, 251.
Austriacă (școala): 42, 136-141, 152, 352-354, 378-395.
Autarchie: 229-230, 285-287.
Balanța comercială: 225, 227-231.
Balanța plăților: 225-226.
Bănci: 205-216, 307.
Burghezie: 29-30, 317, 369, 375.
Bursa: 160-163, 223-225, 301-302.
Capitalism: 30-35, 56, 61, 74, 83, 89, 109, 113-115, 145, 147-150, 160, 219-238, 247-251, 254, 282-283, 286, 369, 374-378, 401, 402, 414.
Capitalul: 27, 108-117, 173-216, 253-272, 274, 296-302, 325-329, 346.
Comerțul: 28, 217-231; — exterior: 218, 224-226.
Comunism: 73, 83, 181.
Concurența: 15, 26, 128, 153, 171-172, 262-263, 289, 309, 317.
Conflictul dintre muncă și capital: 38, 61, 77, 81, 116, 145, 249, 249, 375.
Conjunctura: 292-309, 391.
Consumatorul: 161-162, 273-287.
Contul curent: 213-214.
Cooperația: 121-124, 215, 222-223, 262.
Creditul: 196-198, 200-216.
Crizele economice: 285, 287, 288-309, 377-378.
Deflația: 199-200.
Demografie: 55, 67-73, 88, 339-342, 360.
Diviziunea socială a muncii: 20, 34, 38, 61, 63, 66, 96-108, 112, 332, 335.
Diviziunea internațională a muncii: 217, 228-229, 230.
Economia închisă: 18, 21-24, 71, 218.
Economia de schimb: 15, 18-20, 23, 52, 135, 145, 147, 156-163, 165-167, 176, 223-239, 336-337.
Economia țărănească: 25-27, 121, 135.
Economia națională: 27, 39-40, 282-283, 374; ec. naț. și războiul: 237, 315.
Egoism, individualism: 31, 72, 74, 334, 337, 366-368, 371, 373, 378-379, 382, 392-393, 396, 409.
Etalon: 161, 176, 182-200, 206, 207, 230, 360, 362-363.
Expropriere: 83, 85-86, 234.
Fabrica: 120, 126, 363.
Fiziocrații: 37, 319-333.
Gospodărie, cămin: 18-24, 71, 272-283.
Homo oeconomicus: 41, 366-368, 371, 379, 384, 401.
Industria: 27, 30, 40; — la domiciliu: 124-126; — fabrica: 120, 126-132, 245, 379.

Inflaţie: 190, 199-200, 203.
Intervenţionism: 74-81, 285-286, 377.
Lombardul: 205, 213, 297, 302.
Liberalism economic: 31, 37-42, 74-78, 82-83, 227-228, 233-234, 282, 373-378, 386.
Libertăţi: 82, 85, 317, 330, 338, 386.
Lux, modă: 56-57, 58-59, 114-116, 277, 283.
Marfa: 18, 34, 123, 147, 165, 177-178, 197-198, 236.
Manufactura: 27, 28, 29, 96, 102-103.
Materii prime: 44, 266, 285-286, 350.
Maşinism: 31, 35, 103, 376-377, 412.
Mercantilism: 29-30, 36-37, 75, 225, 227, 317-319, 341.
Metoda economiei politice: 7-10, 36, 368, 385, 395-403, 407; — deductivă: 13-15, 370, 396, 398, 400; — inductivă: 13-15, 292, 388, 396; — raţionalism: 32-33, 52, 132, 243-244, 260, 303, 396.
Moneda: 173-200, 206, 296-302, 360-3.
Munca: 38, 59-65, 77-78, 87-95, 106, 107, 146-147, 156, 240-245, 251, 265, 269, 302-306, 335, 344-350, 351-352, 356, 358, 392.
Nivelul (standardul) de viaţă: 53, 55, 57-58, 70, 107, 114-115, 190, 236-237, 283, 284, 358.
Piaţa: 26, 156-163, 296-300.
Politica economică: 73-86, 113-114, 132-133, 237, 250, 368-369, 382, 383, 385, 395, 404-414.
Politica muncitorească: 72, 76-77, 107, 236-237, 281, 286, 306.
Preţuri: 77-78, 141, 149, 152-156, 163-173, 186, 195, 197, 204, 236, 238, 255, 265, 270-271, 307, 336, 345, 351, 354-355, 358, 361-363, 367, 394-395.
Productivitatea muncii: 35, 39, 43, 49, 50, 94-95, 112-113, 115, 241, 247, 250, 262, 322-323, 325, 329, 410.
Profesiuni, meserii, bresle, întreprinderi: 25-27, 65-66, 81, 117-133, 254, 278, 361, 363.
Profit: 145, 149-150, 253-272, 285, 290, 345, 346, 351.
Proprietatea privată: 82-85, 132-133, 150, 261.
Putere de cumpărare: 190-191, 194-198.
Renta: 48-49, 69, 253-272, 324-332, 354-358, 364-366.
Revoluţia industrială: 31, 219, 353, 375, 376.
Salariul: 33, 62, 107, 114, 126, 145, 239-253, 305, 358-360, 377.
Sclavajul: 19, 20-21, 23, 92-93, 116.
Şcoala istorică: 370-387, 397-401, 404.
Scontul: 208, 212.
Socialism: 83-84, 133, 380, 387.
Socializare: 132-133, 405-406.
Sociologie economică: 42, 373, 401-403.
Somajul: 58, 88, 283, 304.
Speculaţia: 79, 83, 117, 208, 214, 216, 220-221, 223-224, 234, 271, 301-302, 296.
Technica: 5, 48-49, 243, 283-284, 379.
Transport-comunicaţii: 231-238.
Trebuinţe: 3-6, 44, 50-59, 87, 89, 134, 137, 138, 260, 274-275, 392-395.
Valoarea: 134-154, 255, 344-354, 392, 413.
Venitul naţional: 35, 38, 239, 274.

INDICELE NUMELOR PROPRII

AMONN, Alfred (1883): 168.
ARISTOTELES: 36, 141.
ASHLEY, sir Willial (1860-1927): 342, 383.
BALLEWSKI, A.: 437.
BARDAS: 457.
BASTIAT, Frederic (1801-1850): 374.
BAUDEAU, Nicolas (1730-1792): 323.
BAUDIN: 360.
BAUER, I.: 438.
BENTHAM, Jeremy (1748-1832): 367.
BERNHARDI: 386.
BLANC, Louis: 119.
BLOCK, Moritz (1816-1901): 388.
BOETTINGER, H. T. von (1848-1920): 23.
BOEHM-BAWERK, Eugen (1851-1914): 136, 139, 141, 256, 257-260, 380, 395.
BORGHT von: 454, 457.
BORTKIEWICZ, Ladislaus von (1868-): 150, 151, 395.
BRASSEY, Th. lord (1836-1918): 247.
BRENTANO, L. J. (1844-1931): 71, 248, 425, 436.
BUECHER, Karl (1847-): 18, 22, 24, 64, 92, 98, 99, 100-1, 119, 127, 133, 280, 401, 441, 449, 457.
CAIRNES, J. Elliott (1823-1875): 367.
CALMES, A.: 436, 437.
CANTILLON, Richard (1680-1734): 360.
CAREY, H. Charles (1793-1879): 268.
CAROL al V-lea: 317.
CASSEL, Gustav (1866-): 16, 136, 156, 166, 167, 168, 169, 170, 192, 293.
CLARCK, J. B. (1847-): 38, 136, 255, 392.
COBDEN: 251.
COLBERT: 29, 316, 317.
COLSON: 457.
COMTE, Auguste: 382.
CONSIDERANT, Victor (1808-1893): 119.
COPERNICUS: 314.
COURNOT, A. A. (1801-1877): 171.
CROMWELL: 316.
CUNNINGHAM, William (1849-1919): 383.
DAELE: 437.
DARWIN: 339, 342.
DAIRE: 321.
DAVID, Eduard (1863-): 119.
DENIS, Hector (1842-1913): 327.
DIEHL, Karl (1864-): 390, 425, 436.
DIETRICH, R.: 436.
DIETZEL, Heinrich (1857-): 294-295, 374, 445, 449, 452, 457.
DODGE, James: 437.
DUPONT-de-Nemours, Pierre S. 1739-1878): 37, 320, 323.
DUPUIT: 388.
DURKHEIM, Emil: 98, 99.

EHRENBERG, R.: 436.
ENGEL, Ernst (1821-1896): 53, 244.
ENGELS, Fr. (1820-1895): 83.
FISHER, Irving (1867-): 109, 136, 362-363, 438.
FOURIER, Charles (1772-1837): 119
FRANKENSTEIN, Kuno: 444.
FROMMONT: 91.
GEORGE, Henry: 272, 295.
GERSTNER, P.: 438.
GIDE, Charles: 383, 390.
GIRAUD, Paul: 437.
GODWIN: 68.
GOMBERG, L.: 436.
GOSSEN, H. H. (1810-1858): 51, 136, 192.
GRESHAM, sir Thomas (1519-1579): 184, 315.
GRUNZEL: 457.
GUYOT, Yves (1843-1928): 388.
HAUSHOFER: 437.
HECKEL, von: 444.
HEINZERLING, W.: 438.
HELLAUER, I.: 437.
HERCKNER, Heinrich (1863-): 386.
HERMANN, Fr. B. Wilhelm, von (1795-1868): 38, 169, 170, 389.
HILDEBRAND, Bruno (1812-1878): 40, 381.
HOMER: 21, 108.
HUMBOLDT, Al. (1769-1859): 45.
HUME, David: 336, 360.
IOHANNING, A.: 437.
JENNINGS, J. (1729-1773): 368.
JEVONS, W. St. (1835-1882): 89, 91, 136, 295, 367, 388, 389, 393.
KALMES: 425.
KANT: 386.
KAUTSCHY, Karl: 389.
KEYNES, J. M. (1883-): 70.
KING, Gregor (1648-1712): 165.
KNAPP, G. F. (1842-1926): 179.
KNIES, Karl (1821-1898): 40, 178, 381, 382, 383, 409.
KOCHMANN, W.: 437.
KREIBIG, I.: 438.
KROPOTKIN, P. A. (1842-): 73.
LANDRY, André: 390.
LASSALLE, Ferdinand: 246.
LAW, John (1671-1729): 179, 190.
LEDERER, E.: 437.
LEIBNITZ: 67.
LEITNER, Fr.: 437, 438.
LESCURE: 292.
LE PLAY, Fr. (1806-1882): 383.
LESLIE, Th. E. Clife (1825-1882): 383.
LEVASSEUR, Pierre-Emil (1828-1911): 383.
LEROY-BEAULIEU, P. S. (1843-1916): 247, 388.
LEWIN, 438.
LEXIS, Wilhelm (1837-1914): 390. 457.
LIEBIG, Johann (1802-1870): 47.
LIFMANN, R.: 436.
LIESSE, André (1854-): 383.
LIST, Frederic: 39, 40, 229, 230, 381, 409, 448.
LOCKE, John: 314, 360.
LUTHER: 67.
MACLEOD, H. D. (1821-1902): 388.
M'CULLOCH, J. R. (1789-1864): 38, 246.
MALTHUS, Th. R. (1766-1834): 38, 68-71, 246, 255, 288-9, 334, 339-42, 356, 367, 376, 447.
MARSHALL A. (1842-1924): 39, 50, 136, 154, 248, 256, 257, 259, 292, 342, 390.
MARX, K.: 38, 39, 42, 83, 99-103, 118, 119, 145-150, 156, 177, 257, 270, 290, 327, 337, 375, 389, 392, 412.
MATAJA, Victor (1857-1890): 390.
MAYER, R.: 390.
MELTZER: 438.
MENGER, Karl (1840-1912): 11, 133-139, 388, 397, 398, 399, 444, 445, 457.
MICHAILOVSCHY, N. K.: 105-6.
MILL, James: 38, 246, 288.
MILL, John Stuart: 38, 41, 63, 94, 110, 228, 246, 257, 331, 333, 343, 357, 367, 369.
MIRABEAU: 37, 322, 323, 327.

MOLINARI, Gustav (1819-1912): 388.
MONTCHRETIEN: 447.
MUELLER, Adam (1779-1829): 39.
MUELLER, Gustav: 438.
MUNDELLA, A. J. (1825-1829): 94.
NAUMAN, Fr.: 72.
NERONE: 116.
NEWMARCH: 165, 383.
NICKLISCH: 420, 429, 436, 437.
OPPENHEIMER, Franz (1864-): 15.
ORESME, Nicolaus din (1320-1382): 36, 314.
PANTALEONI, M. (1857-1924): 39, 136.
PARETO, Vilfredo (1848-1923): 136
PASSOW, R.: 436.
PATTEN, S. N. (1852-1922): 136.
PEEL: 207.
PETTY, sir William (1623-1687): 141, 314, 315, 336, 354.
PHILIPPOVICH, E. (1858-1917): 390, 408, 409, 410, 423, 445, 452, 457.
PLATON: 97, 98.
PIGOU, A. C. (1877-): 292,390.
POHLE, L. (1869-1926): 407, 408, 410, 411.
PRINZHORN, K.: 437.
PROUDHON, P. J. (1809-1865): 83.
QUESNAY, dr. François (1694-1774): 37, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 327, 328, 329, 332, 441.
RAIFFEISEN, Fr. W. (1818-1888): 122, 215.
RAU, K. H.: 442.
RICARDO, D. (1772-1823): 38, 39, 41, 42, 82, 142-145, 149, 150, 156, 192, 228, 264-266, 268, 269, 288, 333, 334, 342-346, 368, 371, 375, 376, 389, 392, 412, 413, 440, 447.
RICKERT, Heinrich (1863-): 397, 414.
RIDGWAY: 438.
RITTER: 45.
RODBERTUS, J. E. Karl (1805-1875): 21, 86, 93, 109, 270, 288-289, 377, 389, 390.
ROGERS, J. E. TH. (1823-1890): 383.
ROSCHER, Karl: 443.
ROSCHER, W. (1817-1894): 40, 381, 382.
SAX, Emil (1845-1917): 390.
SAY, J. B. (1767-1832): 38, 288-289, 331, 367, 368, 371, 374, 440, 446.
SCHAEFFLE, A. E. F. (1831-1903): 268, 269, 390.
SCHAER: 421-425, 436, 438.
SCHELLE: 321.
SCHLESINGER, G.: 438.
SCHMALENBACH, E.: 438.
SCHMOLLER, Gustav von (1838-1917): 40, 42, 99, 381, 382, 383, 386, 387, 399, 400, 409.
SCHOENBERG, G. (1881): 444.
SCHOENITZ, H.: 425, 436.
SCHOENHOF: 247.
SCHUELLER, R.: 390.
SCHULTZE-DELITSCH, H.: 124, 215.
SCHULTZE-GAEVZENITZ: 95.
SCHUMPETER, Joseph (1833-): 38.
SENIOR Nassau, W. (1790-1864): 38, 247, 255.
SIMMEL, Georg: 58, 178.
SIDWICK, H. (1838-1900): 367.
SISMONDI, J. CH. (1773-1842): 39, 94, 289, 343, 374, 381, 385, 413.
SMITH, Adam: 37, 38, 40, 41, 97, 98, 109, 141-2, 143, 144, 170, 247, 255, 287, 321, 325, 328, 332, 333, 334, 336-9, 340, 341, 343, 345, 347, 353, 355, 356, 357, 366, 367, 375, 376, 379, 412, 413, 440-442, 447.
SOLON: 67.
SOMBART, W. (1863-1941): 37, 56, 116.
SONNDORFER, O.: 437.
SPENCER, Herbert: 105-106.
STAMMLER, Rudolf (1856-): 86.
STEPHENSON, G.: 232.

STERN, A.: 437
STERN, R.: 437.
TAYLOR, F. W. (1856-1915): 91, 243-244, 438, 427.
TEETZMANN: 437.
THUENEN, J. H. von (1785-1850): 38, 41, 266-268, 389.
TOOKE, Th. (1774-1858): 165, 383.
TUGEN-BARANOVSCKY, M. I. (1865-1909): 150, 291.
TURGOT: 37, 246, 255, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 332, 333, 343, 441.
VINTZELBER, I.: 438.
WAGNER, Adolf (1835-1917): 78, 80, 84-85, 208, 215, 386, 387, 390, 400, 401, 446-7, 454-457.
WALRAS, M. E. L. (1834-1910): 146, 140, 151, 388, 395.
WALKER: 247.
WEBB, S. și B.: 126, 383.
WEBER, E.: 436.
WEBER, Max: 401-413, 429, 438.
WEYERMANN, M.: 421, 425, 436.
WEYERMANN, Schonitz: 436.
WICKSELL, Knut: 136.
WIESER, Fr. von (1851-1926): 51, 136, 255, 270, 388, 392.
WILBRANDT, R.: 414.
WILDELBAND, Wilhelm (1848-1915): 11.
WOLF, J. (1862-): 72.
XENOFON: 97.
ZIMMERMAN: 437.
ZUCKERKANDEL, R. (1840-1910): 390.

ERATA

Pag.	Rândul	In loc de	Trebuie citit
16	28	ica	ia
21	22	cercetrăi	cercetări
21	36	muncei	muncii
27	16	ica	ia
28	35	ica	ia
38	27	ea	ei
41	20	ceia ce	ceeace
42	5	aproape jumătate secol	aproape o jumătate de secol
46	21-2	însemnate	însemnătate
49	16	scodere	scădere
58	10	Simel	Simmel
64	7	maestros	magistral
76	8	concepția	Concepția
79	37	reversibilitatea	progresivitatea
83	7	Prudhomme	Proudhon
91	7	Fromont	Frommont
94	39	Mundela	Mundella
104	22	M. K. Mihailovski	N. K. Michailovschy
122	8	Reiffeisen	Raiffeisen
133	17	trepui	trebui
134	1	III. Despre schimb	IV. Despre schimb
135	4	servăj	servaj
148	35	brocesul	procesul
151	28	între cere și ofertă	între cerere și ofertă
151	20	cere	cerere
159	8	unelite	unelte
168	8	Ammon	Amonn
168	18-19	rezultut	rezultat
191	6	țări	țării
192	3	Gosken și formulată	Gossen și formulat
192	30	Stat	de Stat
193	20	mărirea	scăderea
200	titlu	Despre credit	5. Despre credit

Pag.	Rândul	In loc de	Trebuie cetit
215	9	Reifeisen	Raiffeisen
211	30	Iachiditate	lichiditate
217	titlu	Despre comerț	6. Despre comerț
222	30	al consumatorului	a consumatorului
228	8	inbustrie	industrie
231	titlu	Despre transport și comunicații	7. Despre transport și...
231	28	deorace	deoarece
246	5	Frederic	Ferdinand
247	33	Walter	Walker
252	2	aceàstà	aceasta
252	35	concid	coincid
254	39	isvoarelé	isvoarele
255	35	Klark	Clark
272	9	Georges	George
273	titlu	V. Despre consumație	VI. Despre consumație
282	36	Marshal	Marshall
288	titlu	VI. Conjunctura...	VII. Conjunctura...
314	1	care	pe care
314	36	monezilor	monedelor
314	41	monezii	monedei
315	5, 6, 7, 10	monetă și monezii	moneda și monedei
315	22	cunoștiințe	cunoștințe
315	35	state	State
316	10	stat	Stat
316	32	politice se	politice, se
317	4	între ele, este	între ele este
318	37, 38	monetă	monedă
319	16	statelor	Statelor
320	9	acelei	acelui
320	10	faimoasa „ordre positive"	faimos „ordre positif"
326	13, 14	așteptând la	așteptând până la
327	29	moneta	moneda
328	20, 21	care se reinoese	care nu se reinoese
329	36	cursul anlui	cursul anului
335	8	principală	principială
336	12, 13	ca, este schimbul care	ci este schimbul, care
336	23	aceastà	Această
338	27	... Statului, trebuie...	, Statul trebuie
338	28	boilea	doilea
339	14	avuției națiunei	avuției națiunilor
342	32	esté	este
343	29	cultivat.	cultivat".
343	25	muncă.	muncă",
345	34	avantàgii reàle	avantagii reale.
347	5	durabile.	durabile".
347	12	Avansurile anuale erau	Avansurile primitive erau
347	28, 29	diferite, de diferite	diferite, infinit de diferite

Pag.	Rândul	In loc de	Trebuie cetit
348	6-9	există... parte	„există... parte".
348 tablou col.	4 (titlu)	Valoarea	Rata profitului
348 idem col. 5		Totală	Valoarea totală
349	34	cifră.	cifră".
350	2	10%	20%
350	8	ceea ce	ceeace
352	36	explicațiunea că	explicațiunea faptului, că
352	6	salariul plus	salariul, plus
355	16	El cuprinde	El nu cuprinde
355	17	încorporată și el curpinde	încorporată, el cuprinde și
355	28	După Ricardo?	După Ricardo, grâul
355	29	prețul; și renta	prețul și renta
366	30	cred, că pentru	cred că, pentru
366	37	utilitatea, este	utilitatea este
367	5	conceptiunea	concepțiunea
378	titlu	Școala istorică-etică	4. Școala istorică-etică
383	13	Compte	Comte
383	28	Webs	Webb
387	titlu	Școala Austriacă	5. Școala Austriacă
388	7	vechi	veche
388	28	Theorie	Theory
389	36	Wairas	Walras
390	4	este: care	este chestiunea de a ști: care
390	18	Phillipovich	Philippovich
391	25, 26	totul... și că procesul, nu este revelant	Totul se reduce la marile fapte economice, iar procesul formării prețurilor devine revelant.
393	20	pārghie	pârghie
395	13	adunare de fapte	adunarea de fapte
395	titlu	Lupte pentru metodă	6. Lupta pentru metodă
396	30	Insfârșit	3. Insfârșit
396	35, 36	istorică, nu au	istorică nu au
398	40	că o	ca o
400	34	Geermania	Germania
403	titlu	Problema judecăților de valoare	7. Problema...
408	titlu	Problema politicii economice	8. Problema...
408	31	Phillipovich	Philippovich
411	2	teoria	teorie
414	7	Wildebrandt	Wildbrandt

PREFAȚA

Cursul de economie politică al profesorului Virgil Madgearu, a cărui publicare începe cu volumul de față, nu a fost destinat tiparului.

Sunt prelegerile făcute de el, ca profesor la Academia de înalte studii comerciale și industriale din București, înfățișate altfel decât în înșiruirea lor cronologică. Căci — astfel cum ne va apare — cursul nu a fost conceput, din capul locului, ca un tot, ci s'a desvoltat treptat, prin așezarea laolaltă a părților lui componente, distincte una de alta, după cum au fost create, pentru a răspunde îndatoririlor profesorale.

Intocmai după cum concepția sa asupra stadiului economiei românești nu s'a cristalizat decât în lucrarea sa de pe urmă, „Evoluția economiei românești, după războiul mondial" — cu care și-a încheiat, cu trei luni înainte de a dispare, ca printr'un testament, bogata sa activitate de cercetător al realităților economice dela noi —, după o îndelungă perioadă premergătoare, în cursul căreia a întreprins un mare număr de studii cu subiect determinat, în cele mai variate sectoare, astfel cum i le-a cerut multiplicitatea preocupărilor sale pe plan științific și politic, — tot așa, Virgil Madgearu urmărea să ne dea un tratat de economie politică, ca o încununare a activității sale de profesor. In tratatul acesta, ar fi apărut perfect conturată poziția sa în știința economică, iar cursurile sale speciale ar fi urmat să fie folosite numai în parte, topite într'o altă așezare, la care tocmai lucra, atunci când a fost smuls din viață.

Despre tratatul său de economie în pregătire, puțină lume avea cunoștință. Profesorul Madgearu și-a împărtășit intenția numai câtorwa prieteni apropiați, cu care discuta planul lucrării, ce se afla el însuși în faza de elaborare. Pe masa sa de lucru,

am găsit două caete groase, în care culesese metodic fişe foarte abundente din lecturile ce începuse, în vederea tratatului. Ele sunt scrise de mâna sa, cu acele trăsături subţiate, caracteristice scrisului său repede.

Primul caet poartă titlul „Obiectul şi semnificaţia ştiinţei economice" şi cuprinde note scoase din „An essay on the nature and significance of economic science", strălucitul studiu al lui Lionel Robbins, care constituie punctul de plecare al largei desbateri asupra naturei şi obiectului economiei politice, ce s'au dus în ultimul deceniu (136 de pagini, scrise de mână) şi din lucrarea lui Werner Sombart, „Die drei Nationaloekonomien" (122 pagini). Notele asupra cărţii lui Sombart continuă în caetul al doilea (124 de pagini), care cuprinde apoi note asupra cursului de economie politică intitulat „Economics" (24 de pagini), făcut pentru uzul studenţilor dela London school of economics, de un tânăr profesor Frederik Benham şi se opreşte la al doilea capitol al acestui curs 1).

Atât a apucat să pună pe hârtie, din munca premergătoare elaborării tratatului, asupra căruia concentrase întreaga sa activitate, de îndată ce a scos de sub tipar marea sa lucrare asupra evoluţiei economiei româneşti, adică din August 1940, până în ziua fatală de 27 Noembrie a acelui an. Pe masa sa de lucru se mai aflau, în curs de a fi folosite, ultimele lucrări ale profesorului Gaetan Pirou şi anume: „L'utilité marginale: de C. Menger à J. B. Clarck", „Les théories de l'équilibre économique: L. Walras et V. Pareto", „Introduction à l'étude de l'économie politique" şi primul volum din „Les nouveaux courants de la théorie économique aux Etats-Unis", subliniate, cu note pe margine, aşteptând să intre în fişe 2).

---

1) *Caetele cuprinzând notele pentru tratat, manuscrisele cursurilor şi alte manuscrise ale profesorului Virgil Madgearu vor putea fi consultate în biblioteca Academiei de comerţ din Bucureşti, în sala unde a fost instalată biblioteca sa, pe care a dăruit-o, prin testament, acestei şcoale.*

2) *In cursul lunei Noembrie 1940, ultima ce i-a mai fost dat să trăiască, profesorul Madgearu a mai consultat următoarele principale lucrări:*

Denis, Henri: „Les récentes théories monaitaires en France";

Nogaro, Bertrand: „La méthode de l'Economie Politique", 1939;

Strigl, Richard: „Introduction aux principes fondamentaux de l'économie politique";

Eucken, Walter: „Die Grundlagen der Nationalöekonomie". Jena 1940;

Suranyi-Nager, Theo: „Die Entwicklung der theoretischen Volkswirtschaftslehre im ersten Viertel des 20. Jahrhunderts". Jena 1924;

Virgil Madgearu s'a născut în Galaţi, la 14 Decembrie 1887 stil vechi, dintr'o familie de negustori cu stare. Tatăl, ca şi fraţii săi, vor fi negustori. El s'a arătat, din primii ani de şcoală, un aplecat spre studiu. Colegii săi de liceu şi-l amintesc ca pe un tânăr ambiţios şi foarte muncitor, serios şi tenace.

Absolvent al liceului Vasile Alecsandri din Galaţi, în Iunie 1907, el a plecat la studii, în Germania, din toamna aceluiaş an şi a urmat cursurile de ştiinţă economică la universitatea din Leipzig, cursuri, ce se predau, atunci ca şi acum, în universităţile germane, în cadrul facultăţii de filozofie. Aici s'a ataşat, dintr'un început, de profesorii care au exercitat o influenţă puternică asupra formaţiei sale spirituale: Karl Lamprecht, Wilhelm Wundt şi Karl Buecher, figuri din cele mai reprezentative, în aceea vreme, ale ştiinţei germane şi ale noei şcoli istorice germane, în disciplina ştiinţelor economice.

Arhiva universităţii din Leipzig păstrează o serie de mărturii despre lucrările de seminar ale tânărului student român, ca şi despre teza sa de doctorat. Diploma de doctor, despre care Virgil Madgearu nu a vorbit nimănui cât a trăit, am găsit-o într'un raft al bibliotecii sale, în care păstra o parte din manuscrisele sale din prima fază de după răsboiul trecut, împreună cu o serie de fişe folosite pentru acele lucrări, neumblată de vreme îndelungată, vizibil dată uitării. Ea ne-a relevat un fapt necunoscut: acela că „Vergilius Madgearu, galatiensis" a fost proclamat doctor în filozofie şi „bonarum artium magister" cu calificarea superlativă, „summa cum laude".

Diehl, Karl: „Der Einzelne und die Gemeinschaft". Jena, 140;

Brauer, Th.: „Die Erfüllung der Volkswirtschaft". Jena, 1934.

Robbins, Lionel: „The economic basis of class conflict", London, 1939;

Culberston-William S.: „Private international investment in production enteprise";

Din revista „Weltwirtschaftliches Archiv" (1928) următoarele studii şi articole:

Cohn Gerhard: „Bemerkungen zu dem Aufsatz von Ghertschuk".

Ghertschuk J. P. Dr., Mitarbeiter am Konjunkturinstitut, Moskau: „Die Ermittlung der Werterhähung in der Produktionsstatistik. Ihr theoretischer Nationalitaatsbegriff";

Michels Robert Dr.: „Ueber den amerikanischen

Beckenkopf Paul Dr.: „Industriekartelle und ihre Bedeutung für die Gestaltung der Weltwirtschaftlichen Bezienhungen";

Sombart, Werner: „Produktivität";

Studensky A. G.: „Der Landwirtschaftlichen Akademie, Moskau";

„Die Oekonomische Natur der bänerlichen Wirtschaft".

und praktischer Sinn";

Despre începuturile de student la Lipsca, colegul său, d. profesor Dimitrie Gusti, ne-a împărtășit o amintire, în ședința comemorativă a Institutului social român, din Iunie 1942, închinată memoriei membrilor dispăruți ai acestui institut:

„Intr'una din vizitele la profesorii mei din Leipzig, ce făcuse parte din comisia mea de doctorat și cu care rămăsesem în raporturi de prietenie, era în 1908, Karl Buecher m'a luat de braț și m'a dus să-mi arate ultimele transformări ce făcuse în celebra bibliotecă și sală de lectură a seminarului al cărui director era „Vereinigte Staatswissenschaftliche Seminare".

„Deodată, cum intră în marea sală de lectură, se oprește și-mi indică un loc ocupat de un tânăr student, pe care nu-l cunoaștem, ce avea în față un vraf de cărți. „Er ist ein Landsmann von Ihnen, sehr tuechtig und heisst Madgearu" (Buecher pronunța greu numele). Și, spre uimirea mea, ca o dovadă de apreciere deosebită, Karl Buecher se îndreptă spre dânsul pentru a mi-l recomanda.

„Așa l-am cunoscut pe Virgil Madgearu. Mi l-a recomandat personal Karl Buecher, ca pe un element de valoare. Numai cine a cunoscut pe acest profesor sever, puțin comunicativ și rece — îmi amintesc și acum de bucuria ce aveam noi elevii săi, când scăpam de după fiecare din cunoscutele ședințe de seminar conduse de el —, numai acela poate să-și dea seama ce a însemnat gestul de atenție și apreciere al profesorului Karl Buecher pentru Virgil Madgearu!" 2).

Terminându-și studiile la Leipzig, în Decembrie 1910, el a fost trimis de familie la Londra, în principal pentru a învăța limba engleză. A rămas aici un an, ceeace i-a permis să urmeze, timp de două semestre, cursurile universității și alte cursuri speciale, ce se legau mai mult cu preocupările sale de pe atunci, adică cu problemele sociale, făcând în același timp și practică într'o bancă.

Intors în țară, a intrat în plin în preocupările ce adâncise pe plan teoretic, prin studiile sale universitare. Numit, în 1912, șef de serviciu la recent creata „Casă centrală a meseriilor și asigurărilor muncitorești" el a ajuns în scurtă vreme să se impună, prin temeinicia pregătirii sale științifice, prin tenacitatea

2) *D. „Sociologia românească", anul IV, numărul Iulie-Septembrie 1942, pagina 551.*

și entuziasmul său la lucru, devenind redactorul șef al publicației ce edita această instituție, „Monitorul asigurărilor muncitorești". Nu va părăsi redacția acestei reviste de specialitate decât în 1916, când va fi numit profesor titular la Academia de comerț din București.

D. Emanoil Bucuța ne dă următoarea amintire asupra primilor ani de lucru ai lui Virgil Madgearu:

„Era la Casa Centrală a Asigurărilor, la începuturile ei, o secție a patra, organizată ca un oficiu de studii, care a premers toate oficiile de studii de după aceea ale ministerelor. Madgearu a luat parte la înjghebarea lui și l-a dus cu el în toate departamentele pe unde a ajuns titular. In unele locuri, tot ce a rămas dela el, după ce legislația a fost înlăturată, au fost tocmai aceste oficii de studii și oamenii eșiți din ele și ducându-i, în ciuda împrejurărilor, vederile mai departe. L-am văzut acolo la lucru și am lucrat alături de el. Era stăpânit pe atunci de Karl Buecher, care era un fermecător. Prin el am ajuns să-l cunosc și eu, care numai la economie politică și la științele economice nu mă gândisem mai înainte. Il atrăgea problema muncii la domiciliu, care îl atrăsese și pe magistru. Avusese, din cât îmi aduc aminte, și el o lucrare de seminar la Lipsca, cu acest subiect. Cu cercetarea pe teren a problemei în România, prin fabrici și între lucrători, a călcat Madgearu din lumea teoriei, care a amenințat toată viața să-l covârșească și să facă din el un aprioric social, în lumea faptelor" 3).

Din această fază datează primele sale lucrări, consacrate în principal problemelor sociale românești: „In chestiunea meseriașilor", *1911;* „Bursele muncii în Anglia", *1911;* „Bresle vechi și bresle noui", *1912;* „Organizarea serviciului medical și de control la Ortskrankenkasse din München", *1912;* „Industria la domiciliu și asigurările sociale", *1914;* „Cercetări despre industria la domiciliu", *1914;* „Structura și tendințele băncilor populare din România", *1914;* „Ocrotirea muncitorilor în România", *1915;* „Politica socială și războiul", *1915;* „Deux rapports sur les assurances sociales en Roumanie", *1915.*

Este de remarcat că, la studiile despre meserii, bresle, industria la domiciliu, asigurările muncitorești și la rapoartele și notele despre problemele sociale, publicate în revista de specia-

3) *Ibidem, pagina 561.*

litate al cărei şef redactor era, Virgil Madgearu a adăogat, în aceşti primi ani ai activităţii sale publiciste, numai două studii cu alte preocupări decât cele de politică socială, ambele legate însă de interesul pentru clasa ţărănească şi anume: cel asupra genezei, structurii şi tendinţelor băncilor populare, citat mai sus, în care a reluat ideile ce exprimase în două articole publicate cu doi ani mai înainte, sub imboldul unui articol al lui Constantin Stere din „Viaţa Românească", arătând că modul de organizare al acestor bănci le dădea o bază atât de strâmtă, încât nu erau apte să satisfacă nevoile de atunci ale creditului ţărănesc; şi raportul ce a prezentat în 1913 congresului societăţii române de agricultură, intitulat „Asociaţiile de interes agricol".

Tânărul şi studiosul cercetător al problemelor sociale se simţea însă puternic atras spre învăţământul universitar. Academia de înalte studii comerciale, creată de puţină vreme, oferea tinerilor economişti posibilitatea de a nu aştepta confirmarea vârstei, pentru a cuceri o catedră. Atât de irezistibil l-a atras cariera de profesor, încât nu l-a descurajat nici eşecul ce i-a prilejuit primul examen pentru catedra de istoria comerţului. Chemarea ce simţea era mai puternică decât amărăciunea insuccesului. Astăzi, dovada este făcută că ar fi fost o pierdere pentru învăţământul economic dela noi dacă s'ar fi lăsat abătut. S'a prezentat din nou, un an după aceea, şi a cucerit, cu mare luptă, catedra pentru studiul practic al întreprinderilor economice şi al transporturilor. Ajuns profesor, la vârsta de 29 ani, va începe cariera profesorală cu aceste două cursuri de specialitate, făcute pentru prima oară la noi într'o şcoală de învăţământ economic superior pe care le-a intitulat: „Studiul practic al întreprinderilor comerciale şi industriale" şi „Studiul transporturilor în economia socială".

Despre Virgil Madgearu ca profesor nu avem încă decât o singură mărturie dela foşti studenţi ai săi, a d-lui Eugen Demetrescu: 4)

„Profesorul Virgil Madgearu avea un prestigiu ştiinţific şi moral de mari dimensiuni. De aceea, şi examenul la „economia

4) Dealtminteri, tot ce s'a scris până acum dela dispariţia lui Virgil Madgearu se găseşte în: Revista de studii sociologice şi muncitoreşti, anul VIII, numărul 28, Mai 1941; broşura conţinând cuvântările la şedinţa de comemorare dela Academia de comerţ; Sociologia românească, numărul citat; Independenţa economică anul 1941-42; şi câteva articole de ziar.

naţională" ne dădea o deosebită îngrijorare. Se pregăteau studenţii cu râvnă şi stăruinţă, pentru ca nu rareori să amâne singuri, cu o sesiune, prezentarea lor în faţa acestui profesor.

„Colaboram de un an la „Independenţa economică" şi Virgil Madgearu îşi exprimase dorinţa să trec pela dânsul. Un an întreg am amânat această prezentare. Era şi greu. La sfârşitul anului al doilea, trebuia să dau examenul de „economie naţională", care se cerea să-l trec la profesorul Virgil Madgearu, numai pe baza unei temeinice pregătiri a materiei. Abia câteva luni după ţinerea examenului, m'am putut încumeta să mă înfăţişez profesorului şi directorului dela „Independenţa Economică".

„Mă înşelasem însă. Profesorul îşi cunoştea studenţii, dela examen. Mi-a repetat, cuvânt cu cuvânt, chestiunea grea pe care mi-o pusese la examen şi răspunsul pe care i-l dădusem. M'a întrebat şi asupra altor colegi pe care el îi remarcase în acea sesiune. Am îndrăznit atunci să-i spun dorinţa mea de a face doctoratul la cursul de „economie naţională". — „Bine — mi-a răspuns — dar mai ai până la licenţă. Vom vorbi după ce vei lua-o". Şi nu voiu uita cuvintele ce au urmat: „Ucenicia ştiinţifică este grea şi ea nu dă roade decât dacă se face pe îndelete, cu studiu şi cu multă răbdare. Dacă vrei un sfat, nu te grăbi".

„In adevăr, era aceasta în concepţia magistrului, o profesie de credinţă, pe care am auzit-o şi mai târziu din gura lui: „arivismelor şi improvizaţiilor din ţara asta, noi trebuie să le opunem pregătirea. Şi ucenicia abia dacă se poate face până la 30 de ani". De aceea el a făcut puţini doctori.

„Recunoaştem că asprimea firească a profesorului şi a omului de ştiinţă dădea adevărata altitudine şcoalei. In adevăr, după licenţă, am fost pus la o îndelungată practică în administraţia economică. Mi-a recomandat şi m'a obligat la o sistematizare a lecturilor de specialitate. Pentru aceasta, el ajuta pe studenţi cu cărţi din biblioteca lui personală. Iar la doctorat, mi-a îngăduit să mă înfăţişez abia la şase ani după licenţă. Mai mult de doi ani mi-a reţinut în studiu teza de doctorat, după ce ea fusese terminată şi depusă.

„Iată în practică, în ce fel se prezenta concepţia lui despre ucenicia ştiinţifică şi despre pregătirea universitară. Astfel încât astăzi, după ani de experienţă şi răspunderi, nu ne ră-

mâne decât să mărturisim în mod public și cu pioasă recunoștință: — „Aspră și bună școală am făcut noi cu profesorul Virgil Madgearu"!

„Il văd, ca acum, la catedră: învățat, stăpân, nesovăitor pe disciplina ideilor și a frazei, substanțial și convingător.

„Prelegerile profesorului Virgil Madgearu, — ca dealtminteri și conferințele lui dela tribuna Institutului Social Român — au fost printre acelea care, la Academia Comercială, m'au sprijinit în chip hotărîtor în convingerea pe care am avut-o și am practicat-o, că, pentru învățătură înaltă, nu mai era nevoie să mergem neapărat la școlile occidentului și că putem face cel puțin tot așa de bine o pregătire științifică reală, în școala noastră. Cu studii dela o universitate germană, Virgil Madgearu a știut să facă aci școală românească" 5).

In războiul nostru de întregire, a fost chemat să lucreze, în direcțiunea intendenții din Ministerul de Război, la organizarea aprovizionărilor. Atribuțiunile ce a ajuns să i se încredințeze aici corespundeau atât de puțin cu gradul său modest în armată, încât șefii săi ierarhici i-au cerut să se prezinte la serviciu în haină civilă!

In tot timpul războiului, a continuat să-și țină cursurile la Academia de comerț, neîntrerupându-le nici chiar la Iași, unde școala și-a reluat activitatea, cu cadrele restrânse ce-i permitea războiul. Acolo, la Iași, a regăsit pe prietenul său din vremea studiilor, d. Dimitrie Gusti și tot acolo s'a legat prietenia sa cu Vasile Pârvan. Cu acești doi inițiatori va întemeia în 1918 „Asociația pentru studiul și reforma socială", ce amintește, ca titlu și până la un punct ca preocupări, pe cea creiată la sfârșitul veacului trecut de Gustav Schmoller.

In acele vremuri tulburi, în care țara își căuta directivele nouiei sale așezări, gruparea de tineri din jurul acestei asociațiuni își impunea ca program și metodă să cerceteze realitatea românească, înainte de a păși la reforme; să înlocuiască diletantismul în viața de Stat cu organizarea competenței; și să procedeze la difuzarea cunoașterii problemelor politice în masse. Virgil Madgearu va fi secretarul general al asociației, devenită apoi Institutul social român, dela creare până când grijile vieții publice nu i-o va mai permite. El a imprimat

5) *Sociologia românească, 1942, pagina 558.*

personalitatea sa multora din lucrările acestui institut de știință socială, rămânând până la urmă unul dintre membrii fondatori cei mai credincioși și mai harnici.

Tot la Iași va fonda, împreună cu d. Ion Răducanu, publicațiunea de specialitate „Independența economică", la început în forma unui ziar economic, care a început cu un tiraj neobicinuit pe acea vreme, devenind după aceea revistă lunară.

Primul studiu publicat, imediat după războiu, arată că profesorul Virgil Madgearu nu se depărtase de preocupările politicei sociale; este o broșură despre participarea la beneficiu, expunere făcută în secțiunea de politică socială a Asociațiunei pentru studiul și reforma socială la 3 Ianuarie 1919, o critică și în acelaș timp o punere la punct a acestui sistem mai vechi, asupra căruia se concentrase iluzii noi. Următoarele două, sunt studiile publicate în „Arhiva pentru știința și reforma socială": anul I nr. 1, din Aprilie 1919, despre „Organizarea comerțului exterior în perioada de tranziție", *o expunere obiectivă a factorilor care împiedecau întoarcerea la regimul comerțului liber și impuneau încă de pe atunci un regim de organizare; și anul II nr. 4 din Iunie 1921, intitulat* „Măsuri financiare extraordinare", *care începe cu o expunere a poziției economice, financiare și monetare a țării după doi ani dela încheierea războiului și cercetează posibilitatea de folosire a metodelor de a creia venituri Statului pe alte căi decât cea clasică a impozitului pe venit și anume, impozitul excepțional asupra averii, împrumutul forțat și impozitul asupra câștigurilor de război.*

Odată războiul terminat, Virgil Madgearu se va împărți, în primii ani, până ce va dărui cea mai mare parte din activitatea sa treburilor publice, între activitatea de profesor la Academia comercială și aceea de membru pasionat al Institutului social, unde va fi un conferențiar neobosit și un luptător de convingere, în marile desbateri ce se vor încinge, pentru lămurirea ideilor de bază ale așezărilor românești, prin controversele iscate în jurul studiului lui Ștefan Zeletin, despre burghezia română și acelora ale lui însuși, despre evoluția și stadiul economiei țărănești.

Contribuția profesorului Madgearu la strădania Institutului social de a pune, la baza politicei, cercetarea obiectivă și temeinică a realităților o arată simpla înșiruire a titlurilor prelegerilor sale: în ciclul despre reforma constituției, din 1922, „Re-

forma parlamentului"; *în ciclul doctrinelor politice, din 1923,* „Doctrina țărănistă"; *în ciclul problemelor de politică externă, din 1924* „Imperialismul economic și liga națiunilor"; *în ciclul despre viața socială a României după război, din 1925,* „Formarea și evoluția burgheziei române"; *în ciclul despre capitalism și viața socială, din 1926,* „Capitalismul în răsăritul Europei"; *în ciclul despre sat și oraș, din 1927* „Orașul, centru economic"; *în ciclul consacrat politicii culturii, din 1928* „Rolul științelor sociale în societatea democratică"; *în ciclul problemelor românești în cadrul vieții internaționale, din 1928,* „Politica economică și Societatea națiunilor", *în ciclul despre experiența politică și socială contimporană, din 1930,* „Democrația cehoslovacă"; *în ciclul despre federalizarea statelor europene în cadrul internațional constructiv, din 1931* „Blocul statelor agrare, în cadrul federației europene"; *în ciclul din 1932 despre influențe depresiunei economice mondiale în România,* „Depresiunea economică și ordinea capitalistă; *în ciclul din 1934 despre securitatea colectivă, revizionismul și opera constructivă a Societății națiunilor,* „Cooperarea economică internațională"; *în ciclul din 1935 despre reorganizarea statului și viața socială,* „Tendințele de renovare ale democrației".

Lucrările sale privitoare la structura și procesul de evoluție al societății românești datează din perioada 1923-1927. Studiul de bază „Revoluția agrară și evoluția clasei țărănești", *publicat în 1923, în „Arhiva pentru reforma și știința socială"*, „Teoria economiei țărănești", *publicat în 1925, în „Independența economică", ca și prelegerile dela Institutul social despre formarea și evoluția burgheziei române; capitalismul în răsăritul Europei; orașul ca centru economic — adunate apoi, în 1936, în volumul* „Agrarianism, capitalism, imperialism" — *reprezintă contribuțiunea științifică a lui Virgil Madgearu la deslușirea procesului de formație a vieții noastre economice și a clasei țărănești și la definirea rolului fundamental al țărănimii în așezarea socială a țării. Ele dovedesc că doctrina țărănismului pe plan politic nu a fost la dânsul o platformă politică ca oricare alta, ci baza însăși a gândirii sale, dela care nu s'a îndepărtat, până la urmă, ca om de credință ce a fost.*

Dela alegerea primului parlament al țării unite, Virgil Madgearu va fi tot mai mult pe primul plan, în activitatea pe tărâm politic.

Viața publică și lupta parlamentară vor exercita o atracțiune atât de vie pentru impulsul de manifestare a temperamentului său viguros, încât îl va face să uite dorința, manifestată în ședințele începuturilor „Asociației pentru studiul și reforma socială", ca membrii acestei asociațiuni să nu facă politică. Teoretician al țărănismului, în vremea în care abia dacă începuse a se desprinde liniile de evoluție ale clasei țărănești după împroprietărire, el se va identifica pentru tot restul vieții cu această doctrină, care-i va comanda întreaga sa acțiune politică, chiar și pe plan internațional. Va fi ales fără întrerupere în camera deputaților, dela primul parlament al țării întregite și până la ultimul ales în 1937, cu singura excepție a celui din 1931-32, din timpul guvernului prezidat de profesorul Iorga, care-i va simți și regreta absența.

Virgil Madgearu a închinat deopotrivă puterea sa de muncă catedrei și vieții publice, nefăcând niciodată din prima mijloc pentru a doua. Dragostea pentru disciplina științei economice și pentru studenții săi nu vor fi nici un moment umbrite de chemarea vieții publice. Nici în vremea luptelor politice celor mai acerbe, în mijlocul cărora se va găsi neîntrerupt de acum înainte, el nu-și va neglija cursurile. Va ieși totdeauna bucuros din vâltoarea luptelor politice, pentru a se regăsi senin la catedră, slujitor al științei și numai al ei. Iar când va deveni ministru, în cele două guverne din Octombrie 1928-Aprilie 1931 și din Aprilie 1932-Octombrie 1933, fiind trecut pe rând pe la toate departamentele economice, mai ales în perioada crizei economice, nu va înceta să se preocupe de catedră, chiar dacă nu va fi uneori în măsură să țină prelegerile. O dovadă a acestui atașament stă în faptul că, oricare i-ar fi fost preocupările politice, acestea nu l-au putut împiedica să-și elaboreze noulle cursuri ce i-au fost încredințate să facă studenților săi, devenind pe rând titular a trei catedre deosebite. In al doilea rând, este cazul să amintim că el nu și-a limitat activitatea, cum ar fi putut s'o facă, la ținerea cursurilor și la examene, ci a fost unul din acei profesori care au desfășurat o activitate intensă de seminar. Seminarul său de economie politică pentru doctoratul la Academia de comerț a prilejuit desbateri totdeauna instructive și adeseori pline de interes și pentru alții decât tinerii economiști în formație ce-și pregăteau doctoratul. Planificarea economică în diferitele forme de organizație politică era subiec-

tul lucrărilor de seminar din anul ce a precedat morții sale; iar pentru anul școlar ce începuse când a dispărut, problemele agriculturii românești, pentru care pregătise cu asistenții săi o bogată bibliografie ce se găsește publicată în ultimul număr din 1942 al revistei „Sociologia Românească".

Nu este locul să expunem aici extrem de laborioasa activitate de cercetător al realităților și problemelor economice, pe care profesorul Virgil Madgearu a desfășurat-o în cadrul acțiunei sale politice. Interpelările sale din vremea lungii acțiuni parlamentare de opozant, totdeauna cu subiect precis și cu desvoltare temeinic sprijinită pe fapte; discursurile sale la buget sau la legile cu caracter economic și financiar; iar apoi, — când va fi ministru al finanțelor, industriei și comerțului, agriculturii, comunicațiilor — expunerile sale de motive la legile prezentate parlamentului și expunerile de motive la buget (pe care le-a ridicat la un nivel ce nu s'a mai putut pierde de atunci); memoriile pentru străinătate, fie în desbaterile pentru amenajarea datoriei publice, fie în lupta pentru tratamentul preferențial; intervențiunile sale masive în forurile politice internaționale, în lupta pe care a organizat-o și susținut-o pentru ridicarea din criza economică a statelor agrare din sud-estul Europei; iar, în urmă, când a redevenit om politic de opoziție, adică în ultimii șapte ani ai vieții sale, publicistica economică de nivel european dela „Prezentul" și, din nou, activitatea sa parlamentară, — toate acestea alcătuesc o vastă documentare, indispensabilă pentru oricine vrea să cunoască realitățile economiei românești dintre cele două războaie mondiale și vor fi o prețioasă mină de informațiuni pentru cercetătorii de mâine.

Ceeace caracterizează neobosita sa activitate pentru lămurirea problemelor economiei românești este strădania pentru a descoperi adevărul și fermitatea în convingerile sale. Nici în focul luptei celei mai aprige, în mijlocul cărora l-a ținut necontenit temperamentul său combativ și credința în idealul său politic, Virgil Madgearu nu a încetat de a fi, în primul rând, cercetătorul, aplicat cu riguroasa sa disciplină științifică, asupra realității, în căutarea adevărului.

Dintre lucrările economice, eșite din activitatea sa politică, vom aminti numai pe cele mai de seamă, și anume: „Turtucaia economică", *în care a adunat câteva din discursurile sale — caracteristice genului ce a creat în prima sa fază de luptător al*

opoziției — cu privire la problemele monetare din perioada anterioară stabilizării leului, adică a bătăliei împotriva concepției de revalorizare a monedei, încheind cu o punere la punct, scrisă mai târziu; „Reforma monetară și Banca Națională", *care precizează poziția sa și a partidului său, în fața prelungirii premature a privilegiului Băncii Naționale din 1925 și asupra politicii băncii de emisiune;* „Dictatura economică sau democrație economică", *din 1925, cuprinzând cuvântările sale în parlament la legea comercializării avuțiilor Statului, la legea energiei și la legea minelor din 1924, critică a regiei mixte ca sistem unic de valorificare a bunurilor Statului; discursurile la buget din perioada 1920-1928;* „Rumania's new economic policy", *lucrare destinată să arate peste hotare principiile economice ale primului guvern național-țărănesc, din care a făcut parte în 1928;* „L'Europe agricole devant la Société des Nations", *primul său discurs ținut în fața adunării Societății Națiunilor, din 1930, în care a expus, în numele a șapte țări agrare, punctul de vedere asupra consecințelor crizei agricole și bazele tratamentului preferențial, soluție pentru a ușura eșirea lor din haosul economic;* „Le traitement préférentiel et l'entente économique régionale", *publicată în 1932, în care a adunat discursurile sale la conferințele internaționale dela Varșovia, Sinaia, Geneva, București și Roma, pentru aceste idei;* „La Roumanie à la conférence de Stresa", *care cuprinde memoriul ce a prezentat și discursul ce a ținut la această conferință, al cărei țel era de a găsi în fine, în 1932, o soluție la problema ce se pusese din 1930, fără a fi fost îndrumată spre rezolvare;* „La capacité de paiement et la dette publique de la Roumanie", *cele două memorii cuprinzând polemica dusă cu profesorul Charles Rist și R. Auboin, consilierii creditorilor străini pe lângă Banca Națională din perioada posterioară stabilizării monetare;* „Pentru apărarea avuției Statului", *publicată în 1934, unde găsim discursurile sale în fața camerii și senatului din 1929, prin care a susținut proectul de lege pentru organizarea pe baze comerciale a întreprinderilor publice, împreună cu discursul din primăvara anului 1934, pentru combaterea proectului modificator al legii sale, — devenită astăzi una din reformele de bază ale Statului pe plan economic, ce a învins și s'a impus pe deasupra tuturor adversităților, consacrând sistemul;* „Drumul spre echilibrul financiar", *volum apărut*

în 1935, cuprinzând rapoartele sale asupra celor trei capitole, monedă, finanțe publice și credit, făcute pentru revizuirea și punerea la punct a programului de guvernământ a partidului național-țărănesc, aducând o strânsă analiză a situației noastre monetare și financiare din perioada 1939-1934, văzută degajat de răspunderile politice, până a face loc unei critici neobicinuit de libere a propriei sale acțiuni de guvernământ; discursurile sale la buget, în perioada 1934-1937 și la desbaterile privind toate legile și reformele cu caracter economic; iar, după suprimarea parlamentului, articolele sale săptămânale din cotidianul economic „Prezentul", și conferințele sale publice, ultima despre „Economia de răsboi" *dela începutul anului 1940 fiind cauza trimeterii sale în domiciliu obligator la mânăstirea Bistrița.*

Un loc deosebit trebuie făcut activității științifice duse de profesorul Virgil Madgearu peste hotare, unde a reprezentat țara la lucrările Institutului de cooperație intelectuală. In 1937, la conferința dela Milano, a participat la desbaterile temei asupra Statului și viața economică; *în 1938, la Paris, a susținut punctul de vedere al țării în desbaterea subiectului: „Mijloace pacifice pentru modificări teritoriale" și în fine în Septembrie 1939, la Bergen, în timp ce isbucnise actualul războiu, a luat parte la conferința al cărui accent cădea pe problemele economice, unde a prezentat cele două rapoarte* „La politique économique extérieure de la Roumanie, 1927-1938" *și studiul colectiv, făcut sub conducerea sa,* „Le contrôle des changes en Roumanie".

Ca președinte al comitetului român pentru studiul țărilor dunărene, el a îndrumat cea mai întinsă anchetă economică ce s'a întreprins în țara noastră în anii dinaintea actualului războiu — care amintește pe aceea ce făcuse în ajunul conferinței economice mondiale dela Londra, în primăvara anului 1933, — de astă dată însă după un vast plan de ansamblu pregătit de experți ai tuturor țărilor dunărene. Din această lucrare, nu au apărut decât rapoartele cu privire la comerțul exterior, la demografie și la agricultură, continuarea celorlalte fiind întreruptă de războiu. O parte din materialul documentar folosit în diferitele lucrări ale acestei anchete a constituit baza de informație a ultimei sale lucrări despre evoluția economiei românești, a cărei idee născuse în mintea sa cu doi ani mai înainte.

In 1936, profesorul Virgil Madgearu a înființat asociația, devenită apoi „Institutul românesc pentru studiul conjuncturii economice", în jurul căruia s'au grupat, fără deosebire, toți tinerii economiști români, independent de opiniile și de formația lor științifică. Lucrările acestui institut au fost publicate în buletinul trimestrial, apărut din 1936 până în 1939, în buletinul lunar care a apărut cu regularitate din Iunie 1938 până în August 1940; iar o serie de studii, cea mai mare parte nepublicate, au fost făcute pentru a răspunde necesității de documentare a unor departamente, instituțiuni de Stat sau întreprinderi economice particulare. Când moartea l-a surprins, avea pe biroul său, gata redactate, ultimele două rapoarte ce pregătisem împreună cu un grup de colaboratori dela Institutul de conjunctură și experți în chestiunile agricole de specialitate, la invitația unui departament economic. Ca președinte la acest institut, a luat parte, în toamna anului 1938, la primul congres al institutelor de conjunctură, organizat în Franța de profesorul Charles Rist. Aici a cunoscut sau a regăsit pe cei mai de seamă protagoniști ai științei economice, dela teoreticienii L. Robbins, G. Pirou, Paisch, Predoehl, Benham, Hayeck, Laufenburger, Baudin, până la economiștii specializați în cercetarea fluctuațiunilor economice. Am credința că discuțiunile cu aceștia, ce se prelungeau adesea o bună parte din noapte, în liniștea monahală a grandioasei mânăstiri medievale dela Pontingny, au făcut să nască în mintea profesorului Virgil Madgearu ideea de a scrie tratatul de economie politică pe care moartea sa prematură l-a împiedicat să ni-l dea.

Virgil Madgearu a început cariera de profesor prin două cursuri speciale „Studiul practic al întreprinderilor comerciale și industriale" *și* „Studiul transporturilor", *inaugurate, primul la 25 Ianuarie 1916 și al doilea la 28 Ianuarie acelaș an, la Academia de înalte studii comerciale din București. Reproducem întocmai lecțiunile de deschidere ale acestor două cursuri, în anexele volumui de față, pentru a face posibilă cercetarea evoluției ce a suferit concepția sa despre știința economică, între cursurile tinereții sale și cel al maturității, ce ne-a dat în 1938.*

Cu aceste două cursuri speciale, desfășurate paralel, a continuat el activitatea de profesor, până în anul 1925, când a denit titular al catedrei de economie națională. Din toamnă acelui

an şi până în 1938 a predat cele două cursuri de economie aplicată care sunt: „Economia şi politica agrară" *şi* „Economia şi politica industrială", *pe care le-a complectat, în afara cererii programului şcoalei, cu* „Evoluţia ştiinţei economice", *curs introductiv, destinat să ofere studenţilor săi un prilej de recapitulare a noţiunilor fundamentale ale ştiinţei economice, sub forma unei preumblări prin concepţiunile principalelor şcoli economice, începând cu fiziocraţii şi terminând cu şcoala austriacă şi să le dea o vedere de ansamblu a evoluţiei ştiinţei economice, într'o formă care, fără să fie o istorie a doctrinelor economice propriu zisă, înfăţişează drumul parcurs de principalele concepte ale ştiinţei economice, prin diferitele şcoli şi scheme teoretice.*

Devenind, în 1938, titularul catedrei de economie politică al Academiei comerciale, el a elaborat atunci un nou curs teoretic, pe care l-a intitulat „Curs de economie politică", *predat studenţilor din anul întâi al acestei şcoale. Pentru studenţii anului al doilea au rămas cele două cursuri de economie politică aplicată, ce crease din 1925 şi care constituise până atunci conţinutul cursului de economie naţională.*

Intreprindem publicarea acestor patru cursuri create de profesorul Virgil Madgearu, nu însă în ordinea în care au fost elaborate, ci acea ordine pe care le-a dat-o profesorul însuşi începând din 1938. Fiecare volum va cuprinde două cursuri. Primul începe cu cursul de economie politică teoretică, complectat cu evoluţia ştiinţei economice; al doilea va cuprinde cursurile de economie aplicată. Lăsăm deocamdată deoparte primele sale cursuri speciale ce a predat între 1916 şi 1925, ele urmând să facă obiectul unor preocupări ulterioare, când vom putea întreprinde tipărirea operelor complecte ale profesorului Virgil Madgearu.

Cursul de economie politică cu care începe acest volum este, deci, aportul de maturitate al profesorului Madgearu.

In ceeace priveşte concepţia cursului, planul păstrează, în linii mari, distribuirea materiei în capitolele clasice despre producţiune, schimb, repartiţie şi consumaţiune, dar prezintă şi trăsături proprii, ce contribue la definirea poziţiei profesorului faţă de ştiinţa economiei politice. In primul rând, el a plasat, înaintea cursului propriu zis, o expunere destul de largă asupra mediului natural

şi social al activităţii economice. In această parte introductivă, a făcut loc câte unui capitol separat mediului natural (pământul şi clima); unei analize premergătoare a noţiunii de necesitate a omului; alteia asupra muncii, ca factor economic şi social şi a formelor de organizare a muncii; unei expuneri a problemelor populaţiei; înfine, raporturilor între viaţa economică şi ordinea de drept pedeoparte şi între viaţa economică şi Stat pedealtăparte. In al doilea rând, cursul său termină cu un capitol consacrat fluctuaţiunilor activităţii economice şi crizelor, ceeace reprezintă un efort de a eşi din cadrul clasic şi de a face locul ce se cuvine ultimelor rezultate câştigate de ştiinţa economică, prin cercetările în slujba cărora s'au pus metodele cele mai perfecţionate de investigaţie ale tehnicei statistice.

Locul ce a făcut, la începutul cursului, cadrelor înlăuntrul cărora se petrec manifestările activităţii economice şi pedealtăparte accentul pus în mod permanent, dealungul întregului curs, pe complexul raporturilor sociale ce se cer studiate cu prilejul diferitelor aspecte ale activităţii economice a oamenilor, arăta cât de puternic a fost influenţată formaţiunea sa ştiinţifică, iniţial dominată de şcoala neoistorică, de concepţia şi metoda ştiinţei sociale propriu zise.

Dealtminteri—spre deosebire de alte cursuri ale sale,—în introducerea la cursul de economie politică găsim precizată această poziţie, destul de clar. Economia politică este înfăţişată ca o ştiinţă socială care cercetează, nu numai atitudinea individului faţă de bunurile economice, pentru satisfacerea necesităţilor, ci raporturile multiple ce nasc între indivizi, cu prilejul activităţii lor economice, deci complexul raporturilor sociale. Precizarea că obiectul ştiinţei economice implică luarea în considerare a unităţii sociale în cadrul căreia se manifestează activitatea economică cercetată — fie gospodărie, fie economie naţională a unui Stat, fie economia tuturor Statelor, deci economia mondială — îl face pe profesorul Virgil Madgearu să revină asupra unei tendinţe a sa de tinereţe, în ceeace priveşte denumirea ştiinţei economice. El consideră improprie denumirea tradiţională de economie politică şi recomandă ca mai logică pe aceea de economie socială, înţelegând prin aceasta să ia parte, alături de urmaşii clasicilor, la lupta pentru revizuirea terminologiei economice, care a complectat lupta asupra metodei, ce s'a dat în ştiinţa economică germană, acum o jumătate de secol.

Din punct de vedere metodologic, cursul de economie politică nu ne apare înlănţuit într'o formă apriorică. Tratarea fiecărei probleme începe cu expunerea stadiului actual al faptelor şi manifestărilor, după care urmează, aproape sistematic, expuneri asupra evoluţiunei istorice, metodă ce stăpânea universitatea germană în vremea studiilor sale. Nicăieri nu constatăm însă acea atitudine rigidă, caracteristică unor reprezentanţi ai şcolii istorice, care au refuzat să facă loc aporturilor atât de însemnate în ştiinţa economică ce se datorează şcoalei psihologice sau şcoalei neoclasice. Dimpotrivă, capitolul despre valoare, cel despre formarea preţurilor, ca şi cel despre cercetarea fluctuaţiunilor activităţii economice, fac apel la cele mai recente studii ale şcolii utilităţii marginale, ale neoclasicilor şi ale institutelor de cercetări economice, numite, dela o vreme, institute de conjunctură. Profesorul Virgil Madgearu apare deci a fi rămas ataşat şcoalei neoistorice, prin largul loc ce face în cursul său fazelor succesive ale problemelor economice, urmărind evoluţia lor, dar îmbrăţişează, în aceeaşi măsură şi fără rezerve, metoda abstractă, necesară analizei teoretice. El face uz, cu alte cuvinte, de întregul arsenal al mijloacelor de cercetare; metoda istorică îi dă temelia faptelor, dar explicaţia fenomenelor economice o înlesneşte prin metoda abstractă.

Astfel se conturează concepţia şi metoda profesorului Virgil Madgearu, în cursul său de economie politică. O găsim poate mai puţin precisă, dar putându-se desprinde totuşi cu claritate şi în celălalt curs teoretic al său, făcut cu 13 ani mai înainte, asupra evoluţiei ştiinţei economice, ce constituie a doua parte a acestui volum.

Pentru partea întâi a volumului, adică pentru cursul propriu zis de economie politică, am avut la îndemână atât manuscrisul alcătuit din stenograma lecţiunilor, revizuit de autor, cât şi notele de curs, cuprinzând succesiunea ideilor din fiecare lecţie, pe care profesorul le urmărea în cursul expunerii. Aceasta ne-a permis să remediem cea mai mare parte din erorile strecurate în cursul stenografiat.

Înfăţişarea părţii a doua a volumului marchează un contrast simţitor cu a primei părţi, în primul rând, pentru că nu avem deaface cu un curs care să fi fost recent revizuit de autor, ci cu un curs vechi ce nu a mai fost folosit în ultimii ani. De aceea, această parte a volumului se prezintă cu lacune şi imperfecţiuni de tot felul, caracteristice cursurilor litografiate din universităţile noastre. Este posibil chiar să lipsească unele lecţii, cum de exemplu acelea despre marxism şi socialismul ştiinţific. Redactarea însăşi suferă, de pe urma faptului că stenografierea s'a făcut când de o persoană când de alta, iar textul nu a fost revăzut de pe note de autor. În fine, pentru această parte a cursului nu am dispus, nici de notele stenografice, nici de notele de curs, pe care profesorul le avea înaintea ochilor când făcea prelegerile, astfel că nu am putut proceda la niciun fel de revizuire, fiind obligaţi să ne mulţumim cu redactarea imperfectă ce ne-a oferit cursul litografiat.

Avem nădejdea însă că foştii studenţi ai profesorului Virgil Madgearu vor contribui, cu notele lor, la complectarea acestei părţi a cursului şi la înlăturarea lipsurilor şi imperfecţiunilor, cu prilejul unei a doua ediţiuni.

Astfel de note luate la curs ne-ar fi, dealtfel, de cel mai mare folos pentru volumul al doilea, în curs de pregătire, în deosebi pentru partea privitoare la economia şi politica industrială, pentru a remedia serioasele lacune ale textului litografiat, singurul de care dispunem.

În general, nu ne-am îngăduit să modificăm nimic din manuscris. Am îndepărtat numai erorile uşor controlabile. În partea doua a cursului, un accident a făcut ca, tocmai aici, să nu se fi scos un număr destul de mare de greşeli de tipar, semnalate în erată.

În anexe, dăm, pe lângă lecţiunile de deschidere ale celor două cursuri speciale cu care Virgil Madgearu şi-a inaugurat activitatea de profesor în 1916, câteva reproduceri fotogravate.

Autograful memoriului privitor la activitatea sa didactică l-am găsit în compartimentul biroului său unde se aflau concepte recente. Deşi scris pe un caet tip, din cele întocmite în acea vreme de Ministerul instrucţiunii în intenţiunea profesorilor universitari, şi deşi poartă, pe coperta interioară, data de 1 Februarie 1940, cred că avem de aface cu o redactare nedefinitivă. Faptul că acest caet nu s'a găsit la Academia de comerţ sau la Ministerul instrucţiunii confirmă această ipoteză. Astfel

se explică şi unele omisiuni ale textului, ce ar fi fost probabil completate la ultima redactare.

Cu acest volum — tipărit pe cheltuiala d-nei Ecaterina Madgearu, din voinţa căreia rezultatul vânzării va deveni primul fond de acţiune — începe activitatea ce şi-a propus să înfăptuiască, în memoria profesorului dispărut, „Institutul de cercetări economice Virgil Madgearu", creat în 1942, de foştii săi prieteni, colaboratori şi elevi, cu scopul de a întreprinde cercetarea şi publicarea operei sale economice.

PLUTARC COTARU

PARTEA I

ECONOMIE POLITICA GENERALĂ

I. INTRODUCERE

1. OBIECTUL ŞI ŢELURILE ECONOMIEI POLITICE.

Care este obiectul şi care sunt ţelurile economiei politice, ca ştiinţă?

Viaţa omului este dependentă de mediul înconjurător şi în deosebi de lumea materială înconjurătoare. Nu există nici o manifestaţiune a omului, care să nu atârne de mijloacele materiale, pentru realizarea ei.

Dacă privim o închegare omenească primitivă şi urmărim activitatea ei, pas cu pas, vom constata că toate ţelurile ei sunt îndreptate spre rezolvarea problemei mijloacelor materiale necesare. Pentru satisfacerea nevoilor elementare de hrană, îmbrăcăminte, locuinţă, oamenii trebuie să recurgă la cultura solului, tăierea lemnelor, creşterea vitelor, torsul şi ţesutul lânei, etc. Chiar atunci când trec la satisfacerea nevoilor de ordin moral, educativ şi religios, ei construiesc o biserică şi o şcoală, pentru care strâng mijloacele materiale, necesare construcţiei şi salarizării preotului şi învăţătorului.

Aceleaşi preocupări le vom descoperi şi în mediul în care trăim astăzi. Cele mai altruiste ţeluri nu pot fi realizate fără mijloace materiale. Construcţia unei biserici pentru a sluji scopurilor religioase, a unui teatru, pentru a sluji scopurilor estetice sau a unei biblioteci publice, nu se poate realiza fără mijloace materiale.

Dar omul nu are aceeaş atitudine faţă de multiplele mijloace materiale de care se serveşte pentru satisfacerea necesităţilor vieţii.

El are la dispoziţia sa anumite bunuri, pe care i le-a pus la îndemână natura din belşug şi care nu formează preocuparea

sa, pentrucă ele se găsesc în cantităţi absolut nelimitate şi dispoziţia asupra lor este liberă: aerul, apa, lumina şi căldura soarelui. Aceste bunuri se numesc **bunuri libere**. Afară de acestea, însă, toate celelalte bunuri, care sunt destinate satisfacerii trebuinţelor omeneşti, se găsesc în cantităţi limitate şi nu sunt la dispoziţia omului decât în anumite condiţiuni. Aceste bunuri, care se găsesc în cantităţi limitate şi care nu pot fi la dispoziţia oricui decât în anumite condiţiuni, se denumesc **bunuri economice**. Ele nu cuprind numai bunuri materiale, ci şi servicii. Căci, nu numai bunurile economice pot să satisfacă nevoile oamenilor. Pentru satisfacerea trebuinţelor sale, omul poate să facă apel la anumite servicii, care atunci când le face el însuşi pentru el, îl costă un sacrificiu de energie şi timp, iar atunci când le obţine dela un terţ, trebue să ofere acestuia în schimb un echivalent.

Latura materială a bunurilor economice trebue să fie înţeleasă numai în sens economic, ca o condiţie pentru putinţa de a dispune de ele.

In ceeace priveşte serviciile, omul poate dispune asupra lor, numai atunci când ele se fac în anumite condiţiuni materiale. Cântăreţul depe stradă desfătează pe toţi trecătorii, în mod liber; cântăreţul dela operă nu face acest serviciu estetic decât aceluia care plăteşte un preţ de intrare. Această a doua categorie de servicii are o latură economică, care o asimilează cu bunurile economice.

Pentru ca omul activ în viaţa economică să-şi satisfacă trebuinţele sale, prin munca sa, îl interesează numai bunurile economice, deoarece pierderea chiar a unei părţi dintr'un anumit bun economic este simţită de el ca o lipsă, a cărei împlinire necesită un efort de muncă, deci un nou sacrificiu. Omul simte, astfel, că buna lui stare atârnă de cantitatea de bunuri economice, asupra cărora poate dispune. Deaceea, faţă de această categorie de bunuri economice, omul a luat o anumită atitudine: atitudine de cruţare, pentru ca să-i servească la împlinirea cât mai perfectă a trebuinţelor sale. Bunurile economice devin, deci, pentru oameni, obiectul unor străduinţe speciale şi al unei anumite activităţi. Pentru ca să fie ducătoare la scop, această activitate trebue să fie îndrumată de anumite consideraţiuni, de o anumită judecată. Acest fel de acţiune omenească se denumeşte **activitate economică**.

Scopul activităţii economice diferă, după ţelul pe care-l urmăreşte omul. Este, prin urmare, greşit să socotim că ştiinţa economică se ocupă direct cu activitatea economică a oamenilor ca atare. Orice activitate omenească este, după natura ei, multilaterală. La cea dintâi analiză, se poate constata lucrul acesta. Este o preocupare a fiecăreia dintre ştiinţele, care se ocupă cu activităţile omeneşti, să separe, din această multilateralitate, diferitele elemente corespunzătoare scopului urmărit de fiecare în parte. Dacă privim activitatea economică, observăm că ea poate să aducă omului satisfacţiuni morale sau satisfacţiuni estetice şi că el poate fi indus să o exercite din acest punct de vedere. Omul, care se străduieşte o bucată de vreme ca să strângă mijloace şi să construiască o biserică sau un monument, la sfârşitul operii sale, are o satisfacţie de ordin moral. Omul, care, prin îndemânarea sa proprie, a sculptat un obiect de artă, ce poate în acelaş timp să îndeplinească şi o anumită trebuinţă; femeia, care a brodat sau a ţesut o pânză frumoasă, au o satisfacţiune estetică. Nici ţelul moral, nici ţelul estetic nu poate să formeze preocuparea ştiinţei economice.

Activitatea economică poate să urmărească un scop tehnic, adică să descopere un procedeu cât mai perfect şi cât mai raţional pentru dobândirea bunurilor necesare satisfacerii trebuinţelor omeneşti. Procedeurile tehnice sunt acelea care deschid posibilităţi omului să stăpânească natura. Dar, problema tehnică nu se confundă cu cea economică. Metodele tehnice perfecţionate pot să ajungă la recorduri şi totuşi să nu fie economice. Un record tehnic nu este prin definiţie echivalent cu un record economic, nu numai în raport cu condiţiunile economice date, ci chiar în raport cu natura necesităţilor şi forţelor oamenilor. Când s'a construit cel dintâi vapor, după cea dintâi călătorie pe ocean, s'a constatat că, deşi din punct de vedere tehnic problema era complect rezolvată, costul călătoriei era atât de urcat, din cauza consumului mare de cărbuni, încât vaporul nu reprezenta o soluţie economică, ca mijloc de transport.

Latura tehnică a economiei nu poate să formeze obiectul cercetării şi interesului direct al ştiinţei economice. Alături de calculul tehnic al forţelor şi elementelor fizice, apare, în mod necesar, în ştiinţa economică, considerarea forţelor omeneşti, a utilităţii ce reprezintă o sforţare pentru om. Aceasta se traduce, în formă generală, în raportul care există între cheltuială şi

produs, între sacrificiul consimțit de om, prin munca pe care o face, și satisfacerea trebuințelor. Cu alte cuvinte, activitatea economică este caracterizată prin **principiul economic**, după care omul se străduiește să ajungă, cu minimum de cheltueli de muncă, la maximum de produs, deci la maximum de satisfacere a trebuințelor.

Dacă observăm prețuirea bunurilor economice de către om, constatăm că ea se manifestă, până la un anumit grad, la fel cu mobilurile mai înalte ale omului, care, în raporturile sale cu aproapele său, se exprimă prin valori etice. Dar, prețuirea bunurilor economice înfățișează o caracteristică specială, care este rezultată din natura bunurilor economice și care se deosebește complect de imboldurile ideale. Intr'adevăr, pierderea unui bun economic nu este de neinlăturat. Omul știe că un bun economic poate fi înlocuit cu altul, de aceeași valoare. Valoarea unui bun economic nu prezintă calitatea individualității, ca bunurile morale. Pierderea unui bun moral, cum este dragostea, amiciția, relația de familie, este ireparabilă. La fel este cazul pierderii unei opere de artă.

In afară de aceasta, un bun economic poate fi comparat cu un altul, valoarea sa poate fi măsurată, în raport cu un alt bun, luat ca unitate.

Intre bunurile economice se poate face o comparațiune și se poate descoperi un al treilea bun, care să aibă asemenea însușiri, încât să servească drept etalon de măsură. De aceea, în viața economică a popoarelor, apar de timpuriu asemenea bunuri, care servesc la măsurarea valorii celorlalte bunuri și la înlesnirea schimburilor dintre diferitele bunuri, în forma monedei.

Deci, bunurile economice se deosebesc, pe de o parte de bunurile libere și pe de altă parte de bunurile morale.

In măsura în care bunurile economice se apropie de cele dintâi, pierd din ce în ce mai mult din valoarea lor, până o pierd complect; cu cât ele se apropie de cele din urmă, valoarea lor crește, până când aceasta ajunge individuală. Intre indiferența deplină față de excedentul bunurilor naturale libere și prețuirea de valoare nelimitată a bunurilor de categoria mai înaltă, se mișcă lumea mărginită a bunurilor economice.

Știința economică, spre deosebire de teologie, de etică și de alte științe morale, care operează cu valori individuale, ce

ridică pretenția la o prețuire generală, are drept obiect dimensiuni măsurabile și poate să lucreze cu unități de măsură și cu cifre, așa încât, știința economică, din acest punct de vedere, se apropie de științele naturale.

Prin precizarea aceasta, că știința economică se ocupă cu bunurile economice și cu atitudinea specială a omului față de bunurile economice, nu s'a fixat însă obiectul științei economice.

Dintr'un punct de vedere pur logic, activitatea economică a unui om izolat, a unui Robinson, ar putea să formeze obiectul de cercetare al științei economice. In realitate, însă, nu numai că o asemenea cercetare n'ar intra în obiectul științei economice, dar nici știința care cercetează economia individuală din viața istorică reală nu are de a face cu economia politică. Aceea știință este studiul economiei particulare, care poate servi drept auxiliar al economiei politice.

Economia politică este o știință socială. Ea nu studiază economia unui individ sau a unor indivizi trăind izolat, ci raporturile sociale, cari nasc între oameni, cu prilejul activității lor economice. Obiectul științei economice este viața economică.

Dacă voim să înțelegem obiectul științei economice, trebuie să ne dăm seama că scopurile și preocupările acestei științe se deosebesc de acelea ale oamenilor practici, cari sunt amestecați în viața afacerilor. De aceea, cu toate că s'ar părea că cei mai calificați oameni de a înțelege viața economică sunt oamenii cari trăesc, zi de zi, în vâltoarea vieții economice, în realitate aceștia sunt cei mai puțin apți să înțeleagă fenomenele vieții economice.

Știința discută, în general, cauzele, efectele și relațiunile între mijloace și scopuri. Pentru ca preocupările ei să fie rodnice, știința trebue să privească întregul complex de fapte și împrejurări, care constituie realitatea economică și care sunt legate în mod inextricabil între ele. Pentru omul de afaceri, este cu totul suficient, dacă poate judeca corect consecințele imediate ale actelor lui proprii și poate trata în mod chibzuit afacerile lui proprii. Dacă omul de afaceri ar încerca să explice ce efecte are un act al său asupra întregei vieți economice sau ce reacțiune are o anumită situațiune economică generală asupra afacerilor lui proprii, în fiecare zi, când trebue să dea dispozițiuni de afaceri, n'ar mai fi în stare să-și conducă treburile și ar încurca afacerile lui proprii. Pentru orice om de

afaceri, întreprinderea lui este centrul preocupărilor lui şi este punctul central al vieţii economice.

Ştiinţa economică priveşte, însă, viaţa economică ca un întreg, ca un tot. Consecinţa practică pentru ştiinţa economică este că, în principiu, ea trebuie să considere, ca obiect al ei, o unitate economică întreagă. Deci, trebue să considere această unitate economică întreagă, izolată de lumea din afară, închisă în ea însăşi. Unitatea aceasta economică, care poate să formeze obiectul ştiinţei economice, poate să fie mică, poate să fie mare: o simplă economie ţărănească, dar şi economia unui întreg popor sau a lumii întregi.

Dar o asemenea unitate economică, mai mult sau mai puţin extinsă, este întotdeauna o organizaţie socială. De aceea, denumirea cea mai proprie a ştiinţei economice nu este economia politică, ci e c o n o m i a s o c i a l ă.

Al doilea punct de vedere al ştiinţei economice, opus cugetării economice practice, este că, pe câtă vreme ştiinţa economică caută să pătrundă realităţile vieţii economice, omul de afaceri, în judecata sa economică, este satisfăcut cu formele externe ale manifestărilor economice.

Viaţa economică modernă este deprinsă să se exprime în termeni abstracţi de monedă. Se spune despre X. că are venitul Y., exprimat în unitate de monedă. Dar, în realitate, un anumit venit reprezintă o anumită cantitate de bunuri şi de servicii, pe care X. le poate avea la dispoziţie, drept contravaloare a cantităţii de monedă de care dispune. Se spune că X. are o avere egală cu Y., exprimată în monedă; dar această avere îi serveşte pentru ca, prin venitul pe care-l va realiza, să-şi procure în fiecare an o anumită cantitate de bunuri şi de servicii.

Omul de afaceri este complect mulţumit cu expresiunea, în cifre, a venitului sau averii.

Ştiinţa economică nu se limitează la aceste manifestări externe, ci caută să le pătrundă, pentru ca să scoată la iveală realităţile, ce corespund acestor manifestări externe.

Evident, ştiinţa economică trebue să considere şi forma monetară, în care realităţile economice apar în viaţă.

In unele cazuri, este chiar indicată o îndoită descriere a fenomenelor economice, din punct de vedere al realităţilor materiale şi din punct de vedere al formei monetare, în care ele apar.

Punctul de vedere al ştiinţei economice diferă, însă, în mod

esenţial, nu numai de gândirea economică practică, ci şi de concepţiunea politicei economice. Omul politic, în general, exagerează puterea sa şi puterea Statului, asupra realităţilor economice. De aceea, omul politic nutreşte deseori idealuri nobile şi, ajuns în situaţia să le realizeze, are o încredere oarbă în puterea sa şi a Statului, care stă îndărătul său, atunci când este om de guvern, pentru realizarea ţelurilor sale ideale. Realităţile sunt, însă, adesea diferite de presupunerile ideale ale omului politic.

Este obiectul ştiinţei economice să lămurească limitele impuse de faptele economice şi de relaţiunile economice, ţelurilor şi idealurilor oamenilor. Ştiinţa economică are să examineze, în acest scop, până la ce punct diferitele elemente ale vieţii economice sunt dependente sau independente de organizarea şi de instituţiunile societăţii. Ştiinţa economică, în toate cercetările sale, trebuie să clarifice ce valoare au rezultatele sale, dacă şi în ce grad rezultatele sale sunt independente de o anume formă a societăţii, sau de o altă formă a societăţii şi, în cazul când se dovedesc a fi dependente, să arate în cel fel s'ar schimba într'o altă formă a societăţii. Orice rezultat la care ajunge cercetarea ştiinţei economice trebue să fie interpretat din acest punct de vedere: este rezultatul obţinut de o valoare generală? Este el, prin urmare, independent de forma de organizare a societăţii, sau este dependent? Un rezultat poate fi just, într'o organizaţie a societăţii, întemeiată pe ideia proprietăţii private şi a liberei concurenţe; dar, poate să nu mai fie valabil într'o societate socialistă, bazată pe proprietatea colectivă şi pe monopolul de Stat asupra tuturor isvoarelor de producţiune şi asupra tuturor mijloacelor de circulaţiune şi repartiţie.

Când formulează un rezultat al cercetării sale, ştiinţa economică trebue să limiteze, prin urmare, valoarea acestui rezultat, în raport cu ordinea socială existentă. Este un adevăr general valabil, în orice ordine socială, sau este un adevăr care este valabil numai în ordinea socială existentă astăzi?

In legătură cu aceste consideraţiuni, se pune întrebarea: în ce raport se găseşte ştiinţa economică, cu politica economică? Unii au socotit că ştiinţa economică poate să meargă până la formularea ţelurilor şi idealurilor sociale. Au crezut, prin urmare, că se poate găsi o întemeiere ştiinţifică a unui ideal social. Unii economişti s'au declarat adepţii individualismului; alţii,

adepţii socialismului; iar alţii, adepţii intervenţionismului de Stat între muncă şi capital şi deci partizanii politicei sociale. Se pune întrebarea: poate vorbi, în acest sens, în numele ştiinţei, cu alte cuvinte depe catedră, economistul care profesează în faţa studenţilor săi? Are el îndreptăţirea morală să-şi propovăduiască idealurile sale, în numele ştiinţei?

Se poate propovădui, în numele unei concepţiuni despre viaţă, un ideal politic sau social; dar idealurile nu pot fi dovedite; ele se află dincolo de marginile ştiinţei. In numele ştiinţei nu se poate justifica nici un ideal.

Concluziunea logică, care s'ar desprinde din această afirmaţiune, este că, în ştiinţa economică nu poate să fie nici un loc pentru politica economică. Această afirmaţiune este însă exagerată. Intr'adevăr, dacă este exact că ştiinţa economică nu se poate transforma în propovăduitoarea unor idealuri sociale, în schimb ea are datoria să clarifice posibilităţile de realizare a unor reforme sociale. Ea examinează situaţia şi împrejurările economice la un moment dat şi, cercetându-le cu deamănuntul, ne permite să ne dăm seama ce efect poate să aibă introducerea unei anumite măsuri de politică economică. Ea poate să cerceteze ce consecinţe se aşteaptă dela o reformă şi să arate dacă, prin aplicarea reformei, se vor realiza consecinţele urmărite, sau dacă nu se vor produce acestea, ci, dimpotrivă, se vor ivi alte consecinţe nedorite, sau dacă, deşi se vor produce anumite consecinţe, care se aşteaptă dela acea reformă, pe lângă ele vor surveni şi alte consecinţe neaşteptate, sau chiar nefavorabile. Ştiinţa economiei politice poate să aibă şi un alt rol, în raport cu politica economică. Ea este în măsură să cerceteze datele unei probleme economice şi să elaboreze o soluţie tehnică, în vederea realizării unei anumite reforme economice sau sociale. Acest rol tehnic al economiei politice este de o mare însemnătate, deoarece înlesneşte aplicarea, în condiţiuni optime, a măsurilor de politică economică, luate de guvernele diferitelor State.

2. METODE DE CERCETARE.

Ştiinţa economică are să cerceteze realitatea vieţii economice. In acest scop, ea se va strădui să pătrundă natura însăşi a fenomenelor economice, prin descoperirea relaţiunilor cauzale

sau relaţiunilor funcţionale, care există între ele (legături dintre cauză şi efect, sau între mijloace şi scopuri).

Orice ştiinţă se concretizează într'un sistem de cunoştinţe. Ştiinţa economică trebue să încerce, la rândul ei, să realizeze o înlănţuire spirituală între diferitele cunoştinţe şi să creeze, astfel, un sistem de cunoştinţe.

Să vedem pe ce căi se realizează scopul acesta, în ştiinţa economică. Punctul de plecare nu poate fi altul, decât lumea concretă a faptelor, din viaţa economică, lumea empirică. Cum se poate ajunge la cunoaşterea ei?

Primul lucru care se impune cercetătorului ştiinţific, în acest domeniu, este ca, din diversitatea imensă a obiectului empiric, să extragă obiectul cunoştinţei. Această extragere a obiectului, care urmează a fi studiat şi cunoscut, din lumea concretă a faptelor economice, se face prin procesul de gândire al abstractizării şi izolării. Se face abstracţiune de toate celelalte fapte secundare şi apoi se întrebuinţează procedeul, cunoscut în ştiinţele naturale, al izolării, procedându-se în acelaş fel cum lucrează chimistul în laborator, când izolează un anumit element, pe care vrea să-l studieze, de toate celelalte elemente străine, şi apoi începe analizarea acelui element.

Obiectul cunoştinţei poate să fie un fapt general, permanent, sau un fapt care se repetă; dar poate să fie şi un fapt izolat, individual, un fapt special. In primul rând, scopul cunoştinţei este teoretic, iar în al doilea rând, interesul cunoştinţei este istoric (după C. Menger); sau în primul caz avem o privire nomotetică, în al doilea caz avem o privire ideografică (după Windelband). Desigur, că privirea ideografică, sau istorică, este mai aproape de realitatea empirică a faptelor, decât privirea nomotetică, sau teoretică, pentrucă privirea istorică înseamnă adunarea tuturor faptelor, expunerea şi descrierea acestora, în vederea analizării lor. In schimb, însă, privirea nomotetică, sau teoretică, înlesneşte cu mult mai mult, decât privirea istorică, separaţiunea faptelor accidentale, sau secundare, de faptele permanente sau principale şi, în modul acesta, cunoştinţa economică.

Amândouă aceste moduri de a privi realitatea economică, modul istoric, ideografic şi modul teoretic sau nomotetic, sunt necesare şi indispensabile pentru a ajunge la cunoaşterea realităţii economice.

Obiectul cunoştinţei în ştiinţa economică poate să fie extras

pe două căi, din complexul faptelor economice. In primul rând, prin determinarea unui scop, care este mijlocit în mod direct de experienţă. De pildă, scopul satisfacerii trebuinţelor duce direct la întrebarea: care sunt mijloacele cele mai perfecte şi cele mai economice, pentru satisfacerea trebuinţelor? Dar, obiectul cunoştinţei economice poate să fie extras şi altfel, prin întrebarea: pentru ce survine, în complexitatea faptelor economice, o anumită împrejurare? Adică, prin cercetarea legăturii cauzale existente între faptele care, laolaltă, prin înlănţuirea lor, produc fenomenele economice.

Modul în care sunt înlănţuite faptele între ele este acelaş, în viaţa socială, ca şi în natură. In natură, însă, interesează mai mult înlănţuirea în sine a faptelor, independent de scopurile oamenilor, deci, înainte de toate, cauzalitatea propriu zisă.

In viaţa socială, interesează, în prim loc, înlănţuirea faptelor, aşa cum se prezintă din punct de vedere al scopurilor oamenilor. De aceea, dacă, în ştiinţele naturale, în ştiinţele pozitive, se poate vorbi în mod absolut de existenţa unor legi ştiinţifice, care explică fenomenele naturale, în ştiinţele sociale şi în special în ştiinţele economice nu se poate vorbi decât în mod relativ, condiţionat, de existenţa unor legi economice. Omul nu stăpâneşte realitatea economică. Dar, el o influenţează, prin faptul că este creatorul ordinei de drept în societate, care are la rândul ei o înrâurire asupra ordinei economice. Prin aceasta, se explică pentru ce, în fenomenologia faptelor economice, nu există legi de acceaş amploare şi de egală valoare cu legile naturale, imanente.

Dar, întrucât, în ştiinţele economice se poate pune întrebarea: cum trebuie să se lucreze, într'o anumită premisă, pentru ca să se realizeze un anumit ţel, — prin aplicarea principiului economic, se poate construi un sistem de mijloace consecvent şi de valoare absolută. Fireşte, aplicabilitatea acestui sistem de mijloace şi realizarea scopului urmărit depinde de realitatea premisei. Care este această premisă? Premisa adoptată de şcoala clasică, „homo economicus", nu este exactă nici pentru toţi oamenii, nici pentru toate timpurile. Se poate chiar spune că omul, în genere, nu lucrează numai sub imboldul principiului economic, ci lucrează şi din alte imbolduri, altruiste. Deci, în realitate, nici nu se găseşte o copie a acestui „homo economicus". De aceea şi concluziile care se trag din înlănţuirea de fapte

întemeiate pe această premisă a lui „homo economicus" nu sunt reale. Este, prin urmare, just că în ştiinţa economică nu există legi cu caracter absolut, comparabile cu legile din ştiinţele pozitive. In schimb, însă, şi în ştiinţele sociale putem să descoperim anumite regularităţi în succesiunea şi în înlănţuirea faptelor, în legăturile dintre cauză şi efect, dar mai ales în ceeace priveşte legăturile dintre mijloc şi scop. Aceste regularităţi pot să ne arate anumite tendinţe, în complexitatea faptelor economice. In orice caz, pe lângă modul cauzal de înţelegere a faptelor economice, care este acelaş ca în ştiinţele pozitive, ştiinţa economică mai cunoaşte şi punctul de vedere funcţional, stabilirea raportului dintre mijloc şi scop. De exemplu, putem spune că anumite preţuri, care se observă la un moment dat, corespund întocmai unei anumite cereri şi unei anumite oferte. Deducem, astfel, că mijlocul prin care se obţin acele preţuri este o anumită ofertă, care corespunde unei anumite cereri.

Care sunt metodele de lucru ale ştiinţei economice? După cum se ştie, există două metode, de care se servesc toate ştiinţele: metoda deducţiunii şi metoda inducţiunii. Metoda deducţiunii constă în a trage o anumită concluzie, dintr'un anume conţinut de fapte, pe care gândirea îl are la dispoziţie. Se produce, prin urmare, în gândire, acel proces de abstractizare despre care am vorbit: dintr'un anumit complex de fapte, se face abstracţie de cele secundare, sau accidentale, şi se iau în considerare numai cele principale; din acestea, considerate ca premise, se trage o concluzie. Metoda inducţiunii presupune introducerea în gândire a unui nou complex de fapte; din aceste fapte, adunate şi clasificate, se trage, apoi, o concluzie.

Dacă s'ar întrebuinţa, în ştiinţa economică, numai această din urmă metodă, nu s'ar putea ajunge niciodată la formulări general valabile asupra fenomenelor economice. Ori de câte ori vom încerca să tragem concluziuni din anumite fapte trecute, asupra liniilor pe care merge desvoltarea în viitor, nu se va realiza altceva decât formularea unor anumite supoziţiuni asupra unor regularităţi concrete, din trecut, care nu se ştie dacă se vor repeta în viitor. Deşi, în ştiinţa istorică, s'a încercat să se stabilească o lege a repetiţiunei faptelor, care se formulează în mod simplu prin expresiunea: „istoria se repetă", nu este un procedeu ştiinţific ca să se tragă concluziuni asupra viitorului, din anumite fapte trecute. De aceea, chiar cei cari întreprind

cercetări prin metoda inducţiunii trebue să izoleze, din complexul de fapte, obiectul cunoştinţei şi să se ferească de a trage concluziuni precipitate. Pentru a avea oarecare valoare, inducţiunea presupune forţa celui care cercetează de a face abstracţie de însuşirile individuale, care nu sunt tipice, ale obiectului ce se cercetează. Cercetătorul însuşi trebuie să fie în stare a face abstracţiune de preocupările lui proprii şi de concluzia la care vrea să ajungă. Căci, deseori cercetătorii pornesc dela o anumită concluzie şi caută fapte pentru a o dovedi; acest procedeu este neştiinţific.

Un auxiliar foarte preţios al metodei inducţiunii este statistica. Statistica este un mijloc de a înlesni cunoaşterea fenomenelor de massă, cu ajutorul observaţiunii sistematice în massă a grupărilor de fapte, şi exprimarea acestora în cifre. In statistică, s'a ajuns la formularea aşa numitei l e g i a n u m ă r u l u i m a r e, după care, dacă se cercetează un număr mare de fapte, se exclude eroarea ce se săvârşeşte prin generalizare, atunci când se iea un număr mic de fapte, din care se trage o concluzie. Această lege a numărului mare nu trebuie să fie luată, însă, ca un adevăr absolut. Este exact că în ştiinţele fizice, unde prin calculul probabilităţilor se ajunge la rezultate matematice foarte apropiate de adevăr, statistica are o valoare foarte mare. In ştiinţa economică, însă, ea nu trebue să fie considerată decât într'un sens limitat. Adevărurile statistice sunt importante, dar ele nu pot fi considerate ca adevăruri absolute, decât atunci când cercetările statistice se bazează pe fapte riguros controlate.

In ştiinţa economică, ca în orice ştiinţă socială, un neajuns mare este imposibilitatea de a face experienţe. Nu se pot face experienţe cu fenomenele sociale, aşa cum se fac experienţe de laborator cu fenomenele naturii. In schimb, însă, acest neajuns este compensat de avantajul că, în ştiinţa economică, cercetările se referă, în ultima instanţă, la acţiunea omenească. Deci, este posibil de a pune întrebarea, de care am amintit mai înainte şi a găsi răspunsul: dacă luăm în considerare o anumită premisă, ca să realizăm un anume scop, ce mijloc ne poate duce la rezultat? Dar, acest sistem de mijloace este valabil numai dacă premisa este reală.

Rezultatele metodei deductive nu corespund realităţii. De aceea, la fiecare pas, trebue să se pună întrebarea: cum corespund faptele cu rezultatele, ce zice deci inducţia? Cu drept cuvânt s'a zis, că „inducţiunea fără deducţiune este oarbă, iar deducţiunea fără inducţiune este goală, pentrucă este lipsită de conţinutul faptelor. Inducţiunea este ca o corabie fără compas, iar deducţiunea ca un compas fără corabie". (Franz Oppenheimer).

Cum se aplică aceste metode, în ştiinţa economică? Observăm că, în alegerea metodelor există o anume limitare. Alegerea metodelor este impusă de obiectul care urmează să fie cercetat. Ştim că, în ştiinţa economică, obiectul cunoştinţei este economia unei anumite unităţi sociale. Natura acestei economii este influenţată de ordinea socială, dar este şi independentă, în oarecare măsură, de ordinea socială. Este, prin urmare, o datorie primordială a ştiinţei economice de a clarifica întrucât fenomenele economice sunt dependente de ordinea socială. In acest scop, trebue să se urmărească următoarea regulă: să se introducă, în toate cercetările, un minimum de premise cu privire la organizaţia şi instituţiunile sociale existente.

In primul stadiu al cercetărilor economice, trebuie să se facă abstracţiune de orice premisă. Se obţin, astfel, concluziuni valabile pentru orice ordine socială, fără a ţine seamă de realităţile exterioare. Dacă voim, însă, să ne apropiem de realitatea economică existentă astăzi, este necesar să introducem anumite premise, cu privire la organizaţia socială. Cea mai importantă premisă pe care suntem obligaţi să o avem în vedere este că, în ordinea actuală socială, există economia schimbului. Intreaga economie modernă este întemeiată pe economia schimbului. Indată ce primim această premisă în cercetările noastre, vom fi puşi în faţa problemei preţurilor şi a procesului de formare a preţurilor. Deasemenea, pentru ca cercetarea să se apropie de realitatea economică de astăzi, trebue să mai introducem premisa proprietăţii private şi premisa liberei concurenţe. Indată ce am admis câteva premise, ca cele date exemplu, trebuie să ne dăm seama că concluzia la care vom ajunge, în cercetarea noastră, are o valoare restrânsă la societatea economică în care există aceste premise. Dacă este în interesul cercetării realităţilor economice să se adopte un număr de premise, nu trebue să se introducă premise de prisos, care complică cercetările. Cercetând fenomenele economice, în acest mod, se va reuşi a se lămuri gradul până la care condiţiunile economice sunt independente de ordinea socială.

Cu privire la obiectul ei propriu, ştiinţa economică va proceda aşa cum se lucrează în toate cercetările teoretice, dela cazurile cele mai simple şi abstracte la cele mai complexe şi concrete. Metoda de procedare este determinată de obiectul însuşi al cercetării. De ce se complică viaţa economică? Pentru că este într'o continuă transformare. Ea nu este staţionară, ci este într'o continuă evoluţiune, iar, în cursul acestei evoluţiuni, faptele economice se înlănţuesc în diferite chipuri, organizaţiunea economică devenind din ce în ce mai complexă. Prin urmare, stadiile succesive, marcând trecerile dela simplu şi abstract, la complex şi concret, sunt determinante pentru teoria economică.

După economistul suedez Cassel, există trei stadii ale cercetării economice. In stadiul întâi, urmează să adoptăm premisa excluderii oricărei schimbări; avem ca obiect al cercetării noastre o economie statică. In al doilea stadiu, întrucât se ştie că în ordinea economică există schimbări continue, urmează să introducem ideia unor schimbări în direcţia progresului şi anume un progres uniform; atunci ajungem la un stadiu al economiei uniform progresive (stadiul quasi-static). In sfârşit, al treilea stadiu este acel al economiei dinamice, care este economia reală de astăzi.

In fiecare din aceste trei stadii, cercetarea economică va întrebuinţa diferite metode. In stadiul întâiu, al economiei statice, va întrebuinţa metoda deductivă. In al doilea stadiu, al economiei uniform progresive, va întrebuinţa tot metoda deductivă, deoarece premisele dela care pleacă în aceste două stadii sunt abstracte şi inexistente în lumea economică reală. In stadiul al treilea, al economiei dinamice, problema iea cu totul alt aspect, deoarece avem să cercetăm realitatea şi deviaţiunile, pe care le prezintă viaţa, faţă de desvoltarea uniformă, pe care am studiat-o înainte. Deci, vom face apel la metoda inducţiunei. Vom cerceta faptele şi dacă trebuie să le reprezentăm printr'o diagramă, vom vedea că, pe câtă vreme în faza a doua, a economiei uniforme, progresul se arată printr'o curbă care urcă în continuu, în faza dinamică vom avea o curbă oscilatorie.

Premisele unei economii statice şi ale unei economii uniform progresive cuprind în ele un element de necesitate. Necesitatea examinării unei economii uniform progresive stă în nevoia celei mai mari simplificări posibile. Faptele esenţiale ale vieţii economice, de pildă acumularea de capital, există numai

într'o economie progresivă; dacă viaţa economică progresează, se poate acumula capital din economiile anuale. Ca să înţelegem acest fenomen, se impune să adoptăm premisa unei desvoltări uniforme, adică să încercăm a înţelege cum se formează capitalul social, în ipoteza că viaţa economică are un mers progresiv şi regulat, uniform. Dacă avem un asemenea studiu preliminar, putem înţelege şi realitatea economiei dinamice de astăzi, pentrucă atunci nu avem decât să cercetăm, pe baza standardului stabilit, prin cercetarea economiei în faza uniform progresivă, în ce măsură realitatea se apropie sau diferă de acest standard. Alte simplificări decât acestea, nu este nevoie să întrebuinţăm, în studiul ştiinţei economice. Unii economişti folosesc simplificarea după care ar exista o economie în care schimbul de bunuri se face regulat, dar fără monedă. Cum, încă de timpuriu, în viaţa economică a popoarelor s'a întrebuinţat moneda, este fals şi ireal să se lucreze cu asemenea ipoteze.

Ştiinţa economică este o ştiinţă care are posibilitatea să măsoare faptele pe care le cercetează. Este, cu alte cuvinte, o ştiinţă cantitativă. Diferitele fapte economice pot fi reduse la anumite cantităţi, pot fi comparate şi măsurate. De aceea, ştiinţa economică trebuie să folosească metoda cantitativă. Statistica este, în acest scop, un auxiliar preţios, pentru ştiinţa economică. Această metodă este necesară pentru a creia deprinderea de a gândi cantitativ şi a introduce o concepţiune cantitativă în ştiinţele economice. Nu este suficient să se afirme că recolta este bună, rea, sau mijlocie. Trebuie să se precizeze, în cifre, ce înseamnă această noţiune. Deasemenea, nu este îndestulător ca economistul să spună că viaţa economică se desvoltă în forma unor oscilaţiuni ciclice. Trebuie să înfăţişeze, prin grafice, cum se face trecerea prin diferitele faze ciclice, pentru a arăta, într'o formă precisă, procesul vieţii economice.

3. ETAPELE EVOLUŢIUNEI ECONOMICE.

Pentru o cât mai deplină înţelegere a raporturilor sociale care decurg din activitatea economică, trebue să le cercetăm, nu numai la un singur popor şi în timpul unei anumite perioade istorice, ci aceste manifestări trebue să fie privite în procesul evoluţiei lor istorice. Cu alte cuvinte, să se imagineze viaţa economică într'o continuă prefacere, parcurgând anumite etape de

evoluție, în decursul istoriei omenirei. Este, însă, foarte dificil să se determine trăsăturile principale pentru formele tipice ale vieții economice, dată fiind diversitatea extraordinară a desvoltării istorice a popoarelor. Deoarece schimbările structurei economice în viața popoarelor se fac foarte încet, durează secole și adesea milenii, este posibil ca prefacerile structurale să fie simplificate și reduse la o anumită schemă simplă, care să înlesnească înțelegerea procesului de evoluție economică.

Diferiți economiști care s'au ocupat de evoluția economică a omenirei au construit asemenea scheme. Dintre acestea, vom expune teoria elaborată, în ultimul deceniu al veacului trecut, de economistul german Karl Bücher, în opera sa — apărută în anul 1893, și multiplicată de atunci până astăzi într'o serie întreagă de ediții, — intitulată „Origina economiei naționale" (Enstehung der Volkswirtschaft). Punctul de plecare, din care se poate determina tipurile principale ale organizației economice, decurge din însăși activitatea economică. Activitatea economică se concentrează în producțiune și consumațiune, care formează cei doi poli ai vieții economice. Oamenii produc bunuri materiale și satisfac trebuințele lor, consumându-le. Se înțelege dela sine că între cei doi poli este o anumită distanță. Prin această distanță, adică prin felul în care se face conexiunea între producțiune și consumațiune într'o anumită societate, se determină deosebirile esențiale din structura economică a societății, în diferitele perioade ale evoluțiunei ei istorice.

Din acest punct de privire, K. Bücher ajunge să considere că viața economică a omenirei a parcurs până acum trei etape.

Intâia, pe care o denumește etapa economici casnice închise (economia fără schimb), este aceea în care producțiunea de bunuri se face chiar în gospodăriile ce le consumă. Prin urmare, este o fază a economiei în care nu există schimbul.

A doua, este etapa economiei orășenești (sau a schimbului direct), în care producțiunea se schimbă direct între producător și consumator. Nu există nici un fel de intermediar între producător și consumator; producătorul lucrează direct pentru consumator.

A treia, este etapa economiei naționale, (etapa circulațiunei bunurilor), în care bunurile parcurg, de regulă, mai multe unități economice, înainte de a ajunge să fie consumate.

Schema aceasta a lui Bücher este însemnată și pentrucă

înlesnește să se încadreze și deosebirile ce există în diferitele etape ale vieții economice, în raporturile reciproce ale activității economice.

In etapa economiei casnice, închise, activitatea economică este întemeiată pe sistemul sclavajului și a servajului; în economia orășenească, activitatea economică este întemeiată pe sistemul activității economice libere a meșteșugarilor independenți din orașe; în economia națională, activitatea economică este concentrată în sistemul exploatațiunilor mari, bazate pe concentrarea mijloacelor de producțiune în mâinile capitalistului întreprinzător și pe munca, legal liberă, a salariaților.

Dacă facem abstracțiune de manifestările îndepărtate ale vieții sociale a oamenilor, se poate începe expunerea etapelor succesive ale vieții economice cu formațiunea unei economii casnice, închise, a familiilor patriarhale. Această formă de viață economică a durat secole întregi, ca sistem dominant în organizația societății, și nici astăzi nu a dispărut, ca formă de activitate economică, ci se mai găsește, în mod răslețit, nu numai la popoarele primitive, dar și la popoarele înaintate, în regiunile muntoase, mai îndepărtate de mijloacele de transport și de comunicațiune modernă. Familia primitivă reprezenta unitatea economică patriarhală și cuprindea în ea întregul cerc al raporturilor economice. Nu exista nici o fază intermediară între producțiune și consumațiune. Toate bunurile de care avea nevoie fiecare familie erau produse de cei ai casei și pentru trebuințele casei. Schimbul între diferitele gospodării era, la început, absolut necunoscut. Mai târziu, însă, din varietatea condițiunilor naturale a diferitelor regiuni a născut necesitatea de a se întregi satisfacerea anumitor trebuințe, într'o regiune, cu anumite produse, dintr'o altă regiune. In modul acesta, a început schimbul. Dar, în toată această etapă, schimbul nu era frecvent, ci cu totul întâmplător, avea un caracter accidental. Schimbul se făcea rar și numai cu excedentul producției, cu ceeace nu mai era necesar pentru satisfacerea nevoilor proprii ale familiei. Schimbul apare ca un lucru anevoios și complicat, deoarece lipsea o unitate de măsură, prin mijlocirea căreia să se poată stabili cu siguranță valoarea relativă a obiectelor ce se schimbă, — lipsea moneda. De aceea, schimbul, la început, era considerat periculos, căci era legat de posibilitatea înșelăciunii. Acel care schimba un obiect contra unui alt obiect, risca

să capete un obiect de valoare mai mică. In această vreme, schimbul era înconjurat de o serie de formalități și învăluit într'un oarecare mister. Exista obiceiul ca schimbul să se facă în fața martorilor, în anumite forme simbolice, prin care se asigura că operațiunea se face în mod cinstit. Dela cele dintâi începuturi ale vieții sociale, se găsesc anumite regule cu caracter aproape de norme legale, care asigurau că schimbul se face în condițiuni de onestitate.

In ceeace privește diviziunea muncii, ea exista numai înlăuntrul gospodăriilor acestea închise. Era o diviziune a muncii care se făcea pe baza deosebirilor de vârstă, de sex și de îndeletnicire sau de talent personal. Femeile făceau anumite categorii de muncă; bărbații altele și copiii altele. Unii pregăteau armele de vânătoare și de războiu; ceilalți erau ocupați cu munca câmpului, preparau mâncarea și toate obiectele de gospodărie și îmbrăcăminte.

Trebuie să se accentueze că sub denumirea de familie nu se înțelegea ceeace se cuprinde astăzi sub acest nume; familia patriarhală era o comunitate mai mare și mai amplă decât familia de astăzi. Ea cuprindea elemente care astăzi sunt separate. Se mai găsesc astăzi încă, în țări îndepărtate, ca India, China, familii care cuprind 16-40 suflete. In „zadruga" sârbească, care este o familie mare a sătenilor ce trăesc împreună, se găsesc 20-25 suflete care trăiesc în aceeași curte. In curțile țărănești alpine și din alte regiuni muntoase, chiar și dela noi, până acum câtăva vreme în urmă, țăranii se găseau în familii mari, alcătuite din câte 12-18 persoane. Dar, pe lângă aceste elemente înrudite prin sânge, în marile familii patriarhale din antichitate au jucat un rol foarte important elemente de sânge strein: sclavii. Instituția sclaviei a înlesnit ca familia mare, deși s'a mai destrămat, prin desfacerea elementelor înrudite între ele, să se mențină totuși în această formațiune patriarhală.

Sclavajul este instituțiunea care a înlesnit să se păstreze, printr'o mare comunitate de muncă, caracterul activității economice al economiei casnice, închise, dealungul secolelor și totuși activitatea economică să fie importantă.

In afară de întrebuințarea muncei sclavilor, pentru concentrarea muncii necesare la executarea unor lucrări importante, în această etapă a economiei casnice, închise, nu mai rămânea decât calea cooperării libere a diferitelor familii între ele. Cooperarea liberă de muncă a diferitelor familii dintr'o așezare sătească se întâlnește, în istoria popoarelor, pentru lucrări importante, cum sunt: vânătoarea, pescuitul, defrișarea pădurilor, construirea de corăbii ș. a. m. d. Insă, forma principală în care s'a organizat munca, în tot timpul antichității, a fost sclavajul, care a înlesnit extinderea activității economice, fără să se schimbe caracterul economiei casnice, închise. Instituțiunea cooperării libere a diferitelor familii rurale, pentru a executa lucrări importante, s'a menținut până în zilele noastre, în instituțiunea clăcii. Și astăzi, în împrejurări grele pentru o familie, când este necesar un surplus de muncă, se face clacă, la care iau parte toți consătenii, și se înlesnește astfel unei familii să treacă peste perioada unor lucrări aglomerate. Instituțiunea aceasta a clăcii, cunoscută și în istoria noastră, a rămas până în zilele noastre și se întâlnește încă, cu prilejul unei nunți, sau al unei înmormântări, când o familie țărănească are de îndeplinit sarcini importante, care urmează să se facă după ritualul social dela sate.

O descriere plastică a economiei casnice, închise, o găsim la marele scriitor grec Homer, care ne înfățișează, în culori vii, viața unei familii patriarhale, înlăuntrul unei mari gospodării, pe care Grecii o denumeau Oikos. Scriitorul Rodbertus, care a descoperit cel dintâi, prin cercetrăi istorice, acest tip de organizare a vieții economice din antichitate, l-a denumit „Oikoswirtschaft", economia casnică. Din această descriere a lui Homer, vedem cum înlăuntrul acestor mari familii se produceau o mulțime de bunuri, care se consumau aproape în întregime înlăuntrul gospodăriei, și cum cantitățile produse erau atât de mari încât ajungeau să întrețină toți oaspeții și tovarășii de arme ai stăpânului familiei.

Trăsăturile caracteristice ale economiei casnice, închise, le întâlnim, mai pronunțat decât în Grecia lui Homer, în timpul Romanilor, în organizația economiei rurale latifundiare, ajunsă la proporții foarte mari. S'a descoperit circa o sută de nume deosebite, pentru diferitele funcțiuni ale muncii sclavilor, în marile palate romane, ale bogătașilor. Dreptul de proprietate absolută și dreptul nelimitat de dispoziție asupra muncei sclavilor a creiat mecanismul uriaș al gospodăriilor romane, pe temeiul căruia proprietarii rurali romani apăreau în trăsături grandioase, care nu corespundeau forțelor lor proprii. Sprijinindu-se pe un grup de sclavi disciplinați, ei dispuneau de o

putere colosală, aşa cum se desprinde din descrierea făcută de Bücher, în termenii următori:

„Intreaga muncitorime neliberă a unei case bogate romane se împărţia în două grupe principale: în familia rustică şi în familia urbană.

„Familia rustică servia scopurilor productive. Fiecare moşie mare avea un administrator şi un subadministrator, cu un ştab de supraveghetori şi meşteri, care supravegheau numărul foarte mare de lucrători de câmp, lucrători de vie, ciobani, păzitori de vite, bucătari, servitori, torcători şi torcătoare, ţesători şi ţesătoare, croitori, stoleri, dulgheri, fierari, lucrători pentru exploatările agricole secundare aflate pe marile domenii rurale. Fiecare grup de lucrători era împărţit în cete de câte zece decurii, care aveau fiecare câte un conducător, numit decuriu sau monitor.

„Familia urbană se împărţia în: personal administrativ, şi personalul pentru serviciul intern şi extern al stăpânului şi stăpânei. Astfel, se cunoaşte: administratorul averii, cu casier, contabil, cu administratorul caselor de închiriat ş. a. m. d. Dacă stăpânul avea în întreprindere arenzi dela Stat sau întreprinderi de navigaţiune, el întreţinea un ştab special de funcţionari şi lucrători neliberi. Serviciul intern al casei îl făceau: administratorul casei, portarii, servitorii, supraveghetorii mobilelor, păstrătorii argintăriei, garderobierii. In ceeace priveşte îngrijirea casei, exista un maestru al casei, un pivnicer, un supraveghetor al cămarei; în bucătărie se găsea un când de: bucătari, fochişti, brutari de pâine şi de patiserie; anumiţi servitori speciali pentru punerea mesei, pentru tăierea mâncărilor, pentru gustarea mâncărilor, pentru turnatul vinului; serveau masa, în jurul căreia se găseau un câr̦d de băieţi frumoşi, de dansatori, de pitici, de măscărici, care întreţineau oaspeţii. Pentru serviciul personal al stăpânului, era un maestru de ceremonie, care conducea pe vizitatori, diferiţi servitori, băeşi, hirurgi de casă, doctori pentru fiecare mădular al corpului, bărbieri, lectori, secretari particulari, ş. a. m. d. Unii întreţineau câte un învăţat şi câte un filosof, arhitecţi, pictori, sculptori şi câte o capelă de muzică, un bibliotecar şi copişti, păstrătorii pergamentelor, legătorii de cărţi, cari întreţineau o regulă deosebită, câteodată chiar stenografi, cari străluceau în anumite case. Când stăpânul apărea în public, înaintea lui era un cârd de sclavi aşa denumiţi anteambulones, un alt cârd era în urmă (pedisequi); nomenclatorul îi numia pe cei ce-i ieşiau în cale şi pe care trebuia să-i salute; anumiţi distribuitores şi tesarii împărţiau tot felul de bunuri în popor şi dădeau parale la alegeri, aşa numiţii cameloţi ai vechei Rome, şi, ceeace îi făcea mai preţuiţi, era obiceiul câte unui zelos, la care întrebuinţarea acestui sistem de influenţă politică era întregit prin organizarea de reprezentaţiuni de teatru, prin curse de trăsuri, prin lupte de animale, prin jocuri de gladiatori, pentru care existau trupe speciale de sclavi. Dacă stăpânul se ducea ca guvernator într'o provincie sau dacă rămânea mai mult timp la anumite moşii ale sale, întrebuinţa curieri, poştaşi, cari făceau drumul între moşia lui şi între oraş. Ce să mai spunem de ştabul de sclave pe care-l întrebuinţa stăpâna şi care este aşa de complect descris în romanul lui Boetingen, „Sabina"!

„Era o risipă nemaipomenită de oameni, care să făcea aici. In cele din urmă, prin acest organism complicat, al economiei casnice închise, întreţinut printr'un sistem de disciplinare şi educaţie, forţa personală a stăpânului de sclavi era înmiită şi această împrejurare contribuia să înlesnească dominaţiunea unui pumn de aristocraţi asupra unei jumătăţi din lume".

Trebuie să ne dăm seama că, acest sistem al economiei casnice închise nu epuiza toate raporturile economice. Nu numai în Grecia veche şi în Roma, ci şi în Statele din vechiul orient, exista, în acea vreme, un comerţ, dar acest comerţ juca un rol foarte puţin important şi era redus numai la anumite articole, care se aduceau din ţările îndepărtate şi serveau numai la împlinirea nevoilor de rafinament al vieţii marilor stăpânitori. Au apărut, în această vreme, şi începuturile unei economii monetare, pe care se bazează economia schimbului, după cum găsim, încă din antichitate, începuturile de organizare chiar ale unui credit comercial. Dacă ar fi să luăm ca mărturie normele de drept, care se găsesc în vechiul drept roman, ar trebui să ne închipuim că acestor norme de drept le corespundea o viaţă economică foarte complexă.

In realitate, însă, în viaţa economică din antichitate, tipul dominant era economia casnică închisă şi toate aceste fenomene economice, de un caracter superior, nu sunt decât accidentale şi se găsesc foarte puţin răspândite în mijlocul vieţii economice din antichitate.

După căderea imperiului roman, popoarele care au luat locul Statelor vechi au rămas multă vreme în etapa aceasta a

economiei casnice, închise. Aceeaşi structură economică o găsim în toată era feudală, medievală. Nu se schimbă decât denumirile, iar sistemul sclaviei se transformă în sistemul servajului. Curtea seniorului feudal e centrul în jurul căruia se grupau toate gospodăriile servilor ţărani. Acesta e tipul fundamental al structurii agrare medievale.

Intre gospodăria mare a seniorului şi între cele ale servilor, care sunt aşezate pe marile domenii ale acestor seniori, raporturile economice sunt întemeiate pe instituţia clăcii şi a dijmei. Atât înlăuntrul gospodăriei seniorului cât şi a servilor lui, viaţa economică este închisă. Schimbul este un fenomen tot aşa de rar în această vreme ca şi în timpul antichităţii. Gospodăria marelui senior este îmbogăţită şi complectată prin dijma în natură pe care o dau sătenii, dijmă prin care stăpânii primesc totul în natură (cereale, lână, vite, vin, lemne şi alte bunuri pe care le produc servii lor). Viaţa economică din evul mediu nu se epuizează, însă, în marginile acestei economii închise a curţilor senioriale. In evul mediu, se cunoştea, este adevărat, un comerţ cu ţările îndepărtate. Prin acest comerţ, aceste gospodării senioriale obţineau articolele pe care nu le puteau produce ele însile: blănuri mai rare, postavuri fine, vinuri, condimente, arme şi alte produse metalurgice. Dar comerţul acesta nu deservia decât necesităţile rafinate ale marilor seniori şi ale bogătaşilor şi de aceea el nu a alterat sistemul economic al economiei închise.

Unii istorici au încercat să conteste descrierea lui K a r l B ü c h e r cu privire la etapa economiei casnice închise, arătând că, atât în antichitate, cât şi în evul de mijloc, au existat instituţiuni economice care ies din cadrul economiei casnice închise: moneda, schimbul, comerţul şi alte asemenea instituţiuni. Teoria lui Bücher nu afirmă însă contrariul. Se admite existenţa acestor instituţiuni, însă, pentru înţelegerea vremii, se consideră că numai fenomenul dominant în viaţa economică dintr'o epocă îi dă coloratura. Fenomenul dominant, în acea epocă, era acela pe care l'am descris: viaţa economică nu cunoştea schimbul decât în mod accidental. Totul se petrecea înlăuntrul gospodăriilor casnice, închise.

Indată ce se produce o despărţire teritorială şi juridică de curtea seniorului, societatea se îndrumează către o nouă organizare economică, întemeiată pe meseriile care apar în oraşele

medievale. In timpul evului de mijloc, se desvoltă oraşul. Oraşul ajunge să fie centrul unui district agrar, care este unit cu el prin schimbul reciproc al produselor. In viaţa medievală, oraşele au luat o asemenea însemnătate şi au imprimat un caracter atât de pregnant întregei vieţi sociale, încât, în comparaţie cu economia casnică, închisă, se poate vorbi de un tip nou de organizaţie economică: e c o n o m i a o r ă ş e n e a s c ă.

Economia orăşenească, întemeiată pe meşteşugarii liberi, se bazează pe o extindere mai mare a cercului de activitate.

Economia producţiunii se desparte de economia consumaţiunii, prin mijlocul schimbului direct între meşteşugari şi consumatori, înlăuntrul oraşului.

Oraşele medievale sunt diseminate pe tot întinsul câmpiilor din toate ţările din apusul şi din centrul Europei. Se formează centre orăşeneşti, astfel orânduite, încât în jurul fiecăruia să existe un teritoriu agrar, într'o rază care să nu fie mai mare decât distanţa ce poate fi parcursă de un om pe jos, de două ori în cursul unei zile. Oraşele sunt strâns legate de satele care le înconjoară. Intre oraşe şi satele de jur împrejur se naşte un schimb freevent de produse. Oraşele sunt hrănite cu produsele pe care le aduc sătenii din jurul lor, iar sătenii găsesc, la meşteşugarii din oraşe, tot ce le este necesar, pentru a-şi complecta existenţa lor. In aceste oraşe, se creiază o atmosferă de viaţă nouă. Pe câtă vreme, în lumea rurală, domină mai departe iobăgia, în oraşe se introduce spiritul de libertate. De aceea, se spunea în evul mediu: aerul dela oraş dă libertate. Dar, înlăuntrul oraşelor, viaţa economică este organizată, astfel încât numai cei care muncesc au dreptul la existenţă şi toţi producătorii din oraşe au drept de monopol asupra pieţii oraşului, în care se face schimbul produselor meşteşugarilor, cu produsele sătenilor din jur.

Meşteşugarii sunt organizaţi în bresle. Fiecare breaslă are un statut al ei propriu. Nimeni nu poate să lucreze în afară de cadrul breslelor, şi fără să respecte regulele prevăzute în statutul breslei. Aceste regule mergeau până la a prescrie chiar metoda de producţiune. Nimeni nu avea voie să producă altfel decât era prescris în normele edictate de bresle. La conducerea acestor bresle se aflau meşterii. Ei erau ajutaţi în lucrările lor de calfe şi ucenici. Nimeni nu putea ajunge meşter, decât trecând mai întâi prin perioada de ucenicie, dând examen

de calfă, străbătând perioada de călfie, (care dura, după meşteşug, doi, trei sau mai mulţi ani), şi trecând cu succes examenul de meşter. Intre meşteri, calfe şi ucenici erau raporturi patriarhale, care se bazau pe o anumită morală răspândită în vremea aceea în întreaga societate, morală care avea la bază ideia că societatea trebue să înlesnească hrana tuturor membrilor ei. In consecinţă, raporturile între cei cari făceau parte din bresle, între breslaşi, cât şi între breslaşi şi cei din afară, erau bazate pe ideia de justiţie. Breslaşii trebuiau să fie răsplătiţi în aşa fel, prin preţul just pe care îl obţineau pentru produsul muncii lor, încât să-şi satisfacă traiul, potrivit cu rangul pe care îl aveau în societate. Consumatorii trebuiau să fie asiguraţi că obţin un lucru de calitate bună şi pe un preţ just. Aceasta era morala timpului acela.

Cercul de activitate economică era, în economia orăşenească, mai larg decât cercul de activitate economică din economia casnică, închisă, pentrucă fiecare oraş era centrul unei anumite lumi înconjurătoare rurale şi, între această lume rurală şi oraş, erau schimburi frecvente, care se realizau în târgurile organizate de oraşe. Aceste schimburi se făceau după anumite reguli, pentruca să se asigure şi în raporturile dintre meşteşugari şi agricultori aceeaş onestitate, în schimbul produselor. Dar, ceeace se urmărea, prin aceste instituţiuni ale economiei orăşeneşti, era să se asigure un monopol al celor cari locuiau în oraşe, pentruca să li se garanteze, prin acest mijloc, o existenţă cât mai bună.

Acest sistem economic a fost atacat însă de timpuriu. In primul rând, raporturile patriarhale, care existau între meşteri, calfe şi ucenici, au fost schimbate îndată ce s'au înmulţit calfele. Mai mult decât atât, meşterii au ajuns să vadă, în instituţia aceasta a călfiei, un mijloc de a aduna anumite sume de bani pe socoteala calfelor. Cum calfele trebuiau să depună taxe de intrare şi taxe de examen, meşterii se bucurau de înmulţirea numărului calfelor, pentrucă prin aceasta puteau să câştige bani. Numărul calfelor s'a înmulţit şi, cum numărul meşterilor nu putea trece de o anumită proporţie, fără ca între ei să se nască o luptă de concurenţă, prin aceasta s'a creiat o luptă socială între calfe şi între meşteri. Meşterii îngreuiau din ce în ce mai mult condiţiunile de trecere a examenelor de meşteri, pentru a nu spori numărul de meşteri şi creiau condiţiuni din ce în ce

mai puţin suportabile pentru calfe. In modul acesta, s'a născut, prin secolul al XV-lea — XVI-lea, o luptă de clasă între calfe şi meşteri, care a spart cercul vieţii patriarhale.

In secolul al XVI-lea şi al XVII-lea, încetează epoca de aur a breslelor şi pentrucă încep să apară forme noui de organizare a producţiunii industriale, în primul rând industria la domiciliu şi manufactura, care constitue sâmburele viitoarei ordine economice: e c o n o m i a n a ţ i o n a l ă s a u s i s t e m u l e c o n o m i c c a p i t a l i s t.

Trebuie să subliniem că nici trecerea dela etapa economiei orăşeneşti la etapa economiei naţionale nu se datoreşte unor transformări ale tehnicei producţiunei, — apariţia maşinei şi a forţei motrice a aburului, — ci unei extinderi mai mari a sferei de circulaţiune economică şi în special a desvoltării schimburilor economice. Incă în secolul al XV-lea, constatăm că industria la domiciliu, prima formă capitalistă de exploatare industrială, ica un loc însemnat în viaţa economică din Anglia. Astfel, se constată, în ţinuturile rurale, aflate în afară de monopolul breslelor, apariţiunea acestei noui forme de organizaţie industrială, în industria postavului, sub scutul autorităţii de Stat. Industria postavurilor nu-şi schimbă însă organizaţia tehnică. Se lucrează după aceleaşi metode tehnice şi nimic nu pare să se fi schimbat. Meşterul lucrează cu calfe şi ucenici, în atelierele sale. Dar, ceeace este nou, şi constitue fermentul desvoltărei nouei ordine capitaliste, este schimbarea poziţiei sociale a meşterului, prin apariţia unui intermediar între consumatori şi meşteri. Acest intermediar este un întreprinzător capitalist, iar forţa de organizare şi subjugare a foştilor meşteri independenţi este capitalul, în forma lui de capital comercial. In această epocă, observăm o creştere extraordinară a însemnătăţii comerţului favorizat şi apărat de Stat. Comerţul începe să apară ca un ferment de revoluţie economică.

Cum influenţează comerţul vechea organizaţiune industrială? La început, întreprinzătorul comercial nu face altceva decât să cumpere produsele meşteşugarilor stabiliţi la sate, şi să le desfacă, atât înlăuntrul ţării, cât şi în celelalte ţări. Mai târziu, el începe să avanseze meşterilor materii prime, în speţă lâna; apoi se ocupă de modul cum este lucrat postavul, pentruca să corespundă gusturilor cumpărătorilor din ţările îndepărtate, procură materii colorante şi începe să aibă astfel o in-

fluenţă chiar asupra modului de producţiune. Organizaţia producţiunei nu suferă, însă, din punct de vedere tehnic, nici o schimbare. In felul acesta creşte rolul comercianţilor. Această sporire de influenţă are loc nu numai din cauza forţei capitalului, pe care ei îl aduc în organizaţia industrială, ci şi sub protecţiunea aparatului de Stat, atât în ceeace priveşte comerţul interior, cât şi în ceeace priveşte comerţul exterior.

Desvoltarea comerţului interior se datoreşte unui sistem de măsuri luate de autoritatea de Stat: desfiinţarea barierelor dintre diferitele oraşe, desfiinţarea mai ales a aşa numitelor accize (vămi interioare), care împiedicau schimbul mărfurilor înlăuntrul aceleiaşi ţări; perfecţionarea institutelor de drept comercial, care înlesnesc astfel desvoltarea tranzacţiunilor, şi desvoltarea sistemului monetar şi sistemului organizaţiunei băncilor; îmbunătăţirea drumurilor şi celorlalte mijloace de comunicaţie şi de transport, organizarea celor dintâi bâlciuri mari, care serveau ca centre de întâlnire a marilor neguţători cu cumpărătorii lor din celelalte ţări.

Desvoltarea comerţului interior se face prin mijlocirea unor societăţi privilegiate de Stat. Statul dă tot felul de privilegii societăţilor formate de comercianţi îndrăzneţi, care îşi iau însărcinarea să desfacă produsele naţionale în ţinuturi îndepărtate.

Alături de industria la domiciliu, apare o altă formă capitalistă de organizare industrială: m a n u f a c t u r a. Manufactura se desvoltă ca să împlinească, în primul rând, nevoile de lux ale curţilor princiare şi nobiliare. Cele dintâi manufacturi au drept obiect fabricarea de covoare, mătăsuri, oglinzi, dantele şi alte asemenea produse. Manufacturile se nasc, însă, în acelaş timp, ca să servească şi nevoile armatelor, care se desvoltă odată cu formaţiunea statelor moderne. Treptat cu extinderea cercului consumatorilor cu stare bună, manufacturile încep să-şi îndrepte activitatea lor şi spre satisfacerea trebuinţelor acestei categorii de consumatori. In acest scop, se întemeiază, manufacturi de postavuri, de pânzărie, de articole de metal pentru uzul casnic, etc. Aceste manufacturi se desvoltă sub regimul de reglementare a Statului şi sunt încurajate de către Stat, prin privilegii, avantagii şi favoruri. Toate măsurile pe cari le iea Statul în această vreme a mercantilismului, nu sunt însă atât datorite politicei clarvăzătoare a oamenilor de Stat din această vreme, cât mai ales nevoilor noui ale Statului modern. Monarhiile absolute din veacul al XVII-lea şi al XVIII-lea nu se puteau menţine şi desvolta pe baza ordinei economice precedente; ele aveau nevoie de bani pentru întreţinerea armatei şi funcţionarilor, precum şi pentru politica lor de expansiune. Această nevoie de bani nu se putea satisface atâta vreme cât isvoarele de venituri ale economiei naţionale erau reduse la producţiunea agricolă şi la producţiunea meşteşugarilor. De aceea se încurajează de Stat noile forţe economice capitaliste, care apar în forma industriei la domiciliu, dar mai ales în aceea a manufacturei, precum şi în aceea a organizaţiunilor mari de comerţ exterior, în forma de societăţi privilegiate de Stat. Se încurajează, cu alte cuvinte, forţele economice care reprezintă concentrări de capitaluri, pentru ca, pe calea aceasta, să se sporească avuţia naţională şi să se înmulţească isvoarele de venituri ale Statului. De aceea, unul din cei mai reprezentativi oameni ai acestei politici a mercantilismului din veacul al XVI-lea — XVII-lea, Colbert, este denumit în istorie „organizatorul monarhiei absolute".

După cum s'a expus mai sus, organizarea industriei în forma manufacturei se face sub egida reglementării: Statul se ocupă de modul în care se face producţiunea şi fixează chiar normele tehnice după care trebue să se organizeze şi să se conducă producţiunea.

Statul continuă, în această privinţă, în perioada mercantilismului, exact aceeaşi politică pe care o urmau oraşele, în epoca economiei orăşeneşti.

Această reglementare a producţiunei începe să apară, însă, la un anumit moment, ca o stânjenire a progresului tehnic şi a perfecţionării organizaţiunii întreprinderilor. Cei cari beneficiau de privilegii şi favoruri din partea Statului, pentru a organiza manufacturi sau mari societăţi comerciale privilegiate pentru export, constată că avantagiile sunt mai mult decât compensate de pagubele care rezultă pentru ei din stânjenirea efortului lor propriu, atât în direcţia perfecţionării tehnice cât şi în direcţia organizării economice a întreprinderilor. Controlul de Stat începe să fie simţit ca insuportabil şi, treptat cu desvoltarea burgheziei industriale, tendinţa de a se libera viaţa economică de sub tutela ordinei economice a monarhiei absolute apare tot mai pronunţată.

Către sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul celui al XIX-lea, sub impulsul acestor forţe noui ale burgheziei, se

dau lovituri viguroase ordinei economice a vechiului regim. Rezultatul acestei lupte este descătuşarea forţelor economice de sub reglementarea şi controlul de Stat. Viaţa economică se aşează pe o nouă bază, a libertăţii politice şi industriale. De atunci, de la sfârşitul veacului al XVIII-lea, încep să se desvolte şi să se perfecţioneze toate ramurile de activitate economică: industria, comerţul, creditul, transporturile, etc. Urmează invenţiunile tehnice. Organizarea activităţii economice este supusă la schimbări profunde, iar toate raporturile economice se cristalizează în noui forme, fundamental deosebite de cele precedente, creind ordinea economică capitalistă.

Prin ce se caracterizează această ordine economică capitalistă, ca o formă deosebită de organizare economică, faţă de formele trecutului: economia casnică închisă şi economia orăşenească? Ceeace deosebeşte în primul rând noua ordine economică de formele de viaţă ale trecutului este o altă distribuţiune a ramurilor economice, înlăuntrul economiei naţionale a popoarelor.

Vechea ordine economică se caracteriza prin predominarea producţiunei agricole, faţă de toate celelalte ramuri de activitate economică. Industria era numai un auxiliar al agriculturii. In ordinea economică capitalistă, industria ajunge la preponderenţă faţă de agricultură. Statul agrar, caracterizat, ca atare, prin aceea că majoritatea populaţiei active în viaţa economică se îndeletnicea cu agricultura, se transformă, în ordinea economică capitalistă, într'un Stat industrial, în care majoritatea populaţiei se îndeletniceşte cu industria.

Dar, nu numai în această privinţă se observă transformarea, pe care ordinea economică nouă o aduce în structura societăţii. Influenţa acestei ordine economice se face simţită chiar asupra agriculturei, care suferă transformări însemnate, sub imperiul nouei organizaţiuni economice capitaliste. In primul rând, este transformată organizaţia socială a agriculturii. Se lichidează toate sarcinile feudale, care apăsau asupra organizaţiunei producţiunii, precum şi ultimele resturi ale servajului agricol; se emancipează ţărănimea, care devine proprietară liberă pe bucata ei de pământ şi, în acelaş timp, se liberează şi marii proprietari agricoli de obligaţiunile pe care le aveau faţă de servi. Organizaţia agricolă se întemeiază pe un nou drept agrar modern, care aşează

producţiunea agrară pe dreptul de stăpânire definitivă şi absolută asupra pământului.

In afară de aceasta, noua organizaţie economică înlesneşte o transformare a tehnicei de producţiune agricolă. Deşi cu greutate, totuşi maşinismul pătrunde din ce în ce mai mult şi în agricultură şi schimbă, într'o foarte largă măsură, condiţiunile tehnice ale producţiunii agricole. Acest progres a mers crescând, până la ultimele invenţiuni tehnice, care au îndrumat agricultura spre motocultură şi au revoluţionat, în ultimile trei decenii, organizaţia tehnică a agriculturii. Desvoltarea producţiunii agricole şi ridicarea bunei stări a massei agricultorilor, liberaţi de sarcinile feudale, înlesneşte în acelaş timp şi o propăşire a industriei naţionale, prin faptul că creiază un debuşeu naţional pentru produsele industriale. Ridicându-se buna stare a massei săteşti, se creiază consumatori pentru produsele industriei orăşeneşti. In acelaş timp, prin concentrarea în oraşe a populaţiei industriale, se creiază şi pentru agricultori un debuşeu pentru produsele animale, vegetale, în special pentru legume, ceeace la rândul său are o influenţă asupra organizaţiunei producţiunii agricole, înlesnind intensificarea muncei agricole, în special în ţinuturile rurale din jurul centrelor orăşeneşti.

Insă, transformarea cea mai mare, pe care noua ordine economică o aduce cu sine, se întâlneşte tot în domeniul industriei, incluzând şi industria transporturilor. De aceea, trecerea la noua ordine economică este denumită în deobşte **revoluţia industrială**.

Tranziţia la această nouă ordine economică capitalistă nu se produce ca urmare a progresului tehnic, a introducerei maşinei în organizaţia economică industrială, ci în urma amintitei extinderi a cercului raporturilor sociale economice, în special a extinderei sferei schimburilor economice. Factorii determinanţi ai acestei prefaceri sunt următorii: în primul rând, noua ordine economică de Stat şi de drept, bazată pe principiul libertăţii economice. Liberalismul economic face parte integrantă din sistemul capitalist, este doctrina caracterizată prin principiul „laisser faire, laisser aller" în raporturile economice.

Curând, însă, cu toată respectarea principiului libertăţii economice, se constată, în raporturile economice, că oamenii simt necesitatea să creieze ei asociaţiuni, care să-i scoată din izolarea individuală. De aceea, cu toată ordinea de drept individualistă,

le monde va de lui même

se întemeiază tot felul de asociaţiuni: carteluri şi trusturi industriale, sindicate muncitoreşti, cooperative de consum pentru aprovizionarea în special a lumei muncitoreşti, cooperative săteşti de toate categoriile. Prin urmare, cu toate că principiul fundamental rămâne acel al libertăţii economice, individul constată că izolarea nu corespunde scopurilor desvoltărei economice şi caută ca, prin adoptarea principiului asociaţiunei, să formeze organizaţiuni colective, cu ajutorul cărora să-şi apere interesele sale proprii şi să înlesnească astfel progresul activităţii economice. Dar, aceste organizaţiuni colective sunt cu totul deosebite de organizaţiunile colective denumite bresle, din etapa economici orăşeneşti. Pe când breselele şi toate celelalte organizaţiuni asemănătoare din evul mediu erau întemeiate pe principiul autorităţii sau pe obiceiu, organizaţiunile colective noui, carteluri industriale, sindicate muncitoreşti sau cooperative de toate categoriile, sunt un rezultat al unui calcul raţional, pe care şi-l fac indivizii care se asociază; ele nu tind la absorbirea completă a personalităţii acelor care se întovărăşesc. Aceste asociaţiuni cu scopuri limitate economice, care lasă toate celelalte laturi ale vieţii omului la deplina lui judecată şi apreciere, nu contopesc individul înlăuntrul organizaţiunilor medievale. Ele sunt, prin urmare, produsul spiritului nou capitalist.

Acest spirit îl putem denumi: raţionalismul. Calcularea cantitativă şi urmărirea neobosită a unui scop economic se desvoltă dela începutul nouei ordine economice, dar îşi află expresiunea desăvârşită în tipul de întreprinzător, care se formează în atmosfera socială a secolului al XIX-lea.

Străduinţa nelimitată către câştig, care este ţelul economic, şi raţionalismul, ca mijloc pentru realizarea acestui ţel, formează caracterele esenţiale ale capitalismului.

In forma desăvârşită, capitalismul nu se găseşte decât în Apus. Zadarnic au încercat istoricii să descopere o organizaţie economică capitalistă în antichitate. Existau în antichitate anumite organizaţiuni economice, care aveau toată aparenţa întreprinderilor capitaliste de astăzi, dar ordinea economică din antichitate era dominată de alt spirit decât spiritul modern al străduinţei continue pentru câştig şi al raţionalismului, ca mijloc de realizare a câştigului. Nu este vorba aci de câştiguri întâmplătoare, ci de o străduinţă spre câştig pentru câştig. Nu este o tendinţă de a câştiga, ca un reflex al lăcomiei personale sau a

setei de câştig, ci profitul este considerat ca o condiţiune obiectivă a activităţii economice însăşi. Intreprinderea economică trebuie să fie rentabilă. Cheltuirea unei anume sume de capital trebuie să aibă drept rezultat o anume sporire. Mărimea acesteia indică succesul economic, după cum pierderea indică eşecul economic. Responsabilitatea întreprinzătorului pentru conducerea sa se exprimă anual în bilanţul întreprinderii. Prin urmare, străduinţa către câştig apare ca o consecinţă obiectivă a organizării vieţii economice, în forma întreprinderilor economice. In însăşi natura întreprinderii economice este cuprinsă ideia de câştig. Această idee de câştig este motorul desvoltării vieţei economice capitaliste. Deasemenea, raţionalismul nu este un reflex al unei psihologii speciale a întreprinzătorului, ci este condiţiunea obiectivă a activităţii economice. El îşi află expresiunea într'un scop conştient fixat, în calcularea şanselor şi riscurilor, prin cântărirea factorilor economici şi aprecierea raporturilor de piaţă; deasemenea, în alegerea mijloacelor potrivite atingerii ţelului, îndeosebi în folosirea celei mai raţionale tehnici şi într'o calculare şi o contabilizare exactă a tuturor elementelor economice. Intreprinderea formează un organism sui generis, care are o existenţă proprie, deosebită de gospodăria întreprinzătorului.

Raţionalismul ordinei economice moderne se oglindeşte şi în tehnica nouă, care a apărut în era capitalistă. Tehnica nouă se deosebeşte de cea veche, prin aceia că ea este întemeiată pe cercetarea şi experienţa ştiinţifică. Tehnica veche se întemeia pe ingeniozitatea întâmplătoare a unui observator mai atent, care conducea la procedeul cel mai potrivit, prin experienţa lui proprie, pe câtă vreme tehnica nouă este bazată pe ştiinţă. Intre ştiinţă şi între tehnică se stabileşte cea mai intimă legătură. Ca reflex al acestei tehnici noui, maşinismul biruie, în era capitalismului. Odată cu el se desvoltă forma exploatărei mari, care este superioară faţă de exploatările mici în industrie, învingând, în lupta de concurenţă, meseriile, ca şi industria la domiciliu.

Astfel, munca independentă a făcut loc lucrului la maşină, în exploatarea mare. Drept urmare, în compunerea participanţilor la activitatea economică s'au separat două grupe: deoparte capitaliştii, proprietarii mijloacelor de producţiune şi de cealaltă parte salariaţii, care nu mai posedă aceste mijloace, ci numai forţa lor de lucru. Totodată constatăm, odată cu ex-

ploatarea mare în industrie, intrarea în câmpul muncii a unui număr însemnat de femei şi copii, a căror activitate a devenit posibilă numai datorită maşinismului. Fireşte, participarea femeilor şi copiilor în industrie nu este un element nou, legat de desvoltarea fabricilor, căci şi în celelalte forme de activitate industrială prezenţa lor este cunoscută, dar, ceeace a dat o înfăţişare nouă acestui fenomen este amploarea participării lor în noul sistem industrial, precum şi condiţiunile defavorabile în care se exercită munca copiilor şi femeilor, în faza primă a capitalismului industrial.

Odată cu apariţia marilor întreprinderi industriale, s'au desvoltat, în Statele capitaliste, ţinuturi industriale separate, în care s'au format anume ramuri de producţiune industrială. In fiecare din aceste ţinuturi au apărut centre industriale, care au atras populaţiunea din satele înconjurătoare şi astfel oraşele au început să se desvolte pe o scară mare. Rolul lor a crescut în secolul al XIX-lea, caracterul lor s'a transformat, condiţiunile de viaţă s'au ameliorat, prin perfecţionarea edilităţii şi astfel oraşele au devenit, din ce în ce mai mult, centrele de cultură ale naţiunilor.

Şi în organizarea schimbului se întâmplă modificări însemnate. Procesul diviziunii sociale a muncii se accelerează, în ordinea economică capitalistă. Agricultura şi industria se diferenţiază din ce în ce mai mult; odată cu diferenţierea, se produce şi fenomenul contrariu al integrării. Unităţile economice individuale nu sunt izolate una faţă de alta, ca în economia casnică, ci sunt legate într'o reţea strânsă de raporturi, cu atât mai numeroase cu cât specializarea este mai mare.

Produsele rezultate din economia capitalistă sunt m ă r f u r i, cari intră în procesul circulaţiei şi al schimbului. Producţia în massă şi perfecţionarea mijloacelor de transport şi de comunicaţie provoacă o extindere continuă a pieţei şi schimbul de mărfuri ia forma internaţională, cuprinzând întreaga lume. Desvoltarea căilor ferate şi a navigaţiunei maritime uneşte toate punctele de pe glob. Desvoltarea sistemului de credit sporeşte ritmul de evoluţie.

Astfel, extensiunea continuă a pieţei constitue una din principalele caracteristici ale nouei ordine economice. Cumpărătorii de produse se află răspândiţi în lumea întreagă, unde trebuie să fie descoperiţi şi atraşi.

Din această împrejurare, decurg: inconstanţa industriei, vânarea continuă de pieţe, ademenirea cumpărătorilor, prin reclamă şi ieftinirea preţurilor. Cucerirea pieţelor constitue obiectul preocupării politicei externe a Statelor; ea cauzează conflicte între State, provocând chiar răsboaie. Spre deosebire de alte timpuri, războaiele moderne sunt provocate de cauze de ordin economic.

Pentru a preveni consecinţele defavorabile ale concurenţei, întreprinderile s'au organizat în carteluri, trusturi şi sindicate, cari urmăresc o raţionalizare a producţiunei, dar şi dominarea pieţei. Prezenţa acestor organizaţiuni, în viaţa economică modernă, n'a isbutit, însă, să asigure un mers continuu ascendent al activităţii economice. Dacă observăm evoluţia economiilor naţionale în timp, constatăm că ele au un mers oscilatoriu: epoci de prosperitate economică sunt întrerupte prin crize acute, urmate de depresiuni îndelungate.

In sfârşit, în sistemul economic capitalist s'au produs şi mari schimbări în ce priveşte procesul de distribuţie. Venitul naţional a sporit, drept consecinţă a creşterii extraordinare a productivităţii muncii.

Din venitul naţional se separă patru părţi principale, corespunzând claselor principale ale societăţii: renta pământului, profitul întreprinzătorului, dobânda capitalului şi salariul lucrătorului. Relaţiunile între diferitele clase sociale nu se mai întemeiază pe forme patriarhale, ci pe utilitatea personală. Ele se constituesc pe baza contractului liber consimţit între persoane libere şi egal îndreptăţite.

Incheind această expunere, subliniem din nou că, prin precizarea caracterelor fundamentale a diferitelor etape ale evoluţiei economice, nu s'a epuizat întregul conţinut al istoriei economice. In fiecare epocă a istoriei universale, descoperim mai multe sisteme economice, dar, în fiecare, unul este dominant şi dă coloratura epocei. Schema de evoluţie înfăţişată este menită să faciliteze urmărirea şi înţelegerea diversităţii manifestărilor şi activităţilor economice din istoria popoarelor.

4. EVOLUŢIA ŞTIINŢEI ECONOMICE.

Ştiinţa economică este o ştiinţă tânără. Aceasta este explicabil, întrucât ea şi-a putut face apariţia numai din momentul

în care, — înlăturându-se constrângerile şi vechile deprinderi ce ţineau laolaltă unităţile economice din una şi aceiaşi comunitate,— s'a pus temelia relaţiunilor de schimb stabilite în mod liber, între diferitele unităţi economice dintr'o comunitate naţională, care a ajuns la stadiul economiei naţionale a popoarelor.

Idei economice întâlnim şi în antichitate, în diferite scrieri cu conţinut general, dar acestea sunt scrieri morale sau tehnice, sau conţin norme practice de conducere a diferitelor economii private. Din toată literatura antică, face excepţie numai Aristoteles, care, în scrierile sale, arată un interes ştiinţific pentru înţelegerea naturii complexităţii fenomenelor economice din acel timp.

Ca şi în alte domenii ale ştiinţei, faptele economice sunt anterioare ideilor şi anume acele fapte economice care se reduc la necesităţi şi decurg în special din concentrarea unei masse tot mai mari de oameni într'un anumit spaţiu, care, paralel cu ridicarea culturii, are nevoi din ce în ce mai mari.

Dintre toate fenomenele economice acel care trezeşte interes ştiinţific, încă din antichitate, şi caută să fie explicat, este rolul monedei în viaţa economică a popoarelor. De aceea, scrierile lui Aristoteles şi acelea ale episcopului Oresme, din secolul al XIV-lea, cu privire la monedă, prezintă şi astăzi un interes deosebit pentru ştiinţa economică.

Despre o ştiinţă economică, ca disciplină separată, nu se poate vorbi decât în secolul al XVIII-lea.

Este adevărat că în cursul secolelor XVI-lea — XVIII-lea, în care se desvoltă sistemul economic mercantilist, apar o serie de scrieri, care manifestă un interes deosebit pentru înţelegerea fenomenelor economice. Dar, sistemul mercantilist nu este un sistem de idei, ci este un complex de măsuri de politică economică practică, sistem care decurge din preocuparea oamenilor de Stat de a unifica, în cadrul Statului modern, viaţa economică a popoarelor.

Cu toate acestea există şi în această vreme străduinţa de a descoperi, printr'o muncă intelectuală, explicaţia diferitelor fapte economice, legate de grija zilei şi care preocupă toate spiritele.

Mercantiliştii sunt conduşi de imaginea economiei private şi, drept urmare, privesc moneda ca nervus rerum. Ei socotesc că îşi îndeplinesc misiunea recomandând principilor şi monarhilor absoluţi să procedeze în politica economică de Stat

întocmai ca un bun gospodar şi să se străduiască să aducă în ţară o cantitate cât mai mare de metal preţios şi de bani. In acest scop, ei recomandă să se organizeze o politică care să stimuleze exportul şi, ca o consecinţă a acestuia, o politică colonială.

Este, însă, foarte exact ceeace observă economistul Werner Sombart, că mercantiliştii erau călăuziţi în gândirea lor economică de ideia desvoltării forţelor de producţiune naţională.

Aceasta nu îndreptăţeşte să se vadă în scrierile lor începutul ştiinţei economice, pentru că nu interesul cunoştinţei, ci interesul practicei economice, călăuzea gândirea şi activitatea mercantilistă.

Numai odată cu pătrunderea concepţiei dreptului natural în secolul al XVIII-lea, care a avut ca urmare să se caute şi pentru viaţa economică o ordine naturală şi să se părăsească dogma reglementării procesului vieţii economice, se deschide calea pentru o gândire ştiinţifică şi se creiază condiţiunile preliminare pentru desvoltarea ştiinţei economice. Cercetându-se legile care cârmuesc ordinea economică, se ajunge în mod logic la înţelegerea şi explicaţiunea circulaţiunei bunurilor. Bunurile sunt puse în mişcare, în primul rând, prin nevoia de schimb şi prin aceea de a stabili contactul între cerere şi ofertă, pentru factorii care contribuie la formaţiunea preţurilor, ş. a. m. d.

Pe această cale, grupa de economişti francezi denumiţi fiziocraţi defineşte prima oară ştiinţa economică, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Această ştiinţă economică fiziocrată îşi găseşte reprezentanţii ei cei mai de seamă în Dr. Quesney, Turgot, Mirabeau şi Dupont de Nemours.

Concepţia fiziocrată, ca teorie şi doctrină economică, n'a avut însă nici o influenţă asupra vieţii economice contemporane cu ea. Postulatul principal al şcoalei fiziocratice, primatul agriculturei, — deoarece numai această ramură de producţiune era socotită a da un produs sau un venit net, precum şi concluzia care s'a tras, că singurul impozit trebuia să fie acela asupra rentei pământului, socotită ca expresie a unicei surse de venituri a economiei naţionale, — a fost considerat dela început ca o concepţie prea unilaterală ca să poată avea o aplicaţiune practică.

Unilateralitatea şcoalei fiziocratice a fost relevată de către şcoala clasică. Şcoala clasică are cei mai străluciţi reprezentanţi ai săi, pe Adam Smith, care a trăit între 1723-1790 şi a cărui

operă fundamentală este cunoscută sub numele de: „Cercetări asupra naturii şi cauzelor bogăţiei popoarelor", şi David Ricardo, care a trăit între 1782-1823 şi a cărui operă fundamentală este numită: „Principii de economie politică şi impuneri".

Şcoala clasică liberală este în deplin acord cu şcoala fiziocratică în critica pe care o exercită faţă de mercantilism, arătând toate defectele care decurg din sistemul de reglementări a mercantilismului. Deasemeni, amândouă şcolile, ca un corolar al criticei aduse doctrinei mercantiliste, sunt adepte hotărîte ale principiului liberalismului economic, care este sintetizat în celebra formulă: „laisser faire, laisser aller". Dar teoria liberală îşi îndreaptă de îndată critica sa împotriva şcoalei fiziocrate, respingând aserţiunea acesteia că singura forţă creatoare de bogăţie ar fi agricultura. Şcoala clasică socoate că izvorul de bogăţie este munca. „Ea prevede popoarele cu toate cele necesare vieţii şi cu toate obiectele pe care le consumă, şi care constau în parte din produsele muncii şi în parte din ceeace se cumpără pentru ea dela alte popoare" — spune Adam Smith. Ideea fundamentală a organizaţiunei vieţii economice, din care rezultă sporul bogăţiei naţionale, este diviziunea muncii şi, ca un corolar al ei, teoria schimbului.

Ricardo desvoltă mai departe, în lumina aceloraş principii liberale, teoria repartiţiunii venitului naţional în celebra sa operă.

Şcoalei clasice, pe lângă Adam Smith şi Ricardo, îi aparţin, în Anglia: Robert Malthus, James Mill, John Stuart Mill, Mac Culloch şi W. N. Senior; dintre francezi cel mai strălucit reprezentant este Jean Baptiste Say; dintre economiştii clasici germani notăm pe I. H. von Thünen şi F. B. W. Hermann.

Şcoala clasică a adus ştiinţa economică până la o anumită culme. Ea i se datoreşte crearea unui sistem de cunoştinţe care a dat valoare de ştiinţă economiei politice. Şcoala clasică a reuşit să explice cauzal înlănţuirea dintre faptele vieţii economice a popoarelor. Ea a precizat linia de mişcare a vieţii economice a popoarelor, căutând să lumineze întreaga ei fenomenologie. De aceea, cu drept cuvânt s'a spus că „dela Marx şi până la Clark şi Shumpeter se desăvârşeşte progresul teoriei pure, în principal pe liniile lui Ricardo". Aceasta înseamnă că fundamentul ştiinţei economice a fost aşezat de Ricardo, alături de Adam Smith, şi toţi economiştii care au urmat, chiar cei din şcoala socialistă, în frunte cu Karl Marx, au mers pe linia tra-

sată de acesta. Cel mai celebru economist al Angliei din secolul trecut, A. Marshall, a cărui operă fundamentală se chiamă „Principii de economie politică", a fost un continuator al şcolii clasice. Cel mai cunoscut economist italian din secolul trecut, Pantaleoni, aparţine şi el şcoalei clasice.

Impotriva şcoalei clasice s'au ridicat însă de timpuriu anumite obiecţiuni, dintre care cele mai însemnate sunt ale şcoalei istorice, care s'a desvoltat în Germania.

In primul rând, s'a obiectat: economiştii clasici, sunt adepţii unui „cosmopolitism". Unii dintre oponenţi, ca de pildă Sismondi, s'au ridicat astfel în mod precis contra faptului că omul ca individ, cu nevoile sale, era prea puţin luat în considerare de şcoala liberală clasică.

Karl Marx, deşi adept al concepţiei socialiste, dă următorul răspuns la această obiecţiune: el este de acord cu Ricardo, care consideră modul de producţiune capitalist ca cel mai avantajos pentru timpul său. Cu drept cuvânt Ricardo vrea producţiunea pentru producţiune. Dacă se afirmă că producţiunea nu este un scop în sine, spune Karl Marx, se uită uşor că producţiunea pentru producţiune nu este altceva decât mersul evolutiv al forţelor de producţiune omeneşti. Dacă se pune, aşa cum face Sismondi, binele omului înaintea producţiunei, se afirmă implicit că trebue să se ţină în loc desvoltarea speciei pentru a se asigura binele unui individ oarecare. Insă avantajul speciei, atât la oameni cât şi la plante şi la animale, birue totdeauna pe socoteala individului.

Karl Marx adaugă însă că este o ipocrizie să se nege acest adevăr că, pentru perpetuarea şi perfecţionarea speciei, indivizii sunt sacrificaţi în lupta de existenţă, aşa după cum pentru perpetuarea şi consolidarea unei naţiuni la un moment dat este sacrificată o generaţie întreagă, printr'un răsboi; într'adevăr, în lupta de existenţă, care are de scop să selecţioneze indivizi pentru a asigura desvoltarea speciei, indivizii nu au decât o însemnătate secundară.

Alţi reprezentanţi ai şcoalei istorice găsesc şcoalei clasice lipsa că neglijează factorul naţional în gândirea economică. Astfel, de pildă, cei doi reprezentanţi ai concepţiei naţionaliste ai economiei politice, Adam Müller şi Friederich List, relevă avantagiile deosebite ale economiei naţionale, în contrast cu concepţia economică cosmopolită. Dar, în realitate, în ce constă deosebi-

rile între concepţia liberală a lui Adam Smith şi concepţia naţionalistă a lui Friederich List? Ea apare numai într'un singur punct: amândouă recunosc că industrializarea este în linia de evoluţie a popoarelor agricole. Adam Smith este de părere că industrializarea trebue să fie privită ca un proces natural, care să fie lăsat a se desvolta în mod liber. Friederich List socoate că, pentru a se facilita industrializarea unei ţări agricole înapoiate, este nevoie de un sistem economic protecţionist, cu caracter educator şi temporar. Dar, principiul formaţiunii egale şi armonice a tuturor forţelor de producţiune pe care-l formulase Friederich List se împacă perfect cu principiul şcoalei clasice, după care fiecare popor trebue să năzuiască să-şi procure toate valorile de schimb cu o cheltuială cât mai mică posibil de mijloace economice naţionale.

Intr'adevăr, ideia protecţiunii industriei naţionale este privită de Friederich List ca mijloc de educaţie temporară, care înlesneşte unui popor înapoiat să ajungă pe aceiaşi scară de desvoltare cu un popor mai înaintat, reducând preţul de cost la nivelul preţului de cost al industriei din ţările mai avansate, şi sfârşeşte astfel prin a face inutilă protecţiunea. Friederich List însuşi este pentru desvoltarea industrialismului în cadrul condiţiunilor naturale ale fiecărei economii naţionale. Concepţia lui este impregnată de aceiaşi idee a şcoalei liberale, care înţelege ca, în schimbul dintre diferite economii naţionale, să se aducă de fiecare popor valori care sunt rezultatul muncii desfăşurate în condiţiunile cele mai favorabile.

Şcoala istorică are două ramuri: şcoala istorică veche, reprezentată prin Wilhelm Roscher, Hildebrand şi Knies şi şcoala istorică nouă, reprezentată prin von Schmoller.

Şcoala istorică are drept preocupare să studieze condiţionarea istorică a economiei naţionale a popoarelor, să precizeze, cu alte cuvinte, condiţiunile istorice în care se desvoltă viaţa economică a fiecărui popor în parte.

Obiecţiunea ridicată de şcoala istorică împotriva clasicismului este că, acesta utilizează o psihologie rudimentară, inadmisibilă chiar şi numai din punct de vedere moral. Ea spune că şcoala clasică enunţă o ştiinţă care s'ar ocupa cu dorinţa egoistă de avuţie, cu principiul utilitarist. Această obiecţiune cuprinde în sine o gravă exagerare. Intr'adevăr, Adam Smith, în opera sa „Teoria sentimentelor morale”, a precizat că, pe lângă egoism, omul este călăuzit în acţiunea sa şi de sentimentul altruist. Pe de altă parte, este adevărat că John Stuart Mill a spus că în obiectul ştiinţei economice intră producţiunea şi consumaţiunea de bunuri. Dar, el însuşi a recunoscut că, în afară de această preocupare utilitaristă, aproape nu există acţiune omenească în care să nu se poată descoperi şi un imbold altruist.

Şcoala clasică, pornind dela ideea aceasta a egoismului în construcţia tipului ideal al aşa numitului h o m o e c o n o m i c u s, a urmărit să cerceteze prin aplicarea metodei izolării şi abstractizării, cum acţionează diferiţi factori economici, dacă nu sunt supuşi altor influenţe.

Dar, această obiecţiune, ridicată de şcoala istorică, a folosit progresului ştiinţei economice, pentrucă ştiinţa economică modernă nu mai porneşte dela egoism, care este o noţiune cu conţinut moral, ci ia ca punct de plecare a cercetărilor economice noţiunea, care nu are nici un fel de colorit moral, de acţiune economică.

Insfârşit, s'a mai obiectat împotriva şcoalei clasice că ea a exagerat în aplicarea metodei deductive şi a ţinut prea puţin seama de condiţionarea istorică, de ceia ce se chiamă relativitatea manifestărilor economice.

Este foarte exact că atât Adam Smith, cât şi Ricardo, operează cu metoda deductivă a izolării şi abstractizării, însă atât Adam Smith, cât şi Ricardo, cât şi von Thünen, în toate consideraţiunile lor, nu fac abstracţie de realitatea economică înconjurătoare. De aceia, acuzaţia unui raţionalism desfăcut complect de lumea faptelor nu priveşte nici pe Adam Smith, nici pe Ricardo, şi nici pe von Thünen.

Este însă foarte adevărat că epigonii şcoalei clasice au construit o serie de teorii cu totul străine de realitate, socotind că pot impune vieţii aceste teorii ale lor. Aceşti doctrinari liberali, grupaţi în jurul aşa numitei şcoale liberale dela Manchester, au izbutit să compromită valoarea ştiinţei economice, încercând să impună ca o dogmă a politicei de Stat acel faimos principiu al liberalismului economic cuprins în formula: „laisser faire, laisser aller”.

Misiunea şcoalei istorice a fost să releve aceste erori ale şcoalei clasice şi să înlesnească precizarea gândirii sale. In afară de aceasta, şcoala istorică a înlesnit să se desvolte, ca o disciplină separată, istoria economică a popoarelor, care este de un

nepreţuit folos pentru cunoaşterea evoluţiei economice a popoarelor şi pentru fundamentarea teoriilor economice.

In schimb însă, dacă privim rezultatele şcoalei istorice mai noui, care a fost condusă în Germania aproape jumătate secol de profesorul von Schmoller, dela Universitatea din Berlin, constatăm că ele rezidă într'un număr incomensurabil de monografii descriptive asupra diferitelor celule mai mari sau mai mici ale vieţii economice ale popoarelor, monografii care n'au înlesnit un progres al teoriei economice. Trebue să recunoaştem totuşi că şcoala economică istorică a contribuit la desvoltarea unei noui ramuri de ştiinţă, şi anume a sociologiei economice, care, fără cunoaşterea exactă pe baza datelor culese prin metoda monografică, n'ar fi putut să desvolte un sistem de cunoştinţe.

Intre alte şcoli care s'au ridicat împotriva şcoalei clasice a fost, în primul rând, marxismul. Karl Marx merge pe linia teoretică trasată de către cel mai celebru autor al şcoalei liberale, David Ricardo, şi, făcând abstracţie de opera lui sociologică, el nu contribuie cu nimic pozitiv la dezvoltarea economici politice.

Cealaltă şcoală, şcoala psihologică, sau şcoala utilităţii finale, denumită şi şcoala austriacă, deoarece leagănul ei se găseşte în Austria, nu se îndepărtează prea mult de linia de gândire a şcoalei economice clasice. Ea contribue, prin analiza psihologică a anumitor factori, la adâncirea teoriilor şcoalei economice liberale. In afară de aceasta, trebue să spunem că atât marxismul, cât şi şcoala austriacă, au isbutit, într'o vreme în care şcoala istorică contribuise la îndepărtarea preocupărilor de teoria economică, să întreţină spiritul cercetărilor economice teoretice. Trebue să ne dăm seama bine de acest lucru. Teoriile clasicilor au evoluat. Noi trebue să ţinem seama de mediul istoric al faptelor şi împrejurărilor din timpul în care au fost zămislite. Este natural că, pentru anumite complexe de fapte, Adam Smith şi Ricardo n'au putut să aibă înţelegerea presupusă astăzi şi din cauză că anume complexe de fapte şi împrejurări aveau pe acea vreme o altă configuraţie decât astăzi. Este, prin urmare, explicabil ca şcoala clasică să se găsească într'o continuă transformare şi adâncire a principiilor ei. Astăzi şcoala clasică liberală trăieşte o eră de renaştere, care a început în Austria şi s'a manifestat foarte puternic în Anglia şi Statele Unite ale Americii.

II. MEDIUL NATURAL ŞI SOCIAL AL VIEŢII ECONOMICE.

1. MEDIUL NATURAL (CLIMA ŞI PAMANTUL).

Nu există niciodată şi nicăieri o concordanţă între necesităţile omului şi bunurile pe care natura i le pune la dispoziţie. De aceia, dacă privim atitudinea omului faţă de natură în decursul timpurilor, constatăm, ca un fenomen perpetuu, lupta omului cu natura, cu tendinţa de a o stăpâni prin muncă. Aceasta este o poruncă eternă a omenirii, care corespunde cu cuvântul biblic: prin sudoarea frunţii, îţi vei dobândi existenţa.

Depozitul de bunuri care se găseşte în natură, gata pentru satisfacerea necesităţilor oamenilor, a fost, totdeauna şi pretutindeni, limitat. Oricât de reduse ne închipuim a fi fost trebuinţele omului primitiv, depozitul de bunuri oferit de natură era sub nevoile lui.

Evident, cantitatea de bunuri oferite de natură a putut să fie sporită dintru început de munca omului, dar gradul de satisfacere al trebuinţelor omeneşti, prin mijloace materiale, depinde de un factor constant, de depozitul de materii prime şi de forţele aflate în natură la dispoziţia omului. De bună seamă, această afirmaţie este adevărată dacă se face abstracţiune de condiţiunile sociale. Acestea pot să determine, prin acapararea unor anumite bunuri, o micşorare a posibilităţilor de satisfacere a trebuinţelor anumitor categorii de oameni, după cum, prin sporirea productivităţii muncii omeneşti, ele pot să acţioneze în sens contrar, sporind continuu cantitatea de bunuri la dispoziţia omului, pentru satisfacerea nevoilor sale.

Omul dobândeşte bunurile pentru satisfacerea necesităţilor

din natură: din elementul material al solului, din atmosfera înconjurătoare şi din soare. Omul nu adaugă absolut nimic bunurilor naturale. Se crede uneori că producţiunea înseamnă creaţiunea de bunuri noi. In realitate, producţiunea nu face decât, prin combinaţia şi transformarea elementelor oferite de natură, să adapteze bunurile la necesităţile omului. Activitatea economică a omului este de aceia strict limitată de condiţiunile naturii înconjurătoare.

Omenirea dispune de un teritoriu geografic limitat. Suprafaţa globului este de 509 milioane km. p., dar cea mai mare parte este alcătuită din ape, din mări, evident utile omului pentru bogăţia de peşte cuprinsă în ele, care sporeşte mijloacele de hrană şi pentru posibilităţile de transport pe care le oferă din timpurile cele mai vechi omului. Dar, chiar pe uscat, omul nu poate avea în toate părţile o activitate economică cu un succes egal. Rezultatul acţiunii economice a omului depinde de posibilităţile create de condiţiunile de temperatură, de umezeală şi de curentele de aer. In diferitele zone de climă, în care se împarte pământul, răspândirea animalelor este deosebită şi atârnă de capacitatea lor de a se adapta la variatele condiţiuni ale climei. Dintre toate animalele, omul are cea mai mare adaptabilitate la climă. Cu toate acestea, nu orice loc este potrivit pentruca omul să înceapă şi să desfăşure o activitate economică. Numai acolo unde condiţiunile de climă îngăduie un minimum de vegetaţie, care face posibilă hrana animalelor şi a omului, activitatea economică se prezintă în condiţiuni acceptabile. De aceia, sunt, după cum se ştie, regiuni, în deosebi regiunile polare, care aproape nu sunt locuite de om.

Impărţirea în zone climaterice stabileşte condiţiunile esenţiale pentru cultura economică.

Dacă se ia ca bază liniile de aceiaşi temperatură anuală, aşa numitele izotermele, zona caldă cuprinde 49,3% din întregul glob pământesc, şi din aceasta numai o pătrime, este constituită din pământ, 3/4 fiind apă. Zona temperată ocupă, prin urmare, un loc cu mult mai restrâns.

Dar, deosebirile de căldură influenţează în mod fundamental necesităţile însăşi ale omului, precum şi mijloacele de satisfacere pe care le poate dobândi, prin munca sa.

Se ştie că omul dela sud are necesităţi foarte reduse. El se hrăneşte cu foarte puţine alimente, se îmbracă foarte uşor şi

locuinţa sa este construită din elemente foarte simple. Aceasta corespunde însă şi mijloacelor pe care, în condiţiunile de climă date, le poate avea la dispoziţie omul din regiunile de sud.

Posibilităţile recoltelor sunt dependente direct de durata perioadei de vegetaţie, care la rândul ei este în funcţiune directă de condiţiunile de climă. Humboldt arată că un câmp de banane poate hrăni de 133 ori mai mulţi oameni decât un câmp de grâu; mai târziu geograful Ritter reduce la 25 acest coeficient. Se ştie că, cea mai favorabilă zonă pentru activitatea economică este aceea temperată, în care avem o distribuţie mijlocie a tuturor condiţiunilor de vegetaţie, — ceeace face posibilă o activitate regulată şi continuă în tot cursul anului. Chiar înăuntrul uneia şi aceleiaşi zone climaterice există diferenţe de temperatură, care creiază deosebiri în durata anotimpurilor, şi, evident, au o influenţă hotărîtoare asupra mersului agriculturii.

Astfel, se ştie că durata lucrărilor agricole în Europa variază, în diferite regiuni, între 4 şi 11 luni pe an şi, dacă am lua diferite regiuni ale uneia şi aceleiaşi ţări, constatăm deosebiri însemnate de climă, care se transpun într'o variaţie însemnată a culturilor. Se ştie, deasemeni, pentru fiecare ţară, care este zona de producţie optimă a păioaselor; chiar între păioase există o zonă optimă pentru grâu şi alta pentru secară ş. a. m. d.

In legătură cu condiţiunile de climă, durata iernei are o influenţă extraordinară nu numai asupra condiţiunilor în care are loc vegetaţia, dar, prin îngheţul fluviilor, şi asupra posibilităţilor de navigaţie. După cum îngheţarea fluviilor durează mai mult sau mai puţin, şi navigaţia în ţara respectivă va fi mai prescurtată sau mai prelungită.

Gradul de umiditate, care este una din condiţiunile esenţiale ale vegetaţiei, este şi el deosebit, după poziţia geografică a ţării, după gradul de latitudine în care se află. Se constată că există teritorii sărace în ploi, care primesc anual până la 250 mm. cubi de apă din precipitările atmosferice; teritorii mijlocii ploioase, care primesc între 250-1000 mm. cubi şi în sfârşit teritorii bogate în ploi, care primesc peste 1000 de mm. cubi pe an. Zonele de ploi mijlocii sunt cele mai favorabile pentru desvoltarea culturii economice. In această categorie intră Europa centrală şi apuseană, China răsăriteană şi răsăritul Statelor Unite ale Americei. Teritoriul sărac în ploi, în care us-

căciunea predomină, este cu mult mai întins pe glob decât teritoriul bogat sau mijlociu ploios. El cuprinde Africa, America apuseană, Europa răsăriteană, o mare parte din Asia și Australia.

Această distribuție a umidității are o influență hotărîtoare asupra distribuției pe glob a producțiunii agricole. Se știe că vegetația are nevoie de un minimum de umiditate; în toate părțile lumii în care uscăciunea este mare, vegetația este exclusă.

O foarte mare însemnătate pentru posibilitățile de desvoltare ale activității economice a omului o prezintă structura suprafeții solului, adică împărțirea pământului între regiunile de munte și regiunile de șes. Cu progresul civilizației, omul a ajuns să se așeze și în regiunile de munte, dar în lunile când începe zăpada, care ține în mod prelungit un timp mare din cursul anului, nu poate să se organizeze nici o așezare omenească în regiunile de munte.

In afară de aceasta, munții constituesc o piedică însemnată și pentru relațiunile dintre oameni, numai trecătorile dintre munți înlesnind comunicarea dintre teritoriile separate printr'un lanț de munți.

Evoluția economică a omenirii este influențată de drumuri, de fluvii și mări. Fluviile și râurile, în genere, au avut o însemnate extraordinară în desvoltarea omenirii. Dealungul cursului lor s'au creiat primele civilizații. Astfel, de pildă, dealungul Tigrului și Eufratului s'a desvoltat, în Mesopotamia, una din cele mai vechi culturi; în jurul Nilului s'a format civilizația egipteană.

Deasemenea, marea are o însemnătate extraordinară în desvoltarea omenirii, îndată ce se fac cele dintâi începuturi de navigație. Foarte importantă pentru posibilitățile de desvoltare a vieții economice în jurul mărilor este fără îndoială dispoziția coastelor. O orientare favorabilă a înlesnit desvoltarea civilizației vechi a Greciei și a Feniciei. Descoperirea Americii s'a făcut îndată ce s'a reușit a se creia primul instrument de navigație, cu care să se străbată oceanul, și paralel cu desvoltarea mijloacelor de transport pe apă care au făcut legătura între vechiul și noul continent, s'a dat o desvoltare extraordinară civilizației omenești.

Condițiunile hidrografice sunt foarte însemnate pentru desvoltarea economică a popoarelor. Râurile au o valoare mare, nu numai pentru înlesnirea hranei omului, pentru bogăția lor de

pește, dar și pentrucă ele înlesnesc să se sporească fertilitatea solului; în al doilea rând, pentrucă ele pun la dispoziția omului o forță hidraulică eftină și, în al treilea rând, pentrucă ele reprezintă și un drum eftin.

Evident, desvoltarea activității economice este strâns legată și de forțele productive ale solului. In deosebi, interesează acele forțe cuprinse în pământ care condiționează desvoltarea vegetațiunii plantelor. In deobște, se cunoaște că pământul are trei însușiri principale: se găsește într'o cantitate limitată, care nu poate fi sporită; este imobil; este indestructibil. Cel puțin din punct de vedere al întinderii geografice, se poate afirma că pământul nu poate să fie sporit, dar din punct de vedere economic se poate ajunge la o mărire a întinderii solului. In primul rând, constatăm, în decursul timpurilor, o utilizare a unei suprafețe din ce în ce mai întinse a solului, pentru cultură. Soluri declarate, într'un anumit nivel de civilizație, improprii pentru cultură, au fost puse în valoare, prin ameliorațiuni. Soluri utilizate în mod mai extensiv pentru pășuni și păduri, treptat cu desvoltarea civilizației, au căpătat o exploatare mai intensivă și, sub acest raport, se poate interpreta că omul a reușit să sporească întinderea pământului cultivabil.

In ceeace privește imobilitatea solului, această însușire impune ca el să fie folosit în poziția în care se găsește. Iar, în ce privește indistructibilitatea, aceasta privește numai calitățile fizice ale solului, adică compoziția sa: nisip, lut, calciu, humus. Dar, mult mai importantă este altă constatare, și anume, aceia că este posibil să se distrugă materiile hrănitoare care sunt conținute în pământ, printr'o exploatare nerațională a solului. Prin urmare, calitățile chimice ale solului sunt supuse distrugerii. Recunoașterea acestui adevăr s'a făcut treptat cu cunoașterea condițiunilor de hrană a plantelor, ceeace este meritul științific al agronomului chimist german Liebig. Concluzia cercetărilor sale a fost recomandarea unor practici de cultură a solului menite să restitue regulat pământului elementele care sunt absolut necesare pentru hrana plantelor.

Evident, omul nu poate să influențeze, după voia lui, condițiunile de vegetație a plantelor. Prosperarea unei plante are nevoie de anumite condițiuni mecanice, fizice și chimice, care acestea sunt dependente de calitatea solului și de condițiunile atmosferice. Din toate condițiunile de desvoltare pe care le con-

ţine solul, aceia care se află în cantitatea cea mai mică determină limita superioară a producţiunii. Aceasta este ceiace se numeşte legea minimului. A spori, prin munca omului, acele condiţiuni care sunt insuficiente în pământ este a determina o mărire a productivităţii solului. Dar, dacă este posibilă o ameliorare a condiţiunilor chimice ale solului, omul nu poate să exercite decât o foarte slabă influenţă asupra factorului meteorologic, climateric, cel mult prin sistemul de irigaţie.

Prin urmare, concluzia este că influenţa omului asupra pământului este limitată. Materiile fundamentale care se găsesc în pământ şi în plante sunt: acidul carbonic, apa, azotul, lumina solară, care sunt în cantităţi excesiv de bogate. Dar, înainte de a se produce din ele mijloace de hrană, trebue să treacă prin humus. Acesta nu este capabil să le primească în cantităţi nelimitate. De aci rezultă următoarea lege tehnică naturală: condiţiunile legate de pământ pentru viaţa plantelor ating, la o anumită suprafaţă de pământ şi la un anumit stadiu al tehnicei, un optimum; odată acesta atins, venitul solului are o tendinţă de scădere, in comparaţie cu orice cheltuială în plus.

Aceasta este legea venitului descrescând al pământului. Este o lege naturală, pentrucă înfăţişează o situaţiune de constrângere şi de limitare a naturii. Insă, trebue să se recunoască că există anumite tendinţe contrare, care modifică premisa pe care se bazează această lege, în sensul îndepărtării punctului dela care începe să se aplice.

Aceste tendinţe contrarii sunt de mai multe categorii. In primul rând, sunt progresele tehnicei agricole. Tehnica agricolă izbuteşte să sporească randamentul pe hectar al producţiunei agricole printr'un plus de cheltuieli, sau să menţină randamentul pe hectar, printr'un minus de cheltuieli. Acest rezultat se dobândeşte, în mod practic, prin diferite metode de ameliorare a producţiunii agricole, prin îngrăşeminte artificiale, prin sistemul de exploatare a solului, prin succesiunea plantelor, prin selecţionarea seminţelor, prin utilizarea maşinelor şi instrumentelor cele mai proprii, prin maşini electrice, prin irigaţii ş. a. m. d.

A doua tendinţă contrară o constituie progresul realizat în tehnica utilizării şi conservării diferitelor produse agricole. Indată ce omul a constatat că, printr'o anumită transformare, sau numai o simplă condiţionare a unui anumit produs, poate să-i sporească calitatea, a reuşit să-şi mărească venitul. Astfel, prin

tehnica simplă a măcinişului, el transformă grâul în făină; prin folosirea frigoriferelor, prin uscarea diferitelor produse, prin sterilizarea lor, etc., el asigură conservarea unor anumite bunuri distructibile timp mai îndelungat.

In al treilea rând, omul poate să sporească randamentul agricol, prin progresele realizate în tehnica transporturilor. Indată ce, prin progresul mijloacelor de transport, se naşte posibilitatea de a folosi pământurile de calitate bună, situate la distanţe mari de centrele de populaţie, se măreşte cantitatea de bunuri care se pune la dispoziţia acestor centre şi prin aceasta se produce exact acelaş efect care se realizează prin sporirea producţiei sau mărirea suprafeţei de pământ existent mai înainte.

Când, prin progresul şi eftinirea transporturilor de apă, s'a înlesnit transportarea cerealelor din ţările transoceanice pe continentul european, rezultatul a fost sporirea ofertei de cereale pe continent şi, ca urmare, o scodere esenţială a preţurilor cerealelor. Astfel, dacă comparăm în două perioade — dela 1801-1870 perioada întâi şi 1871-1895 perioada a doua — preţurile produselor agricole, vom constata o scădere marcată în a doua perioadă. Dar, acest rezultat se poate obţine şi printr'un progres tehnic al aşa numitelor succedanee, prin întrebuinţarea unui produs în locul altuia. Astfel, îndată ce s'a înlocuit lemnul de construcţie prin piatră şi fier, s'a micşorat necesitatea de a se ţine masive de pădure. Acestea au fost defrişate şi s'a sporit întinderea de pământ pusă la dispoziţia culturii cerealelor. Deasemeni, îndată ce s'a întrebuinţat cărbunele, petrolul, gazul metan pentru încălzit, s'a micşorat necesitatea de lemn pentru încălzit şi aceasta a avut aceiaşi urmare.

Legea venitului descrescând a pământului nu este în contrazicere cu faptul că, în anumite stadii de cultură agricolă, există o tendinţă de sporire a venitului, pentrucă venitul încă nu a atins limita optimă, de care am vorbit.

Randamentul recoltelor a sporit, în ultimul pătrar de veac înainte de războiu, la grâu, orz, ovăz, cu peste o treime, iar la secară cu peste jumătate. In toată această vreme, ca şi în perioada următoare de după războiu, se observă o sporire a întinderilor puse în cultură, ceeace a avut drept urmare o mărire a producţiunii, iar productivitatea pe hectar a fost în continuă creştere. Acest proces de intensificare a producţiunii agricole este departe de a fi încheiat.

In țările dunărene și balcanice, productivitatea agriculturii pe hectar este astăzi jumătate ca în Germania și în alte țări apusene. Există, prin urmare, în aceste regiuni o marje însemnată de sporire a randamentului producțiunii agricole, care trebue să fie realizată, prin progresul tehnic.

Pe lângă materiile ce se pot înlocui continuu prin alte produse ale solului, solul conține și materii care nu pot să fie înlocuite regulat; acestea sunt în deosebi mineralele. Capacitatea de producțiune a mineralelor din pământ este limitată. De aceia economistul Marshall a spus, cu drept cuvânt, că produsul minelor este o parte integrantă din ele. Epuizarea minelor de minereu de fer și cărbuni nu este însă foarte apropiată; după toate probabilitățile este de așteptat pentru un timp îndepărtat. Producțiunea minelor este chiar mai regulată decât producțiunea agricolă, pentrucă producțiunea agricolă este supusă la fluctuațiuni naturale, pe câtă vreme producțiunea minelor este supusă mai mult posibilităților tehnicei și capitalului.

Putem să constatăm și la mine aplicațiunea aceleiași legi a venitului descrescând a pământului. Intr'adevăr, dintr'o mină se exploatează, în primul rând, straturile dela suprafață cu o cheltuială minimă. Cu cât se adâncește exploatarea cu atât se sporește cheltuiala. Se ajunge un punct în care cheltuiala este atât de mare încât sporirea producțiunii nu aduce cu sine o mărire a produsului, adică a venitului.

Dar, și în exploatarea minelor progresele tehnice au îndepărtat continuu punctul dela care se aplică această lege. S'au perfecționat continuu instrumentele de exploatare minieră și s'a redus, prin aceasta, costul de producțiune extinzându-se posibilitățile de exploatare a minelor.

2. NECESITAȚILE OMULUI.

Nu intră în obiectul economiei politice satisfacerea directă a trebuințelor omenești. Economia politică nu se ocupă direct de satisfacerea trebuințelor omenești, ci de mijloacele de acoperire a totalității necesităților vieții.

Ce este necesitatea? Necesitatea este senzația unei lipse, unită cu străduința de a o înlătura. Acestui conținut de fapte

subiectiv, îi corespunde cantitatea de mijloace de bunuri de satisfacere, ca un conținut de fapte obiectiv.

Nu toate felurile de necesități intră în obiectul științei economice. Sunt categorii care nu interesează pe economist. Astfel sunt necesitățile de ordin psihic, care intră în preocuparea spre pildă a religiei, sau chiar necesitățile de ordin fizic, pentru satisfacerea cărora există în natură materii și forțe nelimitate, cum este, de pildă, necesitatea de a respira. Știința economică este preocupată numai de mijloacele pentru satisfacerea acelor trebuințe care sunt materiale și care sunt limitate în timp și în spațiu.

Necesitățile sunt extrem de variate, și tot așa de diverse sunt și dorințele de întrebuințare a bunurilor, pentru satisfacerea lor. Nevoia de pâine nu este aceiași la toți oamenii: pentru un om sărac, pâinea este unicul aliment, deci are însemnătate exclusivă; pentru un om mai avut, care are o alimentație mai complexă, pâinea are o însemnătate relativă. In genere, putem spune că prisosul unui bun folositor nu aduce nici pagubă, nici cel puțin folos, posesorului.

Intre prisos și necesitate urgentă există o serie de stadii intermediare, care arată că intensitatea dorinței de a poseda un bun scade treaptă cu treaptă. Vom înțelege acest lucru dacă ne vom gândi la fenomenul foamei. Un om înfometat mănâncă prima bucată de pâine cu o poftă extraordinară, dar, treptat cu continuarea actului mâncării, pofta lui scade continuu, până se transformă în silă. Pe baza examinării acestui simplu fenomen al foamei, economistul Gossen, a stabilit așa numita lege a saturației trebuințelor, pe care economistul Wieser o formulează în mod lapidar astfel: „La orice necesitate care se poate divide, primul act de satisfacere, prin cea dintâi unitate întrebuințată, este dorit cu maximum de intensitate; fiecare întrebuințare în plus, de unități, de acelaș fel, se dorește cu o intensitate mai mică, până când se ajunge la punctul de saturație, dincolo de care dorința se schimbă în silă".

Această lege este foarte importantă. Pentru aprecierea adevăratei sale valori, trebue să nu se piardă din vedere următoarele:

1. In cadrul economiei individuale, necesitățile date nu pot fi privite fiecare în parte, deoarece ele se întregesc reciproc și se pot înlocui reciproc. Sau, după cum se exprimă Wieser:

nată, atât calitativ cât şi cantitativ, cererea de locuinţe. In această privinţă, observăm diferenţe chiar dacă privim anumite straturi profesionale care au acelaş venit. Astfel, un muncitor intelectual, care are acelaş venit ca un muncitor manual, are o nevoie cu mult mai mare de locuinţă, din cauza modului deosebit de trai şi de lucru, precum şi din cauza poziţiei sociale, care desparte pe unul de celălalt. In general, toate aceste împrejurări, deosebirea de trai şi locuinţă, fac ca orăşanul să aibă pretenţii de locuinţă cu mult mai mari decât locuitorul dela ţară. Constatăm, în general, o sporire a cererei de locuinţe în decursul timpurilor. Dar, am putea să constatăm că această urcare a necesităţilor de locuinţe este, în parte, numai aparentă. Intr'adevăr, în tot cursul secolului al XIX-lea construcţiile de locuinţe se făceau în mod simplu, folosindu-se o cantitate mai mică de material şi de lucru ca aceea întrebuinţată la construcţiile de locuinţe de astăzi. Casele construite erau mai puţin durabile decât cele de astăzi, când construcţiile sunt cu mult mai masive. Astfel, se poate închipui că, cu tot plusul temporar, dacă privim lucrurile într'un timp mai îndelungat, după trecerea la construcţiile masive, întreaga cerere pentru satisfacerea nevoiei de locuinţe a scăzut, în loc să crească.

Totuşi, trebue să observăm că condiţiunile sociale au produs posibilităţi de cheltuială sporite şi prin aceasta au deşteptat şi necesităţi sporite în legătură cu locuinţele. Treptat cu îmbogăţirea unor anumite categorii sociale, s'au mărit şi dorinţele şi pretenţiunile în legătură cu construcţia de locuinţe. Locuinţele au căpătat uneori o înfăţişare artistică, în orice caz de foarte multe ori o aparenţă de lux. Inlăuntrul locuinţei, luxul şi-a găsit o concretizare atât în decoraţiunile interioare cât şi în mobilierul folosit. In afară de aceasta, treptat cu desvoltarea civilizaţiei, observăm, chiar în casele mai modeste, pretenţiuni în ceeace priveşte instalaţiunile cari sunt menite să înlesnească traiul în locuinţe: canalizare, conducte de apă şi de gaz, electricitate, încălzire centrală, ventilaţii, ş. a. m. d. Aceste pretenţiuni au sporit şi au trecut dela clasele mai avute la cele mai puţin avute, treptat cu mărirea posibilităţilor de a se realiza asemenea instalaţiuni în locuinţe din ce în ce mai modeste.

Aceloraşi fluctuaţiuni sunt supuse şi necesităţile de îmbrăcăminte. Acestea pot să sufere schimbări cu mult mai uşor decât necesităţile de locuinţă, deoarece până când nu s'au uşurat con-

diţiunile de transport, transportarea unor materiale grele, piatra, cimentul, etc. a fost dificilă, pe câtă vreme obiectele necesare pentru îmbrăcăminte sunt uşoare şi transportul lor s'a putut face şi în timpuri mai îndepărtate, când mijloacele de transport erau mai rudimentare. Oferta de îmbrăcăminte este, prin urmare, cu mult mai uşor adaptabilă la variaţia necesităţilor. In legătură cu satisfacerea nevoei de îmbrăcăminte, se poate uşor desvolta producţia locală şi, în orice caz, producţia naţională. Industria de îmbrăcăminte este una din acelea care se desvoltă mai repede în toate ţările. O evidenţă, în această privinţă, o găsim în desvoltarea industriei ţesăturilor aproape pretutindeni pe glob. Necesităţile de îmbrăcăminte, supuse variaţiunilor mari, n'au ajuns, cum s'ar crede, datorită uşurinţei de satisfacere, a fi împlinite în mod decent, nici până astăzi pe tot globul pământesc. Inainte de războiu, după o estimaţiune a Oficiului agricol din Statele Unite, dintr'un miliard şi jumătate de oameni care se aflau pe glob, numai o treime erau îmbrăcaţi în mod decent, celelalte două treimi fiind în parte, sau foarte sumar, sau deloc, îmbrăcaţi. Iar, în ce priveşte posibilităţile de expansiune a îmbrăcăminţii, acestea sunt încă extraordinar de mari. Un cercetător englez a afirmat că, dacă cei aproape 500 milioane oameni care locuesc în China s'ar îmbrăca cu toţii, în mod corespunzător, producţiunea de ţesături de bumbac a lumii întregi abia ar satisface aceste necesităţi. Fireşte, această aserţiune poate să apară în ochii noştri ca o exagerare, în orice caz ea cuprinde un mare grăunte de adevăr. Există mari lipsuri şi deci mari posibilităţi de acoperire a necesităţii de îmbrăcăminte.

Cu creşterea avuţiei, înlăuntrul unui popor, sporeşte şi cererea de bunuri care se consideră indispensabile pentru păstrarea aparenţei exterioare, în mediul înconjurător, în care trăesc anumite categorii de oameni. Unele din aceste necesităţi sunt socotite atât de importante, de cei care aparţin aceloraşi trepte de civilizaţie, categorii sociale sau stări sociale, încât sunt dispuşi să se lipsească de satisfacerea unor nevoi vitale, pentru a avea mijloacele necesare spre a face faţă acestor nevoi de aparenţă exterioară. Şi ceeace ţine de aceste nevoi, de exigenţele sociale, este supus foarte repede schimbării, atât după clasele sociale cât şi în timp.

Totalitatea necesităţilor economice care, după tradiţie şi obiceiu, sunt socotite ca normale şi îndreptăţite pentru o anu-

mită clasă a societății, se numește nivelul de viață sau „standard of life".

In afară de necesități individuale, am amintit despre n e c e s i t ă ț i l e c o l e c t i v e, adică necesități ale unui grup de persoane. Acestea pot fi de două feluri: *a)* n e c e s i t ă ț i c o m u n e, adică acelea ale unui grup de persoane, considerată fiecare în parte, dar care nu pot fi satisfăcute decât cu mijloace colective; de pildă, necesitățile de transport sau de comunicație, care cer o organizație colectivă de căi ferate, poștă, telegraf și telefon, necesitatea de alimentație cu apă a orășeanului, care deși individuală, nu poate fi satisfăcută decât cu mijloace colective și b) n e c e s i t ă ț i a l e c o m u n i t ă ț i i, care nasc din legăturile sociale ale unui grup de persoane întrunite laolaltă într'o comună sau într'un sat. In această categorie putem socoti cheltuelile pentru întreținerea școlilor, a justiției, a armatei, etc.

C e e s t e l u x u l? Tot ceeace nu aparține nici necesităților de existență fiziologică, nici celor sociale, se numește lux. Luxul trebue să fie apreciat din punct de vedere economic și din punct de vedere social.

O diferențiere și o rafinare a necesităților poate servi la desvoltarea forțelor economice dintr'o țară. Oamenii bogați au necesități variate; pe lângă cele cari intră în cadrul noțiunii de confort, există tot felul de distracțiuni, în viața unui om bogat. Aceasta stimulează dorința omului de a se înavuți, pentru a-și lărgi posibilitățile de satisfacere a trebuințelor sale. Se cunosc multe exemple care dovedesc că luxul a fost un îndemn pentru a se creia posibilități mai mari de câștig durabil, în favoarea unor anumite existențe economice.

Economistul Werner Sombart crede a putea constata că extensiunea consumului de lux constituie unul din factorii de propulsiune a capitalismului modern.

Este exact că cele dintâi manifestațiuni de comerț exterior sunt legate de importul unor anumite materiale rare și scumpe (pietre prețioase, blănuri, obiecte de artă în aur, argint și platină). Deasemeni, cele dintâi industrii au satisfăcut necesitățile de lux ale claselor avute ale populației, cum au fost spre pildă țesătoria de gobelinuri, mătăsuri, fabricarea de dantele, broderii, ș.a.m.d. Acestea s'au desvoltat din inițiativa suveranilor absoluți.

Luxul creiază căi și mijloace pentru satisfacerea unor nevoi sociale și chiar fiziologice. Spre pildă, automobilul a fost la în-

ceput un obiect de lux. El a servit o plăcere specială a unui număr restrâns de oameni avuți, care puteau să plătească un asemenea vehicul. Treptat, construcția automobilului s'a perfecționat, costul său s'a micșorat și, dintr'un obiect de lux, a ajuns un obiect de utilitate din ce în ce mai generalizat, la îndemâna claselor din ce în ce mai modeste. Mai mult decât atât, automobilul, în forma autocamionului, a devenit astăzi un instrument prețios al transportului de mărfuri.

N'ar fi însă exact să afirmăm, cum se face deobiceiu, că necesitățile de lux sunt oportune din punct de vedere economic, pentrucă satisfacerea lor împrăștie bani între cei mulți. Astfel, dacă un Stat construește palate, acesta este un fapt economic, deoarece un număr de meseriași și lucrători capătă de lucru; dar, dacă acelaș Stat nu a sfârșit cu desvoltarea rețelei de drumuri și de căi ferate, care înlesnesc desvoltarea pe scară mare a producțiunii și a schimburilor și contribuie la ridicarea standardului general de viață a populației, și dacă cheltuiește sume mari în construcția de palate, aceasta nu este o atitudine economică.

In ceeace privește, însă, considerațiunile sociale, observăm că ele nu sunt favorabile pentru desvoltarea luxului. Este foarte exact, de pildă, că Statul urmărea să stabilească în evul mediu anumite deosebiri între stările sociale și prin deosebirea portului. Portul era un mijloc de distincție socială, care stabilea o despărțire între diferitele clase sociale. In aceiași vreme, însă, biserica se ridica, în evul mediu, împotriva luxului, pentrucă acesta era considerat ca un pericol pentru mântuirea sufletească a oamenilor. Apoi, luxul este condamnabil atunci când este o manifestare de dispreț față de mizeria care domnește într'o anumită societate. In deosebi când luxul se desvoltă în vremea războiului, sau în timpul sărăcirii claselor de mijloc prin inflație, este un fenomen condamnabil.

Trebue să observăm că, în cursul evoluției economice, influența reciprocă între oameni este una din cauzele principale a nașterii necesităților. Recunoașterea calităților diferitelor bunuri, pentru satisfacerea anumitor necesități, se face prin învățare, dela om la om, iar în organizarea vieții economice, reclama și-a luat sarcina de a instrui pe oameni asupra însușirilor diferitelor bunuri, în raport cu diferitele necesități. Reclama are uneori, din acest punct de vedere, un rol foarte oportun, dar, în măsura în

care deşteaptă trebuinţele inutile, care micşorează în realitate standardul normal de viaţă al claselor de jos, ea devine o excrescenţă a societăţii.

Observăm, în decursul timpurilor, o unificare a necesităţilor de bunuri. Aceasta este un rezultat al uneia din forţele cele mai importante din evoluţia societăţii: imitaţia, forţa care face cu putinţă o producţiune ordonată de bunuri în massă. Moda este în strânsă legătură cu imitaţia şi lucrează intensiv la unificarea necesităţilor. Moda este o apariţie socială care se prezintă sub un îndoit aspect. Sociologul George Simel defineşte astfel moda: „Moda este una din formele de viaţă prin care se uneşte într'o acţiune unitară tendinţa de egalizare socială, cu aceia către diversitate individuală şi schimbare".

Moda este un produs al unor imbolduri cu totul deosebite. In primul rând, dorinţa de distincţie îndeamnă pe om să adopte ceeace este la modă. In al doilea rând, imboldul de imitaţie, care lucrează în această privinţă foarte activ, cere să poarte cineva o pălărie pe care a văzut-o şi i-a plăcut. Şi, în sfârşit, dorinţa omului de a mai schimba anumite obiecte de aparenţă exterioară.

In sensul generic, moda este prin urmare o noţiune generală care corespunde unui complex de forme de cultură temporare. In această privinţă, ea este un fenomen sănătos al societăţii.

Dar, privită ca o creaţiune continuă a unor anumiţi întreprinzători în scopul de a face lucrative întreprinderile lor, moda are aparenţa unei excrescenţe sociale. Asemenea manifestări se descoperă, în special, în domeniul modei feminine, unde, sezon după sezon, anumite case din centrele mari de populaţie născocesc modele noui, cu deosebiri mai mari sau mai mici, pentru a împinge la consumaţie.

Impotriva acestei categorii de mode se ridică serioase obiecţiuni de ordin social. In primul rând, ea favorizează aparenţa în dauna fondului; în al doilea rând, îndeamnă atâtea categorii de persoane la un trai dincolo de mijloacele adunate onest; în al treilea rând, industria modei, prin caracterul ei de sezon, creiază în anumite anotimpuri prisos de posibilităţi de lucru şi în alte anotimpuri, lipsă de lucru, şomaj.

Unificarea aceasta a necesităţilor porneşte uneori şi din nevoia organizării producţiunii în massă. In această privinţă,

observăm două tendinţe importante: tipizarea şi normalizarea producţiunei. Tipizare înseamnă construirea unor anumite tipuri de obiecte, corespunzând unor anumite utilităţi, iar normalizarea înseamnă o tipizare a mijloacelor de producţiune. Amândouă aceste tendinţe, care sunt legate de desvoltarea marei industrii capitaliste, contribue în mod puternic la unificarea trebuinţelor.

Dacă această unificare a trebuinţelor constitue un element de ridicare a bunei stări generale, în schimb nu contribue la înfrumuseţarea vieţei sociale, din punct de vedere al esteticei.

3. CAPACITATEA DE MUNCA A OMULUI.

Ce este munca?

Omul, cu voinţa şi forţa sa, este sufletul fenomenelor economice.

Succesul activităţii economice a omului depinde de trei însuşiri active, pe care le posedă: de forţa voinţei, de forţa corporală şi de forţa inteligenţei. A folosi aceste trei însuşiri, pentru ca, din puţinul oferit de natură ca un dar, să producă cât mai multe bunuri pentru satisfacerea cât mai completă a necesităţilor sale, acesta este rostul muncii. Deci, munca este o încordare a însuşirilor omului, puse în slujba interesului economiei naţionale a unui popor.

Munca are, însă, mai multe înţelesuri, atât din punct de vedere economic, cât şi din punct de vedere fiziologic, psihologic şi sociologic.

Dacă ne limităm la interpretarea economică a noţiunii muncă, constatăm că, în limbajul comun, se înţelege prin muncă orice prestaţiune de forţă. Aceiaşi expresiune se aplică când se spune: „forţa de muncă a unui motor". Prin muncă se mai înţelege şi prilejul de activitate economică. Astfel, se vorbeşte despre o piaţă a muncii. Deasemeni, tot în noţiunea de muncă se cuprinde şi rezultatul unei prestaţiuni. Se spune, astfel, că munca a fost de calitate bună sau de calitate rea. Insfârşit, în aceeaşi noţiune a muncii se confundă şi totalitatea lucrătorilor punându-se faţă în faţă factorul muncă cu factorul capital.

Orice muncă este o încordare. Din punct de vedere etimologic, observăm că această noţiune, în diferite limbi, este iden-

tificată cu suferință, osteneală și plângere. Această semnificație este cuprinsă în cuvântul latinesc „labor", în cel englezesc „labor", în cel franțuzesc „travail" și mai ales în cel rus „rabota".

Dacă se privește munca ca o manifestare exterioară a încordării, se constată că ea poate să fie foarte variată. Intr'adevăr, munca poate să implice o cheltuială fizică foarte mare, o încordare personală puternică, poate chiar să provoace sentimentul de desgust și de enervare, simțământul apăsător de responsabilitate. Munca poate să transpună o persoană într'o situație cu totul contrară celei obișnuite, în care omul în genere se simte bine. Deși, însă, munca este legată de sentimentul de oboseală sau osteneală, ea nu trebue numai decât să fie unită cu sentimentul de neplăcere. Este adevărat că în Biblie se vorbește despre osânda lui Dumnezeu, ca omul să-și câștige pâinea cu sudoarea frunții. Dar, aceasta se împacă cu versetul psalmistului, care a spus că viața este plăcută numai atunci când este însoțită de osteneală și de muncă.

Munca este o acțiune absolut necesară pentru desvoltarea culturală a unui popor. Ea servește la păstrarea și progresul culturii. Sub acest aspect, munca este în opoziție cu jocul. Jocul este o activitate, de cele mai multe ori însoțită de o încordare fizică, care produce după un anumit răstimp oboseală, dar este legată și de sentimentul plăcerii și bucuriei, care încetează odată cu întreruperea jocului. Despre joc s'a spus că este o „oglindă ireală a muncii". Jocul poate să fie pus în serviciul muncii, în măsura în care înseamnă o educare a forțelor omului; sportul, în măsura în care înlesnește desvoltarea musculară și întreține corpul omului sănătos, este o preparație foarte bună pentru orice activitate, deci servește munca. Dar, jocul, privit din punct de vedere economic, este numai un mijloc către un scop, este mijlocul prin care se educă, se desvoltă, forțele musculare, precum și celelalte însușiri ale sportivului, care pot fi puse în slujba patriei.

Munca se deosebește de joc îndeosebi prin aceea că ea este creatoare.

Spre deosebire de factorii materiali de producțiune, munca este un factor de producțiune viu. De aceea este necesar a se considera capacitatea de prestațiune a unui serviciu, dependentă de voința omului.

Este just că, în organizarea actuală a întreprinderilor, procesul de voință care este legat de activitatea muncitorului s'a minimalizat, prin procesul de diviziune a muncii, care conduce la despărțirea procesului de muncă în secțiuni, fiecare muncitor având asupra lui numai o parte de execuțiune. Ar fi însă o greșală dacă s'ar conchide că, prin aceasta, elementul voință a dispărut dintre factorii determinanți ai muncii. Forța voinței și acțiunea care decurge din ea rămân foarte importante pentru desvoltarea producțiunii, în cadrul economiei naționale.

In ceeace privește desfășurarea procesului de voință de muncă, el este determinant de factori psihici și etici. Plăcerea de a lucra și bucuria la lucru sunt condițiuni fundamentale psihice, care determină voința de muncă. Plăcerea de a munci crește odată cu mărimea și diferențierea nevoilor care pot fi satisfăcute prin activitatea muncitorului. Bucuria de muncă presupune că actul muncii, ca atare, face plăcere lucrătorului și aceasta are loc numai atunci când lucrătorul este pătruns de însemnătatea și de frumusețea muncii, precum și de demnitatea pe care i-o conferă munca săvârșită. Bucuria muncitorului nu este legată numai de obiectul muncii, ci și de procesul muncii, care înlesnește forței omului, limitată organic, să conducă energii puternice la un anumit țel, în mod sigur, și cu o ușurință desinvoltă. Aceasta este o oportunitate grandioasă, pe care tehnica a pus-o din ce în ce mai mult la îndemâna muncitorului, îndeosebi a muncitorului intelectual.

Cu toate acestea, în ordinea actuală de muncă, se poate constata o sporire a plăcerii de muncă în anumite sectoare ale activității economice. Nu putem să spunem acelaș lucru despre bucuria de muncă. Intr'adevăr, prin secționarea procesului de muncă în părticele din ce în ce mai mici și atribuirea unei activități din ce în ce mai puțin însemnate fiecărui lucrător, cu un caracter din ce în ce mai monoton și lipsit de interes, bucuria de muncă a slăbit. Deasemeni, nu puțin a contribuit la aceasta și persistența, timp de decenii, în cursul desvoltării capitalismului, a stării latente sau acute de conflicte între muncă și capital. Nu este străină de această preocupare tendința actuală, care se manifestă în unele țări, de a se înlătura posibilitățile de conflict între muncă și capital prin arbitrajul obligator al Statului, sancționându-se atât grevele, cât și lock-out-urile, precum și preocuparea Statului de a se înlesni muncitorimei

să participe la beneficiile culturii sociale printr'o organizare specială, cunoscută sub denumirea de „Muncă și voe bună".

Imboldul etic este hotărîtor pentru calitatea muncii. El constă în conștiința datoriei împlinite. Sentimentul muncii se poate spune că se confundă cu sentimentul vieții. Când această convingere este răspândită în massele largi ale muncitorimii, aceasta constitue un impuls moral de a colabora la propria perfecționare, precum și la aceea a colegilor, fără nici o altă preocupare lacomă sau calcul de debit și credit. Nimic nu poate fi mai folositor și mai ideal pentru o colectivitate socială, decât prezența în spiritul muncitorimei a unei asemenea etici înalte de muncă.

Pe lângă poziția aceasta spirituală a muncitorului față de muncă, firește, mărimea salariului și felul salariului joacă un rol important, ca stimulent al producției.

S'a făcut observația că nu totdeauna mărimea salariului este determinantă pentru intensitatea muncii. S'a constatat, astfel, că, pentru categoria muncitorilor necalificați, aflați pe o treaptă de civilizație joasă, uneori salarii mari sunt un îndemn de a lucra numai un număr restrâns de zile pe săptămână, atât cât sunt necesare pentru ca salariul respectiv să asigure un minimum de existență. Evident, această constatare nu poate să aibă o valabilitate generală și nu justifică concluzia că salariile cele mai favorabile, chiar pentru lucrătorii necalificați, care se găsesc pe o treaptă inferioară de civilizație, sunt cele de mizerie. Pentru ca să fie un stimulent la muncă, salariul trebue să corespundă la un minimum de existență. Este clar că, cu cât salariul este mai potrivit gradat în raport cu însușirile și cu capacitatea de prestațiune a muncitorului, cu atât el devine un stimulent la muncă intensivă.

Și felul salariului are în această privință o însemnătate: salariul pe zi, salariul pe bucată, salariul în acord, sunt formule de salarizare, dintre care fiecare corespunde cu anumite situațiuni în organizarea procesului de muncă din diferite categorii de întreprinderi și poate determina un impuls mai mare sau mai mic la intensificarea procesului de muncă.

Experiența muncii, ca orice experiență, este un fenomen unitar, care este însă compus dintr'o diversitate de funcțiuni sufletești strâns legate cu munca: străduința în care intră voința, dorința și atenția; gândirea, în care intră deosebirea, înțelegerea, judecata, memoria; concepția, care cuprinde capacitatea de a deosebi, de sunet, spațiu, etc. și în sfârșit simțurile (văzul, auzul, pipăitul, etc.).

In procesul de muncă apare când una când cealaltă dintre aceste funcțiuni sufletești, ca factor determinant. Deosebim: munca intelectuală, când munca este legată de funcțiunea gândirii; munca manuală, când este legată de funcțiunea simțurilor, în grad mai mare decât de celelalte.

Orice cheltuială de forță, ce trebue să fie utilă din punct de vedere național economic, trebue însă să fie și corporală și spirituală. Invățatul gândește, dar în acelaș timp el vorbește și scrie; lucrătorul manual își exercită activitatea prin mișcarea mușchilor, dar în acelaș timp el trebue să și cugete. Prin urmare, între munca manuală și munca intelectuală sunt deosebiri graduale, în ceeace privește compoziția funcțiunilor sufletești care intră în joc.

Orice muncă însemnată din punct de vedere național economic rezultă dintr'o serie de mișcări. Munca omenească constă, în esență, în aceea că lucrătorul aduce lucrurile în poziția justă, spune John Stuart Mill. Omul nu face altceva decât aduce un lucru aproape de altul, sau îndepărtează un lucru de altul. A pune lucrurile în mișcare, este un fapt mecanic. Calitățile materiei precum și legile naturii fac restul. Spre pildă, producerea de scânduri, în ce constă? Omul ia o secure, doboară un copac, îl despică, ia ferăstrăul, prin mișcări tae lemne, datorită ascuțimii și tăriei oțelului față de fibrele de lemn.

Aparatul de mișcare al omului constă din oase, care sunt organe pasive de mișcare, și din mușchi, care sunt organe active de mișcare. Ca să se miște, acest aparat are nevoie de impulsul central care este dat mușchilor de nervi.

Știința psihologiei muncii se întreabă dacă capacitatea de prestațiune a „motorului viu" al omului se poate determina tot cu aceiași preciziune ca a unei mașini cu aburi? Răspunsul este afirmativ; prin studiul psihologiei muncii se înlesnește a se organiza procesul de muncă în mod științific, astfel încât să fie adaptat la calitățile specifice a fiecărui om. In această privință, există o cale larg deschisă pentru organizarea științifică a muncii, în vederea utilizării optime a tuturor însușirilor muncitorilor.

Intr'o cercetare științifică a voinței de a munci și a modului

de acționare a acesteia, trebue să mai considerăm chestiunea ritmului muncii, a epuizării și a exercițiului.

Ritmul muncii este automatizarea muncii, prin care, pedeoparte se prind în procesul de muncă și lucrătorii neîndemânatici și înceți în mișcări și, pedealtăparte, se obține ca mușchii fiecărui lucrător să aibă pauzele necesare pentru odihnă.

Raporturile între muncă și ritm au fost maestros studiate de economistul Karl Bücher, în opera sa „Arbeit und Rhytmus". El a arătat că, chiar în etapa primitivă a muncii, cântecul de muncă, puternic ritmat, în acelaș tact sau în tact alternant, duce la o coordonare efectivă a lucrătorilor și mișcărilor lor. Acest fapt este constatat la o serie întreagă de munci: la vâslit, ridicat, purtat, transportat, la secerat. Se cunosc și în literatura noastră folkloristică cântece de muncă foarte interesante.

Oboseala lucrătorului poate fi obiectivă, adică întemeiată pe consumul și schimbul de materii, care se produce în decursul încordării activității sale; poate fi și subiectivă, adică apare în momentul când muncitorul are sentimentul oboselii.

In ce privește momentul când apare oboseala, în procesul unei zile de muncă, se observă un prim punct, în care apare oboseala, aproape de începutul muncii, dar această stare trece repede, pentru ca apoi, către sfârșitul orelor de lucru, muncitorul să aibă din nou un sentiment chinuitor de oboseală, care impune numai decât încetarea muncii. Evident că, din punct de vedere subiectiv, acest sentiment de oboseală atârnă și de gradul de bucurie pe care-l are muncitorul în activitatea pe care o desfășoară. Cu cât acest grad de bucurie este mai mare, cu atât sentimentul de oboseală apare mai târziu.

Exercițiul are rostul să formeze mușchii pentru a săvârși munca cu minimum de cheltuială de forță. In acelaș timp, prin exercițiu, omul reușește să săvârșească o prestațiune de muncă fără să mai facă apel conștient la voință sau chiar numai la atenție, executând mișcările din ce în ce mai automat. Efectul exercițiului se exprimă în continuarea prestațiunei într'o unitate de timp, într'o muncă continuă, pe câtă vreme oboseala progresivă lucrează în sens contrar. Aceste considerațiuni au o foarte mare însemnătate practică asupra limitării oportune a duratei muncii, în cursul unei zile. Stabilirea orelor de muncă nu poate să fie un rezultat al arbitrariului, ci trebue să fie în strânsă legătură cu diversitatea procesului de muncă. Deasemeni, nici stabilirea pau-

zelor nu se poate face în acelaș fel la diferite categorii de întreprinderi economice.

Dacă se pune pondere numai pe prestațiunea mecanică a muncii, nu se apreciază la justa valoare însemnătatea muncii pentru economia națională. Cantitativ, munca omului este inferioară celei a animalelor și mult inferioară acelei a forțelor oarbe, neorganice ale naturii.

Capacitatea și voința spirituală, munca de dispoziție este aceea care deschide calea muncii de execuție. Prin urmare, nu cantitatea energiilor este aceea care face din muncă factorul esențial al economiei, ci calitatea. Aceasta este rezultatul inteligenții, instrucțiunii și capacității tehnice și înlesnește organizarea și orânduirea muncii manuale.

Măsura înțelegerii adusă de fiecare muncitor în serviciul economiei naționale depinde, în bună parte, de înzestrarea naturală a oamenilor. Practic, este important pentru economia națională a fiecărui popor ceeace reușește să facă fiecare generație din însușirile naturale, prin educație și instrucțiune. Aceste însușiri pot fi dela natură foarte favorabile, dar dacă nu sunt cultivate printr'un sistem de educație și instrucțiune, ele rămân la un nivel inferior și prestațiunea lor are o însemnătate mai mică decât aceea a muncitorilor unui popor mai puțin înzestrat dela natură, dar mai bine educat și instruit.

Educația este totalitatea acțiunilor care sunt dedicate oamenilor și care îi pun în situațiunea de a-și ridica puterea de înțelegere asupra vieții și a-i face capabili să acționeze în mod independent în viața aceasta.

Instrucțiunea este forța de transformare spirituală, pe care omul o dobândește, pentru ca să formeze valori noi spirituale cu ajutorul ei. Instrucțiunea profesională este întregul sistem de învățătură care are ca scop principal să creieze în om acele deprinderi spirituale, absolut necesare pentru exercitarea profesiunii sale. Deprinderile spirituale ale unui învățat, ale unui medic, ale unui inginer, ale unui comerciant, ale unui mecanic, nu sunt de aceiaș natură. Este rostul instrucțiunii profesionale ca să creieze, în primul rând, tipul spiritual care corespunde profesiunii respective. Formațiunea profesională privește pregătirea tehnică a omului, în raport cu funcțiunea corespunzătoare activității sale profesionale. Formațiunea profesională are o în-

semnătate deosebită, pentru economia națională. Numărul de profesioniști de care dispune o economie națională reprezintă forța activă pentru desvoltarea vieții economice. Când într'o economie națională lipsesc profesioniștii formați, posibilitățile de desvoltare național-economică sunt reduse și, în măsura în care ele sunt inexorabile, sunt reprezentate de elemente streine.

Educația trebue să se îndrepte și către formarea personalităților, personalitate nu în înțelesul unui om care se voește într'un rol cu totul special, deosebit de ceilalți oameni, ci în înțelesul unui om care, conștient de însușirile sale, lucrează pe căi libere și originale pentru propășirea științei și tehnicei. Asemenea personalități sunt absolut necesare, pentrucă ele pun în mișcare progresul științific care stă la baza desvoltării tehnice, — premisă necesară progresului economic.

Unii au constatat o disonanță, în ceeace privește instrucțiunea, între diferitele categorii de persoane. Dacă prin aceasta se înțelege însă disonanța care se datorește deosebirilor de însușiri cu care natura a înzestrat diferiți oameni: inteligent, prost, silitor, leneș, acestea vor exista cât lumea. Altceva trebue însă să se aibă în vedere în organizarea învățământului și anume să se dea posibilitate de a învăța tuturor. Invățământul primar este obligator în toate țările. El este urmat de un învățământ complimentar obligator, cu caracter profesional, extins până la vârsta de 14-16-18 ani. Dar, de la această vârstă se despart fiii celor bogați de fiii celor săraci. Această despărțire trebue să o evite organizarea socială a învățământului, pentrucă nu aparține de o anumită clasă dreptul să determine asupra posibilităților de educațiune, ci de necesitățile naționale. Acestea presupun a se deschide căi pentru ca fiecare să-și poată valorifica însușirile cu care l-a înzestrat natura.

Mai mult decât atât, într'o politică de învățământ condusă de interese naționale se introduce și selecționarea celor înzestrați, astfel încât acestor elemente să li se pună la îndemână condițiunile materiale indispensabile pentru a-și valorifica însușirile naturale.

In afară de aceasta, orientarea profesională, selecțiunea profesională și formațiunea profesională, sunt chemările fundamentale ale politicei educațiunei naționale.

4. POPULAȚIA.

Gradul posibilității de folosire a depozitelor de bunuri pe care natura le pune în mod liber la dispoziția omului depinde și de anumiți factori variabili: populația, stadiul tehnicei și ordinea de drept.

Cât timp într'o țară populația e mică, bogăția în bunuri naturale, ce nu poate să fie folosită în mod direct, ci numai prin mijlocirea muncii omenești, apare ca un obstacol în desvoltarea economică a societății.

Creșterea populațiunei, care intensifică rețeaua relațiunilor economice dinlăuntrul unui teritoriu dat, apare, dimpotrivă, ca o binefacere și devine astfel idealul forței naționale și a unei bune stări generale. Numai când satisfacerea trebuințelor unei populațiuni care se află în creștere, într'o anumită etapă a evoluției economice și într'o anumită organizare socială, naște dificultăți, creșterea populației are, în acel moment, un caracter amenințător și apar probleme demografice, a căror deslegare se impune atențiunii generale. Asemenea situațiuni și preocupări se întâlnesc în toate epocile desvoltării omenirii.

Popoarele primitive, în fața primejdiei unei populațiuni în exces față de posibilitățile reale de satisfacere a trebuințelor, întrebuințează mijlocul brutal al suprimării copiilor supranumerari. Chiar filosoful grec Solon recomandă acest sistem pentru a împuțina forța de creștere naturală a populațiunei și a o adapta la posibilitățile de traiu.

In imperiul roman descoperim însă tendința contrară, adversitatea față de densitatea mică a populației. Este adevărat, nu este clar dacă țelul urmărit în diferitele epoci ale imperiului roman era înmulțirea generală a populațiunei sau numai sporirea populațiunei dintr'o anumită stare socială.

Dacă trecem la concepția creștină cu privire la populație, aceasta este exprimată net în versetul biblic: „creșteți și vă înmulțiți" și este însoțită de preamărirea acelor virtuți morale care sunt legate de o viață casnică, capabilă să dea naștere unui spor normal al populațiilor.

In evul mediu, întâlnim, în special la protestantism, aceiași concepție, cu adausul că Dumnezeu poartă de grijă pentru hrana și îmbrăcămintea copiilor. Luther recomandă că un tânăr trebue

să se căsătorească cel mai târziu la 20 ani și o fată între 15-18 ani, și adaugă că nu trebue să aibă o preocupare deosebită de îngrijirea copiilor, deoarece Creatorul facilitează hrana și îmbrăcămintea tuturor.

Războiul de 30 de ani a distrus în massă populația. Populația germană a scăzut în acea vreme cu două treimi. Consecința a fost că postulatul sporirii populațiunei apare ca o axiomă în conducerea Statului. Filosoful Leibnitz însuși spune că „adevărata forță a unui imperiu stă în numărul supușilor săi". In această vreme se face uz de tot felul de mijloace pentru a se contribui la sporirea populațiunei.

In Anglia, s'a votat de timpuriu o lege asupra săracilor, menită să dea asistență celor căzuți în mizerie, în scopul de a facilita desvoltarea populațiunei.

Creșterea rapidă a populațiunei, care se observă în secolul al XVIII-lea, ridică însă în spirite îndoiala dacă pământul poate să hrănească pe toți locuitorii săi. Filosoful Godwin, în scrierea sa „Political Justice", apărută în 1792, își manifestă întregul optimism în această privință. El socoate însă că obstacolul care stă în calea hrănirii îndestulătoare a populațiunei este instituția proprietății private și cere desființarea ei și instituirea unei organizațiuni sociale cu caracter egalitar.

Impotriva acestei concepții optimiste se ridică cunoscuta scriere a lui Malthus „Essay on the principle of population", apărută în 1798. Teoria lui Malthus cu privire la desvoltarea populației în raport cu mijloacele de subsistență se poate rezuma la următoarele trei principii: 1) Creșterea populației este limitată de mijloacele de subsistență; 2) populația crește cât timp sporesc mijloacele de subsistență, dacă nu este împiedicată de anumite obstacole puternice; 3) aceste obstacole sunt: abstinența morală, viciul și mizeria.

Populația crește în progresie geometrică, pe când mijloacele de subsistență sporesc în progresie aritmetică, — exprimat în cifre, populația crește ca cifrele 1, 2, 4, 8, 16, pe când mijloacele de subsistență ca cifrele 1, 2, 3, 4, 5. Malthus afirmă că în două secole populația va fi, față de mijloacele de subsistență, ca cifra 256 față de 9; în trei secole, ca cifra 4096 față de 13 și în 2000 de ani diferența ar deveni incalculabilă.

Drept urmare a acestei teorii, Malthus cere desființarea legii

asupra săracilor, care, prin asistența acordată populațiunei căzută în mizerie, provoacă căsătorii prea repezi și ușuratice.

Dar Malthus este convins că oamenii sunt capabili să țină în frâu instinctele lor, prin rațiune. „Fiecare poate, zice el, să evite răul ce rezultă din legea populației, pentru sine și pentru societate, prin exercitarea abstinenței morale".

Temeiul acestei teorii a lui Malthus este legea venitului descrescând al pământului. Dacă este adevărat că, într'un anumit stadiu al tehnicei, adausul de muncă și de capital nu sporește în aceiași măsură cu venitul pământului, dată fiind tendința nelimitată a sporirii populațiunei, concluzia este incongruența între creșterea populațiunei și posibilitățile ei de hrană.

Malthus admite însă posibilitatea unei compensări față de tendințele naturale și economice. El înțelege că sporirea populațiunei poate să fie un factor important pentru mărirea productivității. Țările cu o populațiune rară au avantajul de a nu simți nevoia să lucreze decât pământurile de calitatea cea mai bună pentru îndestularea populației; dar au și dezavantajul că, datorită rarității populației, diviziunea muncii este limitată și activitatea comercială și industrială este foarte redusă.

Malthus nu a bănuit însă, în momentul conceperei acestei teorii, progresul extraordinar al tehnicei realizat în secolul al XIX-lea, care avea să aibă drept urmare o îndepărtare a efectelor aplicațiunii legii venitului descrescând al pământului.

Cu toate acestea, trebue să recunoaștem că legea venitului descrescând al pământului manifestă o tendință justă, căci capacitatea de înmulțire a populațiunei este nelimitată și, prin urmare, consecințele teoriei lui Malthus pentru populațiune sunt exacte.

Teoria lui Malthus a dominat toate spiritele până la mijlocul secolului al XIX-lea. Desvoltarea economică formidabilă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea a trezit însă forțe importante care contrazic teoria lui Malthus. In această vreme s'a produs o diviziune internațională a muncii care a înlesnit schimbul de produse agricole și alte materii prime din țările cu caracter agricol, cu fabricatele din țările specializate în producțiunea industrială. Prin aceasta, s'au lărgit posibilitățile de satisfacere a necesităților vieții, a populațiunilor din toate ținuturile de pe glob. Desvoltarea și eftinirea transportului a înlesnit acest proces. Producțiunea alimentelor a sporit, prin apli-

caţiunea ştiinţei la producţiunea agricolă. Paralel cu aceste constatări a progreselor economice realizate în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, au sporit evident şi adversarii teoriei lui Malthus. S'a ajuns astfel la o opinie comună, după care Malthus are dreptate numai dacă se consideră cantitatea de bunuri de consum ca o dimensiune fixă. Dar, din fericire ea este elastică, căci oamenii pot produce mai mult şi în genere forţa de producţiune creşte cu massa.

Tendinţa de creştere a preţurilor produselor alimentare, constatată încă în ultimii ani înainte de răsboiul mondial, a provocat însă o revizuire a concepţiei asupra problemei demografice. Din nou, spiritele au înclinat către aprobarea justeţei teoriei lui Malthus. După răsboiu, celebrul economist John Maynard Keynes a arătat, în diferite scrieri, că dacă omenirea nu se găseşte în primejdie apropiată ca să nu se poată asigura subsistenţa populaţiunilor, totuşi apare la orizont o altă perspectivă şi anume aceia de a se vedea o scoborîre generală a standardului de viaţă. Keynes adaogă: „Oamenii în vremea noastră nu sunt dispuşi să moară fără protest". Deci, această situaţie este ameninţătoare pentru ordinea socială, care se află în faţa unor convulsiuni sociale.

Din nou s'a afirmat că Malthus are în fond dreptate. Este adevărat, el a subevaluat condiţiunile contrarii legii lui în însemnătatea lor practică pentru tot secolul al XIX-lea, secolul invenţiunilor, pe temeiul cărora s'au realizat atâtea progrese în omenire. Dar acest fapt n'are nici o importanţă. Principial, aceasta nu micşorează valoarea tendinţei care decurge din înlănţuirea logică a legii populaţiunii formulată de Malthus. Sigur este, în orice caz, că sporirea populaţiunei sileşte continuu pe oameni să se ocupe de această problemă.

Problema populaţiunei are însă şi o altă latură. Ştiinţa demografică modernă este preocupată de a stabili excedentul anual al populaţiunei, care rezultă din comparaţia numărului naşterilor cu numărul morţilor. In loc de excedent, poate să apară un deficit, în care caz populaţia este în declin. Excedentul poate să fie mic şi în acest caz ritmul de creştere al populaţiei este redus. Excedentul poate să fie însemnat şi, în acest caz ritmul de creştere al populaţiunei este viu. Diferitele state ale lumii se pot împărţi în trei categorii: state cu o populaţie în descreştere; state cu o populaţie a cărei creştere este aşa de

lentă încât este previzibil momentul când populaţia va rămâne staţionară (acestea sunt state care au o tendinţă de îmbătrânire); şi, însfârşit, a treia categorie, state care au un excedent de creştere foarte însemnat, a căror populaţie este în perspectivă să se desvolte pe o scară foarte întinsă, statele tinere.

Voinţa omului are un rol atât de mare în sporirea populaţiei, încât raporturile economice între legea venitului descrescând şi posibilităţile fiziologice pot să fie contracarate de ea. Micşorarea voinţei de procreaţiune a omului poate să oprească în loc creşterea unei populaţiuni. Mortalitatea copiilor, rarificarea căsătoriilor şi sterilitatea sunt factorii fizici cari nu depind exclusiv de cele trei obstacole considerate de Malthus: abţinerea morală, viciul şi mizeria. Intre alţi factori, dintre care o însemnătate deosebită prezintă condiţiunile vieţii sociale şi politica socială a Statului, au însă o deosebită greutate stările sufleteşti şi morale care se desvoltă într'o societate. Astfel, s'a constatat încă înainte de răsboiu o scădere a căsătoriilor în straturile mai înalte şi mai avute ale societăţii. Acest fenomen provoacă îngrijorare şi naşte întrebarea: căror cauze se datoreşte?

Economistul Brentano stabileşte cinci cauze: educaţia mai înaltă are drept urmare o ridicare a pretenţiunilor asupra vieţii, care îi determină pe tineri să amâne căsătoria; dificultăţile sporite de a întreţine familia cresc cu ridicarea rangului social; poziţia nouă a femeei în societate îi înlesneşte să ducă o viaţă independentă şi să se lipsească de sprijinul bărbatului; bucuriile vieţii pe care le procură căsătoria, odată cu creşterea culturei, au scăzut în raport cu bucuria generală pe care o oferă viaţa în genere; antagonismul între bărbat şi femeie s'a ascuţit odată cu sporirea independenţei femeii, din punct de vedere juridic şi social.

Dar, frecvenţa căsătoriilor are un rol mai puţin important în creşterea populaţiunii, decât rezervele unor anumite categorii sociale faţă de această datorie de a procrea. Este un fapt general: scăderea cifrei naşterilor cu începere dela ultimul pătrar al secolului al XIX-lea. Acest fapt a trebuit să aducă în amintirea oamenilor pericolul declinului populaţiunilor, aşa cum îl înfăţişează istoria omenirii. Italia în anul 220 înainte de Christos avea o populaţiune de 22 milioane; în secolul al II-lea după Christos nu mai avea decât 10 milioane, iar în secolul al IV-lea după Christos nu mai avea decât 5 milioane. Bolile nimicitoare

care bântuiau în timpurile primitive şi răsboaiele care secerau vieţi omeneşti, duceau în mod firesc la o scădere temporară a populaţiunei.

Dar, dacă un popor este sănătos şi nu suferă de tendinţe morbide, de reţinere în faţa datoriei naturale de a procrea, prin excedentul anual de populaţie îşi complectează golurile lăsate de evenimentele excepţionale ca molime şi războaie. Dacă însă scăderea populaţiunei este rezultanta unor cauze de ordin moral, nu este nici un fel de îndreptare. Popoarele neo-malthusianiste sunt hărăzite pieirii, zice cu drept cuvânt economistul german Friederich Naumann. Manifestarea scăderei populaţiunei la aceste popoare, este semnalul diminuării energiei vitale, a îmbătrânirei naţiunei şi a decăderii civilizaţiei.

S'a căutat o explicare ştiinţifică a fenomenului diminuării natalităţii. Astfel, scăderea forţei de procreare s'a pus în legătură cu creşterea bunei stări şi a poziţiei sociale care, prin influenţa psihologică exercitată asupra mentalităţii oamenilor, ar determina la reţinere în faţa datoriei de a procrea. S'a constatat însă că chiar dacă creşterea bunei stări s'ar opri, ori ar da înapoi, fenomenul nu ar fi înlăturat, dacă ar persista anumite cauze de ordin spiritual şi moral. Intre aceste cauze se enumeră următoarele: micşorarea sentimentului religios, semidoctismul unor categorii sociale care favorizează adoptarea unor concepţiuni uşuratice despre viaţă, dispariţia caracterului sacrosanct cu care era înconjurată în trecut familia şi femeia.

In această privinţă, sociologul Julius Wolff crede a putea observa în evoluţia omenirei trei perioade istorice: una dominată de instincte, în care omul n'avea alt factor mai însemnat în dirijarea acţiunii sale; a doua în care viaţa omului era stăpânită de tradiţie şi spiritul mistic; a treia perioadă, şi cea din urmă, caracterizată prin predominarea unei mentalităţi hipercriticiste şi materialiste.

Nu trebuie însă a se considera importantă numai cifra totală a populaţiei. Dacă nu este însoţită de sănătate, forţă şi bucurie la muncă, la acelaş nivel de cultură, creşterea populaţiunei nu este un activ, ci un pasiv pentru societate.

Pentru economia naţională, cifra excedentului, a creşterii anuale, este mai însemnată decât cifra naşterilor. Dacă mortalitatea infantilă este mare, cum se constată la toate popoarele mai înapoiate, natalitatea sporită se traduce printr'o pagubă însemnată a economiei naţionale, reprezentată prin cheltuiala inutilă a copiilor care mor în vârstă fragedă.

S'a căutat să se stabilească o legătură cauzală între sporirea excedentului şi diminuarea cifrei naşterilor. O familie care are un număr mai mic de copii, poate să le dea o îngrijire mai bună şi să evite astfel mortalitatea infantilă. Generalizarea acestei constatări nu este însă o concluzie dovedită de materialul statistic. In statele mai înaintate s'a reuşit, prin mijloace sociale, să se combată mortalitatea infantilă şi la clasele mai sărace ale populaţiunei. Dar, scăderea natalităţii în clasele de sus şi de mijloc, unde mortalitatea infantilă este redusă, nu poate fi uşor compensată.

Fapt este — şi această concluzie este dovedită de statistică — că natalitatea redusă a unei populaţiuni nu poate fi compensată, à la longue, cu mortalitatea redusă. Este chemarea politicei demografice să combată toţi factorii sociali cari au o influenţă defavorabilă asupra creşterii populaţiunii.

5. STATUL ŞI VIAŢA ECONOMICĂ.

In desvoltarea societăţii omeneşti, s'a constatat că comunităţile libere nu sunt în stare să asigure ordinea necesară convieţuirii şi conlucrării oamenilor. Acest fapt se explică uşor dacă ţinem seama de conflictele de interese, de opoziţia şi lupta care se naşte în mod natural, atât între diferiţi indivizi, cât şi între diferite grupuri de indivizi, situaţii care pot avea ca desnodământ periclitarea ordinei.

In lumina acestei experienţe, apare ca o concepţie naivă ideia că oamenii ar fi capabili să asigure ordinea şi siguranţa de care au atâta nevoie, fără să existe o constrângere din afară.

Numai concepţia anarhistă a sprijinit această ideie. Kropotkin, în lucrarea sa despre „Mutualitatea în evoluţie", a afirmat cu tărie credinţa sa în posibilitatea unei organizaţiuni comuniste libertare. Lozinca lui era: Ajutaţi-vă unul pe altul şi nu veţi avea nevoie de nici o forţă de constrângere, de niciun fel de autoritate superioară, pentru a garanta buna stare şi progresul.

Ideea substituirii unui comunism libertar, comunismului autoritar, creiat de statul modern, s'a arătat însă, după cum o

dovedeşte evoluţia istorică a omenirii, drept o utopie. Pe temeiul libertăţii absolute, a apelului la sentimente altruiste, nici organizaţia carităţii nu satisface pe deplin necesitatea de a alina suferinţele oamenilor, provocate de anume condiţiuni sociale. Cu tot efortul iniţiativei private în direcţiunea carităţii, nu s'a ajuns nici într'o ţară la dispensarea Statului de preocuparea socială de a ocroti pe cei slabi. Cu toată existenţa unei reţele destul de importante de instituţii libere de caritate, care există în toate Statele moderne, nicăeri această operă nu a fost socotită îndestulătoare pentru a face de prisos o legislaţie socială menită să creieze instituţiuni publice care să înlesnească satisfacerea nevoilor celor aflaţi într'o stare de suferinţă şi să prevină mizeria socială, cauzată de împrejurările în care s'a desvoltat ordinea economică capitalistă. Experienţa istorică a arătat astfel, ca un aforism, necesitatea unei autorităţi deasupra individului, a unei instanţe care are misiunea de a asigura ordinea şi convieţuirea paşnică a tuturor locuitorilor unei ţări. Această instanţă este forţa publică, prin care se exprimă, brutal, organizaţia de Stat.

Există diferite concepţii cu privire la origina şi natura Statului. După unii, Statul a apărut ca o instituţie a providenţei dumnezeeşti; după alţii, Statul este o instituţie a clasei dominante, menită să subjuge clasele apăsate şi exploatate; după alţii, Statul este justificat prin consimţământul tacit al cetăţenilor, — concepţie aşa numită „contractuală".

Vom defini Statul drept o ordine legală, rezemată pe forţă, îndreptăţită de necesitatea de a menţine continuitatea istorică, în scopul menţinerii comunităţii naţionale şi asigurării libertăţii cetăţeneşti.

In cadrul preocupărilor noastre, se ridică îndeosebi problema raporturilor între Stat şi economia naţională. Punctul de plecare, pentru lămurirea ei, nu poate fi altul decât fixarea raporturilor care există între Stat şi individ, căci influenţa Statului asupra economiei naţionale nu poate să se exercite decât prin înrâurirea asupra hotărîrii fiecărui individ.

In această privinţă, suntem în faţa a două concepţii total opuse: concepţia liberalismului economic şi concepţia universalismului economic.

Concepţia liberalismului economic se caracterizează prin

ideea neamestecului Statului în viaţa economică sau a libertăţii de acţiune absolută a individului.

Concepţia opusă este astăzi reprezentată îndeosebi prin teoria şi practica fascismului, care socoteşte drepturile individului ca o oglindire a drepturilor Statului, pe care acesta le concede ca purtător al interesului general şi ca organ al interesului social, care coincide cu interesul Statului.

Două concepţii cu totul opuse: una socotind individul liber, cealaltă socotind individul subordonat Statului; prima apreciind în mod absolut drepturile individului, cealaltă derivându-le din voinţa Statului; dar, amândouă aceste concepţii opuse sunt de acord că iniţiativa individului trebue să se desvolte în interes general şi să fie stânjenită cât mai puţin de intervenţia Statului.

In general, se poate vorbi de o recunoaştere quasi-unanimă a valorii iniţiativei private pentru progresul economic general. Nici mercantiliştii, în fond, nu urmăreau să lipsească economia naţională de capacitatea şi valoarea individului în acţiune. Mercantilismul mainfesta o adversitate faţă de breslele medievale, care, prin ideea de monopol şi prin reglementarea totală a activităţii individului în cadrul statutelor breslei, limitau, împiedicau, paralizau orice iniţiativă şi orice efort de înnoire şi de progres. Dar mercantiliştii urmăreau, prin sistemul lor economic, să silească pe toţi oamenii să intre în cercul schimburilor economice. In acest scop, ei se serveau de toate mijloacele pentru a încuraja desvoltarea iniţiativei private: folosirea generalizată a monedei ca forţă motrice pentru desvoltarea economică şi, în deosebi, încurajarea comerţului exterior, socotit ca unul dintre mijloacele cele mai potrivite pentru sporirea avuţiei naţionale.

Mercantiliştii făceau, în această privinţă, o eroare. Ei socoteau că, în schimbul internaţional de bunuri, s'ar putea să se aducă bogăţii în propria ţară prin mijlocul unei exploatări îndemânatice a anumitor ţări. Drept urmare, ei erau de părere că politica de expansiune economică a ţării în afară nu se poate lăsa în seama minţii limitate a supuşilor, ci trebue să fie încredinţată unor organizaţiuni speciale, faimoaselor „companii", cărora li se concesiona exploatarea comerţului în anumite direcţiuni.

Numai după ce au trecut câteva generaţii de desvoltare a economiei naţionale, s'a reuşit, prin observarea atentă a feno-

menelor economice, să se înţeleagă caracterul lor specific. Cum analiza fenomenelor economice s'a combinat în acea vreme cu concepţia filosofică a dreptului natural, s'a denunţat, cu o mare forţă, neputinţa Statului în faţa legilor economice de ordin natural. Tutela Statului a început să fie simţită ca insuportabilă pentru desvoltarea economică şi — din luptă în luptă, împotriva exagerării reglementărilor vieţii economice de către Stat — s'a aruncat lozinca cunoscută: „laisser faire, laisser aller". Biruinţa liberalismului economic nu a însemnat însă altceva decât limitarea Statului la funcţiunile lui naturale şi necesare care sunt: conservarea comunităţii naţiunii şi libertăţii cetăţeneşti, adică la scopul de garantare a siguranţei de drept a lucrurilor şi persoanelor.

In cadrul creat de liberalismul economic, autonomia locală şi asociaţia liberă, creiată de bună voie de indivizi, avea misiunea să împlinească golul lăsat de încetarea tutelii Statului. In această privinţă, trebue să subliniem însemnătatea deosebită pe care au avut-o, în era liberală, formaţiunea tuturor felurilor de asociaţii şi în deosebi a asociaţiilor cooperatiste. Toate spiritele liberale care au luptat pentru restrângerea competenţei Statului faţă de viaţa economică au fost în acelaş timp adepţii şi propovăduitorii ideii solidarismului, reprezentat prin asociaţiile libere de toate categoriile: sindicate, cooperative, asociaţiuni mutuale, etc. Retragerea Statului la funcţiunea de drept şi de siguranţă nu a însemnat însă, cum s'ar crede în teoria pură, renunţarea sa de a participa la soluţiunea problemelor economice ale vremei. De fapt, o administraţie economică intensă rezultă chiar şi numai din motive fiscale şi militare: construcţiuni de drumuri, de canaluri, de căi ferate, de poştă, telegraf, telefon şi alte asemenea instituţiuni necesare fie din interes fiscal, fie din interes militar, şi folositoare consolidării vieţii economice, s'au făcut în toate părţile de cele mai multe ori din iniţiativa şi cu concursul Statului, dând loc la creearea de întreprinderi economice de Stat.

In afară de aceasta, dela începuturile erei liberale, Statul nu a putut să rămână indiferent faţă de starea de mizerie, consecinţă a începuturilor industrialismului. Odată cu zorile desvoltării industriei în forma fabricei, când s'au ivit, în urma pătrunderii femeilor şi copiilor în fabrici, stări intolerabile din punct de vedere social şi din punct de vedere al sănătăţii publice,

Statul a intervenit, prin fixarea condiţiunilor de muncă pentru aceste categorii sociale. Aceste intervenţii s'au extins treptat şi asupra celorlalte categorii de salariaţi.

In cele din urmă, chiar teoria economică liberală a trebuit să recunoască următoarele patru motive care justifică, chiar în ordinea liberală, intervenţia Statului în viaţa economică:

1). Ori de câte ori o ramură de activitate economică utilă colectivităţii naţionale, are nevoie de o asistenţă temporară din partea Statului, pentru desvoltarea sa, fie că aceasta înseamnă o ocrotire prin tarife vamale sau prin alte feluri de avantaje, Statul nu poate rămâne indiferent.

2). Apariţia monopolurilor private în organizaţia economică capitalistă crează situaţiuni de dominaţiune şi de exploatare, care chiamă cu o forţă elementară intervenţiunea Statului. Fie că sunt în discuţie excrescenţe de ordin social, provocate de puterea excesivă a unei întreprinderi capitaliste, care deţine un monopol privat asupra clasei salariaţilor, fie că este în discuţiune dictarea unor preţuri, socotite având caracter de speculă, sau orice altă asemenea situaţiune, intervenţia Statului pentru a restabili echilibrul social sau economic între interesele în joc se impune dela sine.

3). Când prin jocul liber al iniţiativei private se constată manifestări de risipă economică, cum este de pildă ameninţarea devastării pădurilor prin exploatare prădalnică, sau primejdia epuizării unor bogăţii ale subsolului printr'o exploatare neraţională, Statul este silit să intervină şi să reglementeze condiţiunile de producţiune, în interesul conservării avuţiei naţionale.

4). Insfârşit, când se constată funcţionarea incompletă a mecanismului formaţiunii preţurilor, Statul este constrâns să intervină pentru a restabili echilibrul. Astfel, de pildă, când, în raporturile dintre patronii industriali şi salariaţi, se constată un exces al forţei organizate a patronatului, care are drept urmare salarii de mizerie şi condiţiuni de muncă neomenoase, Statul intervine regulând condiţiunile de muncă, prin arbitrajul liber sau obligatoriu. Sau, când apare o funcţionare neregulată a mecanismului formaţiunii preţurilor prin jocul ofertei şi cererei, cum se întâmplă în piaţa agricolă, ca un corolar al caracteristicilor opuse ale cererii şi ofertei de produse agricole. Cererea are un caracter mai mult sau mai puţin rigid, oferta un caracter variabil, în funcţiune de variaţiunile atmosferice. Din aceste

împrejurări, sau prețurile agricole sunt excesiv de mari și consumatorii sunt amenințați să fie lezați, sau prețurile sunt excesiv de mici, munca agricolă devine neremuneratorie și menținerea producțiunii agricole este amenințată. Și într'o ipoteză și în cealaltă se impune intervențiunea Statului, pentruca să restabilească echilibrul deranjat al formațiunii prețurilor.

Insăși școala liberală recunoaște astfel, în special din motivele arătate, justificarea intervențiunii Statului în viața economică.

S'au ridicat unele obiecțiuni, nu atât în ceeace privește extensiunea acestei intervențiuni, cât mai ales față de motivarea și de țelul urmărit prin activitatea economică a Statului. Se crede, în primul rând, că în multe cazuri Statul poate lucra mai bine și mai oportun decât economia privată și, în al doilea rând, că, prin intervențiunea Statului, în serviciul justiției sociale, se poate influența repartiția veniturilor, astfel încât să se înlăture dificultățile sociale.

In ceeace privește cea dintâi considerațiune, se observă că sunt trei motive pentru justificarea activității economice a Statului:

a) Societatea anonimă duce adeseori, — s'a spus, — la o risipă de bunuri, sau cel puțin la o deplasare locală sau temporară a capitalurilor și, prin aceasta, amenință să se producă o dezordine în organizația și mersul producțiunei naționale. Această obiecțiune a fost relevată de economistul Adolf Wagner, în deosebi sub impresia activității febrile de înființare a tot felul de întreprinderi, care se constata în anii 70 ai secolului trecut în Germania și aiurea. Această febrilitate de întemeiere de întreprinderi ducea adeseori la investițiuni greșite, care reprezentau în fapt o risipă de capital. Dar, se observă, că evoluția înființării societăților anonime n'a confirmat această preocupare și, dacă rezultatul activității unora dintre societățile anonime înființate a fost uneori deficitar, aceasta s'a tradus printr'o pagubă a subscriitorilor de capital. Prin aprecierea liberă a subscriitorilor în ceeace privește seriozitatea inițiativelor, s'a isbutit, însă, să se micșoreze asemenea riscuri, pe câtă vreme inițiativele Statului în domeniul economic, prin înființarea de întreprinderi de Stat, dacă nu sunt puse la adăpost printr'un studiu obiectiv al împrejurărilor și dacă nu sunt înzestrate cu o organizație adecvată și cu o conducere capabilă,

se traduc prin pagube, care sunt, în cele din urmă, suportate de massa contribuabililor. Primejdia în această privință pare a fi mai mare, pentrucă, dacă atâta vreme cât bugetul Statului poate suporta o asemenea pagubă, faptul nu prezintă o gravitate excepțională, în anumite situațiuni financiare mai precare, asemenea pagube pot să aibe consecințe dezastruoase.

b) S'a afirmat că oriunde exploatările de Stat s'au organizat, s'a făcut proba că întreprinderile publice reprezintă un tip de gospodărie mai eftin decât societatea anonimă. Nu se contestă această aserțiune, dar se adaugă cu drept cuvânt că reușita presupune existența unui aparat funcționăresc de o calitate excepțională. Dacă în Germania, după cum se vădește prin gospodăria căilor ferate și a altor întreprinderi de Stat de înainte de război, un asemenea aparat de funcționari s'a putut desvolta, datorită educațiunii militariste, precum și altor condițiuni favorabile, aceasta nu îndreptățește să se socoată că pretutindeni se poate întâlni o funcționărime de aceeași calitate tehnică și morală, care să asigure succesul întreprinderii de Stat.

c) Insfârșit, s'a afirmat că exploatarea publică este mai favorabilă decât exploatarea privată, pentrucă ea lasă impresia că consumatorii nu sunt speculați și, în orice caz, câștigurile realizate nu intră în buzunarul particularilor.

In ceeace privește specularea consumatorilor, se observă că oriunde întreprinderile publice au caracterul unor monopoluri fiscale, din cauza tarifelor stabilite, consumatorii au exact aceeaș impresie ca și atunci când administrația este în mâna unor întreprinderi private. Iar, în ceace privește trecerea câștigului în buzunarul particularilor, în ordinea capitalistă, în care motorul principal de activitate este profitul, acesta este un corolar natural al acesteia.

In ceeace privește al doilea principiu, se trece cu mare ușurință cu vederea că în încercările sale de a corecta formarea veniturilor, în deosebi repartizarea lor, în numele principiului de justiție fiscală, Statul se poate întemeia numai pe anumite fapte exterioare, ceeace duce deseori la consecințe direct contrare celor urmărite prin intervenția Statului. In sprijinul acestei afirmațiuni, se citează reversibilitatea impozitelor. Statul urmărește, prin impozitul progresiv pe venit, să corecteze nedreptatea socială a repartițiunii neegale a veniturilor, dar nu este sigur că acest efect se realizează totdeauna și dacă nu se produc și alte

efecte, cum ar fi micşorarea posibilităţilor de sporire a investiţiunilor şi deci de continuare a progresului activităţii economice, sau micşorarea nivelului salariilor de către întreprinzători, a căror venituri sunt împărţite cu Statul printr'un asemenea sistem de impozite. Exemplul primelor de export, prin care Statul urmăreşte să stimuleze exportul şi în deosebi să ridice venitul producătorilor, arată că, dacă în ce priveşte stimularea exportului rezultatul se poate atinge, cea de a doua preocupare nu este sigură: de multe ori primele de export nu se traduc printr'o ridicare a preţurilor realizate de producători, ci printr'o sporire a veniturilor exportatorilor şi a altor intermediari, care se interpun între producători şi între exportatori. Deasemeni, legile împotriva cametei, care urmăresc să stânjenească exploatarea uzurară a celor cari au nevoie de împrumuturi, au foarte deseori drept rezultat o ascundere a numerarului sau o gonire a numerarului spre anumite plasamente mai favorabile şi nu duc la rezultatul urmărit al micşorării dobânzilor. Asemenea exemple se pot înmulţi.

Insfârşit, pentru a termina cu expunerea raporturilor între Stat şi viaţa economică, trebue să amintim de aşa numita lege a extinderii activităţii Statului, pe care a formulat-o Adolf Wagner. Acest fenomen al extinderii continui a funcţiunilor Statului modern nu este contestat de nimeni. Cu cât a înaintat desvoltarea Statului modern, cu atât mecanismul său interior s'a complicat, atât în ce priveşte raporturile interne, cât şi raporturile externe. Treptat, Statul a fost astfel indus să preia asupra sa funcţiuni din ce în ce mai multiple. Deasemeni, este exact că între aceste funcţiuni pe care Statul a trebuit să şi le asume în decursul timpurilor, unele privesc intervenţii din ce în ce mai numeroase şi mai adânci în activitatea economică particulară. Nu este, însă, absolut exact că ar exista o tendinţă naturală a lărgirii activităţii Statului în sfera de producţiune şi de repartiţiune a bunurilor. Este exact că oridecâte ori Statul a constatat că o anumită ramură de producţiune sau de circulaţiune, necesară pentru desvoltarea economiei naţionale, nu face obiectul iniţiativei private, a fost silit, sau să şi-o asume pe riscul său propriu, sau să acorde avantaje sau chiar privilegii pentru desvoltarea ei cu un ceas mai repede. Deasemenea, este adevărat că în anumite împrejurări Statul este indicat să se substitue iniţiativei private, atunci când aceasta nu corespunde interesului

general. Dar, eşecul experienţelor de etatizare care se poate constata aproape în toate ţările, ne îndreptăţeşte să afirmăm că legea extensiunii activităţii Statului, găseşte o barieră în anumite fenomene economice de ordin natural.

6. ORDINEA DE DREPT.

Fiecare etapă de evoluţie economică a omenirii se caracterizează prin elementele specifice ale ordinei de drept. Astfel, se ştie că principiul economiei feudale era subordonarea şi supraordonarea omului, pe calea dării în folosinţă a pământului.

Omul nu mai putea ajunge un obiect al actelor de schimb ca în vremea sclavajului, iar pământul încă nu devenise obiect de schimb. De aceea, pământul se dădea în folosinţă celor care legau în mod permanent munca lor cu pământul.

Putem să concretizăm ordinea de drept a regimului feudal în formula următoare: dreptul de folosinţă asupra pământului se dă în schimbul unor servicii, reglementate în aşa numitul regim al servajului.

Mai târziu, când apare sistemul meseriilor independente, desfăcut de agricultură, reprezentând o profesiune, meseriaşilor liberi, asociaţi în bresle, trebuia să li se asigure hrana. In evul mediu, sporirea populaţiei în raport cu mijloacele reduse de existenţă creia o grije permanentă de a se asigura hrana întregei populaţii adunată în oraşe. Drept urmare, ideea cardinală a sistemului economic medieval era asigurarea hranei. Monopolul breslelor şi întreaga ordine juridică a breslelor servea acestui scop.

Economia modernă se caracterizează, după cum se ştie, printr'o întinsă diviziune a muncii, întemeiată pe iniţiativa liberă a indivizilor şi concretizată în variate forme de activitate economică, care constitue mijlocul cel mai sigur prin care se realizează progresul economic şi se asigură satisfacerea din ce în ce mai deplină a necesităţilor din ce în ce mai variate ale unei populaţii în creştere. Ordinea de drept a trebuit să se adapteze acestei noui structuri economice.

Ordinea de drept nu este însă o creaţiune exclusivă a Statului şi a celorlaltor corporaţii de drept public. Ea este formată şi prin regulele stabilite de asociaţiile libere, care se alcătuiesc,

şi în număr mare, şi în forme deosebite, în actualul sistem economic capitalist. Astfel, spre pildă, sindicatele patronale şi sindicatele muncitoreşti stabilesc reguli de drept în contractele colective de muncă. Patronii industriaşi stabilesc reguli de drept în ordonanţele de lucru pe cari le fixează pentru o bună orânduire a muncii înlăuntrul întreprinderilor lor.

Ordinea de drept are misiunea să asigure convieţuirea şi constrângerea oamenilor pe baza raporturilor sociale existente: întâi, în raport cu individul; în al doilea rând, în raport cu relaţiile indivizilor între ei; şi în al treilea rând, în raport cu relaţiile indivizilor faţă de bunurile economice.

Potrivit acestor directive, în actuala ordine economică, avem următoarele drepturi fundamentale:

Dreptul libertăţii personale, considerat ca un drept imprescriptibil al omului. Toate formele de subjugare, sclavajul, servajul şi celelalte au fost desfiinţate, rând pe rând şi în deosebi după revoluţia franceză. In toată lumea civilizată, libertatea personală este considerată ca un drept fundamental al omului. In ordinea economică, libertatea personală îşi găseşte o concretizare în libertatea de alegere a profesiunii, libertatea de producţie, libertatea de mişcare a oamenilor, libertatea comerţului, libertatea de aşezare a domiciliului, libertatea de consum a oricăror bunuri şi în libertatea de asociere pentru apărarea intereselor proprii.

Al doilea drept fundamental este libertatea contractuală. Aceasta înseamnă că conţinutul oricărui contract încheiat între două părţi depinde de voinţa lor proprie şi, drept corolar, drepturile private câştigate sunt considerate intangibile.

Al treilea drept fundamental este dreptul proprietăţii private, care este dreptul unei economii individuale de a dispune în mod exclusiv de un obiect, cu excluderea terţilor.

Ideea proprietăţii private a parcurs o lungă evoluţie. Şcoala economică clasică nu a analizat în mod critic ideea proprietăţii private, deoarece aceasta forma, după cum se ştie, pivotul sistemului economic clasic.

Ricardo, care nu-şi poate închipui o ordine economică bazată pe o altă formă de proprietate, nu se ocupă nici de origina, nici de motivarea socială sau etică a proprietăţii private, iar epigonii şcoalei clasice, adunaţi în aşa numita şcoală dela Manchester, considerau axiomă că proprietatea privată este o instituţie sacră şi inviolabilă.

Opusă acestei concepţiuni, este aceea a socialismului şi comunismului, care socot că proprietatea privată este cauza tuturor relelor sociale ordinei capitaliste şi, în critica acerbă pe care o exercită împotriva acestei instituţiuni, merge până a o considera, aşa cum a făcut Prudhomme, ca un furt: „la propriéte c'est le vol". (xx)

Socialismul ştiinţific, reprezentat, după cum se ştie, prin Karl Marx şi Friederich Engels, întreprinde încercarea de a considera problema proprietăţii private din punct de vedere al rolului social economic al diferitelor feluri de proprietate şi deosebeşte: proprietatea privată asupra mijloacelor de producţiune, de proprietate privată asupra mijloacelor de consumaţie. Proprietatea privată asupra mijloacelor de producţiune este considerată ca o premisă fundamentală a ordinei economice moderne şi este arătată de socialismul ştiinţific ca isvorul principal al nedreptăţii caracteristice care condamnă la dispariţie ordinea economică capitalistă.

In ceeace priveşte posibilităţile de transformare a proprietăţii private asupra mijloacelor de producţiune, ideile au variat în decursul vremii. Unii au socotit că, pentru a se desfiinţa monopolul reprezentat de proprietatea privată asupra pământului, trebue să se exproprieze întregul sol, care să devină astfel o proprietate a colectivităţii. Indeosebi, anumite manifestări ale concentrării în puţine mâini a proprietăţii urbane au dus la formarea unor curente, în sensul exproprierii proprietăţii urbane pentru a împiedica speculaţiunea ei.

In alte timpuri, privirile au fost îndreptate asupra proprietăţii pământului cultivabil şi s'a socotit că exproprierea acestuia este necesară pentru a se împiedica stăpânirea lui de un număr restrâns de proprietari şi exploatarea muncii ţăranilor.

In ceeace priveşte mijloacele de producţiune aflate în întreprinderile private, s'a ventilat ideea etatizării treptate a acestora.

Cât priveşte însă proprietatea privată asupra bunurilor de consum, ea a fost considerată ca neînsemnată şi s'a socotit că poate fi conservată, nu numai în actuala ordine economică capitalistă, dar şi în orice altă ordine.

Şcoala istorică etică, denumită şi şcoala socialismului de

(xx) La propriété exclusive est un vol dans la nat[illegible]

catedră, care a adoptat un punct de vedere de mijloc între școala clasică liberală și școala socialistă, a acceptat punctul de plecare metodologic al socialismului științific și, printr'o analiză științifică adâncită, a pus problema proprietății private într'o lumină nouă. Cunoscutul protagonist al acestei școli, a socialismului de catedră, Adolf Wagner împarte teoriile construite pentru justificarea proprietății private în 5 grupe:

1) Teoria naturală, bazată pe ideea personalității, a manifestării personalității și a inițiativei private, explică proprietatea privată prin dreptul individului de a-și apăra existența lui proprie, care îi impune o elementară prevedere, pe care nu poate să o asigure mai bine decât însușindu-și bunurile necesare pentru siguranța existenței lui;

2) Teoria naturală, economică, bazată pe ceeace se consideră a fi natura însăși a omului, care-l condamnă către o strângere a unui minimum de bunuri necesare pentru fundamentarea vieții lui;

3) Teoria ocupațiunii, după care dreptul de proprietate este legat de ideea primului ocupant, al unui anumit bun;

4) Teoria muncii, după care proprietatea se justifică prin munca săvârșită de un ins pentru apropierea unui anumit bun;

5) Insfârșit, teoria legală, care derivă principiul proprietății private din dreptul pozitiv creiat de Stat, din motive oportune și prin care se asigură dispoziția exclusivă a fiecărui om asupra unui anumit bun.

Adolf Wagner socoate toate aceste teorii insuficiente și total nesatisfăcătoare din punct de vedere național economic, toate suferind, într'o măsură mai mare sau mai mică, influența concepției vechi a dreptului roman. După el, definiția proprietății trebuie să cuprindă eventualitatea unor limitări legale a puterilor de dispoziție și chiar obligația la o acțiune în legătură cu folosirea proprietății. In afară de aceasta, Adolf Wagner socotește că diferitele categorii de proprietate privată trebue să fie considerate în mod deosebit și în acelaș timp trebue să se aibe în vedere caracterele istorice și locale deosebite.

Ținând seama de toate aceste considerațiuni, Wagner definește astfel proprietatea privată: proprietatea privată este forma cea mai înaltă de stăpânire de drept a unei persoane asupra bunurilor exterioare admisă de lege. Concluzia pe care o trage este că, chiar în ordinea socială actuală, o limitare a

Vezi mai jos 1805 Cod Civ. Nap. art 480/1 și 475.-

puterilor de dispoziție a proprietarului, exproprierea silită și chiar desființarea proprietății private a unor anumite bunuri, este posibilă și adesea necesară.

Prin urmare, Wagner socoate că proprietatea nu poate fi considerată ca un drept de dispoziție absolut, că ea poate și uneori trebue să fie supusă unor anumite limitări. In al doilea rând, Wagner admite că pot să existe considerațiuni de utilitate publică, considerațiuni de utilitate socială, sau considerațiuni de utilitate națională, care să determine în anumite împrejurări o expropriere silită a proprietății. Insfârșit, el socotește că, în anumite împrejurări, poate să fie în interesul general chiar desființarea unor anumite forme de proprietate privată. Nu există, prin urmare, o soluție generală în această privință, ci numai soluțiuni cari sunt determinate de anumite situațiuni economice și sociale, precum și de diferite categorii de proprietate privată.

După răsboi, această concepție a lui Wagner și-a găsit concretizarea în principiul înscris în noua constituție germană dela Weimar, care afirmă că proprietatea privată obligă la anumite servicii sociale. Un principiu similar a fost introdus aproape în toate constituțiunile noui care s'au elaborat după răsboi.

Concepția nouă despre proprietatea privată este aceea că proprietatea privată trebue considerată ca o funcțiune socială. In virtutea acestui principiu, în toată zona răsăriteană, dela răsboi, s'a înscris principiul exproprierii proprietății rurale și s'a săvârșit marea reformă agrară, prin care întinsele domenii ale marei proprietăți s'au împărțit în loturi.

Dacă cele 3 principii: libertatea personală, libertatea contractuală și proprietatea privată, caracterizează ordinea de drept a economiei moderne capitaliste, nu rezultă din natura economiei naționale postulatul ca ele să activeze fără nici un fel de limită. Statul are datoria să asigure ordinea și libertatea cetățenească. Aceasta impune uneori Statului să îngrădească în anumite privințe libertatea personală, libertatea contractuală și proprietatea privată. Astfel, de pildă, dacă Statul observă anumite manifestări de exploatare a muncii, el este dator, pentru a le îngrădi, să limiteze libertatea contractuală a muncii și să realizeze un sistem de ocrotire a lucrătorilor. Deasemeni, în ceeace privește dreptul proprietății private, din motive de utilitate publică, sau de utilitate socială și națională, Statul poate să îngră-

dească acest drept, prin expropriere, sau poate să impună proprietarului anumite reguli cu privire la folosirea proprietății sale.

In ce raport este ordinea de drept față de economia națională? Lucru cert este că ordinea de drept este numai forma exterioară pentru stabilirea relațiunilor de fapt între economiile individuale. In această privință, concepția dreptului social, pe care o întâlnim mai întâi la Rodbertus, încearcă să stabilească o dependență a structurii economice a societății de ordinea de drept. Sociologul Stammler, în opera sa „Wirtschaft und Recht", consideră că „un fenomen economic este un fenomen de masă, de raporturi juridice de aceeași natură".

Această concepție nu este însă întemeiată. Ca formă exterioară a fenomenelor economice, ordinea de drept nu este imuabilă. Necesitățile economice împing cadrul juridic și-i impun să se adapteze în mod continuu. In genere, evoluția economică creiază forme noui și numai în urmă dreptul se adaptează lor, creind formele juridice corespunzătoare. Putem afirma pe baza experienței, că dreptul scris rămâne în urma evoluției economice.

In acelaș timp, trebue să constatăm adeseori abuzul forței Statului de a impune anumite forme de drept cari nu se potrivesc cu viața economică. Când Statul procedează în acest fel, el surpă posibilitățile de existență și de desvoltare ale economiei naționale și, în măsura în care aceste forme de drept sunt călcate, se subminează însăși ideea autorității de Stat.

Dar, în general, trebue să constatăm că de vreme ce ordinea de drept creiază o ordine, ea are o valoare culturală importantă. Rolul principal al ordinei de drept în viața economică este acela de a asigura un mers normal activității economice și de a preveni fricțiunile, care se pot produce ca urmare a raporturilor contractuale stabilite între diferiți indivizi ce participă la activitatea economică a națiunei.

III. PRODUCȚIUNEA.

1. ELEMENTELE FUNDAMENTALE ALE PRODUCȚIUNII.

Ințelegem prin producție crearea de utilități, fie bunuri materiale, fie prestațiuni de servicii.

Ambele presupun o întrebuințare a forței fizice sau psihice a omului și o anume muncă. De regulă, munca nu se face numai cu forța omului, care este limitată, ci prin mijlocirea uneltelor care o înlesnesc și o sporesc.

Orice muncă nouă presupune existența unui depozit oricât de rudimentar de mijloace de producțiune, adică de instrumente, clădiri, drumuri, etc., care formează capitalul.

Munca economică constă în apropierea bunurilor din natură, cu ajutorul capitalului. Iar asocierea muncii și capitalului, printr'o voință unitară și într'un anumit scop, formează întreprinderea.

Potrivit structurii procesului de producțiune, vom împărți expunerea asupra producțiunei în: muncă, capital și forme de organizare a întreprinderilor economice.

Ce este munca? Este orice cheltuială de energie fizică și psihică, într'un anumit scop determinat. Munca de deosebește de joc prin faptul că, pe când jocul este un isvor direct de satisfacție, pentru acel care îl săvârșește, munca este numai un mijloc pentru anumite satisfacțiuni. Munca economică se deosebește prin țelul ei, care este producțiunea de bunuri materiale necesare satisfacerii trebuințelor. Deci, putem defini munca economică drept o cheltuială de energie omenească necesară satisfacerii trebuințelor.

Cheltuiala de muncă în raport cu rezultatele obținute tra-

duce succesul muncii, care depinde de intensitatea ei și de îndemânarea cu care se săvârșește. Intensitatea muncii este raportul între cantitatea muncii întrebuințată și durata ei. Cu cât, prin urmare, un lucrător ajunge să întrebuințeze o cantitate mai mare de muncă, în raport cu durata, mărește intensitatea muncii. Aceasta depinde de îndemânarea cu care lucrătorul săvârșește munca. Indemânarea presupune din partea lucrătorului o cunoaștere a procesului tehnic al muncii. Ea devine, prin urmare, cu atât mai mare, cu cât se sporește capacitatea technică a lucrătorului. Indemânarea este raportul între energia cheltuită și succesul realizat.

Cât de mare este capacitatea energiei de muncă omenească pe glob? Pentru a ne da seama de aceasta trebue să pornim dela cifra populației. La începutul secolului nostru, populația globului se cifra la circa un miliard și jumătate, din care 831 milioane în Asia, 431 milioane în Europa, iar restul în America, Africa, Australia și regiunile polare.

Firește că această cifră nu este decât o indicațiune sumară. Pentru a ne apropia de realitate, trebuie să considerăm numai populația activă economicește. Chiar din totalul populației active în viața economică, reprezentând energia potențială, trebue să deducem a treia parte pentru vârstele așa numite neproductive, adică copiii până la 15 ani și bătrânii peste 70 ani care sunt întreținuți de restul populației active economicește. Dacă excludem și tinerii dela 15-20 ani, dintre care o mare parte nu sunt activi în viața economică în mod direct, și bătrânii între 60-70 ani, putem să reducem la jumătate populația real activă în viața economică a popoarelor. Din această cifră trebue însă să mai facem anumite reduceri. Jumătate la sută sunt infirmii (orbii, surzii, paraliticii, etc.). In afară de aceasta, populația activă este supusă îmbolnăvirilor temporare, care micșorează posibilitatea de muncă. Acestea cresc îndeosebi dela o anumită vârstă în sus; oamenii între 60-70 ani sunt mai frecvent bolnavi.

In afară de aceste fapte, trebue să mai avem în vedere anumite stări sociale anormale, în primul rând conflictele de muncă, grevele și lock-out-urile, care împuținează zilele de lucru efective, și mai ales fenomenul șomajului, adică a lipsei periodice de lucru, rezultată din oscilațiunile vieții economice, inerente structurii economiei capitaliste. Șomajul a apărut în

omenire, ca o manifestare socială constantă, odată cu ordinea capitalistă. Nici în timpul sclavajului, nici în timpul servajului și nici în economia medievală, acest fenomen nu era cunoscut. In timpul servajului și sclavajului munca era perfect adequată necesităților, iar în evul mediu cei cari nu găseau de lucru erau într'un număr restrâns și nu făceau obiectul unei îngrijiri speciale.

In ordinea capitalistă, acest fenomen are un caracter constant, deoarece el apare periodic în raport cu oscilațiunile vieții economice.

Din punctul de vedere al analizei calitative a procesului muncă, se pune întrebarea: pentru ce acelaș număr de lucrători, aceleași forțe fizice și psihice și aceleași capacități produc rezultate diferite, prin munca executată? Nu se poate fixa oare limita prestațiunii de muncă economică normală?

Economistul Jevons, care s'a ocupat în opera sa „Principii de economie politică" cel dintâi de această problemă, consideră munca ca un efort oneros al organismului omenesc. Pentru înțelegerea problemii muncii, trebue să se considere procesul de muncă din momentul în care munca încetează de a procura lucrătorului o satisfacție și devine o învingere a rezistenței, când cu alte cuvinte lucrătorul simte greutatea sforțării muncii și dorește încetarea ei.

Jevons constată o anumită regularitate în schimbarea senzațiilor pe care le are lucrătorul în timpul prestării muncii, pe care el o numește „legea variațiunilor muncii". In desfășurarea muncii, la început apare senzația de neplăcere, care se transformă curând în senzație de plăcere; aceasta crește până la un anumit punct, când apare din nou senzația de neplăcere, care se accentuează continuu și devine o adevărată suferință dacă munca se prelungește.

Dacă motivul muncii este exclusiv satisfacerea imediată, prin însuși procesul muncii, muncitorul o întrerupe în momentul în care în locul plăcerii apare neplăcerea. Cum, însă, munca se face numai pentru satisfacerea unei trebuințe, lucrătorul va lua în considerare și gradul satisfacerii acestei trebuințe, în raport cu produsul muncii. De aceia, când sentimentul plăcerii este în echilibru cu sentimentul neplăcerii cauzate de muncă, el întrerupe munca.

Această formulă a lui Jevons consideră exclusiv unele pre-

mise ale analizei social-economice care sunt caracteristice pentru punctul de vedere unilateral, tipic şcoalei psihologice individualiste din ştiinţa economică. In comunitatea socială, limita tensiunii muncii nu rezultă din cântărirea senzaţiei de neplăcere sau plăcere, ci din comparaţia produsului muncii cu satisfacerea trebuinţelor societăţii considerate ca un întreg. De exemplu, se ştie că legea venitului descrescând al pământului, într'o situaţiune de creştere a populaţiunii, sileşte pe oameni să urce continuu cheltuiala de muncă, pentru ca să poată păstra nivelul cultural obţinut prin posedarea unor mijloace corespunzătoare pentru satisfacerea trebuinţelor, care rezultă din standardul de viaţă dat. Utilizarea raţională a forţelor de lucru existente constă în întrebuinţarea lor conform scopului, din punct de vedere economic. Prin urmare, se impune a se realiza o asemenea asociaţie a mijloacelor de producţiune cu forţa de lucru a omului, care, asigurând maximum de cruţare a sănătăţii şi a forţelor lucrătorului ca isvor al muncii, să obţină, astfel, maximum de prestaţiune. Tehnica procesului de muncă, adică modul cum foloseşte lucrătorul aparatul său psiho-fizic, trebue să fie aranjată conform scopului urmărit.

Prestaţiunea muncii produce efecte în două forme, care influenţează sănătatea lucrătorilor: osteneala şi epuizarea. După un anumit timp de sforţare de muncă, apare fenomenul ostenelii, care rezultă dintr'o deranjare a schimburilor de materii din corpul omenesc şi dintr'o aglomerare a materiilor toxice. Dacă, prin repaus, somn şi hrană bună, lucrătorul nu este pus în măsură să readucă organismul în situaţia unui schimb normal de materii, care să elimine toxinele, organismul lui este expus epuizării. Refacerea organismului lucrătorului presupune, prin urmare, pauze, care întrerup la timpul oportun procesul de muncă, somn suficient şi hrană corespunzătoare. Importanţa împrejurărilor exterioare în care se face munca: distribuţia lucrătorilor pe specialităţi, conform dispoziţiunilor şi însuşirilor fiecăruia, selecţiunea profesională a lucrătorilor şi organizarea raţională a muncii, sunt chemate să orânduiască în mod normal procesul de muncă. Limitarea zilei de lucru şi introducerea pauzelor la timpul oportun sunt elementele determinante ale unei organizaţiuni raţionale a muncii.

Alături de oboseală şi de epuizare, în cursul procesului de muncă, apar şi alţi factori care lucrează în direcţiuni opuse:

exerciţiul, care, automatizând mişcările, limitează efortul; deprinderea la lucru, care uşurează sforţarea de muncă; impulsul voinţei, care întăreşte capacitatea efortului de muncă ş. a. m. d.

Selecţiunea lucrătorilor pe baza dispoziţiunilor lor individuale a făcut obiectul unor cercetări speciale. Cel dintâiu care s'a ocupat de această problemă a fost Taylor şi apoi belgianul Fromont. Cercetările psiho-fizice asupra muncii industriale au dat rezultate care pot fi sintetizate astfel: munca trebue considerată ca un proces continuu, întrerupt de pauze, care influenţează la rândul lor prestaţiunea de lucru. Norma psiho-fizică a duratei muncii este o zi de lucru nu prea lungă, întreruptă cu pauze, sărbători şi vacanţe, în cursul anului. Numai o asemenea orânduire a muncii poate să trezească interesul lucrătorului la lucru şi să sporească astfel intensitatea muncii.

In al doilea rând, lucrătorii trebue să fie selecţionaţi după profesiuni şi după însuşiri.

In al treilea rând, mărimea şi felul salariului trebue să fie astfel orânduite, încât să constituie un stimulent pentru muncă.

Norma aceasta psiho-fizică nu concordă, însă, cu norma economică.

Economistul Jevons spune că ţelul muncii economice este satisfacerea trebuinţelor care echivalează cu sentimentul de neplăcere provocat de procesul de muncă.

Există însă deosebire între senzaţiile provocate de procesul de muncă şi între satisfacerea trebuinţelor care exclude posibilitatea unui criteriu general. Metoda obiectivă duce la constatarea că munca trebue să fie îndreptăţită economiceşte. Prin urmare, bilanţul producţiunii realizate trebue să fie păstrat. Prestaţiunea de muncă normală este aceea care nu coboară nivelul de viaţă al societăţii. Dar există necesităţi superflue, unele chiar păgubitoare. Trebue să ţinem seama că în viaţa reală există şi anormalităţi de ordin social, care rezultă din inegalităţile de avere şi din alte împrejurări, şi anormalităţi personale, cum sunt alcoolismul şi alte vicii.

Apropierea de normele prestaţiunii de muncă, satisfacerea nivelului necesităţilor culturale, care permit lucrătorului un standard omenesc, este tot ceeace trebue să fie urmărit.

Trecem la expunerea formelor istorice de muncă.

Urmărirea evoluţiunii formelor muncii desvălue trăsătura

caracteristică a procesului muncii, iar succesiunea în timp a formelor pe care le-a îmbrăcat munca în omenire, ne duce la concluzia că munca este un produs al culturii.

Chestiunea primă care se pune este: ce a determinat pe oameni la o prestare de muncă sistematică? La începutul desvoltării științei economice, această întrebare părea foarte simplă, dar în realitate este cu mult mai complexă.

Școala clasică socotea că omul primitiv a fost silit la lucru, de mizeria extremă. Omul primitiv este descris de școala clasică ca lipsit de orice grijă și străbătut de un sentiment de lene înăscută. Sclavajul este considerat ca un mijloc de educație a muncii, dar toți economiștii clasici recunosc că munca sclavilor este foarte puțin productivă. Această constatare este în contrazicere cu caracterul educativ al sclavajului. Astfel, chestiunea originii deprinderii omului de a munci a rămas multă vreme în întuneric.

Economistul german Karl Bücher, în opera sa „Arbeit und Rhytmus" (muncă și ritm), a lămurit această problemă. El a dovedit că munca oamenilor primitivi este demnă de a fi cercetată deaproape. Ea conține elemente care contrazic afirmațiunea lenei înnăscute a omului primitiv. Aceasta rezultă clar din concluziile sale, întemeiate pe o serie de cercetări etnografice. Oamenii primitivi prestează o muncă însemnată; datorită primitivității uneltelor și instrumentelor de muncă, această muncă este extrem de grea și foarte obositoare. Imboldul la muncă a oamenilor primitivi este într'o foarte largă măsură satisfacerea estetică a creațiunii muncii. Acest lucru reese din obiectele de artă care au rămas din patrimoniul de muncă al „sălbatecilor" primitivi. Muzeele etnografice stau, în această privință, ca o vie mărturie. Munca oamenilor primitivi era obositoare. Mijlocul pentru a o prelungi era folosirea mișcărilor ritmice, prin simplificarea mișcărilor din care se compune munca și prin cadențarea lor. Ritmul este realizat ușor, prin faptul că munca este însoțită de cântece de lucru.

Sclavajul introduce, ca element de îndemn la muncă, constrângerea. Chiar și înainte de sclavaj foamea reprezenta o constrângere, dar aci necesitatea, foamea, este urmată de satisfacere prin munca săvârșită. In sclavaj, munca se face pentru alții. Prin urmare, constrângerea nu-și găsește o satisfacție proprie. Indemnurile la muncă, ritmul și cântecul, rămân aceleași

și în timpul sclavajului, și acestea constitue adevăratul mijloc tehnic pentru prelungirea și ușurarea muncii sclavilor.

Ordinea capitalistă aduce alte metode de lucru. Munca devine o ocupație separată, iar pentru satisfacerea nevoilor sale estetice, lucrătorului nu-i rămâne decât timpul liber, dacă și-l întrebuințează în acest scop. La munca sclavului, factorul principal este constrângerea ordinei sociale de drept. Ea are o influență asupra productivității care rezultă din raportul lucrătorului față de organizarea procesului de muncă și de conducătorii săi și față de produsul muncii. Această influență este în ambele direcțiuni defavorabilă, pentrucă împiedică și oprește motivele sănătoase de muncă. Potrivit naturii juridice, sclavajul constă în faptul că produsul muncii, mijloacele de producțiune și lucrătorii formează proprietatea nelimitată a stăpânului. Unicul imbold la lucru al sclavajului este frica de pedeapsă. Acest sistem este extrem de neproductiv și, la un moment dat, este scump, tocmai din această cauză. Am putea spune că sclavajul s'a lichidat prin el însuși. Intr'adevăr, în momentul când apare o creștere a populațiunii și o mărire a nivelului prețurilor, cheltuiala de producțiune se ridică și întreținerea sclavilor devine prea costisitoare. Stăpânul de sclavi face atunci încercarea de a-i constrânge să intensifice munca. Lipsind însă imboldul la muncă, această încercare nu reușește și atunci stăpânul de sclavi este silit să schimbe sistemul.

Acest fapt îl observă cel dintâi Rodbertus, în Roma veche, când se trece dela sistemul sclavajului la sistemul colonatului, care acordă fiecărui lucrător un grad mai mare de dispozițiune asupra muncii sale decât sistemul sclavajului.

In sistemul servajului, situația lucrătorului se ameliorează într'o oarecare măsură. Imboldul la muncă este oarecum mărit, prin faptul că lucrătorul, după ce prestează claca datorită stăpânului, rămâne cu o oarecare libertate, de care dispune pentru gospodăria lui proprie. Cu toate acestea, avantajele sunt încă reduse; motivul principal al muncii rămâne tot frica de pedeapsă. Organizația muncii servilor în genere este tot așa de puțin satisfăcătoare și deaceia servii prestează minimum care este impus de regimul clăcii. Servajul ajunge, la un moment dat, un obstacol pentru desvoltarea Statului, deoarece, datorită structurei sale sociale, munca economică nu este destul de productivă.

Trecerea la formele libere de muncă apare atunci profi-

tabilă, nu numai pentru lucrători, dar pentru întreaga naţiune. In regimul muncii libere, constatăm diferite etape de productivitate, nu numai la diferitele forme de muncă, ci chiar înlăuntrul aceluiaş tip de muncă, după caracterul situaţiunii lucrătorului. A fost multă vreme considerat ca o axiomă că munca ţăranilor, care lucrează pământul lor cu mijloace proprii şi îşi însuşesc întregul produs al muncii, este cea mai productivă. Dela Sismondi până la John Stuart Mill, toţi economiştii au fost de această părere. Această constatare este adevărată, cu oarecari restricţiuni. Dacă munca ţăranilor este cea mai productivă, aceasta depinde într'o largă măsură de condiţiunile sociale. Un sistem fiscal care se reazimă în cea mai mare parte pe veniturile trase din impunerea agriculturii poate să constitue un obstacol în sporirea productivităţii muncii ţărăneşti. Sistemul de organizare al comercializării produselor ţărăneşti, dacă reduce venitul real al agriculturii, poate să aibe un efect în acelaş sens. Prin urmare, numai dacă condiţiunile sociale sunt favorabile, munca ţărănească poate să aibe într'adevăr caracterul cel mai productiv.

In orice caz, această constatare nu este valabilă pentru munca industrială. Formele de activităţi industriale corespunzătoare gospodăriei independente a ţăranilor, meseriile şi industria la domiciliu, nu reprezintă formele de muncă cele mai productive în industrie. Munca meseriaşului şi lucrătorului la domiciliu este inferioară muncii lucrătorului din fabrică, din cauza condiţiunilor tehnice superioare în care se săvârşeşte aceasta. Tipul dominant al muncii productive în industrie este exploatarea industrială mare. Munca liberă din exploatarea mare capitalistă cunoaşte şi ea diverse etape de productivitate, potrivit structurei raporturilor sociale, modului în care se face munca lucrătorului şi gradului de bună stare a muncitorimei.

Factorii care influenţează productivitatea muncii sunt: durata ei, mărimea salariului şi desvoltarea instrucţiunii generale şi tehnice. Procesul de evoluţie s'a făcut în direcţiunea coborârii duratei muncii şi a măririi salariului.

In ceeace priveşte raporturile productivităţii lucrătorilor în diferite ţări, el este deosebit. Astfel, s'a socotit de un expert în problemele sociale, Mundela, că, la un moment dat, raportul productivităţii lucrătorilor continentali faţă de cei englezi era de 3/5. Cu tot salariul mai ridicat, munca lucrătorului englez

este deci, mai eftină decât aceia a unui lucrător belgian sau francez. Economistul german Schultze-Gaevernitz, în lucrarea sa „Der Grossbetrieb", apărută în 1892, a arătat că ridicarea productivităţii în industria textilă engleză s'a făcut paralel cu ameliorarea stării lucrătorilor.

Urcarea productivităţii muncii sub condiţiuni mai favorabile se explică, în mare măsură, prin creşterea intensităţii muncii. Pentru ca să se producă însă o sporire a productivităţii muncii în condiţiunile expuse, este adesea necesară o anumită organizaţie tehnică a exploataţiunii. Scurtarea duratei muncii şi mărirea salariilor constitue un stimulent pentru progresul tehnic.

Reducerea zilei de lucru s'a făcut pretutindeni cu încetul şi după lupte sociale violente. In Anglia, până în a doua jumătate a secolului 19-lea, ziua de lucru era de 12 ore; dela 1 Mai 1848, s'a redus la 10 ore numai pentru femei şi copii. Până în anii 70 din secolul trecut, s'au dat lupte pentru ziua de lucru de 9 ore. Iniţiativa pentru ziua de 8 ore a fost realizată întâi în Australia, înainte de răsboi. In Statele Unite, ziua de 8 ore s'a introdus în 1916 pentru mine şi căi ferate şi în 1918 pentru metalurgie. In Anglia, în acelaş timp. In Franţa, s'a introdus la 1909 în industria minieră şi între 1918-1920 s'a introdus ziua de 8 ore pretutindeni. Tratatul dela Versailles, în art. 427, a decretat ziua de 8 ore.

Dela 1920, a început din nou lupta împotriva aplicaţiunii generalizate a zilei de 8 ore, aducându-se ca argument scumpirea producţiunii şi concurenţa altor ţări.

Există un raport foarte strâns între ştiinţă şi tehnica de producţiune capitalistă. Cu cât a progresat ştiinţa, cu atât s'a desvoltat mai mult şi tehnica de producţiune. In acelaş timp, productivitatea muncii a sporit, în raport cu desvoltarea instrucţiunei generale, dar şi cu desvoltarea învăţământului tehnic. Insemnătatea instrucţiunii publice şi formaţiunii tehnice a lucrătorilor s'a mărit odată cu apariţia exploatării industriale cu maşini. Lucrătorul industrial modern este cu totul diferit de vechiul meşter din meserie. Prin diviziunea procesului muncii în părţile sale componente, prin scurtarea parcursului muncii, prin evitarea mişcărilor inutile, prin micşorarea oboselii şi orânduirea raţională a muncii în genere, productivitatea muncii a sporit.

2. COMUNITATEA DE MUNCĂ ŞI DIVIZIUNEA MUNCII.

Progresul economic s'a făcut paralel cu organizarea muncii omeneşti. In cursul evoluţiei economice a popoarelor s'au desvoltat două forme principale: comunitatea de muncă şi diviziunea muncii.

Comunitatea de muncă este o asociaţie a mai multor persoane, în scopul realizării unei anumite munci economice. Ea se prezintă sub două forme: c o m u n i t a t e a d e m u n c ă s i m p l ă, aceea în care toţi care iau parte îndeplinesc acelaş lucru, în acelaş timp; c o m u n i t a t e a d e m u n c ă c o m p u s ă, aceea în care fiecare dintre participanţi exercită o altă funcţiune.

Cazul întâiu, al comunităţii simple de muncă, este aplicat oridecâteori individul se găseşte în faţa unei sarcini grele, care întrece puterile sale, cum este când trebue să învârte un şurub, să poarte un stâlp greu, să tragă o plasă şi aşa mai departe.

Cazul al doilea îşi găseşte aplicarea tipică în manufactura, care este o asociere a diferitelor specialităţi înlăuntrul uneia şi aceleiaşi întreprinderi. Cazul clasic este al manufacturei pentru fabricarea ceasurilor: pentru producerea şuruburilor, penelor, rotiţelor, arătătoarelor, capacelor şi pentru montarea ceasului este nevoie de o diviziune tehnică a muncii, de o descompunere a a lucrării acestui complex în operaţiunile ei simple şi repartizarea fiecăreia în sarcina unui lucrător specializat.

Diviziunea muncii pătrunde mai adânc în societate, în organizarea căreia pedeoparte se măreşte în mod continuu specializarea, prin formarea de felurite profesiuni industriale şi pedealtăparte unităţile economice, ce par independente, sunt de fapt părţi ale mecanismului economiei naţionale (diviziunea socială a muncii).

Diferitele feluri de comunitate a muncii, care s'au desvoltat în decursul timpurilor, au avut o însemnătate deosebită, în diversele faze ale istoriei omenirii.

In societatea primitivă, a prevalat comunitatea de muncă simplă. Omul primitiv, lipsit de orice fel de instrument capabil să întărească forţa sa de muncă, oridecâteori era pus în faţa unei probleme de muncă, care depăşea forţa sa personală, se asocia cu semenii lui, pentru săvârşirea ei. In timpul sclavajului, în marile domenii sclavagiste, a început să se desvolte sistemul diviziunii profesionale a muncii. In cadrul marilor gospodării ale stăpânilor de sclavi, s'a format o diviziune între diferitele profesiuni exercitate. In evul de mijloc, separaţia economiei orăşeneşti, întemeiată pe meserie, de agricultură a realizat principiul diviziunii sociale a muncii: munca agricolă s'a despărţit de munca industrială.

In cadrul muncii industriale, s'au separat, apoi, rând pe rând diferite profesiuni. Odată cu apariţia manufacturei, s'a desvoltat o diviziune tehnică, înlăuntrul fiecărei întreprinderi, dar diviziunea socială a muncii a rămas încă înapoi. Paralel cu introducerea maşinismului în producţiunea industrială, a făcut progres diviziunea socială a muncii. Economia naţională a fost împărţită între mai multe ramuri speciale de activitate productivă şi s'a realizat o diviziune a muncii, chiar între diferite State membre ale economiei mondiale.

In această perioadă, comunitatea simplă de muncă a dat înapoi, dar nu a dispărut. Ea şi-a păstrat un rol însemnat, în primul rând în acele domenii în care instrumentele şi uneltele nu reprezintau o mărire a capacităţii forţei de muncă a omului, cum este în special în agricultură sau în domeniile care necesită o comunitate simplă de muncă, prin însăşi natura lor, cum sunt construcţiunile de drumuri şi comunicaţii.

Comunitatea de muncă nu este numai un specific al vieţii economice a popoarelor. Fără comunitatea de muncă nu se poate închipui nici constituţia juridică şi politică a societăţii şi nici chiar activitatea care presupune prin esenţă individualitatea; chiar în activitatea artistului şi a omului de ştiinţă, în anumite privinţe, nu se pot înfăptui progrese, fără comunitatea de muncă.

Insemnătatea diviziunii muncii este cunoscută chiar de autorii antichităţii clasice. X e n o f o n înţelege natura diviziunii economice, nu numai prin definirea însemnătăţii ei pentru perfecţionarea calităţii muncii, ci şi prin dependenţa ei de cererea de bunuri. P l a t o n merge mai adânc, constată că diviziunea muncii este o urmare a organizaţiunii sociale şi descoperă origina ei în diversitatea trebuinţelor şi dispoziţiunilor omeneşti. In comparaţie cu observaţiunea simplistă a lui Adam Smith, care afirmă că ar exista o tendinţă înăscută în om către schimb, concepţia lui Platon despre diviziunea muncii este superioară. In această privinţă, Platon este mai apropiat de teoria economică

mai nouă, care pune însă înainte fenomenul evoluției continui a trebuințelor și creșterea populațiunei, pe când Platon presupune o situație staționară a trebuințelor și o populație relativ stabilă.

După Karl Bücher, diviziunea muncii se deduce din faptele fundamentale ale economiei: „nemărginirea trebuințelor omului și mărginirea mijloacelor de satisfacere. Nevoile oamenilor sunt capabile de o sporire infinită, care nu încetează niciodată, ci se măresc intensiv și extensiv, în cursul evoluțiunii culturii. Materia disponibilă pentru scopurile omului este limitată și tot astfel forța de lucru care îi dă calitatea de bun și sporește depozitul ei. Cu cât crește numărul oamenilor, raportul totalității necesităților față de cantitatea de materii prime utilizabile pe care o poate oferi natura devine tot mai defavorabil.

„Observațiunea cea mai simplă ne învață că nu fiecare este, dela natură, egal de potrivit pentru a face orice lucru. Principiul economic cere ca fiecare să fie ocupat într'un mod potrivit cu însușirile sale, căci numai astfel lucrul său poate să dea maximum de folos.

„Prin aceia că diviziunea muncii desparte elementele de muncă calitativ inegale, se reușește a se întrebuința cele mai bune, ca și cele mai slabe și a se îndemna la formarea celei mai înalte îndemânări de lucru. Astfel, diviziunea muncii nu este în cele din urmă decât unul din fenomenele de adaptare, care joacă un așa mare rol în istoria evoluției, în toată lumea viețătilor: adaptarea funcțiunilor muncii la diversitatea forțelor omenești, adaptarea forțelor de lucru la funcțiunile de lucru, diferențierea continuă și a unora și a altora".

Evoluția diviziunii muncii, ca principiu a luptei pentru existență, a fost accentuată de sociologul francez Durkheim, care a arătat caracterul acerb al luptei pentru existență, paralel cu creșterea populațiunii.

Nașterea unor profesiuni speciale, care la început îngreuează concurența, face viața celor care le ocupă mai stabilă. Noua activitate oferă ocrotire mai mare și astfel viața devine mai ușoară, cu toate că populația crește mai mult decât înainte, când diversitatea profesiunilor era mai puțin desvoltată.

In știința economică modernă, Adam Smith este acela care a accentuat mai mult însemnătatea diviziunii muncii, dar, după cum am amintit, el nu a adâncit această problemă. După

el, reprezentanții școalei clasice s'au mulțumit să repete și să complecteze în parte ceeace expusese în această privință părintele școalei clasice.

O analiză mai adâncă a problemei o întâlnim abia la Karl Marx, care privește sub aspectul istoric problema comunității de muncă. El precizează diferitele forme de comunitate de muncă care s'au desvoltat în cursul evoluției istorice a raporturilor social-economice.

Aplicând aceiași metodă de privire istorică, Gustav Schmoller, Karl Bücher și sociologul Durkheim au adâncit cunoașterea problemei diviziunii muncii.

Pentru analiza problemei, vom porni dela procesul evoluției istorice deosebite a diferitelor forme de comunitate de muncă.

Comunitatea de muncă simplă, în care toți cei ce iau parte săvârșesc în acelaș timp acelaș fel de muncă, își are explicațiunea în limitarea dela natură a forței individuale. Când omul are să săvârșească o muncă, care trece peste puterile sale, este îndemnat să se asocieze cu alți semeni ai săi. Din acest fapt rezultă un avantaj cu totul deosebit: se formează o forță specială de muncă, fără care individul n'ar putea să execute foarte multe lucruri. Astfel, un individ singur nu poate să transporte un trunchi mare de copac, să ridice o greutate mare, să construiască un zăgaz, să vâneze și să pescuiască. Chiar în vremurile noastre, oridecâteori și ori unde forța omenească nu poate fi sporită prin instrumente și mașini, comunitatea simplă de muncă este forma de organizare a producțiunii. Astfel, la construcțiunea de poduri (fundarea blocurilor), la înfigerea stâlpilor de telefon, etc. Folosul imediat care rezultă din comunitatea de muncă simplă este crearea unei forțe de massă. Mai importantă este însă crearea unei forțe psihice, menită să sporească capacitatea de muncă a fiecăruia. Intr'o comunitate de muncă se desvoltă o întrecere între participanții la munca comună. Imboldul de muncă este dat și în această formă de organizarea muncii prin ritm și cântec.

Alt avantaj care rezultă din comunitatea de muncă simplă este desfășurarea rapidă a fazelor succesive ale unei munci complicate, care se impune, când între începutul și sfârșitul unei lucrări este o distanță pe care trebue să o parcurgă un obiect. De exemplu, la construcția unei case, cărămida trebue să fie cărată de

jos în sus, cu atât mai sus cu cât casa are mai multe etaje. Un singur lucrător ar pierde un timp lung făcând singur această operaţie. Dacă se organizează, însă, un lanţ de lucrători dela punctul de jos până la un punct de mai sus, atunci munca se săvârşeşte repede şi raţional. Orice lucru complicat care este extins pe o distanţă mare reclamă executarea simultană a diferitelor părţi, ceeace nu se poate face decât prin aceeaşi metodă a comunităţii simple de muncă. Construcţia unei case trebue să fie începută din mai multe părţi şi continuată simultan, ceeace nu se poate face decât printr'o echipă de muncă. Secerişul, care trebue să fie terminat într'un timp scurt, trebue să fie început simultan în diferite puncte şi urmat continuu, ceeace reclamă munca în comunitate. Acelaş lucru îl vom descoperi la construcţia de canaluri, de drumuri, de căi ferate şi aşa mai departe.

Comunitatea simplă de muncă nu necesită nici un alt instrument sau unealtă decât acelea care sunt întrebuinţate şi de munca individuală.

Marile lucrări de artă din antichitate, care fac astăzi admiraţia noastră, au fost opera acestui procedeu de organizare a muncii. Transportul blocurilor mari de piatră, a statuilor imense, a necesitat întrebuinţarea simultană a unui număr adeseori colosal de lucrători.

Chiar şi comunitatea simplă de muncă presupune uneori o anumită organizare. Cazul cel mai tipic este răsboiul. El presupune o armată de cadre şi mai ales un conducător. Până şi o vânătoare necesită o organizare şi un conducător.

Factorul principal al evoluţiei progresive a vieţii economice a fost însă c o m u n i t a t e a c o m p u s ă d e m u n c ă sau d i v i z i u n e a m u n c i i. Treptat cu creşterea populaţiunii şi cu sporirea trebuinţelor, s'a desvoltat diviziunea muncii.

Prin acest fenomen s'a deschis calea progresului economic. In opera sa „Enstehung der Volkswirtschaft", K a r l B ü c h e r descoperă următoarele cinci forme de diviziune a muncii:

1. Impărţirea producţiunii, adică divizarea procesului de producţiune în mai multe secţiuni, independente economiceşte una faţă de alta.

2. Descompunerea muncii, sau desfacerea unei secţiuni a producţiunii în elemente de muncă simplă, dar nu independente una faţă de cealaltă.

3. Specializarea sau despărţirea profesiunilor se produce

atunci când într'un domeniu al producţiunii se desface un fel de produse şi fabricarea lor se face de un anumit lucrător. De pildă, din industria fierului se desfac: lăcătuşii, potcovarii, producătorii de cuie, ş.a.m.d.; din industria pielăriei se despart: tăbăcarii, cismarii, curelarii, ş.a.m.d.

4. Formaţiunea profesiunilor, când din economia multilaterală se separă anumite lucrări şi devin obiectul unei profesiuni-bază a unei activităţi profesionale.

5. Deplasarea muncii, când într'o ramură de producţiune se introduce o maşină nouă care aduce cu sine o schimbare a organizării anterioare a muncii.

Clasificarea aceasta a lui Bücher este complicată.

Primele două categorii sunt clare şi precise; categoria treia se deosebeşte numai gradual de categoria doua; categoria patra este o consecinţă a primelor două; iar categoria cincia este numai o explicaţie a celor două dintâi.

Dacă considerăm diviziunea muncii numai ca un principiu al structurii societăţii, deosebim diviziunea muncii înlăuntrul unei unităţi economice sau unei întreprinderi şi diviziunea muncii între diferite unităţi economice sau întreprinderi.

In cazul întâi, când diviziunea muncii se face înlăuntrul unei întreprinderi sau unităţi economice, structura socială economică a societăţilor rămâne neschimbată.

In cazul al doilea, însă, când diviziunea muncii se face între diferite unităţi sau întreprinderi economice, o astfel de descompunere a muncii creiază raporturi sociale de dependenţă între diferitele unităţi economice care atârnă una faţă de celelalte. Drept urmare, structura societăţii se preface. Din aceasta rezultă primul principiu de diviziune.

Faţă de însemnătatea pe care o poate câştiga activitatea socială pentru lucrător, aceasta trebuie să fie considerată ca a doua bază pentru deosebirea diferitelor forme de diviziune a muncii, separând diviziunea tehnică a muncii de diviziunea profesională.

Diviziunea profesională reprezintă o separaţiune verticală a primei diviziuni. Diviziunea tehnică se prezintă, în cazul când un proces de muncă este descompus în părţile componente, fără ca executarea fiecăruia dintre acestea să implice o ocupaţiune permanentă a lucrătorului. Când lucrul special formează baza unei ocupaţiuni permanente a unui lucrător, avem deaface cu diviziunea profesională a muncii.

Diviziunea tehnică este, prin urmare, aceea care se produce înlăuntrul unei singure întreprinderi economice, fiind opusă diviziunii sociale a muncii. Diviziunea profesională are loc şi înlăuntrul unei unităţi economice, dar şi între diferitele unităţi economice. Ea este, deci, tipul diviziunii sociale a muncii.

Să privim cele două forme de diviziune a muncii.

In ceeace priveşte diviziunea muncii înlăuntrul unei unităţi economice, observăm că cea mai primitivă formă este specializarea muncii între diferiţii membri ai unei familii patriarhale. Bărbaţii se ocupau cu războiul, cu vânătoarea, cu agricultura, cu creşterea vitelor; femeile se ocupau cu muncile mai uşoare dinlăuntrul gospodăriei. In timpul sclavajului, descoperim o diviziune profesională a muncii pe o scară foarte întinsă, în marile domenii ale seniorilor sau ale stăpânilor de sclavi. In întreprinderea capitalistă, apar toate formele de diviziune tehnică, adică descompunerea muncii înlăuntrul fiecărei exploatări; acest proces se întinde din veacul al 16-lea, până în al 18-lea şi pe el se întemeiază desvoltarea vieţii economice a popoarelor, în această vreme.

In ce constă însemnătatea economică a diviziunii tehnice, în forma primitivă a manufacturii?

O manufactură constă în asocierea unui număr variat de lucrători specialişti, de un întreprinzător, înlăuntrul întreprinderii sale. Prin această organizare a muncii, se sporeşte numărul specialităţilor. Din ea rezultă o serie de avantaje care au drept urmare o urcare a capacităţii de prestaţiune a muncii fiecărui lucrător. Prin faptul că fiecare lucrător se specializează pentru executarea unei anumite munci, creşte abilitatea, îndemânarea lui. In al doilea rând, deoarece lucrătorul nu trebue să treacă dela o muncă la alta, să schimbe o unealtă cu alta, el face o economie însemnată de timp. In al treilea rând, diviziunea tehnică a muncii înlesneşte o diferenţiere şi perfecţionare a mijloacelor de lucru.

In schimb însă, la începuturile desvoltării industriei de fabrică, diviziunea tehnică a muncii a arătat o serie de desavantagii. Oridecâteori diviziunea muncii s'a dus până la ultimele ei consecinţe, rezultatul a fost că lucrătorul a fost condamnat să se menţină la acelaş lucru parţial, la o fărâmă din procesul de muncă, ceeace s'a socotit a fi păgubitor pentru forţele fizice şi psihice ale lucrătorului; capacitatea de judecată şi conştiinţa de

sine a lucrătorului au suferit. Lucrătorul a ajuns să fie un simplu şurub dintr'un mecanism.

Pe de altă parte, la începuturile desvoltării industriale, în perioada manufacturii, s'au desvoltat o serie de boale profesionale, care au micşorat sănătatea muncitorului. Dar manufactura nu a putut să satisfacă complet forma exploatării mari industriale. Ea îşi găsea o limită a expansiunii sale, în mijloacele simple de producţiune pe care le întrebuinţa. De aceia, Karl Marx a putut să spună, în mod spiritual, că manufactura avea drept singură maşină „lucrătorul colectiv".

Odată cu pătrunderea maşinismului în industrie, s'a produs o sporire considerabilă a forţelor de muncă anterioare. Karl Marx precizează că, într'un sistem de maşinărie desvoltat, există trei părţi: maşinile motrice, care pun în mişcare tot aparatul de producţie; mecanismul de transmisiune, prin care se reglează mişcarea şi transformarea ei după nevoie şi transmiterea ei asupra maşinilor unelte; maşinile unelte, care execută aceleaşi operaţiuni, îndeplinite înainte de meseriaşi sau lucrători, în manufactură. El precizează că maşinile motrice şi maşinile unelte au cea mai mare însemnătate. Ceeace este specific pentru această categorie de maşini este că ele constituie instrumente speciale de muncă, unite într'un întreg complex, într'un mecanism pus în mişcare de o singură forţă. Omul nu este capabil să pună în mişcare în acelaş timp decât un singur instrument: motorul, cu ajutorul transmisiunilor, pune în mişcare simultan un număr mai mare de maşini-unelte, ceeace sporeşte considerabil capacitatea de producţie a unităţii industriale.

Indeosebi, odată cu introducerea forţei aburului, manufactura a decăzut şi locul ei a fost luat de fabrică.

Rolul lucrătorului în fabrică s'a schimbat. El nu mai prelucrează direct materia primă, ci serveşte maşina, îi reglementează mersul şi o controlează. Aceasta se oglindeşte şi în situaţia lucrătorului industrial. In primul rând, maşinismul face cu putinţă intrarea muncii necalificate în fabrică, a femeilor şi copiilor. In al doilea rând, maşinismul înlesneşte posibilitatea unei munci continue, prin urmare şi munca de noapte, în aşa numitele uzine cu foc continuu, paralel cu perfecţionarea mijloacelor de luminat, electricitatea, etc. Adunarea laolaltă a unui număr mare de lucrători în încăperi înguste şi nesănătoase, la temperatură mare, cu o atmosferă în care se desvoltă aburi şi

praf otrăvitor, constituie, la începuturile desvoltării industriei de fabrică, un isvor de mizerie în clasele muncitoreşti. Se constată atunci, în anchetele industriale din prima jumătate a secolului al 19-lea, fenomene de degenerare, de epuizare şi apatie în rândurile maselor muncitoreşti. De atunci însă, intervenţia Statului, a schimbat această stare de lucruri, prin legislaţia socială, care a făcut continuu progrese.

Diviziunea socială a muncii apare foarte de timpuriu. Astfel, de pildă, topitorii de metale, lucrătorii de lemn: lemnari, stoleri, căruţaşi, sculptori, se găsesc încă din antichitate, ca profesiuni separate. In cântecele lui Homer se vorbeşte despre anumiţi meseriaşi specializaţi: olari şi pielari.

In evul mediu, diviziunea socială a muncii este un imbold pentru separarea oraşelor de viaţa rurală. In vremea întemeierii oraşelor, nu erau decât un număr de 10-20 feluri de meşteşugari. Din secolul al 13-lea până în al 15-lea, nu descoperim mai mult de 10-20 de bresle. După cinci sute de ani dela desvoltarea oraşelor, găsim câteva sute de profesiuni.

In secolul al 18-lea, în oraşele din Germania, nu se găsesc mai mult de 25-100 meserii breslaşe, alături de acele care nu erau organizate în bresle. Statistica profesiunilor din 1895 din Germania arată 10.298 feluri de profesiuni.

Ordinea economică capitalistă este o construcţiune foarte complexă.

Dacă privim împărţirea pe profesiuni a societăţii, constatăm că suntem în prezenţa unui sistem de serii paralele care, la rândul lor, dela procurarea materiei prime până la fabricarea produselor finite, se împarte în ramuri diferite. Astfel, de pildă, o serie: procurarea lânei, toarcerea în torturi, fabricaţia în ţesături, colorarea, etc.; altă serie: minereul de fer, extracţia fierului, fabricarea de plăci de oţel, cazane, locomotive, etc.

In fiecare etapă succesivă, observăm că producţiunea pentru unitatea economică dată, apare închisă. O producţiune sau alta poate să subziste numai dacă găseşte pe piaţă desfacere pentru marfa respectivă. Cu cât diviziunea socială a muncii progresează, cu atât mai mare este şi dependenţa între diferitele cercuri economice.

Legătura între diferitele domenii de muncă, în regimul diviziunii sociale a muncii, se face prin schimb. In aceasta constă deosebirea ei de diviziunea muncii înlăuntrul unei exploatări, de

pildă într'o manufactură, unde lucrătorul specialist nu face un produs final, ci numai o parte din acel produs, pe când în diviziunea socială a muncii, fiecare producător sau grup de producători fabrică o marfă care apoi vine pe piaţă.

Diviziunea socială a muncii include, în afară de aceasta, raporturi libere între diferitele întreprinderi, ca membre ale comunităţii naţionale de producţiune.

Cu totul altminteri se petrec lucrurile înlăuntrul unei manufacturi sau unei fabrici. Acolo lucrătorul este supus voinţei capitalistului întreprinzător, care dictează condiţiunile de lucru, conform planului său general de activitate.

Raportul reciproc între diferitele ramuri de producţiune nu este reglementat în mod unitar, ci este determinat de schimbul de mărfuri. Circulaţia mărfurilor face cu putinţă adaptarea producţiunii la nevoile societăţii. In economia capitalistă nu există un plan, ci adaptarea se face succesiv, în raport cu necesităţile. In general, adaptarea forţelor sociale la nevoile economice urmează în mod lent şi în cursul ei putem să observăm o serie de anomalii sociale.

Drept urmare, s'au ridicat atacuri împotriva principiului diviziunii muncii.

Astfel, sociologul rus M. K. Mihailovschi, examinând cele două forme, comunitatea de muncă şi diviziunea muncii, crede a putea constata superioritatea celei dintâi faţă de cea de a doua.

„Prin comunitatea simplă de muncă, — scrie el, — omul îşi sporeşte forţa sa de lucru; întovărăşindu-se cu altul, este în măsură să îndeplinească anumite funcţiuni care depăşesc forţele sale proprii şi în cursul activităţii sale el îşi desăvârşeşte personalitatea sa. Diviziunea muncii, dimpotrivă, este menită să împiedice desvoltarea personalităţii umane şi poate să fie considerată în fond ca un rău pentru omenire". El se ridică împotriva concepţiei sociologului englez Herbert Spencer, care face deosebire între organismul biologic şi social, constând în însemnătatea deosebită a diviziunii muncii pentru fiecare. Cu cât organele unui individ sunt mai diferenţiate, cu atât sunt mai perfecţionate şi cu atât viaţa organismului individului este mai complexă şi funcţiunile ei mai perfecte.

Mihailovschi spune că şcoala sociologică face o eroare confundând evoluţia individului cu aceea a societăţii. Herbert Spen-

cer consideră diviziunea muncii ca un caz special al legii de diferenţiere a fenomenelor, prin care omul se apropie de un tip superior. Mihailovschi afirmă că prin diviziunea socială a muncii individul este coborît la rolul unui organ. Individul nu îndeplineşte decât o parte dintr'o anumită funcţiune, aceeaşi în mod continuu, ceeace determină o abrutizare a simţurilor sale.

In schimb, afirmă el, comunitatea simplă de muncă este într'adevăr un element de progres. Ce este progresul? se întreabă Mihailovschi — şi răspunde: „progresul constă în apropierea treptată de unitatea indivizibilă, la cea mai deplină şi multilateral posibilă diviziune a muncii între diferitele organe şi cea mai redusă între oameni. Imoral, nedrept, păgubitor, neraţional, este tot ceeace împiedică mişcarea. Moral, drept, raţional, numai ceeace reduce diversitatea societăţii şi prin aceasta urcă multilateralitatea membrilor ei individuali".

Cu toată această critică, diviziunea muncii reprezintă, în mod netăgăduit, un mare progres în desvoltarea omenirii. Criticile care s'au ridicat împotriva ei nu sunt întemeiate. S'a spus astfel că munca la maşină abrutizează pe lucrător prin monotonia ei şi prin repetarea continuă a aceleiaşi mişcări, în cursul zilei de lucru. In realitate, munca la maşină presupune o tensiune mare a forţelor spirituale ale lucrătorului. Un muncitor care supraveghează mersul unui număr mai mare de răsboae mecanice trebue să depună o atenţie deosebită şi să observe cu multă diligenţă mersul maşinilor. Aceasta presupune o încordare spirituală cu totul deosebită. Mai mult decât atât, maşina trezeşte curiozitatea muncitorului; muncitorul caută să afle care este mecanismul maşinei pe care el o serveşte şi în acest fel se măreşte dorinţa lui de a-şi spori cunoştinţele. In ceeace priveşte monotonia muncii, nu este o deosebire prea mare între munca la maşină şi munca manuală. Şi una şi alta sunt, în definitiv, tot aşa de monotone. Meseriaşul, lucrător în industria casnică şi în industria la domiciliu, săvârşeşte în cursul zilei de lucru aceeaşi activitate şi interesul meseriaşului sau al lucrătorului la domiciliu este egal cu interesul lucrătorului de fabrică.

In afară de aceasta, însă, munca în fabrică reprezintă un element de progres şi prin faptul că, în cadrul acesta, s'a ajuns treptat la o scurtare a zilei de lucru. Munca din fabrică, tocmai prin determinarea unei încordări spirituale mai mari din partea

lucrătorului, a îndemnat pe lucrători ca să lupte, generaţie după generaţie, pentru scurtarea zilei de lucru.

La aceasta se adaugă faptul că diviziunea muncii a dus, treptat, la o îmbunătăţire a condiţiunilor de muncă. Salarizarea a fost sporită şi toate celelalte împrejurări ale muncii au fost îmbunătăţite, ceeace constituie tocmai un avantaj pentru industria mecanică din fabrici, faţă de industria manuală a meseriilor şi industria la domiciliu, deoarece reglementarea condiţiunilor de muncă este mai uşoară pentru fabrici, datorită concentrării muncii în unităţi puţine, ceeace înlesneşte controlul ei, pe câtă vreme reglementarea muncii în meserii şi în industria la domiciliu este foarte anevoioasă, din cauza dispersiunei în unităţi numeroase a acestei activităţi.

Apoi, viaţa muncitorului a fost întregită, prin desvoltarea lui culturală. S'au întemeiat pretutindeni, sub diferite forme, cursuri de complectare a cunoştinţelor muncitorilor cari au ridicat standardul lor intelectual.

In afară de aceasta, muncitorii de fabrică s'au organizat în asociaţiuni profesionale, prin mijlocul cărora nu numai că au fost în stare să lupte pentru ridicarea bunei lor stări, dar au participat din ce în ce mai mult activ la viaţa publică a ţărilor respective.

Insfârşit, viaţa muncitorului a fost înfrumuseţată şi prin mediul în care a fost pus să locuiască, prin acţiunea de construcţie de locuinţe muncitoreşti din ce în ce mai bine condiţionate, cât şi prin înlesniri de a lua parte la diferite manifestări artistice şi culturale ale vieţii sociale.

Organizaţiile de sport muncitoresc, de teatru pentru muncitori, care în timpul din urmă şi-au găsit o cristalizare în statele totalitare în organizaţia denumită „Kraft durch Freude", „Dopolavoro", etc., constituie, fără îndoială, o întregire a condiţiunilor din ce în ce mai favorabile ale desvoltării muncitorului.

Fără îndoială că cel mai de seamă rezultat al diviziunii sociale a muncii este specializarea. S'au ridicat glasuri cari au afirmat că specializarea împiedică formarea caracterului omului, prin unilateralitatea ocupaţiunii sale.

In realitate, prin diletantism, adică printr'o preocupare superficială, oricât de multilaterală, nu se poate realiza nimic. Arta însăşi presupune specializarea. Numai pe această cale se poate

forma o adevărată personalitate, care reuşeşte, prin specializarea sa, să-şi perfecţioneze toate însuşirile ce-i sunt necesare pentru îndeplinirea în mod cât mai desăvârşit a unei anumite funcţiuni.

Specialistul poate să-şi întregească apoi cunoştinţele, în toate celelalte domenii, pentru a deveni un om întreg. Diletantul nu este niciodată folositor societăţii.

3. CAPITALUL.

Producţiunea este un proces complicat. Intre începutul ei, care este stabilirea unui ţel economic şi sfârşitul ei, care este realizarea acestuia, adică producerea de bunuri, este o separaţie, constând dintr'un interval de timp mai lung sau mai scurt. In acest interval dintre cele două momente ale activităţii economice, intervine rolul capitalului, în procesul de producţiune. Distanţa între fixarea şi executarea ţelului este ocupată de intercalarea mijloacelor de producţiune, care sunt un produs al muncii anterioare, menit să uşureze continuarea producţiunii.

Omul nu realizează niciodată în mod direct ţelurile sale, ci numai indirect, prin intermediul unor mijloace şi aparate complexe. Cine vrea să trimită o scrisoare, nu o duce niciodată singur, ci, sau se foloseşte un curier, sau de cele mai multe ori face uz de poştă; cine vrea să parcurgă o distanţă, nu merge pe jos, decât atunci când distanţa este scurtă, sau se preumblă; de obiceiu, foloseşte un mijloc de transport, fie o simplă căruţă sau trăsură, fie automobilul, drumul de fier, vaporul sau avionul. Toate aceste mijloace tehnice, uneori foarte complicate, nu sunt altceva decât rezultatul unei munci acumulate în trecut, care serveşte pentru împlinirea unor anumite ţeluri în viitor.

Deosebirea între economia popoarelor primitive şi economia modernă, constă tocmai în faptul că, în viaţa popoarelor moderne distanţa între aşezarea ţelurilor economice şi realizarea lor este mai mare. In societatea primitivă, fiecare îşi procură bunurile pentru satisfacerea trebuinţelor sale, prin munca sa proprie. Sălbatecul mergea la vânat, împuşca un număr de animale, le aducea şi nu pleca din nou până când nu termina cu devorarea lor; când pleca din nou la vânătoare, se putea întâmpla să se întoarcă fără vânat, aşa încât viaţa lui se desvolta între exces de hrană şi foamete. La popoarele de cultură, constatăm existenţa

unor sisteme complexe, menite să uşureze producţiunea şi acumularea de rezerve de alimente.

Dacă considerăm noţiunea de capital, în sensul aplicării ei la toate epocile evoluţiunii economice, înţelegem prin capital totalitatea bunurilor, creiate prin activitatea economică anterioară, şi destinate uşurării şi realizării producţiunii viitoare.

Dacă ţinem seama însă de rolul istoric al capitalului în economia modernă capitalistă, pe lângă caracteristica generală, vom introduce un factor specific acestei etape şi anume posibilitatea pentru posesorul de capital de a încasa un venit fără muncă, pe baza simplului fapt al acestei posesiuni. Deci, în structura economică modernă, capitalul este totalitatea mijloacelor de producţiune, creiate prin muncă anterioară, a căror posesiune acordă posibilitatea de a obţine produsul muncii altora, în forma unui profit.

Economistul Rodbertus deosebeşte foarte bine capitalul naţional, ca o categorie economică permanent aplicabilă la toate timpurile şi la toate popoarele şi capitalul privat, ca o categorie istorică juridică.

Dela fiziocraţi, în deosebi dela Adam Smith, ştiinţa economică a avut continuu preocuparea de a separa specia de bunuri economice care se pot defini capital şi a le defini exact.

Şcoala utilităţii finale crede a putea identifica capitalul cu bunurile economice şi a alege drept caracteristică de distincţiune, în acest scop, momentul timpului. Economistul american Irving Fisher defineşte capitalul în acest înţeles, ca „un depozit de avere într'un anumit moment, spre deosebire de venit, care reprezintă un curent de servicii într'o anumită perioadă de timp".

Deci, după această concepţie, toate bunurile cari posedă o valoare apar, într'o anumită perioadă de timp, drept capital. Această definiţie nu cuprinde nici un element specific, care să deosebească diferitele bunuri economice, cuprinzându-le pe toate în noţiunea de capital într'un moment dat. Dar reprezentanţii acestei concepţii nu sunt nici consecvenţi, deoarece când analizează funcţiunile capitalului părăsesc acea definiţie şi privesc capitalul în mod obişnuit, drept mijloace de producţie.

Din definiţia noastră, se ajunge la o separaţie, pedeoparte a bunurilor economice, care trebue să fie privite capital şi a celorlalte bunuri, care servesc la satisfacerea directă a trebuinţelor şi pedealtăparte de celelalte mijloace de producţiune care

nu sunt create de munca omenească, care au totuşi o valoare economică, cum sunt de exemplu pământul şi forţele naturale. Desigur, din punct de vedere al economiei private şi asemenea bunuri, şi forţele naturale, care nu sunt cuprinse în definiţiunea de capital, intră în categoria aceasta. Din punct de vedere privat economic, spre pildă, casele de închiriat care produc un venit proprietarului sunt considerate drept capital. Dar, din punct de vedere naţional economic, bunurile care satisfac direct trebuinţele omului nu sunt considerate drept capital; alimentele, hainele, locuinţa, şcoala, masa, teatrul, etc., sunt considerate ca bunuri de consumaţie. Nici pământul, care este o bază naturală a producţiunei, nu intră în noţiunea de capital.

Dar, pentru clarificarea noţiunei generale de capital, din punct de vedere naţional economic, trebue să se arate care sunt felurile deosebite de capital.

Putem deosebi următoarele feluri de capital:

1. Amelioraţiuni agricole, îngrăşăminte, drenaje, irigaţiuni artificiale;

2. Mijloace de producţiune moarte: instrumentele şi maşinile; vii: animale;

3. Materii prime: lâna, bumbacul, fierul, cuprul, etc. şi materii auxiliare: cărbunele, lemnul, uleiul, etc.;

4. Clădiri în care se transformă materiile prime, depozite pentru materii prime şi fabricate, săli de maşini, etc.;

5. Mijloace de transport;

6. Antrepozite şi magazii;

7. Moneda, care se întrebuinţează la scopuri productive şi de circulaţiune (cumpărare de materii prime, plată de salarii, etc).

Toate aceste feluri de produse constituesc împreună un aparat ajutător al producţiunii, care trebue să fie în mod continuu regenerat şi înlocuit.

Dacă ţinem seama de durata întrebuinţării capitalului, deosebim două forme de capital: capital circulant şi capital fix. John Stuart Mill a făcut cel dintâi această distincţiune care a fost apoi introdusă curent în ştiinţa economică.

Se înţelege prin capital circulant acel element al capitalului care participă o singură dată în procesul de producţiune; spre pildă, cărbunele care este întrebuinţat pentru a produce forţa motrice; lâna care este folosită pentruca, prin toarcere şi ţesut, să fie transformată în postav. Capitalul fix

este acea cheltuială de capital care se face pentru o serie de procese de producţiune; de pildă, maşinile care deservesc mai multe procese de producţiune, până când trebue să fie înlocuite, din cauza uzajului.

In fiecare întreprindere, compoziţia capitalului este alcătuită din mijloace de producţiune, din materii prime, etc., care au semnificaţie pentru întreprinzător, prin valoarea pe care o posedă. Deaceea, pentru întreprinzător, nu este însemnată înşirarea bunurilor componente ale capitalului, ci valoarea capitalului investit. Drept urmare, în înregistrarea capitalului său, întreprinzătorul va ţine seama şi de terenul pe care se află întreprinderea sa, care are pentru el o valoare, ca şi toate celelalte elemente ale capitalului.

Capitalul a existat totdeauna, pentrucă oamenii au produs, printr'o muncă anterioară, bunuri care le-au servit pentru uşurarea şi continuarea producţiunii. Insă, capitalul a avut, în diferite epoci de activitate economică, o însemnătate deosebită şi mai ales în vremurile apropiate de ale noastre rolul capitalului a devenit din ce în ce mai însemnat. Au fost epoci în desvoltarea omenirii, în care rolul capitalului a fost cu totul neînsemnat şi în genere subordonat în producţiune rolului muncii. Astfel, în timpul sclavajului, proprietarul de sclavi avea la dispoziţie munca pe care putea să o folosească fără nici un fel de cruţare, care îl dispensa de mijloace de producţiune mai complexe. Deasemeni, în timpul servajului, seniorul feudal dispunea de muncitori, care îi săvârşea în condiţiuni extrem de avantajoase pentru el tot felul de munci, cu care producea tot ceeace era nevoie pentru marea lui gospodărie. Capital, în aceste epoci, găsim numai în comerţ şi camătă. Numai în aceste două funcţiuni, a distribuţiunii mărfurilor şi a împrumutului de bani, capitalul juca un rol în acele vremuri.

Numai din momentul în care munca liberă a înlocuit sistemul muncii nelibere a sclavilor şi a iobagilor s'au deschis noui căi de folosinţă a capitalului. In secolul al XVIII-lea şi al XIX-lea descoperim mari investiţiuni de capital.

Sclavajul însemna un drept de proprietate a stăpânului de sclavi asupra tuturor mijloacelor de producţiune: a isvoarelor de forţă din pământ, a uneltelor, ca şi a muncii şi a persoanei oamenilor. Viaţa economică modernă presupune şi ea o clasă deosebită de oameni, care concentrează în mâna lor posesiunea ca-

pitalului, drept factor determinant în organizaţia economică a societăţii. In economia feudală, exista o categorie de oameni, care, fără să presteze un serviciu al muncii, realiza venituri din raporturile de drept ce decurgeau din ordinea economică feudală. In epoca capitalistă, există o categorie de oameni care trag venit fără muncă, din faptul posesiunii capitalului.

Care este rolul capitalului, în producţiunea de bunuri?

In primul rând, capitalul contribue într'o largă măsură la sporirea productivităţii muncii. Aceleaşi avantaje pe care le-am expus cu privire la diviziunea muncii, în ceeace priveşte creşterea producţiunii muncii, sunt a se atribui şi întrebuinţării capitalului în producţiune, deoarece numai cu ajutorul capitalului investit în industrie se poate realiza un grad mai mare de diviziune a muncii.

In genere, oriunde se rezolvă funcţiuni economice într'un mod mai raţional, se va întrebuinţa o cantitate mai mare de muncă pentru creiarea de mijloace de producţiune decât în modul de activitate economică primitivă. Intre mijloacele de producţiune, unele sunt produse timp de câţiva ani, altele sunt produse mai repede. Timpul care se scurge între fixarea ţelului producţiunii şi realizarea sa este complectat printr'un lanţ complicat de procese intermediare. Producţiunea de bunuri gata de consum este ultimul inel al unui lanţ lung de acţiuni precedente. Intrebuinţarea capitalului este legată de diviziunea muncii şi de aceea etapele succesive ale producţiunii se petrec, de fapt, simultan: ţăranul ară, seamănă şi seceră; în alt loc, fabrica produce pluguri, semănătoare şi coase; în timp ce locomotiva duce trenul de marfă şi de persoane, fabrica de locomotive produce noui locomotive, pentru a se înlocui cele care sunt scoase din uz din cauza întrebuinţării lor complecte.

Este greu de spus dacă întrebuinţarea capitalului grăbeşte sau încetineşte realizarea ţelurilor economice, în cursul unei generaţii. De exemplu, construcţia unui canal se face mai repede dacă se întrebuinţează maşini şi instrumente complicate, cu toate că pentru producerea acestora a trebuit să se întrebuinţeze un timp foarte însemnat. In general, cu cât sunt mai complexe maşinile şi uneltele care servesc la producţiune, cu atât munca se face mai repede. Dar, dacă privim acest proces în cursul unei generaţii, nu este totdeauna sigur că rezultatul este o accelerare

a timpului în care se săvârşeşte munca în genere. De cele mai multe ori, desigur, răspunsul este afirmativ.

Procesul acumulării capitalului este însă menit să prefacă continuu structura economică a societăţii. Acumularea mai mare de capital înseamnă înmulţirea inelelor prin care trece producţiunea. Diviziunea muncii sporeşte şi crează noui etape în procesul de producţiune, care au drept rezultat o modificare continuă a structurii societăţii economice. In acelaş timp, observăm un alt fenomen: o concentrare din ce în ce mai mare a capitalului în întreprinderi, concentrare care se traduce printr'o sporire a productivităţii muncii. Cu cât o întreprindere are un capital mai însemnat, cu atât este mai mare capacitatea ei de producţiune; iar dacă privim desvoltarea producţiunii în diferite ţări, observăm că ea este în funcţiune de posibilităţile de aplicaţiune ale capitalului. Cu cât condiţiunile pentru formarea de capital sunt mai favorabile, cu atât şi desvoltarea economică poate să ia un ritm mai viu. Deasemeni, posibilităţile de import de capital din alte ţări pot să contribuie la facilitarea progresului economic dintr'o anumită ţară.

Cum se formează capitalul? Din însăşi definiţia dată de noi, după care capitalul constă din bunuri produse printr'o muncă anterioară pentru facilitarea desvoltării ulterioare a producţiunii, reiese că primul isvor al formaţiunii capitalurilor este munca. In realitate, toate acele bunuri care sunt menite să uşureze producţiunea de bunuri viitoare sunt un rezultat al muncii. Dar, munca poate să fie aplicată şi la producerea de bunuri de consum. Deci, în afară de factorul muncii, trebue să mai fie şi deciziunea luată din iniţiativa acelui care săvârşeşte munca, de a produce, în afară de bunuri de consum imediat, şi bunuri destinate producţiunii viitoare.

Prin urmare, nu numai munca ci şi consumaţia este un factor care determină posibilităţile de formaţiune a capitalurilor. Dacă se consumă toate bunurile produse prin muncă, nu se mai poate forma capital. Numai dacă o parte din muncă se aplică pentru producţiunea de bunuri de consum şi o altă parte pentru producerea de bunuri destinate consumaţiunei viitoare, sau dacă o parte din bunuri se rezervă pentru consumaţiunea viitoare, putem să ajungem la formaţiunea capitalului.

In această privinţă, pot să contribuie la imboldul formaţiunii capitalului şi reformele sociale, menite să stimuleze des-

voltarea producţiunii muncii omeneşti. Astfel, spre pildă, introducerea învăţământului obligatoriu care ridică nivelul de cultură al poporului, organizarea justiţiei care garantează siguranţa tranzacţiunilor, reforma agrară care stimulează organizarea raţională a producţiunii. Toate aceste reforme şi alte asemenea pot să contribuie la formaţiunea capitalului, pentrucă stimulează sporirea randamentului muncii şi prin aceasta încurajează formaţiunea avuţiilor.

Formarea capitalului mai atârnă însă şi de cantitatea de muncă care se întrebuinţează pentru producerea de bunuri de consum. Dacă se produc bunuri cari au caracterul de obiecte de lux, se micşorează posibilităţile de formare a capitalului. Dimpotrivă, dacă se produc obiecte de consum necesare şi se cruţă restul, destinându-l producţiunii de bunuri pentru consumaţie viitoare, prin aceasta se sporesc posibilităţile de formaţiune a capitalului.

Economisirea de bunuri este, deci, un factor esenţial în formaţiunea capitalului. Luxul este însă un rezultat al diferenţierii mari de averi înlăuntrul unei anumite populaţiuni. Populaţiunea care posedă averi însemnate este îndemnată la o consumaţie mare de lux şi prin aceasta posibilitatea de formaţiune a capitalului în societatea respectivă este limitată.

Prin urmare, tot ceeace duce la nivelarea averilor între diferitele categorii sociale contribuie la stimularea formaţiunii capitalurilor, prin faptul că frânează tendinţa spre cheltuelile de lux şi prin aceasta înmulţeşte posibilităţile de economisire şi deci de formaţiune a capitalului.

Nu aceeaşi apreciere se aplică cu privire la consumul populaţiei muncitoare. Dacă massele muncitoare consumă puţin, prin aceasta nu se stimulează formaţiunea capitalului, pentrucă se micşorează producţiunea. Dimpotrivă, dacă massele muncitoare posedă salarii suficiente care înlesnesc un consum corespunzător unui standard de viaţă civilizat, prin aceasta se sporesc posibilităţile producţiunii naţionale şi drept consecinţă se măresc şi posibilităţile de acumulare de capitaluri. In ceeace priveşte consumul masselor muncitoare, nu trebue prin urmare să se tindă la o diminuare a lui, ci numai la o organizare raţională, adică la stimularea unei reduceri a consumului de bunuri vătămătoare, cum este spre pildă alcoolul şi la urcarea consumului de bunuri folositoare.

Rezultă că, în ordinea actuală economică capitalistă, acumularea de capitaluri este influenţată de direcţiunea şi caracterul iniţiativei private.

Asupra formaţiunii capitalului exercită o influenţă însemnată şi sistemul de impozite. Dacă impozitele sunt astfel aşezate încât, în loc să stimuleze producţiunea şi în deosebi productivitatea muncii, o stânjenesc, sistemul fiscal poate să aibă o influenţă dăunătoare asupra formaţiunii capitalului. Deasemeni, sistemul de impozite poate să exercite şi o influenţă indirectă asupra formaţiunii capitalului, după modul de întrebuinţare a veniturilor încasate de Stat. Dacă o mare parte din veniturile obţinute prin impozitele puse asupra cetăţenilor sunt întrebuinţate pentru consumaţie, prin aceasta se sustrage din venitul naţional o parte însemnată şi se micşorează posibilităţile de formaţiune a capitalului. Dacă dimpotrivă o parte însemnată din veniturile publice rezultată din impozite este destinată investiţiunilor cu caracter productiv, menite să faciliteze desvoltarea vieţii economice, cum sunt investiţiunile în drumuri, în căi ferate, în canaluri de navigaţie, sau investiţiuni în instituţiuni de cultură menite să ridice standardul cultural al populaţiunei sau în investiţiuni cu caracter social, menite să ridice sănătatea publică, în acest caz, prin modul de cheltuială a veniturilor publice, se contribuie la stimularea ridicării productivităţii muncii şi deci a formaţiunii capitalului.

Deasemeni, repartiţia impozitelor între diferitele categorii sociale poate să influenţeze asupra productivităţii muncii. Dacă cea mai mare parte a impozitelor sunt aşezate pe clasa muncitoare şi împuţinează posibilităţile ei de existenţă, prin aceasta sistemul de impozite contribue la micşorarea productivităţii muncii naţionale.

Acestea sunt căile şi mijloacele de formaţiune normală a capitalurilor. Ar fi însă o eroare dacă s'ar socoti că în toate timpurile şi pretutindeni formaţiunea de capital a urmat numai aceste căi normale. Istoria economică ne arată că au existat şi alte forme de acumulare de capital. Istoria economică ne arată cazuri când s'au luat cu forţa în posesie mijloacele de producţiune aparţinând altor popoare sau altor clase sociale. Prădarea coloniilor de Romani este un exemplu în această privinţă, cu adausul că nu toate bunurile care au fost prădate din coloniile ocupate de ei s'au transformat în capital, deoarece o bună parte

au fost consumate într'un mod cu totul neraţional. Luxul din timpul lui Nerone este, în această privinţă, o pildă.

Fenomenul este cunoscut şi în istoria modernă; în ce constă câştigul comerţului colonial al Europei în secolele 16, 17 şi 18? Cercetând istoria economică, vedem că el constă dintr'o serie de prădăciuni, de acte de violenţă şi înşelătorie. Comerţul cu popoarele primitive din colonii s'a rezumat la o serie nesfârşită de acte de înşelătorie. Se impunea consumului acestor popoare primitive, produse de care ele nu aveau nevoie, sau pe care nu ştiau cum să le folosească, cu preţuri care aduceau câştiguri fabuloase de 1000-2000%. Dar, nu numai acest sistem a fost întrebuinţat pentru acumularea de capital, ci şi munca gratuită, cu caracter de sclavaj, pe care o găsim încă din timpul coloniilor republicelor italiene. Comerţul de sclavi reapare îndată după ce se descoperă noul continent. Secolul al 18-lea este pătat de transportul negrilor în America; sute de mii de negrii au fost luaţi dela căminurile lor şi transportaţi, în aceste vremuri, în plantaţiunile din Statele Unite, transformaţi în sclavi şi folosiţi la exploatarea bogăţiilor virgine ale lumii noui. Incheind capitolul asupra acestui sistem de exploatare în secolele 16, 17 şi 18, Sombart, poate să constate următoarele: „Ne-am îmbogăţit fiindcă pentru noi au murit rase şi popoare întregi şi s'au depopulat continente întregi".

Odată cu desvoltarea industriei moderne s'a schimbat însă şi forma de acumulare de capital. Arendarea impozitelor, executarea de comenzi de Stat au fost înlocuite tot mai mult cu activitatea productivă a poporului, ca isvor de formaţiune a capitalului. Cu toate acestea, la începutul desvoltării industrialismului, a apărut o formă intermediară între comerciant şi cămătar şi anume întreprinderea capitalistă a industriei la domiciliu, care apoi s'a transformat în manufactură şi fabrică. Industriaşul la domiciliu era un exploatator de muncă care folosea mijloace comerciale şi cămătăreşti de exploatare. Isvorul de formaţiune a capitalului era fireşte câştigul ce rezulta din contractul liber consimţit între patron şi lucrători, dar situaţiunea de inferioritate în care se găsea muncitorimea a făcut ca acest contract să fie în realitate o nouă formă de dependenţă între salariat şi patronat, care a înlesnit exploatarea muncitorimii prin condiţiuni neomenoase de muncă şi prin salarii de foamete şi a făcut cu putinţă o acumulare însemnată de capital.

Numai treptat cu desvoltarea culturală a muncitorimii, cu organizarea ei pentru apărarea intereselor ei proprii, această situaţie a început să piardă treptat din însemnătatea ei şi raporturile liber consimţite între patron şi salariaţi au devenit cu timpul şi în fapt ceeace au fost dela început în formă.

Astfel, în cursul evoluţiunii nu au mai rămas prea multe domenii libere de îmbogăţire rapidă. Speculaţiunile de bursă, afacerile financiarilor îndrăsneţi, progresele tehnicei, concentrarea întreprinderilor, descoperirea de pieţe noui, acestea sunt aproape singurele căi de îmbogăţire rapidă care mai rămân deschise.

Din această expunere s'ar putea desprinde impresia că toţi întreprinzătorii capitalişti sunt, prin definiţie, oameni răi. Aceasta ar fi însă o impresie cu totul greşită. Este exact, au fost şi sunt întreprinzători rapaci; în genere însă ei îndeplinesc o funcţiune economică însemnată şi între tipurile de întreprinzători sunt foarte mulţi pătrunşi de sentimentul datoriei, care îşi îndeplinesc funcţiunea lor de organizare şi de conducere a producţiunii fără ezitare, dar fără a pierde din vedere şi datoria socială care li se impune faţă de salariaţi.

In istoria economică, s'a făcut chiar o strânsă legătură între anume forme de desvoltare a religiei şi a normelor de viaţă prevăzute de această religie, cum este religia protestantă şi altele şi formaţiunea spirituală a întreprinzătorilor.

Datoria etică impusă de concepţia religioasă a slujit chiar la formaţiunea spirituală a tipului de întreprinzător modern, care a contribuit într'o largă măsură la desvoltarea vieţii economice contimporane.

4. INTREPRINDERILE ECONOMICE.

Factorii de producţiune, despre care ne-am ocupat, acţionează împreună în diferitele feluri de combinaţiuni şi în forme variate de organizaţiune, în unităţi economice. Viaţa economică este alcătuită din o multitudine de asemenea unităţi, care nu activează pe baza unei conduceri unitare, ci fiecare are fiinţa sa autonomă, dar, prin numeroasele relaţiuni de schimb ce se desvoltă între ele, formează o reţea întreagă şi alcătuesc, astfel, cadrul economic naţionale a popoarelor.

Intreprinderea economică este asocierea sub o conducere uni-

tară a diferiţilor factori de producţiune — muncă, capital şi forţe naturale — pentru un scop economic anumit, într'o organizaţie închisă şi independentă, al cărei conducător, maestru, fabricant sau oricare alt patron, are dreptul să dispună după propria sa chibzuinţă de forţele date.

După subiect, deosebim întreprinderi private şi întreprinderi publice (de Stat, comună sau judeţ); întreprinderi individuale şi întreprinderi sociale.

Intreprinderea individuală este aceea care se găseşte în posesiunea şi sub conducerea unei singure persoane. Intreprinderea socială este aceea care nu se află în posesiunea unei persoane fizice, ci a unei persoane juridice.

Din punct de vedere a importanţei pe care o reprezintă în viaţa economică, putem să deosebim întreprinderi sub formă de exploatare mare şi exploatare mică. Exploatarea mare se caracterizează prin amploarea forţelor de producţiune asociate înlăuntrul unei întreprinderi. Un criteriu precis de separaţiune între exploatarea mare şi exploatarea mică nu există. In statistică, se aleg criterii mai mult sau mai puţin arbitrare. Putem totuşi să descoperim un criteriu de distincţiune în faptul că în exploatarea mare, conducerea afacerilor este separată de munca de execuţie. Conducerea are un rol special; ea alege şi proporţionează forţele cele mai potrivite de producţiune; dirijează producţiunea şi îndeplineşte în acelaş timp funcţiunea punerii în contact a producţiunii cu piaţa de desfacere.

Exploatarea mare prezintă, în genere, mai multe avantaje faţă de exploatarea mică. In exploatarea mare, diviziunea muncii poate să aibă loc până la ultimele consecinţe, favorizând, prin specializare, desvoltarea producţiunii în massă, care înlesneşte o reducere a preţului de cost şi creiază posibilitatea unui profit ridicat. In afară de aceasta, superioritatea exploatării mari se întemeiază pe procurarea în mare a materiilor prime şi a celorlalte materiale auxiliare la un preţ mai avantajos; pe organizarea desfacerii cu excluderea intermediarilor, care micşorează profitul; pe dobândirea de condiţiuni mai avantajoase de credit, etc.

In a doua jumătate a secolului al 19-lea, s'a observat în evoluţia economică o tendinţă spre exploatarea mare. Acest fapt a înlesnit formularea aşa numitei teorii a concentraţiunii economice, teorie care a fost în deosebi formulată de Karl Marx şi

înainte, în Franţa, de Fourier, Considerant şi Louis Blanc.

Cum se defineşte această teorie a concentraţiunii economice? Există o tendinţă de desfiinţare a exploatărilor economice mici, supuse luptei de exterminare, prin concurenţa întreprinderilor mari. Intre întreprinderi se observă, apoi, o tendinţă de extensiune şi de concentrare în unităţi din ce în ce mai puţine, astfel încât la un moment dat întreaga viaţă economică a unui popor ajunge sub dominaţiunea unui număr restrâns de întreprinderi gigantice, aflate în stăpânirea unui pumn de magnaţi ai capitalului.

In sistemul lui Fourier, această teorie a evoluţiunii este socotită fără însemnătate, prin faptul că el crede că transformările sociale se pot opera imediat, prin introducerea aşa numitului sistem al falansterelor economice. In schimb, Louis Blanc se apropie mai mult de punctul de vedere evoluţionist, dar el introduce Statul în lupta dintre cei slabi şi cei tari, pe care-l socoteşte în stare — prin concurenţa întreprinderilor sale gigantice — să înlocuiască treptat întreprinderile private, oricât de mari ar fi.

Concepţia lui Karl Marx este dominată de principiul evoluţionist; el îşi imaginează transformările sociale ca o concluzie firească a evoluţiei economice, drept urmare a concentrării întreprinderilor şi a exproprierii acestora de societate.

Toate aceste scheme de evoluţie economică privesc însă procesul evoluţiei economice ca o manifestare unitară, atât în domeniul agriculturii, cât şi al industriei. Observarea mai atentă a faptelor a arătat, însă, că există deosebiri fundamentale între evoluţia agriculturii şi aceea a industriei.

In desvoltarea agriculturii, există un caracter specific, precizat de două elemente caracteristice: 1) producţiunea agricolă are un caracter organic şi 2) agricultura se află într'un raport special faţă de piaţa de desfacere.

Social democratul Ed. David, în opera sa „Socialismul şi agricultura" şi economistul Karl Bücher, în opera sa „Entstehung der Volkswirtschaft", au precizat că procesul de producţiune este organic în agricultură, în opoziţie cu procesul de producţiune în industrie, care este mecanic sau chimic. In agricultură, factorul principal de producţiune este natura, căreia i se subordonează şi munca omului. Omul asistă în agricultură, prin munca sa, natura. El nu poate să hotărască nici începutul nici

întreruperea nici sfârşitul muncii agricole, acestea fiind determinate de condiţiunile naturale. Exploatarea agricolă are, astfel, un caracter natural.

Din aceste consideraţiuni rezultă o rezistenţă mai mare a exploatării agricole mici, faţă de exploatarea mare. In agricultură, nu se poate aplica diviziunea muncii, deoarece condiţiunile naturale impun, la un moment dat, ca toţi să facă aceiaşi muncă: toţi ară, seamănă, cosesc, seceră, treeră, în acelaş timp. Din cauza acestor împrejurări şi aplicaţia maşinilor îşi găseşte în agricultură un câmp limitat de aplicaţiune. Chiar tractorul, care a revoluţionat condiţiunile de producţiune în agricultură, în ultimele decenii, nu poate fi aplicat pretutindeni cu acelaş succes. In afară de aceasta, timpul scurt în care se săvârşeşte munca agricolă face ca amortizarea maşinelor să fie cu mult mai anevoiasă decât în industrie. In agricultură munca omului are, prin urmare, un rol determinant şi prin aceasta exploatarea mică ţărănească are un avantaj deosebit faţă de exploatarea mare.

In al doilea rând, în ceeace priveşte raportul special al agriculturii faţă de piaţă, constatăm că exploatarea ţărănească se găseşte într'o dependenţă relativ mică faţă de piaţă. Chiar scăderea preţurilor pe piaţă are o influenţă mai mică asupra exploatărilor mici, deoarece o bună parte din produsele exploatărilor agricole ţărăneşti este destinată consumului propriu al gospodăriei.

Drept urmare, constatăm că în agricultură pot să convieţuiască diferite forme de exploatare agricolă, fără ca cele mici să fie înghiţite de cele mari. Concentrarea în exploatări mari agricole nu are deci aceleaşi avantagii ca în industrie. Deaceea, observăm că schimbările în raporturile de proprietate asupra solului se petrec, de cele mai multe ori în decursul istoriei, drept urmare a unor reforme agrare şi nu ca o consecinţă a evoluţiei fireşti a agriculturii. Este exact că exploatarea mare are o superioritate în cultura cerealelor faţă de exploatarea mică. In deosebi, dela introducerea motoculturii, acest fapt este necontestat, dar exploatarea mică este superioară exploatării mari în creşterea animalelor şi în industrializarea produselor animale.

In afară de aceasta, în decursul timpurilor, au intervenit două elemente importante de susţinere a exploatării mici în agricultură: în primul rând, răspândirea, tot mai mult, a cunoştinţelor agricole şi în al doilea rând, desvoltarea cooperaţiei agricole.

In ceeace priveşte progresul tehnicei agricole şi răspândirea cunoştinţelor agricole în păturile din ce în ce mai largi ale agricultorilor observăm că în agricultură, în locul procedeelor tradiţionale, se aplică procedee de raţionalizare a organizării producţiunii. Selecţiunea seminţelor, succesiunea normală a plantelor, întrebuinţarea celor mai bune metode de cultură, nu mai sunt apanagiul exploatării mari, ci trec, prin răspândirea cunoştinţelor, şi în domeniul exploatării mici. In această privinţă, observăm că nu este în atributul întreprinderii agricole individuale să cerceteze condiţiunile optime ale producţiunii agricole, ci aceasta este chemarea Statului. Statul, prin organizarea cercetării calităţilor solului şi prin selecţionarea seminţelor, stabileşte soiurile de seminţe corespunzătoare diferitelor calităţi ale solurilor. Tot Statul selecţionează rasele de vite cele mai potrivite, condiţiunilor naturale respective şi înlesneşte, prin procurarea în condiţiuni avantajoase de exemplare de rase alese, desvoltarea creşterii vitelor, în condiţiunile cele mai bune. In afară de aceasta, Statul a contribuit la răspândirea cunoştinţelor agricole în massele ţărăneşti, prin organizarea sistematică a învăţământului agricol, în diferitele sale forme: şcoli de agricultură, şcoli de iarnă pentru tineretul dela sate, catedre ambulante, creiate pentru industria agricultorului, agronomi sociali, cu chemarea de a cerceta condiţiunile de producţiune agricolă în diferitele părţi ale ţării şi a îndruma pe căile raţionale producţiunea agricolă model, cu scopul de a servi drept îndemn şi călăuză pentru o bună practică agricolă.

In al doilea rând, cooperaţia a contribuit la susţinerea exploatării mici în agricultură. Cooperaţia nu este o formă de organizare economică care substituie exploatării individuale exploatarea colectivă. Cooperaţia este o formă de asociaţie, bazată pe ideea mutualităţii, care înlesneşte întărirea forţei de acţiune şi de rezistenţă a exploatărilor ţărăneşti, în lupta de concurenţă. Cooperaţia are ca principiu de bază ideea ajutorului reciproc. Potrivit structurii însăşi a exploatărilor agricole ţărăneşti, care este întemeiată pe principiul venitului din muncă, cooperaţia exclude profitul din preocupările sale. Deaceea, se poate spune că cooperaţia este o formă de asociaţie cu o structură necapitalistă, care corespunde naturii exploatărilor agricole ţărăneşti.

In decursul timpului, s'au desvoltat diferite forme de coo-

perație care au contribuit la întărirea exploatărilor mici în agricultură. Cele mai însemnate sunt:

a) Cooperativele de credit tip Reiffeisen, constituite fără capital, în care însă cei asociați răspund nelimitat cu toată averea lor și prin aceasta creiază o bază de credit îndestulătoare pentru satisfacerea nevoilor de credit ale micilor plugari.

Aceste cooperative, acolo unde s'au desvoltat, au înlesnit agricultorilor mici obținerea de credit ieftin pentru înzestrarea gospodăriilor agricole, pentru ameliorarea terenurilor și chiar pentru mărirea patrimoniului gospodăriilor țărănești, prin cumpărarea de pământ. Aceste cooperative s'au întărit, prin diferite forme de federalizări, pe regiuni și pe țara întreagă.

b) Cooperativele pentru procurarea în comun de mașini, de îngrășăminte, de vite, de semințe, ș.a.m.d.

c) Cooperativele de desfacere în comun, prin care agricultorii mici au reușit să înlăture câștigul intermediarilor comerciali, în desfacerea produselor lor.

d) Cooperativele de producție, care au înlesnit unităților mici agricole să folosească în comun mașinile, cum este cazul în cooperativele de lăptărie, sau în cooperativele de vinificare.

Constatăm, prin urmare, în evoluția agriculturii, trăsături deosebite care duc la încheerea că procesul de concentrare în agricultură nu s'a desvoltat nicăeri.

In industrie, evoluția a mers pe căi deosebite. Dacă privim procesul evolutiv în industrie, descoperim forme multiple de exploatare, în continuă prefacere și într'o continuă conviețuire, cu predominarea, când a unui tip, când a altuia.

Unul din cele mai însemnate tipuri mai vechi de exploatare industrială este meseria, care este acea formă de exploatare industrială în care un producător independent produce lucruri pe comandă sau, în genere, pentru un cerc restrâns de consumatori. Meseria s'a desvoltat în industria casnică, prin separarea din gospodăria casnică a unui specialist, care a făcut baza unei noui profesiuni, din exercitarea unei îndemânări.

In țările apusene și ale Europei centrale, epoca de înflorire a meseriilor a fost evul mediu. In secolele 17 și 18, sistemul de exploatare al meseriilor a primit lovituri însemnate din partea celei dintâi forme de exploatare capitalistă industrială, industria la domiciliu și manufactura.

Trăsătura caracteristică a meseriilor este producerea pentru clienți. Drept urmare, meseriile pot să trăiască numai în două condițiuni: acolo unde există nevoia de produse adaptate gustului individual și acolo unde există o cerere limitată de anumite produse.

In cazul întâi, observăm, până în zilele noastre, predominarea meseriilor în industria modelor și articolelor de lux; iar, a doua împrejurare se vădește în situațiunea mai bună pe care o au, chiar și în prezent, meseriașii la țară, unde există un cerc limitat de consumatori de anumite obiecte. Aceste condițiuni se înrăutățesc, însă, continuu. Evoluția transporturilor desființează izolarea unor anumite ținuturi și creiază condițiuni din ce în ce mai favorabile pentru desfacerea în massă, care la rândul său condiționează producțiunea în massă. Oriunde exploatarea industrială admite o diviziune mai mare a muncii și felurile de articole sunt limitate, există condițiuni favorabile pentru exploatarea mare, care biruie, în industrie, asupra exploatării mici.

Dar, chiar meseria netezește drumul pentru formarea unor exploatări mai mari. Astfel, meseriașul nu lucrează numai pe comandă; pentru a nu pierde timpul, el lucrează și pentru depozitul lui propriu, având gata un număr limitat de produse, pentru clienții care sunt dispuși să cumpere marfă gata. Publicul se deprinde, astfel, chiar din activitatea meseriașilor, să cumpere marfă gata. In acel moment, apare un întreprinzător comercial, care deschide un magazin și se aprovizionează cu marfă dela diferiți meseriași. Atunci meseriașul se transformă în simplu lucrător la domiciliu, își pierde independența sa, devine salariatul patronului comercial.

Insă, desvoltarea industriei la domiciliu, sau chiar a fabricei, nu duce totdeauna la dispariția complectă a meseriei. Adesea, în activitatea fabricilor, intră numai anumite părți sau anumite operațiuni parțiale din producția meseriașului. Spre pildă, în industria periilor, fabrica lucrează cozile și periile, iar compoziția o fac meseriașii. Alte ori, fabrica lucrează diferite părți, pe care meseriașul le combină împreună în diferite obiecte. Sunt, însă, cazuri în care fabrica înlocuește complet meseria. Astfel, când fabrica substitue o materie primă alteia, cum este cazul înlocuirii obiectelor de piele prin obiecte de cauciuc, sau a vaselor de lut prin vase de email. Deasemeni, fabrica poate să concentreze într'o singură întreprindere mai multe meserii, fiecare devenind subor-

donată ei, cum este cazul într'o fabrică de caroserii, fie de trăsuri, fie de automobile.

Meseriaşii pot să întărească capacitatea lor de rezistenţă, prin raţionalizarea producţiunii. Statul îndeplineşte, în această privinţă, o însemnată acţiune, atât prin învăţământul industrial, care înlesneşte sporirea capacităţii tehnice a meseriilor, cât şi prin diferite feluri de instituţiuni, cum sunt muzeele industriale, prin care se înlesneşte răspândirea cunoştinţelor asupra diferitelor maşini şi unelte perfecţionate şi se încurajează procurarea de maşini mici, potrivite pentru raţionalizarea producţiunii meseriilor.

Deasemeni, cooperativele, în deosebi cele de tip Schultze-Delitsch, au întărit forţa de rezistenţă a meseriilor, în lupta de concurenţă, fie prin creearea de cooperative de credit, pentru înlesnirea creditului în condiţiuni avantajoase; fie de cooperative de aprovizionare în comun cu materii prime, pentru a pune în această privinţă meseriile pe un picior de egalitate cu fabrica; fie prin cooperative de desfacere în comun, care înlesnesc diferiţilor meseriaşi asociaţi să aibă un magazin situat în centrul oraşului, în care să expună produsele lor şi să le desfacă în condiţiuni avantajoase.

O formă de exploatare industrială intermediară între meserie şi fabrică este industria la domiciliu, adică acea formă de exploatare industrială în care un întreprinzător comercial dă de lucru unui număr mai mare de lucrători, care execută lucrul la domiciliul lor propriu. Cu meseria, acest sistem este înrudit prin tehnica sa de producţiune, care rămâne aceeaşi, tot aşa de rudimentară ca mai înainte, iar cu fabrica are înrudire prin caracterul de producţiune în masă, capitalist.

Această formă s'a desvoltat încă din secolele 15 şi 16 în ţările din Europa apuseană şi centrală, dar a luat o desvoltare mai mare în secolele 17 şi 18, în secolul al 19-lea aflându-se în declin, prin pătrunderea fabricei.

Deosebim trei forme, în evoluţia acestui sistem de exploatare industrială.

Industria la domiciliu independentă, care s'a desvoltat aproape în mod firesc din sistemul meseriilor. Indată ce s'au deschis posibilităţi mai mari de desfacere, meseriile au început să lucreze pentru depozit, sau pentru a desface produsele lor la târguri. Curând a intervenit un comerciant care a luat asupra lui

însuşi vânzarea, îndeplinind astfel funcţiunea de întreprinzător capitalist.

A doua formă este acea a industriei la domiciliu capitaliste, în care un întreprinzător comercial, dispunând de capitaluri însemnate, îşi asumă el desfacerea produselor industriei la domiciliu, dând comenzi sau cumpărând mărfuri gata ale lucrătorilor la domiciliu.

A treia formă este industria la domiciliu descentralizată, în care întreprinzătorul comercial dă comenzi, procură materii prime, dă modele, uneori procură chiar şi uneltele de producţiune şi dirijează astfel oarecum producţiunea, care continuă să se execute în atelierele mici ale lucrătorilor, la domiciliu. In această ultimă formă, există şi o oarecare diviziune a muncii, în unele ramuri de industrie, în sensul că o anumită parte a procesului de producţiune este executată în atelierele întreprinzătorului capitalist — de pildă apretura — şi restul este produs în atelierele mici ale lucrătorului, la domiciliu.

Această formă de exploatare industrială, cu toate că este mai puternică decât meseria, nu este în stare să suporte concurenţa fabricei, din cauza tehnicei înapoiate. Fabrica este o exploatare industrială concentrată, cu diviziunea muncii dusă până la ultimele limite şi care foloseşte maşini.

Mijlocul de luptă folosit de industria la domiciliu, în concurenţă cu fabrica, este exploatarea muncii lucrătorilor, prin extinderea orelor de lucru, prin munca întregii familii a lucrătorului la domiciliu şi prin salarii mizerabile. Sistemul de exploatare a muncii în industria la domiciliu nu cunoaşte nici un fel de consideraţiuni de umanitate. In această industrie lucrează în genere elemente incapabile de a se aplica într'un alt domeniu de activitate industrială, femei văduve, copii orfani, membrii ai familiilor ruinate, care socot că nu este potrivit cu situaţiunea lor socială să intre într'o ocupaţiune industrială notorie şi formează cadrul de muncă al acestui sistem de exploatare industrială.

Condiţiunile de muncă sunt extrem de defavorabile, în industria la domiciliu. In primul rând, munca se săvârşeşte de cele mai multe ori în încăperea care serveşte şi drept locuinţă pentru familia lucrătorului sau lucrătoarei la domiciliu, adesea în condiţiuni higienice destul de rele. Extinderea muncii la o durată cu totul disproporţionată, adeseori 10-12-16 ore de lucru

pe zi, este o consecinţă a salariilor de mizerie, lucrătorul fiind silit a lucra mult ca să poată obţine un salariu, care să-i asigure cea mai mizeră întreţinere. Toate aceste condiţiuni au îndreptăţit caracterizarea acestei forme de organizare industrială drept sistemul asudării (sweating system), ca şi caracterizarea dată de sociologul englez W e b b de „industrie parazitară", în sensul că ea este grefată pe concurenţa neloială faţă de celelalte forme superioare de exploatare industrială.

S'au folosit diferite mijloace pentru combaterea relelor sociale ale acestui sistem de exploatare industrială. In deosebi, s'a căutat o remediere a lor, prin eliminarea intermediarilor, înlesnind organizarea în cooperative a lucrătorilor la domiciliu, sau întocmind anumite societăţi de patronaj, care preiau desfacerea produselor industriaşilor la domiciliu. In afară de aceasta, s'au întreprins acţiuni pentru a se ridica capacitatea tehnică a lucrătorilor la domiciliu şi în deosebi pentru a duce această industrie cât mai mult pe calea desvoltării artei naţionale, în forma unei industrii artistice.

In ceeace priveşte convenţiunile de muncă, s'a socotit că s'ar putea aplica controlul muncii şi în industria la domiciliu, extinzându-se toate legile de prevedere socială, cu scopul de a se asigura higiena atelierelor şi orele de lucru normale. Insă, dispersiunea acestei munci, în ateliere răsfirate în locuinţele proprii ale lucrătorilor, nu este potrivită pentru executarea unui control asupra condiţiunilor de muncă.

Faţă de salariile de mizerie care se plătesc în industria la domiciliu, s'a introdus în unele ţări salariul minimal. Nici această măsură nu a dat roade favorabile, din cauza şi a greutăţii de a controla aplicarea unor asemenea salarii minimale, dar şi din cauză că, prin introducerea salariilor minimale, care presupun o capacitate normală de lucru, s'au exclus din câmpul activităţii, în această formă de exploatare a industriei la domiciliu, o serie de elemente care nu aveau o capacitate de muncă normală, căreia să-i corespundă un salariu de muncă minimală.

Cea mai superioară formă de întreprindere industrială este fabrica, adică acel sistem de exploatare industrială, în care un întreprinzător întrebuinţează un număr mai mare de lucrători în atelierele sale proprii şi utilizează forţa motrice şi maşini, pentru a produce mărfuri pentru piaţă. In această formă de întreprindere industrială, avem o separaţiune netă între întreprinzătorul

capitalist şi între muncitorii salariaţi. In ceeace priveşte organizarea tehnică a procesului de producţiune, observăm pedeoparte diviziunea muncii, care merge pânăla forma desfacerii procesului de producţiune în părţile lui componente — fiecare lucrător şi fiecare maşină, unealtă, având să execute o parte restrânsă din procesul total de fabricaţiune — iar pedealtăparte o organizare întemeiată pe maşini de toate categoriile, cu tendinţa de a se realiza o mecanizare completă a procesului de producţiune.

Producţiunea în fabrică are caracterul de producţiune în massă. Aceasta înseamnă că fabrica produce cantităţi mari, din ce în ce mai mari, cu scopul de a reduce costul de producţiune şi a spori astfel beneficiul.

In desvoltarea industrială, observăm o tendinţă clară de concentrare a exploatărilor, în sensul înglobării exploatărilor mici în exploatări mari, sau a dispariţiei exploatărilor mici, în lupta de concurenţă cu exploatările mari. In legătură cu această tendinţă de concentrare industrială, Karl Bücher a formulat legea producţiunii în massă, care exprimă şi concretizează această tendinţă de evoluţie a industriei spre concentraţiune.

Intreprinderile industriale au îmbrăcat forme variate. Intreprinderii concentrate îi corespunde, ca formă juridică de organizare, societatea anonimă. Societatea anonimă se întâlneşte încă din secolul 17-18, sub forma de societate comercială privilegiată, dar capătă o desvoltare mare în secolul al 19-lea. Această formă de organizare juridică a întreprinderii este oglindirea necesităţii de acumulare a capitalurilor însemnate. Concentrarea industrială înseamnă ipso facto şi o concentrare de capitaluri. O singură persoană nu putea să adune tot capitalul necesar pentru desvoltarea unei mari întreprinderi industriale, comerciale, bancare, de asigurări sau alte forme. Societatea anonimă este o formă juridică de întreprindere care înlesneşte să adune capitalurile celor care economisesc şi simt necesitatea de a plasa economiile în acţiuni ale societăţilor anonime, pentru a asigura o anumită rentabilitate. Acţiunea este un mijloc de plasament şi pe această cale se înlesneşte adunarea de capitaluri însemnate, pentru a face cu putinţă desvoltarea în mare a întreprinderilor.

După denumirea ei, societatea anonimă, la prima vedere, pare a fi o organizare nepersonală. De fapt, acţiunile la purtă-

tor lasă să se întrevadă o asemenea organizare nepersonală. In realitate însă, conducerea şi organizarea societăţilor anonime se găsesc sub influenţa potentaţilor financiari, a marilor capitalişti cari deţin cea mai mare parte din capitalul unei asemenea întreprinderi. Funcţiunea de întreprinzător, iniţiativa şi conducerea, se găseşte de regulă în mâinile lor şi nu se deosebeşte întru nimic de conducerea şi iniţiativa dintr'o întreprindere individuală. Cu toate acestea, administratorii unei societăţi sunt aleşi de adunarea generală. Dar, prin mecanismul strângerii acţiunilor la adunările generale generale, se isbuteşte ca conducerea să rămână continuu în mâinile principalilor acţionari.

Fireşte, societatea anonimă, pe lângă acest avantagiu al uşurinţei de adunare a capitalurilor mari, care sunt necesare întreprinderilor, are şi anumite desavantagii faţă de întreprinderea individuală. Intreprinzătorul individual are mai multă iniţiativă şi libertate de acţiune decât conducătorul unei societăţi anonime.

Tot în cadrul tendinţei de concentrare a întreprinderilor, trebue să subliniem fenomenul asocierii de întreprinderi. Această asociere poate să fie o simplă înţelegere vremelnică între diferiţi întreprinzători, în privinţa preţului de desfacere şi a celorlalte condiţiuni de plasare a mărfurilor; este aşa numita organizaţie cunoscută sub numele de *pool* sau *corner*. Dar, putem să avem asociaţiuni permanente mai strânse, cunoscute sub denumirea de carteluri şi trusturi.

Cartelurile sunt asociaţiuni de întreprinderi de acelaş fel, care au de scop să domine piaţa. *Trusturile* sunt asociaţiuni de întreprinderi înrudite, care au de scop să asigure o independenţă faţă de piaţă.

Deosebirea esenţială între trust şi cartel este următoarea: în carteluri întreprinderile îşi păstrează individualitatea lor juridică, nu se contopesc într'o nouă întreprindere, pe câtă vreme în trust întreprinderile afiliate îşi pierd personalitatea lor juridică, se contopesc într'o nouă întreprindere.

Cartelul şi trustul se descoperă în deosebi în ramurile producţiunii în massă şi a capitalului mare. Astfel, asemenea organizaţiuni s'au format în industria minieră, industria metalurgică, industria petroliferă, chimică, textilă şi alte asemenea industrii. In schimb, însă, asemenea organizaţiuni sunt foarte greu de organizat în industria confecţiunilor, în industriile artistice, în agricultură, ş.a.m.d.

Cartelurile s'au desvoltat, în deosebi, la adăpostul barierelor vamale, care au înlesnit acest proces de asociere a întreprinderilor, pentru a elimina concurenţa dintre ele şi a ajunge astfel la dominarea pieţii.

Trusturile s'au desvoltat mai întâi în Statele Unite. Tipurile clasice sunt trustul petrolului Standard Oil Company şi trustul oţelului.

Aceste organizaţiuni de carteluri şi de trusturi aduc după ele modificări însemnate, în structura organizării pieţii. Cât timp întreprinderile economice sunt izolate, raporturile dintre ele se stabilesc pe baza liberei concurenţe. Preţurile se formează prin mecanismul cererei şi al ofertei, în libera concurenţă. Indată ce se formează carteluri şi trusturi, libera concurenţă este înlocuită — monopolul fiind în măsură să dicteze preţurile; preţurile nu mai urmează legea cererei şi ofertei — monopolul are o politică de preţuri. Fireşte, tendinţa monopolului este să ducă la maximum de beneficiu. Această tendinţă nu înseamnă însă că monopolul poate să sporească preţurile ad libitum. Maximum de preţ pe care îl poate fixa o organizaţie monopolistă este în raport cu capacitatea de plată a massei de consumatori căreia se adresează produsele monopolului. Indată ce preţul este mai mare decât capacitatea de plată a unor anumite straturi de consumatori, aceştia se lipsesc de produsul respectiv, sau caută să-l substitue printr'un surogat, cu un preţ mai eftin. In acel moment, monopolul îşi împuţinează posibilităţile de desfacere. Prin urmare, nu este exactă credinţa populară că preţul de monopol este preţul cel mai mare, pentrucă limita preţului este dată de capacitatea de cumpărare a masselor de consumatori.

Care sunt rezultatele formaţiunii acestor organizaţiuni cu caracter de monopol? Au introdus ele oare ordinea în anarhia din producţiunea capitalistă, sau sunt, cum se crede de către unii, o simplă formă de constrângere economică, care înlătură concurenţa liberă spre paguba societăţii?

Intr'o anumită fază a evoluţiunii capitaliste, asocierea întreprinderilor în forma de carteluri a fost o urmare a exagerării luptei de concurenţă. In acel moment, situaţia economică a întreprinderilor era precară, în urma micşorării beneficiului şi uneori a realizării unor pierderi, datorite concurenţii acerbe dintre ele. Prin urmare, în faza întâi, această formă de organizare a însemnat o eşire dintr'un impas. Insă — ca orice formă de mo-

nopol, — aceste asociaţii au fost stăpânite de tendinţa de a spori preţurile, pentru a-şi asigura, pe această cale, beneficii însemnate. Ele au urmărit să reguleze desfacerea şi chiar producţiunea mărfurilor şi, pentru a preveni scăderea preţurilor sau a realiza urcarea preţurilor, ele au recurs, uneori, la reducerea producţiunii.

Deasemeni, pentru a-şi asigura preţuri maxime pe piaţa internă, cartelurile au introdus practica exportării surplusului producţiunii la preţuri mult mai joase decât cele realizate pe piaţa internă, practicând ceeace se chiamă dumping.

Prin natura organizaţiei lor, trusturile au mai mult tendinţa de a-şi spori beneficiul, prin reducerea cheltuelilor de producţiune şi deci prin micşorarea preţului de cost, decât prin urcarea arbitrară a preţului de desfacere a produselor lor. Reprezentând o formă industrială concentrată, trustul este îndemnat să sporească producţiunea. In acest scop, el are nevoie de debuşeuri din ce în ce mai largi. Pentru a realiza o extindere a desfacerii, trustul este obligat să reducă preţul de vânzare, căutând a atrage continuu noui categorii de consumatori.

Anume forme de organizare a cartelurilor, cum sunt aşa numitele carteluri de contingentare, ţin uneori în loc progresul economic, împiedicând desvoltarea, în aceeaşi branşă, a unor noui întreprinderi cu o tehnică superioară întreprinderilor asociate în cartel.

De cele mai multe ori, cartelurile nu sunt în măsură să realizeze o reducere a preţului, deoarece cartelul este un produs al fenomenului supraproducţiunii. Cartelul se organizează, în mod obişnuit, ca urmare a concurenţii între întreprinderi, ceeace are drept rezultat o scoborîre a preţului de desfacere, care exprimă prin aceasta o supraproducţie. In momentul formaţiunii cartelurilor, întreprinderile reduc producţiunea şi, drept urmare, este exclusă tendinţa de reducere a preţului de desfacere.

Despre cartel se poate afirma cu exactitate că reprezintă mai degrabă un desavantaj pentru consumator. Consumatorul este izolat în faţa organizaţiunii de monopol a cartelului. Din această izolare, el nu poate ieşi decât prin asocierea în cooperative de consum. In ţările unde s'au organizat cooperative de consum, consumatorul a reuşit să-şi amelioreze poziţia sa faţă de organizaţiunile industriale cartelate; dar, unde consumatorul a rămas izolat în faţa tendinţei de urcare a preţurilor, expresie a organizaţiunii cartelurilor, el s'a văzut silit să reducă consumul în mod continuu.

In organizarea societăţii capitaliste, observăm formaţiunea de asociaţiuni de întreprinderi de diferite categorii, care se găsesc într'o luptă reciprocă. Sindicatele de materii prime, sindicatele de semi-fabricate, sindicatele de fabricate, se află într'o luptă de concurenţă între ele. Rezultatul acestei lupte este, însă, de cele mai multe ori trustificarea, unificarea într'o singură întreprindere a întregului proces de producţiune, dela materia primă, trecând prin semifabricate, şi până la fabricate.

In faţa trusturilor şi cartelurilor, Statul şi comunele, în calitatea lor de mari consumatori, se află adeseori într'o poziţie de inferioritate. Statul modern a devenit un mare consumator. Construcţiunile de căi ferate, de uzine de gaz, de apă, de electricitate, aprovizionarea şcolilor, spitalelor şi altor asemenea aşezăminte şi în deosebi aprovizionarea armatei au sporit continuu funcţiunea de consumator a Statului. Deasemeni şi lucrătorul are o poziţie de inferioritate faţă de carteluri şi de trusturi, patronatul prezentându-se unitar în tratativele pentru stabilirea condiţiunilor de muncă, faţă de lucrătorul izolat. Organizarea sindicatelor de muncitori a fost o formulă de răspuns a proletariatului industrial, în această situaţiune.

Ar fi o greşeală să se socoată trusturile şi cartelurile ca o manifestare patologică a societăţii capitaliste. Trusturile şi cartelurile nu sunt altceva decât expresiunea tendinţei de concentrare a întreprinderilor, observată în decursul evoluţiunii economice a societăţii. Drept urmare, oridecâteori s'a încercat prohibirea formaţiunii cartelurilor şi trusturilor, ele au reapărut, în forme ascunse, cunoscute în deosebi în Statele Unite sub denumirea de h o l d i n g c o m p a n i e s, societăţi de portofoliu, adică societăţi care deţin acţiunile mai multor societăţi în portofoliul lor şi, prin aceasta, deţin conducerea acestora.

Diferite State au dus lupta împotriva excrescenţelor organizaţiunilor monopoliste, în forme deosebite şi au încercat să influenţeze organizaţiunile de monopol.

Atitudinea Statului faţă de trusturi şi carteluri a fost variată, atât înainte cât şi după războI. Putem să o rezumăm în trei forme:

Atitudinea protivnică, concretizată în ideia de desfiinţare şi

de prohibire a organizaţiunii trusturilor şi cartelurilor — înainte de răsboi în Statele Unite, după răsboi şi în alte State americane, iar pe continent în Polonia şi Jugoslavia.

Atitudinea de reglementare şi de control a cartelurilor şi trusturilor, într'un număr foarte mare de state din Europa, inclusiv România.

Insfârşit, atitudinea de obligare la cartelizare şi trustificare, în scopul raţionalizării producţiunii industriale.

In afară de aceste organizaţiuni cu caracter de monopol, în cursul desvoltării economice, au apărut anumite situaţiuni de monopol de fapt. Astfel, spre pildă, căile ferate, telegraful, sunt, prin natura lucrurilor, destinate organizaţiunii de monopol. Intre două puncte nu se pot construi şi exploata două linii ferate de două societăţi particulare, deoarece acestea sau se concurează între ele până când cea mai puternică învinge pe cea mai slabă şi o desfiinţează, sau se înţelege dela început pentru a exploata călătorii şi traficul de mărfuri. Deasemeni, telegraful.

In faţa acestei situaţiuni, s'a ivit dela început problema modului de organizare. Soluţiunea adoptată în cea mai mare parte a Statelor a fost statificarea acestor întreprinderi, care exploatează un monopol de fapt.

Tendinţa de statizare s'a desvoltat şi în alte ramuri de activitate economică. Ea s'a extins şi în activitatea comunală, comunele luând asupra lor funcţiunea de a exploata alimentarea cu apă, electricitate şi gaz, abatoriile comunale, etc.

Etatismul industrial are însă anumite limite. Statul nu poate, fără riscuri grave, să preia asupra lui orice fel de întreprindere. Acolo unde există anumite funcţiuni simple şi regulate, unde conducerea se poate face în cadrul unei anumite scheme de organizare biurocratică, Statul este capabil ca să ia asupra sa funcţiunea de întreprinzător; oriunde exploatarea presupune mai multă pregătire tehnică decât comercială, unde există o oarecare siguranţă a mersului afacerilor, unde bunul mers atârnă de conştiinţa datoriei personalului şi nu de interesul economic şi unde nu există risc, datorit fluctuaţiunilor economice, Statul poate să îndeplinească cu succes funcţiunea de întreprinzător.

Paralel cu etatismul industrial, s'a desvoltat socializarea, tendinţă care s'a afirmat cu multă vigoare, în deosebi după războiul mondial. Socializarea presupune înlocuirea proprietăţii private cu proprietatea publică, trecerea dela regimul proprietăţii

private şi al liberei concurenţe la proprietatea publică asupra mijloacelor de producţiune şi administrarea lor de colectivitate. Socializarea este completă când priveşte toate ramurile de activitate economică. Ea este parţială când este limitată la anumite ramuri de activitate economică. S'a socotit că ar exista o tendinţă de evoluţiune în direcţiunea socializării, în faptul extensiunii continui a întreprinderilor publice şi s'a crezut că se va ajunge la transformarea generală a industriei şi la biruinţa raţionalismului şi exploatării mari, la transformarea treptată a organizării industriei într'un mare aparat, oarecum automat, pentru prelucrarea bunurilor. Au fost chiar economişti burghezi cari au crezut aceasta, cum a fost economistul german Karl Bücher, care, în 1920, spunea următoarele: „Personal eu sunt convins de certitudinea unei victorii definitive a socialismului. Am dedicat mulţi ani din viaţa mea cercetării etapelor trecute ale vieţii economice. Am încercat să le aduc într'o ordine şi să le prelungesc în linişte, pentru mine, în viitor. Şi a trepuit atunci să-mi zic întotdeauna că lumea economică va trebui într'o zi căutată în direcţiunea pe care şi-o imaginează cei mai buni dintre socialişti". Dar, Karl Bücher nu aşteaptă nimic dela măsuri grăbite şi dictatoriale: „Nici o ordine economică nu a venit până acum pe lume, în decursul mileniilor, dintr'odată, printr'o dispoziţie arbitrară".

III. DESPRE SCHIMB

1. VALOAREA.

Din expunerile privitoare la factorii de producţiune, s'a înţeles că producţiunea nu este un ţel în sine; ea are sens şi rost numai în măsura în care este orânduită şi destinată pentru satisfacerea trebuinţelor omeneşti.

Inainte de a ajunge în mâna consumatorilor, bunurile creiate prin munca economică parcurg mai multe etape de activitate, la încheerea cărora, membrii diferitelor colectivităţi capătă anume cantităţi de bunuri din depozitul general. Din aceste consideraţiuni, s'ar părea că, după examinarea problemelor privitoare la producţiune, ar urma să se treacă la cercetarea problemelor privitoare la repartiţie. Observând, însă, diferitele faze istorice, străbătute de viaţa socială a popoarelor, constatăm că repartiţia bunurilor n'a urmat totdeauna direct producţiunea.

In epoca economică a sclavajului şi servajului, în care a predominat economia casnică închisă, repartiţia bunurilor se făcea pe baza unui element de constrângere; puterea stăpânilor feudali determina în prealabil partea de produse pe care avea să le primească fiecare serv. Dar, chiar în acea vreme a formelor primitive a economiei omeneşti, nu toate trebuinţele unităţilor economice erau satisfăcute prin distribuţia forţată a bunurilor, creiate de lucrătorii neliberi în economia feudală; o parte din bunurile stăpânului feudal erau destinate schimbului contra altor bunuri, pe care nu era capabilă să le producă marea gospodărie feudală, înlăuntrul ei. Astfel, pentru procurarea obiectelor de lux, seniorii feudali recurgeau la schimbul unei părţi din produsele lor.

Paralel cu progresul diviziunii muncii, s'a desvoltat tot mai mult schimbul, astfel încât, la sfârşitul economiei feudale, putem descoperi existenţa comerţului. Moneda metalică a căpătat o însemnătate crescândă şi se constată chiar începuturi de organizaţie de credit atât în favoarea comerţului cât şi a industriei. Indată ce legăturile de sclavie şi servăj s'au rupt şi munca a devenit liberă, circulaţia bunurilor, prin schimbul în toate direcţiunile, a căpătat o însemnătate deosebită.

In viaţa economică modernă, totul se întemeiază pe schimb; toate formele de activitate economică se reduc, în ultima analiză, la acte de cumpărare şi de vânzare. Intreprinzătorii nu cumpără numai mijloace de producţiune, ci chiar şi forţa de lucru, plătind muncitorului un salariu în bani. Dacă întreprinzătorul poate să-şi ia o asemenea obligaţie asupra sa, aceasta se face numai deoarece există siguranţa că el va putea să vândă produsele în bani, deci să le facă să treacă prin circulaţia schimbului.

In organizaţia economică modernă, veniturile diferitelor categorii sociale, care participă la activitatea economică, rezultă din procesul schimbului de bunuri. S'ar părea că economia ţărănească este exclusă din reţeaua schimbului. In fapt, un timp îndelungat, economia ţărănească nu a fost atinsă într'o măsură sensibilă de raporturile de schimb. Ea a trăit în forma economiei naturale închisă. Indată, însă, ce viaţa economică s'a desvoltat, economia ţărănească a fost împinsă în reţeaua de schimb, din ce în ce mai mult.

Este însă exact că nu toate categoriile economice ale economiei capitaliste sunt reprezentate aidoma în economia ţărănească. Schimbul influenţează din ce în ce mai mult viaţa economiei ţărăneşti şi disolvă caracterul ei de organizaţie economică naturală. Numai în anumite ţinuturi îndepărtate, care nu sunt legate de reţeaua de comunicaţie şi de transport, influenţa schimbului asupra economiei ţărăneşti este mai redusă. Astfel, de pildă, chiar în Statele din răsăritul Europei, economia ţărănească nu este complet angrenată în mecanismul schimbului şi în deosebi în părţile muntoase, care nu sunt legate de centrele de comerţ prin linii de comunicaţie şi de transport, domină încă caracterele economiei casnice, în care schimbul are un rol accesoriu.

In genere, se poate afirma, că circulaţia schimbului are un rol central, în economia modernă. Problema generală din teoria schimbului este aceea a valorii. Drept urmare, este oportun ca, înainte de a desvolta problemele care decurg din fenomenul

schimbului, să expunem diferite teorii cu privire la valoarea bunurilor.

Observând natura bunurilor economice care se schimbă pe piaţă, constatăm cu uşurinţă două manifestări caracteristice: în primul rând fiecare bun satisface o trebuinţă, deci este util din punct de vedere al subiectului care-l foloseşte; în al doilea rând, orice bun este un produs al muncii, care determină valoarea sa obiectivă. Din aceste simple consideraţiuni, putem să stabilim principiul de diviziune a diferitelor teorii despre valoare. Unii au pornit dela principiul utilităţii; ceilalţi dela principiul muncii şi de aici s'au deosebit două categorii de teorii: teoria subiectivă, care are drept punct de plecare preţuirea subiectivă a bunurilor de acei cari le consumă şi teoria obiectivă, care consideră condiţiunile obiective în care se produc bunurile.

A. *Teoria subiectivă.*

Teoria subiectivă, cunoscută şi sub numele de teoria utilităţii finale, a fost formulată în mod rudimentar, încă din antichitate, iar în timpurile mai apropiate şi-a găsit o primă formulare ştiinţifică în opera lui Gossen „Entwicklung der Gesetze des menschlichen Verkehrs" (1854).

Cam în acelaş timp, trei economişti din ţări deosebite: Stanley Jevons, în „The theory of political economy" (1871); Karl Menger, în „Grundsätze der Volkswirtschaftslehre" (1871) şi Walras, în „Eléments d'économie politique pure" (1874) au pus bazele ştiinţifice ale acestei teorii. Ea a fost desvoltată, apoi, de Böhm Bawerk şi von Wieser, în Austria; Marshall, în Anglia; Clark, Patten, Irving Fisher, în America; Pantaleoni şi Vilfredo Pareto, în Italia; Gustav Cassel şi Knut Wicksell, în Suedia.

Putem stabili în această teorie două direcţiuni: una unilaterală, exclusiv subiectivă, psihologică, care s'a desvoltat mai ales în Austria şi de aceea poartă numele de şcoala austriacă (această direcţiune este complet opusă teoriei obiective privitoare la valoare); cea de a doua direcţiune, mai conciliantă cu concepţia opusă, se serveşte, pentru fundamentarea ei, de analiza matematică (în această categorie intră: Walras, Marshall şi Pareto).

Vom expune teoria subiectivă a valorii, astfel cum a fost

formulată de cel mai tipic reprezentant al ei, Karl Menger, fondatorul şcoalei austriace, într'o expunere clară şi precisă.

Karl Menger pleacă dela un exemplu foarte simplu: un locuitor dintr'o pădure virgină dispune de 100.000 trunchiuri de copac, pe câtă vreme el n'are nevoie pentru el şi pentru gospodăria lui decât de 20 copaci. Este lesne de închipuit, că, dispunând de lemne în mod superfluu, pentru el lemnele n'au nici un fel de preţuire, de valoare. Dacă ard 1.000-5.000 arbori, nu se produce nici un fel de pagubă. El îşi acopere cu prisosinţă necesităţile lui proprii. Altminteri ar fi situaţiunea dacă în pădure s'ar mai găsi şi 10 arbori fructiferi sălbateci, care sunt toţi necesari pentru hrana lui şi a familiei lui. Fiecare din aceşti arbori are pentru el o valoare. Exemplul acesta este însă atât de simplu, încât nu se poate transpune asupra fenomenelor economice complexe, moderne, deoarece în viaţa economică fiecare lucru poate satisface mai multe trebuinţe şi orice trebuinţă are grade de intensitate deosebită.

Ţinând seama de aceste consideraţiuni, Karl Menger ia un alt exemplu: el imaginează un locuitor care trăeşte într'o insulă în care se găseşte un singur isvor de apă dulce. Acest locuitor are nevoie zilnic de o unitate de apă pentru traiul lui, de 19 unităţi de apă pentru animalele care îi procură carnea şi laptele de care nu se poate dispensa; alte 40 unităţi îi sunt necesare pentru întreţinerea vieţii şi sănătăţii lui, pentru spălarea corpului, a rufelor, a ustensilelor ş. a. m. d. şi însfârşit alte 40 unităţi îi sunt necesare pentru nevoi mai puţin urgente: pentru stropitul grădinii de flori şi adăpatul animalelor de casă. In total îi sunt necesare 100 unităţi de apă. Peste această cantitate el n'are ce să facă cu apa; 1.000 de unităţi de apă n'ar da nici o valoare nici uneia din unităţile de apă.

Dacă isvorul seacă şi nu mai procură decât 90 de unităţi, fiecare cantitate are pentru locuitorul insular o însemnătate deosebită, deci prezintă o valoare.

Ce se întâmplă însă dacă isvorul scade sub 90 unităţi la 80-70-60 unităţi, ce nevoi vor rămâne neîndeplinite? Fireşte, în primul rând locuitorul nostru se va dispensa de împlinirea nevoilor secundare. Prin urmare, va părăsi animalele pe care le păstrează numai pentru distracţia lui; va lăsa în paragină grădina ş. a. m. d. Nevoia cea mai puţin urgentă care mai poate fi satisfăcută prin depozitul de apă existent va determina va-

loarea cantității de apă ce stă la dispoziția locuitorului insular. Adică, valoarea unității de apă va atârna de gradul utilității sale finale și drept urmare această valoare va crește, treptat cu scăderea depozitului de apă.

Karl Menger socotea că aceste împrejurări sunt valabile și pentru împrejurările mai complexe ale societății economice moderne. In acest sens, el spune următoarele: presupunem că avem 10 lucruri cari satisfac 10 trebuințe deosebite și aducem aceste trebuințe corespunzătoare însemnătății lor într'o serie descendentă: hrană (I), îmbrăcăminte (II), locuință (III), higienă (IV), tutun (V), etc.; iar înlăuntrul fiecăreia, introducem trepte succesive, în raport cu gradul de intensitate al fiecăreia din aceste necesități.

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
9	8	7	6	5	4	3	2	1	
8	7	6	5	4	3	2	1		
7	6	5	4	3	2	1			
6	5	4	3	2	1				
5	4	3	2	1					
4	3	2	1						
3	2	1							
2	1								
1									

Cifrele romane reprezintă necesitățile; cifrele arabe reprezintă gradul de intensitate.

Ce ne spune acest tablou? El arată mai întâi că însemnătatea satisfacerii diferitelor trebuințe este deosebită; fiecare are alt grad de intensitate.

Dacă vom compara nevoia de hrană cu altă nevoie, cu nevoia de tutun, vom constata că nevoia de hrană este mai însemnată, dar că această însemnătate merge până la un anumit punct, până la punctul 5, până când apare în concurență cu nevoia de tutun; dela acest grad de intensitate înainte, nevoia de tutun câștigă în importanță față de nevoia de hrană.

Schema aceasta arată diversitatea valorilor, așa cum este că observată în circulațiunea mărfurilor. Aprecierea capacității diferitelor bunuri pentru satisfacerea diferitelor trebuințe și diferitelor grade de intensitate ale fiecărei trebuințe determină hotă-

rîrea cumpărătorilor și vânzătorilor, în schimbul de mărfuri. Ca măsură a prețuirii servește acel ultim grad de intensitate a necesității care mai poate fi satisfăcută cu depozitul existent de bunuri. Ultimul grad de utilitate a unui bun este acela care se denumește utilitatea lui finală sau marginală.

Valoarea, după Menger, este „însemnătatea pe care o obțin pentru noi bunurile concrete sau cantitățile de bunuri, prin faptul că noi suntem conștienți că depindem de dispoziția asupra lor, pentru satisfacerea nevoilor noastre".

Se observă că în tabloul de mai sus intră numai bunurile de consum: hrana, îmbrăcămintea, locuința, higiena, tutunul. Dar, pe piață există, în afara bunurilor de consum, și bunuri de producție. Cum explică oare Karl Menger valoarea bunurilor de producție? Cum se determină utilitatea lor finală, deoarece ele nu servesc direct la satisfacerea trebuințelor?

Valoarea acestor bunuri de producțiune — spune Menger — nu se determină direct, prin utilitatea lor, pentrucă ele au rolul de intermediar în producțiunea de bunuri, ci prin valoarea produselor finale realizate cu ajutorul lor și anume, cum cu acelaș instrument de producțiune se pot fabrica mai multe categorii de bunuri, valoarea instrumentelor de producțiune este determinată de utilitatea finală a celor mai puțin importante bunuri și totuși necesare pentru satisfacerea trebuințelor. Deci, valoarea mijloacelor de producțiune nu atârnă de costul de producțiune, ci de valoarea bunurilor de consum fabricate cu ele și anume a celor mai puțin prețuite, dar care sunt necesare pentru satisfacerea trebuințelor.

In ce privește valoarea de schimb, aceasta este determinată de capacitatea unui bun de a procura prin schimb alte bunuri, sau, cum spune Böhm Bawerk: „valoarea de schimb obiectivă este puterea de schimb".

Școala austriacă subliniază faptul că se servește de un principiu unitar, în explicația fenomenului valorii. Pentru explicarea fenomenelor valorii și prețului, nu sunt necesare două principii: principiul utilității finale și principiul costului de producțiune, — afirmă reprezentanții acestei școale. Ei socotesc că principiul utilității finale ar fi cel mai natural și mai liber, deoarece ar rezulta din însăși natura lucrurilor economice.

A doua direcțiune a școalei utilității finale se servește de o metodă mult mai exactă, care analizează fenomenele econo-

mice în realitatea lor mai de aproape. Ea accentuează dependenţa omului de natură, disarmonia omului faţă de natura înconjurătoare, fapt care îl pune în poziţiunea de a lupta pentru a domina natura şi a extrage maximum de bunuri pentru satisfacerea optimă a trebuinţelor omeneşti.

Teoria acestei a doua direcţiuni a şcolii utilităţii finale nu mai este exclusiv subiectivă. Chiar bazele preţurilor subiective a bunurilor formează un moment obiectiv: limitarea depozitului bunurilor economice. De aceea, cel mai strălucit reprezentant al acestei direcţiuni, economistul elveţian Walras, în loc de termenul care are o nuanţă subiectivă de utilitate finală, întrebuinţează termenul de „raritate" a bunurilor.

Eroarea şcoalii austriace nu este de a fi ignorat complect motivele obiective care contribue la formarea valorii, ci de a nu fi dat o importanţă suficientă elementului obiectiv. In deosebi, şcoala austriacă face completă abstracţie de străduinţa omului de a învinge penuria de bunuri pe care o oferă natura. Şcoala aceasta se aşează în ipoteza că rezervele pe care natura le oferă omului sunt o cantitate fixă.

Dar, lipsurile acestei teorii apar cu o claritate deosebită, în explicaţiunea forţată pe care o dă în ce priveşte valoarea mijloacelor de producţiune. Am subliniat că, după această şcoală, nu costul de producţiune, ci utilitatea finală determină şi valoarea instrumentelor de producţiune. Este exact că valoarea unui sol propriu pentru producţiunea de struguri este determinată de valoarea deosebită a acestui produs, dar, în acest caz, mijlocul de producţiune, pământul, are, prin însuşirile lui, un caracter de monopol. Dar, şcoala austriacă extinde această explicaţie la toate celelalte categorii de bunuri de producţiune şi la cele care se pot înmulţi la infinit, prin munca oamenilor. Insă, utilitatea finală depinde de două elemente: de însemnătatea bunurilor economice pentru bună starea omului şi, în al doilea rând, de cantitatea de bunuri de care poate dispune. Şi, cum această cantitate a bunurilor economice reproductibile nu este fixă, cum ar rezulta din ipoteza în care se aşează şcoala clasică, ci variabilă, — cantitatea de bunuri este în funcţiune de cantitatea de materii prime, de instrumentele de producţiune, de numărul lucrătorilor, de orele de muncă întrebuinţate, — rezultă că, cantitatea de bunuri reproductibile nu poate fi sporită ad libitum.

Faţă de această obiecţiune, la analiza raportului dintre cost şi

valoare, Böhm Bawerk aduce o teorie diametral opusă. El spune: un vânzător nu va vinde niciodată un produs sub preţul, socotit de el ca valoare a bunului. Dar, adesceori, el va vinde sub cost. De exemplu: o marfă costă 1.000 de gulden, dar industriaşul o preţueşte numai la 800. Dacă i se oferă 800 gulden el o va da, deşi pierde Dar, cum s'ar interpreta oare atitudinea unui om care ar voi să continue producţiunea în întreprinderea sa, în asemenea condiţiuni, când el ar continua să vândă sub preţ?

Se întrevede din nou, în această teorie a lui Böhm Bawerk, aceeaşi premisă, în care se aşează şcoala austriacă; cantitatea de bunuri de pe piaţă este socotită ca o mărime dată, pe câtă vreme aceasta este un rezultat al producţiunii. Economiştii moderni nu pot neglija origina bunurilor economice, în teoriile lor. Şcoala austriacă nu a considerat-o, în orice caz îndeajuns, şi de aceea nu a reuşit să ducă mai departe analiza problemei valorii. Ceeace este important în această teorie, caracteristica valorii subiective, fusese formulată înainte de ea.

B. *Teoria obiectivă.*

Ideea fundamentală a acestei teorii, după care munca stă la baza valorii, se găseşte chiar şi la comentatorii creştini ai teoriilor filosofului Aristotel. Explicaţia este simplă: în evul mediu, sistemul tip al organizaţiunii economice era acela al meseriilor, în care munca prevala asupra capitalului, astfel încât era firesc ca să se socotească, drept origină a valorii, munca.

William Petty (1623-1687), a avut aceeaşi concepţie rezumată în formula: munca este tatăl — principiul activ, — pământul este mama, avuţiei. El a conceput aceeaşi idee, că valoarea bunurilor economice este determinată de cantitatea relativă de muncă întrebuinţată pentru producţiunea lor.

Dacă un lucrător, care extrage argintul, întrebuinţează o zi de lucru pentru o unce şi un lucrător, care produce grâu, întrebuinţează tot o zi, pentru producerea unui quintal de grâu, raportul natural între grâu şi argint va fi: o unce de argint = un quintal de grâu.

Adam Smith a introdus această teorie în economia politică modernă. El a construit tot sistemul său teoretic, după cum

se ştie, pe principiul muncii şi al diviziunii muncii şi, ca urmare, a pus la baza teoriei valorii principiul muncii. După Adam Smith, teoria obiectivă asupra valorii este valabilă numai cât timp schimbul are loc între producători independenţi, prin urmare în situaţia primitivă a economiei în care nu există o acumulare de capitaluri, nici proprietate privată asupra pământului. In economia modernă, în care produsul este împărţit între diferitele categorii sociale, valoarea nu constă numai din despăgubirea care se plăteşte lucrătorilor pentru munca lor, ci şi din veniturile capitalistului şi a proprietarului solului.

Din ce se compune atunci valoarea acestor venituri speciale? Adam Smith nu dă în această privinţă un răspuns clar. Pe de o parte, el afirmă că valoarea produsă este determinată de muncă şi muncitorul trebue să cedeze o parte capitalistului şi proprietarului solului; pedealtăparte, el încearcă a stabili condiţiunile speciale care determină mărimea fiecărui din acele venituri, deci mărimea preţului şi mărimea valorii.

Teoria lui David Ricardo are un caracter unitar. Ricardo recunoaşte că atât utilitatea bunurilor, cât şi raritatea lor sunt surse de formaţiune a valorii. Drept urmare, Ricardo face o distincţiune între bunurile care pot fi multiplicate prin muncă şi celelalte bunuri care nu pot fi multiplicate. In ceeace priveşte această a doua categorie, valoarea va depinde de bună starea şi de obiceiurile celor care doresc asemenea bunuri. El limitează această categorie numai la bunuri rare: tablouri de valoare, statui, vinuri scumpe, ş. a. m. d. Cu alte cuvinte, cercul acestor bunuri, care nu pot să fie înmulţite prin munca omenească, este foarte limitat. Ricardo nu analizează de aproape condiţiunile de desfacere a acestei categorii de bunuri.

El se ocupă, în deosebi, de prima categorie de bunuri economice, care pot fi înmulţite ad libitum, de munca omenească. Aceste bunuri îndeplinesc, spune el, trei condiţiuni: au o capacitate de sporire nelimitată — nici forţele naturale, nici împrejurările sociale nu pot ţine în loc această tendinţă de înmulţire a bunurilor economice; în al doilea rând, libera concurenţă înlesneşte desvoltarea producţiunii acestor bunuri; şi, în al treilea rând, el presupune că cheltuiala de muncă pe unitatea de produs nici nu creşte, nici nu se micşorează, chiar dacă sporeşte producţiunea.

Ce determină valoarea acestor bunuri?

In societatea primitivă, este clar că exclusiv cantitatea de muncă întrebuinţată este factorul care determină valoarea acestor bunuri. Deci, valoarea bunurilor ce pot fi sporite în voie este determinată de cantitatea de muncă întrebuinţată pentru producerea lor.

Dar, între diferitele munci pot să existe deosebiri de calitate. Are acest fapt vreo importanţă asupra formaţiunii valorii? Ricardo afirmă că diferenţa între calitatea diferitelor categorii de muncă nu contrazice întru nimic această teorie. Scara preţurilor diferitelor calităţi de lucru se stabileşte pe piaţă. Se ştie, astfel, prin uz, că ziua de muncă a unui argintar este mai preţuită decât a unui lucrător obişnuit. Insă, deosebirea de preţuire a muncii de diferite calităţi se stabileşte pe piaţă şi valorile astfel fixate sunt hotărîtoare.

Adam Smith a afirmat că principiul acesta suferă o limitare, îndată ce în producţiune se întrebuinţează capital. Ricardo nu admite această restricţiune, socotind că capitalul nu este altceva decât munca acumulată. In munca necesară pentru doborîrea unui animal sălbatec nu intră numai timpul întrebuinţat propriu zis pentru vânat, ci şi timpul întrebuinţat pentru fabricarea instrumentului necesar, a puştii vânătorului; la pescuit şi timpul întrebuinţat în producerea uneltelor de pescuit. El dă exemplul unei fabrici de ciorapi. Acesta presupune cultivarea solului pentru bumbac, transportarea bumbacului şi în acest scop, construirea vaporului cu care bumbacul se transportă din ţările de peste ocean, torsul şi împletitul, construcţiunea maşinilor şi instrumentelor de tors şi împletit, construcţiunea fabricei de ciorapi şi însfârşit activitatea lucrătorilor care sunt ocupaţi cu comerţul de detaliu. Toate aceste categorii de muncă intră în determinarea valorii producţiunii ciorapilor.

Extinderea, în acest fel, a teoriei obiective a valorii şi asupra bunurilor produse cu ajutorul capitalului, are o importanţă principială.

Ricardo exclude, însă, pământul din factorii determinanţi ai valorii, deoarece valoarea produsă de sol este egală cu cheltuiala de muncă necesară în condiţiunile cele mai inferioare de producţiune, unde pământul nu mai dă nici o rentă, ci restitue numai cheltuiala de producţiune. Deaceea, Ricardo reduce munca şi capitalul la origina comună, stabilind prin aceasta o unitate de valoare fixă, o măsură de valoare generală pentru toate ca-

tegoriile de bunuri economice. Capitalul este redus la munca acumulată; munca de diferite calităţi la munca simplă, munca mijlocie.

Pe această cale, se deschid perspectivele unei analize exacte pentru întregul sistem de economie politică modernă.

Analiza, mai departe, a diferitelor moduri de întrebuinţare convinge însă pe Ricardo că formula de muncă adoptată de el nu este aplicabilă totdeauna. El descoperă anume excepţiuni, fie rezultate dintr'o întrebuinţare a unei cantităţi neegale de capital fix şi circulant sau, în ipoteza aceleiaşi cantităţi de capital fix şi circulant, prin durata neegală a întrebuinţării capitalului sau iuţeala neegală a circulaţiunii capitalului. El dă, în acest scop, un exemplu: un întreprinzător întrebuinţează 100 lucrători, care produc o maşină pentru fabricarea postavului şi alt întreprinzător întrebuinţează tot 100 lucrători pentru cultura cerealelor. La sfârşitul primului an, dacă ambii întreprinzători plătesc acelaş salariu de 500 lire pe an şi câştigă 10%, producţiunea lor are aceeaşi valoare: 5.000 lire, plus 500 profitul = 5.500 lire. In anul al doilea, cei 100 lucrători fabrică postav cu ajutorul maşinilor fabricate, iar ceilalţi 100 din agricultura continuă să producă cereale. Cerealele continuă să aibă valoarea egală de 5.500 lire; postavul are, însă, valoarea de 5.500 lire, costul producţiunii maşinilor, plus 550 profitul la capitalul fixat în maşini ,deci 6.050 lire. Prin urmare, postavul, pentru producţiunea căruia sunt necesari 2 ani şi cerealele, pentru producţiunea cărora e necesar numai 1 an, au o valoare diferită, cu toate că se întrebuinţează aceeaşi cantitate de muncă şi capital.

In influenţa duratei de întrebuinţare a capitalului asupra formaţiunii valorii, Ricardo socoate a fi descoperit şi dificultatea şi enigma problemei valorii. De fapt, el a recunoscut această dificultate, dar nu a deslegat-o. In cele din urmă, Ricardo este constrâns să revină la concepţia lui Adam Smith, după care teoria obiectivă a valorii este complet valabilă numai pentru formele economice primitive, unde aproape nu se întrebuinţează capital.

De ce s'a mulţumit însă Ricardo cu această indicaţiune şi nu a analizat însemnătatea excepţiunilor pe care el însuşi le-a descoperit? Probabil pentrucă nu s'a preocupat atât de valoarea absolută a unui bun, cât, în deosebi, de valoarea relativă. Produsul unui lucru durează 5 zile; produsul altuia 10 zile; prin

urmare, raportul de valoare este 5 : 10 = 1 : 2. Lucrul întâi valorează jumătate din lucrul al doilea.

In teoria lui Ricardo, merită o atenţiune deosebită descoperirea de el a antagonismului dintre salariu şi profit, care, amândouă provin din una şi aceeaşi sursă. Dacă cheltuiala de muncă determină valoarea unui bun, despăgubirea lucrătorului, deci salariul, nu poate fi egal cu valoarea bunului decât dacă întreprinzătorul renunţă complet la profit. In acest caz, încetează complet orice acumulare de capital. Cum, în modul de producţiune capitalist, profitul este însă de neînlăturat, iar salariul, după Ricardo, este determinat de cantitatea mijloacelor de subsistenţă necesară pentru întreţinerea lucrătorului, orice creştere a preţurilor materiilor de subsistenţă scoboară salariile şi orice reducere a acestor preţuri urcă profitul şi invers. Urcarea preţurilor pentru articolele pe care nu le consumă însă lucrătorul, cum sunt articolele de lux, nu poate avea nici o influenţă asupra profitului.

Pentru progresul teoriei obiective a valorii, era necesară adâncirea problemei acesteia, pusă în termeni juşti de Ricardo, privind legăturile între profit şi valoarea bunurilor, sub influenţa diferitelor întrebuinţări ale capitalului.

Analiza mai adâncă a acestei probleme, pusă de Ricardo, o găsim la Karl Marx.

Karl Marx, întemeietorul socialismului ştiinţific, în opera sa, despre „Capital" îşi pune următoarea problemă: a descoperi legea valorii economiei capitaliste, adică legea valorii care domneşte în circulaţia mărfurilor. „Avuţia societăţilor în care domneşte modul de producţiune capitalist — astfel îşi începe Marx cercetarea sa — apare ca acumulare formidabilă de mărfuri şi fiecare marfă în parte, ca forma sa elementară". Analizând această formă elementară, marfa, constată că ea este un lucru care poate satisface o trebuinţă, deci să aibă o valoare de întrebuinţare, însă valoarea de întrebuinţare nu are nici o influenţă asupra valorii de schimb a unei mărfi. Ea îşi află realizarea numai în întrebuinţare, pe când valoarea de schimb apare mai ales ca un raport cantitativ. La schimbul de mărfuri se raportează valoarea unor bunuri diferite, după însuşirile lor de întrebuinţare. Trebue însă să aibă ceva comun, pentruca schimbul să fie posibil. Acest lucru comun nu se poate descoperi în însuşirile de întrebuinţări diferite ale bunurilor. „Este tocmai abstracţia dela valoarea sa de întrebuinţare, ceeace caracterizează raportul de

schimb al mărfurilor. Inlăuntrul acestuia, o valoare de întrebuinţare contează tot atât ca oricare alta, dacă se află într'o proporţie corespunzătoare. Ca valoare de întrebuinţare a mărfurilor de diferite calităţi, ca valoare de schimb pot fi numai de cantităţi diferite; nu conţin deci nici un atom de valoare de întrebuinţare. Dacă se face abstracţie de valoare de întrebuinţare a mărfurilor, le mai rămâne numai însuşirea, aceea de produse ale muncii".

Prin faptul că Marx dă muncii o însemnătate exclusivă pentru formarea valorii, el se abate dela formularea foarte prudentă a lui Ricardo şi acordă teoriei sale un caracter dogmatic. Valoarea de schimb a unei mărfi este determinată, după Marx, de muncă. Insă, de ce fel de muncă? După cum utilitatea caracterizează o anume proprietate a unei mărfi şi munca ia forme concrete deosebite: munca croitorului, munca cismarului, ş.a.m.d. Fiecare muncă utilă în sensul economic, dacă facem abstracţie de deosebirile concrete, nu este altceva decât o cheltuială de forţă, de muncă umană, adică o cheltuială de energie musculară şi nervoasă. Acest element comun oricărei munci formează baza pentru comparaţia mărfurilor în procesul de schimb, căci „ca valoare, toate mărfurile sunt numai măsuri definite de ore de lucru cristalizate".

Diferenţele de calitate a muncii simple şi compusă se compensează, în viaţa reală. Munca compusă nu este altceva decât „o muncă simplă potenţată, sau multiplicată".

„Cantitatea de muncă se măsoară după durată şi timpul de lucru posedă unitatea sa de măsură în ore, zile, etc.". Valoarea mărfurilor este, prin urmare, egală cu durata de lucru necesară pentru producerea lor. Aceasta, în înţelesul duratei de timp, care este necesar pentru a „reprezenta o valoare de întrebuinţare oarecare, în condiţiuni de producţiune sociale normale, prezente şi gradul mijlociu de îndemânare şi intensitate a muncii". Prin urmare, nu este vorba de munca, care poate fi deosebită chiar înlăuntrul aceleaşi societăţi şi cu atât mai mult într'o societate faţă de alta, după gradul mai înaintat sau mai scoborît de civilizaţie. Este vorba de acea muncă care corespunde cu aparatul tehnic respectiv de producţiune mijlociu, existent într'o anumită epocă, la o anumită societate şi de gradul mijlociu de îndemânare tehnică care s'a desvoltat înlăuntrul aceleeaşi societăţi. Marx numeşte această durată mijlocie a muncii **durata muncii social necesară**.

In ce mod se realizează schimbul mărfurilor potrivit valorii lor? Cu alte cuvinte, în ce constă natura procesului în care îşi găseşte expresiune valoarea?

In procesul complicat al producţiunii capitaliste, numai schimbul mărfurilor mai aminteşte producătorilor de mărfuri, independenţi unul faţă de altul, că sunt membri ai aceleaşi comunităţi sociale de muncă. Şi aici se observă o ascundere a raporturilor adevărate. Relaţiunile sociale între persoanele care schimbă produsele muncii lor sau cele străine apropiate de ei, iau forma schimbului de mărfuri, forma relaţiunilor între lucruri. Aceasta explică caracterul de fetiş al mărfii. In realitate, nu se schimbă două mărfuri, ci două cantităţi de muncă egală care îşi găsesc expresiunea în marfă şi despre care Marx spune că are caracterul de fetiş, pentru că ascunde relaţiunile reale care se stabilesc între diferiţi producători, prin schimb.

Cum se înfăţişează raporturile în ceea ce priveşte schimbul de mărfuri? Pentru a da răspunsul la această întrebare, Marx desvoltă întâi cazul schimburilor de mărfuri între producătorii independenţi de mărfuri. Intre doi producători de mărfuri independenţi, schimbul se face între două mărfuri produse, valoarea uneia fiind egală cu valoarea celeilalte, întrucât la bază stă cantitatea egală de muncă socială. In raporturile ceva mai înaintate, se ştie, însă, că moneda intervine în schimb. Această joacă numai rolul de intermediar, stabilind valoarea în forma de monedă a bunurilor care se schimbă. Prin urmare, formula de schimb între producătorii independenţi este: marfă-bani-marfă. (M-B-M). Moneda este numai o mijlocitoare a schimbului de valori egale. Producătorii independenţi de forţe egale schimbă între ei mărfuri de valoare egală. Indată ce un producător ar urca valoarea mărfii sale, pentru a o schimba cu o altă marfă, producătorul respectiv ar urca şi el marfa la aceeaşi valoare şi, chiar în cazul când un producător isbuteşte să înşele pe altul, aceasta nu influenţează decât procesul de repartiţiune a produsului social.

Care sunt raporturile de schimb, în procesul economic capitalist? Pentru a răspunde la această întrebare, Marx pune altă întrebare: cum decurge activitatea întreprinzătorului capitalist? Intreprinzătorul capitalist are bani. Inainte de a putea să ajungă la vinderea mărfii, el trebue să procedeze în modul ur-

mător: să cumpere cu bani mijloace de producţiune, în formă de instrumente şi materii prime, deci să cheltuiască capital fix. Apoi, să cumpere forţele de lucru, deci să cheltuiască capital variabil. Prin urmare, procesul de circulaţiune poate fi sintetizat, în acest caz, în formula: bani-mărfuri-bani (B-M-B). Circulaţia aceasta economică ar fi însă fără sens, dacă ar însemna un schimb de valori egale. Sens are numai dacă, la fine, suma de bani este mai mare, adică întreprinzătorul realizează o răsplată, un profit. Deaceea, formula noastră trebue să fie modificată astfel: B-M-B1, sau descompusă B-M-B + b. (b reprezentând creşterea de valoare care înseamnă profitul întreprinzătorului). De unde vine creşterea de valoare? Poate ea să se nască în procesul de schimb? Marx contestă aceasta şi dovedeşte că creşterea de valoare rezultă din procesul de producţiune.

Cum organizează capitalistul producţiunea? Printr'o combinaţie de capital fix şi capital circulant. Capitalul fix nu poate produce o plusvaloare, prin transformarea sa în produse; capitalul variabil este acel care dă plusvaloarea, prin faptul că munca este o marfă sui generis, care are capacitatea de a creia valori noui. Valoarea forţei de muncă este egală cu costul de întreţinere a lucrătorilor şi familiei lor. Un lucrător îşi scoate, în cursul muncii, salariul său, lucrând un număr de ore; patronul îl angajează însă să lucreze un număr mai mare de ore şi plusul de ore de muncă se transformă într'un plusprodus şi plusprodusul se transformă în plusvaloare. Plusvaloarea este forma care rezultă din modul de producţiune capitalist.

Aceasta este, în trăsături generale, teoria lui Karl Marx. El nu epuizează problema. Marx a urmărit să pună de acord legea valorii, dedusă din premisa egalităţii raporturilor de producţiune a mărfurilor, cu cazurile speciale recunoscute de Ricardo cu privire la întrebuinţarea capitalului în diferitele sfere de producţiune.

In volumul al 3-lea din „Capitalul", Marx îşi pune problema de a cerceta influenţa compoziţiei capitalului şi duratei reproducţiunii asupra valorii şi asupra preţului. In capitalul ce se întrebuinţează în procesul de producţiune, Marx deosebeşte, după cum am văzut, o parte fixă, în care intră toate cheltuelile de capital, cu excepţiunea salariilor, şi o parte variabilă, în care intră numai salariile. Valoarea părţii fixe intră în aceea a produsului, fără nici un fel de schimbare; valoarea părţii variabile intră, cum am văzut, cu un anumit excedent, cu

plusvaloarea, a cărei mărime atârnă de gradul de exploatare a lucrătorilor. Raportul acestor două părţi, capitalul fix şi capitalul circulant, în diferite sfere de producţiune şi diferite întreprinderi, este variabil. Compoziţia capitalului, în privinţa raportului dintre partea constantă şi partea variabilă, este denumită de Marx compoziţia organică a capitalului, dacă partea constantă predomină; iar dacă predomină partea variabilă, Marx vorbeşte de o compoziţie organică inferioară a capitalului. Suma câştigului total al clasei capitaliste, într'o anumită societate, este considerată de Marx egală cu totalul plusvalorii produse în acea societate. Problema distribuţiunii acestei sume totale, între diferitele grupe de capitalişti, este urmărită mai de aproape de Marx. Dacă mărfurile sunt vândute pe valoarea lor întreagă, adică valoarea lor ar coincide cu preţul şi valoarea rezultată din vânzarea lor cu profitul capitalului, în acest caz, la aceeaşi cheltuială de capital însă la compoziţia diferită a capitalului, un capitalist ar primi un profit mai mare decât altul; capitalul cu compoziţia organică inferioară ar da un profit mai mare, deoarece acea parte a capitalului care produce plusvaloarea ar fi mai mare.

In realitate, însă, Marx trebue să constate că de regulă capitalul aduce profituri egale pentru întreprinzător, potrivit cu acea tendinţă, constatată şi de Ricardo, de egalizare a ratei profiturilor.

Pentru a învinge această dificultate, rezultă din aceste fapte pe care Marx le recunoaşte, el separă noţiunea de valoare, de noţiunea de preţ, ca şi noţiunea de plusvaloare, de noţiunea de profit. Profitul tinde către o rată mijlocie, pe când preţurile sunt regulate numai de costul de producţiune. Valoarea îşi găseşte expresiunea numai în producţiunea generală socială şi plusvaloarea în măsura profiturilor realizate de întreaga clasă capitalistă, în totalitatea ei. Produsele diferitelor ramuri de industrie individuală nu sunt vândute cu valoarea lor întreagă, ci sub această valoare, în cazul când compoziţia capitalului este inferioară şi peste această valoare, în cazul când compoziţia organică a capitalului este superioară. Astfel încât, un profit corespunde plusvaloarei, numai în cazul când compoziţia capitalului, în întreprinderea dată, coincide cu compoziţia capitalului mijlociu social. In ce fel se realizează această compensare a profitului în diferite sfere de producţiune, cu toată compoziţia diferită a capitalului? Marx nu răs-

punde clar la această chestiune. El indică numai că diferite rate de profit se echivalează, prin concurenţă la o rată mijlocie de profit.

In calculele pe care le-a făcut Marx pentru a ajunge la această concluzie, s'au descoperit erori, la transformarea valorilor în preţuri. Cercetările acestea, pe care le-au făcut în special doi economişti Tugan-Baranowsky şi Bortkiewitch, au arătat că afirmarea lui Marx, că produsul social pe care îl obţin clasele sociale se întemeiază pe premize şi calcule greşite.

Teoria lui Marx este o încercare de analiză mai departe a problemei pusă de Ricardo. Un progres mare faţă de Ricardo constă în lămurirea plusvalorii, deci a isvorului de venit al clasei capitaliste, considerat ca nervul ordinei economice capitaliste. Marx a reuşit să unească, în mod nimerit, problema formării valorii cu aceea a isvorului de venit a diferitelor grupe sociale, ale căror raporturi reciproce sunt hotărîte de factorii sociali, de putere şi dependenţă (unii au proprietate şi alţii sunt lipsiţi de proprietate).

Amândouă teoriile, cea subiectivă şi cea obiectivă, nu se exclud, ci se întregesc. Teoria utilităţii finale a pus greutatea principală pe cercetarea preţuirilor de valori economice, fără a considera condiţiunile de producţiune a bunurilor economice, pe când teoria obiectivă a valorii a cercetat tocmai această latură.

Şcoala matematică a încercat o sinteză, pe baza cercetării amănunţite a condiţiunilor în care dependenţa reciprocă a manifestărilor circulaţiunii schimburilor aduce o situaţie de echilibru pe piaţă.

C. *Teoria şcoalei matematice.*

Teoria şcoalei matematice se caracterizează prin faptul că încearcă a cuprinde mai complect „factorii variaţi, care determină atitudinea cumpărătorilor şi vânzătorilor pe piaţă".

Defectele teoriilor unilaterale despre valoare, a teoriei subiective şi a teoriei obiective, constau în tendinţa lor de a construi legături cauzale succesive între diferite elemente presupuse a determina valoarea, cu toate că în fapt se dovedeşte a exista o acţiune reciprocă între ele. Aceste teorii caută a reduce fenomenele de valoare şi de preţ la un singur factor.

Din cauza acestei poziţiuni unilaterale, atât a teoriei subiective cât şi a celei obiective, polemicele care se găsesc în numeroase scrieri asupra problemei valorei au avut un caracter steril. Direcţiunea nouă în economia politică, realizată prin adepţii şcoalei matematice şi mai ales de Walras, se caracterizează prin părăsirea „prejudecăţii subiective", cum a denumit-o Bortkiewitch şi prin strămutarea punctului de greutate la cercetarea raporturilor reciproce a fenomenelor de piaţă, la condiţiunile care produc echilibrul pe piaţă între cerere şi ofertă.

Vom da o scurtă caracterizare a soluţiunii date problemei valorii de şcoala matematică.

Mai întâi, să reîmprospătăm în memorie câteva principii şi să stabilim câteva premise. Am numit valoare, calificaţia unei mărfi de a fi schimbată cu alta, deci „puterea ei de cumpărare". Aceasta îşi află expresiunea în raportul în care o marfă se schimbă contra alteia. Raportul, faţă de echivalentul de schimb general care este moneda, reprezintă valoarea în bani a mărfei.

Premisele dela care porneşte noua teorie sunt următoarele: se presupune, în primul rând, că există o înţelegere liber consimţită între cumpărători şi vânzători, pe piaţă; în al doilea rând, partidele depe piaţă, — cei care reprezintă oferta şi cei care reprezintă cererea — se presupune că sunt la fel de informate asupra condiţiunilor pieţii; şi, însfârşit, se mai socoteşte că ele sunt libere, în deciziunile lor. In asemenea condiţiuni, procesul care are loc pe piaţă se va petrece în modul următor: fiecare marfă are un preţ de cerere, care este în raport cu cantitatea de marfă oferită pe piaţă. Pentru a înţelege, însă, exact poziţia cererei, trebue să ştim ce cantitate de marfă este dispus a cumpăra, la un anumit preţ, cumpărătorul. Numai atunci se poate clarifica acţiunea reciprocă între cere şi ofertă. Cererea atârnă de preţ şi preţul de cere. In preţuirea valorii obiectului de cumpărat, pentru un cumpărător nu este decisivă numai utilitatea acelui obiect, ci şi mijloacele de care dispune, adică fondurile pe care le poate destina pentru cumpărarea obiectului. Un aparat de radio este folositor unui om, dar dacă el este dispus să-l cumpere, aceasta atârnă de situaţia venitului şi îndeosebi de partea din venit pe care el este capabil să o destine pentru aceasta. In realitate, împrejurările sunt mai complicate. Preţul unei mărfi nu este numai în funcţiune de utilitatea acesteia şi nici numai de mijloacele care stau la dispoziţia cumpărătorului, ci este şi în funcţiune şi de preţurile celorlalte mărfuri, pe care trebue să le cumpere pentru îndestularea traiului său.

El poate plăti cu atât mai mult o anumită marfă, cu cât i-a rămas mai mulţi bani, după ce a cumpărat pe celelalte, care îi sunt necesare pentru traiul său. In această privinţă, observăm schimbări foarte însemnate în compoziţia consumului, care se petrec în deosebi în vremuri de criză, când veniturile unor anumite categorii sociale scad. Compoziţia consumului se modifică, anumite obiecte care se scumpesc sunt părăsite şi înlocuite cu altele şi consumul în genere se restrânge la ceeace este strict necesar. Anumite produse necesare de o anumită calitate sunt înlocuite cu succedanee, care au un cost mai redus şi care corespund cu puterea de cumpărare scăzută a diferitelor categorii sociale.

Considerarea dependenţei reciproce a preţurilor diferitelor mărfuri lămureşte astfel o serie de manifestări care ar fi rămas altminteri deplin neînţelese. Observarea izolată a curbei cererii induce la acceptarea că orice urcare a preţului unei mărfi aduce cu sine o reducere a cererii. Dacă privim, însă, relaţiunea reciprocă a preţurilor, ajungem la alt rezultat: scumpirea bunurilor de necesitate absolută, întrucât unele din ele ajung articole de lux, are drept urmare o urcare a cererii de marfă de aceeaşi specie mai ieftină. Astfel, de pildă, când într'o anumită perioadă preţul cărnii se urcă, muncitorii renunţă la consumul cărnii şi o înlocuesc cu legume şi atunci când şi legumele sunt scumpe, anumite categorii de muncitori, cu salarii foarte reduse, îşi limitează hrana zilnică la pâine şi când nici pâinea nu mai este abordabilă pentru ei, trec în anumite ţări la mămăligă.

In ce priveşte cererea de mijloace de producţiune, împrejurările sunt diferite. Şcoala austriacă socotea că cererea de mijloace de producţiune este în funcţiune de cererea de bunuri de consum produse de ele şi deci în legătură cu utilitatea finală a acestor bunuri de consum, adică cu cererea ultimului consumator pentru un anumit bun. In realitate, lucrurile sunt mai complicate. Să presupunem că, la un moment dat, avem pe piaţă o cantitate mai mică de mijloace de producţiune. Pe piaţă, cererea de mijloace de producţiune vine dela producătorii de bunuri de consum şi este calculată în raport cu un anumit echivalent, la desfacerea produselor fabricate. Diverse mijloace de producţiune trebue să fie cumpărate, considerând situaţiunea pieţii, deci la o ofertă redusă. In acest caz, cantitatea de bunuri existente pe piaţă devine un factor de preţ independent, egal cu acela al bunurilor de consum direct. Dar, nu este vorba numai de complicaţiunile

care apar pe piaţă, ci şi de faptul că în formarea preţurilor, cu considerarea relaţiunilor reciproce descrise, mijloacele de producţiune au o însemnătate deosebită.

In raport cu diferite mărfuri şi faţă de importanţa deosebită a diverselor necesităţi, (cererea nu are un caracter unitar./ Sunt bunuri care au o cerere stabilă, chiar faţă de preţuri variabile. Astfel, sunt, în genere, articolele de primă necesitate. Consumul pâinii, privit pe o perioadă mai lungă de timp, are un caracter rigid. Chiar dacă preţul pâinii variază, consumul nu se modifică sensibil. Fireşte, există şi în această privinţă o oarecare elasticitate a cererii, chiar pentru bunurile din această categorie, în raport cu veniturile, aşa după cum am amintit. In genere, se poate spune că, pentru această categorie a bunurilor de primă necesitate, cererea are un caracter stabil. Intre celelalte categorii de bunuri există, însă, variaţiuni de consum, în raport cu veniturile diferitelor categorii sociale.

Să cercetăm acum condiţiunile ofertei de mărfuri. In viaţa economică reală, aprovizionarea pieţei se schimbă continuu, în raport cu condiţiunile generale şi în raport cu producţiunea. Circulaţia mărfurilor pe piaţă este o consecinţă a diviziunii sociale a muncii. Deaceea, mărfurile pot veni pe piaţă numai când rezultatul vânzării acoperă cheltuelile producţiunii, adică cheltuelile de capital plus salariul şi lasă în acelaş timp şi un profit, care îndeamnă pe producător să continue activitatea.

Concurenţa liberă presupune că producţiunea şi desfacerea mărfurilor are loc nestânjenită, că fiecare cumpărător şi fiecare vânzător poate produce şi vinde mărfurile şi poate trece dela o activitate comercială la alta, după convenienţa proprie. Ce se întâmplă pe piaţă? La un moment dat, se poate ca oferta de mărfuri să fie insuficientă, pentru acoperirea cererii de bunuri. In acest caz, producătorii au o situaţiune avantajoasă şi realizează câştiguri însemnate. Un număr de producători se vor găsi astfel, îndemnaţi să sporească producţiunea. Oferindu-se o cantitate mai mare de bunuri pe piaţă, în raport cu cererea pe care o presupunem constantă, preţurile vor scădea. Dacă oferta de bunuri va continua să sporească, preţurile vor cădea până la limita costului de producţiune. In acest caz, oferta devine mai mare decât cererea. In acest moment, se va manifesta tendinţa contrară. Cantitatea de bunuri produse se va restrânge şi, drept urmare, preţurile se vor urca.

Prin urmare, nivelul minim la care pot scădea preţurile, prin această adaptare naturală a ofertei faţă de cerere, este costul de producţiune. Aceasta este legea preţului de cost.

Economiştii clasici socoteau că tendinţa de egalizare a ratei profiturilor este o explicaţiune suficientă a faptului că preţurile pieţii se orientează după preţul de cost. Când preţurile mărfurilor se ridică deasupra costului de producţiune, pentru vânzător există tendinţa de a spori oferta de mărfuri. Folosul obţinut în acest caz de vânzător durează, însă, numai până când concurenţa lărgeşte oferta. Atunci se produce o egalizare a preţurilor, cu tendinţa de apropiere de preţul de cost, sau de costul producţiunii. Aici avem un caz de echilibru stabil, în care forţele care se ciocnesc nu numai că se neutralizează, ci, îndată ce echilibrul se tulbură, tind să se reîntoarcă la el, adică îndată ce preţul deviază dela nivelul echilibrului, se produc aceleaşi condiţiuni care îl readuc la cel din urmă nivel.

Continuarea analizei acestei probleme presupune cercetarea a două momente: întâi, în ce condiţiuni are loc sporirea bunurilor — dacă cu această ocaziune apare legea scoborîrii, a urcării sau a constanţei veniturilor; şi în al doilea rând, când şi cum se realizează temporar situaţiunea de echilibru pe piaţă? Analiza acestor împrejurări o datorăm economistului englez Marshall. Oferta are tendinţa de a se adapta cererii, însă acest proces de adaptare este diferit şi însoţit de rezultate diferite, după timpul înlăuntrul căruia se îndeplineşte. Nu este posibil a urca în scurt timp depozitul de bunuri; el trebue considerat deci ca o mărime dată. In cazul când cererea este sporită vertiginos şi accidental, oferta rămânând aceeaşi, preţul se urcă. De exemplu, soseşte într'un port, într'o zi de sărbătoare, un număr mare de excursionişti. Cererea de peşte creşte subit şi preţul se urcă vertiginos. Cauza este imposibilitatea ca oferta să se adapteze acestei cereri, produse în mod brusc, căci sărbătoarea pescarii se odihnesc şi nu există, prin urmare, posibilitatea de a aduce pe piaţă o cantitate mai mare de peşte. Dacă, însă, cauza care duce la sporirea cererii are un caracter constant, atunci oferta se va adapta cererii, atât timp cât aceasta este rentabil. De exemplu, dacă cererea de peşte este cauzată de o molimă a vitelor, care scade oferta de carne de vită pe piaţă, în acest caz pescarii se vor organiza ca să sporească producţiunea de peşte pe piaţă, vor mări capacitatea de pescuire a fiecărei întreprinderi în parte şi, treptat cu aducerea

pe piaţă a unei cantităţi mai mari de peşte, oferta va spori şi preţul, care s'a urcat la început în mod brusc, va avea tendinţa de a da înapoi. Oferta se adaptează, astfel, în mod treptat cererii şi dacă am presupune că, încetând molima, ar apare din nou pe piaţă o cantitate din ce în ce mai mare de carne, sporirea producţiunii de peşte n'ar mai fi rentabilă, deci ea ar înceta.

In această chestiune, trebue să deosebim trei cazuri: întâi, când prin mărirea producţiunii, costul de producţiune pe unitate rămâne acelaş — în acest caz este clar că preţul de pe piaţă este regulat de costul de producţiune; în al doilea rând, când prin mărirea producţiunii se reuşeşte a se scădea costul de producţiune — în acest caz şi preţurile pe piaţă vor scădea; în al treilea rând, cazul când sporirea producţiunii are loc sub apăsarea legii venitului descrescând, de exemplu în agricultură, — în acest caz preţurile se vor urca.

Pe această cale, ajungem la concluzia că principiul după care, odată cu urcarea cererii se urcă şi preţurile, însă urcarea ofertei tinde a le readuce la acelaş nivel, suferă limitări însemnate. Un echilibru între ofertă şi cerere are loc în cazul rar când, la creşterea durabilă a cererii, sporirea ofertei nici nu urcă, nici nu scoboară preţul de cost pe unitate. Insfârşit, preţurile se urcă sub influenţa legii venitului descrescând a pământului, dar nu ca urmare a creşterii cererii, ci ca urmare a îngreunării condiţiunilor de producţiune.

Din aceste consideraţiuni, observăm că există o continuă acţiune de înrâurire reciprocă între diferitele elemente care determină valoarea bunurilor. Oferta mărfurilor depinde de preţ. Cantitatea bunurilor de vândut pe piaţă trebue să fie atât de mare ca preţul obţinut să acopere costul. Deaceea, este necesar ca preţul limită-cerere să fie egal cu preţul limită-ofertă, dacă ne exprimăm în limbajul teoriei marginale. Dacă am stabili pentru oferta de mărfuri o însemnare în care am indica, la fiecare preţ al ofertei şi cantitatea care poate fi vândută la preţul respectiv, mărimea ofertei de mărfuri ar trebui să corespundă acelei cantităţi de mărfuri la care preţurile cererei ar acoperi cheltuelile producţiunii. Dacă, la o cantitate de marfă dată, preţurile cererii ar întrece preţurile ofertei, vânzătorul ar obţine un câştig extraordinar. Aceasta ar duce la o extindere a producţiunei şi la o apropiere de preţul cel mai jos al cererii. Şi invers. După aceste oscilaţiuni, ambele preţuri se întâlnesc în acelaş punct; când

prețul cererii se confundă cu prețul ofertei, atunci cantitatea mărfurilor la care se realizează o asemenea compensație nu mai arată tendința de a se schimba, starea de echilibru este realizată.

Expunerea de mai sus arată că analiza clasicilor era insuficientă, pentru că ținea seama numai de un factor: costul de producțiune. Deasemeni, teoria utilității finale, care înseamnă o extindere a teoriei asupra valorii, consideră tot numai o latură a problemei.

In problema valorii, ocupă un loc deosebit economistul suedez Gustav Cassel. El consideră că este necesar să se elimine complect noțiunea de valoare, din teoriile economice. Teoriile economice trebue să opereze numai cu noțiunea prețului și anume a prețului exprimat în monedă. Noi socotim că a renunța la noțiunea valorii este tot una cu a lăsa neobservate chestiuni însemnate privitoare la schimb și la repartiție, care nu pot fi explicate prin cercetarea formării prețurilor. Dacă Gustav Cassel a ajuns însă la acea concepțiune, aceasta se datorește și sterilității polemicii între cele două școale: cea subiectivă și cea obiectivă.

Teoria valorii, elaborată de școala matematică, a înlăturat multe neînțelegeri și contraziceri a celor două școli, dar explicațiunile sale sunt încă insuficiente față cu împrejurările reale ale vieții economice. Teoriile trebuie adâncite încă și mai mult, pentru a explica toate raporturile reale ale vieții economice.

Pedealtăparte, încercarea de a reduce la o măsură minimală factorii care determină valoarea nu apare atât de nejustificată, dacă se pornește dela ideea echilibrului de forțe economice. Fără a se depărta prea mult dela realitate, se poate afirma că, în anume condițiuni, proporția de schimb între mărfuri corespunde cheltuelii de muncă încorporată în fiecare din ele. In orice caz, premiza că munca este factorul cel mai important în determinarea valorii nu contrazice teoriile expuse și, drept urmare, modul cum Ricardo și Karl Marx au fixat termenii problemei valorii își păstrează o bună îndreptățire și astăzi.

2. SISTEMUL PIEȚELOR.

Schimbul de mărfuri se face pe piață. Dificultatea cea mai mare în viața economică este a se stabili un acord între cerere și ofertă. Producătorii nu cunosc dinainte, în mod exact, dorințele

consumatorilor și în deosebi puterea lor de cumpărare. Deasemeni, consumatorii nu sunt informați exact asupra posibilităților de procurare a bunurilor necesare lor. Din această cauză, există un dezacord între cerere și ofertă, care ia pe piață chiar caracterul unei lupte.

Acordul între ofertă și cerere necesită o întâlnire regulată a acestor două partide, deci o piață. In acest înțeles, piața apare ca un centru firesc de cooperare economică.

In înțelesul obișnuit, piața este un loc unde se fac, în mod regulat, cumpărările și vânzările. In limbajul obișnuit, se vorbește de „piața cerealelor", de „piața animalelor", „piața lemnului", „piața petrolului", „piața capitalului", „piața muncii", fără ca să se imagineze prin aceasta că vânzătorii se întâlnesc numaidecât cu cumpărătorii într'un anumit loc. Nu este, prin urmare, implicată în noțiunea de piață întâlnirea într'un loc anume. Deaceea, înțelegem, în sens general, prin piață, totalitatea legăturilor stabilite în mod regulat, între cumpărători și vânzători, cu scopul compensării ofertei și cererei.

Este exact, o piață este locul unde se întâlnesc cumpărătorii și vânzătorii; deasemeni, târgurile și bâlciurile sunt puncte concrete unde se întâlnesc cumpărătorii și vânzătorii periodic, pentru cumpărătorii de mărfuri. Dar, pentru noțiunea de piață, în înțelesul general național economic, prezența personală a celor două partide în joc nu este necesară, în vremurile de azi. Oferta se întâlnește astăzi cu cererea prin scrisori, telegraf, telefon. Pe această cale, se stabilesc toate condițiunile afacerii între cumpărător și vânzător: se descrie marfa, se expediază mostrele, se fixează uzanțele comerciale; cumpărătorii și vânzătorii se pot informa cu mai multă ușurință asupra prețurilor și cursurilor mărfurilor, citind regulat partea economică a ziarelor.

Piața apare foarte timpuriu în istoria popoarelor; chiar în epoca în care omenirea era organizată numai în triburi, la granița dintre diferite triburi existau anumite locuri care serveau drept piață, unde se făcea schimbul în natură, între diferite produse.

Dar, relativ de curând, piața a început să cuprindă întreaga viață economică a popoarelor. Numai odată cu desvoltarea producțiunii capitaliste, circulația bunurilor a căpătat o extensiune și o importanță considerabilă și, drept urmare, s'a format un sistem întreg de piețe, de cel mai variat caracter.

Să analizăm mai întâi cel mai mic centru de piață. Ce forme ia schimbul de mărfuri, într'un teritoriu mic?

Schimbul acesta se face direct între producător și consumator și creiază o diviziune a muncii între sat și oraș. Ca producător de materii prime, cereale și alte produse agricole, satul schimbă excedentele producțiunii cu produsele industriașilor așezați în oraș. Chiar în orașele cele mai mici de provincie se observă o gravitare a producțiunii agricole din mediul înconjurător, spre un anumit centru care este piața.

Dacă, în locul unui oraș mic, privim schimbul înlăuntrul unui oraș mare, de exemplu în capitala unui Stat important, constatăm că nevoia de schimb ia o extindere extraordinară, paralel cu desvoltarea și perfecționarea mijloacelor de comunicație și transport, a sistemului de drumuri, căi ferate, navigație fluvială și maritimă, poștă, telegraf și telefon. Acestea înlesnesc ca legătura circulației schimbului, care stabilește contactul dintre marele orașe cu ținuturile agrare, să devină tot mai strânsă și cercul să se extindă geografic, din ce în ce mai mult.

Dacă mergem pe o șosea către un oraș mare, constatăm că, cu cât ne apropiem de zona orașului, câmpurile de cereale sunt înlocuite cu grădini de zarzavat, fructe, flori și alte feluri de culturi, destinate aprovizionării orașelor. Dacă urmărim transporturile spre halele marelui oraș, constatăm că, pe diferitele drumuri, merg căruțe și camioane încărcate cu zarzavaturi, fructe, pește, păsări, ouă, unt și lapte și întâlnim turme mari de vite, care se îndreaptă către abatoare. Imaginea schimbului pe care o avem, privind la anumite ore circulația pe drumurile care duc spre marele centru orășenesc, nu este însă complectă, dacă nu privim și transporturile mari de materii prime, cărbuni, materiale de construcție pentru case, drumuri, poduri, ș. a. m. d. Nici dacă observăm și aceste activități nu avem o imagine complectă, pentrucă înlăuntrul orașului activitatea fabricilor este și ea un prilej de variate schimburi.

Dar, circulația pieței nu se limitează la raporturile dintre oraș și ținuturile agrare. Să privim un Stat întreg. Procesul diviziunii sociale a muncii nu se limitează, înlăuntrul unui Stat, la separația agriculturii de industrie, ci și la specializarea teritorială chiar înlăuntrul industriei. Astfel, dacă privim răspândirea geografică a industriilor într'o țară mare, cum este spre pildă Anglia, vom descoperi ținuturi ale industriei bumbacului, ale in-

dustriei lânei, ale industriei miniere, ale industriei mecanice ș.a.m.d. Iar între diferitele ramuri de activitate industrială dinlăuntrul aceluiaș Stat, vom constata un schimb continuu și frecvent de mărfuri de toate categoriile. In acest mod, circulația schimbului îmbrățișează, cu firele sale, întregul teritoriu al Statului.

Nici prin aceasta nu este, însă, închis cercul sistemului piețelor. Fabricele de mașini și uneltte agricole dintr'o țară industrială, spre pildă Germania, nu mai găsesc debușeu în țara lor proprie; ca să-și continue activitatea, ele trebue să se extindă în afară. Să presupunem că România, Jugoslavia, Bulgaria și alte țări cu un caracter mai mult agricol nu au fabrici de mașini și instrumente agricole. In acest caz, Germania exportă mașini și unelte agricole în alte țări, care, la rândul lor, exportă în Germania produse agricole și animale, ca să-și compenseze astfel balanța comercială.

In modul acesta, piața a luat, în decursul secolului al 19-lea, un caracter internațional și, din piața națională, a devenit piață mondială. Existența pieții mondiale s'a întemeiat, în decursul secolului al 19-lea și până la 1914, adică până la începutul războiului mondial, pe un minimum de libertate a schimburilor între popoare și pe acea diviziune a muncii care împărțea de fapt lumea în două tipuri de State: State industriale, producătoare de fabricate și State agricole, producătoare de produse agricole și de alte materii prime. Schimbul internațional se făcea între fabricatele celui dintâi grup de țări și între produsele agricole și materiile prime ale celui de al doilea grup de țări.

Diviziunea internațională a muncii și circulația de mărfuri internaționale legate de ea, a luat, în această perioadă, diferite forme. Deosebirea esențială o constatăm în circulația internațională, adică în circulația între Statele independente și în relațiunile dintre Statele metropole și între dependențele și coloniile lor. Circulația internațională propriu zisă avea loc între statele suverane, care aveau, prin urmare, dreptul de a așeza eventual taxe vamale protecționiste, prin care să îngreuieze importul și să apere industria lor națională, pe câtă vreme raporturile dintre colonii și Statul metropolă aveau un alt caracter: coloniile nu dispuneau de suveranitate pentru a stabili bariere vamale și, deaceea, ele constituiau debușeuri de scurgere a fabricatelor din statul metropolă și isvorul de aprovizionare a industriilor din acel Stat cu

materia primă. In afară de aceasta, statul metropolă avea posibilităţi de a plasa capitaluri în ţinuturile coloniale, pentru desvoltarea producţiunii şi comerţului.

Cu cât teritoriul unui Stat este mai mare, cu cât isvoarele de bogăţii naturale sunt mai bogate, cu cât proprietăţile şi veniturile sunt repartizate mai egal între diferitele categorii sociale, cu atât mai târziu se pune pentru acel Stat chestiunea expansiunii economice.

Istoria capitalismului modern arată, însă, că vânătoarea de debuşee externe apare, de obiceiu, înainte de epuizarea debuşeului intern. Aceasta este o urmare a lipsei de plan şi de organizare pe care o observăm, la fiecare pas, în ordinea capitalistă. Faţă de creşterea elementară a forţelor de producţiune, evoluţia economică alege drumul rezistenţei minime, cu alte cuvinte, se realizează, nu în modul în care ar fi mai avantajos pentru întreaga societate, ci în direcţiunea desfăşurării intereselor grupelor şi claselor cele mai puternice. In timpurile moderne, capitalul financiar a ajuns la o foarte mare însemnătate în ţările mari capitaliste şi, prin infuenţa sa, forma de expansiune economică şi politică a marilor State capitaliste, cunoscută sub denumirea de imperialism, şi manifestată în special prin politica de expansiune colonială, a luat o desfăşurare foarte mare. Politica imperialistă are importanţă şi pentru relaţiunile comerciale pure, în măsura în care asigură, în deosebi, aprovizionarea cu materii prime a industriilor din ţările mari capitaliste, în condiţiuni avantajoase. In ceeace priveşte, însă, volumul tranzacţiilor comerciale între ţara metropolă şi colonii, în raport cu volumul schimburilor economice dintre Statele capitaliste, cel dintâi este neînsemnat, aşa încât mai important decât schimbul de mărfuri este posibilitatea de plasare a capitalului, care atrage curentul imperialist de expansiune spre domenii coloniale.

In plasarea de capitaluri, joacă un rol important organizarea de piaţă, care este cunoscută sub denumirea de bursă.

Cum s'a ajuns la piaţa mondială? Care sunt împrejurările care duc la extinderea pieţei unei mărfi?

Acestea sunt următoarele:

1) Capacitatea de transport a mărfii. Aceasta este în legătură cu desvoltarea mijloacelor de transport şi în deosebi cu ieftinirea transporturilor. Cerealele americane au reuşit să pătrundă pe pieţele europene abia după deceniul al şaptelea din secolul

trecut, numai după ce s'a ieftinit transportul pe apă din America până în continentul european.

2) Caracterul de masă şi universalitate al cererii unei anumite mărfi. Grâul intră în această categorie, căci cererea de grâu este mare şi generală; secara nu intră în această categorie, întrucât cererea este restrânsă şi locală.

3) Posibilitatea de conservare a mărfurilor. Pentru a fi expediate la distanţă, mărfurile de anumită categorie trebue să fie conservate. Până când nu s'au născocit instalaţiunile frigorifere pentru congelarea cărnii, carnea era o marfă care nu putea să intre în comerţul internaţional.

4) Reprezentabilitatea sau fungibilitatea mărfurilor, adică acea calitate a unui produs de a putea fi recunoscută printr'o simplă desemnare. Acesta este cazul numai al unor anumite categorii de mărfuri: bumbac, grâu, petrol, etc., care pot fi recunoscute prin anumite denumiri privitoare la tipul de calitate corespunzătoare. Calitatea de fungibilitate a mărfurilor a fost sporită pentru diferite produse prin ceeace se denumeşte standardizarea mărfurilor.

In afară de aceste calităţi, care sunt necesare pentruca o marfă să intre în cadrul tranzacţiilor depe piaţa mondială, alte condiţiuni au fost necesare pentru desvoltarea însăşi a pieţei mondiale. Numai într'un regim de libertate a schimburilor de mărfuri produse în diferite ţări, libertate relativă, întrucât un anumit nivel de protecţionism vamal nu o poate stânjeni, se poate face cu putinţă o extindere, în cadrul mondial, al schimburilor de mărfuri.

In al doilea rând, schimbul de mărfuri pe scară internaţională presupune mijloace technice de transport şi comunicaţii care să faciliteze legăturile într'un cerc aşa de larg ca acela al globului pământesc.

In al treilea rând, însă, — şi aceasta constitue unul dintre factorii cei mai importanţi — o economie mondială nu a putut exista şi nu a durat decât atât timp cât lumea a avut la îndemână un instrument de schimb internaţional, un etalon de valoare internaţională şi acesta a fost etalonul de aur. După părăsirea etalonului de aur de Marea Britanie (1931) şi apoi de un număr foarte mare de State, etalonul internaţional s'a distrus şi un însemnat număr de State au intrat pe calea controlului co-

merţului extern, paralizând posibilitatea schimburilor libere dintre popoare. Piaţa mondială a fost distrusă.

Ce este bursa? Este o piaţă bine organizată şi extinsă, în timp şi în spaţiu. Bursa lucrează după anumite reguli numai pentru categoriile de bunuri de schimb fungibile, care nu sunt prezente. In raporturile de piaţă, înregistrarea rapidă a schimburilor se face îndeosebi la bursă.

Indată ce schimbul de mărfuri a fost desfăcut de greutatea aducerii şi depozitării mărfurilor pe piaţă, el a putut să se desvolte într'un tempo rapid şi într'un volum considerabil.

La bursă nu se tratează marfa în concret, ci în abstract. Cu cât fungibilitatea unei mărfi este mai mare, cu atât creşte posibilitatea tratării ei în masă, la bursă. Deaceea, maximum de fungibilitate au valorile, acţiunile, obligaţiunile, scrisurile, rentele, etc. şi de aceea cantitatea tranzacţiilor în valori la diferite burse este foarte mare.

In ce priveşte mărfurile, ele se tratează prin descrierea calităţilor, prin stabilirea unor anumite desemnări care precizează anumite tipuri standarde. Pentru a trata asemenea mărfuri la bursă nu este nevoie de a cunoaşte o marfă, ci este suficient a se cunoaşte raporturile de forţă între ofertă şi cerere. Calităţile mărfurilor sunt cunoscute, fie prin formulări de contract, prin aşa numitele certificate de încheeri în care ele sunt precizate, fie prin condiţiunile generale ale bursei, la anumite articole.

Afacerea caracteristică la bursă este aşa numita afacere de livrare la termen, care constă în obligaţia vânzătorului de a livra o anumită marfă, într'o anumită cantitate, cu un anumit preţ, la un anumit termen.

Insemnătatea afacerilor de bursă, în special a afacerilor de livrare pe termen, constă în faptul că, prin acest gen de afaceri, se măresc posibilităţile de tranzacţie şi se uşurează compensările locale şi în timp a ofertei şi a cererei de mărfuri. Este suficient un capital destul de redus şi foarte puţine cunoştinţe pentru a participa la afacerile de bursă. Tranzacţiunile se fac, de cele mai multe ori, asupra mărfurilor viitoare. Aceasta este un avantaj pentru cumpărător, pentrucă el nu imobilizează capitalul: plăteşte marfa la termenul care i se livrează. Deasemeni, pentru cumpărător şi pentru vânzător afacerea aceasta este favorabilă, pentrucă fiecare poate să obţină avantajele aşteptate.

Pieţele unde se tratează mărfurile nefungibile sunt foarte

variate: piaţa la terenuri şi case, piaţa muncii, piaţa mărfurilor fabricate. In genere, pentru toate aceste pieţe, mecanismul de funcţionare este cu totul diferit de cel dela bursă. Pieţele acestea sunt, cum s'a amintit, de o mare diversitate: pieţe de mărfuri, pieţe de muncă, pieţe de capitaluri; iar pieţele de mărfuri sunt atâtea câte categorii de mărfuri principale sunt: de cereale, de metale, de cărbuni, etc. Aceste pieţe nu sunt însă izolate, ci se angrenează una în alta, în economia concurenţei. Moneda este elementul care înlesneşte mijlocirea schimbului şi constitue etalonul pe baza căruia schimbul se operează: este cu alte cuvinte mijlocul tehnic care înlesneşte acest proces de circulaţie. Cu ajutorul monedei, diversitatea bunurilor este redusă la aceeaşi unitate.

Ceeace este important pe piaţă este numai să se ştie ce marfă merge şi unde merge. Piaţa este, prin urmare, un mijloc de extindere a ofertei. Tendinţa de compensare a ofertei şi cererei nu este vizibilă. Angrenarea este atât de strânsă, încât à la longue formaţiunea de preţ pe toate pieţele trebue să urmeze, într'o dependenţă reciprocă. Deci, pieţele separate sunt numai pieţe speciale ale unei pieţe unitare, în care se regulează mecanismul economic naţional, prin preţ.

3. DESPRE PREŢ.

In economia schimbului, pentru fiecare bun care se doreşte trebue să se plătească un preţ. Fără să existe o monedă care să îndeplinească funcţiunea de mijlocitor al schimbului şi de etalon de valoare, preţul nu poate fi exprimat. Prin urmare, prin preţ vom înţelege cantitatea de monedă care se obţine pe piaţă pentru un bun.

Dar, între mărfuri şi monedă se aşează un văl, care împiedică înţelegerea exactă a acestui fenomen. Deaceea, dacă facem abstracţie de monedă, observăm că la formarea preţurilor se schimbă numai mărfuri şi servicii, contra mărfuri şi servicii. Putem defini deci preţul o cantitate de bunuri, care se obţine pentru un bun, pe baza relaţiunilor de schimb frecvente dintre unităţile economice individuale.

Pentru lămurirea însemnătăţii preţurilor, din punct de vedere naţional economic, se pun trei chestiuni.

Intâi: ce urmări se desprind din formaţiunile de preţuri?

Al doilea: cum se explică sistemul de preţuri pe o piaţă dată şi la o cantitate de mărfuri dată, deci examinarea funcţională a preţurilor?

Şi, al treilea: cum se naşte preţul pe piaţa, încadrată în cooperaţia muncii, deci o examinare cauzală?

Urmările preţurilor le putem observa, în modul cel mai nemijlocit, cu ajutorul experienţei. Ea ne învaţă că preţurile sunt mijlocul cel mai automat şi elastic pentru ca necesităţile să se pună în acord cu depozitul restrâns de bunuri. Din massa celor cari doresc o anumită marfă, se elimină acei cari nu au puterea de cumpărare necesară, iar ceilalţi vor plăti acelaş preţ, căci, în regimul de concurenţă liberă, nimeni nu este dispus a plăti pentru aceeaşi marfă mai mult ca altul şi nimeni nu este dispus a vinde o marfă cu un preţ mai mic decât cel pe care-l oferă un concurent, pe aceeaşi piaţă.

Compensarea între diferitele preţuri nu se face imediat, pe cea dintâi piaţă, însă fiecare piaţă contribuie, la rândul ei, la această compensare. Dacă rămân pe o piaţă cumpărători capabili de a cumpăra şi vânzători capabili de a vinde, care nu sunt de acord cu preţul, ei vor lua totuşi acel preţ depe piaţă ca punct de plecare al consideraţiunilor mai departe şi a dispoziţiunilor lor economice. Ei vor vedea dacă găsesc condiţiuni mai avantajoase pe o altă piaţă. In modul acesta, cumpărătorii şi vânzătorii înlesnesc compensaţia diferenţelor locale de preţuri, precum şi diferenţelor în timp a preţurilor depe diferite pieţi. Vânzătorii vor examina, în special, care din toate felurile de interese de cumpărare este cel mai urgent şi mai important pentru mărfurile lor, acela care este mai dispus a plăti cel mai mare preţ pentru aceeaşi marfă. De pildă, porumbul nu serveşte numai la hrana oamenilor, ci şi la îngrăşarea animalelor şi fabricarea spirtului. Comercianţii de porumb vor examina, prin urmare, care din aceste trei interese este cel mai urgent şi mai dispus a plăti preţul cel mai mare depe piaţă. Cumpărătorii, la rândul lor, vor lua preţurile existente ca un punct de plecare pentru planul gospodăriei lor. Vor împărţi venitul lor corespunzător preţurilor şi vor hotărî apoi ce şi cât trebue să cumpere din fiecare bun, de care au nevoie. In acest mod, influenţează preţul cantitatea din fiecare bun pe care o poate consuma fiecare gospodărie.

Mărfurile produse trebue să fie desfăcute. Preţul poate fi redus, până la limita valorii de utilitate a cumpărătorului care ia ultimul rest dintr'o marfă ce nu-şi găseşte desfacerea, deci a cumpărătorului limită. Pentru vânzător, ceva este mai mult decât nimic. Prin aceasta, apare o nouă funcţiune a preţului: funcţiunea de regulator al producţiunii. Dacă scade preţul, se reduce producţiunea; dacă se urcă preţul, creşte producţiunea. Regula după care, la preţuri urcate, scade cererea de bunuri şi la preţuri scăzute se urcă, se manifestă la bunurile absolut necesare pentru întreţinerea vieţii, altfel decât la bunurile mai mult sau mai puţin indispensabile.

In secolul al XVIII-lea, scriitorul englez Gregor King, observa următoarele: „Dacă dispare a 10-a parte dintr'o recoltă, preţurile se pot urca cu 3/10 şi dacă avem numai jumătate din recolta de grâu, cum se întâmplă câte odată, ceeace lipseşte se poate compensa prin economie şi prin folosirea de alte cereale, însă nu mai mult de un an. Din contra, pentru 2-3 ani slabi succesivi, nu se poate aştepta dela aceasta decât puţin ajutor, căci, chiar lipsa unui singur an este foarte păgubitoare şi dispar mulţi oameni săraci, fie din cauza hranei neîndestulătoare, fie din cauza hranei proaste. Raportul în care un deficit de recoltă urcă preţul cerealelor ar putea fi următorul: o lipsă de o zecime îl urcă cu 3 zecimi; o lipsă de două zecimi îl urcă cu 8 zecimi; o lipsă de trei zecimi îl urcă cu 15 zecimi; o lipsă de patru zecimi îl urcă cu 28 de zecimi; şi o lipsă de cinci zecimi îl urcă cu 45 zecimi; astfel încât, dacă cerealele s'au urcat la 3 ori preţul obişnuit, venitul recoltei poate fi socotit la 2/3 dintr'o recoltă obişnuită; dacă aceasta ajunge numai la jumătate, preţul va fi de 5 ori cel obişnuit".

Mai târziu, statisticienii Tooke şi Newmarch au confirmat în „Istoria preţurilor dela 1793-1857" regula lui King, în sensul următor: „Un minus de recoltă aduce cu sine un plus disproporţionat de preţuri".

Să cercetăm acum dacă preţul este determinat de cerere şi ofertă şi care este legătura dintre diferitele preţuri.

Formula obişnuită că preţul este determinat de cerere şi ofertă este, în cazul cel mai bun, un răspuns de circumstanţă, care spune foarte puţin. Ea conţine însă o mare greşală, dacă se înţelege că preţul este în raport direct cu cererea şi în raport invers cu oferta.

Preţul este o funcţiune a raportului ofertă-cerere; cererea la rândul ei, atârnă de mărimea preţului şi anume, nu numai de preţul unei mărfi, ci a tuturor celorlalte, care sunt necesare pentru gospodăria respectivă. Numai când toate preţurile sunt cunoscute, cineva poate să hotărească în ce mod trebue să-şi întrebuinţeze venitul. De exemplu, dacă într'un an sporesc preţurile pentru o serie de articole, pe care gospodăria respectivă şi le procura în mod obişnuit, iar nivelul venitului acelei gospodării rămâne acelaş, gospodarul respectiv va fi constrâns să renunţe la unele din articole, ca să nu se dezechilibreze bugetul. Cine voeşte a analiza cum se formează preţurile pe o anumită piaţă, unde bunurile se află la dispoziţie, în cantităţi fixate dinainte şi neschimbate şi la o anumită tehnică de producţiune şi cu mijloace de producţiune date, trebue să procedeze după m e t o d a l u i C a s s e l. In ce constă această metodă? Cassel stabileşte un sistem de proporţii simultane, pentru a afla raportul care există între mai multe mărimi fixe care depind una de alta şi de o serie de factori daţi.

Să presupunem că cererea unui bun (C) nu depinde numai de preţul (P) al acelui bun, ce se doreşte, ci de o serie de preţuri (Pn.). In formulă matematică avem:

$$C_1 = F_1 (P_1 + P_2 + \dots \dots \dots Pn)$$

Pentru toţi ceilalţi clienţi rezultă aceeaşi proporţie, astfel că sistemul de preţuri poate fi continuat astfel:

$$C_2 = F_2 (P_1 + P_2 + P_3 + \dots \dots \dots Pn)$$

. . . .

. . . .

$$Cn = Fn (P_1 + P_2 + P_3 + \dots \dots \dots Pn)$$

Dacă este să se realizeze echilibrul, — deoarece avem de a face mai întâi cu preţul static, — unei cereri a unei anumite mărfi, trebue să-i corespundă o ofertă (O) de aceeaşi mărime.

Prin urmare: $C_1 = O_1$ $C_2 = O_2$ . . . . $Cn = On$

Cum mărimile acestea diferite sunt necunoscute, proporţiile *n* nu sunt suficiente ca să se determine preţul. Dar nu este vorba de a se determina preţul, ci numai de a se înfăţişa un fenomen economic de piaţă complex într'o formulă matematică precisă.

Pe această bază, Cassel caută să analizeze formaţiunea preţurilor, luând în considerare procesul de producţiune.

El presupune că, în afară de cererile consumatorilor, condiţiunile de producţiune, aşa numiţii „coeficienţi tehnici", sunt daţi fără posibilitate de alegere. In acest caz, preţurile produselor finale sunt o funcţiune a preţurilor mijloacelor de producţiune, căci, conform premisei date, cantitatea de produse care vine pe piaţă este determinată. Pentru aceasta, trebue să se găsească desfacerea acestor mărfuri, fără să se ţină seama de preţurile obţinute. Hotărîtor este, cât pot plăti în total pentru această cantitate de marfă cei care au nevoie de ea şi cum se repartizează ceeace oferă ei la un loc asupra diferitelor feluri de mijloace de producţiune.

„Cererea unui bun gata, spune Cassel, reprezintă tendinţa de a atrage anume mijloace de producţiune la anume întrebuinţări. Acestei tendinţi i se opun străduinţe asemănătoare, de partea cererii pentru celelalte bunuri gata. Se naşte, astfel, o luptă pentru mijloacele de producţiune reduse, care se decide în economia schimbului, aşa încât se fixează, pentru mijloacele de producţiune, preţuri uniforme, care la rândul lor determină preţurile produselor şi formează, astfel, un mijloc pentru restrângerea necesară cererii".

Legătura între formarea preţurilor bunurilor gata şi mijloacele de producţiune se poate imagina astfel: pe o piaţă se cumpără, de diferiţi întreprinzători, mijloace de producţiune elementare (forţe de lucru, capital, materii prime, aflătoare în cantităţi reduse); pe altă piaţă se cumpără bunuri de consum, produse cu acele mijloace de producţiune. Formarea preţului urmează aceleaşi principii, pe ambele pieţe, pentru ambele categorii. Problema economică fundamentală este a reduce nevoia, ca să se acorde cu penuria de mărfuri depe piaţă. Rezultatul trebue să fie următorul: fiecare bun gata trebue să capete un preţ care să corespundă „costului de producţiune din economia schimbului", adică să corespundă la ceeace trebue luat, pe o piaţă dată, din mijloacele de producţiune, pentru producerea bunului gata. Astfel regulează „principiul penuriei", mărfurilor, în acelaş timp, formarea preţului pentru bunurile de prim ordin şi pentru bunurile de ordin mai îndepărtat.

Nici preţurile produselor nu atârnă unilateral de mijloacele de producţiune, nici preţurile mijloacelor de producţiune nu

atârnă unilateral de prețurile produselor, ci ambele grupe se condiționează în mod reciproc și depind reciproc una de alta.

Teoria elementară asupra prețului, formulată de Cassel, vrea să stabilească dependența funcțională între diferiți factori. Ea exprimă numai că anumite raporturi de ofertă și cerere, ca și raporturi tehnice de producțiune, corespund anumitor prețuri, că anume raporturi de ofertă și cerere pot să corespundă numai anumitor prețuri, cum zice economistul Ammon.

Această teorie care s'ar părea că este abstractă și străină de realitate are, în fapt, o însemnătate practică deosebită. Dacă se înțelege sensul ei adevărat, se poate pricepe pentru ce politica prețurilor maximale a fost totdeauna un fiasco: pentrucă prețurile maximale nu țin seama de legături care există între prețurile diferitelor bunuri și rezultatul este că fixarea lor duce, sau la ascunderea mărfurilor și deci la dispariția lor de pe piață, sau la vinderea lor în condițiuni ilicite. Cassel observă că teoria sa este în acelaş timp un cadru științific și pentru cercetarea chestiunii sociale. Prețul nu poate fi à la longue altul decât cel rezultat din procesul de formare a prețurilor. Dacă se voeşte a se mări sau a se scobori un preț oarecare, trebuesc creiate premisele necesare în întregul proces de formațiune a prețurilor.

Urmează să cercetăm legătura între diferitele prețuri. Am văzut că toate prețurile sunt legate între ele. Acesta este aşa numitul fenomen al interdependenței prețurilor.

Există, însă, prețuri care sunt legate între ele într'un sens special: fie că sunt legate în ofertă, cum este prețul cărnii și prețul pieilor, fie că sunt legate în cerere, cum este cazul prețului cărbunelui și al minereurilor, care sunt bunuri complimentare pentru fabricarea fierului, sau fie că sunt bunuri ce se pot reprezenta reciproc la satisfacerea unei cereri, sunt bunuri substituibile, — zahărul poate fi înlocuit prin zaharină sau prin mierea de albine.

Pentru aceste cazuri există următoarele reguli:

1) Dacă sporeşte cererea unui bun legat de altul în ofertă și prin aceasta, se urcă condițional prețul, sporeşte și oferta celuilalt produs care este legat de el;

2) O ofertă sporită a unui bun legat în cererea și scăderea prețului, condiționată de acesta, imboldeşte la o cerere sporită și a celuilalt bun;

3) O ofertă sporită de un bun substituibil cu scăderea prețului micșorează cererea celuilalt bun.

Până acum nu s'a luat în considerare faptul că diferite mijloace de producțiune elementară sunt fungibile, adică se pot înlocui între ele. Când mai multe mijloace de producțiune pot să îndeplinească acelaş scop, se va alege acel care costă mai puțin. Acesta este **principiul minimului**. Iar, dacă un mijloc de producțiune poate să aibe mai multe întrebuințări, asupra întrebuințării lui, într'un sens sau altul, hotărăşte succesul cel mai mare care se poate aştepta. Acesta este **principiul maximului**.

Principiul substituirii mijloacelor de producțiune ne interesează aici numai în însemnătatea lui, pentru alegerea între mai multe mijloace de producțiune posibile. El spune clar că, atunci când sunt la dispoziție mai multe mijloace de producțiune, este de ales acela care, în situația dată a prețurilor mijloacelor de producțiune, este cel mai ieftin. Aceasta are loc până când se ajunge la punctul de substituire ,la care înlocuirea este indiferentă. Evident, situația acestui punct de substituire atârnă de raporturile prețurilor mijloacelor de producțiune între ele. Asemenea substituiri se pot imagina în foarte multe cazuri. Când într'o regiune există prisos de brațe de muncă eftine, întrebuințarea maşinilor nu este rentabilă, deci munca manuală va continua, ceeace se întâmplă în deosebi în producțiunea agricolă în regiunile suprapopulate; când pământul în oraş ajunge scump, prin rarificarea locurilor virane, construcțiile de etaje din ce în ce mai înalte se vor înmulți, etc.

Din acest exemplu, rezultă că formarea prețului nu este determinată numai de lipsa unui bun de a cărui preț este vorba, ci de lipsa tuturor bunurilor care sunt în stare să înlocuiască total sau parțial acel bun.

Să vedem cum se naşte prețul, pe o piață încadrată în cooperarea muncii. Proporțiile lui Cassel în legătură cu principiul substituirii lămuresc legăturile funcționale între ofertă, cerere și preț, pe o piață dată. Dar, se pune întrebarea: cum se naşte, în cadrul cooperării muncii, cererea și oferta? Analiza cererei și ofertei a făcut-o, după clasicii englezi și în mod cu mult mai aprofundat, **Frederic Hermann**, în opera sa: „Staatswirtschaftliche Untersuchungen", apărută în 1832. Hermann crede următoarele:

De partea cererii prețul este determinat de: 1) valoarea de întrebuințare a bunurilor dorite; 2) capacitatea de plată a celui care le dorește și 3) costul de procurare din altă parte a unui bun dorit.

De partea ofertei, prețul este regulat de: 1) costul bunului oferit; 2) prețurile de vânzare din altă parte; și 3) valoarea în schimb a bunurilor în care se exprimă prețul.

Să punem de acord rezultatele lui F. Hermann cu cercetările mai noui asupra fenomenului prețului. Asupra valorii de întrebuințare, s'a amintit în special că ea este de fapt ultimul motiv pentru formarea prețului, însă, în economia națională, această valoare, ca manifestare subiectivă, trece de regulă îndărătul faptelor de piață.

Capacitatea de plată a cumpărătorului este de fapt o parte integrantă a noțiunii cererii, care are însemnătate pe piață. Decisivă va fi totdeauna capacitatea de cumpărare a ultimului cumpărător, a „cumpărătorului limită", a cărui dorință mai trebue să fie considerată, dacă este vorba să se desfacă întreaga cantitate de marfă aflată pe piață. Importantă este schimbarea capacității de plată, deci schimbarea mărimii veniturilor, care se pot produce din diferite circumstanțe. Aceasta influențează în deosebi cererea de bunuri de lux, mai mult decât aceea a bunurilor de existență.

Sub „costul de procurare în altă parte a unui bun dorit", se înțelege că nimeni nu poate obține mai mult pentru un bun decât trebuie să dea cumpărătorul oricărui alt vânzător. „Costul de producțiune" nu trebue să fie înțeles în sensul dat de Cassel, costul în economia schimbului, ci costul de producțiune real al mărfii. Sigur este că nici o întreprindere nu poate să existe dacă costul de producțiune este mai mare decât prețul pieței. Cum se știe, clasicii, în deosebi Adam Smith, vedeau în costul de producțiune chiar singurul factor pentru determinarea prețului. F. Hermann are meritul să fi arătat importanța cererii, însă și el a accentuat importanța deosebită a costului, care este limita inferioară sub care nu poate cădea prețul. Costul este considerat în sensul național economic, deci nu costul oricărei întreprinderi, ci costul mijlociu, care corespunde nivelului tehnic și condițiunilor de producțiune ale unei anumite societăți, cu alte cuvinte costul la care se poate asigura reproducțiunea mai departe a mărfurilor consumate.

Care sunt, însă, cheltuelile determinate pentru piață? Cheltuelile mijlocii sau cheltuelile exploatării care lucrează în condițiunile cele mai favorabile, sau cheltuelile întreprinderii care lucrează în condițiunile cele mai defavorabile? Firește că pentru preț este determinant costul părții din massa totală de produse, care este produsă în cele mai defavorabile condițiuni și a cărei întrebuințare este încă necesară, pentru acoperirea necesităților pieții. Aceasta rezultă din tendința de unificare, a prețurilor pe piață, pentru aceeași marfă și din considerațiunea că nici un vânzător nu va lua mai puțin ca altul care își desface marfa pe piață; însă, vânzătorul limită trebue să-și acopere cel puțin cheltuelile. In sensul acesta, cheltuiala de reproducțiune formează limita extremă peste care nu poate trece prețul static.

Ca „motiv de determinare a prețurilor de partea ofertei", F. Hermann mai înțelege prețul de vânzare din altă parte. Vânzătorul nu va vinde sub prețul care se promite, în timp apropiat sau într'un alt loc. Tot ceeace îngreuează posibilitățile de schimb va trebui luat în considerare ca obstacol, contra efectelor acestui motiv de determinare a prețurilor.

Insfârșit, Hermann mai adaugă că „valoarea de schimb a bunurilor în care se exprimă prețul" influențează prețul, ceea ce este dela sine înțeles. Despre aceasta ne vom ocupa când vom trata despre puterea de cumpărare.

Mai este o categorie de prețuri despre care trebue să vorbim: prețurile de monopol.

Circulația pieții nu este totdeauna liberă. Schimbul nu se face în toate cazurile, pe baza liberei concurențe între ofertă și cerere. Există în viața economică și anumite situațiuni de monopoluri. Ințelegem prin monopol concentrarea într'o mână a producțiunii sau desfacerii unor bunuri. Aceasta este forma absolută a monopolului.

Prima încercare de a explica prețul în regim de monopol o găsim în teoria prețului monopolului formulată de Cournot, în 1838, în lucrarea sa „Recherches sur les principes mathématiques de la théorie des richesses". El pleacă dela ideea că capacitatea de câștig a unei întreprinderi depinde de doi factori ce stau în raport invers unul față de altul: prețul pe unitate și cantitatea de mărfuri vândută. La întreprinderile monopolizate, prețurile sunt însă mai mari, pe când prețurile liberei concurențe gravitează la cheltuelile de producție. Prețurile monopo-

lului au tendinţa să treacă peste această limită. Preţul liberei concurenţe este totdeauna mai favorabil decât preţul monopolului, pentru consumatori? Un răspuns precis la această întrebare nu este posibil, deoarece sunt cazuri în care, organizaţia de monopol însemnând o concentrare a producţiunii, prin raţionalizarea ei, reuşeşte a reduce preţul de cost şi cum exploatările mari capitaliste au tendinţa de a extinde continuu desfacerea, este posibil cazul în care monopolul să însemne o reducere a preţului pe piaţă şi deci să lucreze în favoarea consumatorilor. Elasticitatea desfacerii diferitelor produse este deosebită, după cum am arătat, dela o categorie de produse la altă categorie. Monopolul are, prin urmare, de a face cu diferite cercuri de cumpărători şi trebue să ţină seama în fixarea preţului de această situaţiune; iar dacă nu o face, rezultatul este îngustarea cercului de consumatori. Deci, chiar dacă preţul monopolului are tendinţa de a trece peste limita preţului obişnuit, tendinţa de extindere a desfacerei care intră în natura însăşi a organizaţiei monopolului, lucrează în sens contrar. Ceeace înseamnează că este posibil ca preţurile de monopol să fie mai joase decât preţurile ce s'ar fi stabilit în cazul liberei concurenţe. Monopolul este, apoi, capabil să fixeze preţuri diferenţiale pentru aceeaşi marfă; de pildă, monopolul pe care il are un întreprinzător de spectacole îi înlesneşte să stabilească preţuri deosebite după clase, ţinând seama de puterea de cumpărare a spectatorilor. In Anglia, de pildă, este o mare deosebire între preţul dela stalul I şi preţul dela stalul II, ţinând seama de structura veniturilor din acea ţară, care numără un însemnat stoc de oameni foarte bogaţi care pot plăti preţuri ridicate. Tot în Anglia, la calea ferată, o altă întreprindere de monopol, nu există decât clasa I-a şi clasa III-a. Prin urmare, monopolul poate să diferenţieze preţurile pentru acelaş serviciu în raport cu puterea de cumpărare a diferitelor categorii de cumpărători şi, deci, preţurile de monopol nu sunt totdeauna opuse intereselor consumatorilor.

Cercetarea politicei preţurilor întreprinderilor monopoliste necesită totdeauna analiza direcţiunei în care se mişcă interesele întreprinderii de monopol. Adeseori se poate constata că organizaţiile de trust au interesul ca să reducă preţul de desfacere, pentru a lărgi sfera consumatorilor. Deasemeni, în unele cazuri, cartelurile au mai mare interes la un preţ stabil, decât la un preţ foarte mare.

O categorie specială a preţului monopolului este reprezentată de preţurile stabilite pe bază de tarife de monopolurile cu caracter public, de exemplu căile ferate, electricitatea, gazul, apa, ş. a. m. d. Stabilirea acestor tarife se face uneori nu numai după consideraţiuni economice, ci şi după consideraţiuni sociale, alte ori şi politice şi în unele cazuri, cum este la monopolurile fiscale, interesul fiscal dictează la formaţiunea preţurilor.

4. MONEDA.

Tratând despre circulaţia mărfurilor în viaţa economiei moderne, s'a făcut abstracţie de chestiunea mijloacelor cu ajutorul cărora este pus în mişcare acest mecanism. Aceste mijloace sunt: moneda şi creditul.

Problema monedei a dat naştere la foarte multe controverse şi a fost expusă în deosebite feluri, prin formulare de teorii variate, uneori chiar cu caracter fantezist. Această problemă este atât de controversată, pentrucă de monedă se leagă interese mari de putere; moneda acordă posesorului său o putere care trece dincolo de sfera economică.

Modul cum este constituită moneda poate să înrâurească asupra intereselor economice a diferitelor categorii sociale, în sens contrar. Stabilirea cursului unei monede depreciate este o problemă care interesează în sens deosebit diferite categorii opuse. Oricum ar fi întocmită structura monetară a unei ţări, nu poate să satisfacă, deopotrivă, toate categoriile de interese.

Este interesant de observat că, deşi moneda circulă zilnic şi de ea se leagă atâtea interese, oamenii nu au o concepţie exactă şi precisă a rolului şi a însemnătăţii sale. De cele mai multe ori, în ochii masselor, de monedă se leagă anumite calităţi misterioase care oglindesc iluzia pe care şi-o fac oamenii adeseori despre natura monedei.

Moneda nu are însă numai un rol economic, ci şi un rol social, care decurge din legătura sa cu structura generală a raporturilor economice ale societăţii. Pentru înţelegerea fenomenului monetar este, deci, necesar, în afară de consideraţiuni economice, să se determine şi rolul ei social.

Moneda a apărut odată cu primele începuturi ale circulaţiunii

schimbului. In economia casnică, la început, schimbul s'a făcut în natură; s'au schimbat piei contra animale, vase de lut contra ţesături şi arme. Schimbul acesta în natură produce, însă, mari neajunsuri. A. posedă piei şi vrea să obţină ţesături, dar B. care ar voi să facă acest schimb posedă animale de care el nu are nevoie. Numai prin găsirea lui C., care posedă ţesături şi doreşte animale, se poate face schimbul acesta. Deaceea, schimbul în natură este legat totdeauna de mari dificultăţi şi presupune, prin executarea lui într'un mod mai normal, să se formeze un depozit de acele articole pentru care există o cerere mai curentă. In modul acesta, însă, unul dintre acele articole capătă, treptat, o poziţie specială, tocmai prin faptul că este dorit mai mult şi poate astfel înlesni mai frecvent schimbul. Prin aceasta, asemenea bunuri capătă caracterul de mijloace de schimb general.

In istoria cea mai veche a monedei cunoaştem un număr de articole de acest fel, care variază după structura economică a diferitelor popoare. Astfel, la popoarele de vânători, pieile de animale joacă acest rol; la popoarele de păstori şi de agricultori primitivi, animalele. Şi, deaceea, la poporul latin, cuvântul „pecunia", care înseamnă monedă, are drept origină denumirea de animal (pecus-pecoris).

La popoarele primitive, găsim apoi o serie de asemenea articole, obiecte de podoabă, pietre, inele, uneori mijloace de hrană, tablete de sare şi de cacao, etc. Aceste bunuri care, prin frecvenţa lor în schimb, capătă caracterul de mijloace de schimb general, dobândesc o însemnătate mai mare, prin faptul că ele ajung să fie primite la plata dărilor sau ca obiecte de sacrificiu de preoţi. Insfârşit, extinderea acceptării lor se face şi prin imitaţiune şi obiceiu, care joacă un rol atât de însemnat, în viaţa spirituală a popoarelor primitive.

După toate probabilităţile, moneda, astfel constituită, a servit mai întâi în circulaţia internă, iar mai târziu s'a extins şi în relaţiile economice externe. Pentru acest scop, a trebuit, însă, o formă de monedă mai raţionalizată, cuprinzând obiecte mai potrivite pentru funcţiunea de schimb şi anume obiecte de consumaţiune curentă, care puteau să fie conservate şi se puteau divide în mod uşor. Intre obiectele cari îndeplinesc asemenea condiţiuni, cele mai însemnate sunt metalele şi îndeosebi metalele preţioase, aurul şi argintul. Metalele sunt cerute, în general,

pentru fabricarea unor obiecte de uz: arme, ustensile de gospodărie şi obiecte de lux. Dacă însă metalele înlocuiesc de timpuriu animalele în funcţiunea de monedă, aceasta se explică şi prin dificultăţile întâmpinate cu animalele, pentru îndeplinirea acestei funcţiuni de monedă. In primul rând, deşi aceeaşi specie de animal are un caracter de identitate, totuşi există deosebiri de calitate care fac ca valoarea uneia să nu fie egală cu a alteia. In al doilea rând, având o valoare relativ mare, vitele pot servi foarte greu la schimbul cu articole de o valoare mai redusă. Insfârşit, pentru a putea cineva să se servească de vite ca monedă, se presupune că trebue să ţină un mare număr de vite. Aceasta poate să aibă riscuri; o molimă poate să distrugă o parte însemnată din avere. Cât timp popoarele primitive s'au îndeletnicit mai mult cu creşterea vitelor, fireşte, acest mijloc general de schimb a putut să fie folosit cu multă uşurinţă, deoarece, prin însăşi ocupaţia lor, aceste popoare ţineau turme mari de vite. Indată, însă, ce popoarele s'au aşezat şi îndeletnicirea agriculturii a căpătat un rol mai însemnat, ţinerea de vite prea numeroase a devenit pentru agricultori o sarcină prea grea. Aceste împrejurări au determinat părăsirea animalelor ca obiecte de îndeplinire a funcţiunii monetare şi trecerea la metale.

Metalele prezintă în general, următoarele avantaje: In primul rând, i d e n t i t a t e a exemplarelor create din acelaş metal; în al doilea rând, d i v i z i b i l i t a t e a uşoară în părţi de mărime şi greutate egală; în al treilea rând, d u r a b i l i t a t e a foarte mare; şi, în sfârşit, t r a n s p o r t a b i l i t a t e a uşoară. In special aceste însuşiri sunt mai mari la metalele preţioase, la aur şi argint, pentrucă acestea au o valoare mare la un volum mic, o greutate mare la un volum mic, precum şi o mare constanţă de valoare. Ceeace a impregnat, însă, caracterul real de monedă este forma propriu zisă de monedă care a dat strălucire şi sunet şi a impresionat, prin impregnarea unei stampile, mărci sau altui semn, efigia monedei. Prin aceasta, moneda metalică a dobândit o însuşire care a înlesnit o recunoaştere uşoară a valorii ei.

S'a încercat şi la pieile folosite ca monedă să se pună o stampilă care să determine valoarea, însă recunoaşterea este cu mult mai grea decât aceea a monedei de metal.

In statele din antichitate, la Greci, după ce s'au folosit animalele, s'a trecut la moneda de fier şi de cupru; în vechea Romă,

la moneda de cupru. Argintul şi aurul au fost folosite mai întâi de Asirieni, de Babiloneni şi de Egipteni. In secolul VII înainte de Cristos, oraşele greceşti din Asia Mică foloseau moneda de aur şi argint.

In forma de monedă metalică, banii capătă o formă raţionalizată. Piesa de metal are un singur scop: să îndeplinească funcţiunea de monedă.

Toate celelalte obiecte de pe piaţă intră, după cum se ştie, în consum; moneda continuă să rămână monedă. Totuşi ar fi greşit să se socoată că, prin aceasta, moneda metalică îşi pierde caracterul de marfă, deoarece orice piesă de aur poate să fie topită şi întrebuinţată pentru fabricarea unui alt obiect, a unui inel sau a oricărei alte bijuterii, prin urmare poate să se transforme în marfă şi să intre astfel în circulaţia mărfurilor.

Moneda de hârtie este o formă de monedă pură care nu este altceva decât un mandat asupra unei părţi din produsul social.

Care sunt funcţiunile naţional economice ale monedei, în special în circulaţia schimbului modern?

Cea dintâiu funcţiune a monedei este aceea de **mijloc general de schimb**. In aparenţă, moneda complică schimbul, deoarece, în locul schimbului unei mărfi cu alta, se intercalează monede. In realitate, însă, moneda înlesneşte părţilor să schimbe la momentul şi la locul cel mai favorabil. Inainte de a exista moneda, omul era silit să schimbe un obiect contra altuia, în momentul când întâlnea, întâmplător, pe cineva care poseda obiectul dorit de el iar celălalt dorea obiectul posedat de el. Schimbul se făcea, astfel, nu la momentul ales şi potrivit cu nevoile proprii, ci la momentul pe care îl impunea hazardul. Deasemeni, schimbul se făcea, nu la locul unde se puteau găsi condiţiunile cele mai favorabile, ci acolo unde se găsea contractantul care să ofere obiectul dorit. Cu ajutorul monedei, fiecare este liber să cumpere atunci când socoteşte că a găsit condiţiunile cele mai favorabile şi în locul unde schimbul se poate face în cele mai bune condiţiuni. In general, dacă privim imensitatea tranzacţiunilor de mărfuri din lumea întreagă, ne dăm seama că, fără bani, circulaţia uriaşă de mărfuri de astăzi ar fi de neînchipuit.

Din această primă funcţiune a monedei, ca mijloc de schimb, decurge şi a doua funcţiune, de **măsurătoare de valoare sau etalon de valoare**. Cu desvoltarea schimbului, moneda a devenit tot mai mult un echivalent general de schimb al mărfurilor. In procesul de schimb, toate mărfurile se exprimă în monedă. Prin raportul mărfuri-bani (M-B) se fixează relaţiunea de valoare a mărfurilor una faţă de cealaltă, adică se stabileşte valoarea relativă a mărfurilor. Moneda are, astfel, o putere de cumpărare care indică puterea de cumpărare a tuturor celorlalte mărfuri. In ce constă această putere de cumpărare a monedei? Se zice, deobiceiu, că moneda este etalonul tuturor mărfurilor. In ce sens este aceasta adevărat? Joacă moneda rolul metrului, care măsoară o lungime? Preţul, nu trebue să uităm, este un rezultat al luptei pe piaţă între cerere şi ofertă. Fiecare preţ se stabileşte dela caz la caz, fiecare preţ reprezintă un anumit caz; preţul unei mărfi de piaţă nu este determinat de mai înainte, prin conţinutul ei intern, după cum este determinată de mai înainte lungimea unui metru sau greutatea unui kilogram. Numai după ce actul de schimb s'a săvârşit, aflăm preţul unui bun şi putem fixa astfel puterea de cumpărare; numai atunci moneda ne indică raportul cantitativ de valoare dintre o marfă şi alta. Preţul în bani indică numai relaţiunile de schimb în cazul dat. Deaceea, unii au socotit că ar fi mai potrivit ca această funcţiune a monedei să fie denumită indicatoare de valoare şi nu măsurătoare sau etalon de valoare. Cu toate acestea, deoarece moneda înlesneşte să se stabilească valoarea mărfurilor, ea serveşte drept etalon şi anume drept etalon exact de valoare. Cu ajutorul monedei, putem stabili, chiar cu anticipaţiune, până la un grad anumit, valoarea relativă a diferitelor bunuri economice.

Inainte de a exista moneda, un om care voia să-şi dea seama de averea sa nu putea proceda altminteri decât să întocmească o listă, în care să cuprindă denumirea şi cantitatea diferitelor părţi din averea sa. Prin aceasta, el nu putea să-şi dea seama, în mod exact, de valoarea averii sale. Moneda înlesneşte astăzi oricui să facă un inventar, în care, preţuind după preţul zilei obiectele din care se compune averea sa, stabileşte valoarea exactă a averii sale.

Moneda poate îndeplini această funcţiune numai pentrucă are o valoare proprie şi una relativ stabilă. Această constanţă de valoare a făcut, dealtminteri, din aur un mijloc de schimb preferat.

Valoarea proprie a monedei a fost recunoscută mai întâi de **Karl Marx**, în lucrarea sa „Zur Kritik der politischen Oekonomie", (1859). Marx a precizat că moneda este etalon de va-

loare numai pentrucă este produs al muncii, deci reprezintă o valoare. Intr'o formă mai generală şi economistul K. Knies ajunge la aceeaşi concluziune, în monografia sa clasică despre monedă. El argumentează astfel: pentru măsurarea unui obiect, se poate întrebuinţa numai un astfel de instrument de măsurare care posedă în el însuşi calitatea obiectului pe care dorim să-l măsurăm. De pildă, lungimea unui drum nu o putem măsura decât cu un kilometru; lungimea unui postav, cu un metru sau cu un cot; mărimea unei suprafeţe, cu metrul pătrat sau kilometrul pătrat, adică cu mărimea care posedă ea însăşi calitatea obiectului pe care voim să-l măsurăm.

Simmel, în „Filosofia monedei", a încercat să sdruncine această concepţie. El spune că, pe lângă măsurarea unui obiect prin mărimi egale calitativ, adică prin comparaţia directă, mai este posibilă şi comparaţia indirectă de mărimi. Pentru o măsurare, ajunge ca „proporţia substanţelor măsurătoare să se oglindească în acelea ale celor măsurate". Ambele obiecte de măsurat „pot sta în orice raport care nu este însă acela al identităţii de calitate, astfel că nici unul nu poate servi direct ca etalon pentru celălalt şi totuşi unul poate fi măsurat prin celălalt".

Deaceea, moneda nu trebuie să aibe nicio valoare, ca să măsoare valoarea mărfurilor, dacă între ea şi mărfuri există un anumit raport care face posibil să se conchidă indirect asupra valorii mărfurilor.

In trecerea la o astfel de măsurătoare indirectă priveşte Simmel una din cele mai importante invenţiuni ale umanităţii şi consideră răspândirea simbolelor, în relaţiunile dintre oameni, ca semn caracteristic pentru o cultură ridicată. Şi moneda îşi pierde tot mai mult caracterul material, luând forme simbolice (anume acelea de surogat de monedă).

Argumentarea lui Simmel este exactă. In raport cu moneda, este, însă, necesar a se dovedi în ce se exprimă raportul monedă-marfă dacă se face abstracţie de valoarea monedei. Simmel s'a mulţumit cu generalităţi. Raportul presupus de el între marfă şi cantitatea de monedă este conceput numai în forma unui raport de identităţi de valoare. Intrebuinţarea mijloacelor de circulaţie a creditului, ca surogate de monedă şi chiar a monedei de hârtie, nu contrazice cerinţei ca moneda să aibă o valoare proprie, căci bancnotele, cecurile şi alte surogate de monedă reprezintă un anume fel de monedă şi au ca atare o putere de

cumpărare. Chiar şi moneda de hârtie neconvertibilă posedă o valoare, în măsura în care este primită în circulaţie.

A treia funcţiune a monedei este aceea de mijloc de plată legală. Numai când Statul preia asupra lui reglementarea circulaţiei plăţilor, moneda joacă un rol specific de mijloc de plată.

In viaţa economică, din relaţiunile de credit şi de afaceri în genere, rezultă o serie de termene de plată: în afară de scadenţele datoriilor, sunt termene sezonale, la sfârşit de săptămână sau de lună, la sfârşit de trimestru, la sfârşit de semestru, la sfârşit de an. La fiecare din aceste termene, cine a subscris o obligaţiune trebue să o lichideze. Această lichidare se face în mijloace de plată legală, stabilite de Stat. Deasemeni, plata salariilor, care este o obligaţie periodică, este făcută în mod legal în mijloacele de plată determinate de Stat.

Din această funcţiune a monedei ca mijloc de plată legală, economistul Knapp a dedus teoria statală despre monedă, afirmând că funcţiunea caracteristică esenţială a monedei este aceea de mijloc de plată legală. Moneda apare, spune el, când Statul recunoaşte un anume mijloc de plată a datoriilor, fie că aceasta este de metal, fie că este de hârtie. Statul proclamă valoarea sa, pe când unitatea, de hârtie sau metal, se creiază în mod istoric. Deci, capacitatea unui mijloc de plată nu atârnă de conţinutul său material; fie de metal, fie de hârtie, moneda poartă un semn pus de Stat şi aceasta are o valoare juridică. In aceasta constă natura proprie a monedei. Drept urmare, Knapp spune că este suficient ca Statul să recunoască unei mărci oarecare puterea de mijloc de plată, pentruca aceasta să îndeplinească funcţiunea de monedă. El propune pentru denumirea acestui conţinut expresia „chartă" şi defineşte moneda ca „mijloc de plată chartală".

Accentuarea caracterului de drept public al monedei, în această teorie, constituie o exagerare a însemnătăţei laturei formal-juridice a monedei. In realitate, după cum arată experienţa, Statul exercită o infuenţă asupra valorii monedei, dar numai în limitele economice de formaţiune a valorii. Drept urmare, Statul poate să dea curs forţat unei monede şi aceasta să continue să-şi exercite rolul său în mod normal, cu condiţiunea ca acest curs forţat să corespundă condiţiunilor economice, care determină valoarea ei. Toate epocile de inflaţie, începând cu operaţiunea lui John Law din timpul revoluţiei franceze şi sfârşind cu opera-

ţiunile de inflaţie de după războⅰ, au făcut dovada până la evidenţă în această privinţă.

A patra funcţiune a monedei este aceea de conservatoare de valoare, expresiune abstractă a valorilor materiale. Prin această calitate, moneda înlesneşte păstrarea valorilor.

Din această însuşire rezultă a cincea şi anume funcţiunea de transmisiune de valoare. Moneda înlesneşte toate felurile de transmisiune de valoare, atât dela un individ la altul, înlăuntrul unei ţări, cât şi dela un individ dintr'o ţară, la un individ din altă ţară.

A şasea funcţiune a monedei este transmisiunea de capital, în circulaţia de credit, care decurge, în mod firesc din cea precedentă.

Insfârşit, ultima funcţiune a monedei este aceea de mijloc de economisire şi anume în două forme: în formă de tezaurizare sau de capitalizare.

In forma de tezaurizare, moneda a dat naştere la tipuri sociale interesante, ca cel al avarului, care este un fanatic al bogăţiei, un ascet ce renunţă la toate plăcerile vieţii numai de dragul de a agonisi moneda. Tezaurizarea, este un fenomen care rezultă în general din structura economică a societăţii. Astfel, în antichitate şi în evul mediu, din cauza lipsei de siguranţă a averei şi persoanei, tezaurizarea de aur şi de argint s'a desvoltat ca un mijloc de asigurare a averii acumulate. In ţările primitive, această acumulare ia forma de strângere de aur, de bijuterii, de pietre scumpe, etc. Tezaurizarea, care se făcea, în vremuri mai vechi, în forma aurului acumulat, se face şi astăzi, în toate perioadele de criză şi nelinişte, când dispare elementul încrederei; ea se manifestă în forma retragerei sumelor depuse la bănci, la casse de economie şi strângerea lor „la ciorap", şi în lăzi. Creditul, prin desvoltarea luată, a înlocuit însă ciorapul şi lada. Banii economisiţi s'au depus din ce în ce mai mult la băncile şi cassele de economii, care s'au desvoltat. In vremuri de normalitate economică, economiile se găsesc în rezervele de cassă ale băncilor şi întreprinderilor economice.

Structura economică a societăţii economice moderne este bazată pe diviziunea muncii şi pe circulaţiunea monetară. Teoria socialistă a încercat să imagineze o circulaţie economică fără monedă, dar s'a dovedit a fi în afară de realităţile vieţii economice. Aceasta se datoreşte împrejurării că este imposibil a se

calcula rezultatele activităţii anuale a unei întreprinderi, fără a se încheia un bilanţ şi un cont de profit şi pierdere. Bilanţul şi contul de profit şi pierdere nu se pot încheia, însă, decât într'un regim monetar, în care, prin unitatea de măsură pe care o reprezintă moneda, se înlesneşte aprecierea valorilor din activul şi pasivul unei întreprinderi. Deasemeni, nu se poate imagina o activitate economică care nu ţine seama de preţul de cost, care îşi găseşte exprimare în monedă. Incercarea făcută în Rusia Sovietică, în prima fază a organizării societăţii pe baze aşa zise comuniste, de a se creia o unitate de cheltuială bazată pe muncă, care să înlocuiască moneda, a dat foarte curând faliment.

Intre diferitele funcţiuni ale monedei, există o legătură strânsă. Funcţiunea primă şi cardinală a monedei este aceea de mijloc general de schimb. Drept urmare, putem să definim moneda ca un mijloc de schimb general recunoscut.

Ca mijloc de schimb şi etalon de valoare, moneda creiază un teren comun, care face posibil ca fiecare bun să aibe, în orice piaţă, un preţ exprimat în monedă, preţul său.

Increderea desăvârşită, pe care o au contractanţii în monedă, este în funcţiune de însuşirile monedei ca etalon de valoare şi în deosebi a calităţii de stabilitate ,care garantează un echivalent just în schimb. Această încredere este întregită, prin calitatea pe care Statul o dă monedei, decretând-o mijloc de plată legală. In modul acesta Statul transformă moneda de circulaţie în etalon monetar.

Pentru nevoile circulaţiei, într'o economie naţională este necesar să existe mai multe feluri de monedă, ca să înlesnească diferitele feluri de schimb. Pentru ca fiecare fel de monedă să-şi îndeplinească funcţiunea sa, este, însă, necesar ca în fiecare ţară să existe o unitate monetară, astfel ca toate celelalte monede să se găsească într'un raport determinat, una faţă de celelalte.

Pentru a corespunde necesităţilor economiei naţionale, circulaţia monetară a unei ţări trebue să aibă forma unui sistem monetar. Sistemul monetar al fiecărei ţări în parte are la bază o unitate monetară, la care se reduc toate felurile de monedă şi în care se exprimă fiecare. Se poate vorbi despre un sistem monetar, numai atunci când este decretat şi reglementat de Stat.

Reglementarea monetară de Stat implică următoarele:

1) Alegerea metalului sau metalelor din care se constitue moneda de bază;

2) O autoritate care preia asupra ei funcţiunea de cercetare şi de divizare a metalului;

3) O monetărie, adică o instituţie industrială care transformă metalul în monedă.

Se poate foarte bine ca Statul să se limiteze numai la alegerea metalului monetar şi la divizarea lui în diferite feluri de piese, lăsând apoi ca moneda să o creieze particularii. In acest caz, avem un etalon monetar liber.

Pentru a garanta o monedă de o valoare cât mai constantă, etalonul liber presupune că are la bază un material rar şi cu o producţiune cât mai puţin variabilă. Asemenea însuşiri îndeplinesc numai metale preţioase şi, în deosebi, pentru scopurile monetare, — după ce experienţa cu platina s'a văzut a fi necorespunzătoare — aurul şi argintul.

Pornind dela această premisă, putem să deosebim mai multe sisteme monetare: 1) sistemul monometalist, care se caracterizează prin faptul că unul sau altul dintre cele două metale, aurul sau argintul, este considerat ca material monetar; 2) sistemul bimetalist, în care şi aurul şi argintul sunt considerate ca material monetar. Acest sistem se poate desvolta însă în trei forme: a) etalon paralel, când fiecare dintre cele două metale, aurul şi argintul, au un drept monetar egal şi nu există nicio relaţiune fixă de valoare între cele două metale, rămânând ca aceasta să se stabilească pe piaţă, în mod liber; b) etalon bimetalist propriu zis, caracterizat prin faptul că Statul decretează o relaţie fixă de valoare între aur şi argint; şi însfârşit c) etalonul schiop, în care baza este un singur metal, de obiceiu aurul, iar argintul funcţionează numai ca auxiliar; de cele mai multe ori aceasta este o rămăşiţă istorică, argintul fiind metalul care a servit mai înainte, în mod exclusiv, ca material monetar.

La toate aceste sisteme monetare, metalul de bază — sau metalele de bază, când sunt două, — sunt înzestrate cu libertatea complectă, nelimitată, de a fi transformate în monedă; aceasta înseamnă că dacă cineva prezintă la monetărie o cantitate de argint sau de aur, sau de aur şi argint, în cazul sistemului bimetalist, monetăria este datoare să o primească şi s'o transforme în monedă. Pentru aceasta, monetăria ia o taxă

de batere a monedei. In Anglia şi în Statele Unite, baterea monedei se face chiar fără nici un fel de taxă.

In acest mod, prin libertatea nelimitată de monetărie, se poate ajunge la certitudinea că puterea de cumpărare a monedei nu poate trece de preţul metalului monetar pe piaţă.

Posibilitatea de a transforma în mod liber metalul în monedă exprimă clar că moneda nu este numai o creaţiune a Statului. Deaceea, această dispoziţiune este absolut necesară, pentru constituirea etalonului monetar. Puterea liberatorie, pe care Statul o acordă monedei, nu este indispensabilă, pentru caracterizarea unui etalon monetar, căci aceasta se poate acorda şi unei monede care nu este etalon. De exemplu, în Anglia, în Franţa, în Germania şi în alte State, în care exista înainte de război etalonul de aur, biletele de bancă aveau caracterul de mijloc legal de plată; cum biletele de bancă erau convertibile în aur, este clar că aurul era etalon şi nu hârtia, — exista etalonul de aur şi nu etalonul de hârtie.

Deasemeni, nu influenţează asupra etalonului de aur existenţa în circulaţie a aşa numitelor monede divizionare, care sunt constituite, fie din argint, fie din alt aliaj metalic. Evident, pentruca să nu influenţeze asupra valorii monedei, este necesar ca emisiunea de monedă divizionară să fie ţinută în anumite limite, spre a nu lua caracter de inflaţie.

La toate sistemele monetare, legea stabileşte conţinutul metalic al unităţii monetare, precum şi forma monedelor, atât ale celor pline, cât şi ale celor divizionare. Statul prescrie, în acelaş timp, o limită de toleranţă de greutate la baterea monedei şi o limită de uzură pentru moneda aflată în circulaţie, stabilind ceeace se chiamă greutatea de trecere, care echivalează cu o pierdere între 1-2‰ din greutate. In acelaş timp, legea monetară stabileşte şi conţinutul metalic al monedei divizionare, precum şi felurile de monedă divizionară, care se constituie din argint sau alt aliaj de metal. Pentru moneda divizionară, primirea nu este însă obligatorie decât până la o sumă limitată.

Inainte de răsboi, introducerea etalonului de aur sau etalonului de aur şchiop, a fost condiţionată de existenţa unei constanţe relative a valorii aurului. Cum mult timp relaţiunea dintre preţul aurului şi argintului a fost stabilă, amândouă metalele au putut face servicii monetare, chiar fără să se fi legiferat relaţiunea de valoare dintre ele, fireşte, la monetărie, luându-se

în consideraţiune preţul pieţii. Indată, însă, ce au apărut pe piaţă oscilaţiuni în relaţiunea de valoare dintre aur şi argint, aceasta nu a putut să nu producă urmări însemnate asupra sistemului monetar. Astfel, în 1792, Statele Unite au reglementat etalonul bimetalist aur-argint, fixând relaţiunea de 15 : 1 pentru primirea aurului sau argintului la monetărie. Cum relaţiunea de valoare a pieţei era de 15½ : 1, aurul subevaluat de monetărie nu s'a mai prezentat, pentru a fi transformat în monedă; numai argintul, având un curs mai favorabil la monetărie decât cursul de pe piaţă, s'a aglomerat pentru a fi transformat în monedă. In 1834, din motive politice interne, în Statele Unite s'a schimbat această relaţiune la 16 : 1. Prin aceasta, aurul a fost supraevaluat faţă de preţul de pe piaţă, care a rămas 15½ : 1. Drept urmare, argintul nu a mai găsit convenienţă să fie trimis la monetărie, spre a fi transformat în monedă, iar pe piaţă a apărut o abundenţă foarte mare de monede de aur.

Aceste experienţe corespund, dealminteri, perfect vechii legi, stabilită încă din secolul al XVI-lea de Thomas Gresham, care se poate formula în modul următor: Dacă pentru lichidarea unei datorii se poate folosi mai multe metale monetare, debitorul va prefera ca monedă metalul care este mai eftin; celelalte metale se vor tezauriza sau vor fi folosite pentru scopuri industriale sau pentru plăţi în străinătate. Această lege a lui Gresham corespunde dealtminteri principiului raţional. Este însă clar că o anume corectură, între preţul de cumpărare a monedei şi preţul de pe piaţă a metalelor monetare, rezultă din însăşi natura lucrurilor. Dacă preţul argintului este mai favorabil pe piaţă decât la monetărie şi preţul aurului este mai favorabil la monetărie decât pe piaţă, aurul va merge la monetărie şi argintul va rămâne pe piaţă. Aceasta va determina, prin jocul cererei şi ofertei, într'o anumită perioadă de timp, o anume nivelare între cursul pieţei şi cursul dela monetărie şi va apropia din nou relaţiunea de valoare dintre aur şi argint.

Dacă, cu toate acestea, există devieri mari dela relaţiunea existentă la un moment dat, în cazul menţinerii dreptului egal al ambelor metale la libera şi nelimitata transformare în monedă se va produce o turburare monetară şi, prin aceasta, şi o turburare a raporturilor generale de piaţă.

Dela mijlocul secolului al 19-lea condiţiunile de producţiune a aurului şi argintului s'au modificat aşa încât s'a impus şi o

schimbare a raporturilor monetare în diferite ţări. După ce, la începutul acestui secol, producţiunea de aur scăzuse, cu începere dela 1860 se observă o urcare rapidă, astfel încât la 1891 s'a putut constata că producţiunea mondială a aurului a fost de patru ori mai mare decât aceea dintre anii 1861-1865. In primul deceniu al secolului al 19-lea producţiunea aurului a fost aproape egală cu aceea din tot cursul secolului al 18-lea. Dar, descoperirea minelor de aur din America de Nord pela mijlocul secolului al 19-lea a determinat o urcare rapidă. Intre 1831-1840, producţiunea anuală nu era decât de 20.300 kgr. pe câtă vreme între 1851 şi 1855, producţiunea s'a ridicat la aproape 200.000 kilograme.

In timp ce, până la sfârşitul secolului al 19-lea producţiunea aurului nu s'a urcat considerabil, producţiunea argintului s'a ridicat, în schimb, în proporţii cu totul nebănuite. Apoi, în a doua jumătate a secolului al 19-lea s'a mai produs un fenomen, care a avut drept urmare urcarea preţului aurului, anume creşterea întrebuinţării industriale a aurului, provocată de sporirea avuţiei naţionale a popoarelor şi în deosebi de prezenţa unui număr din ce în ce mai mare de oameni avuţi, care foloseau diferite obiecte de aur. Drept urmare, preţul aurului s'a urcat, iar preţul argintului a scăzut.

Lipsa de stabilitate a valorii metalelor preţioase micşorează însă calificaţia lor ca mijloc de schimb şi etalon de valoare. In deosebi, oscilaţiunea preţului aurului şi argintului este menită să tulbure relaţiunile economice între ţările cu etalon de aur şi ţările cu etalon de argint. In această privinţă, s'a iscat o discuţiune, în ultimele decenii ale secolului trecut, provocată de coincidenţa dintre această evoluţie monetară şi anumite stări de criză economică, cu caracter agrar.

Criza agricolă dela sfârşitul secolului al 19-lea din ţările Europei Centrale a avut drept cauză creşterea preţurilor pământului şi coborîrea preţurilor cerealelor, determinată de apariţiunea, pentru întâia dată pe piaţa europeană, a cerealelor din ţările transoceanice, datorită ieftinirii transportului pe apă. Cercurile agrariene, în special din Germania, socoteau, în acea vreme, că principala cauză a crizei agricole este ceeace se denumea „acoperirea prea mică de aur". Aceasta avea ca urmare o scădere a preţurilor în interior şi o uşurare a concurenţei produselor ţărilor cu etalonul de argint, între care erau şi Statele Americii. In fapt,

vânzătorii din America puteau să vândă marfa lor cu prețul exprimat în moneda lor, deci o cantitate anumită de cereale cu prețul de 15½ kilograme de argint. Dacă prețul aurului este însă pe piață 31 kgr. argint, atunci acea cantitate de cereale se poate obține, pe piața americană, cu jumătate kgr. aur, pe când pentru aceeași cantitate, în țările depe continentul european, care aveau etalonul aur, trebuia să se plătească un kilogram de aur. Drept urmare, importatorii din Germania puteau să cumpere cereale ieftine din țările cu etalon de argint și să le vândă în țara lor cu etalonul de aur cu un preț mai bun, obținând un mare câștig. Ei căpătau astfel o primă. Exportul din țările cu etalonul aur este în acelaș timp împiedecat și, drept urmare, atât agricultura cât și industria din aceste țări se găsesc în suferință.

Acesta era argumentul. Față de el, se ridică însă anume obiecțiuni. Prețurile mărfurilor trebue să se adapteze mai de vreme sau mai târziu monedei depreciate, deci să se urce în raport cu deprecierea monedei. In fapt, importatorii germani nu erau în stare, multă vreme, să cumpere cereale ieftinite, în mod artificial. Ceeace este just este numai că deprecierea monedei, prin sporirea cantității de monedă, acționează la început favorabil asupra economiilor individuale, până când raporturile de pe piață învață pe fiecare gospodar, prin regulatorul pieții care este prețul, că plusul realizat în monedă este numai un câștig aparent. Procesul de adaptare se face cu atât mai ușor cu cât piața este mai intensă și mai desvoltată. Atunci se constată că avantajul vremelnic al încasării unui număr mai mare de semne monetare se traduce printr'un mare desavantaj, care constă în lipsa de siguranță în valoarea monedei, reprezentată prin oscilațiunile de prețuri.

Cu toate acestea, criza monetară din acea vreme a provocat o mișcare în favoarea reașezării argintului pe tronul monetar și anume s'a socotit că se poate trece dela sistemul monometalist la sistemul bimetalist, prin stabilirea unei relațiuni fixe de valoare între aur și argint. Menținerea unui raport de valoare între aur și argint s'a recunoscut că este în funcțiune de extensiunea domeniului de aplicațiune și deci s'a propus ca să se constituie, în acest scop, o uniune monetară a tuturor țărilor bimetaliste.

S'a obiectat, însă, cu drept cuvânt că, dacă prețul argintului este în scădere, aceasta se datorește creșterii producțiunii și eftinirii prețului de cost. Or, dacă se reîntrona argintul ca metal

monetar, sporindu-se cererea de argint, prin aceasta se stimula din nou producțiunea și atunci se creia un cerc vicios.

Concluzia logică a ideii de reintroducere a bimetalismului a fost necesitatea de a se realiza un monopol internațional al producțiunii argintului. Aceasta presupune că fiecare Stat se hotărăște să exproprieze proprietarii de mine de argint și să preia asupra sa exploatarea argintului, pentru a raționaliza producțiunea și a o adapta la necesitățile pieței și la necesitățile monetare ale diferitelor State.

Este îndoelnic dacă o asemenea soluțiune este realizabilă. Dar, chiar dacă am admite această ipoteză, se pun încă două întrebări: 1) Care trebue să fie relațiunea de valoare între aur și argint? 2) Se poate stabili o relațiune între aur și argint de către Stat?

In primul rând, este clar că o relațiune de valoare între aur și argint, valabilă pentru toate timpurile, nu este posibil să se realizeze. Iar, dacă, — cum decurge din acest fapt, — trebue să ne așteptăm la modificări de valoare, aceasta aduce după sine un element de incertitudine. Dar, nu este nici cel puțin posibil ca să se stabilească, de către Stat, o relațiune de valoare între două mărfuri. Statul nu poate decât să fixeze valoarea unei mărfi, dar este imposibil să stabilească relațiunile de valoare între două mărfuri.

Bimetalismul nu a căzut din cauza unor asemenea obiecțiuni, ci din motive cu totul practice. In primul rând, nu exista garanția că o asemenea înțelegere internațională s'ar fi putut păstra și în vremurile de tensiune politică între diferite State, în deosebi în caz de răsboi. In al doilea rând, urcarea producțiunii aurului în secolul al 20-lea a îndepărtat spectrul penuriei de aur, care era unul din argumentele în favoarea bimetalismului. In al treilea rând, s'a recunoscut că, chiar în cazul penuriei de aur, este totuși mai ușor să se găsească o soluțiune a crizei monetare, dacă toate Statele aleg aceeași bază monetară și anume etalonul de aur.

Fapt este că, după ce Anglia a introdus, în 1816, etalonul de aur, toate Statele care au interese puternice pe piața mondială au trecut la etalonul de aur sau la etalonul șchiop de aur. Moneda curentă internațională a rămas aurul, care îndeplinește cele mai multe însușiri în această privință.

In 1816, Anglia a introdus monede de aur ca bază a siste-

rului monetar. Moneda de aur era primită în mod liber la monetărie în relaţiunea: pentru o uncie de aur obţinea L. 3.17.10½ (adică, 3 lire, 17 shilingi şi 10½ peny). Suma minimală primită la monetărie era fixată la 10.000 lire sterline, iar sumele mai mici se primeau prin Banca Angliei, care plătea pentru o uncie de aur L. 3.17.9, adică ceva mai puţin decât era fixat, diferenţa reprezentând dobânda banilor din momentul depunerii aurului şi până la fabricarea lui în monedă. Monedele de argint divizionare erau primite obligatoriu numai pânăla valoarea de 40 shilingi.

Trecerea la etalonul de aur a fost înlesnită în Anglia prin acumularea de aur, în anii precedenţi. Anglia a ajuns astfel la unitatea şi preciziunea sistemului monetar, necesară unui Stat industrial în plină desvoltare.

Exemplul Angliei a fost urmat de celelalte State, ceva mai târziu. Germania a introdus etalonul de aur, după 1871. Inainte de aceasta, în Germania existau 6 sisteme monetare, dintre care cel mai răspândit era acel al etalonului de argint. Primul pas în direcţiunea etalonului de aur s'a făcut în Iulie 1871, iar etalonul de aur s'a stabilit la 4 Decembrie 1871. Marca de aur a devenit unitatea monetară. S'a introdus libertatea de monetărie a aurului, precum şi obligaţia nelimitată a convertibilităţii în aur a biletelor. Talerii de argint au rămas mai departe în circulaţiune, ceeace a dat sistemului monetar german caracterul de etalon de aur şchiop. Greutatea înlocuirii talerilor de argint a a fost foarte mare.

După Germania, mai multe ţări au introdus etalonul de aur şchiop. In 1877-1878, Franţa şi apoi întreaga uniune monetară latină, creiată în 1865, pentru a unifica sistemul monetar şi din care făceau parte: Franţa, Belgia, Italia şi Elveţia şi mai târziu România.

In 1873, Statele Unite au adoptat un etalon de aur şchiop. S'a oprit baterea liberă a dolarului de argint, păstrându-se însă în circulaţie dolarul de argint, până la 1876. Ca urmare preţul argintului a scăzut. Proprietarii minelor de argint au început atunci să lupte împotriva etalonului de aur şi diferiţi scriitori au căutat să facă în America o legătură cauzală între depresiunea economică din acea vreme şi între părăsirea etalonului de argint. Guvernul Statelor Unite a făcut diferite concesiuni succesive, înlesnind baterea monedelor de argint. Intre 1870-1891, Statul

american a cumpărat peste 2/3 din argintul extras din minele din acea ţară fără a reuşi cu toate acestea să împiedice scăderea preţului argintului. In 1893, guvernul indian a sistat baterea liberă a monedelor de argint, ceeace a provocat o cădere şi mai mare a preţului argintului. S'a creiat o panică mare în America. In 1900, Statele Unite au trecut definitiv la etalonul de aur şchiop.

In anii 90 din secolul trecut, Austro-Ungaria şi Rusia au trecut şi ele la acelaş sistem; în 1892 Austria şi în 1895 Rusia, iar în 1897 Japonia. Statele nordice, Suedia, Norvegia, Danemarca şi Olanda, trecuseră încă din 1870.

In modul acesta, argintul a fost demonetizat, detronat dela rolul de metal monetar şi cu începere din anii 1905-1907 singură China a rămas şi până astăzi singura ţară în care există încă etalonul de argint.

Etalonul de aur este un etalon liber, caracterizat prin faptul că autoritatea Statului nu determină decât materialul monetar şi unitatea monetară.

In afară de acesta, avem însă un etalon manipulat în interesul Statului şi un etalon dirijat în interesul economiei naţionale.

In ce priveşte *manipularea etalonului monetar în interesul Statului*, deosebim două forme, în cursul istoriei popoarelor: întâi, deprecierea valorii metalului monetar sau a monedelor fabricate din acesta, necondiţionată de situaţia pieţii şi a doua formă, emisiunea de bilete ca monedă definitivă, fie că ea este făcută direct de Stat fie prin intermediul unei bănci.

In ce priveşte cea dintâi formă, avem exemplu, în decursul istoriei. Principii care, pentru a-şi spori veniturile proprii, micşorau continuu conţinutul monetar, făcând dintr'o monedă două, din două cinci ş. a. m. d. In toată era precapitalistă, găsim aplicată aproape endemic această metodă de diminuare a valorii monedelor, prin micşorarea conţinutului metalic al unităţii monetare.

In ceeace priveşte cea de a doua formă, vom aminti că moneda de hârtie s'a desvoltat din emisiunea biletelor de bancă şi este, în multe, înrudită cu aceasta. La origină, biletul de bancă este convertibil. Când economia financiară a Statului se prăbuşeşte, ca urmare a unui răsboi sau revoluţii, convertibilitatea se suspendă. Astfel, moneda de hârtie joacă un rol independent, de-

vine monedă adevărată, deşi nu are nicio valoare intrinsecă, fiind înzestrată cu curs forţat. Cantitatea de bilete se adaptează nevoilor circulaţiei şi când le depăşeşte, biletele se convertesc în aur, la banca de emisiune. Cu totul altfel stau lucrurile în cazul monedei de hârtie. Statul nu are obligaţia s'o convertească în aur, ci are libertatea să mărească continuu emisiunea, chiar dincolo de nevoile circulaţiei. In acest caz, moneda de hârtie se depreciază şi oscilaţiunile valorii sale produc turburări în economia naţională.

Exemplele cele mai caracteristice sunt sistemele care s'au încercat încă dela începutul secolului al XVIII-lea, de John Law, apoi, asignatele din timpul revoluţiei franceze, emise între 1789-1797 şi însfârşit inflaţia germană. La începutul secolului al XVIII-lea, John Law a făcut un plan pentru a înlocui aurul, ca material monetar, cu biletul de bancă acoperit cu ipoteci asupra pământului. Rezultatul experienţii sale s'a tradus însă printr'o deprecicre aproape până la zero a valorii acestor monede de hârtie şi prin pierderi colosale realizate de averea privată. Cu toate acestea, experienţa în timpul revoluţiei franceze s'a repetat, prin emisiunea de monede de hârtie, denumite asignate, bazate pe anumite ipoteci speciale şi anume pe ipotecarea bunurilor eclesiastice, confiscate în timpul revoluţiei franceze. Curând după ce emisiunea a ajuns la o anumită limită faţă de deprecierea care a apărut în mod natural, s'a introdus cursul forţat. Aceasta n'a avut însă nici o influenţă asupra valorii reale a acestor hârtii, care au sfârşit printr'o demonetizare completă.

Nici această experienţă nu a fost cea din urmă. După războiu, şi anume între anii 1918-1924, în Germania s'a petrecut o inflaţie pe o scară colosală. Datele următoare lămuresc şi amploarea acestei inflaţii, dar şi rezultatele la care s'a ajuns. In 1914, circulaţia totală de bilete se ridica la 1.891 milioane mărci, iar cursul dolarului era egal cu 4,20 mărci; circulaţia biletelor tradusă în mărci de aur se ridica la 1.871 milioane mărci. La 15 Noembrie 1923, cifra circulaţiunii biletelor ajunsese la o formă infinitisimală: 92.844.720.743.031.000.000, cursul dolarului fiind 2.520 milioane mărci, iar valoarea totală a circulaţiunii monetare în aur fiind numai de 155 milioane mărci aur. Prin urmare, o inflaţie colosală şi o depreciere enormă a valorii monedei.

Schimbările valorii monedei de hârtie au loc în două direcţiuni: pedeoparte se modifică puterea de cumpărare a monedei,

în raport cu moneda din ţările străine. Prin urmare, se schimbă atât **valoarea internă**, cât şi **valoarea externă** a monedei.

Raporturile economice dintre două ţări se concretizează în obligaţiunile lor reciproce, care trebuie să se echilibreze. Dacă obligaţiunile ţări A faţă de B sunt mai mari decât obligaţiunile ţării B faţă de A, cererea de monedă a ţării A se va mări şi cursul ei se va ridica.

Dacă în ambele ţări există etalon de aur, diferenţa de curs între monedele lor nu poate trece de o fracţiune de procent, în cazuri rare un procent întreg. Limita influenţii cererii şi ofertei este dată de costul transportului aurului şi asigurării. Limitele înlăuntrul cărora au loc oscilaţiile cursului schimbului între două monede, în sistemul etalonului de aur, sunt denumite puncte de aur. Dacă cursul schimbului se urcă peste punctul de aur, nu are nici un înţeles să se cumpere o trată asupra ţării respective, iar dacă cursul scade, nu are înţeles să se vândă o trată. In amândouă cazurile, este preferabil a se expedia aur. Oscilaţiunile cursului între punctele de aur produc adese mişcări corespunzătoare ale exportului şi importului de mărfuri. Dacă cursul schimbului este defavorabil, este avantajos a se exporta mărfuri şi, invers, un curs favorabil atrage importul de mărfuri, ceeace duce la urcarea obligaţiunilor ţării respective şi scoboară cursul monedei sale. Valoarea cursului se modifică numai imperceptibil şi pretutindeni la fel. Astfel se întâmpla înainte de războiu, în regimul etalonului de aur.

In cazul monedei de hârtie, lucrurile se complică. Cursul schimbului este determinat fireşte tot de cerere şi ofertă. Dar trimiterea de aur sau nu poate avea loc, sau se face în alte condiţiuni decât în etalonul de aur. Nu se poate schimba monedă de hârtie de o anume valoare nominală cu o cantitate de aur corespunzătoare. Dacă nu se poate obţine aur sau exportul de aur este interzis, cursul monedei de hârtie poate devia mult faţă de paritate. Limitele de deviere sunt date de puterea de cumpărare a monedei, în interiorul ţării. Dacă cursul extern al monedei de hârtie, în raport cu puterea de cumpărare internă, este jos, este avantajos a se exporta mărfuri. Mărimea exportului determină o creştere adiţională, pe piaţa internaţională, a tratelor în moneda ţării respective, ceeace determină urcarea cursului acestei monede. Pe această cale, cursul schimbului trebuie să ajungă în-

tr'o anume concordanță cu puterea de cumpărare internă a monedei. Acest raport a fost descoperit de **Ricardo**, desvoltat apoi de **Goshen** și formulată din nou, după răsboi, de **Gustav Cassel**.

Considerațiunile de mai sus luminează teoria generală a cursului schimbului. Ideia că, pentru a se păstra un curs de schimb ridicat, este necesară o balanță comercială activă, nu este justă. Cursul schimbului se află mai mult în dependență cu nivelul de prețuri din diferite țări. Dacă prețurile într'o țară sunt mai urcate decât într'alta, este avantajos a se exporta mărfuri din cea dintâi țară în a doua, până când prețurile lor se nivelează. In acest moment, se nivelează și cursurile schimbului. Schimbările în balanța comercială a diferitelor țări urmează cursurile schimburilor și nu invers. Acest proces de adaptare a cursurilor schimburilor monetare la puterea de cumpărare internă reclamă, însă, un anume timp, înlăuntrul căruia țara trebuie să sufere o serie de oscilațiuni acute ale cursurilor schimbului. Evoluția exportului nu se face tot atât de lesne ca expedierea de aur. Uneori o țară nu dispune de cantitatea necesară de mărfuri pentru export, sau exportul este îngreuiat. In orice caz, compensarea prin export se face încet, pe când compensarea cursurilor schimbului se face zilnic. Dacă se ivesc complicațiuni politice, care amenință cu prăbușirea economiei naționale, ele pot conduce la o ofertă sporită de monedă de hârtie și prăbuși cursul ei sub limita care corespunde puterii de cumpărare internă a monedei.

Trebue să observăm că coborârea puterii de cumpărare internă a unei monede de hârtie nu are loc dintr'odată și în aceeași proporție față de toate mărfurile. Intâi se urcă prețurile mărfurilor și serviciilor, legate cu cauza principală a sporirii emisiunii, de pildă cu nevoia Statului în vreme de răsboi, deci prețurile alimentelor, echipamentului, munițiilor, etc. Urcarea aceasta influențează apoi prețurile celorlalte mărfuri, al căror cost de producțiune crește. Ridicarea valorii interne a monedei duce la scoborîrea cursurilor schimbului, ceeace provoacă, la rândul ei, modificări de prețuri în interior.

O scoborîre mare a valorii monedei de hârtie duce la deplasări în raporturile de proprietate. Straturile de populație, care se pot apăra mai puțin de căderea venitului real, ca funcționarii Stat și profesioniștii liberi, se află într'o poziție relativ mai rea decât simplii muncitori. Se produce o nivelare în jos a veniturilor. O devalorizare continuă înseamnează o expropriere a posesorilor de hârtii de valoare cu dobândă fixă, ale căror venituri se plătesc în hârtie. Este ușor de înțeles că toată lumea caută să transforme moneda de hârtie în obiecte materiale, ceeace duce la o depreciere progresivă.

Care este explicația agiului monedei metalice, care circulă alături de moneda de hârtie, considerată ca monedă definitivă? Trei împrejurări explică acest fenomen. In primul rând, veniturile individuale urcate în mod artificial, drept urmare a inflației, reclamă o cerere urgentă de metal prețios; în al doilea rând, cantitatea de semne monetare, sporită în mod artificial, creiază o îndoială asupra valorii monedei, ceeace determină o necesitate sporită de metal prețios, provocată de teama pierderii averei, concretizată în moneda de hârtie (toată lumea cumpără aur și argint și le tezaurizează); în al treilea rând, când balanța de plăți este pasivă, este nevoie de a se recurge pentru plățile externe la metalele prețioase, al căror preț pe piața mondială trebue să fie adus la numitorul general intern, urcat artificial, și care, exprimat în monedă internă, se va urca cu atât mai mult cu cât este mai accentuată mărirea puterii de cumpărare a monedei.

Dacă însă aceste trei împrejurări, care determină formațiunea agiului monedei metalice față de moneda de hârtie socotită ca monedă definitivă, nu există sau sunt împiedicate să acționeze prin anumite măsuri potrivite pe care le ia Statul, atunci se poate ca moneda de hârtie neconvertibilă în aur să circule alături de cea metalică sau chiar să o înlocuiască complet, fără să se producă un agiu în favoarea monedei metalice. Mai mult chiar, este posibil ca moneda de hârtie, care nici măcar nu este declarată mijloc legal de plată de Stat, să funcționeze în aceste condițiuni ca o monedă bună, sănătoasă. In această privință, se citează experiența așa numitei mărci rentă „Rentenmark", care a funcționat după 1924 în Germania, până la reintroducerea etalonului de aur.

Pentruca moneda să îndeplinească funcțiunea de mijloc de schimb, de calcul și de plată, cât mai stabil cu putință, politica monetară trebue să îndeplinească următoarele condițiuni:

1) Moneda de hârtie și moneda de aur trebue să se schimbe una cu alta pe aceeași bază, cu alte cuvinte moneda de hârtie trebue să fie convertibilă în aur, la un curs fix.

2) Cursul monedei interne, exprimat în monedă externă, să aibă oscilaţiuni cât mai mici.

3) Puterea de cumpărare internă a monedei, faţă de mărfuri, să fie cât mai stabilă posibil.

Când se ivesc dificultăţi în această privinţă, Statul este silit să treacă la dirijarea etalonului în interesul economiei naţionale. Aceasta se face prin următoarele mijloace: cantitatea semnelor monetare se menţine în raport cu nevoile economiei naţionale. Avem ceeace se chiamă un etalon de hârtie regulat. Adaptarea circulaţiei monetare la nevoile economiei naţionale se face prin ceeace se chiamă politica scontului. Taxa scontului se urcă sau se coboară, pentrucа scumpindu-se sau ieftinindu-se dobânda banului să se reglementeze emisiunea în raport cu nevoile reale ale economiei naţionale. Dar, se poate ajunge la acest rezultat şi pe altă cale: Statul obligă banca de emisiune să reglementeze astfel cantitatea semnelor monetare, aflate în circulaţie, încât unitatea monetară abstractă să rămână într'o anumită relaţie de valoare cu aurul disponibil; şi banca de emisiune reuşeşte să realizeze aceasta, prin cumpărarea la preţ fix a aurului. In acest caz, circulaţia de monedă de aur devine inutilă şi deaceea nici nu se mai bate monedă de aur. Biletele nu se schimbă cu aur în monedă, ci numai în bare. Prin urmare, numai pentru scopul facilitării exportului de aur, pentru a lichida diferenţa dintre balanţa de plăţi, avem ceeace se chiamă etalonul de aur în bare.

Ce este şi cum se determină puterea de cumpărare a monedei?

Cantitatea de monedă nu este totdeauna în acelaş raport cu cantitatea de bunuri pe piaţă. Drept urmare, şi puterea de cumpărare a monedei este variabilă. Puterea de cumpărare oscilează în raport cu gradul penuriei de monedă, în comparaţie cu mişcarea mărfurilor.

Nu este uşor să se determine cum se modifică puterea de cumpărare a monedei sau, cu alte cuvinte, cum influenţează moneda preţurile.

Trebue să observăm că moneda are funcţiunea de a rămâne permanent pe piaţă, oferindu-şi continuu serviciile sale, ca mijloc de schimb, pe câtă vreme marfa dispare, odată cu actul de cumpărare şi vânzare. Cantitatea de mărfuri care sunt multiplicabile poate să provoace o ofertă mai mare sau mai mică şi

îşi găseşte o limită în preţul pe care îl are marfa pe piaţă. Această limită nu există însă şi pentru monedă, care poate să aibă o cerere nelimitată. Dar, pe piaţă trebue să mai observăm că nu circulă numai o cantitate de monedă etalon, adică monedă metalică, ci şi aşa numita monedă scripturală, în formă de cecuri, trate, dispoziţiuni de plată şi chiar simple promisiuni de plată, pe care cumpărătorul le face în scris vânzătorului unei anumite cantităţi de marfă.

Deasemeni, trebue să mai ţinem seama că nu este importantă numai cantitatea de monedă oferită pe piaţă, ci şi frecvenţa apariţiunii pe piaţă a monedei, în actele de cumpărare-vânzare.

Se poate stabili formula următoare: $M_1 \times V + M_2 \times V = P \times T$, adică cantitatea de monedă curentă înmulţită cu viteza de circulaţie ($M_1 \times V$), mărită cu cantitatea oricărei alt fel de monedă (cecuri, etc.) înmulţită cu viteza de circulaţie ($M_2 \times V$) corespunde cantităţii tranzacţiilor de mărfuri înmulţite cu preţul lor mijlociu ($T \times P$).

Drept urmare, $P = \frac{M_1 \times V + M_2 \times V}{T}$, sau preţul este egal cu raportul dintre cantitatea de monedă înmulţită cu viteza de circulaţie şi divizat prin suma tranzacţiilor.

Această formulă exprimă că suma totală a mişcării mărfurilor pe piaţă corespunde cu suma totală a mişcării monedei. Prin această formulă, se răstoarnă teoria cantitativă naivă, după care o sporire a cantităţii de monedă metalică ar fi suficientă pentru a provoca o urcare a preţurilor.

Teoria cantitativă simplistă este inexactă, pentru următoarele consideraţiuni: întâi, pentrucă cantitatea de mărfuri şi deverul mărfurilor sunt noţiuni corelative cu cantitatea monedei; al doilea, pentrucă nu este vorba numai de cantitatea de monedă concretă prezentă pe piaţă, ci de totalitatea monedei oferite; şi însfârşit, al treilea, pentrucă viteza de circulaţie a monedei trebue să fie luată în consideraţie.

Această formulă este însemnată şi pentrucă ea ne arată de ce factori anume atârnă puterea de cumpărare a monedei. Lămurirea ştiinţifică deplină asupra puterii de cumpărare a monedei se va obţine, însă, numai după ce vom analiza forţele care se află îndărătul laturei monetare, în formula noastră citată mai înainte. In special, în această privinţă, trebue să se ţină seama

de: 1) cantitatea de monedă de metal preţios; 2) cantitatea restului de monedă oferită şi 3) viteza de circulaţie, adică de viteza cu care trece prin cassa gospodăriilor individuale moneda reală şi moneda scripturală într'un anumit interval de timp.

In cazul etalonului de aur pur, în ipoteza că cantitatea de aur este constantă, dacă scade volumul tranzacţiunilor comerciale, se micşorează automat şi cantitatea de monedă, căci volumul tranzacţiilor comerciale scăzut atrage după sine urcarea preţurilor, deci a preţului aurului. Drept urmare, aurul sau iese din circulaţie şi merge în industrie sau emigrează în străinătate. In cazul invers, dacă moneda de aur este insuficientă, deci preţul ei scăzut, aurul merge spre monetărie, unde preţul este mai favorabil.

Dar, cantitatea de monedă de aur poate să se urce sau să scadă şi dacă volumul tranzacţiilor rămâne constant.

In această privinţă se pun două chestiuni. Prima: există oare temerea ca, temporar sau permanent, condiţiunile de producţiune ale aurului să devină mai favorabile decât celelalte condiţiuni de producţiune a altor categorii de mărfuri şi, drept consecinţă, producţiunea de aur crescând să aducă cu sine o sporire a cantităţii de monedă şi, prin aceasta, o urcare a preţurilor? Al doilea: dimpotrivă există temerea ca, din cauza acoperirii insuficiente cu aur, să se producă o scădere a preţurilor, deci un prilej de depresiune durabilă?

La prima chestiune răspunsul este negativ: producţiunea anuală de aur este foarte mică în raport cu cantitatea de aur existentă în economia mondială, deci o umflare artificială a circulaţiei monedei nu este de prevăzut, din cauza unei sporiri a producţiunii anuale de aur.

In ce priveşte a doua chestiune, observăm următoarele: Societatea Naţiunilor a instituit în 1931 o delegaţie a aurului, care să cerceteze această problemă. Această delegaţiune a ajuns, în baza cercetărilor, la convingerea că, în cursul deceniului viitor, creşterea producţiunii de aur şi ajustarea se va face printr'o scădere a preţului monedei. Această constatare este menită să dea naştere la dificultăţi, în ce priveşte administrarea monedei.

Există, însă, anume soluţiuni care s'au pus în vedere pentru a remedia consecinţele eventuale ale unei lipse de aur. In primul rând, o reducere a procentului de acoperire cu aur a biletelor emise de băncile de emisiune (dela 40% la 35%, dela 30% la 25% şi chiar la 20%). In al doilea rând, aşa numita clauză de

elasticitate, adică permisiunea de a reduce temporar procentul de acoperire în aur a biletelor emise de băncile de emisiune, în perioada de depresiune a preţului. Moneda de aur este cantitativ limitată de la natură, din cauză că aurul nu poate să fie înmulţit ad libitum; dar, restul ofertei de monedă în formă scripturală poate fi sporit ad libitum. Numai dacă restul ofertei de monedă este menţinut în raport cu volumul tranzacţiunilor de mărfuri, după cum s'a arătat mai sus, se poate menţine stabilitatea monedei naţionale. Emisiunea de monedă de hârtie precum şi celelalte forme de monedă scripturală, care rezultă din expresiunea creditului, pot să aducă după sine pericole însemnate îndată ce acestea turbură stabilitatea monedei naţionale.

In concepţia noastră, moneda este un auxiliar al tranzacţiunilor. Nu se vinde în fapt marfa contra monedei. Moneda are misiunea să mijlocească un nou act de cumpărare. Prin urmare, pe piaţă se schimbă marfă contra marfă sau marfă contra servicii, moneda îndeplinind numai funcţiunea de mijlocire.

Când se face, însă, un abuz de monedă, printr'o emisiune care nu este menţinută în raport cu volumul normal al tranzacţiunilor, se creiază, în mod artificial, o putere de cumpărare adiţională, în disproporţie cu cantitatea de marfă, şi rezultatul este o urcare a preţurilor pe piaţă. După cum am văzut, acest proces al urcării preţurilor nu se face, însă, aşa cum se socoate, în mod naiv, automat şi egal pentru toate categoriile de preţuri. Procesul acesta se produce drept urmare a sporirii veniturilor individuale, iar creşterea diferitelor preţuri pe piaţă este în raport cu sporirea cererii de anumite categorii de bunuri. De modul cum este distribuită creşterea veniturilor individuale atârnă şi direcţiunea pe care o ia tendinţa de sporire a diferitelor categorii de preţuri. Dacă se sporesc veniturile individuale ale claselor muncitoare, aceasta are drept urmare o mărire a cererii de bunuri care intră în categoria standardului de viaţă a muncitorilor, plus bunurile de o categorie superioară pe care au tendinţa de a le consuma muncitorii cu un plus de putere de cumpărare.

Urcarea preţurilor, prin urmare, nu este egală pentru toate mărfurile şi nu se produce simultan. In orice caz, puterea de cumpărare adiţională creiată în mod artificial, — admiţând că celelalte condiţiuni de producţiune sunt stabile, — aduce după sine o urcare a ceeace se chiamă nivelul mijlociu de preţuri, deci

o micşorare a puterii de cumpărare a monedei. Dacă această tendinţă de urcare a preţurilor este de durată, intervine factorul neîncrederii, care contribue la continuarea procesului acesta de micşorare a puterii de cumpărare a monedei. Neîncrederea se manifestă, în primul rând, prin retragerea ofertei de mărfuri. O parte din mărfuri se depozitează, o altă parte din oferta de mărfuri nu se produce din cauză că producţiunea însăşi se micşorează. Pedealtăparte, însă, neîncrederea în valoarea monedei aduce după sine o mărire a vitezei de circulaţiune, fiecare având tendinţa să o arunce din mână, să achiziţioneze ceva cât mai repede.

Amândoi aceşti factori, micşorarea ofertei de mărfuri şi mărirea vitezei de circulaţie a banului, contribuie la o mărire a preţurilor şi, deci, la o scădere continuă a puterii de cumpărare a monedei. Intr'un singur caz este posibil ca sporirea preţurilor să meargă mai lent decât creşterea vizibilă a circulaţiei monetare; în cazul când este tezaurizată o parte din plusul de semne monetare creiate în mod artificial, — lucru care se întâmplă numai în vremuri cu totul excepţionale, când inflaţia coincide cu un războiu sau când o parte din monedă este tezaurizată prin faptul că soldaţii pe front nu au posibilităţi de a achiziţiona mărfuri şi nici chiar populaţia dinapoia frontului nu are posibilitatea să cumpere, din cauza penuriei de mărfuri pe piaţă.

Din cele expuse, rezultă clar că, chiar atunci când cantitatea de mijloace de plată rămâne constantă şi volumul tranzacţiunilor nu se schimbă, preţurile se pot urca, deoarece cantitatea plăţilor ce se fac cu acelaş mijloc de plată se poate mări sau reduce.

Este, însă, neîndoelnic că viteza de circulaţie nu este egală, nici în perioade diferite, nici dela o ţară la alta.

Urcarea vitezei de circulaţie se traduce printr'o mărire a puterii de cumpărare formală, în perioada dată. Aceeaşi cantitate de marfă trebuind să se împartă la un număr mai mare de cantităţi de monedă, drept urmare, preţurile se urcă. Dar, posibilităţile de sporire a vitezei de circulaţie nu sunt nelimitate; nici sumele mari, care trebuie să fie plătite la anumite termene, nu pot fi divizate şi plătite succesiv şi nici numărul mare de persoane, care trebue să primească sume de bani la termene fixe, cum sunt de pildă salariaţii care primesc salariul la anumite termene date, nu poate să fie redus în mod arbitrar.

Prin urmare, posibilitatea sporirii vitezei de circulaţie este limitată.

In afară de aceasta, viteza de circulaţie este în legătură şi cu deprinderea de plată care există pe diferite pieţe. Viteza de circulaţie variază, după cum pe o piaţă plata se face numai în numerar, iar pe altă piaţă se utilizează cecul, ca mijloc obişnuit de plată. Sigur este că atunci când, la un volum de tranzacţii constant, creşte volumul monedei curente sau al monedei scripturale, sau viteza lor de circulaţie, se urcă şi preţurile. Funcţiunea monedei de a fi numai auxiliar pe piaţă este depăşită, în acest caz. Oferta de monedă începe a acţiona singură asupra pieţii. Oridecâteori se produc oscilaţiuni însemnate şi turburări în oferte de monedă, fie prin sporirea cantităţii de semne monetare, adică prin **inflaţie**, fie prin micşorarea cantităţii de semne monetare, adică prin **deflaţie**, se produc efecte defavorabile, atât din punct de vedere economic, cât şi din punct de vedere social. Esenţa monedei este stabilitatea valorii. Numai pe această bază este posibil ca industriaşul, agricultorul şi comerciantul să facă calculaţiuni asupra preţului de cost şi asupra preţurilor de desfacere, care să asigure un venit continuu producătorului sau comerciantului. Indată ce veniturile oscilează, posibilităţile de calculaţiune exactă încetează şi speculaţiunea ia un loc însemnat în preocuparea oamenilor de afaceri.

In afară de aceasta, prin mărirea semnelor monetare în circulaţie, adică prin inflaţie, sau prin micşorarea semnelor monetare în circulaţie, adică prin deflaţie, se produc schimbări foarte însemnate în distribuţia veniturilor între diferiţi indivizi şi averile sunt expuse la modificări foarte importante. In cursul unei perioade de inflaţie, impulsul pentru urcarea preţurilor pleacă dela cumpărătorii alcătuind cercurile economice care capătă venituri nominale sporite, în urma inflaţiei. Dacă cererile lor se îndreaptă spre bunuri de consum, se sporeşte consumaţia. Poporul consumă, astfel, din substanţa averei şi, dacă această situaţie durează, poporul sărăceşte, ca urmare a unei inflaţii. Dacă o parte din inşii care posedă venituri nominale sporite, de frica pierderii rezultate din deprecierea monedei naţionale, cumpără monedă străină, aceasta echivalează cu acordarea unui împrumut fără dobândă, de către un popor devenit mai sărac, din cauza inflaţiei, unui popor mai bogat.

Opus fenomenului inflaţiei este cel al deflaţiei, care este

restrângerea artificială a mijloacelor de plată. Şi deflaţia produce turburări în viaţa economică, prin faptul că scăderea salariilor şi preţurilor are drept urmare şi o turburare a raporturilor între diferite economii naţionale. Dar, pericolul deflaţiei este mai mic, deoarece ea nu poate fi continuată multă vreme, ci trebue să fie oprită.

Oridecâteori o monedă şi-a pierdut stabilitatea, fie în urma inflaţiei, fie în urma deflaţiei, nu se poate ajunge la o normalizare monetară, decât readucând moneda la un curs stabil, prin operaţiunea stabilizării monetare.

Stabilizarea se poate face prin revalorizare, adică prin readucerea monedei depreciate la vechea paritate faţă de aur, sau prin devalorizare, adică prin stabilizarea monedei la paritatea puterii de cumpărare corespunzând cu deprecierea suferită. A doua cale este preferabilă, pentrucă reuşeşte mai sigur şi mai repede decât cea dintâi, deoarece împiedică a se mai repeta experienţa în sensul invers şi a se produce consecinţele inverse ale unei schimbări monetare şi însfârşit pentrucă descarcă Statul de o parte din datoriile sale.

DESPRE CREDIT.

Pe piaţă se schimbă nu numai mărfurile şi serviciile între ele, ci şi bunurile prezente contra unor obligaţiuni viitoare. Baza acestui schimb este încrederea pe care o are o persoană că, pentru o prestaţiune actuală, o terţă persoană este dispusă şi este capabilă a face o prestaţiune corespunzătoare, în viitor. Aceasta este esenţa creditului.

Prin credit se înţelege şi faptul obiectiv de care am amintit, deci schimbul de bunuri actuale contra bunurilor viitoare, valorificarea unei obligaţiuni viitoare, pentru o afacere prezentă. Deci, creditul este o afacere în care prestaţiunea şi contraprestaţiunea sunt separate în timp. Natura economică a creditului rezultă din transmisiunea de bunuri, pe un timp limitat, fixat în mod precis, contra unei anumite sume de bani, denumită dobândă. Creditul este, prin urmare, o transmisiune de bunuri, cu condiţia acordării unui echivalent, după un anumit timp.

Deosebim următoarele feluri de credite: 1) credit privat şi credit public, — cel privat fiind creditul consimţit persoanelor

particulare, cel public consimţit Statului şi celorlalte corporaţiuni de drept public; 2) credit pe termen lung, credit pe termen scurt, credit pe termen şi la vedere, după durata creditului; 3) credit personal sau real, — creditul personal fiind acela care se întemeiază pe încrederea personală, creditul real acel care se întemeiază pe o anumită garanţie obiectivă (creditul real poate să fie credit pe amanet, atunci când garanţia este un bun mobiliar; credit pe lombard, atunci când garanţia este formată de valori, efecte private sau publice; credit pe ipotecă, atunci când garanţia este dată de un bun imobiliar, pământ sau casă); 4) credit de consumaţie şi credit de producţie, — creditul de consumaţie servind nevoilor de consum ale gospodăriilor, creditul de producţie folosind nevoilor de activare a producţiunii (creditul de producţiune poate să fie, la rândul său, de trei categorii: credit de exploatare, care este creditul acordat pe termen scurt pentru procurarea seminţelor, pentru plata lucrătorilor ş.a.m.d.; credit de ameliorare pe un termen mai lung, care serveşte la înzestrarea întreprinderii cu unelte, maşini şi anumite amelioraţiuni de terenuri ş.a.m.d.; creditul de investire, adică creditul pe termen lung, care este dat pentru cumpărare de pământ sau terenuri, pentru construirea de fabrici, ş.a.m.d.).

Isvorul de restituire a datoriei şi dobânzii este diferit la creditul de producţiune faţă de creditul de consumaţiune. La creditul de producţiune, operaţiunea de împrumut se traduce, în fapt, printr'o transmisiune de capital, întrucât utilizarea sumei împrumutate se face pentru a spori capitalul întreprinderii. Drept urmare, dobânda se plăteşte din venitul realizat prin valorificarea producţiunii capitalului împrumutat, iar ratele de amortizare a acestui împrumut, în cazul când este pe termen lung, se plătesc din venitul realizat de întreprindere prin sporirea investiţiunilor sale. La creditul de consumaţie, operaţia de împrumut se traduce printr'o transmisiune de venit; se sporeşte venitul persoanei care se împrumută. Achitarea acestui împrumut nu se poate face decât sau din restul venitului întreprinzătorului, sau din avere. Din aceste consideraţiuni, rezultă că creditul de producţiune reprezintă o sarcină relativ mult mai uşoară decât creditul de consumaţiune.

Creditul de producţiune are, în afară de aceasta, un scop direct: acela de a pune în mişcare activitatea unei unităţi economice. Creditul de consumaţiune are numai o utilitate indirectă;

de cele mai multe ori el foloseşte întreprinderii numai dacă înlocueşte pierderile realizate, în urma unor anumite evenimente naturale, cum ar fi seceta, molima, incendiul, ş.a.m.d. Creditul de consumaţiune care se acordă, însă, unui student poate să aibă în mod indirect, un rol productiv, prin faptul că foloseşte la pregătirea lui pentru o activitate profesională productivă viitoare.

Când degenerează, creditul personal facilitează desvoltarea cametei, căci acel care acordă împrumutul speculează starea în care se află debitorul, dar şi riscul pe care-l prezintă situaţia unui debitor, care foloseşte banii împrumutaţi numai pentru consumaţiune. Cu cât debitorul ajunge într'o situaţie mai strâmtorată, cu atât creditorul este înclinat să folosească această situaţiune sporind continuu dobânda.

Pare foarte simplu de explicat rolul naţional economic al creditului. O sumă economisită de A şi pe care acesta nu o poate întrebuinţa cu folos, este transmisă lui B, care are nevoie de acea sumă pentru scopuri, direct sau indirect productive, prin intermediul casselor de economie, a băncilor şi societăţilor de asigurare.

In înţelegerea naturii naţional-economice a creditului, intervine o primă dificultate, prin faptul că forţa de dispoziţie asupra sumei economisite prin împrumut trece în proprietatea debitorului, iar creditorul socoteşte simultan dreptul de creanţă ca o parte din averea sa. In fapt, aceasta este, însă, o ficţiune. Dreptul creditorului asupra bunurilor viitoare nu are o concretizare actuală.

O a doua dificultate pentru înţelegerea naturii creditului provine din observarea că el poate să fie extins şi dincolo de totalul sumelor economisite şi disponibile pentru a fi împrumutate. Astfel, în caz de răsboi, se acordă Statului credite de consumaţie pe termen lung. Prin această operaţiune, se creiază, din nimic, o putere de cumpărare în folosul Statului, acordându-i-se credite, care nu rezultă din fonduri creiate prin producţiunea de bunuri, sau prin economisire. Acesta este cazul, îndeosebi, când Statul, în vreme de răsboi, se adresează băncii de emisiune, care, printr'o simplă multiplicare a biletelor în circulaţiune, îi acordă împrumuturi. Evident, această procedare are caracterul de inflaţie. Trebuie să se observe, însă, că creiarea de credit din nimic, prin formarea unei puteri de cumpărare adiţionale nu duce totdeauna imediat la inflaţie. Oridecâteori se sporeşte, concomi-

tent cu aceasta, şi producţiunea, nu se produce efectul inflaţiei şi nu se constată o urcare imediată a preţurilor.

In realitate, nu toate posibilităţile de dispoziţie reprezentate prin banii economisiţi se valorifică pe piaţă. Sume însemnate rămân un timp în cassele particularilor sau uneori, — în vremuri când lipseşte încrederea, — se tezaurizează „la ciorap" sau în lăzi. Cu drept cuvânt, s'a spus că moneda nu este decât „o posibilitate de cerere de bunuri rezervată". Deci, puterea de cumpărare creiată artificial nu este dăunătoare, nu urcă preţurile, cât timp prin ea se compensează ceeace am putea denumi „deficitul cererii".

Incontestabil, puterea de cumpărare adiţională, creiată prin credit, duce sigur la inflaţie, dacă este întrebuinţată în scopurile consumaţiunei. Intr'adevăr, dacă consumul sporeşte, prin aceasta se micşorează posibilităţile de formaţiune a capitalului, deci posibilităţile de alimentare a producţiunii cu mijloace necesare pentru continuarea şi desvoltarea ei. Drept urmare, producţiunea scade. Indată ce scade producţiunea, preţurile se urcă. Dacă puterea adiţională de cumpărare este întrebuinţată, însă, în producţiune, ea nu poate duce la inflaţie, decât după ce se epuizează utilizarea tuturor rezervelor de lucru ale ţării. O asemenea extindere a procesului de producţiune este posibilă numai dacă se produce o serie de capital corespunzătoare în toate fazele acestui proces, şi dacă există dispoziţii de mijloace suficiente pentru a cumpăra plusul de produse rezultat.

Care sunt efectele naţional-economice ale creditului?

Cu ajutorul creditului, capitalul se poate folosi în mod mai productiv, prin faptul că se trece din mâna celui care nu este în măsură să-l folosească în mod util, în mâna altuia, care este capabil să-l valorifice, sporind producţiunea naţională.

Creditul înlesneşte o sporire a capitalului real, printr'o folosire mai adecvată a forţelor de producţiune existente. Intr'adevăr, prin deschiderea de credite acordate întreprinzătorilor, băncile creiază în folosul acestora o putere de cumpărare nouă, cu ajutorul căreia întreprinzătorii pot să sporească întrebuinţare mijloacelor de producţiune şi deci să mărească anual cifra afacerilor.

Creditul înlesneşte, în acelaş timp, o întărire a tendinţei de concentrare a întreprinderilor. Intr'adevăr, nu numai prin faptul că societatea anonimă înlesneşte adunarea capitalului disponibil

în sume mari, folosind astfel o concentrare a întreprinderilor, dar, prin emisiunea de obligaţiuni, se face cu putinţă întreprinderilor să obţină cu împrumut sume considerabile, cu ajutorul cărora să-şi extindă afacerile.

Creditul stimulează producţiunea şi prin faptul că înlesneşte o distribuire a capitalului între diferite ramuri de întreprinderi şi între diferite ramuri de activitate economică, în modul cel mai adecvat posibil.

In acelaş timp, creditul înlesneşte desvoltarea vieţii economice, prin faptul că uşurează desfacerea mărfurilor pe o scară mare. Comerciantul detailist obţine mărfuri pe credit, în schimbul unei poliţe pe care comerciantul grosist o scontează la bancă. Fabricantul vinde pe credit mărfuri grosistului, în schimbul unei poliţe pe care şi el o scontează la bancă. Aceste mijloace uşurează sporirea tranzacţiunilor comerciale.

Creditul are, în acelaş timp, funcţiunea de a regula circulaţia monetară. Creditul creiază ceeace se chiamă „surogate de monedă", adică hârtii de credit, precum şi diferite operaţiuni de credit, care se substituie monedei, sporesc viteza ei de circulaţiune şi măresc cantitatea de mijloace de plată puse la dispoziţia economiei naţionale.

Insfârşit, creditul exercită şi o influenţă asupra desvoltării consumului. Cumpărarea pe credit şi plata în rate a unor obiecte mai scumpe pentru înzestrarea gospodăriei: mobile, maşini de cusut, aparate electrice, biciclete, automobile, radio, frigider, ş. a. m. d.

Dacă creditul are o influenţă atât de însemnată asupra desvoltării vieţii economice, abuzul de credit poate să prezinte desavantagii mari. In special, oridecâteori întreprinderile se împrumută peste puterea lor, la primul moment de criză ele se află în situaţia de insolvenţă, care are drept consecinţă pierderi în dauna institutelor de credit. Deasemeni, în deosebi pentru agricultură, încărcarea cu datorii prea mari, prin ipotecarea pământului — faţă de fluctuaţiunile de preţuri a produselor agricole, în perioadele de depresiune agricolă, adică de scoborîre a nivelurilor preţurilor produselor agricole —, are drept rezultat o insolvenţă generală a agricultorilor şi necesitatea unor operaţiuni de asanare, care sunt defavorabile, atât pentru instituţia creditului, cât şi pentru capacitatea de credit a agricultorilor.

Organizaţiile prin care se acordă credite sunt băncile. Aceste

instituţiuni, prin faptul că dau şi iau credite, în mod regulat, uşurează soluţionarea problemelor economice ale pieţii. Băncile au două funcţiuni: a) ele mijlocesc între persoanele care au la dispoziţie mijloace de plată şi persoanele care au nevoie de bani pentru întemeierea sau extinderea afacerilor lor; b) ele au rolul de a regula circulaţia monetară şi de plăţi.

Bănci au existat din timpurile cele mai vechi. Activitatea lor primitivă se limita, însă, la păstrarea de valori, încredinţate de particulari, şi la executarea de plăţi. Asemenea instituţiuni întâlnim în antichitate: în Babilon, Egipt, Grecia şi Roma, iar într'o formă mai nouă în republicele oraşelor italiene. In secolul al XII-lea, zarafii genovezi nu se ocupau numai cu schimbul monedelor, ci primeau, în acelaş timp, dela particulari, depozite de bani pentru păstrare, acordau împrumuturi, în forma aşa numitelor „cambii maritime", şi executau plăţi, pe baza depozitelor. Longobarzii au transplantat mai târziu afacerile lor de bancă în Franţa, Germania şi Anglia. Denumirea străzii unde sunt aşezate cele mai importante instituţii financiare din Londra, Lombard Street, are această origine.

Forma tipică de organizare a băncii moderne o întâlnim în creaţiunea Băncii din Amsterdam (1609) şi apoi în formaţiunea Băncii Angliei (1694). Aceste două aşezăminte din secolul al 17-lea, reprezintă tipul de organizaţie bancară modernă.

Amploarea răspunderii, ca şi dificultăţile şi diversitatea funcţiunii băncilor a impus, din timpurile cele mai înaintate, o diviziune a muncii, între diferite forme de bănci.

O poziţie specială au *băncile de emisiune*, care, prin funcţiunea lor de a emite bilete, au o uşurinţă specială de a creia putere de plată formală. Biletul de bancă este un mandat emis pentru o anumită sumă rotundă, plătibilă la prezentare. La origină el era un mandat asupra unui activ şi servea drept mijloc de circulaţie. Mai târziu, emisiunea s'a făcut şi în mod independent, cu presupunerea că o parte din biletele emise rămân în circulaţie şi nu se prezintă la plată. Banca de emisiune realizează prin aceasta, o economie de numerar şi un profit însemnat, din emisiunea de bilete fără acoperire de aur.

Celelalte bănci particulare îşi procură mijloacele financiare de care au nevoie de pe piaţă, prin strângere de depozite, care sunt capitaluri depuse la bănci pe termen scurt — *bănci de depozite sau comerciale* —, sau prin emisiunea de

scrisuri şi obligaţiuni ipotecare — **bănci ipotecare** sau **credite funciare**.

Băncile de depozit sau comerciale se împart în bănci de depozit propriu zise şi în bănci de afaceri.

Băncile de depozit propriu zise sunt acele care primesc depuneri, fie la vedere, fie pe termen şi care, drept urmare, nu fac decât împrumuturi pe termen scurt. **Băncile de afaceri** sunt bănci care dispun de capitaluri proprii foarte însemnate şi, în afară de aceasta, îşi mai procură mijloacele necesare pentru finanţarea întreprinderilor, prin emisiunea de obligaţiuni sau acţiuni.

Care sunt **funcţiunile naţional-economice ale băncilor**?

Cea mai importantă funcţiune este păstrarea elasticităţii mijloacelor de plată. Acesta este rolul principal al băncilor de emisiune, care au misiunea de a regula circulaţia monetară în fiecare ţară. Nevoia de mijloace de plată este elastică. Ea variază chiar în timpul unei luni: la 15 şi 1 ale lunei ca şi la sfârşitul unui trimestru este mai mare, datorită unor anumite plăţi, care se fac în mod periodic. Ea variază după sezon, în raport cu structura economiei naţionale: într'o ţară agricolă, la sfârşitul recoltei, este nevoie mai mare de bani pentru finanţarea recoltei; variază, în acelaş timp, şi în raport cu fluctuaţiunile vieţii economice.

Este, prin urmare, o problemă capitală a se adapta emisiunea de bilete de bancă la fluctuaţiunile nevoilor de mijloace de plată ale vieţii economice. Deaceea, în sistemul etalonului de aur liber, se creiază în jurul sâmburelui de aur — stocul metalic al băncii de emisiune — ceeace a fost denumit un „cordon elastic". Aceasta se face din următoarele consideraţiuni: a) nevoia de mijloace de plată este cu mult mai mare decât moneda metalică, de care poate dispune o economie naţională; b) nevoia de mijloace de plată este, fie periodic, fie în cursul unui an, elastică, fluctuantă; c) depozitul de metal preţios este rigid, în raport cu nevoile de mijloace de plată ale economiei naţionale.

Se pune întrebarea: cum se poate împiedica o abundenţă de mijloace de plată şi cum se poate realiza ca mijloacele de plată emise, în deosebi biletele de bancă, să se adapteze nevoilor economiei naţionale?

Aceasta se realizează prin două măsuri tehnice: prin sis-

temul de acoperire în aur a biletelor şi prin lichiditatea institutelor de emisiune.

In ce priveşte **sistemul de acoperire în aur a biletelor**, în decursul timpurilor, s'au experimentat mai multe metode.

1) Prima metodă este **fixarea unei limite maxime**. Această metodă a fost întrebuinţată de Banca Franţei. In momentul întemeierii Băncii Franţei, la 1800, exista numai o dispoziţie generală după care banca trebuia să păstreze între emisiunea de bilete, stocul de aur şi portofoliul de trate, un astfel de raport, încât să nu periclitezc convertibilitatea în aur a biletelor emise. Dela 1848, s'a fixat o limită maximă a emisiunii de bilete de bancă.

2) A doua metodă este **contingentarea biletelor emise fără acoperire de aur**. Acesta este sistemul Băncii Angliei, introdus prin legea lui Peel din 1848, bazată pe premisa, rezultată din experienţă, că piaţa poate absorbi o anume sumă de bilete peste moneda metalică existentă, fără nici un pericol. Această lege fixează un contigent de bilete neacoperite. Pentru acoperirea acestui contigent, limitat la început la suma de 14 milioane lire sterilne, servea o datorie veche a Statului, în sumă de circa 11 milioane lire sterline. Restul de bilete neacoperite cu aur era asigurat prin valori de Stat.

Acest sistem, un reflex al cunoscutei teorii cantitative, a creiat în practică anumite dificultăţi, prin rigiditatea lui. Deaceea, oridecâteori au fost momente de criză, legea lui Peel din 1848 a fost suspendată.

3) A treia metodă este **contingentarea indirectă a biletelor neacoperite**. Acest sistem a fost adoptat în 1875, când s'a înfiinţat Banca Reichului.

Este un sistem semi rigid, caracterizat prin următoarele elemente: a) Acoperirea în aur a biletelor de bancă emise este de o treime. In mod indirect, prin aceasta, se fixează o limită maximă de emisiune a biletelor de bancă.

b) Un impozit de 5% asupra emisiunii de bilete fără acoperire, care face posibil a se depăşi contingentul liber de impozite.

c) Emisiunea de bilete este limitată, prin anumite dispoziţiuni normative asupra genului de afaceri, nefiind posibil pentru banca de emisiune să acorde alte feluri de împrumuturi decât

cele prevăzute în statutul ei şi cari sunt limitate la acelea care fac imposibilă extinderea emisiunii în mod arbitrar şi la acelea cari garantează maximum de lichiditate.

Reforma monetară din Statele Unite din 1913 a fost influenţată de sistemul german. In Statele Unite, în fiecare din cele 12 mari ţinuturi există câte o bancă de rezervă federală. Aceasta are dreptul de a emite bilete de bancă, cu o acoperire de 40% în aur şi complet cu trate admise la scont în anumite condiţiuni. Convertibilitatea biletelor în aur este obligatorie. Cum şi tezaurul este obligat să converteazā biletele în aur, băncile de emisiune sunt obligate să ţină la tezaur un fond de conversiune în aur de 5%, calculat în acoperirea de 40%. Controlul asupra acestor 12 bănci de rezervă federale este exercitat de o instanţă centrală, denumită Federal Reserve Board, care le dirijează activitatea.

Pentru conducerea operaţiunilor lor, băncile de emisiune trebue să aibă o anumită atitudine faţă de cererile de scont. Cu alte cuvinte, băncile de emisiune trebue să ducă o **politică a scontului**.

Economistul **Adolf Wagner** distinge 4 mijloace prin care băncile de emisiune pot să-şi exercite această politică: 1) Respingerea dela scont a tratelor de origină speculativă; 2) Scurtarea termenelor de împrumut; 3) Restricţiunea generală de credit; 4) Fixarea taxei scontului. Dintre aceste patru mijloace, s'a recunoscut, în practică, că ultimele două: restricţiunea creditului şi fixarea taxei scontului, sunt cele mai însemnate.

In ceeace priveşte restricţiunea creditului, se observă că ea este mai avantajoasă decât urcarea taxei scontului, deoarece, pentru ca această ultimă măsură să aibă efectul aşteptat şi anume restrângerea indirectă a creditelor, taxa scontului trebue să fie foarte urcată, ceeace are însă desavantaje, pentru că paralizează desvoltarea activităţii economice. Uneori, deşi taxa scontului este urcată, sunt anumite categorii de întreprinderi, care folosesc creditul şi riscă să ajungă în dificultăţi care să creieze apoi necesitatea unor asanări a acestor instituţiuni căzute în insolvenţă. Cu toate acestea, manipularea şurubului taxei scontului, este preferabilă restricţiunii brutale a creditului, deoarece aceasta nu se poate face după norme obiective şi lasă în distribuirea creditului frâu liber preferinţei personale, ceeace este în dezacord cu necesităţile unei conduceri obiective a vieţii economice.

Urcarea şi scoborîrea taxei scontului au efecte foarte mari asupra vieţii economice. Prin urcarea taxei scontului, se scumpesc mijloacele de plată, deci şi creditul; se sporesc cheltuielile de exploatare şi, prin aceasta, se micşorează cifra de afaceri. Invers, printr'o scoborîre a taxei scontului, se ieftinesc mijloacele de plată şi creditul. Prin aceasta, se îmboldeşte desvoltarea vieţii economice. Taxa scontului redusă are un folos direct asupra vieţii economice interne. Când taxa scontului este ridicată, se favorizează importul capitalului străin, fenomen care vine indirect în ajutorul vieţii economice.

Este de mare însemnătate pentru viaţa economică să nu existe fluctuaţiuni repezi în ce priveşte mărimea taxei scontului. Cu toate acestea, cu cât o economie naţională este mai angrenată în economia internaţională, cum este cazul cu economia naţională a Angliei spre pildă, cu atât Banca Angliei este mai înclinată să varieze taxa scontului în raport cu necesităţile economice naţionale, în dependenţă de viaţa economică internaţională.

Dacă există însă un sistem puternic de bănci private care contracarează, prin politica lor de scont, politica scontului dusă la banca de emisiune, efectele schimbării taxei scontului asupra vieţii economice sunt foarte reduse. De aceea, este naturală tendinţa de concentrare a puterii de conducere a politicei monetare în mâna băncii de emisiune. Această tendinţă este justificată prin faptul că băncile particulare reuşesc să înlocuiască tot mai mult plăţile în numerar prin înregistrarea în cont, creind ceeace se chiamă moneda scripturală şi, pe această cale, facilitează expansiunea creditului, contracarând eventual politica de restricţiune a creditului pe care institutul de emisiune, care are rolul de a conduce piaţa monetară, o socoate în interesul economiei naţionale.

Băncile nu acordă credite numai prin transmisiunea de putere de cumpărare, ci şi creind, din nimic, putere de cumpărare adiţională. Acest mod de a acorda creditul se află însă totdeauna în limite bine precizate, deoarece o extindere a creditelor pe această cale poate să aibă drept consecinţe anumite pericole economice. In privinţa aceasta, tehnica bancară însăşi implică anume îngrădiri, în acordarea creditelor. Deprinderile de plăţi care există în anumite pieţe determină raportul cerut de piaţă între moneda curentă şi moneda scripturală. Acolo unde cecul este

răspândit, ca mijloc de plată, raportul cerut de piață între moneda scripturală a băncilor și moneda curentă este altul decât în țările în care nu există această deprindere a folosirii pe scară întinsă a cecului, ca mijloc de plată.

In ce privește băncile de emisiune, se știe că emisiunea de monedă nouă pe piață este legată de anumite reguli prescrise în statutul fiecărei bănci de emisiune. Banca de emisiune nu poate să facă decât următoarele operațiuni: scont, lombard și unele dintre băncile de emisiune au îngăduirea de a face operațiunea denumită „oppen market policy", care constă în cumpărarea și vânzarea de efecte de pe piață.

Băncile moderne se împart după operațiunile lor în: a) institute de credit pe termen scurt și b) institute de credit pe termen lung. Intre cele dintâi forme tipice de bănci sunt, în afara băncilor de emisiune, așa numitele bănci de depozite, în grupa cărora intră și băncile de credit mărunt, cu caracter cooperativ.

O p e r a ț i u n i l e p e t e r m e n s c u r t pe care le practică băncile sunt de două categorii: operațiuni active și operațiuni pasive.

O p e r a ț i u n i l e a c t i v e sunt acelea care se rezumă în plasarea mijloacelor de care dispune banca în diferite feluri de operațiuni de credit, iar o p e r a ț i u n i l e p a s i v e sunt acelea care înlesnesc procurarea de mijloace băncii.

Ceeace caracterizează activitatea băncilor, spre deosebire de aceea a altor genuri de întreprinderi economice, este tocmai împrejurarea că ele lucrează într'o foarte largă măsură cu mijloace străine, procurate pe căile pe care le vom preciza îndată.

A f a c e r i l e p a s i v e ale băncilor sunt următoarele: d e p u n e r i l e, care sunt de două categorii: depunerile spre fructificare și depunerile pentru executarea de plăți din ordinul clienților, care au drept scop însărcinarea băncii de a conduce operațiunile de cassă ale întreprinderii.

In ce privește d e p u n e r i l e s p r e f r u c t i f i c a r e, vom observa, în primul rând, că ele pot fi la vedere sau pe un termen, scurt sau mai lung, cu dreptul de a fi denunțat. Deponentul primește pentru suma depusă o dobândă. Dacă sumele sunt depuse la vedere, dobânda este foarte mică sau nu se plătește niciun fel de dobândă. Dobânda crește în raport cu lungimea termenului pentru care sunt depuse sumele. La cassele de economie, depunerile spre fructificare au un caracter mai permanent, pe câtă vreme la bănci, depunerile spre fructificare au un caracter cu mult mai fluctuant.

In ce privește p r i m i r e a d e p o z i t e l o r p e n t r u c o n d u c e r e a c a s s e i î n t r e p r i n d e r i l o r, vom observa că această operațiune este cea mai veche dintre operațiunile de bancă. Până în secolul al 18-lea, această operațiune s'a desvoltat în forma așa numitei circulațiuni girale (giro însemnează cerc, pe italienește). Prin această operațiune, se asigura serviciul plăților între diferiți clienți, prin mijlocirea băncii. Din secolul al 17-lea, sau adăugat afacerile de compensație care constau în compensarea creanțelor diferitelor bănci.

Circulația girală este acea formă de plăți între clienți, care se face prin înregistrarea în cont, — conturile se încarcă și se descarcă în modul respectiv. Aceste operațiuni au fost mult ușurate, îndată ce s'a introdus cecul. Cecul este emis de bănci, fie direct, fie pentru contul curent. Banca plătește cecul la prezentare, în numerar.

Importanța cecului a crescut, în raport cu desvoltarea operațiunilor girale, precum și a operațiunilor de compensație.

Băncile pot să deschidă credite, care se utilizează prin emisiunea de cecuri. Banca deschide un credit de o sumă determinată, unui client. Clientul emite cecuri celor cărora le datorează anume sume de bani. Aceste cecuri se prezintă la bancă, care le onorează, plătind numerarul. Prin această operațiune, se sporesc, într'un mod apreciabil, mijloacele de circulațiune și volumul creditului, chiar peste limitele trasate de depunerile existente în bănci. Se creiază, astfel, o afacere activă, care premerge unei afaceri pasive (trebue să amintim că această operațiune a băncilor poate să ducă uneori la inflație; deasemeni, când această operațiune nu se face în anumite limite bine precizate, poate să aibe anumite consecințe defavorabile, cu privire la lichiditatea băncilor).

Băncile mari nu plătesc dobânzi pentru depunerile la vedere care se fac în cadrul conducerii cassei, ci dimpotrivă ele reclamă întreținerea unui cont activ din partea întreprinderilor respective. Desvoltarea circulațiunii girale a dus în mod firesc la o circulație compensatorie între bănci. Astfel, s'a creiat c a s s a d e c o m p e n s a ț i e, s a u d e c l e a r i n g, care are drept scop să înlesnească o lichidare între creanțele dintre diferitele bănci, folosin-

du-se numerarul numai pentru achitarea soldurilor, iar restul compensându-se în cont.

In desfăşurarea operaţiunilor active ale băncilor se observă două directive: siguranţa plasamentului şi corespondenţa de termene ale operaţiunilor active cu operaţiunile pasive.

In ce priveşte siguranţa plasamentelor, ea are forme cu totul diferite. Nu este totdeauna necesar ca banca să ceară o garanţie materială; de cele mai multe ori, este suficientă răspunderea personală a debitorului. In această privinţă, pentru ca băncile să cunoască solvabilitatea debitorilor, ele organizează anumite servicii de informaţie asupra situaţiunii materiale a clienţilor lor.

In ce priveşte corespondenţa termenelor între afacerile active şi afacerile pasive, vom observa că băncile care au mijloacele procurate prin depozite cu un caracter flotant nu acordă decât credite pe termen scurt. Această regulă este strict respectată, în deosebi de băncile de emisiune, care nu pot să acorde credite în scont decât pe trei luni şi numai creditele cu caracter agricol pe cel mult nouă luni.

Scontul este operaţia cea mai caracteristică băncilor. El constă în achitarea de bănci a unei poliţe, iar reescontul este scontarea unei poliţe, scontate de o bancă, la banca de emisiune.

Putem deosebi scontul de poliţe şi scontul de trate. Poliţa este o obligaţie de plată, luată de cel care o subscrie; trata este un ordin de plată către un terţ ca să facă o plată. Trata capătă o siguranţă perfectă, în momentul când acela în ordinul căruia este trasă a acceptat-o. O trată acceptată este foarte sigură. Mai sigură este însă poliţa de mărfuri. Această poliţă capătă o siguranţă urcată, prin semnătura băncii locale, care o primeşte la scont şi apoi o trece la reescont. Cum poliţele corespund afacerilor comerciale de vânzare cumpărare încheiate, emisiunea de poliţe se adaptează circulaţiunei afacerilor pe piaţă.

Dar, băncile admit uneori credite sub forma de trate, care se emit cu scopul de a se înlesni o expansiune a afacerilor întreprinderilor industriale. Aceste trate, care nu au la bază o afacere comercială de cumpărare vânzare care să fie precedentă emiterea ei, ci perspectivele unei afaceri viitoare, sunt expuse la primejdii, oridecâteori clienţii cărora li s'au acordat credite pe această bază, ajung la insolvenţă. De aceea, băncile trebue să fie foarte

precaute în această privinţă şi să examineze tratele pentru a constata dacă ele rezultă din afacerile comerciale încheiate.

A doua operaţiune activă a băncilor este lombardul, adică creditul acordat pe amanet de hârtii de valoare, purtătoare de dobândă. In ce priveşte aceste operaţiuni, pentru ca să existe maximum de siguranţă, se prescriu anume limite maxime până la care se acordă aceste credite. Deasemeni, este prevăzută regula ca valoarea pentru care se primesc aceste titluri în garanţie să se stabilească totdeauna în raport cu cursul zilei. In cazul când cursul efectelor depuse scade, deci garanţia se micşorează, clientul este obligat să completeze garanţia cu plusul corespunzător de valoare.

A treia operaţiune activă a băncilor este contul curent, care constă într'o deschidere de credit în cont, pe care o anumită bancă o operează în favoarea unui client. Contul curent poate să fie deschis unei întreprinderi comerciale sau unei întreprinderi industriale. Contul curent deschis unei întreprinderi comerciale este preferat de bănci ,din cauză că el are o mobilitate mare: este garantat din plăţile clienţilor comerciantului, care foloseşte creditul în cont curent, astfel încât şi siguranţa şi lichiditatea băncii este asigurată.

Contul curent deschis întreprinderilor industriale de bănci este expus la anumite riscuri, prin însăşi natura operaţiunilor industriale. Deobiceiu, se spune că o întreprindere industrială are nevoie de credite de exploatare pe termen scurt şi de credite de investiţiune pe termen lung. Cel dintâiu credit poate să-l obţină dela băncile de depozite; creditele de investiţiune, numai prin emisiunea de acţiuni sau obligaţiuni industriale. In realitate, însă, creditul de exploatare al industriilor nu are un caracter determinat de credit pe termen scurt, deoarece, pe când mărfurile care circulă în comerţ şi care sunt la baza poliţelor emise de comercianţi pot să servească drept garanţie pentru bănci, prin faptul că prin vânzare-cumpărare se lichidează poliţele respective la termen scurt, materiile prime pe care le cumpără industria, prin creditele obţinute dela bănci, au circulaţie mai lungă.

In afară de aceasta, creditele acordate, de bănci, în cont curent industriilor, sunt uneori întrebuinţate pentru investiţiuni, ceeace creiază o imobilizare a sumelor acordate industriilor. Pedealtăparte, când nu se produce o asemenea deviere a scopului

creditului luat de industrie, prin plasarea lui în investițiuni, contul curent acordat unei industrii de o bancă, este favorabil, prin împrejurarea că întreprinderea industrială are o circulație mai vie a conturilor, astfel încât banca poate să tragă profit însemnat de pe urma unor asemenea operațiuni.

Insfârșit, băncile mai practică și **afacerile de speculație**, care constau în deosebi în înlesnirea operațiunilor de emisiune, fie că este vorba de emisiunea de împrumuturi de Stat sau comunale, fie că este vorba de emisiuni de acțiuni pentru diferite întreprinderi, pentru întemeierea întreprinderilor, sau pentru sporirea capitalurilor întreprinderilor, sau pentru fuzionarea întreprinderilor.

In legătură cu aceste operațiuni, banca participă la comerțul de efecte, în deosebi sub forma **operațiunilor de arbitraj**, adică de speculațiune asupra diferențelor de curs, în timp sau în spațiu.

In afară de băncile de depozit, există așa numitele **bănci de afaceri sau societăți de finanțare**. Aceste instituțiuni de credit se deosibesc de băncile de depozit, atât prin operațiunile lor pasive, cât și prin operațiunile active. Ele nu-și procură capitalul prin depozite. Aceste depuneri fiind pe termen scurt, nu pot fi folosite în operațiunile pe termen lung, care sunt determinate de caracterul operațiunilor de înființare a întreprinderilor sau de sporire a capitalului întreprinderilor, ș.a.m.d. Deaceea, aceste bănci au capitaluri proprii foarte însemnate, iar capitalurile de care au nevoie pentru a înlesni operațiunile de finanțare a întreprinderilor și le procură prin emisiunea de obligațiuni sau de acțiuni.

Asemenea societăți de finanțare sau bănci de afaceri există în toate țările capitaliste și industriale. In urma legislației de control asupra băncilor, care s'a desvoltat în toate țările după răsboiul mondial, prin care s'a interzis băncilor de depozite să acorde credite pe termene lungi și să participe la operațiuni de finanțare a industriei, s'au creeat asemenea instituțiuni de credit specializate pentru finanțarea întreprinderilor.

In ce privește desvoltarea băncilor, observăm, în decursul timpului, o **tendință de concentrare a băncilor**. Aceasta se manifestă prin desvoltarea unui număr mai limitat de bănci, cu capitaluri foarte însemnate, care lucrează prin așa numitul sistem al filialelor. Băncile mari, aflate în centrele dife-

ritelor State, întemeiază sucursale sau afiliațiuni în centre provinciale, cu ajutorul cărora colectează depunerile și asigură necesitățile de credit ale regiunilor respective, unde funcționează.

Băncile mici și mijlocii nu pot să prospereze, din cauza costului urcat al creditelor, datorită raportării cheltuelilor generale la o cifră de afaceri mai scăzută.

Băncile de credit mai mărunt capabile să se desvolte sunt numai acelea cu caracter cooperativ, fie sub forma de bănci **tip Reifeisen**, fără capital dar cu răspundere nemărginită, care își găsesc astfel o bază de credit, în această răspundere nemărginită, fie de **tip Schultze-Delitsch**, care sunt cu participare la capital.

Incă dela sfârșitul secolului trecut, Adolf Wagner a pus chestiunea dacă, față de concetrarea care se observă în organizarea băncilor, nu este cazul ca ele să se statizeze. Adolf Wagner socotea că toate afacerile de bancă, cu excepțiunea celor cu caracter speculativ, sunt susceptibile, atât din punct de vedere tehnic cât și din punct de vedere economic, de a fi exploatate ca întreprinderi de Stat sau comunale. In special, banca de emisiune, banca ipotecară și casa de economii, socotea Adolf Wagner că sunt proprii ca să fie exploatate în forma regiei de Stat.

In ce privește băncile de emisiune, s'a obiectat însă că, dacă îmbracă forma întreprinderii de Stat, se vor găsi într'o dependență față de guverne, ceeace ar înlesni Statului să facă apel la creditul lor, oridecâteori ar avea un deficit în buget. Prin aceasta, s'ar produce inflație și moneda s'ar deprecia. La această obiecțiune, se poate răspunde că dacă statutul băncii de emisiune precizează limitele și formele în care Statul poate să facă apel la creditul băncii de emisiune, așa cum există dealtminteri și în statutele băncilor de emisiune organizate în forma unor societăți anonime cu capital particular, această primejdie este înlăturată. Dealtminteri, în împrejurări excepționale, ca spre pildă răsboiul, fie că banca de emisiune este bancă de Stat sau este bancă particulară, dacă Statul nu poate să-și alimenteze necesitățile excepționale, prin sporirea impozitelor, sau prin împrumuturi interne sau externe, el recurge în mod fatal la inflație, obligând Banca Națională să emită bilete suplimentare și să le dea Statului, în forma de împrumuturi. In fapt, există bănci de emisiune de Stat care au funcționat foarte bine, în vremuri normale, cum este cazul Băncii Suediei, a Bulgariei și a Rusiei di-

nainte de răsboi. In ce priveşte Banca Rusiei, s'a observat că dependenţa de Stat a fost uneori defavorabilă. Astfel, la 1894, în Statutul Băncii Rusiei s'au introdus operaţiuni cu caracter speculativ, care erau menite să înlesnească finanţarea industriei şi deschiderea de credite pentru asistenţa unor întreprinderi aflate într'o situaţie dificilă.

In favoarea băncii de Stat s'a adus argumentul că la întreprinderile de bănci de emisiune cu capital privat ar preeumpăni interesul capitalului privat pentru dividendul provenit din emisiunea de bilete de bancă. Acest argument nu este însă valabil, deoarece în toate convenţiunile încheiate între Stat şi băncile de emisiune cu caracter privat se prevede o participare progresivă a Statului la beneficiul realizat. Temerea dependenţei de Stat a băncilor de emisiune organizate în formă de regii publice este mare, în deosebi după experienţele defavorabile din timpul răsboiului mondial. La conferinţa internaţională dela Bruxelles din 1920 s'a stabilit un acord general pentru recomandarea organizării băncilor de emisiune în forma de întreprinderi particulare.

Mult mai potrivită pare forma de întreprindere de Stat sau comunală pentru institutele de credit funciar rural, pentru cassele de economii sau centrele de credit cooperativ.

Insfârşit, o altă funcţiune a creditului este încadrarea circulaţiunii plăţilor interne în organizarea de plăţi internaţionale. Această funcţiune se îndeplineşte, în regimul etalonului de aur, cu ajutorul politicei scontului, care este mijlocul cel mai însemnat în această privinţă. Indată ce banca de emisiune urcă taxa scontului, această măsură atrage în ţara respectivă capitalurile străine, stimulând oferta de aur şi devize. Simultan, însă, cererea de aur şi devize scade, deoarece taxa urcată a scontului micşorează cifra afacerilor. Amândouă aceste împrejurări conlucrează la exercitarea unei presiuni asupra cursului schimbului. Cum cursul schimbului depinde şi de alte împrejurări şi are o importanţă mai redusă pentru desvoltarea vieţii economice decât modificarea taxei scontului, nu este de recomandat a se folosi această metodă a urcării taxei scontului pentru a se uşura plăţile în străinătate. Deaceea, această metodă este înlocuită, sau în orice caz complectată, prin politica de devize, urmată de banca de emisiune şi care constă în cumpărarea şi vânzarea de devize.

DESPRE COMERŢ.

Preţul, moneda, creditul, transportul, sunt fenomene care intră în cadrul circulaţiunii schimbului. Comerţul este ultimul inel.

Inţelegem prin comerţ cumpărarea şi vânzarea de bunuri economice, în mod profesional, în scopul realizării unui profit.

Comerţul exercită funcţiunea de apropiere a producătorilor de consumatori. Indată ce, prin diviziunea muncii, satisfacerea trebuinţelor nu se mai face prin munca proprie a fiecărei gospodării, se iveşte necesitatea unui organ care să facă legătura între producător şi consumator. Acesta este funcţiunea comerţului.

La un anumit grad al circulaţiunii bunurilor, comerţul ajunge o activitate specializată, care formează baza unei profesiuni, pentru cel ce o întreprinde. De aceea, în procesul de diviziune socială a muncii, comerţul se găseşte alături de celelalte forme de activitate economică: agricultura, industria, transporturile, băncile, asigurările, egal îndreptăţit.

Comerţul este, astfel, un inel, în lanţul funcţiunilor economice ale societăţii moderne, întemeiată pe diviziunea muncii şi pe circulaţia mărfurilor. Funcţiunea comerţului este să uşureze transmisiunea bunurilor, sau dintr'un stadiu de producţiune într'altul, sau dela producător la consumator. Aceasta a doua funcţiune o exercită comerţul mic sau de detaliu, care se deosebeşte prin faptul că comerciantul are un raport direct cu consumatorul.

Comerţul poate fi exercitat numai înlăuntrul unei economii naţionale: este comerţul intern; sau poate avea loc între două sau mai multe economii naţionale: este comerţul extern.

Comerţul apare din timpurile cele mai primitive ale omenirei.

La începuturile lui, deosebim două forme: sau popoarele înapoiate fac comerţ cu popoarele aflate pe o treaptă superioară a culturii, sau popoarele care se află pe aceeaş treaptă a culturii fac comerţ între ele.

La întâia categorie, comerţul se manifestă în forma următoare: membrii unui trib sau ai unui popor mai progresat joacă rolul activ; ei organizează expediţiuni în ţinuturi îndepărtate, cu misiunea de a deprinde triburile primitive cu schimbul normal de produse. Forma în care are loc acest comerţ este denumită

„comerţ mut". Această formă se explică prin ostilitatea care domneşte în timpurile primitive, împotriva străinilor şi care exclude orice contact direct. Istoria ne relevează această formă a comerţului mut, în comerţul pe care îl exercitau Cartaginezii. Ei alegeau un loc pe coasta nord-africană, unde făceau comerţ cu triburile mai primitive, în modul următor: depuneau produsele lor într'un anume loc, apoi plecau; se întorceau după o bucată de timp şi găseau o cantitate de alte produse. Dacă socoteau că acea cantitate de produse nu este suficientă o lăsau acolo, plecau din nou şi când se întorceau găseau cantitatea sporită. Faptul că ei nu luaseră prima contitate era interpretat de reprezentanţii tribului primitiv ca un semn că aducătorii de mărfuri nu erau satisfăcuţi cu preţul depus de ei.

Intâi s'a desvoltat comerţul exterior şi apoi comerţul interior. Aceasta se explică prin faptul dăinuirii, timp de secole, a formei de organizare economică cunoscută sub numele de economie casnică, închisă. Comerţul l-au exercitat, la început, popoarele de coastă (Fenicienii, Cartaginezii) care fac expediţiuni pe mare şi încep să schimbe mărfurile produse în ţara lor cu mărfurile din alte ţinuturi îndepărtate.

Dar şi pe continent s'a desvoltat, în timpurile primitive, un comerţ, aşa numitul comerţ de caravane. Astfel, Arabii au organizat, în timpul evului mediu, acest comerţ, pe o scară foarte întinsă. Caracteristic este că ei adunau capitalurile necesare dela mai mulţi tovarăşi, constituind cea dintâi formă de asociaţie, apropiată concepţiei moderne de societate anonimă. Comerţul caravanelor are o importanţă deosebită. Prin el se exportau piei, ulei, plante şi metale preţioase şi se importau ştofe, mătăsuri şi alte articole de lux.

In antichitate, popoarele care au exercitat pe o scară însemnată comerţul sunt Fenicienii; mai târziu Grecii şi apoi Romanii.

Un progres, în desvoltarea comerţului, s'a realizat odată ce, în deosebi în timpul Romanilor, s'au unificat instituţiunile de drept, s'a creiat o monedă şi s'au stabilit reguli de plăţi.

La începutul evului mediu, constatăm o stagnaţiune în desvoltarea comerţului, datorită întoarcerii la formele primitive ale economiei casnice, atât în ce priveşte gospodăria ţăranilor cât şi gospodăria marilor seniori. Mai târziu însă, în republicele comerciale italiene, s'a desvoltat un comerţ foarte întins. Aceste

republici italiene au ajuns să aibe un monopol asupra comerţului din Mediterana. In acelaş timp, oraşele nordice s'au unit în aşa numita Hansă şi au dominat comerţul din mările nordice. Indată după descoperirea Americii şi a drumului prin capul Bunei Speranţe spre Indii, rând pe rând şi-au contestat dominaţia asupra mărilor Portugalia, Spania, Anglia, Franţa şi Olanda.

In secolele 17 şi 18, Anglia a ajuns la hegemonie comercială datorită, pedeoparte poziţiei sale insulare, care i-a înlesnit să stăpânească drumurile de comerţ pe mare, şi pedealtăparte politicei mercantiliste restrictive, prin care ea a limitat, în favoarea flotei sale naţionale, transportul mărfurilor, atât din Anglia spre celelalte ţări, cât şi din celelalte ţări spre Anglia.

In secolul al 19-lea, comerţul intern a luat o desvoltare foarte mare, în primul rând ca urmare a revoluţiunii industriale realizate începând dela sfârşitul secolulului al 18-lea, care, introducând şi înlesnind să se desvolte tipul nou de organizare industrială a fabricei, a creiat posibilitatea de satisfacere în massă a trebuinţelor, precum şi necesitatea de a se descoperi pieţe tot mai mari de consumatori, care să asigure desfacerea surplusului produselor. In aceeaşi vreme, ceeace a contribuit la desvoltarea comerţului este perfecţionarea sistemului de transport şi comunicaţii, precum şi creiarea unui sistem monetar şi de credit. Această împrejurare a determinat, în acelaş timp, şi o schimbare a caracterului comerţului intern. Inainte vreme, comerţul intern se făcea în deosebi la târguri şi bâlciuri; el avea, prin urmare, un caracter drumeţ. Comerţul interior a căpătat, în secolul al 19-lea un caracter de comerţ aşezat, paralel cu desvoltarea centrelor de populaţie urbană, a oraşelor, unde comerţul se aşează şi exercită o înrâurire puternică asupra desvoltării vieţii economice.

Desvoltarea comerţului are o influenţă deosebită asupra mersului vieţii economice în genere. Comerţul stimulează producţia. Exercitând rolul de depozitare a mărfurilor, comerţul ajunge, în momentele de criză, la dificultăţi: desfacerea mărfurilor se face mai lent. Dificultăţile comerţului antrenează dificultăţi pentru producătorii mărfurilor pe care le distribue comerţul. Deaceea, crizele comerciale au tendinţa să se transforme şi în crize industriale. In această privinţă, s'a socotit că desvoltarea comerţului este factorul care a favorizat apariţia crizelor comerciale şi apoi a crizelor industriale, prin faptul că, despărţind pe pro-

ducător de consumator, a lipsit pe cei dintâi de posibilitatea de a judeca capacitatea de cumpărare a celui de al doilea, comerțul exercitând o funcțiune de anticipare a trebuințelor, prin comenzile date fabricilor, în vederea aprovizionării sale.

Comerțul a jucat un rol deosebit în desvoltarea ordinei capitaliste moderne. Datorită comerțului, care a stârnit necesități, înlesnind aprovizionarea cu bunuri de toate categoriile a consumatorilor, exercitând astfel rolul de a trezi necesitățile latente ale consumatorilor, scoborînd în straturile din ce în ce mai joase consumul diferitelor articole, a contribuit, prin aceasta, la mărirea continuă a cifrei afacerilor și deci a volumului producțiunii naționale. Rolul pe care l-a exercitat comerțul în desvoltarea sistemului capitalist se vădește și prin creșterea continuă a numărului întreprinderilor comerciale, în secolul al 19-lea, în toate Statele. Dela un recensământ profesional la altul, cifra întreprinderilor comerciale a sporit, în mod continuu.

Rolul economic al comerțului constă, cum am arătat, în separarea producătorului de consumator. Prin aceasta, comerțul înlătură o cheltuială de prisos pe care ar face-o producătorul, organizând el însuși desfacerea produselor sale; el stimulează producția, comerciantul dând comenzi fabricantului și, prin aceasta, urcând desfacerea produselor.

Comerțul contribue deasemeni la desvoltarea mijloacelor de transport, de care are absolută necesitate pentru a transporta marfa la distanțe din ce în ce mai mari.

Insfârșit, comerțul este factorul decisiv, care a contribuit la organizarea și desvoltarea sistemului monetar și de credit, pedeoparte prin faptul că el nu se poate lipsi de monedă ca etalon și ca mijloc de schimb, iar pedealtăparte pentrucă are nevoia de a face uz de credite, pentru sporirea tranzacțiunilor.

Comerțul prezintă și anumite desavantaje, din punct de vedere economic. Separațiunea producătorului de consumator, prin apariția comerțului, face ca procesul de producțiune să devină un scop în sine, ceeace împiedică pe producător, din lipsa de contact direct cu consumatorul, să judece el însuși posibilitățile de desfacere a mărfurilor pe care le produce.

In ce privește aserțiunea că consumatorul este speculat de comerciant, aceasta nu trebue să fie acceptată, în mod generic. Sunt anumite escrescențe în organizația comercială, care se concretizează prin manifestări de speculațiune. Astfel, organizarea

comerțului în lanț, adică interpunerea între producător și consumator a unui număr mare de intermediari scumpește produsele și defavorizează pe producător și pe consumator.

Organizarea întreprinderilor comerciale a fost expusă unor transformări însemnate. In comerț, ca și în celelalte ramuri de activitate economică, observăm tendința de specializare și de concentrare. Această tendință se constată, în primul rând, în comerțul de detaliu, comerț care se caracterizează prin contactul direct al comerciantului cu consumatorul.

In comerțul de detaliu, s'au desvoltat două forme noui de întreprinderi capitaliste: magazinele de specialitate și marile magazine. Magazinele de specialitate sunt magazine care se limitează la desfacerea unui număr redus de articole dintr'o anumită specialitate și uneori chiar la anumite calități, fie calități mijlocii, fie calități superioare. Aceste magazine sunt organizate de o întreprindere capitalistă mare, care creiază, în acelaș oraș sau uneori chiar în mai multe orașe, sucursale, în diferite cartiere, care au aceeaș înfățișare exterioară. Organizarea magazinelor de specialitate are avantajul aprovizionării în mare a mărfurilor, deci în condițiunile cele mai avantajoase și apoi distribuția directă la consumatori în cantități mari, deoarece ea are loc într'un număr mai mare de magazine, organizate în diferitele cartiere ale aceluiaș oraș sau în diferite orașe.

Marile magazine sunt bazate pe principiul concentrării într'o clădire imensă a tuturor ramurilor de comerț de detaliu. Principiul fundamental al marelui magazin este catalogarea nelimitată de mărfuri. Marele magazin își ia ca deviză să furnizeze clientului toate articolele de care are nevoie, dela articolele necesare pentru copiii născuți, până la articolele necesare înmormântării. Această deviză se realizează prin concentrare, într'o clădire imensă, cu multe etaje, pe o suprafață foarte întinsă a tuturor categoriilor de produse necesare pentru viața omului.

Aceste organizațiuni au introdus metode noui de cumpărare și de vânzare.

In ce privește metoda de cumpărare, marile magazine se aprovizionează direct dela fabrici. Prin marele consum de diferite articole, ele influențează producțiunea fabricei, subordonează necesităților lor, producțiunea uneia sau mai multor fabrici. Uneori, marile magazine se cointeresează în activitatea unor anu-

mite fabrici; alteori organizează ele înşile fabricaţia unora din produse.

In ce priveşte desfacerea, metodele de vânzare sunt absolut schimbate, în raport cu cele aplicate în vechiul comerţ de detaliu. Intrarea în marile magazine este liberă. Nimeni nu este întrebat dacă cumpără şi ce cumpără. Preţurile sunt afişate şi fixe.

Aceste organizaţiuni au exercitat o influenţă asupra vechei organizaţii a comerţului de detaliu, în sensul eliminării din organizarea comercială a unui însemnat număr de detailişti. Deaceea, s'au dus pretutindeni lupte împotriva marilor magazine.

Marile magazine au găsit, în timpul din urmă, o concurenţă printr'o formă nouă, aceea a magazinelor cu preţ unic, care se deosebesc de marile magazine prin faptul că ele se limitează, în diferite branşe, la articole de calitate mijlocie sau inferioară, grupând în acelaş raion articole diferite, care au însă acelaş preţ: preţ unic.

Această organizare nouă prezintă în acelaş timp şi însemnătatea unei concentrări de capital în comerţul de detaliu.

Aceste forme capitaliste de comerţ de detaliu au făcut să se limiteze din ce în ce mai mult rolul comerţului de gros. Astăzi, în ţările unde s'au desvoltat marile magazine şi magazinele de specialitate, rolul comerciantului grosist, care consta în aprovizionarea în mare şi depozitarea mărfurilor pentru a le distribui la comercianţii detailişti, a devenit din ce în ce mai puţin însemnat, iar, în unele ramuri de activitate comercială a dispărut complet. Categorii întregi de întreprinzători grosişti au trebuit să închidă porţile.

O altă tendinţă, care se observă în comerţul de detaliu, este apropierea producătorului de consumator sau invers al consumatorului de producător.

Apropierea producătorului de consumator se constată în organizarea distribuţiei directe a produselor fabricate de anumite mari unităţi industriale, prin excluderea comercianţilor.

Apropierea consumatorului de producător se manifestă prin organizarea cooperativelor de consum. Cooperativele de consum s'au desvoltat în deosebi în centrele mari de populaţie, unde există o cerere concentrată de produse de acelaş fel şi joacă un rol însemnat în sistemul de distribuţie a mărfurilor. Cooperativele de consum au rolul de a aproviziona direct masele mari de con-

sumatori, în deosebi consumatorii din lumea proletară, dar şi consumatorii din clasele de mijloc, cu articolele necesare întreţinerii vieţii lor, în condiţiuni avantajoase, prin excluderea profitului comercial.

Cooperativele de consum se bazează pe principiul risturnei, care se plăteşte, la sfârşitul fiecărui an, din beneficiul realizat în raport cu consumul anual al fiecărui membru al cooperativei.

Comerţul mare sau „cu ridicata" are astăzi ca domeniu exclusiv materia primă şi semifabricatele; el este concentrat la bursă.

Bursa este o piaţă care funcţionează zilnic pentru bunurile de schimb reprezentative sau fungibile, adică bunuri care au astfel de însuşiri, încât o cantitate poate fi înlocuită cu altă cantitate. La bursă, se lucrează cu tipuri şi cu standarde, care sunt desemnate după anumite însuşiri ale lor. Cele mai fungibile mărfuri care se tratează la bursă sunt: moneda, surogatele de monedă şi hârtiile de valoare. Materia primă şi semifabricatele joacă şi ele un rol foarte însemnat. La început, comerţul de bursă se ocupa mai ales cu moneda şi cu surogatele de monedă. Comerţul de schimb, organizat în organizaţiile comercianţilor din Veneţia, Florenţa, Genova şi mai târziu în Olanda, în Anglia şi în Germania a fost la origină prima manifestare a comerţului de bursă. Apoi, s'a introdus, pe lângă surogatele de monedă, sau comerţul cu schimbul, comerţul cu obligaţiuni şi acţiuni.

Astăzi, bursele se împart pretutindeni în burse de monedă, burse de efecte şi acţiuni şi burse de mărfuri.

La bursă, sunt mai multe tipuri de afaceri. Este tipul afacerii „cassa", în care livrarea şi plata se fac imediat. Dar, cea mai caracteristică este afacerea de credit, în care se folosesc diferenţele de preţ, în spaţiu sau în timp, în legătură cu diferite mărfuri. Folosirea diferenţei de preţ în spaţiu, adică a diferenţei care există între preţul dela o bursă dintr'o ţară, faţă de preţul dela o bursă din altă ţară, dă naştere la aşa numita afacere de arbitraj; iar diferenţa de preţ care se reclamă în timp dă naştere la aşa numita afacere pe termen.

Afacerea pe termen poate să aibe un caracter speculativ. Intr'adevăr, acest fel de afaceri se bazează pe calcularea avantajului în perspectivă pe care-l poate realiza cineva, care vinde o marfă la o anumită dată cu un anumit preţ, în aşteptarea că în acel moment preţul va fi mai scăzut şi el va putea să reali-

zeze diferenţa. Uneori, în aceste afaceri pe termen, nici nu se livrează în natură, ci la termenul respectiv se lichidează diferenţa de preţ.

In cazul acesta, operaţiunea pe termen este o simplă speculaţiune, care se face în două sensuri: à la hausse şi à la baisse. Fiecare din cele două tendinţe aflate la bursă se concretizează în două partide: partida hausse-iştilor şi partida baisse-iştilor. Aceste două partide au adeseori un rol însemnat, prin aceea că înlesnesc nivelarea diferenţelor de preţuri în timp, care se produc datorită altor împrejurări.

Tranzacţiunile de mărfuri la bursă sunt mai favorabile, chiar decât tranzacţiunile din pieţele obişnuite, datorită următoarelor împrejurări: piaţa bursei poate fi mai uşor cunoscută decât o altă piaţă, căci la bursă există informaţiuni asupra stocului de mărfuri, asupra întinderii cererii şi ofertei, ceeace înlesneşte a calcula un preţ mai exact decât în pieţe obişnuite; în al doilea rând, la bursă există publicitatea preţurilor, — în fiecare zi se stabilesc cursuri în mercurialele pentru diferite articole; în al treilea rând, afacerile în bursă se fac uşor, printr'o simplă încheiere (Schluss). Uneori însă afacerile pe termen au anumite efecte defavorabile. Cu toate acestea, trebuie să observăm că riscul oscilaţiunilor este preluat de speculanţii de bursă, ceeace liberează de risc pe comercianţi.

Bursa joacă un rol însemnat pentru economia naţională, în deosebi în ce priveşte bursa de valori, pentrucă înlesneşte vânzarea şi cumpărarea, pe scară mare. Stabilirea cursului la bursă facilitează, apoi, operaţiunile de emisiune de capitaluri, care înlesnesc aprovizionarea cu capitaluri a întreprinderilor industriale, bancare şi comerciale, prin emisiuni de acţiuni sau emisiuni de obligaţiuni. Deasemeni, bursa înlesneşte şi Statului, ca, prin cotarea cursului valorilor emise de el, să se creieze o piaţă de efecte, unde Statul poate să apeleze, în cazul când are nevoie să emită noui împrumuturi.

Cu toate că comerţul exterior s'a desvoltat înaintea comerţului interior, evoluţia s'a făcut în sensul mai întâi a intensificării comerţului interior. Dar, odată cu formarea Statelor capitaliste industriale, cu aşezarea ordinei economice capitaliste, comerţul exterior a căpătat o desvoltare foarte mare. Acest fapt este un rezultat al necesităţii Statelor industriale de a se aproviziona cu materii prime şi cu materii alimentare, pentru a face

faţă necesităţilor de producţiune şi necesităţilor de asigurare a existenţei lucrătorilor industriali şi a exporta fabricatele industriei lor.

Comerţul exterior are un caracter îndoit. O ţară vinde produsele sale unor alte ţări şi cumpără alte produse de care are nevoie, din alte ţări.

Prin acest caracter îndoit, se înţelege repede că plata în comerţul exterior se face, în fapt, în mărfuri şi numai diferenţele între valoarea cantităţilor importate şi între valoarea mărfurilor exportate, care nu pot fi lichidate pe această cale, sunt lichidate prin monedă. Din această cauză s'a dat o foarte mare importanţă, la începuturile desvoltării economice moderne, soldului activ al balanţei comerciale. Balanţa comercială favorabilă însemna un import de aur şi de alte metale monetare. Concepţia mercantilistă era aceea a încurajării unei balanţe comerciale favorabile, care facilita acumulare de metale.

Este, însă, numai în parte exact că o balanţă comercială favorabilă se traduce printr'un spor de metale preţioase. In afară de schimbul de mărfuri între două economii naţionale, există şi schimbul de capitaluri şi de servicii. Pe lângă rezultatele comerţului exterior, o ţară poate să aibă venituri şi prin dividendele capitalurilor investite în alte ţări, prin comisioanele şi taxele pe care le încasează navigaţia sa, care transportă produsele în ţări străine, ş. a. m. d. Cu alte cuvinte, în afară de balanţa comercială, are o importanţă mai mare balanţa plăţilor unei ţări.

Ce cuprinde balanţa plăţilor? După schema secţiunei economice a Societăţii Naţiunilor, balanţa plăţilor cuprinde următoarele elemente:

I. Mişcarea mărfurilor, inclusiv a monedelor (altele decât cele de aur).

II. Circulaţia serviciilor, cuprinzând: 1) navigaţia; 2) tranzitul; 3) călătorii şi turiştii; 4) asigurările; 5) poşta, telegraful şi telefonul; 6) salariile lucrătorilor străini; 7) sumele transferate sau aduse de emigranţi, respectiv de imigranţi; 8) cheltuielile serviciilor consulare şi diplomatice.

III. Dobânzile.

IV. Exportul, respectiv importul de aur în monede sau bare.

V. Circulaţia capitalurilor cuprinzând: 1) datoria publică pe

termen lung; 2) alte împrumuturi; 3) creditele de mărfuri; 4) amortizarea datoriilor pe termen lung; 5) bunurile imobiliare şi efectele cumpărate sau vândute în străinătate; 6) mişcarea devizelor la banca de emisiune; 7) mişcarea aurului depus în străinătate, din stocul băncii de emisiune; 8) soldul activ sau al pasivului.

Balanţa plăţilor trebue însă să fie interpretată cu multă prudenţă. In primul rând, trebuie să se amintească că datele cuprinse în balanţa plăţilor sunt rezultatul unei evaluări. In afară de aceasta, balanţa plăţilor nu este şi nici nu trebue să fie o balanţă de rezultate. In fond, balanţa plăţilor expune mişcarea datoriilor şi creanţelor unei ţări în circulaţia internaţională, pe o anumită perioadă de timp, deobiceiu un an.

Teoretic, putem să opunem balanţei plăţilor b a l a n ţ a c r e a n ţ e l o r, cuprinzând situaţia creanţelor şi datoriilor internaţionale într'o anumită perioadă. Dar, stabilirea balanţei creanţelor este foarte dificilă, în fapt. Putem, apoi, să imaginăm o b a l a n ţ ă a s c a d e n ţ e l o r, adică să precizăm situaţia creanţelor şi datoriilor internaţionale ale unei ţări la un anumit moment, într'o anumită zi, de pildă la 31 Decembrie.

Pentru a determina natura comerţului exterior şi a politicei comerciale externe, este necesar a se lămuri, în prealabil, caracterele specifice ale acestei activităţi economice.

Comerţul exterior se face între două ţări, nu între indivizi. In realitate, comerţul exterior se face între indivizii din două sau mai multe ţări, dar el concretizează raporturile de schimb comercial între două ţări. Prin urmare, pentru înţelegerea naturii comerţului exterior, nu putem să pornim dela interesele indivizilor, ci dela interesele naţionale. Interesele naţionale sunt însă foarte adescori opuse unele faţă de celelalte. In afară de aceasta, ţelurile şi formele evoluţiunii economice a naţiunilor se prefac continuu şi din această cauză determinarea a ceeace este interes naţional specific al unei economii naţionale, faţă de cealaltă, este dificilă.

Insfârşit, interesul naţional este o noţiune complexă greu de determinat şi din cauza deosebirii intereselor diferitelor categorii sociale din fiecare ţară.

Cele dintâi încercări făcute pentru lămurirea comerţului exterior au pornit din necesitatea de a justifica măsurile de reglementare a raporturilor comerciale. Astfel, în politica oraşelor,

medievale, care se separau de mediul exterior, urmărind o întărire a poziţiunii forţelor economice dinlăuntrul zidurilor oraşului, prin reglementarea comerţului, s'a format cea dintâi concepţie despre comerţul exterior. Aceasta s'a concretizat în s i s t e m u l m e r c a n t i l i s t, care a adoptat, în fapt, concepţia economică a politicei oraşelor. In sistemul mercantilist, fiecare Stat se închidea faţă de Statele celelalte, printr'o serie de reglementări. Comerţul interior era întărit, iar industria era încurajată şi, în acest scop, exportul de materii prime era prohibit, iar exportul de fabricate era încurajat şi se urmărea aprovizionarea cu materii prime a economiei naţionale respective, în condiţiunile cele mai avantajoase.

Scopul urmărit de această politică era să se realizeze o balanţă comercială favorabilă, dela care se aştepta o sporire a acumulării cu metale preţioase. Cum fiecare Stat independent urmărea aceeaşi politică pentru a se asigura aprovizionarea cu materii prime şi scurgerea fabricatelor în afară, Statele mercantiliste urmăreau o politică de expansiune colonială. Această politică era determinată de scopurile naţionale, egoiste, ale fiecărei ţări în parte.

Teoria mercantilistă despre comerţul exterior a avut însă defecte însemnate. Ea nu a căutat să urmărească raporturile reciproce ale ţărilor aflate în schimb, ci a considerat ca puncte cardinale avantajele exclusive pe care le poate realiza o ţară, prin păgubirea alteia. Sistemul mercantilist a avut, drept urmare, o serie de lipsuri fundamentale care au reeşit îndeosebi din antagonismul său cu transformarea raporturilor produse de schimbările profunde ale tehnicei industriale şi desvoltarea mijloacelor de transport, schimbări cari s'au simţit mai întâi în Anglia. Indată ce Anglia a pierdut coloniile americane, ea a simţit necesitatea unei noui orientări în politica comercială. După căderea lui Napoleon, Anglia a fost în măsură să-şi desvolte nestânjenită economia sa naţională. Desvoltarea industrialismului dela sfârşitul secolului al 18 şi începutul celui al 19-lea a dat Angliei o forţă de expansiune formidabilă. Faţă de noua situaţiune creiată în Anglia, s'a aruncat o nouă lozincă de politică comercială: liberul schimb. Explicaţiunea acestei schimbări în politica comercială este a se căuta în situaţiunea economică în care se găsea Anglia în acel moment. Ea poseda cea mai puternică industrie şi prin flota sa comercială domina asupra mărilor. Interesul

ci era să se garanteze libertatea schimburilor, pentrucă era avantajată prin superioritatea forţei sale economice, atât în domeniul industrial, cât şi în domeniul organizaţiunilor comerciale şi al transporturilor. Prin liberarea comerţului, Anglia era astfel în măsură, pedeoparte să se aprovizioneze în condiţiunile cele mai avantajoase cu materii prime şi articole alimentare, iar pedealtăparte să desfacă tot surplusul de produse fabricate al inbustriei sale naţionale. Industria şi comerţul din Anglia mânau astfel în direcţiunea liberului schimb, în organizarea comerţului cu celelalte popoare.

Este exact însă, că, prin liberul schimb, interesele agriculturii engleze erau păgubite, deoarece concurenţa cerealelor celorlalte ţări era în desavantajul agriculturii naţionale a Angliei. La mijlocul secolului al 19-lea, interesele agrariene au fost sacrificate şi Anglia a intrat hotărît pe calea liberului schimb, în organizaţia comerţului. Această schimbare fundamentală a politicei comerciale a coincis cu elaborarea teoriei noui a şcoalei clasice cu privire la natura comerţului exterior, care îşi găseşte exponenţii în David Ricardo, John Stuart Mill şi Cairnes. Şcoala clasică porneşte şi în această privinţă dela interesul personal, pe care-l aşează la baza analizei teoretice, neglijând complet interesele naţionale.

Ricardo priveşte diferitele economii naţionale ca părţi integrante ale unui singur Stat şi presupune că relaţiunile reciproce sunt avantajate prin liberul schimb. Toate Statele, prin urmare, considerate ca atare, se complectează printr'un sistem de diviziune internaţională a muncii.

Şi Ricardo dă următorul exemplu, care concretizează teoria sa: pentru producerea unei anumite cantităţi de postav, Anglia întrebuinţează munca a 100 lucrători şi pentru producerea unei cantităţi echivalente de vin, întrebuinţează munca a 120 lucrători. Portugalia întrebuinţează, în schimb, pentru producerea aceleiaşi cantităţi de vin, 80 lucrători, iar pentru producerea aceleiaşi cantităţi de postav 90 lucrători. S'ar părea,, prin urmare, că Portugalia produce în condiţiuni mai avantajoase, atât postavul cât şi vinul. Dar, este mai avantajos pentru Portugalia să producă vin, pentrucă întrebuinţează 80 lucrători, decât să producă postav, pentru care întrebuinţează 90 lucrători şi cu munca a 80 lucrători să cumpere postavul din Anglia. Dupăcum, este mai avantajos pentru Anglia ca să vândă în Portugalia postavul

pentru care întrebuinţează munca a numai 100 lucrători, decât să producă vin, pentru care întrebuinţează munca a 120 lucrători.

Aceasta exprimă aşa numita teorie a costurilor comparative, după care fiecare ţară trebue să producă numai acele articole pentru care costul de producţiune este mai redus decât acela al unei alte ţări şi să facă astfel schimbul comercial cu celelalte ţări în condiţiunile cele mai avantajoase.

In acelaş timp, aceasta explică şi fondul concepţiei diviziunii internaţionale a muncii.

Proclamarea, de teoreticienii şcoalei clasice, a principiului liberului schimb, ca o dogmă absolută în organizarea comerţului internaţional, a trebuit să producă curând o reacţiune. Aceasta s'a ivit în a doua jumătate a secolului al 19-lea atât în Anglia cât şi în Franţa, dar a fost concretizată într'un sistem teoretic de Frederich List, care a expus ideea protecţionismului vamal şi a fundamentat-o teoretic. Sistemului de valori al schimbului celui mai favorabil a bunurilor economice existente, explicat şi justificat prin teoria costurilor comparative a şcoalei clasice, el i-a opus sistemul forţelor productive şi al condiţiunilor de evoluţiune cele mai favorabile pentru naţiune. Drept urmare, el a arătat necesitatea pentru toate Statele, care se găsesc într'o situaţiune economică mai înapoiată, de a introduce un sistem de protecţiune vamală cu caracter educator, care să înlesnească, la adăpostul taxelor vamale protectoare, desvoltarea tuturor forţelor de producţiune naţională.

Frederich List a arătat că o ţară nu poate să rămână pe vecie numai agrară, aceasta punând-o într'o poziţie de inferiotate economică faţă de o ţară care a ajuns la desvoltarea industrială şi care foloseşte forţele de producţiune naţională în modul cel mai intensiv. El a expus necesitatea unei desvoltări paralele a tuturor ramurilor de producţiune naţională, prin utilizarea la maximum a tuturor forţelor de producţiune existente, prin urmare o desvoltare paralelă a agriculturii, a industriei şi a comerţului. A subliniat, apoi, dependenţa care există între desvoltarea industriei şi a agriculturii, arătând că agricultura este la baza desvoltărei industriei, iar industria creiază teren pentru intensificarea şi raţionalizarea producţiunii agricole. Fireşte, taxele vamale aduc după sine anumite desavantaje pentru consumatori, prin scumpirea produselor, dar aceste inconveniente sunt trecătoare, deoarece, îndată ce industria trece de faza primă, perfecţio-

nându-se, ea reuşeşte să reducă preţul de cost şi preţul de desfacere al produselor pe piaţa internă, sub nivelul care ar corespunde cu preţul de cost sporit cu taxele vamale protectoare. In afară de aceasta, concepţia protecţionismului educator, formulată de Frederich List, consideră că sacrificiul consimţit de consumator în favoarea desvoltării industriei naţionale, trebue să fie considerat ca trecător, el considerând protecţionismul vamal numai ca o măsură temporară, menţinută atât timp cât este necesar pentru a pune industria naţională pe un picior de egalitate, în lupta de concurenţă, cu industria celorlalte ţări. Aşadar, scopul final pe care-l urmăreşte Frederich List este tot desvoltarea libertăţii comerţului. Realizarea acestui postulat este legată, însă, de egalizarea condiţiunilor economice dintre diferitele ţări, dobândită prin măsurile protectoare educatoare luate în favoarea industriei naţionale.

Către sfârşitul secolului al 19-lea, datorită concurenţei cerealelor transoceanice, s'a ivit în Europa necesitatea protecţiunii agriculturii. Protecţionismul agrar s'a desvoltat, în această perioadă, pentru a împiedica ruinarea agriculturii europene.

Curentele mai noui de politică comercială, care s'au desvoltat în perioada de după răsboi, s'au caracterizat printr'o tendinţă de reglementare mai adâncă a comerţului exterior. Această tendinţă este un rezultat al împrejurărilor produse de criza mondială din 1929 şi în deosebi de suspendarea etalonului de aur din partea unui număr foarte important de State, după 1931, precum şi de introducerea unui control asupra schimburilor. Dar această tendinţă este fără îndoială un rod şi al naţionalismului, care a fost concretizat, în această perioadă, cu o forţă elementară, ca o dogmă de Stat, în anumite părţi ale lumii.

Rezultatul a fost o exacerbare a tendinţelor de autarhie, de urmărire, printr'o anumită politică economică complexă, a satisfacerii cât mai complecte a tuturor necesităţilor naţionale, prin producţiunea naţională. Autarhia a dus la o destrămare completă a sistemului economiei mondiale întemeiat pe diviziunea internaţională a muncii între diferite popoare. Astăzi ne găsim, în ceeace priveşte situaţia comerţului internaţional, în faţa a două politici: politica de autarhie, care are drept punct central Germania şi politica de organizare a schimbului, pe bază de reciprocitate, care are ca punct de cristalizare Statele Unite ale Americii şi Marea Britanie.

Desvoltarea politicei comerciale este astăzi complet neclară. Mult mai mult decât deosebirea de ideologie are importanţă, în desfăşurarea mai departe, a politicei comerciale, despărţirea fundamentală de interese între cele două grupe importante de State.

DESPRE TRANSPORT ŞI COMUNICAŢII.

Desvoltarea vieţii economice, prin intensificarea relaţiunilor de schimb, face din ce în ce mai necesară existenţa unui sistem cât mai complet de mijloace de transport. In lupta omului pentru câştigarea avantajului definitiv asupra naturii, învingerea distanţei a constituit un element important.

Transporturile sunt legate de existenţa drumurilor şi a mijloacelor de transport. Inţelegem prin transport totalitatea instituţiunilor care servesc la mişcarea în spaţiu a persoanelor, bunurilor şi ştirilor.

Orice sistem de transport, oricât de rudimentar ar fi, presupune existenţa a trei elemente: drumul, instrumentul de transport şi forţa motrice. Din combinarea între ele, rezultă capacitatea de serviciu a diferitelor feluri de transport.

Mijloacele naturale pe care omul le-a avut totdeauna la dispoziţia sa pentru transport sunt drumurile de uscat şi drumurile de apă.

Drumurile de uscat constituesc cea mai defavorabilă combinaţie, deorace rezistenţa de frecare a drumului este maximă şi necesită o forţă mare pentru mişcarea instrumentului de transport.

Transportul pe apă este cu mult mai înlesnit, deoarece între apă şi instrumentul de transport rezistenţa de fricţiune este minimă. Apa prezintă chiar o forţă motrice gratuită pentru transport, îndeosebi pentru transportul în josul apei curgătoare. De aceea, din timpurile cele mai primitive, drumurile de apă au favorizat transporturile în massă. Drumurile de apă s'au arătat a fi cel mai comod şi mai ieftin mijloc de transport, până în vremurile noastre. Plutăritul este un exemplu de simplicitatea şi ieftinătatea transportului pe apă. Iar, dacă privim desvoltarea civilizaţiei, observăm că ea s'a grupat din timpurile cele mai vechi în jurul apelor, tocmai din această pricină.

Mijloacele naturale de transport s'au dovedit însă insuficiente

faţă cu necesităţile economice. Indată ce s'a desvoltat exploatarea mare în industrie, această formă de activitate industrială a necesitat transporturi, atât de materii prime şi combustibil, cât şi de fabricate. Desvoltarea industriei a împins astfel la perfecţionarea sistemului de mijloace de transport. Această perfecţionare s'a făcut gradat; mai întâi s'au perfecţionat drumurile naturale, construindu-se şosele; mai în urmă s'au construit canaluri de navigaţie. Numai după ce s'a aplicat aburul şi în industrie, s'a născocit ideea de a se face aceiaşi aplicaţiune şi la transport şi astfel s'a înlesnit atât desvoltarea căilor ferate cât şi desvoltarea navigaţiunii maritime.

In sistemul de transport calea ferată are fără îndoială o precădere asupra tuturor celorlalte mijloace, atât prin răspândirea ei, cât şi prin posibilităţile de tracţiune din ce în ce mai mari ce le oferă. De fapt, calea ferată prezintă, în sistemul de transport, mijlocul cel mai important. Alături de calea ferată, ţine un loc foarte important, navigaţia maritimă, făcând posibile legăturile economice între diferitele părţi ale lumii.

Intrucât socotim că instituţia căilor ferate înlesneşte lămurirea mai deplină a influenţei exercitate de perfecţionarea mijloacelor de transport asupra raporturilor economice, vom începe cu tratarea acestei probleme.

Incă din secolul al 17-lea şi al 18-lea s'au întrebuinţat şine de lemn, mai întâi simple şi mai în urmă cu plăci de metal aplicate, pentru a le întări rezistenţa faţă de fricţiunea roţilor. La 1801, existau în Anglia şine de fier, care au o rezistenţă cu mult mai mare şi pe care circulaŭ vagoane cu cai, pentru a face transportul de cărbuni, în regiunile miniere. Locomotiva a fost inventată la 1823, de George Stephensohn, folosită fiind mai întâi pe o linie mică dela Darlington la Stockton.

In secolul al 19-lea, construcţiunile de canaluri au luat o importanţă foarte mare. Insă, deşi acestea reprezintă un mijloc favorabil pentru desvoltarea transporturilor, datorită eftinătăţii, în timpul iernii transporturile sunt întrerupte, din cauza îngheţului apei, din care cauză calea ferată se prezintă sub un aspect mai avantajos decât canalurile.

Indată după ce s'a inventat locomotiva, după 1825, pretutindeni, dar în deosebi în Anglia, s'a manifestat tendinţa de a se începe construirea unui sistem de căi ferate. S'a ivit imediat opoziţia concesionarilor de canaluri contra proiectelor de con-

strucţii de linii ferate, opoziţie care a dus la o luptă parlamentară al cărei rezultat a fost că reprezentanţii intereselor societăţilor de canaluri au fost învinşi şi astfel, încă din 1829, a început în Anglia construcţia unei reţele de căi ferate.

La început, viteza trenurilor era relativ redusă; ea nu mergea decât până la 30 mile engleze pe oră. Mai târziu, viteza a sporit continuu. In 1836 în Anglia construcţia de căi ferate mergea atât de repede, încât se poate vorbi de o „febră" de căi ferate.

Construcţia de căi ferate a coincis în Anglia cu dominaţia ideilor liberale. „Laisser faire, laisser passer" era doctrina care stăpânea întreaga politică a Marii Britanii, în acea vreme. Drept urmare şi în ce priveşte întemeierea căilor ferate s'a dat preferinţă iniţiativei private. Aceasta e exclus dela început ideea oricărui plan în construcţia de căi ferate. S'a desvoltat, astfel, un sistem de linii fără nici un fel de legătură între ele, construindu-se uneori chiar linii paralele, aparţinând la intreprinderi deosebite, care se concurau între ele. Atât de mare era în acea vreme, în jurul anului 1840, goana după construcţia de căi ferate, concesionate la un număr însemnat de societăţi, încât — speculaţiunea fiind mare —, beneficiul societăţilor a scăzut foarte repede dela 15% la 3%. In lumina acestei experienţe, s'a ivit curând tendinţa contrară. Lupta de concurenţă între diferite societăţi de căi ferate, în deosebi acele care exploatau liniile paralele, dovedindu-se ruinătoare pentru întreprinderile de căi ferate, s'a terminat prin fuzionarea celor mai multe societăţi, astfel că, dela sistemul liberei concurenţe, s'a ajuns la sistemul monopolului, chiar şi în Anglia, unde, încă din anii 70 ai secolului trecut, 5/6 din întreaga reţea de căi ferate sunt stăpânite numai de 11 societăţi de căi ferate.

Desvoltarea căilor ferate s'a făcut pe linii deosebite în Franţa. Inainte chiar de a exista căi ferate, în Franţa se încerca a se aduce întregul sistem de transporturi sub conducerea şi administraţia Statului. In secolul al 17-lea, construcţia de drumuri se făcea încă sub regimul feudal, prin folosirea clăcii. Din 1791 s'a instituit, însă în Franţa aşa numitul „Corps des ponts et chaussès" care avea misiunea să pregătească ingineri şi să studieze necesităţile de transport ale ţării întregi. Deşi în Franţa domina în secolul al 19-lea tot doctrina liberală, totuşi, încă dela 1835, instituţia amintită a iniţiat un proect de reţea naţională de

căi ferate. Ideia primă ce s'a manifestat în Franţa a fost de a se lăsa în sarcina Statului construcţia şi exploatarea căilor ferate. Această idee a fost părăsită însă curând din teama de a nu da naştere la încurcături financiare pentru Stat, date fiind investiţiunile importante, precum şi riscurile legate de exploatarea căilor ferate care era ceva necunoscut. Deaceea, s'a ajuns, în fapt, la un compromis, anume s'a concesionat exploatarea unor anumite porţiuni din reţeaua de căi ferate unor societăţi particulare, dar s'a acordat şi concursul Statului, al departamentelor şi comunelor, pentru a se uşura construcţia liniilor ferate. Astfel, prin legea din 11 Iulie 1842, Statul a acordat pentru construcţia infrastructurii, prin urmare a liniilor, a gărilor, etc. de fiecare kilometru, 150.000 franci, pe când societăţile aduceau numai 125.000 franci. Concesiunea s'a acordat pe un termen îndelungat, de obiceiu 99 ani. Şi în Franţa construcţiile de căi ferate au fost legate de speculaţiuni foarte însemnate. După ce s'au acordat concesiuni la un număr însemnat de societăţi, s'a produs fuzionarea lor, încât până la sfârşitul secolului trecut numai 6 societăţi stăpâneau întreaga reţeá de căi ferate din Franţa. Pentru a încuraja societăţile să construiască repede întreaga reţea de căi ferate, Statul a acordat chiar şi o garanţie de dobânzi, în schimb, şi-a rezervat dreptul de veto în ce priveşte tarifele. In 1906, Statul francez a răscumpărat liniile de vest, astfel încât în Franţa există astăzi o parte din linii exploatate de Stat şi o parte de linii care sunt încă în stăpânirea societăţilor particulare.

Căile ferate, prin natura lor, sunt legate de ideea de monopol. Dacă există două linii stăpânite de două întreprinderi deosebite, concurenţa dintre ele va duce la ruina uneia şi la cumpărarea liniei de cealaltă, sau, înainte de a ajunge la ruina uneia, se va ajunge la fuzionarea amândorura, deci la monopol. Drept urmare a acestui caracter de monopol, prin însăşi natura acestei întreprinderi, ideea de căi ferate de Stat a apărut încă dela început şi a fost în fapt realizată în diferite ţări. Astfel, în Belgia s'a instituit, încă dela 1833, monopolul de Stat asupra căilor ferate. După Belgia, căile ferate de Stat s'au desvoltat în Baden, în Würtemberg, în Prusia. România a început prin a da unor societăţi concesiunea construcţiei căilor ferate, în 1878. Concesiunea s'a arătat a fi sub nivelul aşteptărilor şi, câţiva ani după aceea, Statul a expropriat pe concesionari şi a instituit regia de Stat asupra căilor ferate.

După răsboi, tendinţa de etatizare a căilor ferate s'a manifestat în diferite ţări.

Căile ferate au ajuns la o întindere extraordinară în lumea întreagă. In 1923, reţeaua de căi ferate mondială se cifra la 1.215.730 km.

Lungimea căilor ferate în raport cu suprafaţa, este variabilă, în diferite ţări. Cele mai dese căi ferate sunt în Belgia: 36 km. de cale ferată la 100 kilometri patraţi; urmează: Anglia, cu 16 km.; Germania, cu 12,2 km.; Cehoslovacia, cu 10 km.; Franţa, cu 9,7 şi România cu 4 km. In raport cu numărul de locuitori, la 10.000 locuitori avem: în Suedia 25,6 km., în Belgia 14,5, în Franţa 13,7, în Cehoslovacia 10,3, în Germania 9,6 şi în România 7,1.

Cari sunt avantagiile căilor ferate asupra celorlalte mijloace de transport? In primul rând iuţeala. Pe câtă vreme o diligenţă nu poate parcurge decât 15-16 km. pe oră, trenurile personale merg până la 60 km., trenurile de marfă până la 45-60 km., acceleratele între 80-100 km., iar expresele merg până la 125-130 km. pe oră.

In afară de aceasta, căile ferate înlesnesc transporturile în massă. Organizaţia trenurilor de marfă este adecvată pentru a face faţă unor cantităţi imense de transporturi de materiale, în toate părţile.

In al treilea rând, căile ferate sunt relativ ieftine; numai transporturile pe apă sunt mai avantajoase, sub acest aspect. Insă, faţă de transporturile pe apă, căile ferate au avantajul regularităţii şi punctualităţii transportului.

Insfârşit, transporturile pe cale ferată prezintă siguranţă, numărul accidentelor de cale ferată fiind relativ redus.

In vremea din urmă însă, în deosebi din punctul de vedere al iuţelii, căile ferate s'au găsit în dezavantaj faţă de automobil şi de aeroplan. Automobilul are o viteză mai mare şi, în afară de aceasta, paralel cu desvoltarea sistemului de şosele şi îndeosebi a autostradelor, transportul cu automobilul a exercitat în toate ţările o concurenţă puternică, faţă de căile ferate. Poziţia financiară a căilor ferate este uneori sdruncinată şi, pentru remediere, în multe ţări, li s'a concesionat exploatarea transportului pe şosele pentru a se pune în concordanţă cu transportul pe căile ferate. Aeroplanul, reprezintă deocamdată o con-

curenţă faţă de calea ferată, numai în ceeace priveşte transporturile poştale şi de mesagerie.

Căile ferate au exercitat o influenţă foarte adâncă asupra vieţii economice a popoarelor. In primul rând, desvoltarea căilor ferate a dus la o extindere a teritoriului de desfacere a mărfurilor. Ca urmare a iuţelii transporturilor pe calea ferată, o serie de mărfuri care se strică repede, — fructele, legumele, laptele, untul, ouăle, brânza, etc., — au putut să pătrundă în cercuri de consumatori din ce în ce mai îndepărtate de locul de producţiune. Consecinţele acestei situaţiuni s'au arătat şi în formarea preţurilor. Inainte de a exista un sistem de transporturi atât de perfecţionat, s'a observat o variaţie însemnată în nivelul preţurilor produselor agricole între diferite ţări. Indată ce s'a putut folosi transportul rapid şi eftin pe calea ferată, s'a produs o nivelare între preţurile probuselor agricole, între diferitele puncte de pe glob. In ceeace priveşte producţiunea agricolă, această influenţă s'a exercitat şi sub forma micşorării înrâuririi secetelor. O secetă, în vremurile anterioare căilor ferate, avea o influenţă uneori catastrofală asupra populaţiunilor din ţinuturile respective. Astăzi, prin mijlocul transportului pe calea ferată, se pot împlini lipsurile lăsate de secetă, cu o uşurinţă deosebită. In general, transporturile pe calea ferată au înlesnit ca materiile prime să poată fi folosite la distanţe mari. Cărbunii, minereurile, fierul, oţelul, materialele de construcţii, etc. nu puteau fi folosite înainte vreme decât la locul de producţiune, sau la distanţe relativ reduse. Astăzi, prin ieftinirea transporturilor pe calea ferată ca şi a transporturilor pe apă, toate aceste materiale pot fi prelucrate la distanţe relativ mari. Din această cauză, s'a observat, în genere, o tendinţă de scădere a preţurilor tuturor materiilor prime, după desvoltarea sistemului de transporturi.

Căile ferate favorizează desvoltarea concentrării industriale, tocmai prin posibilitatea de aprovizionare în massă şi de desfacere în massă a produselor pe care o prezintă acest mijloc de transport. In general, dacă observăm ritmul mersului vieţii economice a popoarelor, constatăm un mare paralelism între accentuarea formării sistemului economic capitalist şi progresul căilor ferate. Dar, căile ferate exercită o influenţă şi în ce priveşte fizionomia generală a diferitelor ţări, schimbând caracterul diferitelor regiuni. Astfel, drept urmare, a concentrării industriale, se

formează în diferite ţări regiuni industriale, care dau cu totul alt caracter fizionomiei diferitelor ţări. Insfârşit, căile ferate au exercitat o influenţă şi asupra desvoltării culturii. Facilitatea circulaţiunii persoanelor a stabilit contactul cu mai mare uşurinţă ca mai înainte între oraş şi sate. In afară de aceasta, s'a provocat o însemnată circulaţie a ziarelor, revistelor şi publicaţiunilor în genere.

Care este cea mai potrivită formă de organizare a căilor ferate? După cum am văzut, căile ferate sunt un monopol natural. Intrebarea este: acest monopol natural să fie încredinţat exploatării private sau exploatării publice?

In favoarea exploatării publice vin mai multe argumente. In primul rând, pentruca un sistem de căi ferate să corespundă necesităţilor economiei naţionale, aceasta presupune existenţa dela început a unui plan întocmit în raport cu necesităţile desvoltării tuturor factorilor de producţiune naţională. Un asemenea plan nu poate să-l întocmească decât Statul, care este calificat să facă abstracţie de interesele de rentabilitate, oridecâteori sunt în joc interese economice naţionale. In al doilea rând, căile ferate, după cum am văzut, exercită o influenţă covârşitoare asupra vieţii economice a popoarelor. Dacă ele se găsesc sub exploatarea Statului, acesta poate să coordoneze interesele comerciale ale căilor ferate cu necesităţile generale ale vieţii economice. In al treilea rând, căile ferate private — experienţa arată — nu pot să trăiască cu forţele lor proprii. Statul trebue să acorde subvenţii pentru încurajarea construcţiei reţelei de căi ferate şi, în urmă, să garanteze un venit minim, prin asigurarea unei dobânzi asupra capitalului. Aceasta nu înseamnă altceva decât că rentabilitatea capitalului investit în căi ferate nu este suficientă pentru ca să tenteze capitalul privat. Dacă Statul trebue să acorde subvenţiuni şi să garanteze dobânda capitalului privat, aceasta echivalează cu luarea asupra lui a riscului eventualelor dificite a căilor ferate. Drept urmare, este mai avantajos ca Statul să preia el exploatarea căilor ferate. Insfârşit, intervin apoi consideraţiuni strategice. Statul nu construeşte sistemul de căi ferate numai după consideraţiuni economice. Intr'o reţea de căi ferate sunt necesare şi linii strategice. Acestea nu sunt rentabile. Ele sunt, prin definiţie, o sarcină pentru Stat. Dacă există un sistem de căi ferate particulare, se pot construi asemenea linii strategice, dar pe socoteala Statului. Drept urmare, nici în această privinţă

nu există un avantaj dacă Statul lasă sarcina exploatării căilor ferate în seama particularilor.

In ce priveşte preţul transporturilor pe căile ferate, el are un caracter de monopol, fiind stabilit în mod unilateral de întreprinderea de căi ferate, care posedă un monopol de exploatare, fie asupra întregei reţele, fie asupra unei părţi din reţea. Limita inferioară a preţului este determinată de costul construcţiei şi al exploatării. Partea cea mai importantă este amortizarea capitalului, care formează partea constantă. Aceasta are precădere şi nu atârnă de mărimea traficului. Deci, costul transportului se micşorează cu sporirea traficului. Limita superioară este elastică. De aceea, teoretic există posibilităţi de excedent. Dar, acesta nu poate constitui un neajuns în cazul exploatării de Stat. Chiar acolo unde căile ferate sunt concesionate, tarifele nu sunt lăsate la liberul arbitru al societăţii particulare, ci sunt stabilite în acord cu Statul, care îşi rezervă un drept de veto asupra stabilirii tarifelor, pentru a le pune în concordanţă cu nevoile vieţii economice.

In ce priveşte navigaţia maritimă, observăm că aici există posibilităţi de concurenţă liberă, ceeace a determinat dela început ca desvoltarea ei să se facă din iniţiativă privată. Există totuşi limite strânse pentru concurenţa dintre diferite societăţi, din cauza capitalului mare învestit. Drept urmare, se constată, în fapt, formarea de carteluri şi trusturi între diferite societăţi de navigaţie maritimă şi fluvială.

Transporturile pe apă prezintă avantajul eftinătăţii, faţă de cele pe uscat.

In ce priveşte transportul ştirilor, această ramură a fost organizată de Stat: poşta, telegraful şi telefonul. Poşta şi telegraful au rămas aproape pretutindeni un monopol de Stat; în schimb, telefonul se găseşte în multe State în exploatarea unor societăţi particulare.

IV. TEORIA REPARTIŢIEI

Procesul schimbului este inelul care uneşte producţiunea cu repartiţiunea venitului naţional. Repartiţiunea venitului naţional este, astfel, un rezultat final al întregului proces al circulaţiunii schimbului de bunuri.

După ce am expus procesul schimbului, avem să cercetăm chestiunea repartiţiunii venitului naţional între clasele principale ale societăţii.

Venitul naţional poate fi considerat drept o cantitate de bunuri naturale sau drept o sumă totală a valorilor produse.

Dacă se extrage, din venitul brut, partea corespunzătoare cheltuelilor producţiunii, venitul net care rămâne se împarte între diferitele clase ale societăţii, în părţi foarte diferite. Vom cerceta condiţiunile care determină mărimea salariului, a dobânzii capitalului, a profitului întreprinzătorului, şi a rentei pământului.

In ceeace priveşte problema veniturilor publice, aceasta face, după cum se ştie, obiectul unei ştiinţe aparte, ştiinţa financiară.

Trebue să observăm că cele patru forme de venit amintite nu sunt, în viaţa reală, totdeauna separate. Astfel, venitul meseriaşului este compus şi din salariu şi din profit, meseriaşul lucrând pe seama lui proprie; iar, venitul ţăranului care îşi cultivă pământul, împreună cu familia lui, cuprinde absolut toate formele de venit: atât dobânda capitalului, cât şi profitul întreprinzătorului, renta pământului, cât şi salariului.

1. DESPRE SALARIU.

Salariul este venitul persoanelor care participă prin munca lor proprie la procesul de producţiune.

Salariul n'a existat în toate timpurile, ci numai treptat cu apariţiunea în societate a unor oameni lipsiţi de unelte de producţiune, care posedă numai forţa muncii lor, ca isvor de existenţă. In deosebi, în ordinea capitalistă, în care se separă proprietarii mijloacelor de producţiune, capitaliştii, de posesorii numai a forţei lor de lucru, salariaţii, salariul este una din formele cele mai însemnate de venit. In această vreme apare un nou tip de lucrător: lucrătorul despărţit complet de uneltele de producţiune şi dispunând numai de forţa sa de lucru.

Condiţiunile juridice ale nouei ordini sociale au drecretat pe lucrător cetăţean liber, egal îndreptăţit ca şi toţi ceilalţi. Starea economică l'a împins, însă, înapoi, la raportul de dependenţă anterioară, lucrătorul fiind silit să vândă pe piaţă forţa sa de lucru, prin încheierea unui contract, legal liber, cu proprietarul mijloacelor de producţiune, cu întreprinzătorul. In realitate, la începuturile erei capitaliste, când poziţiunea lucrătorilor era slabă faţă de patroni, contractul de muncă era neliber. Nici până astăzi nu se poate spune că în toate ţările poziţia lucrăcrătorilor este egală cu aceea a patronilor, la încheerea contractractului de muncă.

Să examinăm diferitele forme de salarii.

Deosebim, mai întâi, salariul absolut şi salariul relativ. S a l a r i u l a b s o l u t este echivalent cu suma de bani pe care o primeşte un lucrător, fără nici un fel de considerare în ce priveşte partea pe care o reprezintă această sumă din totalul producţiunii realizată de el; s a l a r i u l r e l a t i v reprezentând un procent din produsul net realizat de lucrător. De exemplu, dacă salariul absolut al unui lucrător este 500 lei şi lucrătorul produce 1.000 lei prin munca sa, înseamnă că salariul relativ este de 50%.

Trebue să observăm că între munca diferiţilor lucrători din diferite ţări există o deosebire de productivitate. Astfel, putem, de pildă, să spunem că un lucrător american produce pe zi valoare de 3.000 lei, un lucrător englez de 2.000 lei şi un lucrător român de 1.000 lei. In acest caz, salariul relativ de 50% va fi:

al lucrătorului american 1.500 lei, al lucrătorului englez 1.000 lei şi al lucrătorului român 500 lei. Din acest exemplu tragem concluzia că salariul relativ al unui lucrător este în funcţiune de productivitatea muncii sale.

In al doilea rând, salariul poate fi: salariul nominal şi salariu real. S a l a r i u l n o m i n a l este suma în bani pe care o primeşte lucrătorul; de exemplu: 500 lei; s a l a r i u l r e a l, este ceeace poate să cumpere pentru satisfacerea necesităţilor sale lucrătorul cu 500 lei, fapt care atârnă de nivelul de preţuri sau, cu alte cuvinte, de puterea de plată a salariilor. Ceeace interesează pe lucrător nu este salariul nominal, ci salariul real, de care depinde buna lui stare.

In al treilea rând, deosebim: salariul în bani şi salariul în natură. In economia schimbului, s a l a r i u l î n b a n i este forma aproape general acceptată a salariului. S a l a r i u l î n n a t u r ă poate fi de două categorii: salariul în părţi din produsul realizat de muncitor şi salariul în mărfuri. Salariul în părţi realizat de muncitor se găseşte mai ales în agricultură, în forma de dijmă şi acolo în asemenea împărţire a produsului între salariat şi între proprietar are avantaje aproape egale şi pentru o parte şi pentru alta. In schimb, însă, salariul în mărfuri este plata pe care muncitorul o primeşte dela patronul său, într'o cantitate de mărfuri. Acest sistem de salariu este legat de abuzuri extraordinare în defavoarea muncitorului, traducându-se printr'o micşorare reală a salariului, prin faptul că mărfurile care se dau muncitorului îi sunt socotite cu preţuri urcate. Salariul în mărfuri s'a aplicat în deosebi în împrejurarea următoare: fabricile creiate în ţinuturile îndepărtate de oraşe şi lipsite de mijloace de comunicaţie au organizat sistemul cantinelor, prin care se angajau să aprovizioneze pe lucrători cu toate mărfurile de cari aveau nevoie şi plăteau astfel salariile în mărfuri. Acest sistem este cunoscut şi sub denumirea de sistemul „trucului".

După t e r m e n u l d e p l a t ă, deosebim: salariul pe oră, salariul pe zi, salariul săptămânal, salariul lunar, salariul anual. Intre aceste forme, muncitorul preferă salariul săptămânal, care îi înlesneşte o împărţire a venitului mai raţională faţă de necesităţile lui.

Mai putem deosebi: salariul pe timp şi salariul pe bucată. S a l a r i u l p e t i m p este salariul pe oră, pe zi, pe săptămână,

etc.; salariul pe bucată este salariul măsurat pe o anumită unitate de produse realizate de muncitor.

S'a socotit multă vreme că salariul pe un anumit timp este mai favorabil pentru lucrători, iar salariul pe bucată este mai favorabil pentru patroni. Salariul pe bucată al lucrătorului mijlociu, care face un efort de muncă mijlociu, era considerat a fi mai jos decât salariul pe care acelaş lucrător l-ar fi putut obţine dacă plata se făcea pe zi. In realitate, aceste consideraţiuni sunt întemeiate pe o lipsă de cunoştinţă exactă a diferitelor situaţiuni cari se pot desvolta în contractul de muncă între patron şi lucrător. In fapt, experienţa a arătat că, în anumite împrejurări, salariul pe bucată poate fi avantajos pentru lucrător. Salariul pe bucată trezeşte interesul lucrătorului la organizarea mai bună a muncii din ateliere, deoarece prin aceasta, sporind şi cantitatea de produse realizate de lucrător, se măreşte corespunzător şi salariul său. Urcarea producţiunii se face, în aceste condiţiuni, fără o mărire a sforţării de muncă, ci numai ca o urmare a unei mai bune organizări a muncii în ateliere.

Aplicaţiunea salariului pe bucată a progresat în raport cu desvoltarea exploatării mari în industrie. In exploatarea mică, în care lucrătorul este întrebuinţat în cursul aceleiaşi zile la munci diferite, nu este posibil să se aplice salariul pe bucată. In schimb, însă, în exploatarea mare, în care fiecare lucrător execută în aceiaşi zi acelaş pensum de lucru, aplicarea salariului pe bucată este înlesnită. Este în avantajul lucrătorului de a se folosi acest sistem de salarizare, în deosebi în toate cazurile când se transformă forma de exploatare industrială. Astfel, dacă se introduce fabricaţia cu maşini a încălţămintei, care sporeşte considerabil randamentul de producţiune, este în interesul lucrătorului că să profite în raport cu creşterea randamentului producţiunii, prin salariul pe bucată. Lucrătorii sunt potrivnici salariului pe bucată în toate exploatările unde ei execută lucrări variate, care nu se pot compara, de exemplu lucrul mecanicilor, lemnarilor, dulgherilor, fierarilor, lucrătorilor în piatră. In aceste feluri de lucru, nu ar fi posibil a se face un contract de muncă colectiv, pe baza unui salariu pe bucată. Ar fi necesar să se trateze cu fiecare lucrător în parte şi pentru fiecare lucru special salariul corespunzător. Salariul pe bucată ar fi, în această împrejurare, mai defavorabil pentru lucrător. Concluzia este că, dacă salariul pe

bucată este favorabil pentru lucrător şi dacă este aplicabil, aceasta atârnă de structura diferitelor industrii, dar şi de capacitatea de organizare şi de rezistenţă a lucrătorului.

In vederea urcării prestaţiunei muncii, fără o urcare de salariu, s'au imaginat în cursul timpului mai multe forme de salarizare.

Salariul progresiv este bazat pe acordarea unei prime, adausă la salariul de bază, dacă prestaţiunea muncii trece de produsul socotit normal în cursul unei zile.

Acest sistem al salariului progresiv este echivalent în realitate cu o reducere deghizată a salariului mijlociu, deoarece produsul normal pe care un lucrător trebue să-l facă pe zi este astfel aranjat încât corespunde cel puţin cu efectul de care este capabil lucrătorul mijlociu. Prin urmare, numai lucrătorii excepţional dotaţi pot să dea un randament mai mare decât normalul fixat, astfel încât massa lucrătorilor este desavantajată.

Sistemul salariului cu primă se poate imagina în trei forme: La salariul de bază se poate acorda o primă pentru: 1) o calitate mai bună a lucrului, 2) o tratare îngrijită a materiei prime şi 3) realizarea unei cantităţi mai mari de produse. Ultima formă este cea mai importantă în practică.

Un sistem ingenios este acel al lui W. Taylor, care caută să realizeze o sporire a randamentului muncii, nu numai prin acordare de primă, ci, în primul rând, prin raţionalizarea procesului de muncă. Taylor porneşte dela următoarea consideraţiune: tehnica modernă de producţiune este lipsită de o bază raţională. Până acum s'a cercetat, spune el, numai latura mecanică a ei, nu şi procesul de muncă. Munca se face după tradiţie. Este adevărat, uneori, prin iscusinţa diferiţilor lucrători, s'a reuşit a se perfecţiona procedeele de muncă; în general, însă, ele au rămas cu mult înapoia nivelului tehnicei de producţiune modernă. Este, deci, necesar a se cerceta procesul de muncă şi al elementelor de muncă şi a se organiza exploatarea pe baza descompunerii procesului de muncă în elementele sale cele mai simple; a preciza cea mai bună metodă de lucru; şi apoi a selecţiona personalul, în raport cu însuşirile fiecăruia.

Taylor arată — prin câteva exemple cunoscute astăzi: încărcarea de fier brut, fabricarea de bile pentru bicicletă, aşezarea de ţigle pe acoperiş, — cum, prin raţionalizarea procesului de muncă se realizează o urcare formidabilă a productivităţii mun-

cii şi, drept urmare, el cere organizarea raţională a muncii şi selecţionarea lucrătorilor. El dă următorul exemplu: prin procesul de raţionalizare a muncii şi prin selecţionarea lucrătorilor, se ajunge ca un om să încarce pe zi, în acelaş număr de ore, 47½ tone fier, în loc de 12½ tone. Dar, el recunoaşte că dintre lucrătorii care încarcă fierul, numai unul din 8 este capabil corporal pentru o asemenea muncă. Prin urmare, trebue a se proceda la selecţionarea muncitorilor care au însuşirile corporale necesare pentru o asemenea muncă. Mergând mai departe cu această idee, el propune selecţionarea pentru fiecare categorie de lucru a lucrătorilor care au aptitudinile corespunzătoare. Iar, pentru a-l îndemna pe lucrător la intensificarea muncii, Taylor propune două sisteme: fixarea unui pensum de lucru pe zi, socotit ca normal şi acordarea unei prime.

Aplicând acest sistem, se produce o urcare a intensităţii muncii care este urmată de sporirea corespunzătoare a salariului. Pentru sporirea salariului, el stabileşte o normă pentru fiecare categorie de muncă. Astfel, pe când lucrătorul încarcă 47½ tone fier în loc de 12½ tone, prin urmare de 4 ori mai mult fier brut, salariul lui se ridică numai la 1 dolar şi 85 cenţi, faţă de 1 dolar şi 16 cenţi, deci numai cu 60%. Aceasta, din consideraţiunea că o sporire mai mare a salariului ar contribui la micşorarea stimulării lucrătorului.

Acesta este tocmai defectul fundamental al sistemului lui Taylor, care este cu mult mai avantajos pentru patron decât pentru lucrător. Deaceea, acest sistem nu este atât interesant pentru felul măsurii salariului cât pentru încercarea de a se creia un sistem de raţionalizare a procesului de muncă. Aspectul social al chestiunii, creiarea unui sistem de salarizare justă în raport cu progresul realizat de organizarea muncii, rămâne neatins. In fapt, aplicarea sistemului lui Taylor este foarte restrânsă.

P a r t i c i p a r e a l a b e n e f i c i u este un adaus la salariul de bază la toate categoriile de lucrători, nu la una singură. Lucrătorii de toate categoriile primesc o parte din câştigul întreprinderii, în cazul când acesta trece de o anumită limită, ca urmare a sporirii prestaţiunii de muncă a lucrătorului. In principiu, acest sistem este favorabil pentru ambele părţi. In acest sistem s'au pus foarte mari speranţe care au fost însă înşelate în realitate. Incă dela 1867, staticianul german E n g e l socotea că soluţiunea

problemei salariilor poate fi considerată ca găsită, prin aplicarea sistemului de participare la beneficii. In realitate, sfera de aplicaţiune a acestui sistem este foarte limitată, deoarece sunt foarte puţini întreprinzători cari au deplină încredere în salariaţii lor pentru a-i pune în contact cu secretele bilanţului şi contului de profit şi pierdere.

O încercare de a stabili o concordanţă între profitul întreprinzătorului şi salariu o găsim în s i s t e m u l s c ă r i i m o b i l e d e s a l a r i i, răspândit mai ales în Anglia. Sistemul realizează o adaptare automată a salariului la oscilaţiunile preţului anumitor mărfuri. Aplicaţiunea lui este foarte întinsă în Anglia, îndeosebi în industria cărbunelui. Salariul se stabileşte în relaţiune cu preţul mijlociu al produsului, astfel încât el se urcă sau scade procentual, în raport cu preţurile normale.

Acest sistem este aplicabil numai acolo unde se poate fixa raportul între preţul mijlociu al produsului şi preţul lucrului întrebuinţat pentru aceasta, prin urmare numai în acele industrii în care există o producţie uniformă, cum este cazul industriilor extractive, producătoare de materii prime sau al industriilor producătoare de semi fabricate. El are un avantaj foarte mare pentru întreprinzător, deoarece stabilizează cheltuiala de exploatare şi asigură o continuitate în modificarea salariului. Şi lucrătorii şi patronii au mai multă siguranţă, lucrătorul ştiind că salariul său oscilează în raport cu modificarea preţurilor mărfurilor şi patronul putând să prevadă cheltuielile de exploatare în raport cu oscilaţiunile corespunzând oscilaţiunilor preţurilor.

S a l a r i i l e c o l e c t i v e pot fi de două feluri: s a l a r i u l p e g r u p, plătit unei asociaţiuni şi s a l a r i u l p l ă t i t u n u i m i j l o c i t o r. Salariul plătit unei asociaţiuni, atunci când un întreprinzător angajează un grup de muncitori asociaţi pentru executarea unei lucrări, este o formă avantajoasă, deoarece împărţirea salariului între diferiţii lucrători asociaţi se face în mod echitabil. Când însă întreprinzătorul se tocmeşte cu un intermediar pentru executarea lucrării, intermediarul angajând el un grup de lucrători, lucrătorii riscă să fie speculaţi, salariul lor fiind dijmuit.

După expunerea diferitelor forme de salarizare, este momentul să încercăm a lămuri c o n d i ţ i u n i l e c a r i d e t e r m i n ă m ă r i m e a s a l a r i u l u i ş i, p r i n a c e a s t a, g r a d u l b u n e i s t ă r i e c o n o m i c e a m u n c i t o r i l o r.

In această privință, s'au elaborat, în decursul timpului, mai multe teorii. Cea mai veche este teoria minimului de existență, schițată mai întâi de Turgot, formulată de Ricardo în 1817, în opera sa „Principii de economie politică și de impunere" și popularizată mai târziu, în 1880, de Frederic Lassalle sub faimoasa formulă a „Legii de aramă a salariilor".

După această teorie, salariul are tendința a se apropia de nivelul îndestulător întreținerii vieții lucrătorilor și procreerii lor, astfel încât clasa muncitorilor nici să se înmulțească nici să scadă. Nivelul acesta al salariului este egal cu standardul de viață al clasei muncitorilor, care este diferit în diverse țări. Potrivit acestei teorii, orice urcare de salariu, ridicând buna stare în clasa muncitoare înlesnește sporirea populației muncitoare, ceeace determină o mărire a ofertei de mână de lucru și duce la scoborîrea salariului. Invers, o micșorare a salariului reduce posibilitățile de existență ale clasei muncitorești, mărește morbiditatea și mortalitatea, micșorează oferta de mână de lucru și tinde a readuce astfel salariul la nivelul exterior. Cu toate că se presupune întreținerea lucrătorilor potrivită nivelului social din diferite țări și nu ca un minimum de mijloace de existență, partizanii acestei teorii consideră nivelul de existență asigurat de un salariu foarte jos și apropiat de minimum fiziologic, astfel încât o coborîre cât de neînsemnată ar trebui să ducă la foamete și la moartea prematură a lucrătorilor. Această teorie corespunde, în fapt, cu situațiunea în care se găseau lucrătorii la începuturile capitalismului modern. Ea pornește dela ipoteza că productivitatea muncitorului nu poate fi urcată, ceeace corespunde cu nivelul inferior al tehnicei din împrejurările economice dela începuturile capitalismului și, în al doilea rând, cu faptul că lucrătorii sunt lipsiți de orice fel de ocrotire din partea Statului și nu au capacitatea să reziste față de forța patronală.

Un caracter analog cu această teorie are teoria fondului salariilor, schițată în elementele ei principale încă de Malthus, formulată clar de James Mill și Mac Culloch și desvoltată de John Stuart Mill. Dacă din capitalul anual necesar pentru producțiune se scade partea relativă la mașini, materii prime, etc., restul constitue tocmai fondul salariilor. Societatea are la dispoziție numai această sumă, pentru salarii. De aceea, mărimea salariilor atârnă de două condițiuni: de suma capitalului din care se formează fondul salariilor și de numărul

lucrătorilor. Drept urmare, mărirea salariului este în funcțiune sau de sporirea capitalului, sau de scăderea numărului lucrătorilor. Prima, se poate realiza în cazul când patronul obține un profit mare; a doua, numai prin abstinența lucrătorilor dela căsătorie, ceeace scade numărul lucrătorilor.

Această teorie a îndepărtat lipsa de preciziune a teoriei minimului de existență, însă încercarea de simplificare a teoriei legii salariului de aramă nu a fost reușită. Nu este greu de înțeles că nu există un fond de salarii disponibil dinainte. Lucrătorul primește salariul ca o parte din produsul realizat de el, nu din capital. Partea revenind salariului poate fi mai mare sau mai mică, la acelaș capital. Dacă lucrătorul obține un salariu mai mare, explicația este că patronul este silit să-și reducă profitul.

Și această teorie oglindește caracteristicele vieții economice la începuturile erei capitaliste. Ea se bazează tot pe aceeași presupunere că productivitatea în industrie nu poate fi decât foarte puțin modificată și că întreprinzătorul preferă să se îmbogățească, nu prin ameliorarea tehnicei de producțiune, care să ducă la sporirea randamentului, ci prin micșorarea salariilor lucrătorilor. Deci, se imaginează un tip de întreprinzător care nu are nici un fel de credință în posibilitatea sporirii productivității muncii, prin perfecționarea organizării exploatării și folosirii unei metode de producțiune superioare, ci se resemnează la exploatarea neomenoasă a lucrătorilor. Progresele uriașe ale tehnicei, care au urmat îndată după primele începuturi ale capitalismului, au arătat însă că sporirea productivității muncii este posibilă și au înlăturat tipul de întreprinzător îmbătrânit, lipsit de spiritul de inițiativă și de înnoire corespunzător.

Odată cu aceasta, s'a construit o altă teorie, anume teoria productivității. Elementele ei le găsim chiar în opera lui Adam Smith. La începutul secolului al 19-lea a încercat să fundamenteze această teorie Nassau Senior, mai târzie prin lucrările lui Brassey (Anglia), Walter și Schönhof (America) și Paul Leroy Beaulieu (Franța), această teorie a fost așezată pe baze serioase.

Potrivit acestei concepții, salariul este determinat de productivitatea muncii. Capitaliștii plătesc salariile, potrivit cu folosul pe care îl trag din munca lucrătorilor. Dacă este așa, dacă salariul lucrătorului este determinat de productivitatea muncii, se pune însă întrebarea: dece există salarii deosebite pentru di-

ferite categorii de lucrători, cari prestează aceiaşi muncă? De pildă, dece salariul femeei muncitoare, care prestează aceiaşi muncă ca şi bărbatul, este mai mic? Dece pot exista variaţiuni de salarii în timp pentru acelaş lucrător, care dă acelaş randament de muncă? Lujo Brentano, studiind raporturile muncitoreşti din Anglia în a doua jumătate a secolului trecut în lucrarea sa „Die Arbeitergilden der Gegenwart", a încercat să lămurească mai adânc această problemă.

In ordinea economică modernă, lucrătorul apare ca şi ceilalţi vânzători de marfă, ca vânzător al propriei sale forţe de muncă. Dar, el se deosebeşte de celelalte categorii de vânzători de alte produse, prin faptul că nu are la dispoziţia lui, pentru existenţa sa, decât braţele sale. Deci, el este constrâns să primească orice condiţiuni impuse de patron. Aceasta, în ipoteza că el este izolat. Indată însă ce lucrătorul se asociază cu semenii săi, atunci el se găseşte din ce în ce mai mult pe un picior de egalitate la încheerea contractului de muncă. El nu mai este silit să primească condiţiunile impuse, ci tratează dela egal la egal: „numai prin coaliţie munca devine o marfă propriu zis şi lucrătorul un vânzător de marfă".

Analogia între piaţa de mărfuri şi piaţa muncii a fost concepută de Brentano prea strâns. El nu a ţinut seama de caracterul deosebit al condiţiunilor de vânzare al diferitelor mărfuri. De aceea, nu a ajuns la o concepţie clară asupra naturii contractului de muncă în forma sa mai avansată. In deosebi, Brentano n'a apreciat îndeajuns valoarea legislaţiei de ocrotire a muncii, menită să susţină pe lucrător în încheerea contractului său de muncă. El a socotit că activitatea nestânjenită a sindicatelor muncitoreşti este mai curând proprie să transforme munca într'o marfă propriu zisă, însă în fapt normele stabilite de sindicate nu diferă de cele din legislaţia de ocrotire a muncii, ambele urmărind a asigura lucrătorilor condiţiuni de muncă corespunzătoare evoluţiunii naţionale respective.

Desvoltarea mai departe a teoriei salariului a fost întreprinsă de şcoala anglo-americană, pe calea unei apropieri de teoria subiectivă a valorii, teoria utilităţii finale.

Vom expune teoria formulată de Alfred Marshall. El dă ca exemplu un întreprinzător şi anume un crescător de oi, care se găseşte la îndoială dacă nu cumva, prin angajarea unui păstor în plus, fără să mai aibe nevoie să sporească capitalul,

prin construcţii de adăposturi, etc. n'ar isbuti să sporească producţiunea de miei şi deci să-şi mărească stâna de oi, realizând un plus de producţiune mai mare decât salariul plătit păstorului. Dacă poate să producă 20 oi în plus şi salariul păstorului este chiar şi numai cu o unitate mai mic, el se găseşte în avantagiu, păstorul este păstorul limită, productivitatea ultimă este productivitatea ultimă este productivitatea limită. Cu toate că în această teorie Marshall consideră şi factorii determinanţi ai mărimii salariului, care se găsesc de partea ofertei de lucrători, în centrul teoriei sale el aşează momentul productivităţii: produsul lucrătorului limită.

Această teorie, deci, este o consecinţă logică a teoriei generale despre valoare. Ea trece, însă, complet cu vederea raporturile sociale complicate care sunt decisive în ordinea capitalistă pentru contractul de muncă. Factorii ce determină raportul de forţă a părţilor, în lupta pentru fixarea condiţiunilor de lucru, se socotesc irelevanţi, în comparaţie cu aprecierea subiectivă a calităţilor individuale ale lucrătorilor de patron. Şi la formarea salariului lucrurile se petrec, însă, la fel ca, în general, pe piaţă. Alături de necesitatea de un anumit bun şi de limitarea cantităţii acestuia, în raport cu necesitatea, raporturile de forţe dintre vânzători şi cumpărători sunt deasemeni importante pentru formarea preţului. De aceea, orice teorie despre salariu trebue să considere, în afară de factorul necesitate de bunuri şi factorul cantitate de bunuri, cercetarea raporturilor de forţă de pe piaţă; să lămurească, deci, combinaţia specifică în care apar, în formarea salariului, elementele următoare: necesitatea de bunuri, cantitatea de bunuri şi raportul de forţă între patron şi lucrători.

Intrebarea cardinală din teoria repartiţiunii, care priveşte deci şi salariul, este: care este mărimea şi valoarea cantităţii de bunuri supuse repartiţiunii?

Intâi, trebue să se precizeze ce se împarte, pentru a se înţelege cum se împarte. In economia naturală, bunăstarea întregei organizaţiuni economice depinde direct de mărimea venitului net produs de membri ei. Cu cât acesta este mai mare, cu atât şi bunăstarea membrilor familiilor din economia naturală, care îşi împart complet venitul net, este mai accentuată. In economia schimbului, produsul are o anumită valoare de schimb. Venitul general al societăţii nu atârnă numai de cantitatea de bunuri produse, ci şi de valoarea lor pe piaţă. In raporturile comerciale

dintre diferite economii naţionale, se găseşte în avantaj aceea care, pe lângă productivitatea mai mare, produce bunuri care au o valoare de schimb mai mare. In acelaş mod, mărimea venitului este influenţată de condiţiunile în care se lucrează, în diferite ramuri de activitate industrială.

Condiţiunile naturale şi sociale care contribue la urcarea valorii mărfurilor pe piaţă rămân valabile şi pentru determinarea mărimii salariului. De exemplu, dacă într'o anumită ramură de industrie se ajunge la formarea unui monopol, care isbuteşte să sporească randamentul producţiunii şi deci să mărească venitul întreprinderii, aceasta are drept urmare şi o sporire a salariilor, intreprinderea fiind capabilă să plătească salarii mai urcate.

In această analiză, teoria repartiţiunii urmează direct pe linia teoriei generale despre valoare şi preţ, întrucât caută să lămurească condiţiunile care influenţează diferitele elemente ale venitului economiei naţionale.

După lămurirea acestor chestiuni prealabile, în teoria repartiţiunii apar însă altele mai complexe şi anume condiţiunile care determină mărimea relativă a venitului naţional economic, a părţilor care revin diferitelor clase sociale, ca şi mărimea fiecărui venit în parte, de exemplu mărimea salariului. Sunt oare aceste chestiuni în legătură cu teoria valorii? Nu reprezintă ele mai ales o problemă socială?

Evident, problemele repartiţiunii au o contigenţă cu problemele sociale; dar, problema valorii ea însăşi este o problemă socială. Este o singură deosebire: influenţa raporturilor sociale asupra mărimii veniturilor diferitelor clase sociale apare cu o claritate deosebită, pe când, în problema valorii, condiţionarea socială nu apare dela început în mod perfect lămurit. Deaceea, cercetarea condiţiunilor sociale ale contractului de muncă constitue firul pentru orientarea în cercetarea teoriilor asupra salariului. Ca şi în tratarea altor probleme economice, este necesar şi aici a deschide o perspectivă istorică.

Toate teoriile cu privire la salariu au la bază aceiaşi premisă: ele consideră salariul în ordinea economică capitalistă, caracterizată prin stăpânirea de către capitalişti a mijloacelor de producţiune şi prin faptul că lucrătorii sunt despărţiţi de uneltele de producţiune.

Această premisă nu este însă suficientă, pentrucă ordinea capitalistă se află într'un proces de devenire. Se pot, astfel, preciza două faze în desvoltarea capitalismului: faza capitalismului primitiv, caracterizată prin dominaţia nemărginită a patronilor, pedeoparte şi prin slăbiciunea şi lipsa de apărare a lucrătorilor pedealtăparte; şi faza capitalismului mai înaintat, în care descoperim organizaţii sindicale muncitoreşti desvoltate, legi sociale de ocrotire a muncitorilor, şi o întreagă organizaţie adecvată, un rol determinat al muncitorimii în viaţa publică a naţiunii. Aceste condiţiuni schimbate sunt menite să aibe o înrâurire deosebită asupra contractului de muncă şi, drept urmare, asupra salariului, care este un element determinant.

Din aceste consideraţiuni, rezultă că nu este posibil a se găsi o explicaţiune unitară pentru determinarea mărimii salariului. Cât timp raporturile între lucrători şi patroni se bazează pe drept şi nu pe constrângere, există o luptă continuă în jurul fixării salariului, între patroni şi lucrători.

In faza întâi a capitalismului, la începutul secolului al 19-lea, în Anglia, constatăm că salariile se fixau prin cererea şi oferta de lucrători. Oferta de lucrători era mai mare decât cererea, din care cauză patronii aveau o putere sporită, care le înlesnea să impună condiţiile de muncă. In acea vreme, era aplicabilă regula, formulată de Cobden în ce priveşte stabilirea salariilor, după care la doi lucrători era un patron şi un patron la doi lucrători. In plus, se adăoga aprecierea arbitrară a patronilor asupra capacităţii fiecărui lucrător şi puterea lor de a determina în mod arbitrar salariul lucrătorului.

Aceste condiţiuni explică uşor profeţiile pesimiste ale teoriei „legii salariului de aramă", care sunt un reflex al condiţiunilor în care se stabileau, în acea epocă, salariile muncitorilor. Muncitorii nu aveau dreptul să se coalizeze în sindicate. Acest lucru era oprit de lege, iar ei nu aveau nici o susţinere din partea Statului, care să contribue la uşurarea situaţiunii lor.

In perioada a doua, care începe cam în a doua jumătate a secolului al 19-lea, condiţiunile fixării contractului de muncă s'au schimbat. S'a desfiinţat legea împotriva coaliţiei lucrătorilor, transformându-se într'un drept sindical, lucrătorii având dreptul să se asocieze în sindicate, care dobândesc personalitate juridică şi dreptul la grevă. Sindicatele muncitoreşti au capacitatea de a încheia contracte colective de muncă cu patronii, individual sau cu sindicatele de patroni. Prin aceasta, se egalizează condiţiunile în lupta de concurenţă dintre patroni şi lucrători, iar salariul

se fixează în condițiuni cu totul deosebite, ceeace are drept urmare chiar apariția unei tendințe de urcare a salariilor. La aceăstă contribue și desvoltarea legilor de ocrotire a muncitorilor, precum și fondurile pe care sindicatele le adună pentruca să poată ajuta pe lucrători în caz de grevă.

Față de această tendință, patronatul se organizează și opune o contrapondere, prin organizațiunile sale, care, atunci când ajung să aibe un caracter monopolist, reușesc să schimbe raporturile de forță în favoarea lor.

Din aceste constatări rezultă concluziunea că, în modul de producțiune capitalist, mărimea salariului — la o productivitate dată a muncii și la o situațiune dată a pieții de mărfuri — este determinată de raportul de forțe dintre patroni și lucrători. Motivele principale care contribuie la determinarea nivelului salariilor sunt următoarele:

1) Productivitatea muncii. Cu cât randamentul lucrului unui lucrător este mai mare, cu atât și partea pe care el poate să o obțină este sporită.

2) Situațiunea pieții; firește salariile sunt în funcțiune de nivelul prețurilor pe piață. Puterea de cumpărare este în relație cu nivelul prețurilor, schimbându-se în raport cu nivelul prețurilor pe piață.

3) Mărimea salariului este și în funcțiune de numărul lucrătorilor. Dacă oferta de lucrători depășește cererea, aceasta are o înrăurire defavorabilă asupra nivelului salariului.

4) Mărimea salariului mai atârnă și de standardul de viață existent în clasa muncitoare, într'o anumită țară. Acest standard de viață este cu totul variabil; standardul de viață al unui lucrător român este fundamental deosebit de standardul de viață al unui lucrător englez sau american.

5) Insfârșit, ultimul element care determină mărimea salariului este raportul de forță dintre patroni și lucrători.

Condițiunile care determină salariul concid, dacă sunt analizate până la ultimele lor consecințe, cu acele care determină în genere, formarea prețurilor pe piață.

In examinarea formării prețurilor pe piață, am deosebit trei cazuri: cazul concurenței, cazul monopolului și cazul prețurilor fixate de autorități.

In cazul concurenței, în ceeace privește salariile, limita inferioară sub care nu poate să scadă salariul, este minimum de

existență a lucrătorului; iar limita superioară este determinată de raportul de forțe între patroni și muncitori. Patronul va căuta să acorde muncitorilor o parte cât mai mică din venitul net al producțiunii, iar muncitorii vor căuta să mărească la maximum această parte.

In cazul monopolului, limita superioară a salariilor este dată de venitul net al patronilor. Dacă, într'un regim politic stăpânit de ei, muncitorii având o situație de monopol față de patroni, ar dicta salarii mai mari decât venitul net al capitalului, capitalul s'ar retrage din producțiune. Drept urmare, limita superioară este venitul net pe care patronii îl socot indispensabil pentru continuarea producțiunii.

Insfârșit, în cazul fixării salariului de autorități, aceasta nu poate să se facă în mod arbitrar, ci ținând seama de necesitățile continuării producțiunii naționale, salariile fixându-se după principiul dreptății, cu tendința de a se realiza salariul just.

2. DOBANDA CAPITALULUI.

După scăderea, din produsul social, a părții cuvenită clasei salariaților, ceeace rămâne este venitul posesorilor capitalului, adică a rentierilor și întreprinzătorilor și venitul proprietarilor solului, adică renta pământului.

Amândouă aceste venituri au un caracter comun și anume sunt venituri fără muncă. Condițiunile care determină mărimea dobânzii capitalului și a rentei pământului influențând modificarea lor în evoluțiunea istorică, sunt însă diferite. Deaceea, cu tot caracterul lor comun, este oportun a fi tratate fiecare separat.

Venitul capitalului apare în două forme: profitul capitalului și profitul întreprinzătorului.

Profitul capitalului sau dobânda propriu zisă este partea din venitul net social care revine aceluia care nu ia parte direct la producțiune, ci împrumută capitalul său întreprinzătorului care-l utilizează în întreprinderea sa. Profitul întreprinzătorului este partea care se cuvine acelui care posedă o întreprindere, adică sau organizează producțiunea el însuși, sau exercită drepturile organizatorului.

Rentierul nu participă la producțiune. El își trage venitul dela cei cari folosesc capitalul său în producțiune. Intreprinză-

torul organizează şi conduce întreprinderea şi apare astfel ca inginer, tehnician comercial, mecanic, lucrător, etc. Cu toate acestea, remuneraţia lui nu se măsoară după munca săvârşită, ci după capitalul propriu şi străin investit în întreprindere. In organizaţia socială există activităţi mai importante decât aceea a întreprinzătorului, care sunt remunerate cu mult mai puţin. Astfel, remuneraţia primului ministru sau a miniştrilor, care au un rol cu mult mai greu şi mai important decât al unui întreprinzător, este cu mult inferioară acesteia. Dovadă că cota parte din venitul social care se atribue întreprinzătorului nu este măsurată după capacitatea sa şi după munca prestată de el, ci după capitalul propriu şi străin investit în întreprindere. Pentru acest motiv, venitul întreprinzătorului nu este denumit, în economia politică, salariul întreprinzătorului, ci profitul întreprinzătorului. Drept, urmare, profitul întreprinzătorului nu numai că nu este opus profitului capitalului, dar este inclus în acesta. Ambele sunt două ramuri ale aceluiaş arbore, al dreptului de posesiune şi dispoziţie asupra capitalului.

In economia politică mai veche, se vorbea de profitul capitalului, înţelegându-se când dobânda, când profitul întreprinzătorului, când ambele. Este însă necesar a se cerceta separat caracterele esenţiale ale fiecărui fel de venit al capitalului. Pentru a preciza caracteristica lor specifică se pot trata, fără îndoială, şi în comun.

Vom caracteriza mai întâi procesul de formaţiune a dobânzii. Orice plasament de capital este legat de un risc. Acesta este diferit, după mai multe împrejurări: după însuşirile întreprinzătorului, după capacitatea lui de a conduce întreprinderea, după condiţiunile generale ale ţării, — dacă domneşte sau nu ordinea şi justiţia şi siguranţa — şi, însfârşit, după fluctuaţiunea preţurilor pieţii care, în cursul fazelor conjuncturei economice, poate să aibă o înrâurire puternică asupra venitului întreprinderilor şi deci, indirect, asupra siguranţei remunerării capitalului. Aceste împrejurări explică pentru ce uneori prima de risc contribuie la mărirea profitului.

Venitul întreprinzătorului cuprinde, pe lângă partea cuvenită capitalului, şi o remuneraţie pentru munca prestată. Dar, în analiza problemei dobânzii capitalului, deobicei se face abstracţie de aceste două elemente şi se cercetează direct isvoarele venitului capitalului propriu zis.

In economia schimbului, dobânda capitalului apare ca un rezultat al tranzacţiunilor cari au loc pe piaţă şi care determină preţul folosirii capitalului. De aceea, dobânda se tratează în legătură cu teoria asupra preţului şi valorii.

Cel dintâi care a pus problema dobânzii, în ştiinţa economică, este unul dintre reprezentanţii şcoalei fiziocratice, Turgot. Turgot considera dobânda ca preţul acordat pentru folosirea unei anumite cantităţi de bunuri pe un anumit timp, iar mărimea dobânzii o punea în legătură directă cu cererea şi oferta de capital.

Intemeiat pe teoria obiectivă a valorii, Adam Smith a conceput origina dobânzii capitalului într'un mod foarte apropiat de teoria exploatării, de dată mai recentă. Dobânda este, după Adam Smith, o urmare firească a reţinerii, de către capitalist, a unei părţi din valoarea creiată de muncă. Dacă capitalistul n'ar fi în măsură să păstreze pentru sine o parte din produsul muncii, el n'ar mai avea nici un interes a plasa capitalul său în producţiune şi a ocupa un număr corespunzător de muncitori.

Malthus socoate dobânda drept consecinţă a urcării productivităţii muncii, prin întrebuinţarea capitalului. El precizează că, exact ca şi munca, capitalul favorizează continuarea producţiunii şi producţiunea de bunuri noui.

Senior formulează cel dintâi teoria abstinenţii, după care este despăgubirea acordată aceluia care renunţă la consumul unei cantităţi de bunuri pe care le împrumută altuia. Prin aceasta, Senior crede a fi descoperit şi o justificare morală a dobânzii. Dobânda este prezentată ca preţul sacrificiului consimţit de acela care renunţă la consumarea unor anumite bunuri, sau amână această plăcere.

In forma ei modernă, teoria productivităţii se bazează pe ipoteza că fiecare factor de producţiune, în raport cu contribuţia sa la producţiune sau cu productivitatea marginală, trebue să primească o parte din produsul realizat. Această teorie, în forma ei modernă, a fost înfăţişată mai întâi de economiştii Wieser şi Klark.

Partizanii mai noui ai acestei teorii afirmă că partea fiecărui factor de producţiune se poate calcula. Capitalul ridică mai întâi o parte din venitul brut, drept plată pentru utilizarea sa,

apoi o parte din venitul net. Determinarea plusvalorii determinată de capital formează ţelul şi încoronarea acestei teorii.

Această teorie are un sâmbure de adevăr, numai în ce priveşte punctul ei de plecare. Este neîndoelnic că utilizarea capitalului realizează o urcare a randamentului producţiunii. Dela această ipoteză, însă, până la lămurirea întrebării: pentru ce se cuvine capitalului o parte din plus valoare, este însă un drum lung de străbătut. In această privinţă, au preferinţă teoriile care se bazează pe considerarea limitării ofertei de capital de investiţie. Intre acestea, are curs teoria aşteptării, după care motivul hotărîtor în formarea dobânzii este aşteptarea.

Această teorie a fost formulată de Alfred Marshall. El a observat condiţionarea reciprocă a motivelor care influenţează dobânda, atât de partea cererii cât şi de partea ofertei. Cererea de capital este determinată de productivitatea sa, dar oferta de capital este limitată pentrucă capitalul aduce folosul său în viitor. Formarea capitalului presupune o anumită prevedere, aşteptare şi economisire, deci presupune a se sacrifica prezentul viitorului. Dobânda capitalului este explicată, astfel, ca o despăgubire pentru sacrificiul legat de aşteptare. In conlucrarea ambilor factori, productivitatea şi aşteptarea, are precădere cel de al doilea. Folosirea capitalului are un câmp liber în activitatea de producţiune, dar formaţiunea capitalului întâmpină un obstacol: preferinţa oamenilor pentru consumul actual şi deci este necesar a se răsplăti acei oameni cari se reţin dela un consum actual şi pun la dispoziţie anumite sume pentru a fi fructificate mai departe în producţiune.

In legătură cu această teorie, se pune întrebarea: în ce constă sacrificiul presupus a fi consimţit de cel care aşteaptă, renunţând, pentru o bucată de timp, la satisfacerea unor anumite trebuinţe şi împrumutând sume de bani şi cum poate să fie calculat acest sacrificiu de către subiectul economic?

Böhm-Bawerk a făcut analiza critică a acestei teorii. El dă exemplu unui om dela ţară care poate să întrebuinţeze o zi liberă în mai multe feluri. Acesta preferă să se ducă la pescuit, de unde se întoarce seara cu 5 peşti. Dar el s'ar fi putut duce la vânat, de unde s'ar fi întors cu 3 iepuri. Omul poate calcula sacrificiul, în raport cu cantitatea de muncă prestată. Dar, el îl poate măsura şi în raport cu plăcerea lui. In acest caz, pentru a avea 5 peşti el a sacrificat 3 iepuri. In ori ce caz, însă, calculul sacrificiului făcut de acest om nu poate să se facă cumulativ, ci alternativ. In fapt, sacrificiul real este munca prestată.

Teoria aşteptării nu poate explica natura dobânzii capitalului. Sacrificiul aşteptării dela care ea pleacă nu există şi cum partizanii acestei teorii nu acordă nicio influenţă productivităţii în formaţiunea profitului, trebue să existe alţi factori de partea ofertei capitalului care determină formaţiunea dobânzii.

Teoria exploatării socoate a fi descoperit aceşti factori în raportul de forţă dintre întreprinzător şi salariaţi. John Stuart Mill socoate drept cauză reală a profitului capitalului împrejurarea că muncitorul produce, în timpul unei zile, mai multe produse decât îi sunt necesare pentru întreţinerea lui, iar întreprinzătorul care ocupă pe lucrător îşi însuşeşte această diferenţă, care constitue profitul.

Se ştie că Marx este acel care a elaborat, în capitolul despre valoare din opera sa „Capitalul", această teorie şi a explicat fenomenul plusmuncii şi plusvalorii. Prin aceasta, el a împlinit o lacună a celorlalte teorii asupra dobânzii capitalului întrucât el a căutat să explice profitul prin raporturile de forţă sociale.

Chiar economistul din şcoala liberală engleză, Alfred Marshall, recunoaşte că dacă se exclude motivul aşteptării din explicarea profitului capitalului, nu rămâne valabilă decât teoria exploatării, formulată în deosebi de Karl Marx.

O teorie mai recentă, care a încercat să dea o altă explicaţiune acestui fenomen, este teoria formulată de economistul din şcoala austriacă Böhm-Bawerk. Problema dobânzii este privită ca o problemă de repartiţiune. Dar, înţelegerea problemei repartiţiunei presupune a se urmări origina canalurilor în care curg totalitatea bunurilor produse într'o economie naţională. Deci, explicaţiunea formării profitului este a se căuta în domeniul formaţiunii valorii. Numai cine deslegă problema cum se naşte plusvaloarea, din valoarea oscilatorie a bunurilor pe piaţă, se poate aştepta a descoperi o explicaţiune ştiinţifică a profitului capitalului, căci problema dobânzii este, în ultima analiză, o problemă de valoare.

Böhm-Bawerk analizează diferite moduri de întrebuinţare a capitalului în producţiune şi condiţiunile generale de formaţiune a valorii. Punctele principale ale analizei sale sunt următoarele: omul poate să realizeze un ţel economic, fie direct fie

indirect; direct, muncind cu mâna goală, fără ajutorul nici unei unelte de producţiune; indirect, servindu-se de bunuri mijlocitoare, care sunt uneltele şi instrumentele de producţiune. Producţiunea, în forma ei de organizare primitivă, este directă, nu foloseşte deloc sau aproape deloc mijloace de producţiune. Producţiunea capitalistă este caracterizată tocmai prin faptul că întrebuinţează anumite „ocoluri înţelepte" cum le denumeşte Böhm-Bawerk, folosind o serie întreagă de unelte şi instrumente de producţiune.

Producţiunea cu ajutorul capitalului prezintă avantagii şi desavantagii. Avantagiile constau în faptul că productivitatea tehnică este mai mare; desavantagiile constau în împrejurarea că prin „ocolurile înţelepte" se pierde timp.

Isvorul profitului, după concepţia lui Böhm-Bawerk, este a se căuta în influenţa exercitată de timp asupra fenomenelor economice. De regulă, bunurile prezente au o valoare subiectivă mai mare decât bunurile viitoare, de acelaş fel şi număr. Această afirmare este punctul central al teoriei lui Böhm-Bawerk. Care este motivarea acestei teorii? Preţuim, — spune Böhm-Bawerk, — bunurile prezente, ca şi bunurile viitoare, după valoarea utilităţii finale pe care o prezintă, conform raportului, într'un moment viitor, în care vom dispune de aceste bunuri. Cum, însă, noi folosim bunurile prezente în alt moment şi pentru alt cerc de necesităţi decât bunurile viitoare, de regulă bunurile prezente au altă valoare şi anume o valoare mai mare şi cum valoarea subiectivă se ştie că influenţează valoarea obiectivă a unui bun şi valoarea de schimb, preţul va fi mai mare. Această diferenţă de valoare între bunurile viitoare şi bunurile prezente este urmarea acţiunii mai multor cauze.

Prima cauză este diferenţa raportului dintre necesităţi şi acoperirea lor în diferite momente. Un medic sau un avocat, la începutul carierii, pentru a dobândi bunurile necesare instalării lor, sunt dispuşi să plătească în viitor o sumă mai mare, tocmai pentru că preţuiesc în viitor acea sumă mai puţin decât astăzi. Necesitatea în care se găsesc, de a face faţă cheltuielilor de început de carieră, determină această preţuire mai mică a bunurilor viitoare decât a bunurilor actuale de care ei au nevoie. Acelaş mod de preţuire îl are un ţăran care se găseşte într'o situaţie de mizerie, în urma unei secete. Pentru a dobândi mijloace de hrană şi sămânţa necesară, el este dispus să plătească în viitor

un preţ mai mare decât acel care ar corespunde cu preţul pe care l-ar plăti pentru bunurile actuale.

A doua este formulată de Böhm-Bawerk astfel: noi subestimăm în mod sistematic nevoile viitoare şi mijloacele pentru acoperirea lor. Experienţa arată că senzaţiunilor de plăcere şi suferinţă viitoare le dăm o preţuire mai mică şi drept urmare şi bunurilor care sunt destinate a le satisface, o valoare inferioară intensităţii utilităţii lor finale viitoare.

Al treilea argument şi cel din urmă este următorul: de regulă din motive tehnice bunurile prezente sunt mijloace mai proprii pentru satisfacerea necesităţilor noastre şi de aceea ne asigură o utilitate marginală superioară bunurilor viitoare.

Ocolurile care se fac în procesul de producţiune şi care cer timp sunt mai productive, deoarece cu aceinşi cantitate de mijloace de producţiune se poate produce cu atât mai mult cu cât se folosesc metode de lucru de o durată mai lungă. Diferenţa normală de valoare între bunurile actuale şi bunurile viitoare este, după Böhm-Bawerk, isvorul dobânzii capitalului.

Pentru ce primeşte însă întreprinzătorul profitul? Intreprinzătorul cumpără bunuri de ordin mai îndepărtat, mijloace de producţiune, de pildă materii prime, instrumente, maşini, pământ şi în deosebi prestaţiuni de muncă şi le transformă, prin procesul de producţiune, în bunuri de prim ordin, în produse gata de consum. Bunurile de ordin mai îndepărtat, cu toate că materialmente sunt prezente, după natura lor economică, sunt mărfuri viitoare. Ele sunt incapabile pentru satisfacerea trebuinţelor în starea lor prezentă. Ca să fie capabile pentru aceasta, au nevoie mai întâi de a fi transformate în bunuri de consum şi, cum acest proces de transformare cere timp, poate să-şi dovedească utilitatea numai în raport cu nevoile unei perioade viitoare. Deci, bunurile actuale de ordin mai îndepărtat sunt egale cu bunurile de consum viitoare; utilitatea lor este utilitatea viitoare.

Cum bunurile de ordin mai îndepărtat se preţuesc după valoarea marginală şi valoarea producţiunii finale, Böhm Bawerk trage concluzia că mijloacele de producţiune, când sunt preţuite după valoarea bunurilor actuale, au o valoare mai mică decât aceea a producţiunii finale consumabile, pe care o pot produce. Dacă se cumpără acum, se obţine mai ieftin decât suma ce ar aduce-o proprietarului lor în viitor. Acesta este motivul cumpă-

rării ieftine a mijloacelor de producţiune, în deosebi a muncii.

Profitul nu rezultă din exploatare, ci prin aceea că mărfurile viitoare, în cursul procesului de reproducţiune, devin treptat mărfuri actuale şi prin aceasta capătă valoarea întreagă a mărfii actuale. Această plusvaloare este profitul capitalului.

După Böhm Bawerk, profitul capitalului nu este deci urmarea unei exploatări, ci a unui fapt elementar al naturii omeneşti şi a unei tehnice de producţiune; nu este o categorie istorică, ci o categorie economică. Böhm Bawerk numeşte această teorie, teoria agiului.

Impotriva acestei teorii s'au ridicat mai multe obiecţiuni.

In primul rând, dacă se observă atent cele trei argumente aduse în sprijinul ei se constată că ele n'au nici o legătură una cu alta, ceeace lipseşte teoria de unitate. Cele trei motive sunt despărţite logic.

Primul argument n'are de fapt nici o legătură directă cu teoria, în orice caz nu este indispensabil. Argumentul poziţiei în care se găseşte un începător al unei cariere este just, dar are un caracter ocazional; contrariul este adevărat, în unele împrejurări. Astfel, bunurile actuale sunt mai preţuite decât bunurile viitoare, oridecâteori cineva se găseşte în perspectiva unei scăderi a venitului său într'un viitor apropiat.

Argumentul al doilea este mai important, dar un om care îşi aranjează în mod raţional satisfacerea trebuinţelor sale nu poate să uite niciodată viitorul, de dragul prezentului. De aceea, argumentul principal al lui Böhm Bawerk este în contrazicere cu faptele fundamentale ale economiei capitaliste moderne.

Al treilea argument, superioritatea tehnică a bunurilor prezente faţă de cele viitoare, presupune a fi dovedit că, de regulă, cu cât procesul de producţiune are o durată mai lungă, cu atât este mai productiv. Această ipoteză nu este nici într'un caz general adevărată. In unele cazuri, progresul modern se caracterizează tocmai prin accelerarea ritmului de producţiune. Cu cât se întrebuinţează o maşinărie mai complicată, cu atât ritmul de producţiune este mai mare. Pentru construcţia unui palat monumental, în vremea în care nu existau decât procedee manuale de lucru, se întrebuinţa un timp cu mult mai îndelungat decât astăzi, când se întrebuinţează anumite procedee tehnice şi anumite mijloace tehnice superioare.

Dacă această teorie nu-şi găseşte o justificare, din toate teoriile expuse, rămâne în picioare teoria exploatării. Teoria plusvalorii caracterizează raporturile între întreprinzător şi lucrător. Dobânda capitalului apare ca urmare a însuşirii plusului de muncă de către întreprinzătorii capitalişti. De unde ar putea isvorî profitul decât din muncă? Dar întrebarea este: pentru ce este posibil ca să se apropie excedentul de produse de către întreprinzătorii capitalişti? Pentrucă, datorită regimului de proprietate privată, ei sunt stăpânii mijloacelor de producţiune. Prin aceasta, ei au posibilitatea să fixeze astfel condiţiunile de muncă ale salariaţilor, încât să rămână din producţiune un plus care să le revină lor. Acestea sunt cauzele reale şi simplu exprimate ale formaţiunii dobânzii capitalului.

Din aceste consideraţiuni, se deduce şi raportul strâns care există între mărimea profitului şi mărimea salariului. Dacă salariile se urcă, profitul întreprinzătorului scade şi invers, dacă salariile se reduc, profitul întreprinzătorului se urcă. Cu cât forţa clasei muncitoare creşte, cu atât ea este în stare să determine o sporire a salariilor şi, drept urmare, cu atât şi mărimea profitului capitalului se micşorează. Insă, progresul tehnic se dovedeşte capabil să ridice venitul real al ambelor părţi, prin mărirea productivităţii, chiar dacă rămâne neschimbat raportul părţilor — raportul dintre salarii şi profit.

Teoria aceasta a exploatării este, însă, valabilă în ipoteza că societatea este compusă din producători de mărfuri care se află în aceeaşi poziţie la desfacerea lor, aşa încât nu pot obţine un plus de profit în circulaţia mărfurilor.

Dacă considerăm formarea dobânzii în raport de piaţa reală, în care există condiţiuni neegale între diferitele categorii de producători, trebue să introducem în teoria aceasta un nou element şi anume exploatarea consumatorului de către comerciant. Acest fapt se produce cu certitudine oridecâteori întreprinzătorul poate să dobândească o poziţie de monopol asupra unor anumite mijloace de producţiune capabile să sporească productivitatea muncii şi prin aceasta este în măsură să fixeze în mod arbitrar preţurile şi să realizeze astfel un profit provenit din sporirea preţurilor. Această posibilitate este însă limitată, deoarece, după cum am văzut în expunerea privitoare la preţuri, întreprinzătorul monopolist nu poate să ridice preţurile decât până la limita capacităţii de plată a consumatorilor care, odată trecută, anumite straturi de consumatori se abţin dela cumpărarea

unor anumite mărfuri. In această privinţă, trebue să facem apoi o deosebire între situaţiunea dintre ţările bogate în capitaluri şi ţările sărace în capitaluri. In ţările care sunt bogate în capitaluri, concurenţa este aşa de mare, încât aceasta are drept rezultat o micşorare a profitului capitalului; în ţările în care există lipsă de capital, capitaliştii ajung cu foarte mare uşurinţă la situaţiunea de monopol sau quasimonopol, ceeace înlesneşte o sporire a profitului. In acest din urmă caz, capitaliştii pot să folosească poziţia lor exploatând pe consumatori şi realizând astfel profituri suplimentare.

Să încercăm a determina caracteristicele esenţiale ale celor două feluri de profituri: dobânda propriu zisă a capitalului şi profitul întreprinzătorului.

In ce priveşte dobânda capitalului, observăm că aceasta a fost foarte atacată în tot timpul cât avea caracter de camătă. Dobânda era arătată ca un exemplu de câştig ilicit şi, deci, condamnată. Odată cu desvoltarea economiei capitaliste, dobânda capitalului a luat un caracter neutru. Interdicţiunea dobânzii sau fixarea dobânzii maximale a fost determinată de răspândirea în anumite epoci a creditului de consumaţie. S'a arătat că urmarea folosirii pe scară întinsă a creditului, în scopuri de consumaţie, sfârşeşte cu ruinarea debitorilor şi, drept urmare, dobânda a fost condamnată sau maximalizată.

In împrejurările de astăzi are, însă, precădere creditul de producţiune. Intreprinzătorul se împrumută pentru a facilita desvoltarea activităţii de producţiune a întreprinderii, în speranţa realizării unui profit mai mare, din care se plăteşte cu uşurinţă şi dobânda. In acelaş timp, mărimea dobânzii s'a redus în mod continuu, tocmai ca urmare a sporirii productivităţii. Dobânda s'a micşorat treptat cu formarea şi desvoltarea organizaţiunii de credit modern, care acumulează economiile fără întrebuinţare şi le plasează în scopuri productive. Chiar agricultura, care a suferit foarte mult de pe urma cametei, şi prin natura lucrurilor nu este în măsură să plătească dobânzi mari, din cauza profitului redus realizat din această activitate economică, în urma organizării creditului agricol specializat şi în deosebi a cooperativelor de credit, se foloseşte astăzi pe o scară din ce în ce mai întinsă de împrumuturi cu dobânzi reduse.

Din aceste consideraţiuni, rezultă că ar fi absurd să se vorbească de o exploatare a întreprinzătorilor de către rentieri, în

deosebi astăzi, când dobânda plătită la împrumuturile de Stat s'a redus în toate ţările, fapt care s'a observat dealtminteri şi în perioada dinainte de războiu, în ţările înaintate. Când dobânda nu se ridică la un nivel mai mare de 2-2 ½ sau chiar 3 ½-4-5%, nu se poate vorbi serios de o exploatare a întreprinzătorilor de către rentieri. Acest fapt a contribuit şi la lămurirea problemei influenţei exercitată de dobândă asupra acumulării capitalului.

In trecut, se socotea că o dobândă mare favorizează acumularea capitalului. Această concepţie era strâns legată de teoria abstinenţei, socotindu-se că dobânda era un echivalent al sacrificiului consimţit de acel care împrumuta bani. In realitate, dacă omul raţional se hotărăşte a economisi un capital, pentru a se asigura la bătrâneţe sau pentru a asigura soţia sau copiii lui împotriva riscului decesului, el pune la o parte un capital cu atât mai mare cu cât dobânda este mai redusă. Dacă urmăreşte să realizeze un venit de 80.000 lei, în cazul când dobânda capitalului este 5%, el nu are nevoie să acumuleze de cât 1.600.000; dacă dobânda capitalului este redusă la 4%, el trebue să adune un capital de 2.000.000. Prin urmare, cu cât dobânda este mai redusă, cu atât şi tendinţele de acumulare a capitalului sunt mai accentuate. Dacă dobânda tinde spre un nivel din ce în ce mai jos, atunci situaţia profitului întreprinderilor este mai complicată; aceasta din cauza influenţei mai slabe exercitată de concurenţă. Este sigur că, în economia modernă, există în toate ţările un număr însemnat de întreprinderi care se află într'o situaţie quasi identică, şansele lor de profit fiind egalizate de concurenţă. Aceasta produce oarecum o situaţie statică în organizaţia economică modernă. Există, însă, în fiecare economie naţională şi un număr de întreprinderi cu şanse diferite. Profitul mijlociu al întreprinderilor staţionare nu poate fi mare, dar întreprinderile mari, cari au o perioadă scurtă de rulare a capitalului, care pot să folosească cu alte cuvinte capitalul în producţiune de mai multe ori în cursul unui an, chiar dacă profitul pe unitate este redus, sunt în stare să realizeze profituri foarte însemnate. In orice caz, în organizaţia economică actuală, întreprinzătorii aventuroşi, dornici de profituri însemnate, sunt siliţi să caute domenii noui pentru activitatea lor de producţiune, ferite încă de concurenţă. O perioadă de timp, cei care reuşesc au o poziţie excepţională şi realizează profituri mari. Indată se iveşte, însă, concurenţa şi grupa de întreprinderi care se găseşte într'o

situaţie specială trece la grupa din economia staţionară. Astfel, putem să spunem că profitul întreprinzătorului se prezintă sub un aspect îndoit: pedeoparte, graţie invenţiunilor, a deschiderii de debuşee noui, a perfecţionărilor tehnice, sau a situaţiunilor de quasi monopol sau de monopol, uneori se realizează profituri excepţional de mari; pedealtăparte, în cea mai mare parte din sectorul întreprinderilor observăm că profitul apare ca un isvor de venit relativ egal, al cărui produs abia depăşeşte dobânda curentă a capitalului.

3. RENTA PAMÂNTULUI.

Caracterizarea cea mai fericită a naturii şi condiţiunilor de naştere a rentei pământului o datorăm lui David Ricardo.

Ricardo deosebeşte mai întâi renta de arendă, în care se poate cuprinde şi profitul capitalului. El defineşte renta, considerată ca o formă independentă de venit „acea parte din venitul solului care se plăteşte proprietarului pentru folosirea forţelor inepuizabile ale solului".

Ca să expună plastic origina rentei, Ricardo concepe tabloul ocupării treptate a unei ţări. La început, când pământul de calitatea cea mai bună se găseşte în cantităţi mari, oricine poate să ocupe o bucată şi să o schimbe chiar cu alta, astfel încât, în această perioadă, nu se poate închipui existenţa rentei. Odată cu creşterea populaţiunii, pământul de calitatea cea mai bună fiind ocupat, la un moment dat acei cari nu au pământ de bună calitate trebue să se mulţumească cu o calitate inferioară. In acest moment, să presupunem că pământul de clasa I-a dă un venit net de 100 busheli şi cel de clasa a II-a dă un venit de 90 busheli. Deci, pământul de prima calitate oferă posesorului o rentă egală cu 10 busheli.

Proprietarii nu primesc însă renta numai în natură, ci şi în forma unui plus de valoare. Cum preţul cerealelor pe piaţă se stabileşte după preţul de cost cel mai jos şi mărimea venitului exprimat în valoare, pe care îl lasă diferitele clase sociale, este diferit, dacă, de pildă, despăgubirea cheltuelilor de producţiune a unui bushel de grâu pe solul cel mai prost este echivalentă cu o livră sterlină, venitul net al pământului de clasa II-a va fi de 90 lire sterline, pe câtă vreme cel de clasa I-a va fi 100 lire

sterline, deci renta pe care o primeşte proprietarul va fi de 10 lire sterline.

Populaţia continuând să crească, va trebui să se folosească pentru cultură şi pământuri de o calitate inferioară. Pentru pământurile de calitatea III-a, presupunând că producţiunea nu este decât 80 busheli, iar venitul proprietarului de 80 lire sterline, renta celui care posedă pământ de clasa I-a faţă de cel care posedă pământ de clasa III-a, se va ridica la 20 lire sterline.

Produsele brute nu se urcă însă în valoarea lor relativă pentru că se plăteşte proprietarului o rentă, ci invers, pentru ca să se obţină cota de venit realizată în condiţiunile cele mai desavantajoase, se întrebuinţează mai multă muncă.

Valoarea cerealelor este determinată de cantitatea de muncă necesară pentru a face să rodească pământul cel mai slab, care nu mai dă nici un fel de rentă proprietarului său. Preţul cerealelor nu este urcat pentrucă se plăteşte o rentă, ci se plăteşte o rentă pentrucă preţurile cerealelor sunt urcate. Preţurile cerealelor n'ar scădea dacă proprietarii ar renunţa la rentă, ci, cel mult, fermierii care arendează pământul dela proprietari ar avea prin aceasta un venit mai mare.

Renta se naşte de aceea „pentrucă solul nu este nelimitat în cantitate şi nu este identic în calitate şi pentrucă, cu creşterea populaţiei, trebue a se lua în cultură şi pământurile de o calitate inferioară sau care se află într'o poziţie mai puţin favorabilă".

In fond, Ricardo nu afirmă că pământul se află într'o suprafaţă limitată, ci că întinderea suprafeţelor de pământ de calitate superioară este limitată şi presupune că solul este suficient pentru acoperirea nevoilor populaţiei. Dacă însă, ca urmare a creşterii populaţiei, sporesc nevoile, trebue a se lua în cultură pământuri de o calitate inferioară, care răsplătesc numai capitalul şi munca şi nu lasă proprietarului nici o rentă.

Valoarea producţiunii agricole se determină, după Ricardo, în raport cu cheltuiala de muncă şi de capital a solului de calitatea cea mai joasă. Există o limită extensivă, care este trasă prin prin extinderile progresive ale suprafeţei cultivate treptat cu creşterea populaţiei, trecându-se dela o calitate superioară la una inferioară. Dar, după Ricardo, există şi o limită intensivă a culturii. Dacă, drept urmare a creşterii populaţiei, se urcă

cererea de produse agricole, acest plus de cerere se poate satisface, nu numai prin ocuparea unor noui terenuri şi punerea lor în cultură, ci şi prin sporirea cotelor de muncă şi de capital pe acelaş sol, adică prin intensificarea exploatării solului. Dar, după legea venitului descrescând a pământului, plusul de capital şi muncă întrebuinţat în exploatarea unui pământ dă un venit relativ mai redus. Deci, numai solurile cele mai fertile, care nu necesită un adaus de cheltuială, vor da o rentă. Urcarea rentei este, astfel, totdeauna urmarea procurării mai anevoioase a mijloacelor de hrană, pentru populaţia crescândă a unei ţări.

Din această expunere, rezultă că, potrivit teoriei lui Ricardo, renta este echivalentă cu o despăgubire pentru solul preferat, aflat într'o cantitate redusă. Acel care îl posedă primeşte această despăgubire, care este renta.

Cum pământul este însemnat în economia omenească sau ca purtător de forţe naturale (inclusiv razele solare şi atmosfera), sau ca depozit de materii prime, care sunt conţinute în subsol, sau ca sediul unde are loc producţiunea, renta pământului poate proveni, ca urmare a diferenţei, în toate aceste însuşiri, prin urmare, din deosebirea de fertilitate a solului, din deosebirea de bogăţie a subsolului şi din deosebirea poziţiunii unui loc faţă de altul.

Ricardo a desvoltat numai primele două forme şi anume renta în agricultură şi în mine. In ambele, alături de influenţa fertilităţii pământului şi bogăţiei subsolului, el a precizat şi însemnătatea distanţei de piaţa de desfacere a unui pământ faţă de altul.

Ultimul motiv a fost tratat de Thünen, în celebra sa operă „Der isolierte Staat".

Thünen porneşte dela următoarea ipoteză: să ne închipuim un oraş mare, aflat într'o câmpie fertilă, care nu este străbătută nici de un râu, nici de un canal. Câmpia aceasta cuprinde un pământ de o fertilitate egală. La o distanţă mare de oraş, câmpia se termină cu un teritoriu sălbatec, necultivat, care desparte Statul de celelalte. Prin urmare, în acest teritoriu se găseşte un singur oraş mare, care are misiunea să producă toate felurile de mărfuri industriale necesare pentru locuitorii dela ţară şi care nu se poate aproviziona cu hrană şi materii prime decât dela satele înconjurătoare. Minele şi salinele, de care are nevoie industria pentru desvoltarea ei, se găsesc în apropierea oraşului.

Se pune problema: cum se va orândui, în această împrejurare, agricultura şi ce influenţă va exercita asupra ei, distanţa mai mare sau mai mică de piaţă?

Este clar, spune Thünen, că în apropierea oraşului se vor cultiva produsele cari au greutate mare sau ocupă un spaţiu mare la transport, în raport cu valoarea şi implică astfel cheltuială mare de transport la distanţă mare. Deasemeni, în apropierea oraşului, se vor cultiva acele feluri de produse care se strică repede şi, prin urmare, trebue să fie consumate într'un timp scurt. Din această cauză, agricultura din acest Stat se va împărţi în cercuri concentrice, în jurul oraşului. In cercul întâi, se va desvolta agricultura liberă, în care se va produce tot felul de legume, fructe, păsări, ouă, lapte, etc. In cercul următor, se va desvolta economia forestieră, care va înlesni aprovizionarea oraşului cu lemne. In cercul al treilea, se va desvolta agricultura intensivă, cultura cerealelor într'un sistem intensiv, cum ar fi de pildă cel cunoscut sub numele de alternarea plantelor. In cercul al patrulea, vom găsi toate produsele de cereale, într'un sistem ceva mai puţin intensiv. In cercul al cincilea, producţiunea de cereale se va putea face într'un sistem extensiv, ca acela al alternării câmpurilor. In cercul al şaselea, agricultura se va concentra asupra creşterii animalelor, deoarece transportul animalelor dela o distanţă mare este mai lesnicios. Insfârşit, cercul ultim va fi ocupat de o pădure virgină, în care vânatul animalelor sălbatice este singura ocupaţiune a locuitorilor, care, pentru a-şi satisface toate nevoile lor, au, ca singur contact cu oraşul, schimbul de piei de animale sălbatice, cu produsele dela oraş de care au nevoie.

După cum reese clar, în această schemă a lui Thünen, poziţia locului în care se face agricultura este izolată de ceilalţi factori, care contribuie la formaţiunea rentei, prin urmare de calităţile solului şi de bogăţia solului. Renta pământului se urcă, în raport cu micşorarea distanţei de oraş care este unica piaţă de desfacere.

Dar Thünen nu desconsideră influenţa celorlalţi factori şi ajunge astfel la definiţiunea următoare: „renta unui bun rural derivă din avantajul pe care-l posedă faţă de proprietatea cea mai desavantajată, prin poziţia sau calitatea solului, care trebue să mai procure produse pentru satisfacerea trebuinţelor".

Teoria clasică a rentei diferenţiale, aşa cum a fost formulată de David Ricardo şi Thünen a fost supusă mai multor critici.

Economistul Carey a dovedit că succesiunea ocupării solurilor, aşa cum era presupusă de Ricardo, dela solurile de calitatea superioară la cea mai inferioară, este contrazisă de evoluţia istorică. Intemeiat pe fapte privitoare la colonizarea Statelor Unite, el a arătat că, de fapt, în cursul acestei ocupaţiuni, întâi au fost ocupate cele mai slabe terenuri de cultură, în ţinuturile muntoase şi, numai după ce coloniştii s'au deprins cu regiunile, au fost capabili să treacă la cultivarea mai anevoiasă a terenurilor de calitate superioară.

Aceste fapte sunt incontestabile, dar nu ating câtuşi de puţin valoarea teoriei rentei diferenţiale, formulată de David Ricardo. Succesiunea culturilor, arătate de Carey în colonizarea Statelor Unite, reprezintă numai din punct de vedere tehnic trecerea dela pământurile de calitate inferioară la pământurile de calitate superioară, din punct de vedere economic. Terenurile mai bune necesită muncă mai puţină şi capital mai puţin. Afirmând acest lucru, Ricardo nu încearcă să expună procesul istoric al ocupării terenurilor, cu prilejul colonizării diferitelor ţări. Ordinea diferită a ocupării solului în realitate, nu micşorează deci valoarea teoriei lui. Căci, putem să observăm oricând şi oriunde că diferenţa de calitate sau de poziţie a solului au avut în fapt urmările presupuse de Ricardo, independent de momentul ocupării lor. Nu are importanţă dacă pământurile de calitate superioară au fost ocupate în urma celor de calitate inferioară. Important este faptul economic că, din deosebirea de calitate şi de poziţie, rezultă fenomenul rentei.

Unii economişti au încercat să extindă şi să adâncească noţiunea de rentă. Adolf Schäffle a criticat noţiunea fixată de Ricardo, arătând că este prea îngustă şi a încercat să o extindă la orice fel de venituri, cari au la bază avantagii speciale. Astfel, spune el, dacă considerăm veniturile mai multor medici sau avocaţi, ori ingineri, constatăm deosebiri mari cari se datorează uneori şi faptului că, în afară de însuşirile variate ale fiecăruia, unii ajung să aibă un renume atât de mare, încât realizează în profesiunea lor un extraprofit. Un artist de cinematograf are un venit cu mult mai mare decât un artist dela un teatru clasic. Aceasta se datoreşte fireşte şi extensiunii cercului de consumatori ai serviciilor făcute de artistul de cinematograf,

dar în deosebi renumelui mare care se traduce astfel şi pentru el într'un extraprofit, care are caracterul de rentă.

Mai târziu, Adolf Schäffle a încercat să cerceteze natura generală a rentei, în legătură cu formarea preţurilor pe piaţă. El a arătat că există pe piaţă un preţ normal, atunci când se poate stabili un echilibru între cerere şi ofertă, caz în care preţul de desfacere este determinat de costul de producţiune; dar sunt împrejurări în care un asemenea echilibru între cerere şi ofertă nu este posibil. Când oferta unui produs este mai redusă, atunci preţul este determinat numai de cerere. De regulă, atunci când este posibil, se face o adaptare a ofertei la cerere. Dar, chiar în acest caz, aceasta nu se produce imediat, ci trebue trecerea unui anumit interval de timp, mai mare sau mai mic.

In cazul întâi, totdeauna se va produce un plus de valoare a mărfii faţă de preţul de cost, aşa de mare încât el are caracterul de rentă. Alfred Marshall denumeşte această categorie de rentă, renta rarităţii.

In cazul al doilea, când prin urmare se poate spori oferta de produse, dar numai treptat, până în momentul când se face echilibrul între cerere şi ofertă, există totuşi un extraprofit, care produce şi el un fel de rentă, denumită quasi-rentă.

Renta este totdeauna un extraprofit, condiţionat de faptul că unul dintre factorii de producţiune are un anumit avantaj şi se află în posesiunea exclusivă a cuiva.

A doua cale pentru întregirea teoriei lui Ricardo a fost încercată pe calea cercetării limitei dela care începe renta. Ricardo, după cum am amintit, socoate că punctul de plecare al rentei este solul cel mai slab, care trebue totuşi să fie pus în cultură pentru satisfacerea trebuinţelor şi care nu dă decât un venit pentru capitalul şi munca întrebuinţată.

Unii economişti şi-au pus întrebarea: oare nu dă şi solul de cea mai proastă calitate o rentă, dacă este cultivat? Nu există prin urmare, pe lângă renta diferenţială, o rentă absolută?

Ricardo nu a exclus existenţa unei rente absolute, dar a socotit că aceasta nu s'ar putea ivi decât odată cu epuizarea completă a solului, atunci când, nemai fiind nici o posibilitate de extensiune a solului pus în cultură, preţurile agricole ajung să aibă un caracter de monopol şi de asemeni şi preţul pământului are un caracter de monopol.

In problema rentei au o poziţiune diferită: Rodbertus, Karl Marx şi, de curând, economistul din şcoala austriacă Wieser.

Să examinăm schimbările istorice care s'au produs în renta pământului. Teoria nu poate prevedea niciodată schimbările care sunt condiţionate de împrejurări economice şi sociale. Şcoala clasică, care şi în chestiuni de evoluţie socială tindea a stabili principii de valoare absolută, a presupus însă că renta pământului are tendinţa de a se urca în mod permanent. Această concepţiune era explicată prin faptul că creşterea populaţiunii avea să provoace o mărire a cererii de produse agricole. Pentru satisfacerea acesteia, era necesar să se pună în cultură mereu terenuri de calitate din ce în ce mai proastă, sau să se sporească continuu cheltuiala de capital şi muncă, astfel încât, limita de unde începe renta diferenţială avea să fie din ce în ce mai extinsă şi, deci, mărimea rentei trebue să sporească.

Această concepţiune a corespuns exact cu împrejurările din Europa dela începutul secolului al 19-lea. Ca şi alte principii ale şcoalei clasice, *legea rentei solului în creştere* nu are o valoare absolută, deoarece caracterizează raporturile economice dintr'o anumită perioadă istorică.

Dacă cercetăm schimbările rentei solului în ultimul deceniu, observăm în multe ţări o tendinţă contrară şi anume o scoborîre treptată a rentei pământului. Aceasta se datoreşte următoarelor împrejurări: perfecţionarea mijloacelor de transport a schimbat fundamental condiţiunile de formare a preţului cerealelor. Influenţa mare exercitată de distanţa teritoriilor de producţiune agricolă de piaţa de desfacere a dispărut aproape, în urma desvoltării căilor ferate şi a sistemului de navigaţie maritimă. Preţurile cerealelor, care, înainte de a fi apărut posibilităţile de transport date în deosebi de navigaţia maritimă, transoceanică, erau urcate, în raport cu preţurile din teritoriile de dincolo de ocean, iar înainte de desvoltarea transporturilor pe calea ferată şi faţă de teritoriile agricole din celelalte ţări ale Europei exportatoare de cereale, s'au aflat într'o scădere cu totul pronunţată. Drept urmare, renta pământului în statele europene importatoare de cereale s'a redus foarte mult şi ar fi ajuns la un minimum, dacă nu s'ar fi introdus, în ultimele decenii ale secolului al 19-lea, tarife vamale protecţioniste în favoarea agriculturii indigene. In ţările exportatoare de cereale din Europa, renta solului s'a aflat, la început, în urcare. Astfel,

de pildă în România, după tratatul dela Adrianopol dela 1829, care a deschis calea Dunării pentru comerţul de cereale, dar în deosebi după 1875, când s'a organizat reţeaua noastră de cale ferată, s'a remarcat o perioadă de urcare a preţurilor cerealelor, care a avut drept urmare o mărire a rentei pământului.

Pentru a determina schimbările în renta pământului, care se produc în diferite ţări, într'o anumită perioadă istorică, este necesar a se cerceta condiţiunile speciale care au influenţat preţul cerealelor.

Valoarea pământului este determinată de rentă. Cumpărătorul unui pământ acordă un preţ care corespunde cu capitalul necesar pentru a produce dobânda care este egală cu venitul anual al solului. El echivalează astfel venitul din sol cu dobânda şi consideră pământul ca un fond constant, care dă regulat o dobândă. Când vinde pământul, el calculează preţul egal cu capitalul care produce acea dobândă. Orientarea se face după dobânda care se realizează dela cel mai bun plasament în efecte de Stat, care variază în diferite ţări. Presupunem că aceasta ar fi 4%. In acest caz, dacă renta unui pământ este de lei 4.000 preţul cu care el va fi vândut, va fi de lei 1.000.000.

Aceasta este ceeace se cunoaşte sub denumirea de *capitalizarea rentei*. Prin această operaţiune, se compensează diferenţa de mărime între renta diferitelor terenuri pentru noul proprietar şi pământul cumpărat din aceeaşi valoare ca şi capitalul întrebuinţat pentru cumpărarea sa. Spre deosebire însă de dobândă, renta capitalizată are o tendinţă să se urce, tendinţă explicabilă prin faptul aşteptării, renta pământului sporind, drept urmare a creşterii populaţiunii şi deci a măririi preţurilor produselor agricole. Aceasta conţine un element speculativ. S'a socotit de unii economişti, că renta pământului este o plus valoare, care are cauze de ordin social, deci constituie o îmbogăţire fără cauză a proprietarului solului. In deosebi, sporirea rentei la terenurile urbane, datorită desvoltării populaţiei în oraşe, deschiderii de străzi, introducerii luminei electrice, canalizărilor, tramvaielor, etc., a fost socotită ca o adevărată îmbogăţire fără cauză, provocată de anumite fapte care nu sunt determinate de nici o acţiune omenească. Drept urmare, în deosebi pentru terenurile urbane, s'a propus exproprierea şi comunalizarea lor. Această propunere nu s'a realizat, însă, nicăeri. In schimb, în toate oraşele mari, ţinând seama de acest feno-

men al rentei urbane, s'a introdus un sistem de impunere asupra plusvalorii terenurilor urbane, confiscându-se astfel această plusvaloare, în folosul colectivității.

In știința economică modernă, principiul că extraprofitul pe care îl dă pământul, ca urmare a avantagiilor naturale, rămâne în fapt în orice ordine socială, este considerat ca nesdruncinat. Deci, renta diferențială nu este o categorie socială, ci o categorie economică. Aceasta a admis-o și reformatorul social Henry Georges, care propune confiscarea rentei prin impunere.

V. DESPRE CONSUMAȚIE

Odată cu triumful școalei liberale, pela mijlocul secolului trecut, s'ar fi părut straniu ca cineva să se ocupe de consumator. Ceeace se considera ca reprezentând interesul general era tocmai interesul consumatorului, progresul economic constând într'o satisfacere din ce în ce mai completă a tuturor nevoilor consumatorului, în vederea unei bune stări generale. Dar, în regimul economic liberal, concurența era socotită drept suficientă ca să provoace o desvoltare a producțiunei și să-l împiedice pe producător a reține tot profitul, lăsând astfel consumatorului toate șansele ca să fie deplin satisfăcut. Liberalismul trebuia să aducă astfel domnia abundenței și eftinătății, deci desvoltarea ansamblului consumațiunii. Consumatorul trebuia să fie beneficiarul cel mai mare al progresului economic.

Drept urmare a acestei concepțiuni, consumațiunea a fost tratată vitreg în știința economică.

Consumația este ultima etapă a procesului economic; producțiunea, schimbul, repartiția sunt fazele preliminare, care au de scop să asigure satisfacerea tuturor necesităților, prin consum. Fiecare ciclu de consumație deschide la rândul său un ciclu nou de producție și repartiție, care se orientează după el.

Ce este consumul? Orice consum se întemeiază pe un venit. In ordinea economică actuală, se știe că venitul se realizează într'o sumă de bani. Banul nu poată satisface, însă, nici o trebuință prin el însuși, ci numai prin întrebuințarea lui.

Banii pot avea o întrebuințare întreită: procurarea de bunuri, pentru satisfacerea directă a nevoilor; economisirea, pentru satisfacerea nevoilor viitoare; învestirea cu scopul de a se produce venituri noui. Această a treia formă de întrebuințare servește ca mijloc de achiziționare. Se desparte din venit o anu-

mită parte şi se transformă în capital, pe câtă vreme, prin întrebuinţarea din prima şi a doua categorie, sumele care ies din venit intră în averea de întrebuinţare.

Numai cele două dintâi căi de întrebuinţare a venitului în bani formează astfel un act pregătitor de consum. Consumul însuşi constă în întrebuinţarea bunurilor materiale la satisfacerea trebuinţelor, dacă prin aceasta se pierde valoarea lor de întrebuinţare specifică. Dar, nu toate bunurile de consum provin din venituri în bani. Chiar în economia circulaţiunii există bunuri produse direct de gospodărie, pentru consumul ei propriu, iar alte bunuri sunt preparate în gospodărie, cum sunt spre pildă alimentele. Insă, chiar şi bunurile care sunt produse în gospodăria proprie intră în compunerea venitului, atât al gospodăriei particulare, cât şi în venitul naţional.

Nu tot venitul care se realizează de o unitate economică se consumă. O parte se consumă; o altă parte se plasează pentru nevoile viitoare şi o altă parte se investeşte, pentru a servi la achiziţionarea altor bunuri — pentru a deveni capital. Venitul total naţional nu se confundă, prin urmare, cu consumaţiunea naţională.

Averea fiecărei economii individuale se desparte în două: averea de întrebuinţare şi capitalul. Ceeace se plasează din venit, investindu-se în scopuri productive, sporeşte capitalul; ceeace se destină întrebuinţării sau consumului propriu revine averii de întrebuinţare, măreşte averea de întrebuinţare. Orice avere de întrebuinţare se compune, la rândul ei, din părţi de venit neconsumate şi acţiunea venitului care este destinată să deservească consumul se continuă şi în perioada de consum viitoare.

Orice bun cumpărat pentru consum intră în averea de întrebuinţare a fiecărei gospodării, fie chiar pentru un timp scurt. Chiar şi alimentele, care se cumpără şi se consumă în cursul aceleiaşi zile, intră în averea de întrebuinţare, pentru o scurtă perioadă de timp. Dar, ar fi greşit dacă s'ar socoti că perioada de venit coincide cu perioada de consum. Venitul se realizează săptămânal, lunar, trimestrial sau anual; consumul este zilnic, pentru anumite nevoi; periodic, la intervale nedeterminate, pentru alte nevoi şi la intervale precise pentru altă categorie de nevoi.

Averea de întrebuinţare se compune, la rândul ei, din proviziuni care sunt bunurile de consum propriu zis, cum sunt alimentele, şi din averea de uz, în care intră obiectele de întrebuin-

ţare, cum sunt mobilele. Proviziile dispar, odată cu satisfacerea trebuinţei; averea de uz este constituită din bunuri de o durată variabilă, dela durata încălţămintei, a îmbrăcămintei, la durata diferitelor ustensile mobile şi alte lucruri care fac parte din averea de întrebuinţare.

S'ar părea că există o tendinţă de a se prelungi durabilitatea bunurilor de întrebuinţare. Nu este însă cazul. Dimpotrivă, atât din motive tehnice de producţiune cât şi mai ales din cauza rolului deosebit pe care-l joacă moda în viaţa popoarelor, durabilitatea bunurilor de întrebuinţare este în scădere. Inainte vreme, la diferite popoare, porturile erau de o durată mare; astăzi, hainele, rochiile, pălăriile, chiar şi automobilele, se schimbă foarte repede. In acelaş timp, există şi o altă tendinţă în viaţa economică modernă, aceia de a limita la strictul necesar, pentru un scurt timp, depozitele de provizii ale fiecărei gospodării. Funcţiunea depozitării bunurilor revenind comerţului, în deosebi comerţului de detaliu, unii consideră consumaţiunea ca o distrugere intenţionată de bunuri, cu scopul de a dobândi foloase dela ele.

Impotriva acestei concepţiuni, se poate ridica obiecţiunea că bunurile dispar prin întrebuinţare, odată cu satisfacerea trebuinţelor, fără ca această urmare să fie voită. Dar, din punct de vedere naţional economic, distrugerea de bunuri este tot aşa de importantă ca şi faptul satisfacerii trebuinţelor, căci numai prin aceasta consumul devine forţa motrice care pune în continuă mişcare procesul de producţiune şi de circulaţiune a bunurilor, în societate.

Un bun este socotit consumat, din punct de vedere economic, când îşi pierde forma specifică de întrebuinţare. Nu este nevoe ca bunul să fie distrus complet, sau să-şi piardă toată valoarea. De pildă, o haină veche care este aruncată serveşte mai departe la fabricarea hârtiei; o locomotivă uzată, care este scoasă din întrebuinţare, este folosită din nou ca fier vechi şi transformat din nou în fontă, oţel, etc.; cărămizile dintr'o casă dărâmată şi chiar grinzile sunt întrebuinţate mai departe. Consumul cauzează bunurilor schimbări fizice şi chimice, prin care se extrage din bunuri valoarea de întrebuinţare specifică.

Există însă şi bunuri care nu-şi pierd însuşirile, prin folosire, chiar un timp îndelungat; pietrele scumpe, vasele de aur şi argint, tablourile, sculpturile, palatele de piatră şi marmoră,

care durează secole şi servesc toată această vreme îndelungată la satisfacerea trebuinţelor generaţiilor care se succed. Există cazuri când bunurile îşi pierd capacitatea de întrebuinţare, fără ca acele cazuri să aibă vreo legătură chiar cu consumaţiunea. In primul rând, distrugerea violentă a bunurilor, prin fenomenele naturale şi alte asemenea nenorociri: îngheţuri, grindină, furtună, molime, prăbuşiri de terenuri, războaie, revoluţii, răutate omenească, inconştienţă. In al doilea rând, distrugerea treptată a unor bunuri prin putrezire, oxidare şi alte asemenea fapte naturale. In al treilea rând, pierderea capacităţii de întrebuinţare prin schimbarea gustului, a deprinderilor sociale, a progreselor tehnice şi ştiinţifice. In al patrulea rând, întrebuinţarea bunurilor în producţiune priveşte bunurile de capital: făina se transformă în pâine; maşinile care se uzează încet prin întrebuinţare se transformă prin partea care se uzează. Dar, aceste valori nu se pierd; se înlocueşte o valoare prin alta.

Mijloacele de producţiune au un rol special în economia naţională, ele fiind produsele preliminare ale altor bunuri de consum.

Deşi teoria consumaţiunii este limitată la consumul propriu zis, cu toate acestea cazurile de distrugere de valoare menţionate sunt importante şi pentru această teorie, căci micşorează depozitele de bunuri disponibile şi au urmări pentru economia naţională ca şi consumul real. Ele aduc după sine lacune în cantitatea de bunuri destinate consumului şi trebue să fie împlinite prin producţiunea viitoare.

Din punct de vedere economic, consumul de bunuri se poate divide în mai multe feluri. Cu privire la persoana consumatorilor, distingem consumul privat şi consumul public.

După durata consumului, deosebim consumul propriu zis şi întrebuinţarea bunurilor. Primul priveşte bunurile care pierd într'un singur act de consum calitatea lor specifică sau valoarea de întrebuinţare, cum sunt alimentele, băuturile, materialul de încălzit şi luminat, etc., cele de a doua categorie sunt bunurile durabile, care se uzează în mod treptat: ustensilele, mobilele, etc.

După obiect, deosebim consumul material şi consumul imaterial. Consumul material este consumul de bunuri propriu zis; consumul imaterial este folosirea serviciilor personale în gospodăria individuală.

In ce priveşte bunurile imateriale, în cursul evoluţiunii culturii, se observă că apar bunuri care servesc ca surogate pentru consumul direct de prestaţiune de muncă personală. Astfel, înainte vreme, pentru a trimite o scrisoare era nevoe de un servitor special; astăzi, poşta, telegraful, telefonul se însărcinează cu transmiterea scrisorilor, telegramelor sau comunicaţiilor telefonice. Inainte de a exista canalizarea, fiecare trebuia să-şi aducă sau să aibă pe cineva însărcinat cu aducerea apei, şi aşa mai departe.

La orice consumaţie, dealtminteri, are loc un fapt imaterial şi anume acceptarea utilităţii pe care poate să le acorde bunurilor persoana noastră. Bunurile materiale şi prestaţiunile de serviciu, prin însuşirile lor economice, sunt asimilate de persoana noastră şi se transformă într'o capacitate de muncă personală şi invers, capacitatea de muncă este condiţionată pentru orice producţiune viitoare. Consumaţiunea încheie, astfel, ciclul circulaţiunii economice. Noţiunea de capacitate de muncă o considerăm în înţeles foarte larg. Consumul nu are numai rolul de a conserva şi întări capacitatea de muncă fizică, ci şi de a spori forţa morală şi intelectuală, bucuria vieţii, buna dispoziţie şi mulţumirea sufletească a fiecăruia dintre noi.

Măsura obiectivă a consumului pentru fiecare gospodărie este dată de mărimea venitului ei; iar măsura subiectivă de necesităţile fiecărei gospodării. Depăşirea măsurii obiective a consumului într'o gospodărie se traduce prin risipă, iar depăşirea măsurei subiective se transformă în lux. Este însă greu de fixat limitele măsurei subiective a necesităţilor de consum a fiecăruia. Cercul de necesităţi variază de altminteri în fiecare ţară după climă, după obiceiuri, după gradul de cultură, după poziţia socială şi alţi asemenea factori.

Necesităţile ar putea fi grupate în mai multe categorii. Sunt necesităţi de existenţă sau vitale; sunt necesităţi culturale şi necesităţi de lux. Dar toate acestea sunt necesităţi relative. Necesităţile de existenţă sau vitale la un anumit popor nici nu sunt cunoscute de către un alt popor, care le consideră ca necesităţi culturale sau chiar necesităţi de lux şi invers.

In economia individuală, ordinea economică a consumului se numeşte gospodărie. Gospodăria se ocupă cu distribuirea, în mod raţional, a venitului fiecăruia asupra tuturor categoriilor de nevoi şi de satisfacerea acestora, în modul cel mai economic posibil. In viaţa economică actuală, este un fapt caracteristic

şi anume separaţia complectă a gospodăriei de întreprindere şi, în genere, de profesie. Intreprinderea sau profesia are ca ţel procurarea venitului şi se întemeiază pe capital. Ea utilizează salariaţi şi are o firmă proprie. Gospodăria are ca ţel să întrebuinţeze venitul pentru satisfacerea nevoilor proprii şi se bazează pe averea de întrebuinţare. In mod normal, conducerea întreprinderii revine bărbatului; conducerea gospodăriei revine femeiei. Gospodăria este legată şi de viaţa contimporană de familie.

Această divizare între gospodărie pedeoparte, întreprindere şi profesie de cealaltă parte, a rezultat dintr'o anumită constrângere şi a apărut odată cu desvoltarea economiei de circulaţie. De aceia, din punct de vedere istoric, acest fenomen este de dată destul de recentă. In economia casnică închisă, care era o economie ce se satisfăcea în toate privinţele prin ea însăşi, producţiunea era cuprinsă în gospodărie. Acest fapt avea drept urmare să creieze anumite greutăţi în ceeace priveşte satisfacerea cât mai completă a trebuinţelor gospodăriei. In această fază, gospodăria trebuia, de cele mai multe ori, să se limiteze la produsele pe care era în stare să le realizeze, în raport cu baza agricolă pe care o poseda, cu numărul membrilor familiei şi cu îndeletnicirea tehnică la care ajunsese, prin prelucrarea unor anumite produse brute în anumite unelte necesare pentru întregirea vieţii gospodăreşti. Cum baza gospodăriei era agricultura, ea se găsia continuu expusă riscului secetei. De aceea, acest tip de gospodărie se caracterizează prin epoci de abundenţă şi epoci de lipsă şi mizerie. Acest fapt obligă gospodăria, în etapa economiei casnice închise, să ia forma de economie de provizii.

In economia orăşenească, se cunoaşte o transmisiune de bunuri dintr'o gospodărie în alta. Aceasta se bazează tot pe familie. In atelierul meşteşugarului lucrează, de cele mai multe ori, părintele cu copiii săi. Inăuntrul gospodăriei îşi găsesc întreţinerea calfele şi ucenicii, într'o atmosferă patriarhală. Bunurile trec în natură din economia de producţiune în economia de consum şi de întrebuinţare.

In această fază, apariţia banului constitue un moment de nesiguranţă în organizarea consumului. Intr'adevăr, venitul în bani îngădue orice fel de satisfacere a trebuinţelor, şi a celor potrivite şi acelor nepotrivite, şi frâna raţiunii, care să dirijeze o organizare potrivită a satisfacerei trebuinţelor, nu

funcţionează satisfăcător. Astfel se explică cum, încă din secolul al XII-lea în Anglia şi în Franţa, din al XIII-lea în Spania, în al XIV-lea în oraşele germane şi italiene, găsim interdicţiuni ale luxului, luate tocmai pentru a frâna cheltuelile nefolositoare care se pare că apar odată cu banul ca mijloc de schimb.

Deci, despre omul medieval se poate spune că era în genere neliber în consumul său, deoarece comunitatea de consum se confunda de obiceiu cu comunitatea de producţiune a familiei.

Această situaţiune se schimbă, în mod fundamental, în economia naţională, care este forma de organizare economică modernă. De regulă, produsele apar aici întâi în circulaţia mărfurilor, se adună pe grupe de necesităţi în diferite ramuri de comerţ de gros şi de detaliu şi trec apoi în gospodăria fiecăruia, pentru a servi la consum. Venitul în bani este distribuit în mod liber de fiecare gospodărie asupra tuturor nevoilor din cursul unei săptămâni, unei luni, sau unui an. Acoperirea necesităţilor este absolut liberă, în această ordine economică. Orice dorinţă se poate îndeplini imediat, cu bani. Organizaţia familiei pentru consumaţie este însă păstrată şi în această fază economică, deşi ea se desparte complet ca unitate de producţiune.

Nu toate unităţile economice se găsesc, însă, în economia naţională, pe aceiaşi treaptă de evoluţie. Numai întreprinzătorii industriali, comercianţii, bancherii, meseriaşii dela oraşe, funcţionarii şi salariaţii industriali şi comerciali sunt liberi în organizarea consumului lor. In schimb, chiar în economia naţională, ţărănimea în întregimea ei, şi chiar meseriaşii dela ţară, acţionează, în organizarea consumului, după vechile principii din economia casnică şi din economia meseriilor. Dar, nici în oraşe, pentru categoria de consumatori liberi, consumaţia nu este complet liberă. Fiecare consumator se găseşte sub influenţa mediului din care face parte, în ce priveşte modul de organizare a consumului său. Consideraţiunile sociale au o înrâurire cu totul deosebită asupra organizării consumului gospodăriei actuale dela oraşe, gospodărie care are o consistenţă mai slabă decât vechea gospodărie. Acum 50 ani chiar, în orice gospodărie, se găseau depozite de pânză, de carne conservată, de legume şi fructe uscate, care constituiau o rezervă menită să asigure în orice moment satisfacerea unor anumite trebuinţe. Astăzi, totul se cumpără dela târg şi dacă într'o Duminică, când târgul este închis, sosesc la oraş rude îndepărtate dela ţară, orăşanul se va

găsi deseori stingherit, iar cei care vin dela ţară vor avea o apreciere cu totul defavorabilă pentru gospodina dela oraş.

In această perioadă, trebuie să constatăm, însă, îmbogăţirea consumului printr'o varietate extraordinară de produse, rezultate din progresele tehnicei care s'au realizat în tot decursul secolului al XIX-lea. In acelaş timp, trebuie să constatăm existenţa unor mari variaţiuni în capacitatea de consum a diferitelor categorii sociale. Capacitatea de consum a unui ţăran, a unei familii de muncitori, a unui funcţionar modest, a unui mic negustor, a unui mic meseriaş, este într'o disproporţie extraordinară cu capacitatea de consum a marilor întreprinzători sau a profesioniştilor de înaltă clasă dela oraş.

In ordinea actuală de consum trebue să recunoaştem că se facilitează economia. Gospodăria de stil vechi era o gospodărie de mare risipă. Astăzi, este posibil să se măsoare cu cântarul şi cu metrul fiecare bun necesar în raport cu necesităţile fiecărei gospodării. Deasemeni, trebue să observăm că ordinea actuală asigură o mai mare independenţă şi personalitate în organizarea consumului decât ordinea economică patriarhală.

Pe lângă aceasta, astăzi, în oraşe, există anumite avantagii deosebite, în organizarea consumului, în special în locuinţele moderne cu multe apartamente, avantagii care decurg din economia realizată prin încălzirea centrală, aprovizionarea centrală cu apă, arderea gunoaielor şi alte asemenea uşurinţe.

Problema cea mai însemnată a consumaţiunei constă în păstrarea echilibrului între producţiune şi consumaţiune, atât în economia individuală cât şi în economia naţională. Bunurile care sunt produse şi nu pot să fie consumate rămân fără nicio valoare. Aceasta înseamnă o muncă risipită. Invers, necesităţile de consum care rămân neîmplinite, ca urmare a producţiunii insuficiente de bunuri, influenţează în sens defavorabil buna stare generală.

Chestiunea aceasta fundamentală se prezintă într'un mod diferit în diferitele faze de evoluţie economică.

Iată cum o expune Karl Bücher:

Existenţa omului primitiv este supusă continuu oscilaţiunilor între prisos şi lipsă. El se duce la vânat, se întoarce cu o pradă şi o consumă în câteva zile, cu riscul ca, ducându-se apoi din nou, să nu aducă nimic şi să rămână flămând o serie

de alte zile. Sau se duce pe câmp pentru a culege fructe. Când le găseşte, le consumă în scurt timp şi, când acestea nu mai există, suferă privaţiuni însemnate.

In etapa economici casnice închise, după cum se ştie, fiecare gospodărie produce ceeace are nevoie. Gospodăria şi exploatarea este una. Unde nu este suficientă acţiunea productivă a gospodăriei, se recurge la ajutorul gospodăriilor vecine, prin sistemul clăcii reciproce. Cerşetoria nu este o ruşine, iar binefacerea este o datorie religioasă. Şi în această etapă se întâmplă, însă, deranjări frecvente ale echilibrului între producţiune şi consum, orideceâteori se ivesc fenomene naturale ca seceta, molima de vite, etc. Deaceea, foametea este cronică în această ordine economică.

In economia orăşenească, fiecare produce ceeace are nevoie aproapele lui, iar autoritatea oraşului îngrijeşte ca nevoile fiecăruia să fie satisfăcute, dar în acelaş timp se ocupă şi de împrejurarea ca totalitatea capacităţii de producţiune a populaţiunii să nu întreacă necesităţile ei de consum. Acesta este tocmai scopul reglementării breslelor. Oraşele poartă de grije ca să existe oferta de bunuri necesare pentru satisfacerea tuturor nevoilor populaţiunii şi în acest scop se opreşte exportul alimentelor.

Intrucât acest sistem economic nu asigură traiul tuturor orăşenilor, se creiază instituţiuni de caritate care distribuie hrană, îmbrăcăminte şi lemne populaţiunii nevoiaşe. In oraşele medievale, cerşetoria este permisă. In acest sistem, în timpuri normale, aprovizionarea comunităţii orăşeneşti, care este de dimensiune mică, este înlesnită prin faptul că oraşul are posibilitatea să cunoască exact oferta de bunuri precum şi totalitatea necesităţilor populaţiunii.

In economia naţională, la începutul desvoltării ei, unele din aceste instituţiuni ale oraşului se adoptă de Stat, care le transformă şi le adaptează populaţiunii mai sporite din graniţele sale. In concepţia Statului mercantil, intră astfel ideia unei aprovizionări autonome a întregii populaţiuni. Din această vreme datează reforma introducerii magaziilor de cereale, fie de Stat, fie de comună, care adună laolaltă proviziile în anii buni pentru anii de lipsă. In acelaş timp, se organizează aprovizionarea de Stat a locuitorilor cu lemne de foc, cu sare şi alte obiecte de necesitate. Deasemeni, caritatea îşi găseşte o organizaţie publică.

Insfârşit, în privinţa industriei, Statul mercantil, prin faptul că păstrează organizaţia breslelor şi o completează cu sistemul concesiunilor, încearcă să oprească, pe această cale, producerea de prisos sau de lipsuri în raport cu necesităţile populaţiunii. Acelaş scop urmăreşte dealtminteri şi cunoscuta politică vamală mercantilistă, caracterizată prin oprirea exportului de alimente şi materii prime şi stimularea exportului de fabricate.

Insă, odată cu perfecţionarea sistemului de circulaţiune şi introducerea libertăţii economice ca principiu de organizare a întregului sistem economic, toate aceste împrejurări se schimbă profund. Fireşte, desvoltarea producţiunii ia o amploare aşa de mare şi uşurinţa transporturilor la distanţă mare se accentuiază în aşa măsură, încât, în economia naţională, foametea dispare ca fenomen cronic şi epocile de recoltă slabă, în urma secetelor sau altor evenimente naturale, sunt mult mai uşor învinse decât în etapa economică precedentă. In cadrul economici naţionale, nu mai apare fenomenul lipsei absolute, care are ca urmare distrugerea vieţilor omeneşti, ci cel mult, în vremurile în care după o recoltă slabă aprovizionarea este insuficientă, preţurile alimentelor se urcă şi consumul se reduce, scăzând astfel standardul de viaţă al populaţiei.

Economia naţională suferă, însă, de alte defecte. Principiul ei de organizare este că fiecare om este liber să consume ce vrea şi fiecare este liber să producă ce vrea. Din această cauză, este imposibil a se stabili continuu acordul între capacitatea de producţiune generală a populaţiei şi nevoile ei. Dacă se urcă cererea de anumite produse, necesităţile care apar sunt foarte uşor suprapreţuite de întreprinzători şi cum fiecare este liber să înfiinţeze orice întreprindere, se înmulţesc întreprinderile în acea branşă. Aceasta sporeşte capacitatea de producţiune peste necesităţile de consum ale populaţiunei. Când scade cererea, concurenţa care naşte între diferite întreprinderi duce la scăderea preţurilor şi unele întreprinderi, neputând să mai echilibreze bilanţul lor, se prăbuşesc. Cu cât o ramură de producţiune este mai îndepărtată de consumul direct de produse, cu atât este mai mare primejdia erorii de apreciere a necesităţilor, în această împrejurare. De aceia, când apare momentul de criză, cad în primul rând întreprinderile care produc mijloace de producţiune: întreprinderile miniere, metalurgice şi siderurgice. Dar, efectele acestor prăbuşiri se întind şi asupra celorlalte ramuri economice.

Aceasta are drept urmare apariţia lipsei de lucru sau şomajul şi reducerea salariilor. Corolarul acestor fapte este o scădere a nivelului de viaţă în straturi largi de populaţie şi o apăsare generală asupra întreţinerii vieţii populaţiei.

Această situaţie dă loc, în cele din urmă, la un excedent de produse în organizarea producţiunii şi la o diminuare a capacităţii de consum a maselor, sau, cu alte cuvinte, producţiune excedentară şi consum deficitar. Această stare de lucruri este legată de desvoltarea şi extinderea modului de producţiune capitalist, căci în acest sistem a ajuns dificilă adaptarea producţiunii la necesităţile populaţiunii şi păstrarea echilibrului între cerere şi ofertă. Aceste împrejurări sunt în strânsă legătură şi cu extensiunea teritoriilor economice în marele State, care micşorează posibilitatea de a avea o vedere clară de ansamblu asupra împrejurărilor economice din sistemul economic capitalist.

Dacă facem un bilanţ al economiei naţionale, în perioada ultimilor 150 ani, ajungem la următoarea constatare: producţiunea a fost sporită şi drept urmare consumatorii au tras profitul corespunzător. Fapt este că există mijloace suficiente pentru satisfacerea oricărei necesităţi esenţiale; nu numai pentru necesităţile de prim ordin, ci chiar pentru satisfacerea necesităţilor de ordin secundar, cuprinse în categoria vanităţii şi distracţiei.

La început, pentru satisfacerea necesităţilor din această categorie au apărut numai produse de o calitate superioară, care au putut să fie consumate de clasele avute. Treptat, însă, fiecărui produs de calitate i-a corespuns un bun produs în serie, un succedaneu sau un produs de imitaţie, cu preţuri reduse, astfel încât s'a reuşit a se satisface necesităţile mulţimilor. Cinematograful, radio, terenurile de sport, sunt astăzi la îndemâna populaţiunilor din ce în ce mai puţin avute. In această epocă, constatăm o creştere a bunei stări generale, cu toate că s'a diminuat considerabil durata zilei de lucru. Pedeoparte, prin urmare, s'a micşorat sacrificiul de muncă cerut clasei lucrătorilor şi pedealtăparte, prin uşurinţa punerei la dispoziţie a bunurilor de diferite categorii, sporindu-se şi îmbogăţindu-se consumul lor, s'a ridicat buna stare generală.

Nu au lipsit optimişti care să generalizeze această împrejurare şi să încerce să deschidă perspective asupra situaţiei societăţii, într'un moment apropiat, în care, datorită progreselor teh-

nice, cu o sforţare de muncă din ce în ce mai scăzută, se va ajunge totuşi la o bună stare din ce în ce mai mare a întregei populaţiuni din cauza abundenţei extraordinare de bunuri.

Cu toate acestea, cei care privesc realitatea cu ochii deschişi, constată că există astăzi în omenire straturi întregi de populaţie subalimentate sau rău nutrite şi care locuesc, în acelaş timp, în case mizerabile şi se îmbracă foarte sumar. In diferite părţi ale lumii, la anumite popoare, sunt anumite zone suprapopulate, unde mizeria este foarte adâncă: China, India, Egiptul. Dar, apropiindu-ne de împrejurările dela noi, să cităm mai ales fenomenul suprapopulaţiunii relative, care există în ţările agricole din răsăritul şi sud-estul Europei. Coincizând şi cu o organizaţie economică rudimentară, acest fenomen are drept urmare starea de mizerie caracterizată prin subalimentarea populaţiunilor rurale şi, implicit, un coeficient mare de morbiditate şi de mortalitate, în deosebi în păturile tinere ale populaţiunii.

La o asemenea concluzie pesimistă nu se ajunge numai în raport cu aceste zone suprapopulate, din diferitele părţi ale globului. In Statele-Unite, s'a crezut până de curând că nivelul vieţii este ridicat. Cu toate acestea, studiile recent întreprinse de savanţi au dovedit că un mare număr de persoane sunt insuficient nutrite, iar un număr şi mai considerabil sunt rău nutrite. Chiar în 1928-1929, perioada de mare prosperitate americană, cea mai mare parte din familiile din acest Stat avea un regim alimentar defectos. Dela criza economică din 1930, situaţia aceasta s'a înrăutăţit.

In Marea Britanie, regimul a cel puţin 50% din locuitori este inferior nivelului de trai dezirabil şi se socoate că, pentru a ridica consumaţia acestei jumătăţi a populaţiunii cu venituri slabe numai la nivelul grupului următor, ar trebui să se urce: cu 16% cantitatea de lapte consumat, cu 15% cantitatea de unt, cu 18% cantitatea de ouă, cu 12% consumul de carne şi să se mărească cu 25% cheltuelile aferente pentru fructe şi legume. Chiar în acest caz, acest regim ar lăsa mult de dorit.

Deasemeni, dacă este exact că, prin instituţiunile de ocrotire socială, s'a ridicat considerabil buna starea clasei muncitoreşti, este în acelaş timp o constatare exactă că uneori sarcinile sociale, impuse patronilor de Stat, se repercutează şi asupra consumatorului, în forma urcării preţurilor produselor, urcare care este de foarte multe ori favorizată, prin existenţa protecţionismului vamal, care, după cum se ştie, înlesneşte desvoltarea cartelurilor industriale.

In ultimii zece ani, au apărut în organizarea economică a lumii două teorii noui: deoparte, restricţiunile voluntare ale producţiunii şi dealtăparte autarhia, care s'a încercat a se realiza în unele State.

Incă dela sfârşitul secolului trecut, s'a observat o tendinţă a vieţii economice spre stabilizarea profiturilor. In acest scop, se ştie că întreprinderile industriale au recurs la organizarea cartelurilor şi trusturilor, cu scopul ca, înlăturând concurenţa, să înlesnească realizarea aceluiaş profit, an de an. In unele din aceste organizaţiuni, care au pornit dela ideia stabilizării profiturilor, s'au desvoltat însă o serie de situaţiuni de quasi monopoluri sau de monopoluri. Fireşte, nu totdeauna aceste organizaţiuni au avut o politică de sporire a preţurilor; dar nu sunt rare cazurile în care aceste monopoluri sau quasi monopoluri au luat un caracter speculativ şi au dăunat, prin politica lor, claselor largi de consumatori. Uneori, ele au dus o politică de restrângere a producţiunii şi, drept urmare, de rarificare a produselor. In acest scop, nu s'au dat în lături chiar dela acumularea de stocuri şi, ceeace este mai condamnabil, în unele cazuri s'au constatat distrugeri de bunuri, cum au fost spre pildă cazurile cunoscute ale arderii bumbacului sau aruncării cafelei în mare, sau denaturării şi arderii grâului.

Dela 1930, de când s'a manifestat criza economică mondială, această situaţiune s'a înrăutăţit. Limitarea artificială a producţiunii şi distrugerea unor produse, pentru a se evita prăbuşirea de preţuri şi a se apăra astfel producătorii, au devenit o practică curentă.

In această materie, a apărut chiar şi o intervenţie a Statului, care s'a concretizat în măsuri luate pentru limitarea suprafeţelor însămânţate sau pentru interzicerea plantării; uneori s'a urmărit şi o politică de stocare a surplusurilor de produse, în special de cereale. Când ne amintim că această politică de restrângere a producţiunii şi de distrugere a bunurilor necesare traiului a coincis cu existenţa în lumea întreagă a unui număr de până la 30 milioane de şomeri, ne dăm seama de gravitatea tarei care stă la baza regimului economic. Pedeoparte, materiile prime de mare consum, — oţelul, cuprul, cauciucul, zahărul, zincul, plumbul, potasa, — intră în sfera producţiunii, care este

limitată de carteluri şi trusturi, iar pedealtăparte, grâul, bumbacul, cafeaua şi altele fac obiectul restrângerii producţiunii sau distrugerilor ordonate de Stat.

Dacă la aceasta mai adăogăm acţiunea detailiştilor, care se concertează uneori, pentru a ridica în mod arbitrar preţurile, — acţiunea speculanţilor din pieţe care constitue aşa numitele cornere, înţelegeri secrete, prin care restrâng oferta, cu tendinţa de a spori preţurile, — şi amintim apoi politica preţurilor minimale, prin care Statul contribue la urcarea nivelului de preţuri a unor anumite produse, putem trage concluzia că, în împrejurările care s'au desvoltat în ultima fază a sistemului economic capitalist, asistăm la o sacrificare a consumatorului.

Nu am amintit până acum condiţiunile de locuinţă. Este exact, însă că, în această privinţă, acţiunea Statelor, a comunelor şi a marilor întreprinderi, în perioada de după răsboi, a adus o contribuţie însemnată la ameliorarea locuinţelor, atât ale muncitorilor cât şi ale celorlalte straturi de mijloc. Fireşte, a face casele mai sănătoase şi mai primitoare este a lupta împotriva alcoolismului şi împotriva morbidităţii. Orăşanul de astăzi face uneori un efort mai mare decât ruralul şi are nevoie de un repaos mai lung şi, pentru a scăpa de oboseala nervoasă mai mare, are nevoe de distracţie, ca să nu se mai gândească câteva ore la munca profesională. In acest scop, îi trebue o locuinţă confortabilă şi posibilităţi colective de distracţie.

Stările de lucruri pe care le-am amintit nu se datoresc insuficienţii materiale a bogăţiilor — în era capitalistă creşterea bogăţiilor a urmat un ritm vertiginos — ci ele sunt consecinţele unei rele distribuţiuni a veniturilor, care împiedică progresele materiale să folosească tuturor. Nu se poate nega că s'au constatat ameliorări. Salariile s'au urcat, durata zilei de lucru a scăzut, locuinţa s'a îmbunătăţit, atât prin contribuţia patronilor industriali, cât şi a Statului şi comunelor. Patronii industriali au construit biblioteci, băi, terenuri de joc şi sport, iar, în anii din urmă, în multe State s'a înfiinţat în favoarea muncitorilor organizaţia „Muncă şi voe bună".

In aceste condiţiuni, se poate constata că regimul capitalist de distribuţiune a veniturilor tinde să se amelioreze. Aceasta nu îndreptăţeşte, însă, concluzia că activitatea economică, în acest cadru, se orientează într'un sens favorabil consumatorilor. Intr'adevăr, în ultimii zece ani, am asistat la desvoltarea unui sistem economic autarhic, bazat pe ideia satisfacerei integrale a necesităţilor populaţiei cu bunurile produse înlăuntrul graniţelor, sistem care pune înainte ideia de apărare şi de expansiune a Statului, faţă de toate celelalte scopuri ale naţiunii, şi are drept urmare o sacrificare totală a consumatorului. Mijloace de plată externă, în Statele care au o organizaţie autarhică, sunt rezervate pentru plata de materii prime necesare industriei de înarmare, sacrificându-se aprovizionarea populaţiei cu stocuri de alimente şi celelalte articole de primă necesitate. Aceiaşi orientare este dată întregei producţiuni interne din ţările autarhice: deviza Statului celui mai autarhic este: „întâi tunuri şi apoi unt". Acest sistem a impus populaţiunii consumul surogatelor de produse alimentare, ca şi de lână, bumbac, mătase, cauciuc, etc. Organizarea consumului pe aceste baze constitue, fără îndoială, un regres al nivelului de viaţă a populaţiei. Produsele sunt mai scumpe şi sunt de calitate inferioară.

Din această expunere, putem trage concluzia că, în ultimii zece ani, asistăm la un fenomen pe care l-am putea numi „malthusianism economic", distrugerea de bogăţii, organizată sistematic de trusturi, carteluri şi de Stat. Fireşte, acest sistem este de natură să aibă urmări cu totul defavorabile pentru consumator, căci el este complet sacrificat.

După criza din 1930, în cea mai mare parte a Statelor civilizate, s'a produs însă un reviriment: preocuparea din nou de consumatori. Trebue să recunoaştem că, în politica de Stat, acest reviriment este mai mult un reflex al preocupării de producători, decât de consumatori. Intr'adevăr, scăderea capacităţii de consum a avut drept urmare o agravare a situaţiunii lumii producătorilor. Pentru a eşi din acest impas, Statele au început din nou să se ocupe de consumator.

Din punct de vedere al doctrinei, observăm că acest reviriment se caracterizează printr'o acceptare mai generală a teoriilor cooperatiste, care, după cum se ştie, pun consumatorul înaintea producătorului. Deasemenea, trebue să amintim opoziţia care s'a născut în ştiinţa economică din Anglia între cele două concepţiuni ale economiei politice: prima, care pune înainte, ca scop, avuţia popoarelor, formula clasică a lui Adam Smith; cea de a doua, care pune înainte, ca scop al economiei, „buna stare a tuturor".

VI. CONJUNCTURA ŞI CRIZELE ECONOMICE

1. CONTROVERSE DOCTRINARE ASUPRA NATURII CRIZELOR ŞI CONJUNCTURII.

Se poate ajunge la o lămurire a problemei naturei crizelor economice, dacă se porneşte dela divergenţa de păreri între J e a n B a p t i s t e S a y, J a m e s M i l l şi R i c a r d o, deoparte, şi R o b e r t M a l t h u s, dealtăparte.

Cei dintâi pornesc dela constatarea că mărfurile se pot schimba pe piaţa economică numai contra mărfuri. Dacă ne închipuim că jumătate din totalitatea mărfurilor formează o piaţă pentru cealaltă jumătate şi se produce un excedent dintr'o parte sau alta, aceasta este dovada că una din părţi este în măsură să procure o cantitate inferioară de bunuri, iar echilibrul se restabileşte prin sporirea producţiunii de bunuri, în partea respectivă. Producţia unei mărfi sporeşte proporţional cu cererea. Drept urmare, o supraproducţiune nu este posibilă. Funcţiunea de cumpărare depinde de funcţiunea de vânzare a mărfurilor.

J e a n B a p t i s t e S a y spune că, dacă oamenii sunt lăsaţi să dispună liberi, ei vor tinde, în mod natural, să producă acele bunuri care sunt cerute mai urgent pentru satisfacerea necesităţilor lor. El nu neagă existenţa unor crize de desfacere vremelnice, dar acestea sunt numai urmări trecătoare ale unei greşite distribuţiuni a forţelor de producţiune. Dacă se lasă libertatea completă, aceasta dispare, prin restabilirea echilibrului între cerere şi ofertă.

M a l t h u s susţine teoria supraproducţiunii. El crede că, drept consecinţă a unei formaţiuni prea mari de capitaluri, cererea de mărfuri trebue să diminueze, înainte de a se fi operat posibilităţile de producţiune creiate prin aceasta.

Deosebirea între aceste teorii constă în punctul de vedere dela care pleacă fiecare. Jean Baptiste Say şi ceilalţi economişti care-i împărtăşesc teoria văd lucrurile astfel cum ele s'ar desvolta à l a l o n g u e, dacă există libertatea economică. In acest caz, supraproducţiunea nu este posibilă, căci tendinţa de echilibru între cerere şi ofertă este evidentă.

Malthus observă turburările trecătoare care survin în momentul în care se produce un desechilibru între cerere şi ofertă. Sub acest aspect, este evident că procesul de economisire sporită, care se traduce prin mărirea investiţiunilor de producţiune, are drept urmare imediată dificultăţi de adaptare: industria de mijloace de producţiune se extinde, iar industriile care produc produse de consum se restrâng.

In elaborarea teoriei sale asupra supraproducţiunii, Malthus s'a lăsat condus, probabil, de turburările momentane care se produc în viaţa economică prin acumularea de capitaluri.

Alţi economişti pun accentul pe consumaţia maselor relativ redusă, cu scopul de a lămuri, prin subconsumaţiunea maselor, dezechilibrul economic dintre cerere şi ofertă. Ei formulează astfel teoria subconsumaţiunii. Acel care a dat o formulare lapidară acestei teorii este R o d b e r t u s. „Sărăcia claselor muncitoare, zice el, nu îngădue niciodată ca venitul lor să formeze o albie pentru producţiunea crescândă. Excedentul de producţiune,—care, în mâinile lucrătorilor, nu ar însemna numai o îmbunătăţire a stării lor, ci ar fi totdeauna şi o pârghie pentru sporirea valorii restului rămas în mâna întreprinzătorilor, înlesnind astfel continuarea exploatării lor, — apasă, în actuala situaţiune, de partea întreprinzătorilor, valoarea întregului produs atât de jos, încât acea condiţiune dispare şi lasă pe lucrători, în cazul cel mai bun, în starea lor de lipsă obişnuită".

In fond, această concepţie are la bază ideea că actuala ordine economică este cauza fundamentală a crizelor economice.

Această concepţie a fost susţinută cu multă tărie de economistul elveţian S i s m o n d i. El consideră drept cauză fundamentală a crizelor principiul concurenţei libere şi universale, care se află la temelia organizaţiunii economice din acea vreme. Acest principiu al libertăţii economice sileşte pe patroni să producă mărfuri

cu preţuri joase; să reducă, în acest scop, la minimum cheltuelile de producţiune şi, drept consecinţă, să diminueze salariile, iar pe lucrători îi obligă să se mulţumească cu salarii joase. Argumentarea este, însă, falsă. Raţionalizarea producţiunii are drept urmare o reducere a preţului de cost, care determină o scoborîre a preţurilor de desfacere, deci a nivelului costului vieţii şi se traduce, în fapt, printr'o sporire a puterii de cumpărare a salariilor, deci prin salarii reale mai urcate, aşa cum s'a văzut, cu prilejul expunerilor privitor la teoria salariilor.

Teoria lui Karl Marx iese din cadrul teoriilor amintite mai înainte. El socoate că crizele sunt o consecinţă necesară şi inerentă a ordinei economice capitaliste. In cursul evoluţiunii economice a societăţii, se observă că capitalul variabil, adică forţa de muncă, trece înapoia capitalului constant, adică a mijloacelor de producţiune materiale, precum şi a progreselor tehnice legate de acestea. Se ştie însă, că, după Marx, numai munca produce plusvaloarea în care intră şi rata profitului capitalului. Deci, rata profitului capitalului are tendinţa să scadă. In cele din urmă, ea scade atât de mult, încât valorificarea capitalului nou format, prin investiţiuni noui, devine imposibilă. Drept urmare, capitaliştii încearcă a se înlătura reciproc depe poziţiunile lor, printr'o concurenţă acerbă, ceeace are drept consecinţă o depreciere a capitalurilor şi chiar o distrugere a capitalurilor, şomaj crescând, salarii micşorate şi în genere preţuri scăzute. Dar, salariile scăzute creiază din nou posibilitatea unei rate crescânde a profiturilor, prin faptul că ele contribue la ieftinirea costului mijloacelor de producţiune, materialelor, etc. De aceea, trebue să se producă în mod natural, din timp în timp, fenomenul supraproducţiunii, din cauza consumului social defectuos, spune Marx.

Imprejurările schimbate dela sfârşitul secolului trecut au determinat o fundamentare pe alte baze a teoriei clasicilor despre criză. Către sfârşitul secolului trecut, aproape în toate ţările capitaliste au dispărut crizele, ca urmare a unor sguduiri puternice, a unor prăbuşiri economice. In acest moment, atenţia cercetătorilor s'a îndreptat mai mult asupra unui alt aspect al problemei şi anume asupra mişcărilor oscilatorii, care se observă în evoluţia economică, privită într'un anumit spaţiu de timp. A început, astfel, să se studieze întregul proces al conjuncturei economice, adică fazele sale: ascensiunea, tranziţia şi depresiunea.

Cel dintâi care a purces la asemenea cercetări a fost economistul rus Tugan-Baranowsky, în lucrarea sa „Studien der Teorie und Geschichte der Handelskrisen in England", apărută mai întâi în ruseşte în 1894. Tugan Baranowsky porneşte dela acceptarea teoriei clasicilor, după care se stabileşte în mod normal un echilibru între cerere şi ofertă, iar supraproducţia este exclusă. Cercetând, însă, fluctuaţiunile procesului vieţii economice, el determină cauzele nemijlocite ale acestora, în împrejurarea că diferitele ramuri de producţiune nu se desvoltă concomitent, ceeace are drept urmare anumite deranjări a echilibrului între cerere şi ofertă. „In fazele de ascensiune, se creiază capital fix nou. Intreaga industrie capătă o stratificare specială. Producţiunea de mijloace de producţiune trece pe planul întâi. Fierul, maşinile, instrumentele, materialele de construcţie se produc în cantităţi mai mari decât înainte. La sfârşitul acestei perioade, capitalul fix nou creat este gata; fabrici noui, vapoare, case noui sunt construite; noui linii ferate sunt executate. In acel moment, investiţiunile noui încep să se diminueze. Cererea de materiale, care formează elementul capitalului fix, se restrânge. Diviziunea producţiunii încetează de a fi proporţională. Maşini, instrumente fier, cărămizi, lemn se cer mai puţin ca înainte, deoarece nouile investiţiuni s'au împuţinat. Cum producătorii de mijloace de producţiune nu-şi pot scoate capitalul din întreprinderile lor şi mărimea capitalului investit în forma de clădiri, maşini, unelte, etc. reclamă o continuare a producţiunii, (altminteri capitalurile stând fără întrebuinţare, nu ar aduce dobânzi), se naşte o supraproducţie de mijloace de producţiune".

Această teorie înfăţişează fenomenul disproporţionalităţii producţiunii, care decurge din parcurgerea pe linii deosebite şi într'un ritm deosebit a investiţiunilor în industria mijloacelor de producţiune şi a investiţiunilor în industria bunurilor de consum.

Această teorie a disproporţionalităţii produse a fost apoi formulată şi de alţi economişti, în variante deosebite, şi a devenit astfel piesă fundamentală a teoriei moderne asupra conjuncturei economice.

Unii au încercat să dea o altă înfăţişare acestei teorii. Baza explicaţiunii crizelor ar sta în faptul că salariile rămân la un nivel mai scăzut decât cel al preţurilor, în perioada de ascensiune a activităţii economice. Aceasta are drept urmare o expansiune mai rapidă a industriei mijloacelor de producţiune decât a

industriei bunurilor de consum. Deci se acumulează prea mult şi se consumă prea puţin.

Se recunoaşte, deci, şi de adepţii acestei teorii, disproporţionalitatea drept cauză a crizelor. Dar, pe când înainte se socotea că aceasta rezultă dintr'o eroare de calcul a întreprinzătorilor, acum se admite că dispoziţiunile întreprinzătorilor, din punct de vedere privat economic, sunt juste şi deaceea necesare, deoarece felul şi ritmul procesului de desvoltare naţional-economică este în funcţiune de piramida veniturilor.

Crizele dispar când, prin schimbarea curentelor de venituri, se stabileşte raportul anterior, se scoboară acumularea şi se readuce cota de mărfuri consumate în acelaş raport cu cota de capital investit.

Eroarea de calcul a întreprinzătorilor are un rol foarte însemnat. Criza de desfacere constituie pentru întreprinzători sancţiunea economică meritată de ei pentru erorile de calcul. Dealtminteri, justificarea profitului stă în riscul pe care-l preia întreprinzătorul. Dacă n'ar exista nici un risc, profitul ar fi fără nici un fel de cauză justificată. De aceia, este inclusă în noţiunea riscului şi sancţiunea economică pe care o primeşte întreprinzătorul, dacă se produce o criză de desfacere, în urma eroarei de calcul pe care întreprinzătorul a făcut-o prin amploarea dată producţiunii sale. Dacă această interpretare este justă, sancţiunea este justificată numai în cazul când întreprinzătorul este în măsură să-şi procure datele necesare, pe baza cărora să poată aprecia desvoltarea viitoare a cererii de mărfuri, pe care le produce.

Obiectul teoriei conjuncturei economice şi a crizelor este să explice în ce împrejurare şi pentru ce se produce această eroare economică, din partea întreprinzătorilor. Deasemeni, obiectul teoriei conjuncturei este, în acelaş timp, să explice pentruce, într'o conjunctură ascendentă, toţi întreprinzătorii sunt cuprinşi de un optimism care-i orbeşte în dispoziţiunile de expansiune a afacerilor lor. Această teorie a erorii de calcul sau mai bine zis aşezarea erorii de calcul la baza teoriei crizelor este adoptată şi de economiştii englezi moderni, M a r s h a l şi P i g o u.

Dela începutul secolului al 20-lea, în studiul conjuncturei şi crizelor, se aplică metoda inductivă, adică se foloseşte istoria mişcărilor conjuncturale pentru fundamentarea teoriei economice. In această privinţă, este clasică opera lui L e s c u r e „Les crises générales et périodiques de surproduction", apărută întâi la 1907 şi de atunci până astăzi într'o serie de ediţiuni.

Problema care se pune în cercetarea obiectivă a crizelor, după concepţia lui C a s s e l, este a se cerceta ce schimbări reale se petrec în economia naţională în tranziţia dela perioada de ascensiune la cea de depresiune economică.

2. NATURA, CAUZĂ A FLUCTUAŢIUNILOR ECONOMICE.

Este natural ca, factorii cari determină fluctuaţiunile economice să nu poată fi alţii decât cele trei elemente care determină producţiunea: forţele naturale, capitalul şi munca. Tocmai în aportul diferit al celor trei elemente, în diferitele faze ale procesului economic, stau cauzele fluctuaţiunii conjuncturei economice.

Le vom examina pe fiecare în parte, începând cu n a t u r a.

Omul are o capacitate foarte mare de a folosi avantagiile naturale şi a se adapta, în acelaş timp, capriciilor naturii, prin studierea lor. Toată evoluţia omenirii este dominată de această tendinţă a omului de a ajunge el stăpânul forţelor naturale. Progresele ştiinţei şi ale technicei au înlesnit omului să folosească forţele naturii, iar acolo unde împotrivirea naturii, prin capriciile ei, a fost mare, omul a isbutit, sau să prevină consecinţele unor anumite fenomene naturale, sau să caute să se pună la adăpost de urmări defavorabile.

In această privinţă, îndeosebi în domeniul agriculturii, avem o serie de exemple: studiul climei a ajuns la o astfel de perfecţiune, încât el aduce o contribuţiune nepreţuită în desvoltarea agriculturii. Alegerea metodelor de cultură şi a plantelor potrivite pentru diferitele soluri se face astăzi după cercetări ştiinţifice asupra calităţilor solului sau a distribuţiunii ploilor. Chiar şi felul de îngrăşăminte, care se foloseşte, este în raport cu cunoaşterea exactă a calităţilor solului şi cu distribuţia ploilor, în diferite regiuni.

Alte exemple putem să găsim în domeniul industriei construcţiilor. Aceasta era considerată până de curând, ca o industrie de sezon. Studiindu-se condiţiunile naturale, s'a înlăturat, într'o măsură foarte mare, caracterul de industrie de sezon al acestei ramuri de producţiune, industria de construcţii putând

ajunge să aibe înfăţişarea de industrie de montaj şi prin aceasta să iasă din condiţiunile impuse de sezonul nepriehnic. In acelaş sens conlucrează metodele noui de producţiune şi aplicarea maşinilor, în această importantă ramură industrială.

Cu toate acestea, forţele şi capriciile naturii trec dincolo de puterea omului. Dezastrele forţelor elementare sunt de natură să determine pagube foarte mari, sau întreruperi a activităţii oamenilor, sau pierderi de forţe omeneşti, care micşorează capacitatea de lucru a societăţii.

In afară de acestea, în domeniul agriculturii, variaţiunea recoltelor, dela cele abundente, trecând prin cele mediocre şi oprindu-ne la cele slabe, nu poate să nu aibă urmări asupra situaţiunii economice, în diferite momente. Asemenea rezultate defavorabile au o influenţă foarte mare asupra întregei economii naţionale şi a ritmului ei de desvoltare. Evident, astăzi nu mai există oscilaţiuni mari de preţuri pentru cereale, ca în timpurile mai vechi, din cauza uşurinţei transportului cerealelor, din regiunile abundente în regiunile de lipsă, prin care se ajunge la o echivalare a preţului în diferite regiuni. Dacă se consideră lumea întreagă ca o unitate, oscilaţiunile recoltelor şi consecinţele lor asupra preţurilor apar astăzi foarte mici. Dar, stabilitatea relativ mare a recoltelor mondiale şi, prin aceasta, a preţurilor mondiale, nu trebue să ne înşele asupra consecinţelor pe care un minus sau un plus de recoltă le poate avea pentru o ţară, creind dificultăţi de adaptare, care, la rândul lor, au urmări mai mult sau mai puţin serioase asupra întregei economii naţionale a acelei ţări, ce se traduc prin fluctuaţiuni în desvoltarea vieţii economice a acelei ţări.

Economistul german D i e t z e l a examinat într'un mod pregnant urmările social-economice ale fluctuaţiunilor recoltelor. Un minus de recoltă se traduce printr'un minus de activitate economică, care are drept urmare o deplasare a forţelor de producţiune şi totodată a capacităţii de consum.

Dacă, după o recoltă slabă, urmează o recoltă normală sau chiar supranormală, procesul de restabilire, în împrejurări dealminteri stabile, nu se poate face fără dificultăţi naţional-economice mai mult sau mai puţin importante. Că recoltele deficitare produc deranjări, este uşor de închipuit. Dietzel arată însă că şi recoltele excedentare pot provoca situaţiuni conjuncturale nefavorabile. Recoltele abundente au drept rezultat o scoborîre a

preţurilor produselor agricole, în profitul consumatorilor. Dar, împărţirea profitului produs de consecinţele unei recolte abundente atârnă de următoarele împrejurări: o recoltă sporită faţă de anii precedenţi necesită un plus de capital, explicabil chiar numai prin cheltuelile de strângere a recoltei, prin întrebuinţarea unui număr mai mare de maşini. In urma unei asemenea recolte abundente, trag profit în genere posesorii de capitaluri lichide, care le pot împrumuta agricultorilor, pentru a face faţă cheltuelilor sporite ale recoltei, precum şi un mare număr de industrii, care pun la dispoziţie maşinile, instrumente, aparatele necesare.

In al doilea rând, o recoltă mai mare reclamă un număr mai mare de lucrători agricoli. In acelaş timp, cum, şi din cauza abundenţei, sporeşte cererea de bunuri de consum din partea agricultorilor, se va produce şi o sporire a cererii de lucrători, în unele industrii. Aceasta va avea drept urmare o urcare a salariilor, o înviorare generală a industriilor de consum de articole de masă şi, deci, o deplasare a forţelor de producţiune spre industriile care produc bunuri de consum.

Evident, recoltele următoare nu pot da mereu plusuri. Se poate să urmeze, după o recoltă abundentă, o recoltă mediocră sau una deficitară. Şi într'un caz şi în celălalt, un proces de restabilire, de readaptare, este necesar, cu cât mai repede cu atât mai bine. Cu cât s'au imobilizat mai multe bunuri economice, cu atât mai dureroase vor fi metamorfozele regresive. Dacă vacile grase au provocat o ascensiune conjuncturală, îndată ce curba recoltei se îndoaie din nou, dacă vine după o recoltă mijlocie o recoltă slabă, spune Dietzel, aceste fluctuaţiuni se accentuează, datorită mărimii recoltelor, prin apariţia elementului speculativ în piaţa produselor agricole.

Dar, economistul Dietzel neagă aserţiunea altora, după care ar exista o regularitate în succesiunea crizelor naturale, opunându-se concepţiei economistului englez J e v o n s, care socotea că crizele economice ar sta în legături cauzale cu oscilaţiunile periodice de climă în toate părţile lumii. Jevons socotea că aceste oscilaţiuni de climă ar fi urmarea valurilor de căldură pornite dela soare, care ar apare în mijlociu la 10-11 ani. Un aport mai mare de căldură era socotit de natură a îmbunătăţi recolta, a spori necesităţile de capital, a face comerţul mai profitabil şi a contribui la sporirea siguranţei care trebue să formeze o bază pentru o

piață de investiție. Invers, un aport mai redus de căldură ar micșora recoltele, ar diminua necesitățile de capital, ar face comerțul nerentabil și ar contribui la răspândirea unei atmosfere de nesecuritate, care ar împiedica orice investiție.

Cercetările recente n'au descoperit existența unor asemenea valuri de călduri, care ar apare la 10-11 ani. Afară de aceasta, știința agricolă consideră ca o erezie consecințele atribuite valurilor de căldură, în raport cu abundența recoltei. Dimpotrivă, când valul de căldură este prea mare, el are efect pustiitor asupra recoltei. Deasemeni, nici în economia politică nu sunt motive astăzi care să sprijine teza după care crizele economice ar reveni la perioade regulate.

3. CAPITALUL CA FACTOR DE CONJUNCTURA.

Problema fundamentală, în legătură cu rolul pe care îl au mișcările de capital în desfășurarea conjuncturei economice, poate fi bine lămurită dacă se începe prin a se deosebi piața monetară de piața de capital.

Piața în care se tratează dispozițiunile asupra capitalurilor, cu alte cuvinte piața de credit, se poate deosebi în două: piața monetară și piața de capitaluri. Caracteristice pentru fiecare din aceste două piețe sunt mișcările de prețuri, deci mișcările de dobânzi, care sunt, după cum vom vedea, deosebite pe fiecare din cele două piețe.

In piața monetară se observă oscilațiuni continue a mărimii dobânzii, — în decursul timpului se pot constata fluctuații dela 1 la 3, sau chiar 4, în mărimea dobânzilor, — pe câtă vreme în piața capitalurilor dobânda maximă și dobânda minimă se deosebesc numai printr'o fracțiune minimală.

Trebue să explicăm pentru ce oscilează așa de mult dobânzile în piața monetară. Această deosebire între modul în care se prezintă dobânzile pe cele două piețe, este, la prima vedere, surprinzătoare, întrucât în ambele piețe există acelaș fel de ofertă: ofertă asupra dispoziției capitalului și anume în forma de bani.

Din punct de vedere național-economic, deosebirea între piața capitalurilor și piața monetară constă în următoarele: piața monetară este centrul de finanțare a unei economii naționale date, aflate în mișcare; piața capitalurilor este un centru de finanțare a unei economii naționale desfăcută de dinamica întâmplărilor, privită ca un fenomen permanent. Pe piața capitalurilor, dobânda are forma unui preț durabil, static; pe piața monetară, dobânda se prezintă ca un preț dinamic, regulator al oscilațiunilor temporare ale conjuncturei economice.

Insemnătatea pieții monetare este mare, pentrucă ea joacă rolul de rezervor, în cursul mișcării capitalurilor. Pe piața monetară se primesc mijloacele temporar disponibile, cu care se satisfac necesitățile de credit pe termen scurt, care nasc în cursul normal al desvoltării vieții economice. Deaceea, pe piața monetară se observă o continuă mișcare de bani, care se adună și bani care se împrumută. Dacă creditele obținute în piața monetară sunt întrebuințate direct pentru a se produce bunuri de capital, aceasta se face numai cu presupunerea că în scurt timp aceste fonduri, folosite pentru producțiunea de bunuri de capital, vor fi eliberate, pentru a fi puse din nou la dispoziția altor producători. De exemplu, o fabrică care produce mașini se împrumută, cumpără materii prime și plătește salarii. Mașinile se vând și fabricantul obține din nou mijloace lichide, cu care plătește creditul anterior. Dacă are nevoie, el folosește din nou credite, pentru a continua mai departe producțiunea.

Piața monetară se folosește numai în raport cu avansarea procesului tehnic de producțiune. Creditul obținut se întrebuințează de întreprinzători treptat, pe măsura avansării producțiunii, restul sumelor fiind lăsate mai departe în bănci, pentruca ele să le plaseze, pe termen scurt, pentru a produce o dobândă. Mijloacele care circulă pe piața monetară stau la dispoziția celor în drept a dispune, într'o măsură și pe termene foarte diferite. Capitalul tinde să fie continuu întrebuințat, fie chiar și pentru o singură zi, ca să producă dobândă. Mărimea dobânzii este în raport tocmai cu gradul de penurie a capitalurilor aflate pe piața monetară. In acelaș timp, dobânzile sunt în legătură și cu termenul împrumuturilor și cu forma împrumuturilor. Mărimea dobânzii este deosebită, după cum avem deaface cu operațiuni de avansuri, scont, report, lombard ș. a. m. d. Nivelul dobânzii servește ca regulator al volumului creditului, în raport cu volumul tranzacțiunilor. Indată ce cererea de împrumuturi este mare, corespunzând unui volum de tranzacțiuni în creștere, dobânda se urcă și, în acest mod, nevoile de credit se adaptează la volumul tranzacțiunilor economice.

Pe piața capitalurilor, se încheie operațiuni de împrumuturi

pe termen lung. Inainte de toate, pe piaţa capitalurilor trebue să se găsească acel minimum de mijloace, care este necesar în mod continuu, în orice împrejurări, pentru a satisface nevoile de investiţiuni. Dacă există la un moment dat un grad de supraocupaţiune în industrie şi necesităţile de credit nu pot fi împlinite de disponibilităţile pieţii de capitaluri, acestea sunt întregite, folosindu-se mijloacele pieţii monetare. Dimpotrivă, în cazul când gradul de ocupaţiune în industrie este sub normal, excedentul de mijloace de credit de care dispune piaţa de capitaluri se lasă la dispoziţia pieţii monetare, ca să fie întrebuinţat provizoriu, în împrumuturi pe termen scurt. In cursul unui ciclu conjunctural, dar chiar şi în cursul unui singur an, există astfel o gamă întreagă de posibilităţi de întregire a mijloacelor care lipsesc pe o piaţă, cu mijloacele disponibile pe altă piaţă; chiar între diferite grupe de industrii sau de întreprinderi economice asemenea întregiri sunt, în genere, posibile.

Piaţa capitalurilor mai are şi altă funcţiune importantă. Ea pune la dispoziţie capitalul necesar pentru a putea aştepta folosirea unor instalaţiuni durabile. Fabricantul care produce o marfă o desface imediat pe piaţă şi realizează astfel mijloacele financiare care au fost întrebuinţate pentru producerea ei. Dar, întreprinzătorul, care construeşte un număr de case, investeşte banii şi trebue să aştepte o perioadă de timp, până când casele sunt gata şi se găsesc cumpărători pentru ele. Pentru această perioadă de timp, mijloacele de credit se găsesc pe piaţa capitalurilor. Dar piaţa capitalurilor poate pune la dispoziţie mijloacele necesare pentruca bunurile de producţiune nou create să fie preluate numai dacă s'a format în prealabil o cantitate de capital nou, prin economisire. Dacă nu este cazul însă, atunci nu se produce lichidarea mijloacelor puse la dispoziţie temporar de piaţa monetară, prin mijlocul pieţii capitalurilor, lichidare presupusă în momentul când s'a îndrumat producţiunea spre producerea de maşini, fabrici, case, vapoare şi alte asemenea bunuri durabile; iar bunurile durabile produse silesc capitalul disponibil, care pe piaţa monetară avea misiunea să împrumute pe termen scurt, să-şi părăsească această misiune şi să înlocuiască mijloacele pe termen lung, care lipsesc pe piaţa de capitaluri. Urmarea acestui fapt este o urcare a dobânzii pe piaţa monetară. Invers, în cazul când economiile disponibile pe piaţa capitalurilor nu se plasează în bunuri durabile (în construcţiuni de case, vapoare, fabrici,

mijloace de producţiune, etc.) din cauza lipsei de securitate, atunci ele sporesc mijloacele pieţii monetare şi drept urmare dobânda scade.

Piaţa monetară a fost denumită „păzitorul porţii pieţii capitalurilor". Ea preia pe întreaga piaţă de credit funcţiunea să reguleze necesităţile de credit, în raport cu gradul penuriei capitalurilor. Acest lucru este posibil pentrucă oferta de capitaluri pe piaţa monetară este elastică şi corespunde unei cereri elastice de credite, astfel că, îndată ce se urcă dobânda, cererea de credite poate să se comprime, până când se realizează adaptarea necesară.

Dimpotrivă, pe piaţa capitalurilor, cererea având de obiect realizarea de bunuri durabile, este de o mărime dată şi creiază automat o ofertă de capital corespunzătoare. Bunurile durabile fabricate nu pot să fie desfăcute în părţile din care s'au alcătuit. De exemplu, o casă nu se mai poate desface în elementele din care este compusă, decât doar prin dărâmarea ei şi deci prin distrugerea valorii pe care o reprezintă. In anume cazuri, producătorii de bunuri durabile pot însă să fie siliţi să le vândă sub cost. Dacă nu se găsesc cumpărători şi deci dacă producătorii s'au înşelat asupra capacităţii de absorbire a pieţii, ei pierd, dar şi piaţa monetară pierde dispoziţia asupra capitalurilor pe termen scurt.

Aceste consideraţiuni explică una din cele mai însemnate cauze a mişcării conjuncturii economice. O conjunctură ascensională începe cu o dobândă relativ joasă, pe piaţa monetară, ceeace determină pe producătorii de bunuri durabile să producă mult. Acest fapt se întâmplă simultan în diferite domenii de producţiune. Se construesc fabrici, linii de cale ferată, locomotive, vapoare, automobile, maşini, etc. Piaţa monetară pune la dispoziţie mijloace pentru producţiunea tehnică a acestor bunuri.

Se presupune că procesul de economisire va continua şi că, deci, vor exista disponibilităţi de capitaluri pentru a se prelua bunurile durabile fabricate. Cu cât creşte producţiunea, cu atât se cer mai multe credite pe piaţa monetară. Ca urmare, dobânda se urcă şi se menţine speranţa că mărfurile gata vor putea fi desfăcute. Insă, cum se adună la un moment dat prea multe asemenea speranţe, în prea multe direcţiuni, şi cum producţiunea s'a extins în toate aceste direcţiuni, la un moment dat se face constatarea că toată lumea s'a înşelat asupra capacităţii de ab-

sorbţiune a pieţii. Această constatare este cu atât mai fatală, cu cât, între timp, ca urmare a ridicării dobânzilor şi salariilor, s'a urcat şi costul de producţiune, instalaţiunile noui fiind construite într'o perioadă de preţuri urcate. In aceste condiţiuni, piaţa monetară va suferi provizoriu consecinţele supraevaluării formării capitalurilor, prin economisire, deoarece piaţa capitalurilor nu va fi în măsură să procure creditele pe termen lung, care să înlocuiască creditele provizoriu luate de pe piaţa monetară. Drept consecinţă, piaţa monetară primeşte mai puţini bani decât a împrumutat în perioada de ascensiune. Dobânda de pe piaţa monetară continuă să se urce şi producţiunea de mijloace de producţiune, — unelte, maşini, etc. — trebue oprită. O conjunctură descendentă apare la orizont.

Această desfăşurare a procesului economic se explică, în teoria conjuncturei, prin eroarea de evaluare a întreprinzătorilor, prin urmare, printr'un factor de ordin psihologic. Insă, dacă acest factor se iveşte în cursul conjuncturii şi revine după un anumit timp, aceasta se explică prin felul în care sunt angrenate întreprinderile economice, în deosebi prin aceea că, la intervale de timp, este foarte uşor a se obţine credite ieftine care înlesnesc să se înceapă o nouă producţiune de bunuri durabile, deci să se construiască fabrici noui, vapoare, locomotive şi alte asemenea mijloace de producţiune. Dar, tot la intervale devine extrem de greu să se desfacă pe piaţă produsele finale şi să se libereze, astfel, drumul pentru noui activităţi economice.

In perioada de conjunctură descendentă, formarea de capitaluri, prin economisire, se va reduce, un interval de timp. Afacerile sunt, în acest timp, slabe şi deci profiturile scad. Dar, un alt isvor de capital devine temporar mai productiv. Consumatorul şi lucrătorul pot să economisească mai mult, căci se produce un decalaj între nivelul salariilor şi al preţurilor de detaliu. Salariile, urcate în timpul conjuncturei ascendente, se scoboară mai încet, în cursul fazei descendente, decât preţurile de detaliu, astfel încât consumatorii şi salariaţii au posibilitatea să economisească relativ mai mult.

Dacă, cum este natural, cererea de capitaluri pe piaţa monetară scade, în această perioadă, ca urmare a diminuării spiritului de întreprindere, pe când procesul de economisire continuă, fondul de capitaluri se va reface treptat şi se va produce o destindere. Din nou, spiritul de întreprindere apare în direcţiunea

producţiunii bunurilor durabile. Creditele, îngheţate în perioada descendentă, se lichidează. Lichiditatea pe piaţă se măreşte, până când începe o nouă perioadă de ascensiune şi în industria mijloacelor de producţiune.

Intre aceste fluctuaţiuni, piaţa capitalurilor este numai foarte puţin atinsă. Piaţa monetară stă la poarta ei şi o ţine departe de urmările fluctuaţiunilor conjuncturale. Disponibilităţile de capital, luate temporar din piaţa monetară, exercită o influenţă sensibilă asupra gradului de penurie şi prin aceasta asupra mărimii dobânzii.

Capitalul adus pe piaţa capitalurilor, prin economisire, oscilează puţin, în raport cu capitalul total învestit. Partea permanentă, statică, care regulează piaţa capitalurilor, ceeace se numeşte în limbajul comun dobânda uzuală a ţării, se influenţează foarte puţin de aceste fluctuaţiuni. Dobânda împrumuturilor de Stat celor mai bune rămâne, în această perioadă, foarte puţin atinsă de fluctuaţiunile în jos şi în sus ale dobânzii de pe piaţă.

Opinia publică leagă deobiceiu fenomenele dela bursa de efecte cu fluctuaţiunile economice. In oscilaţiunea cursurilor, opinia publică vede oglinda situaţiunii conjuncturii. Se afirmă că pierderile speculaţiunii la bursă înseamnă o mişcare de avuţie naţională egală cu pierderea corespunzătoare diferenţei de curs la care se lichidează tranzacţiunile de titluri. Această afirmare este inexactă. La bursă, unii pierd, alţii câştigă, deci economia naţională, ca întreg, nu sărăceşte.

Dar, este drept, speculaţiunile de bursă pot avea efecte defavorabile pentru economia naţională. In primul rând, speculanţii nu plasează din nou în întregime câştigurile, în activitate productivă, ci câştigurile lor uşoare sunt foarte dese ori transformate în cheltueli de lux inutil.

In al doilea rând, — şi acest efect defavorabil este mai important, — dacă urcarea de cursuri, provocată prin speculaţia la bursă, se transformă într'un crah, acesta produce panică, situaţiune care are o influenţă cu totul nesănătoasă asupra vieţii economice.

Tot aşa de inexactă este părerea că bursa ca atare ar sustrage economiei naţionale mijloacele pentru procurarea de capitaluri productive. Capitalul care se pune la dispoziţia pieţii de efecte trebue să se elibereze în altă parte. Dacă, prin inter-

mediul speculaţiunii, se urcă deverul tranzacţiunilor la bursă şi cursul acţiunilor, aceasta este evident un indiciu că s'a adus la bursă capital din afară. Dar, în acelaş timp, bursa de efecte dă înapoi tot atâta capital, întrucât ea dobândeşte efecte sau obligaţiuni dela proprietarii lor anteriori. Prin aceasta, industria este pusă în poziţie de a-şi lichida creditele la bănci. Băncile pot ajuta speculaţiunea dela bursă, prin acordarea de credite, în formă de aşa numite credite de report, credite pe termen scurt, cu un caracter foarte lichid. Pedealtăparte, ele pot acorda concursul lor industriei şi comerţului, pentru emisiunea nouă de acţiuni, încurajată de ascensiunea cursurilor în bursă. Prin aceasta se face posibilă extensiunea întreprinderilor şi noui investiţii, dacă se formează capital suficient.

Insfârşit, se mai obiectează că excesul speculaţiunii în sus şi în jos dela bursă ar fi cauza fluctuaţiunilor violente ale conjuncturii economice. Nu există o dovadă în această privinţă din datele pe care le avem asupra problemei. Mişcările bursei nu merg paralel cu fluctuaţiunea conjuncturei economice. Deobiceiu speculaţiunea asupra acţiunilor la bursă îşi începe activitatea în timpul depresiunii economice. Atunci sunt credite de report şi de lombard abundente, ceeace constitue un imbold la speculaţiune. In timpul fazei ascendente, cursurile ajung deobiceiu la maximum, iar când ascensiunea se apropie de vârf, conjunctura favorabilă de bursă deobiceiu a trecut. In acest timp este nevoie de capitaluri pentru industrie, iar băncile, care trebue să ajute industria cu capitaluri, restrâng creditele de bursă, ceeace are drept urmare o cădere a cursurilor la bursă tocmai în momentul când viaţa economică este înfloritoare.

4. MUNCA CA FACTOR DE CONJUNCTURĂ.

Drept urmare a imposibilităţii de a îndruma natura în sensul desvoltării unei economii egal progresive, precum şi a apariţiunii periodice a lipsei relative de capitaluri, ce se datoreşte procesului neregulat de economisire care deranjează, după cum am văzut, mersul producţiunii, vom constata oscilaţiuni şi în ceeace priveşte folosirea forţei de lucru a muncitorilor. Aceasta cu atât mai mult cu cât factorul muncă este foarte greu de deplasat. Nu se constată însă acelaş fel de influenţă a conjuncturii,

în toate pieţele de muncă. Industria bunurilor de producţiune se resimte mai puţin de influenţa conjuncturei decât industria bunurilor de consum.

Subevaluarea nevoilor de consum pedeoparte şi supraevaluarea posibilităţilor de formare a capitalurilor pedealtăparte, provoacă o tensiune a producţiunii, urmată de necesitatea unor adaptări bruscate. Industria intensivă în capital are o nevoie mai constantă de lucrători decât industria intensivă în muncă. Aceasta, din cauză că prima are nevoie de un număr de lucrători specializaţi, care nu variază decât foarte puţin cu oscilaţiunile economice, pe câtă vreme industria al cărei proces de producţie se întemeiază mai mult pe factorul muncă, este supusă la fluctuaţiunile conjuncturei, întrucât sporirea producţiunii sau restrângerea producţiunii este factorul determinat al creşterii sau micşorării numărului lucrătorilor folosiţi.

Este o regulă după care preţurile urcate ale mărfurilor nu provoca o cerere sporită corespunzătoare a forţelor de muncă. Această regulă se explică prin următoarele împrejurări:

Intreprinzătorii pot spori producţiunea, în cazul când cererea de mărfuri creşte, fără ca să mărească numărul lucrătorilor. In acest scop, folosind acelaş număr de lucrători, întreprinzătorii pot să sporească temporar numărul orelor de muncă, introducând ore suplimentare; ei pot apoi să folosească temporar lucrători la domiciliul lor propriu, dându-le anumite lucrări precise. In acelaş timp, întreprinzătorii pot să profite tocmai de o sporire a cererii, pentru a introduce metode de organizare raţională a muncii, care, după cum se ştie, au drept urmare o sporire a productivităţii. Insfârşit, întreprinzătorii pot, în asemenea perioade, să adopte pe o scară mai întinsă maşini perfecţionate care fac economie de lucrători.

In măsura în care, prin asemenea mijloace, se produce o urcare a producţiunii văzută à la longue, se va spori, evident în timp, şi cererea de lucrători. Dar temporar, adică într'un moment în care se realizează tocmai progresul tehnic, prin unul sau altul din mijloacele amintite, se produce şomajul tehnic, se sporeşte numărul lucrătorilor rămaşi fără de lucru. Greutatea de deplasare şi de substituire a forţelor de lucru, care se constată în general, are drept urmare că compensarea între diferitele pieţe ale muncii funcţionează defectuos, în orice caz cere timp. Din această cauză, se poate observa adeseori în acelaş timp

pedeoparte şomaj, adică lucrători cari au capacitatea şi voinţa de lucru şi nu găsesc prilej de muncă şi pedealtăparte fenomenul invers al lipsei de lucrători.

Problemele ce decurg din această situaţiune sunt multiple şi sunt legate de următoarele împrejurări:

Intâi, există o diversitate a cunoştinţelor tehnice cerute muncitorilor în diferite pieţe ale muncii. In genere, muncitorii se împart în calificaţi şi necalificaţi. Intre muncitorii calificaţi deosebim muncitori cari sunt instruiţi în mod sumar, într'un timp scurt, ca să asiste maşinile şi instrumentele de lucru; muncitori specializaţi, acei cari trec prin o perioadă mai scurtă sau mai lungă de ucenicie şi uneori chiar printr'o şcoală tehnică; şi, însfârşit, muncitorii necalificaţi, acei cari sunt introduşi de azi pe mâine în procesul de muncă şi prestează o muncă brută.

In desvoltarea industriei capitaliste, observăm două tendinţe. Prima, o tendinţă de a se economisi utilizarea muncii brute, întrucât fiecare lucrător plasat înseamnă o cheltuială. Se socoate că randamentul obţinut poate să fie mai mare dela un lucrător care ar avea şi numai cea mai sumară pregătire. A doua tendinţă, inversă, constă în a transforma procesele de muncă specializată, care necesită prin urmare întrebuinţarea de lucrători specialişti, în procese de muncă mecanizată, deci a înlocui lucrătorii specialişti cu lucrători deprinşi a manipula maşinile, sporind numărul şi felul maşinilor, în organizarea procesului de producţiune.

Prin aceste două tendinţe şi în deosebi prin cea din urmă, s'a mărit mobilitatea lucrătorilor, adică posibilitatea deplasării lor dela un fel de muncă la altul.

A doua împrejurare apare din diferenţa forţei de încordare spirituală a muncitorilor. Economia naţională modernă cere dela muncitori, într'o măsură crescândă, o capacitate de concentrare şi o energie mai mare, grije deosebită de executarea lucrului şi un sentiment de responsabilitate. Asemenea însuşiri nu se găsesc însă la toate categoriile de lucrători. Fiecare întreprindere îşi creiază o asemenea elită de lucrători. Această categorie este mai ferită de oscilaţiunile conjuncturii economice, întrucât chiar şi în vremurile de criză, când patronii sunt obligaţi să restrângă producţiunea, ei menţin mai departe angajaţi lucrătorii de elită, ceeace se oglindeşte şi în împrejurarea că statisticile privitoare la şomaj arată o proporţie cu mult mai mare de tineri faţă de bătrâni, elita de muncitori fiind, în general, formată din oameni mai în vârstă.

A treia împrejurare constă în diferenţa de voinţă de adaptare a muncitorilor. Principiul fundamental de organizare a muncii în vremurile de astăzi este libertatea de alegere a profesiunii. Fiecare, după înclinarea sa, după voinţa sa, este în drept şi liber să se îndrepte către o profesiune sau alta. Din punct de vedere social acest principiu are o deosebită valoare.

Dar nu este mai puţin adevărat că, în procesul de adaptare a muncitorilor, libertatea de alegere a profesiunii constitue adesea obstacole naţional-economice de neînvins. Se observă astfel că, datorită preferinţelor sociale, informaţiunilor asupra avantajelor unei profesiuni faţă de alta, organizării învăţământului profesional şi altor asemenea factori, se produce în anumite grupe de profesiune o suprapopulare, în timp ce alte profesiuni sunt dezertate. In general, se observă o criză de lucrători agricoli, o criză de lucrători pentru lucrările de edilitate, o criză de lucrători mineri şi în unele State, pentruca să se organizeze producţiunea, în aceste categorii de întreprinderi, este nevoie, din timp în timp, să se facă apel la lucrători din alte ţări.

Lipsa de voinţă de adaptare este uneori o urmare a unei tactici a sindicatelor muncitoreşti, care urmăresc să ţină în mod artificial un nivel urcat de salarii, limitând de pildă numărul ucenicilor admişi în acea profesiune sau îngreuind ascensiunea ucenicilor la calitatea de lucrători sau folosind alte asemenea procedee. In această privinţă trebue să observăm că cererea de lucrători este în funcţiune şi de nivelul salariului. Dacă salariile sunt urcate artificial, acest fapt reţine pe patroni să angajeze lucrători. Salariile prea mari nu pot să îndemne întreprinzătorii să extindă producţiunea. De aceea, în deosebi în vremurile de criză, menţinerea, în mod artificial, fie prin acţiunea sindicală, fie prin intervenţia Statului, a salariilor la un nivel prea mare în raport cu nivelul preţurilor din acea perioadă, constitue un obstacol la continuarea activităţii economice şi duce la o sporire a şomajului.

A patra împrejurare constă în diferenţa de capacitate de adaptare a lucrătorilor. In această privinţă, trebue subliniat că, dacă nu există o organizaţie a burselor muncii, care să înregistreze pedeoparte lucrătorii fără lucru şi cererea de lucrători pe-

dealtăparte, pentruca astfel să se organizeze compensarea lipsei de lucrători şi cererilor de lucru pe întreg cuprinsul unei ţări, procesul de adaptare a muncii este anevoios, deoarece capacitatea de adaptare a lucrătorilor este foarte mică. Nu este suficient însă să existe numai o organizare a burselor muncii, sau a birourilor de plasare, ci este necesar să se acorde lucrătorilor ajutoare de călătorie; să se unifice condiţiunile şcolare, pentru ca pregătirea lucrătorilor să se facă în condiţiuni uniforme; să existe anume cursuri de readaptare, care să-l pregătească pe lucrător pentru o nouă profesiune, în cazul când în vechea lui profesiune nu mai există posibilităţi de lucru; să se dea avantaje de locuit, pentruca migraţiunea lucrătorilor să fie înlesnită.

Din cauza acestor dificultăţi de adaptare, cel mai trist fenomen social, şomajul, îşi găseşte o răspândire mai mare decât ar corespunde cauzelor economice care îl produc. Şomajul este un fenomen care reprezintă un capăt de acuzare principal împotriva ordinei economice capitaliste. Faptul că pot să existe lucrători valizi, pregătiţi, dornici de a-şi pune în valoare capacitatea lor de lucru şi nu li se dă posibilitatea, evidenţiază fără îndoială un defect în organizarea economiei moderne.

Pretutindeni, Statele organizează asistenţa şomajului. Această asistenţă se face pe două căi: asistenţa productivă, constând în ajutorarea şomerilor prin acordare de lucru, — Statul, judeţele şi comunele creind prilejuri adiţionale de lucru, organizând lucrări de interes obştesc; sau asistenţă propriu zisă, adică asistenţă în bani, care şi aceasta poate să fie de două categorii: să se bazeze pe o asigurare împotriva şomajului, sau să fie propriu zis o asistenţă din bugetul Statului. Atât cea dintâi, calea asistenţei prin muncă, cât şi cea de a doua, asistenţa propriu zisă, exercită anume influenţe, după modul cum sunt organizate, asupra oscilaţiunilor pieţii muncii.

5. CRIZELE ECONOMICE.

Perioada de ascensiune a vieţii economice este o urmare a creşterii aportului factorilor de producţiune, în special a forţelor naturale şi a capitalului, căci, după cum am văzut, folosirea factorului muncă are un caracter mai constant. Se produce atunci necesitatea unui nou echilibru. Acesta nu se poate stabili fără

o schimbare în nivelul de preţuri şi, în cele din urmă, prin adaptări succesive, se descoperă un preţ nou care serveşte de regulator al vieţii economice.

Dar, din expunerea de până acum, rezultă că nouile posibilităţi economice sunt de regulă supraevaluate de întreprinzători. Se nasc pretenţiuni noui, cărora factorii de producţiune existenţi nu le pot corespunde. Fiecare stratificare nouă de preţ este legată de mişcarea conjuncturei şi aduce anumite posibilităţi de profituri în folosul întreprinzătorului. Acest fapt creiază o dispoziţie speculativă în mijlocul întreprinzătorilor. Preţurile nu mai sunt suficiente ca să creeze ordinea în mod automat. Astfel, adaptarea la noul preţ static se face printr'o ocolire trecând printr'o urcare, urmată de o scădere. Prăbuşirea înseamnă criză. In mişcarea conjuncturei, diferitele unităţi economice se angrenează perfect; una urmează ritmul celeilalte. Cât timp lucrurile se petrec astfel, conjuncturile, fie ascendente, fie descendente, nu sunt fenomene îngrijorătoare. Conjunctura deschide chiar drumul spre progrese tehnice şi economice. In deosebi, perioadele de depresiune economică, caracterizate prin scoborîrea preţului, sunt considerate de toţi economiştii ca momente care stimulează progresul tehnic. Un exemplu de la noi: în timpul depresiunii economice mondiale din 1929-1933, industria de petrol, pentru a face faţă situaţiunii preţurilor joase, a introdus metode tehnice superioare şi a redus la jumătate preţul de cost. Depresiunea economică stimulează, prin urmare, progresul tehnic şi economic.

In timp de criză lipseşte însă o asemenea consecvenţă în mişcările economice. Continuitatea este întreruptă. Calculaţia preţurilor de către întreprinzători este imposibilă; panica se propagă în jos şi catastrofele economice se înmulţesc.

Asemenea crize pot să rezulte dintr'o supraîncordare a conjuncturii ascendente. Aceste crize sunt cunoscute sub denumirea de crize endogene, adică crize care rezultă din însăşi mişcările vieţii economice, într'un moment de supratensiune a unei mişcări ascendente.

S'a socotit că asemenea crize nu vor mai reveni. S'a pus o speranţă deosebită în cooperarea dintre băncile de emisiune ale marilor State care, prin politica scontului, — urcând procentul scontului la momentul potrivit, — sunt în măsură să prevină exagerarea de afaceri, prin restrângerea de credite. Deasemeni,

s'a socotit că odată cu concentrările economice în industrie, în comerţ, în bănci, s'a introdus un element de constrângere la o calculaţiune mai exactă şi, prin aceasta, s'a adus o contribuţie la prevenirea turburărilor primejdioase ale procesului continuu al vieţii economice. Aceste speranţe s'au arătat însă deşarte. Ele n'au ţinut seama că alţi factori pot interveni, cari să accelereze revenirea la împrejurările care provoacă crizele endogene.

Criza mondială dela 1929 a dat o desminţire acestor speranţe. Intr'adevăr, în deosebi două împrejurări au contribuit la grăbirea crizei dela 1929. Prima împrejurare este supraprotecţionismul vamal, îngrădirile vamale crescânde care au sporit continuu în perioada anterioară anului 1929 şi care au împiedecat circulaţia normală, între diferite popoare, a mărfurilor şi a schimburilor economice în general.

A doua împrejurare care a contribuit la grăbirea crizei a fost distrugerea securităţii monetare, manifestată prin înlăturarea stabilităţii monetare, care a fost una din urmările principale ale răsboiului mondial. Economia naţională, lipsită de un etalon monetar care să faciliteze schimburile, s'a văzut într'o situaţie dificilă, care a înlesnit revenirea la criză.

Cum viaţa economică a unei ţări este conexată astăzi cu aceea a altor ţări, se pot produce şi crize provocate de evenimente din afară. Aceste crize sunt aşa numitele crize exogene. Cauzele crizelor exogene sunt răsboaiele, revoluţiunile şi alte asemenea evenimente catastrofale.

In afară însă de crizele generale există şi anumite crize parţiale. Se vorbeşte de o criză parţială oridecâteori într'un sector al vieţii economice se produce o dificultate de adaptare la nivelul scăzut al preţurilor, provocată de o împrejurare sau alta. Astfel, s'a vorbit în trecut despre criza meseriilor, care consta în dificultatea de adaptare a meseriilor la concurenţa provocată de desvoltarea industriei mari. Deasemenea, de mai multe ori în decursul istoriei economice, se pomeneşte despre crize agricole. Aceste crize sunt provocate de prăbuşirea preţurilor pe piaţă şi de dificultăţile în care se găseşte cultura uneia sau alteia din ţările producătoare de cereale de a se adapta la acea situaţiune de preţuri joase. Asemenea crize parţiale, în deosebi crizele agrare, pot să aibă însă înrâuriri foarte adânci asupra întregii economii naţionale a unui popor, dacă agricultura este sectorul principal al vieţii economice respective.

Crizele agricole au jucat şi în trecut şi joacă şi astăzi un rol foarte important, în desvoltarea popoarelor. Cele mai mari depresiuni agricole care s'au produs în secolul al XIX-lea sunt următoarele: prima s'a ivit după răsboaiele napoleoniene şi a durat între 20 şi 25 de ani; a doua s'a ivit după răsboiul franco-german dela 1871 şi a durat 15-20 de ani. Cea de a doua a avut drept cauză apariţia, pentru prima dată pe pieţele europene, a concurenţei cerealelor transoceanice, datorită progresului tehnic a navigaţiunii peste ocean care, eftinind preţul de transport, a înlesnit concurenţa cerealelor produse de ţările altor continente, ceeace a pus agricultura ţărilor europene într'o situaţie de criză.

In vremurile noastre, la fundamentul crizei mondiale din 1929 se găseşte o mare depresiune agricolă mondială. Aceasta are cauze tehnice, şi anume perfecţionările producţiunii agricole, care au dus la posibilitatea de a se cultiva cereale pe terenuri întinse, socotite mai înainte neproductive. In al doilea rând, s'a sporit randamentul producţiunii agricole, consecinţă a progreselor tehnice aplicate în producţiunea agricolă, astfel încât s'a produs o supraproducţiune, care a avut drept urmare o prăbuşire a preţurilor agricole.

PARTEA II

EVOLUȚIA ȘTIINȚEI ECONOMICE

1. INTRODUCERE.

Ce este, în primul rând, ştiinţa economică? Este ştiinţa care se ocupă cu legile cari cârmuiesc toată viaţa economică a popoarelor sau, cu alte cuvinte, este ştiinţa care se ocupă cu legile cari cârmuesc producţiunea, circulaţiunea, repartiţiunea şi consumaţiunea bunurilor.

Când se poate spune că s'a născut această ştiinţă? Desigur că începutul ei este odată cu apariţiunea scriitorilor, care se preocupă în observarea fenomenelor economice, de explicaţiunea repetiţiei acestor fenomene şi formulează legi economice pentru a lămuri cauzalităţile cari stau la baza acestor fenomene economice.

Concepţiunea aceasta, despre legi ştiinţifice economice, este relativ de dată nouă. Nici în antichitate, nici în evul de mijloc nu se întâlneşte această preocupare la scriitori cari caută să înţeleagă fenomenele vieţii popoarelor. Pe atunci, cel mult dacă se punea întrebarea simplă, ce trebue să facă oamenii, cum trebue să se comporte ei în societate pentru a satisface regulele morale.

Astfel, de pildă, canoniştii nu sunt preocupaţi de înţelegerea fenomenelor economiei, ci mai mult — şi aproape exclusiv — de regulele de conduită după care trebuie să-şi rânduiască oamenii viaţa. Ei se întreabă de pildă, dacă luarea de dobândă la împrumuturi, nu cumva este un păcat?

Scrierile mercantiliştilor, cari apar în prima jumătate a veacului XVI, poartă aceiaşi trăsătură. Ele nu constitue o ştiinţă, ci o artă. Ei se întreabă: în general, cari sunt mijloacele prin care o ţară îşi poate asigura maximum de bogăţie? Sunt probleme de ordin practic şi tehnic, care nu alcătuesc o ştiinţă, ci un sistem de măsuri practice, o artă.

Iată atâtea din preocupările care le întâlnim până în a doua jumătate a veacului XVII.

Ideia legilor naturale, diferite de legile pozitive, a apărut din discuţiunea care a avut loc, încă de timpuriu, asupra problemei cametei, asupra problemei uzurei, precum şi asupra problemei prohibiţiunilor de export în secolul al XVII.

Ea apare în urma constatării, că ordinea economică întemeiată pe reglementaţiuni — cum erau regulele care fixau limita maximă a dobânzii, prohibiţiunile de export pentru aur şi pentru argint, care abundau în sistemele politice ale statelor apusene în secolul al XVII — nu mai corespunde cu condiţiunile economice creiate de împrejurări. Din efectele contrare pe cari le aveau aceste reglementări, contemporanii au desprins că există un conflict între ordinea de lucruri naturală şi între ordinea de lucruri pozitivă, aceia pe care voia s'o creieze legislatorul.

Astfel de timpuriu naşte ideia că legislatorul întâlneşte un obstacol în calea sa şi acel obstacol este ordinea naturală a lucrurilor.

Filosoful John Locke şi scriitorul Petty, amândoi englezi, discutând chestiunea dobânzii, neagă că este cu putinţă să se găsească un mijloc pentru ca, în fapt, dobânda să poată fi reglementată. Ei stabilesc chiar că există o cotă naturală a dobânzii, care este rezultatul forţelor sociale în joc, într'o anumită societate şi într'o anumită epocă. Ei cred, prin urmare, că nu poate să existe o reglementare a dobânzii, că aceasta este contra ordinei naturale a lucrurilor. Examinând în acelaş timp chestiunea prohibiţiunilor de export, le aduc exact acceleaş critici, că trec dincolo de ordinea naturală a lucrurilor şi în consecinţă nu pot să aibă nici un efect.

Odată ce s'a stabilit că există o ordine naturală a lucrurilor, curiozitatea a impus mai departe spiritului omenesc să cerceteze legile cari cârmuesc această ordine de lucruri, întru descoperirea legilor economice.

Descoperirea unor legi naturale, cari cârmuesc fenomenele economice, s'a făcut timpuriu. Astfel Episcopul din Lisieux, Nicolas Oresme, observă încă din secolul al XV-lea, perturbaţiunile cari se produc în viaţa economică prin falsificarea monezilor, pe care principii şi regii o practicau, micşorând din ce în ce valoarea metalului preţios, iar Copernicus, în secolul al XVI-lea, descoperi că prin sistemul acesta de falsificare a monezii se micşorează puterea ei de cumpărare, cu alte cuvinte principiul după care cantitatea de aur şi argint cuprins într'o monedă determină valoarea ei, este cunoscut încă de atunci. In secolul al XVI-lea, în acelaş domeniu al chestiunei monetare, Gresham formulează legea lui, faimoasa lui lege, după care moneta cea rea goneşte moneta cea bună din circulaţie, deasemenea se mai formulează teoria cantitativă a monezii, care joacă aşa de mare rol în ştiinţa financiară în zilele noastre şi în jurul căreia, nici astăzi, discuţiunile nu sunt definitiv închise.

Această lege a teoriei cantitative a monezii o găsim formulată încă dela sfârşitul veacului al XVI-lea, iar în a doua jumătate a veacului al XVII-lea, concepţiunea despre existenţa unor ordine naturale de lucruri, diferită de ordinea pozitivă, îşi găseşte o formulare, am putea spune quasi-definitivă, în opera englezului William Petty.

Deşi se poate astfel afirma că germenii ştiinţei economice se descoperă în secolele XV-XVII, nu se poate spune că origina ştiinţei economice este aşa de îndepărtată. Trebuie să se ţină socoteală că toate aceste descoperiri de legi economice se întâlnesc în scrieri cu caracter cu totul deosebit, în scrieri politice generale, în scrieri morale; nu alcătuesc, cu alte cuvinte, preocupări absolute şi exclusive ale unui singur domeniu de cunoştiinţe aşa cum trebue să fie cazul, ca să putem vorbi de naşterea ştiinţei economice.

Obiectul ştiinţei economice este viaţa economică a popoarelor. Ca atare, în forma ei de ştiinţă deosebită de celelalte ştiinţe, n'a putut să apară decât în momentul când viaţa economică a popoarelor a fost închegată în organizaţia care până în ziua de astăzi se denumeşte *economie naţională a popoarelor*.

Nu putea să se nască ştiinţa economică înainte de a fi apărut obiectul ei, înainte de a se fi închegat economia naţională a popoarelor.

Economia naţională a apărut la orizontul istoriei universale în zodia războiului, în momentul când lupta între state a început să urmărească scopuri deosebite de vechile lupte cari se întâlnesc din antichitate şi până la apariţiunea lumii moderne.

In Italia, întâlnim lupta de supremaţie politică a oraşelor, luptă pentru putere, luptă pentru absolută supremaţie faţă de celelalte oraşe.

Dar înainte ca lupta dintre oraşele italiene pentru supremaţie să fi luat sfârşit, apare un fenomen nou în desvoltarea lumii, este descoperirea drumului către India, prin jurul Capului Bunei-Speranţe şi descoperirea noului continent al Americei.

Cum ştiţi, aceste două fapte au fost de natură să schimbe drumurile comerţului. Scena principală a luptelor popoarelor se mută din Marea Mediterană în jurul oceanelor. Din acest moment rând pe rând steaua unui Stat apune, pentru a răsări steaua altuia.

Spania este cel dintâi stat invidiat, pentru aurul şi argintul pe care îl acumulează din importul pe care îl făcea din coloniile Americei. După Spania, se ridică prin lupta pentru desvoltarea comerţului, pentru stăpânirea mărilor, Olanda.

Olanda devine Statul cel dintâiu din lume, pentru ca supremaţia să-i fie curând disputată, prin apariţia pe scena mondială a Angliei.

Anglia, prin politica lui Cromwell, prin actul de navigaţie, a asigurat transportul mărfurilor din Anglia în colonii şi din colonii în Anglia, prin vasele sub pavilionul englez.

Prin flota naţională comercială şi prin flota de războiu, prin luptele pe care le duce contra Olandei, câştigă rangul întâiu.

Ultimul Stat, care în această epocă îşi dispută un loc de întâietate sub soare, este Franţa, care în epoca lui Colbert, încearcă cu succes o politică de consolidare internă şi de înălţare între celelalte State.

Situaţiunea generală, pe care o întâlnim în această epocă, este caracterizată prin lupta generală între State. Pentru ce, se luptă Statele între ele? Se luptă pentru putere. Puterea ni se prezintă ca o acumulare de forţe şi această acumulare de forţe necesită acumulare de avuţie.

In scopul acumulării avuţiei necesară pentru consolidarea puterii politice se imaginează o serie întreagă de măsuri, pentru a face ca Statul să fie Statul conducător, Statul încurajator, Statul educator al întregei vieţi economice. Desigur că apariţia Statului în această luptă aduce un element nou de accentuare a conflictului, desigur că Statul amestecându-se în această luptă, înmulţeşte mobilele de discordie între State.

Intr'adevăr, Statul, pentru a-şi spori avuţia, imaginează o serie de măsuri pentru desvoltări industriale şi pentru asigurarea desfacerii produselor industriale naţionale, deschide lupta pentru

debuşeuri. Situaţia se poate caracteriza astfel: avuţia naţională este necesară pentru a asigura puterea Statului şi puterea Statului se pune în serviciul măririi avuţiei naţionale.

Lupta Statelor între ele, este veche, este străveche. Ceeace este nou în acest timp şi nu se cunoscuse în antichitate şi nici în evul de mijloc, este începerea luptei pentru debuşeuri şi lupta pentru colonii şi sfere de influenţe. Aş putea spune că este, ceva mai nou, un element nou, care contribue la transformarea însăşi a ordinei societăţii, o mentalitate nouă care se ridică în faţa Statului absolutist, în faţa Statului întemeiat pe forţele vechi. Acest element se desvoltă în evul de mijloc odată cu creşterea fantastică a vieţii orăşeneşti. Oraşul creiază oameni liberi, oraşul evului mediu este oraşul viaţă, este oraşul în care se adună toate forţele din jur şi în care îşi schimbă produsele, în care există o viaţă a oraşului, libertatea oraşului, drepturile oraşului. In mijlocul oraşului evului mediu se naşte un fel nou de om, burghezul înzestrat cu un spirit de independenţă şi libertate, un spirit opus tuturor constrângerilor, şi celei mai supreme constrângeri, constrângerei Statului.

Apare deci o mentalitate criticistă faţă de Stat, o opoziţiune faţă de Stat, care duce la lupta burgheziei contra lumei feudale.

De bună seamă, că această luptă nu s'ar fi putut da, dacă nu ar fi fost precedată de o desvoltare a forţelor necesare pentru biruinţă. Aceasta are loc prin desvoltarea uriaşe pe care o ia în această vreme comerţul.

Spiritul comerţului cucereşte Statul şi Statul adoptă în întregul său sistem politic mentalitatea mercantilă. Această mentalitate este cristalizată în sistemul mercantil, în sistemele de măsuri pe cari Statele, în lupta despre care v'am vorbit, le iau rând pe rând, pentru a asigura maximum de desvoltare a bogăţiei, deci maximum de putere politică.

Sistemul mercantil a fost aplicat fără şovăire din secolul al XVI-lea până în secolul al XIX-lea, de toate Statele apusene şi mai târziu de Statele centrale.

Sistemul acesta nu este o dogmă moartă, nu este o doctrină, nu este o teorie, ci este un sistem de măsuri practice, cari se cristalizează în politica tuturor oamenilor de stat importanţi, dela Carol V, până la Frederic cel Mare.

Formularea tipică a acestei politici o găsim la Colbert.

Pentrucă nu este vorba de un sistem doctrinar, pentrucă nu

este vorba de un sistem teoretic, ci de un sistem de măsuri practice, fiecare Stat prezintă o serie de diferenţe, în ceeace priveşte măsurile cari în ansamblul lor sunt botezate ca „sistem mercantil".

In general, aceste măsuri sunt în primul rând îndreptate către centralizarea vieţii economice a fiecărui Stat înăuntrul graniţelor sale. Desfiinţarea deci a accizelor, a vămilor interioare, asigurarea şi îndestularea ţării cu materii prime şi cu mijloace de trai necesare, prohibirea exportului de materii prime necesare producţiei interne, folosirea exportului tuturor fabricelor pentru a asigura o balanţă de plăţi favorabilă şi desigur o balanţă comercială favorabilă, îndepărtarea tuturor concurenţilor streini prin vămi prohibitive, iată măsuri care formează împreună sistemul mercantil.

Cealaltă serie de măsuri sunt de încurajare şi facilitare a desvoltării economice interne; construcţia drumurilor, canalurilor şi aparatelor de circulaţie, reglementarea dreptului comercial pentru a exista o bază temeinică pentru tranzacţiunile comerciale, cultivarea tehnicei, artelor şi ştiinţei, pentru a se creia forţe care să poată să ia în mână desvoltarea industrială, o serie întreagă de prohibiţiuni, de monopoluri, de favorizări acordate industriaşilor (cari sunt consideraţi ca nişte agenţi ai Statului pentru desvoltarea bogăţiei, pe care existenţa lor o asigură), pentru desvoltarea industriei lor, înlesnirea intrării în ţară, chiar aducerea tuturor tehnicienilor streini, cari să poată să înveţe pe cei localnici secretele tehnicei, etc.

Această denumire de sistem mercantil, corespunde perfect cu natura lucrurilor, căci nu este altceva decât pătrunderea spiritului mercantil în sfera de putere a Statului, acesta orientându-se după preceptele după care se orientează negustorii. După cum neguţătorul, în schimbul de mărfuri, încearcă totul pentru a câştiga dela rivalul său maximum de profit, tot aşa şi Statul, după conceptul mercantilist, trebuie să încerce în schimbul de mărfuri cu celelalte State să aibe profitul de partea sa, ca excesul de export să fie cât mai mare faţă de import, ca sub forma aceasta să se acumuleze maximum de bogăţie, şi bogăţia nu se indentifică, dar are în orice caz asemănări cu moneta, deci maximum de cantitate de monetă. Comerţul deci era necesar pentru puterea Statului şi Statul caută să dea comerţului maximum de desvoltare posibilă.

Statul luptă pentru pieţe de desfacerea mărfurilor, pentru colonii. Statul asigură privilegii. Statul asigură prime de export şi prohibiţiuni de import, pentruca să se asigure debuşeuri comerţului naţional şi producţiunii naţionale.

Comerţul, încurajat de Stat prin acest sistem de reglementări, de monopoluri, concesiuni, privilegii, ajunge la un moment dat să se simtă stânjenit în desvoltarea sa de aceste măsuri.

O serie de inşi sunt privilegiaţi: au un privilegiu de o natură sau alta: patronii companiilor de export, cu caracter de monopoluri, patronii fabricelor care şi-au asigurat monopolul, etc.

Dar chiar aceştia cari sunt favorizaţii zilei prin politica Statului, nu sunt liberi în mişcările lor, chiar aceştia sunt stânjeniţi în avânturile lor.

Atunci evident se nasc discuţiuni în presă, prin pamflete, în adunări politice, în parlament, ca acelea din cel mai vechi dintre parlamentele statelor europene, parlamentul englez, discuţiuni dacă este potrivit pentru interesul Statului ca să existe acest sistem de prohibiţiuni şi de regulamentări ale comerţului sau dacă nu cumva este bine să se treacă la un alt sistem, la sistemul libertăţii, dacă nu cumva prin acest sistem s'ar putea ajunge la acelaş rezultat, acelaş ţel, ba chiar mai bine, cu mai mult succes decât prin sistemul celălalt. Şi din aceste discuţiuni, aceste opoziţiuni, din această luptă de idei asupra metodelor celor mai potrivite pentru ajungerea ţelului, care rămâne acelaş, din această luptă, se naşte ştiinţa economică.

Ţelul rămâne acelaş, avuţia popoarelor, mijloacele încep să fie disputate şi începe să se caute, dacă nu cumva există alte căi pentru a se ajunge la maximum de avuţie a popoarelor, ţinându-se însă socoteală de ceeace se chiamă ordinea naturală a lucrurilor, despre care v'am amintit la început.

2. ŞCOALA FIZIOCRATĂ.

Şcoala cea dintâi care are preocupări absolute despre legile economice, este ş c o a l a f i z i o c r a ţ i l o r, dela care purcede ştiinţa noastră economică.

Concepţiunea despre legile naturale este întâia dată fundamentată de către fiziocraţi. Intregul lor sistem este întemeiat pe legile naturale care cârmuesc fenomenele economice.

Desigur că putem descoperi imediat o corelaţiune între legile acestea naturale ale fiziocraţilor şi între filosofia dreptului natural al secolului al XVII-lea şi XVIII-lea, născută şi ea dintr'o opoziţiune, din opoziţiunea contra Statului absolutist. Statul absolutist era formula politică a sistemului mercantil. Filosofia dreptului natural se ridică pentru dărâmarea Statului absolutist şi şcoala fiziocrată este formularea ştiinţifică a aceleiaşi preocupări în domeniul economic.

Fiziocraţii opun pentru prima dată ordinei pozitive, acelei faimoase „ordre positive", ordinea naturală a lucrurilor, „l'ordre naturel". Toţi oamenii, va spune întemeietorul şcoalei fiziocrate, Quesnay, şi toate autorităţile omeneşti trebuie să fie supuse legilor supreme create de A-Tot-Puternicul. Acestea sunt neschimbătoare şi cele mai bune care există. Din contra, legile pozitive sunt reguli instituite de autoritatea suverană, pentru stabilirea unei ordine administrative şi guvernamentale şi pentru apărarea societăţii. Dar aceste reguli pozitive, stabilite de autoritatea suverană trebue să se adapteze ordinei naturale. Fără acestea — adaugă Quesnay — instituţiunile fundamentale de guvernare şi conducere ale oamenilor, nu pot să fie decât întunecate şi pline de greşeli.

Cum vom vedea, concepţiunea aceasta a fiziocraţilor despre legile naturale nu este bogată în claritate, totuşi meritul fiziocraţilor rămâne de a fi atras atenţiunea asupra existenţei unei ordine naturale a lucrurilor şi, prin aceasta, de a fi încercat pentru prima dată de a descoperi legi economice, să descopere, cu alte cuvinte, mecanismul cauzalităţilor în faptele care formează în înlănţuirea lor viaţa economică a popoarelor.

Noi spuneam că ei sunt cei dintâi pioneri ai ştiinţei economice. Numele lor însuş arată aceasta: fiziocrat, adică „fizis" natură şi „cratos" forţă, deci forţa naturii, ştiinţa care are deci la bază ideea forţelor naturale.

Multă vreme — este adevărat — dela Quesnay şi până la Dupont de Nemours, unul din cei mai de seamă fiziocraţi, scriitorii fiziocraţi s'au denumit economişti, dar Dupont de Nemours în opera sa apărută în 1767, intitulată: „La physiocratie ou question naturelle du gouvernement le plus avantageux du genre humain", pentru prima dată, foloseşte această denumire de fiziocraţie.

Sistemul şcoalei fiziocrate a fost descoperit pentru ştiinţa

economică abia în secolul al XIX-lea. Foarte multă vreme s'a socotit că şcoala fiziocratică este o doctrină care se limitează numai la următoarea formulă: „Agricultura este singurul izvor de avuţie" şi s'a crezut că atât mercantilismul, cât şi fiziocratismul sunt două sisteme economice false şi că economia politică are drept părinte pe Adam Smith, întemeietorul şcoalei clasice.

Abia pe la 1846, după ce Daire, a publicat întreaga operă a celor doi autori cari au creiat sistemul fiziocratic, Dr. Quesnay şi Turgot, abia atunci s'a descoperit că între sistemul fiziocratic şi între opera lui Adam Smith, nu este un abis, ci dimpotrivă, în multe privinţe, există o directă legătură de continuitate.

Cel dintâiu care a atras atenţiunea asupra relaţiunilor fundamentale care există între teoria lui Turgot şi cea a lui Adam Smith a fost Schelle la 1868. Această constatare odată făcută, data naşterii ştiinţei economice, a trebuit să fie împinsă înapoi la 1758, când a apărut opera lui Quesnay „Tabloul Economic" şi 1770, când au apărut „Reflexiunile Economice" ale lui Turgot.

Biografii lui Adam Smith au constatat că între anii 1765-1766, Adam Smith a fost la Paris şi a venit în contact intim cu reprezentanţii şcoalei fiziocratice.

Cu toate acestea, Adam Smith nu datoreşte mult lui Turgot. Nu se poate afirma că Adam Smith, reprezentantul tipic al şcoalei clasice, a cunoscut de aproape opera lui Turgot; cu atât mai puţin s'ar putea afirma că s'ar fi lăsat direct influenţat în anume părţi ale operei sale, de către Turgot. Când s'au descoperit prelegerile ţinute de Adam Smith în 1763, a dispărut cu desăvârşire credinţa că opera fundamentală „Avuţia popoarelor" ar fi fost direct influenţată de lucrarea lui Turgot „Reflexiuni economice".

In primul rând, să vedem care este, în concepţiunea şcoalei fiziocratice, diviziunea societăţii în clase. Fiziocraţii socot că în societate există trei clase:

1. Clasa productivă;
2) Clasa sterilă;
3) Clasa proprietarilor.

In clasa productivă, după concepţiunea lor, nu intră decât fermierii, cari cultivă solul, cari plătesc o arendă pro-

prietarilor de pământ şi tot ei avansează, în totalitate, cheltuelile de producţiune.

Clasa proprietarilor este alcătuită în ordinea feudală de către: suverani, nobili şi toţi acei cari încasează „talia" (la taille), (adică dijma cuvenită pentru pământul lor şi toate celelalte impozite în natură). Această clasă a proprietarilor mai este numită şi clasa disponibilă a societăţii, pentrucă din ea se recrutează toate elementele conducătoare în armată, administraţie şi justiţie.

Cu alte cuvinte, formează clasa dirigentă a societăţii.

In al treilea rând, vine **clasa sterilă**, în care fiziocraţii numără pe toţi ceilalţi cetăţeni ai unei ţări, orice ocupaţiune ar avea ei.

Pentru a nu supăra amorul propriu al celor cari făceau parte din această clasă, Turgot o numeşte clasa stipendiată.

Nu putem spune însă că prin această denumire de clasă stipendiată sau sterilă, fiziocraţii ar socoti că această clasă ar fi, din punct de vedere social, inutilă. Atât Dr. **Quesnay** cât şi ceilalţi fiziocraţi cu renume ca **Mirabeau**, atrag atenţiunea asupra faptului că această clasă sterilă contribue şi ea la rândul ei la creşterea productivităţii cultivatorilor de pământ, pentrucă ei îi scutesc de anumite operaţiuni, care ar însemna, dacă ar fi executate de cultivatori, o pierdere de timp şi care n'ar putea fi executate tot atât de bine, ca atunci când ele sunt lăsate, fie în sarcina meşteşugarilor, fie în sarcina neguţătorilor.

In ce constă, în concepţiunea fiziocratică, deosebirea între clasa productivă şi între clasa sterilă? A răspunde la această întrebare echivalează cu a lămuri noţiunea pe care fiziocraţii o aveau despre productivitate.

Ce este, cu alte cuvinte, productivitatea în concepţiunea fiziocrată? După fiziocraţi, numai clasa productivă dă un produs net. Plugarul, zice Turgot, adună peste întreţinerea sa o avuţie, care este independentă şi disponibilă, pe care el n'a cumpărat-o şi pe care nu o vinde. El este deci singurul izvor de bogăţie care animează, prin circulaţiune, toate muncile societăţii. Pentru acest motiv el este singurul a cărui muncă produce un excedent peste remuneraţia muncii.

Dimpotrivă, meşteşugarul nu câştigă decât răsplata muncii, decât ceeace este necesar pentru întreţinerea vieţii lui, deci el nu produce nici un venit net, nici pentru el, nici pentru alţii.

„In modul acesta, zice dr. Quesnay, produsul creat de meşteşugar este numai egal cu substanţele consumate de el. Aci deci, în cazul producţiunii industriale, nu există o creştere de avuţie, deoarece valoarea produselor acestora este sporită numai prin preţul articolelor consumate de meşteşugari".

Intre cele două feluri de muncă, zice Turgot, există diferenţa că munca cultivatorului produce salariul ei, în plus venitul care serveşte să plătească întreaga clasă a meşteşugarilor şi a celorlalţi stipendiaţi, pe câtă vreme meşteşugarii primesc numai salariul lor, adică partea lor din produs în schimbul muncii lor şi nu produc nici un venit.

Concluziunea care decurge din această premiză este că pământul este singurul izvor de venit. La prima vedere această împărţire în clasa productivă şi clasa sterilă şi neproductivă este convingătoare. Dacă însă este examinată, nu rezistă criticei, mai ales atunci când încearcă a se aplica în practică. Minierul ca şi cultivatorul de pământ, produce şi el „acel dar liber al naturii" pe care-l extrage din pământ.

Minierul intră, prin urmare, în clasa productivă sau nu? Dr. **Quesnay**, **Mirabeau**, **Baudeau** şi **Dupont**, cuprind şi minele şi carierele înlăuntrul clasei productive. Insă producţiunea minieră nu este numai „egală cu substanţele consumate de minier", ca aceea a meşteşugarului. Nu este echivalenţă între minier şi meşteşugar. **Mirabeau** spune că nici pescarul, nici minierul nu produc un venit net. Aceleaşi îndoeli le găsim la **Turgot**, care interpretează altminteri decât **Quesnay** această diferenţă.

Quesnay socoteşte că producţiunea de obiecte materiale constitue caracterul esenţial al muncii productive, iar **Turgot** precizează că numai înăuntrul procesului organic al naturei, există posibilitatea unei munci productive. Cu alte cuvinte că „munca productivă nu o face decât acel care extrage din pământ bogăţii care renasc continuu". Deci, după **Turgot**, numai munca agricolă este munca productivă, pentrucă numai agricultura este acea ocupaţiune, care extrage din pământ în chip regulat, anual, bogăţii ale naturei.

Consecinţa acestei concepţiuni este că nici minierul nu face o muncă productivă, pentrucă o mină nu este inepuizabilă, ci se epuizează într'un număr de ani, în raport cu bogăţia pe care o cuprinde subsolul.

Definiţiunea productivităţii*pe care o descoperim la fiziocraţi, atât la Quesnay cât şi la Turgot, trebue să recunoaştem că nu ne satisface de loc.

Intr'adevăr, cultivatorul de in, de cânepă, de tutun, care schimbă produsele sale cu cultivatorul de cereale, pentru a dobândi cele necesare hranei lui şi familiei lui, se găseşte el într'o poziţiune deosebită de meşteşugar? Şi meşteşugarul, ca şi minierul, ca şi cultivatorul de tutun, de in, de cânepă, trebue să schimbe surplusul produselor pe care nu le poate consuma.

Minierul nu poate consuma decât o cantitate limitată de cărbuni, producătorul de in nu poate consuma decât o cantitate limitată de in, şi aşa mai departe. Surplusul acestei producţiuni trebuie să fie schimbat cu cereale, care dau hrana necesară minierului, cultivatorului de in şi cânepă,, cultivatorului de tutun, etc.

Prin urmare, din acest punct de vedere, constatăm că există o deosebire între poziţiunea acestora şi între poziţiunea cultivatorului de grâu. Şi atunci se poate vorbi în aceste cazuri de muncă productivă?

Trebue să constatăm că acea clasificare a fiziocraţilor era bazată pe o iluziune optică. In ordinea economică cunoscută sub numele de economie naturală, cultivatorul trebue să schimbe tot ceeace constitue un excedent faţă de necesităţile lui proprii de consum. Acest fapt a fascinat pe fiziocraţi şi ei au căpătat iluziunea că acest excedent este singurul izvor de bogăţie al societăţii, pe câtă vreme produsul meseriaşilor, al cultivatorilor de sfeclă, de tutun, de in, este un produs de piaţă. Numai o mică parte se consumă de el, prin urmare produsul net nu apare atât de distinct la meseriaşi, cultivatorii de tutun, sfeclă, cum apare la cultivatorul de grâu, când acest produs net (în iluziunea optică) este egal cu excedentul care rămâne fiecărui cultivator peste necesarul acoperirii trebuinţelor lui proprii. Aceasta nu dovedeşte însă că produsul net poate să fie numai o caracteristică exclusivă pentru agricultură. Şi în industrie şi în comerţ poate să existe un venit net, nu ca surplus natural, cum este acela al agriculturei, în ordinea economică naturală, ci ca un surplus care se iveşte în procesul de circulaţiune care apare pe piaţă când se schimbă de către minieri, de către meşteşugari, de către cultivatorii de sfeclă, tutun, in, cânepă, etc., produsele

lor cu celelalte produse. Dovada evidentă avem în procesul de acumulare al capitalului în oraşe.

Concluziunea pe care o tragem, este că diviziunea pe care încearcă fiziocraţii să o facă între clase (productivă, sterilă şi disponibilă) este iluzorie, că noţiunea de productivitate a fiziocraţilor, restrângând munca productivă numai la munca agricolă, prezintă totuşi o superioritate, în înţelesul că produce cele mai necesare lucruri pentru viaţa omenească. Deci agricultura este fundamentul bunei stări economice.

Să vedem acum, cum priveau fiziocraţii capitalul. Teoria fiziocraţilor despre capital este originală.

O definiţiune fiziocrată în această privinţă a fost însuşită de către reprezentanţii şcoalei clasice. Fiziocraţii înţeleg capitalul sub numele de „avansuri". Smith îi dă numele de capital.

Teoria fiziocraţilor cu privire la capital, a isvorât în legătură cu discuţiunea care a avut loc în vremea aceea între diferitele sisteme de agricultură pentru a se descoperi care este mai avantagios.

La începutul secolului al XVIII-lea, exista în Franţa, unde este leagănul acestei şcoli economice, două sisteme de agricultură: cultura mică şi cultura mare.

Cea mică avea forma de mettayage (dijmă). In acest sistem, proprietarul avansa toate cele necesare pentru cultură. Punea la dispoziţia sătenilor animale, sămânţă, unelte şi avansa chiar sumele necesare pentru întreţinerea lor. Cultivatorii dădeau numai munca necesară pentru a face pământul productiv.

Al doilea sistem, al marei culturi, era sistemul care era practicat prin mijlocirea unor fermieri bogaţi cari arendau dela proprietar pământul. Ei plăteau un venit fix şi organizau producţiunea, făcând ei toate avansurile necesare pentru organizarea şi executarea producţiunii.

O comparaţie între cele două sisteme era în defavoarea celui dintâi. S'a constatat atunci că în sistemul mettayage se produc recolte slabe, s'a pus întrebarea în ce consta inferioritatea celui dintâiu şi respectiv superioritatea celui de al doilea sistem. Părerile erau împărţite. Dr. Quesnay dădea o imagine simplă: cultura mare foloseşte ca animale de tracţiune, cai; cea mică, boi. Aceasta nu explică însă superioritatea culturei mari faţă de mica cultură.

Turgot afirmă că nu această diferenţă a forţei de trac-

ţiune este cauza reală a superiorităţii marei culturi, faţă de mica cultură, ci faptul că marea cultură are posibilitatea să facă avansuri însemnate.

El înţelegea prin avansuri toate lucrările preparatorii necesare organizării producţiunii şi spunea că acestor avansuri, cu alte cuvinte capitalului care este întrebuinţat în cultura mare, li se datoreşte mai ales superioritatea culturei mari faţă de cultura mică. Avansurile produc acest rezultat, pentru că ele pedeoparte economisesc munca, iar pedealtăparte prelungesc procesul de producţiune, întârziind consumaţiunea. Insă cultivatorul ce le foloseşte trebue să posede mijloace de existenţă.

Primul cultivator, spune Turgot, a luat sământă pe care a semănat-o din plantele produse de pământul însuşi; aşteptând la recoltă el a trăit din vânat, pescuit şi fructe sălbatece, instrumentele sale au fost ramurile de copaci dărâmaţi din pădure. Cu desvoltarea societăţii, cu sporirea profesiunilor, când mulţi aveau numai braţele lor ca să se menţină, a fost necesar ca cei ce trăiau din salariu să înceapă prin a avea ceva avansuri, fie să-şi procure materialele cu care să lucreze, fie să se întreţină în aşteptarea plăţii salariilor lor.

In timpurile depărtate, în societatea primitivă, aceste rezerve care erau necesare pentru a fi avansate ca fond de producţiune, se păstrau numai în formă de hrană şi de materii prime în diferite rezerve pe care marele cultivator le avea. Când s'a făcut o diviziune a muncii, când s'au desvoltat instrumentele de schimb, aceste rezerve n'au mai fost consumate sub forma de materii prime şi de hrană, ci ele au căutat să fie conservate în formă de materiale mai durabile de o valoare indestructibilă. Aceasta s'a întâmplat din momentul când s'a născut moneda, sub una sau alta din formele cunoscute din decursul veacurilor.

„Posesiuni de acest fel, zice Turgot, rezultând din acumularea produsului natural neconsumat, sunt cunoscute sub numele de bogăţii mobiliare şi aceasta din momentul când moneda ajunge instrument de schimb, instrument de circulaţiune, de conservare a avuţiilor".

Aceste avuţii acumulate sunt, după concepţia lui Turgot, capital. Constatăm imediat din cele zise, că Turgot cercetează în acelaş timp două probleme deosebite:

1. El caută să explice procesul de producţie, arătând că numai în urma folosirii maşinilor şi instrumentelor se ajunge la o sporire a productivităţii muncii.

2. In al doilea rând, Turgot, cercetează problema avuţiilor mobiliare care înlesnesc producătorilor ca să aştepte până când producţiunea lasă posibilitatea unei recolte noi.

Dar nu numai atât, Turgot mai priveşte aceiaşi problemă sub al treilea aspect şi anume sub aspectul „capitalului ca izvor de venit".

Aşa constatăm că Turgot şi ceilalţi fiziocraţi trag o linie de demarcaţiune precisă între cele trei forme de capital.

Capitalul, privit în primul rând ca mijloc de producţiune, sub formă de unelte, instrumente şi maşini. Capitalul privit, în al doilea rând, ca avansuri sau fond de salarii, fiind necesar pentru plătirea salariilor în cursul producţiunii.

In al treilea rând, capitalul privit ca izvor de venit, adică, capitalul mobiliar pentru folosirea căruia se plăteşte o dobândă. Este interesant de observat că după ce fiziocraţii au clasificat noţiunea de capital, în cele trei aspecte ale ei, o perioadă îndelungată de timp, în economia politică, găsim o confuzie în această privinţă.

Trecem la expunerea celei de a treia şi cea mai fundamentală parte a sistemului fiziocratic, teoria distribuţiunii.

Teoria distribuţiunii este cea mai importantă teorie formulată de către fiziocraţi şi se găseşte concentrată în opera lui Quesnay: „Tabloul economic". Dealtminteri, „Tabloul economic" şi „Reflexiunile economice" ale lui Turgot, formează fundamentul sistemului fiziocratic. Mirabeau, pentru a arăta imensa valoare a tabloului economic, a spus că de când există omenirea s'au făcut trei invenţiuni: scrisul, moneta şi tabloul economic.

Ideile fundamentale cari sunt cuprinse în acest tablou economic, înfăţişează procesul schimbului şi distribuţiunii avuţiilor în linii mari. Karl Marx a spus că tabloul economic constitue cea mai genială concepţiune a economiei politice, iar Hector Denis compară descoperirea avuţiilor, astfel cum este cristalizată în „Tabloul economic", cu revoluţiunea pe care a produs-o în ştiinţa biologiei, descoperirea circulaţiunii sângelui.

Pentru a înţelege „Tabloul economic", trebue să ne dăm seama că el reprezintă situaţiunea Franţei la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi că autorul său, Quesnay, are sub ochi acea: „grande culture", care este sistemul de cultură al pământului, întemeiat

de către fermierii bogaţi, arendaşii bogaţi ai pământului, care plătesc o rentă proprietarilor şi care deburseazǎ toate cheltuelile de producţiune. Quesnay deosebeşte trei categorii de avansuri, care trebue să fie făcute, în acest sistem al culturii mari, pentru a se organiza producţiunea agricolă.

Avansurile financiare, avansurile anuale şi avansurile primitive.

Avansurile financiare sunt toate acele cheltueli care sunt necesare pentru investiţiuni de defrişare a pădurilor, construcţiuni de magazii şi toate celelalte categorii de investiţiuni.

Acestea sunt făcute de către proprietarul solului.

Avansurile anuale sunt toate acele cheltueli necesare pentru organizarea producţiunii în fiecare an, prin urmare, pentru sămânță, salariile lucrătorilor, etc.

Cu alte cuvinte, aceste avansuri anuale alcătuesc ceeace în limbajul economic de astăzi înţelegem sub denumirea de capital de exploatare sau capital circulant, denumire care a fost dată întâiu în ştiinţa economică de către Adam Smith.

Avansurile primitive, însfârşit, constitue a treia categorie de avansuri; acestea sunt cheltueli de o natură mai durabilă, care se reînoesc deci în fiecare an. Ele durează mai mulţi ani.

Există o relaţiune între avansurile anuale şi între avansurile primitive. Această relaţiune nu este însă aceiaşi pentru toate genurile de cultură, de pildă: în cultura de vie, munca trebue să fie intensivă, prin urmare, cota de avansuri anuale este foarte importantă, pe câtă vreme în cultura cerealelor munca nu este decât extensivă, în schimb însă pentru a organiza această cultură, e nevoie de o serie întreagă de unelte şi instrumente agricole. Ţinând socoteală de această deosebire care există între avansurile anuale şi între avansurile primitive la diferite genuri de cultură, Quesnay ia o medie calculată după împrejurările cunoscute de el la fermierii din Franţa de Nord: anume, el socoteşte că avansurile primitive sunt cam de cinci ori mai mari decât avansurile anuale. După aceasta el pleacă dela presupunerea că în Franţa, în acea vreme, ar fi investit cam zece miliarde de franci în avansurile primitive şi că pentru punerea în mişcare a producţiunii agricole în fiecare an, ar fi nevoie de avansuri anuale în sumă de două miliarde franci. In procesul de reproducţiune al fiecărui an, prin urmare, cultivatorii trebue să primească înapoi două miliarde franci care sunt avansurile lor

anuale şi în plus şi o cotă din avansurile lor primitive, adică din cele zece miliarde. El calculează această cotă stabilind un procent de 10% după dobânda capitalului împrumutat, pentru a face aceste investiţiuni oarecum durabile şi pentru costul întreţinerii şi amortizarea uneltelor agricole, precum şi pentru compensaţiunea riscului şi a pierderilor suferite în timpul culturii. Astfel, se ajunge la evaluarea sumei de trei miliarde franci anual. Acestea sunt, după el, aşa numitele „reprises", preluări, care trebue să fie suportate în fiecare an, de către fermieri, integral. Două treimi din această sumă se compune din produsele agricultorilor şi o treime din produsele meşteşugarilor.

Aceste trei miliarde care sunt întrebuinţate în fiecare an pentru cultura agricolă din Franţa, dau, după evaluările lui Quesnay, un produs net de 2 miliarde. Prin urmare, întregul proces de reproducţiune agricolă, în timpul unui an, se ridică la 5 miliarde.

Venitul net de 2 miliarde este plătit de fermieri, stăpânilor solului. Prin urmare, aceştia primesc 2 miliarde. Din aceste două miliarde, stăpânii solului cumpără cu un miliard, produse dela meseriaşi, iar cu un miliard cumpără produse dela cultivatori.

In felul acesta, clasa productivă consumă anual produse agricole de 2 miliarde şi de un miliard cumpără produse manufacturate dela meşteşugari, care în schimbul acestei sume, cumpără hrană. Meseriaşii, prin urmare, cumpără, cu un miliard pe care-l încasează dela proprietar, materiile prime de care ei au nevoie pentru producţiunea lor.

Societatea este într'un perfect echilibru.

Cele trei clase ale societăţii capătă fiecare partea lor în procesul de circulaţiune a avuţiilor în cursul unui an.

Clasa productivă începe în fiecare an reproducţiunea bogăţiilor cu trei miliarde. Două miliarde dela meşteşugari, unul dela proprietar.

Concluziunea este, prin urmare, că buna stare a acestei societăţi, care este zugrăvită astfel în situaţiunea ei de perfect echilibru, este în legătură cu mărimea produsului net care rezultă în cursul anlui, este absolut dependentă de mărimea avansurilor care sunt necesare pentru a se organiza o cultură în condiţiunile cele mai bune.

De aceea şi Quesnay spune că toate măsurile care constitue

un obstacol pentru investirea avansurilor în agricultură trebue să fie înlăturate.

„Un guvern cuminte trebue să aibă în primul loc în vedere că asemenea piedici să nu fie puse în calea desvoltării agriculturii, pentrucă altminteri produsul net realizat este redus și deci toate clasele societății sunt în suferință".

Pentru a ajunge la acest rezultat, la maximul produsului net, fiziocrații văd în libertate, cea mai sigură cale. In „Tabloul economic" Quesnay cere, ca concluziuni practice de politică economică, ca exportul cerealelor să nu fie prohibit, deoarece întreaga reproducțiune atârnă de extensiunea pieții; cu cât piața este mai mare cu atât și posibilitățile de desvoltare ale producțiunii sunt mai mari sau, în formula pe care a fixat-o Quesnay: „Tel est le débit, tel est la production".

Quesnay mai cere desființarea tuturor monopolurilor, pentrucă ele nu duc decât la sporirea costului de producțiune și diminuiază produsul net.

In ceeace privește latura fiscală, Quesnay este partizanul impozitului unic pe produsul net. El spune că taxarea celorlalte feluri de venituri are o influență rea asupra acumulării avansurilor și asupra întregului proces de reproducțiune.

Aceasta e, în scurt, expunerea „Tabloului economic" al lui Quesnay, în care se sintetizează teoria distribuției avuțiilor.

Pentru a încheia cu caracterizarea școalei fiziocratice, trebue să mai vorbim despre c o n c e p ț i u n e a f i z i o c r a t i c ă c u p r i v i r e l a l e g i l e n a t u r a l e.

Pentru întâia oară, fiziocrații întemeiază întregul sistem al lor pe concepțiunea legilor naturale care cârmuesc fenomenele economice.

In această privință, trebue să constatăm o strânsă corelațiune între fiziocrați și între filosofia dreptului natural, care înflorește în secolul al XVIII-lea și al XIX-lea, care încearcă să răstoarne feudalismul, formulând ca punct de plecare teoria legilor naturale. Fiziocrații opun ordinea naturală a lucrurilor (ordre naturel) instituită de Dumnezeu, ordinei pozitive care este opera legislatorilor.

Toți oamenii — spune Quesnay în tratatul d e s p r e l e g i l e n a t u r a l e — și toate autoritățile omenești trebue să fie supuse legilor supreme create de A-Tot-Puternicul.

Acestea sunt neschimbătoare, irefutabile și cele mai bune

care există. Din contră, legile pozitive sunt reguli instituite de autoritatea suverană pentru stabilirea unei ordine administrative și guvernamentale și pentru apărarea societății.

Aceste legi pozitive, pe care le fac oamenii, trebue să se adapteze la ordinea naturală. Fără de acestea, instituțiunea fundamentală, guvernarea, și conducerea oamenilor nu poate fi decât întunecată și trebue să fie plină de greșeli, de confuziuni, de dezordine. Fără cunoașterea legilor naturale, anume acelea care servesc la fundamentarea legislațiunii și ca regulă supremă pentru conducerea oamenilor, nu e vizibil ceeace realmente e just sau ceeace e injust.

Constatăm, prin urmare, că fiziocrații formulează pentru întâia oară legi economice naturale, însă concepțiunea lor nu este clară.

Nu se precizează în ce constă această ordine naturală, care cauze o produc și se amestecă această filosofie naturalistă cu concepțiunea teologică asupra vieții, atunci când se vorbește de forța A-Tot-Puternicului, care ar fi aceia care a creat acea ordine naturală.

Cu toate acestea, fiziocrații au un merit netăgăduit, acela de a fi atras atențiunea asupra existenței unei ordine naturale și de a fi încercat să descopere legi economice. Ca atare fiziocrații rămân pionerii științei economice.

Numele de fiziocrați însăși indică că sistemul lor era bazat pe legile naturale (fizio=natural; cratos=forță).

Fiziocrații înseamnă oameni care au ca concepție diriguitoare existența legilor naturale.

Care este valoarea operei fiziocraților?

De la opera lui Jean Baptiste Say, a ajuns un bun comun în știință, adevărul că nici în agricultură, nici în industrie, omul nu poate produce materii. El nu face altceva decât ca să asume materiei însușiri utile. Din neant nu se poate creia nici un atom de materie. Aceiași concepțiune o găsim și la alt reprezentant al școalei clasice, John Stuart Mill.

Dialectica aceasta nu poate să șteargă diferența fundamentală, care există între agricultură și industrie.

Agricultura rămâne acea ocupațiune care sporește cantitatea materiilor prime și a materiilor hrănitoare, pe când industria este îndeletnicirea omenească, care are de scop să transforme materiile prime și să le adapteze necesităților omenești.

Teoria fiziocratică, după care buna stare a societăţii atârnă exclusiv de mărimea venitului net, este unilaterală. Şi îndemânarea şi dexteritatea meseriaşilor şi industriaşilor contribuc la sporirea avuţiei şi înflorirea avuţiei naţionale, ca şi activitatea agricultorilor.

Fiziocraţii dovedesc în opera lor (mai ales Turgot!) că sunt conştienţi de avantajele pe care le prezintă diviziunea muncii pentru societatea omenească. Insă concepţiunea lor despre diviziunea muncii nu e pusă în legătură cu noţiunea de produs net şi teoria lor asupra producţiunii rămâne, din acest punct de vedere, incompletă.

Dar partea cea mai slabă a teoriei fiziocratice, deşi partea cea mai ademenitoare, este teoria asupra distribuţiunii. Din acest punct de vedere, fiziocraţii fac greşeala pe care o găsim mai departe moştenită la Adam Smith, după care renta pământului ar fi un dar liber al naturei, pe câtă vreme, după cum vom vedea când vom studia teoriile asupra rentei, ea este un produs al unor condiţiuni de progres al omenirei.

Teoria fiziocraţilor mai este greşită, pentrucă ea confundă produsul net material, cu produsul de formaţiune al venitului net, confundând excedentul gospodăriei agricole cu venitul ei net şi neîncercând să explice, care sunt factorii care determină formaţiunea venitului net în fiecare din unităţile de producţiune.

Clasa agricultorilor produce mai mult decât consumă, este adevărat, dar ce rezultă de aici? Rezultă că cultivatorul primeşte un venit net? Dacă de pildă toţi cultivatorii Franţei din timpul lui Quesnay, în loc să vândă produsele lor din timpul anului cu 5 miliarde cum presupune el, nu pot să le vândă decât cu 3 miliarde, capătă ei vreun venit net? Desigur că nu. Ei abia îşi pot acoperi avansurile necesare pentru producţiune. De ce producţiunea cultivatorilor se vinde cu 5 miliarde şi nu cu 3 miliarde? Este un lucru care trebue să fie explicat. Cu alte cuvinte, cum se formează acest produs net, această diferenţă de 2 miliarde? Care sunt cauzele care o produc? Fiziocraţii n'au înţeles aceasta, presupunând că surplusul natural al producţiei agricole este suficient pentru a explica un fenomen atât de complex, ca acela al rentei. Pentru a explica fenomenul rentei, este necesar să se cerceteze după ce legi se face schimbul produselor cultivatorilor cu produsele meseriaşilor şi cum se

fixează, în procesul schimbului, valorile diferitelor categorii de de mărfuri.

In privinţa teoriei valorii, fiziocraţii se limitează la oarecare observaţiuni răsfirate asupra valorii de utilitate şi a valorii de schimb, asupra costului de producţiune, asupra influenţei ofertei şi cererei în formaţiunea preţului. Dar o cercetare asupra legilor care călăuzesc schimbul produselor industriale cu cele agricole avea să se facă abia după 50 ani de către unul din cei mai geniali reprezentanţi ai şcoalei clasice, de Ricardo.

Observaţiunea însăşi a vieţii ar fi putut să înveţe pe fiziocraţi că produsul net, ca formă de venit, nu este în definitiv nici măcar un fenomen real. Chiar în industrie şi comerţ, dobânda care se ia la capital, este un fenomen asemănător, ca şi renta pe care proprietarul o ia pentru pământul pe care îl arendează, prin urmare venitul nu este un dar al naturei. El este un produs al raporturilor de schimb între diferiţi factori care compun viaţa economică a unui popor.

Explicaţiunea pe care Turgot o dă cu privire la formaţiunea dobânzii capitalurilor, că fiind un fenomen artificial, este cauzat de lipsa de concurenţă sau datorită fructificării capitalului, această explicaţiune este cu totul insuficientă.

In sfârşit, o ultimă observaţiune. In Tabloul economic, numai clasa sterilă lucrează pentru întreţinerea sa, dar întreprinzătorii şi lucrătorii lucrează şi ei pentru întreţinerea lor.

3. ŞCOALA CLASICA

Din şcoala economică clasică fac parte economiştii care au scris cu începere dela apariţiunea operii lui Adam Smith în 1776, intitulată „Cercetări asupra naturii şi cauzelor avuţiei naţiunei" (Inquiry into the nature and causese of the wealth of nations) şi până la apariţiunea „Principiilor de economie politică" (Principles of political economy) ale lui John Stuart Mill (1848).

Punctul culminant al acestei şcoli a fost atins, odată cu apariţiunea în 1817 a celei mai grandioase producţiuni ale şcoalei clasice: opera lui David Ricardo „Principii de economie politică şi impunere".

Potrivit cu metoda adoptată, nu vom cerceta atât epocile

şi persoanele, ci mai mult direcţiile şi principiile.

Cu toate acestea, socotesc că pentru a înţelege şcoala clasică, este nevoie să expunem cel puţin în trăsături cât mai largi, opera a trei dintre cei mai tipici reprezentanţi ai săi, opera lui Adam Smith, Malthus şi Ricardo.

Sistemul teoretic al lui Adam Smith, cu toate defectele sale, are meritul de a fi creiat metoda ştiinţei economice.

In „Cercetarea asupra naturii şi cauzelor avuţiei naţiunilor", Smith se bazează pe ceeace s'a denumit ulterior principiul economic, după care omul în urmărirea lucrurilor materiale încearcă totdeauna să obţină maximum de folos cu minimum de efort.

Aceasta nu înseamnă că Smith ar fi întrevăzut numai această lature a naturii omeneşti, dovadă că în opera sa „Teoria sentimentelor morale" el releva rolul însemnat al altruismului.

Simpatia şi interesul propriu sunt, după Smith, cele două legături care unesc societatea, ducând la armonie. In „teoria sentimentelor morale" el spune: „A simţi mult pentru alţii şi puţin pentru noi înşine", constituie perfecţia naturii umane şi poate produce între oameni acea armonie de sentimente şi pasiuni, în care constă întreaga lor mulţumire şi avuţie.

Cercetând fenomenele economice, el descoperă celelalte legături cari unesc umanitatea.

„Omul are aproape constant prilejul să fie ajutat de fraţii săi şi este în zadar să aştepte aceasta numai dela bunăvoinţa lor".

El va izbuti mai de grabă, dacă poate interesa egoismul lor în favoarea sa şi le poate arăta că e în avantagiul lor, că fac pentru ei ceeace fac.

Nu dela bunăvoinţa măcelarului sau brutarului aşteptăm noi hrana noastră, ci dela grija lor pentru interesele lor proprii.

Nu ne adresăm oamenilor, ci egoismului lor, niciodată nu vorbim de nevoia noastră, ci de avantajele lor.

In ce priveşte metoda lui Smith, observăm că el a aplicat principiul economic, nu pentrucă nu ar fi cunoscut natura umană, dar pentrucă a văzut că acest factor exercita o influenţă covârşitoare asupra fenomenelor economice.

De aceia, în analiza sa, Smith începe prin a face abstracţie

de celelalte motive, presupunând în acelaş timp că principiul economic poate lucra fără alte obstacole.

Bazat pe principiul economic, Smith deduce legi economice, fiind însă convins că aceste legi nu corespund totdeauna condiţiunilor reale care adesea împiedică acţiunea principiului economic.

Opera lui Adam Smith se împarte în cinci cărţi.

In cartea I-a începe cu această declaraţiune principală:

„Munca anuală a fiecărui popor constitue fondul care îndestulează toate nevoile şi plăcerile vieţii, pe care îl consumă anual şi care constă întotdeauna, sau din produsul imediat al muncii sau din ceeace se cumpără dela alt popor în schimbul acelui produs".

Munca este dar, după el, fundamentul principal al avuţiei.

Munca este cu atât mai productivă cu cât într'o economie naţională lucrează mai mulţi şi există mai puţini care numai consumă şi, în al doilea rând, cu cât munca este organizată în chip mai sistematic pe baza diviziunei muncii.

Adam Smith desvoltă avantajele extraordinare ale diviziunei muncii, prin clasicul exemplu al fabricaţiunei acelor cu gămălie, arătând cum, dacă un lucrător face toate operaţiunile necesare, nu se ştie dacă va putea să fabrice mai mult decât un singur ac într'o zi, pe câtă vreme dacă această operaţiune este divizată în toate componentele ei în cele 18 operaţiuni succesive, atunci producţiunea sporeşte extraordinar, aşa că fiecare lucrător produce 4.800 ace într'o zi.

Cauzele pentru care sporeşte producţiunea prin diviziunea muncii el le reduce la următoarele trei:

Odată ce un lucrător îşi limitează activitatea sa asupra unei părţi mici din totalul producţiunii, printr'un exerciţiu îndelungat, dobândeşte o îndemânare mare.

In al doilea rând, sporirea producţiei prin diviziunea muncii se mai datoreşte faptului că se face o economie de timp prin faptul că se înlătură pierderea timpului prin trecerea dela o operaţiune la alta, atunci când produsul trebue să fie făcut de un singur lucrător.

In sfârşit al treilea avantaj al diviziunei muncii este că o serie întreagă de maşini şi unelte au fost inventate ca urmare a diviziunei muncii, care a îmboldit spiritul de ingeniozitate în această direcţie.

După Adam Smith, baza reală a avuţiei popoarelor moderne este colaborarea specializată a tuturor şi anume dincolo chiar de marginile unui popor sau Stat, prin urmare nu numai diviziunea muncei naţionale, ci şi internaţionale, nu numai colaborarea muncei specializată înlăuntrul unei ţări, ci a tuturor ţărilor.

Dacă munca este una din bazele de desvoltare a popoarelor, care este condiţiunea preliminară pentru a face ca munca să fie productivă prin diviziunea ei?

Cu alte cuvinte, este posibilă diviziunea muncii fără nici o altă condiţiune?

Adam Smith găseşte că condiţia organizării muncei pe baza divizării ei, este schimbul care face cu putinţă ca fiecare să se dedea altei activităţi, iar pentru desăvârşirea schimbului, este nevoie de încă două instituţiuni: moneda şi piaţa.

Liniile sistemului teoretic al lui Adam Smith se desprind.

In primul rând el este bazat pe teoria muncei, factor primordial al producţiei, spre deosebire de fiziocraţi care socoteau că factorul cel mai însemnat în producţiune este natura, în speţă pământul.

In această privinţă, Adam Smith a avut precursori.

Incă din secolul al 17-lea, englezul Petty ştia să spună: „Munca este tatăl avuţiei, iar pământul este mama sa", această idee este întărită de către filosoful David Hume, care stabileşte că bogăţia naturii nu este chiar totdeauna o condiţiune favorabilă pentru avuţia popoarelor, pentrucă istoria dovedeşte că au fost popoare care au avut avuţii naturale foarte întinse şi, predispuse la trândăvie şi excese, au rămas sărace.

Am văzut însă că o condiţiune preliminară a diviziunei muncii, în teoria lui Adam Smith, este schimbul.

A doua teorie care face parte din sistemul lui Adam Smith, este teoria schimbului. Adam Smith crede că a descoperit că omul are un instinct către schimb.

Adam Smith cercetează cum se produce schimbul în libertate, care este mecanismul circulaţiunii schimbului, care sunt legile care cârmuesc schimbul şi mai ales cum rezultă din aceste legi armonia între diferitele interese. Adam Smith crede a fi descoperit în „preţul natural" expresiunea acelei armonii.

Când nu există nici o intervenţie artificială, preţul care se stabileşte prin schimb pe piaţă, este „preţul natural". Şi ceeace

rezultă din schimbul liber, este procesul de repartiţiunea economică.

Bazele cercetărei circulaţiunei schimbului, putem să rezumăm, formează după Adam Smith obiectul principal al teoriei economiei politice.

Nu numai preţul, dar şi cele trei feluri de venituri: salariul, profitul şi renta pământului, precum şi legile naturale după care schimbul lăsat liber regulează repartiţia şi, bine înţeles, pe lângă aceasta, valoarea produselor, oscilaţiunea valoarei, cauzele care determină această oscilaţiune, toate acestea au devenit problema fundamentală a ştiinţei economice.

In sistemul lui Adam Smith, toate aceste elemente componente sunt deduse dintr'un singur principiu şi anume din interesul individual, din egoismul care este bază acţiunilor omeneşti. Şi atunci care sunt legile economice, care activează, mai ales atunci când concurenţa este lăsată liberă între indivizi?

Aceasta este după clasici, şi în special după Adam Smith, obiectul principal al teoriei economice.

In cartea a doua, Adam Smith cercetează a doua condiţiune care stă la baza economiei popoarelor şi anume: Capitalul.

Ce este după Adam Smith capitalul?

Răspunsul lui nu e clar, întrucât el tratează sub denumirea de capital trei categorii economice deosebite:

1. capitalul ca mijloc de producţie;
2. ca fond de întreţinere a lucrătorilor, şi
3. ca izvor de venit.

Totuşi se dă o însemnătate deosebită capitalului ca fond destinat producţiei; noţiunea de productivitate este legată de sporirea producţiunei, ca urmare a introducerii proceselor mecanice în producţiune, care înlesnesc exploatarea cât mai intensivă a muncii.

Aceasta este explicabil, dacă ţinem seama că Adam Smith îşi creează opera sa tocmai când încep invenţiunile tehnice, când se inventează de exemplu maşina de tors, care face ca lucrătorul să pună în mişcare în acelaş timp 18 fuse, când imediat după aceia se inventează războiul mecanic şi, nu mult după aceia, maşina cu aburi.

Şi de aceia Karl Marx, care a scris în a doua jumătate a se-

colului al XIX-lea, a putut spune, că pentru Adam Smith, cel mai desăvârşit mod de producţiune este modul capitalist, adică cel care are la bază capitalul şi ideia extragerei maximului de folos din munca omenească.

S'a zis că Adam Smith ar fi fost un protagonist unilateral al industrialismului. In realitate, Adam Smith a fost tocmai în contra încurajării industrialismului unilateral.

In cartea III-a din opera sa, el cercetează, din punct de vedere istoric, care au fost împrejurările care au determinat această unilateralitate prin tot felul de intervenţii. Iar în cartea IV-a, el arată că măsurile mercantilismului au fost dictate de interesul individual al oamenilor bogaţi, al comercianţilor şi fabricanţilor care nu se adună niciodată a face vreo conjuraţie sau un monopol contra cumpărătorilor.

Concluzia finală este postulatul liberalismului economic.

Opoziţie pe toată linia, prin urmare, împotriva politicei economice a Statului, sistem întemeiat pe dreptul natural al individului la lucru şi la viaţă în toată libertatea.

Concurenţa între indivizi este factorul care regulează toate raporturile dintre ei şi care îi duce la armonia cea mai deplină.

Dar Statul ce rost mai are?

Răspunsul la această întrebare îl dă Adam Smith în cartea V-a din opera sa, unde tratează despre ştiinţa politică financiară şi, discutând problema organizării Statului, relevă că, în afară de grija pentru siguranţa din afară a Statului, invaziilor Statului, trebue să apere pe fiecare individ de injustiţie şi opresiune.

Dar în al doilea rând, Statul are datoria să creieze şi să menţină instituţiile publice necesare comunităţei care nu se pot înfiinţa prin iniţiativă privată, pentrucă nu sunt rentabile. Acestea sunt instituţii pentru facilitarea comerţului, ca drumuri, canaluri, etc. şi instituţii de educaţie.

De câte ori se priveşte în chip critic opera lui Adam Smith, se pune foarte mare greutate în concepţiile de politică economică şi concepţiile filosofice şi sociale cari sunt cuprinse într'însa şi care afirmă că opera lui Adam Smith nu ar fi altceva decât o pledoarie pentru liberalism şi individualism.

Nu vom nega că în această operă atât liberalismul cât şi industrialismul formează o parte esenţială.

Este însă o greşeală a se confunda întreaga operă ştiinţifică a lui Adam Smith cu aceasta şi mai ales a i se da caracterul de pledoarie pentru liberalism şi industrialism. Cine vrea să înţeleagă adevăratul caracter al operei lui Adam Smith, trebue să plece dela prelegerile sale asupra dreptului natural, în care el afirmă că voeşte să formuleze o teorie despre natura şi funcţiunea dreptului, care să se poată transforma într'o formulare de principii juridice. Şi tot aceiaşi concepţiune a avut Adam Smith şi despre ştiinţa economică.

Intr'adevăr, el recunoaşte că economia politică este o artă mai mult decât o ştiinţă, însă în acelaş timp el socoate că ea este o teorie despre cauzele şi despre natura avuţiei popoarelor şi de aceia el însuşi intitulează opera sa: „Cercetări asupra naturei şi cauzelor avuţiei naţiunei".

Măsurile de politică economică practică sunt discutate în opera sa, ca şi când ar fi vorba de nişte teoreme ştiinţifice.

Opera lui Adam Smith ni se prezintă cu un caracter pronunţat de privire către fapte şi numai ocazional găsim o privire către un ideal politic, social, moral.

Adam Smith, în opera sa, a plecat însă după cum am văzut, dela anumite abstracţiuni desprinse din dreptul natural.

Malthus în schimb pleacă dela realităţi.

Ideia fundamentală a operei sale, care apare în 1790, reiese din titlul ei: „Incercare asupra principiului populaţiunei în măsura în care influenţează îmbunătăţirea viitoare a societăţii".

Opera sa apare la început, cel puţin în prima ediţie, ca o polemică împotriva reformatorilor sociali din acea vreme, cari credeau într'o transformare imediată a societăţii.

Teza principală a operei lui Malthus este tendinţa inerentă oricărei populaţiuni de a se înmulţi în raport cu mijloacele de existenţă şi chiar dincolo de ele.

Această operă a lui Malthus a avut în timpul său o influenţă deosebită, chiar asupra operei celui mai mare naturalist al timpului său, asupra operei lui Darwin.

Conţinutul teoretic al operei lui Malthus se poate rezuma în următoarele trei principii:

1. Populaţiunea este necesar limitată de mijloacele de existenţă.

2. Populaţiunea creşte invariabil, unde şi ori de câte ori mijloacele de existenţă cresc, şi unde nu este împiedicată din anumite obstacole puternice.

3. Aceste obstacole sunt: abstinenţa morală, viciul şi mizeria.

Concluzia lui Malthus este că ar exista o tendinţă, după care populaţiunea creşte în progresiune geometrică, pe câtă vreme mijloacele de existenţă în progresiune aritmetică.

Intreaga viaţă, Malthus este purtat de preocuparea cum să se micşoreze, dacă nu să se stăvilească această tendinţă, disproporţia dintre sporirea populaţiei şi mijloacele de existenţă, pentru a se împiedica mizeria păturilor de jos ale populaţiunii.

O grije principală a lui Malthus este dacă nu cumva se pot spori mijloacele de existenţă şi în ce măsură şi cum se poate ajunge la acest rezultat.

După Adam Smith, am văzut că singurul mijloc este intensificarea muncei pe baza diviziunei ei. El dovedeşte cum prin mijlocul diviziunei muncii industria poate adopta sistemul manufacturei.

Malthus constată însă că această teorie nu poate să sporească numărul ogoarelor, nici producţia lor, legându-se de legea, cunoscută în acel timp, după care, în agricultură, creşterea producţiei nu este proporţională cu intensificarea muncei; adică dacă se întrebuinţează o cantitate mai mare de capital şi muncă, rezultatul nu este o creştere proporţională a producţiei. (Legea venitului descrescând a pământului).

Malthus, accentuând această limită, relevă din nou însemnătatea ei.

Economia politică este astfel pusă în faţa unei noui probleme, în faţa problemei raportului care există între numărul populaţiei şi între mijloacele de existenţă cari se pot găsi înăuntrul unei anumite economii naţionale, — o problemă pentru teoria şi practica economică.

Malthus a avut, cu această teorie, un succes extraordinar, însă de bună seamă, împotriva lui s'au ridicat şi critici, cari au descoperit în această teorie pesimistă a lui Malthus o frână în calea reformelor sociale, pentrucă, odată ce se socotea că mizeria este un fenomen natural, produs de acea disproporţie dintre ritmul de creştere a mijloacelor de producţie şi a populaţiei, acest fenomen social apare ca ceva care nu poate fi schimbat.

Opera lui Malthus a avut însemnătate mare pentru desvoltarea teoriei economice.

Adam Smith, analizând sistemul mercantilismului, l'a găsit superfluu, ba chiar păgubitor. El a arătat că nici aurul, nici argintul, nici preocuparea de balanţa comercială, nici acumularea monedei, care nu e un scop în sine, ci un mijloc, nu formează cauza bogăţiei popoarelor.

Malthus completează opera lui Smith şi anume, el găseşte acelaş lucru cu privire la populaţiune.

Sistemul mercantil se ocupă de aproape de această problemă. A popula diferitele ţări, era o problemă de Stat, de care trebue să se ocupe oamenii de Stat.

Malthus arată că populaţiunea se regulează în chip automat după sporul de hrană, el accentuiază ceeace afirmase şi Smith că, în definitiv: „cererea de oameni regulează, în mod necesar, producţiunea de oameni".

Malthus documentează, cu date etnologice şi istorice această afirmaţie.

Adam Smith spune că este nevoie să se lase trebuinţele omeneşti la jocul liber al naturei şi ea va realiza intenţiunea ei; ceeace e bine, se întâmplă de la sine.

Aceasta este ceeace se chiamă concepţiunea teleologică, spre deosebire de concepţia cauzalităţii.

Statul, după Adam Smith, ajunge prin urmare la maximum de bună stare, îndată ce regulează impozitele, siguranţa, justiţia, şcoala şi celelalte instituţiuni publice necesare şi garantează jocul liber al forţelor.

Societatea este considerată ca un organism care se perfecţionează în chip automat, dacă este lăsat liber şi funcţionează. Ceva mai mult, chiar viciile oamenilor, lucrează, în această concepţiune, tot pentru a se dobândi, la sfârşit, acel bine general.

Malthus este cu totul de altă părere. El descopere la oameni anumite instincte naturale, ca şi la animale. Aceste instincte naturale sunt extrem de importante. Cel mai important este instinctul procreaţiunei. Acest instinct, însă, Malthus constată că are tendinţă să împingă dincolo de posibilităţile de existenţă şi atunci din cauza acestui instinct se produc mizerii, boleşniţe, războaie.

Este deci necesar ca să se găsească o explicaţie ştiinţifică, că şi acestea duc la binele general.

Explicaţiunea, s'a însărcinat să o dea naturalistul Darwin, care stabileşte principiul luptei pentru existenţă şi principiul selecţiunei. Mizeria devine în această concepţiune stăvilarul împotriva înmulţirei oamenilor, cari ar spori mizeria mai mult. Imboldurile vieţii individuale nu mai duc la binele general, ci apasă asupra noastră. In acelaş timp se precizează teoretic o forţă (instinctul), de care trebue să se ţină seama ca şi de interesul propriu individual, deoarece este vorba de un instict general în natura omenească şi cu cât massa poporului stă mai jos, cu atât acţiunea ei se manifestă cu o mai mare regularitate potrivit acelui instinct.

Dar Malthus tocmai constată că este locul a se propune o reformă împotriva consecinţelor nefaste ale acestui instinct natural, reformă care are bucuria să o întrevadă realizându-se într'o mică parte din viaţa sa.

Este reforma concretizată în formula abstinenţei morale, desigur nu dusă la acea formulare excesivă a întârzierei căsătoriei, dar dusă în formularea aceia mai moderată a restrângerei numărului copiilor, reformă care a avut aplicaţiune în toate Statele europene contimporane şi care a dus la regularea artificială a condiţiunilor de înmulţire şi desvoltare a populaţiunei.

In 1917 s'a împlinit o sută de ani de când a apărut opera lui David Ricardo, Principles of political economy (Principii de economie politică).

Majoritatea economiştilor erau convinşi că sistemul lui Ricardo n'ar avea decât o valoare istorică şi l-au tratat o bucată de vreme ca atare. Chiar în Anglia, patria lui Ricardo, afară de câţiva economişti, Ashley şi Marshall, ceilalţi au împărtăşit acelaş punct de vedere.

Ceeace este drept, şi ceeace trebue să se ştie, este că nu e câtuşi de puţin uşor ca să cercetezi opera lui David Ricardo. Sismondi povesteşte, în această privinţă, că însuşi Ricardo i-a spus lui personal că pe vremea lui, în Anglia, n'ar fi fost mai mult de 24 de persoane care i-ar fi înţeles opera.

Dacă înţelegerea operii lui Ricardo este atât de grea, cum este şi de fapt, aceasta se datoreşte lui Ricardo însuşi, care a

întrebuinţat în întocmirea cărţii lui, o arhitectură cu totul complicată. Aceasta este obstacolul pe care îl întâlneşte fiecare cititor al operii lui Ricardo în urmărirea problemelor, care nu se găsesc tratate în capitolele corespunzătoare, ci sunt risipite în diferitele capitole ale operii sale.

Sistemul lui Ricardo, care este cuprins în Principiile sale, nu este complet. El este dedicat numai unei părţi din problemele care formează obiectul ştiinţei economice şi anume el se limitează la o expunere a teoriei distribuţiei.

„A determina legile — spune el în prefaţă — care regulează distribuţiunea, este problema de căpetenie a Economiei Politice. Cât de mult a fost perfecţionată ştiinţa, prin scrierile lui Turgot, Stuart Mill, Adam Smith, Sismondi şi alţii, ele cuprind o informaţiune foarte puţin satisfăcătoare, cu privire la cursul natural al rentei, profitului şi salariilor".

Ricardo încearcă să determine proporţiunea întregului produs al solului, care urmează a fi alocat, în diferitele stadii ale societăţii, celor trei clase fundamentale ale ei, sub numele de rentă, de profit şi de salarii, depinzând în principal de fertilitatea solului, de acumularea capitalului şi de îndemânarea sau de ingeniozitatea muncii.

Formulând legile sale, Ricardo vorbeşte de cele trei clase care iau parte — notaţi bine — la producţia agricolă a societăţii. El zice: „produsul solului, tot ceea ce derivă din suprafaţa sa, prin aplicaţiunea unită a muncii, maşinăriei şi capitalului, se împarte între cele trei clase ale comunităţii şi anume: proprietarul solului, posesorul fondurilor sau capitalului necesar pentru cultivare şi muncitorilor, prin a căror hărnicie este cultivat.

Observăm prin urmare că Ricardo, în sistemul său, îşi imaginează organizaţiunea economică a societăţii asemenea unei ferme (care este de fapt un gen al activităţii economice) şi presupune că împărţirea întregului produs al muncii naţionale poate să fie uşor dedusă din procesul care are loc la distribuţiunea produsului rezultat din activitatea unei ferme. Proprietarul, care îi serveşte ca tip lui Ricardo, este lordul funciar englez, care stăpâneşte o întindere mare de pământ şi care este absenteist, care nu cultivă el însuşi pământul său. Posesorul capitalului nu este cum s'ar putea crede, nici bancherul din Citty, nici fa-

bricantul, ci este fermierul, arendaşul şi cultivatorul pământului lorzilor.

Deci, nu este exact decât într'o foarte slabă măsură că Ricardo, în sistemul său, ar privi viaţa economică prin ochelarii bancherului dela bursa din Londra, dela Stock-Exchange, pentrucă în definitiv, tabloul circulaţiunii economice, pe care îl înfăţişează Ricardo, este cel al organizaţiunii unei forme agricole. Este adevărat că, în anumite capitole din opera sa, şi anume în cele în care tratează despre circulaţiunea curentului de capital dela o ocupaţie economică la alta, se poate descoperi la autor experienţa unui cunoscător admirabil al pieţii financiare. Dar, în ceeace priveşte fondul întregului sistem al lui Ricardo, el seamănă mai mult cu acea „grande culture", pe care am descoperit-o în opera fiziocraţilor, decât cu „Stock-Exchange", cu bursa din Londra.

Intregul sistem al lui Ricardo este bazat pe teoria sa asupra valorii. Ţelul pe care îl urmăreşte el este să determine legile care cârmuesc formarea valorii mărfurilor, să explice cu alte cuvinte pentru ce o cantitate anume dintr'un produs este dată în schimb pentru o altă cantitate dintr'un alt produs.

„Valoarea unei mărfi, sau cantitatea oricărei altei mărfi pentru care va fi schimbată, depinde de cantitatea relativă de muncă necesară pentru producţiunea ei, şi nu de compensarea mai mare sau mai mică, care este plătită pentru această muncă.

De aci, observăm imediat că Ricardo n'a căutat să afle care este valoarea absolută a lucrurilor, ci a urmărit să stabilească valoarea lor relativă, cu alte cuvinte preţul pe care un lucru îl capătă în schimb sau, cum se denumeşte în terminologia economică, valoarea venală a lucrurilor.

„Este necesar pentru mine să observ — scrie el — că eu n'am spus că deoarece o marfă cuprinde atâta muncă încât va costa 1000 lire şi alta atât încât va costa 2000 lire, că deci una va avea valoarea de 1000 lire şi cealaltă de 2000 lire, ci am spus că valoarea lor va fi una faţă de cealaltă ca unul faţă de doi şi că vor fi schimbate în această proporţie. N'are nici o însemnătate pentru adevărul acestei doctrine dacă una din aceste mărfi se vinde 1500 lire şi cealaltă 3000 lire. Eu nu cercetez acum această chestiune. Eu afirm numai că valorile lor relative

vor fi cârmuite de cantitatea relativă de muncă cheltuită pentru producerea lor".

Accentuarea acestor cuvinte, proprii lui Ricardo, este necesară, pentrucă nu rareori s'a interpretat greşit gândirea lui Ricardo, afirmându-se că în realitate teoria sa despre valoare nu este o teorie a muncii, ci este o teorie a costului de producţiune.

Este exact că Ricardo, când şi-a constituit teoria sa, a adăogat la costul muncii şi rata profiturilor. Ar fi cu totul greşit a deduce de aci că teoria sa asupra valorii are alte baze decât cantitatea de muncă încorporată în diferite lucruri.

Ricardo menţionează el însuşi, că Adam Smith arătase că „în situaţiunea primitivă şi timpurie a societăţii" regula schimbului este dată de proporţiunea cantităţilor de muncă incorporată în diferite produse, cu alte cuvinte, a cantităţii de muncă necesară pentru producerea diferitelor lucrări. El încearcă să dovedească la rândul său, că munca este măsurătoarea de valoare, însă nu numai în epoca premergătoare organizării capitaliste, ci de îndată ce societatea trece la faza acumulării de fonduri şi apropierii solului.

In opoziţiune cu Adam Smith, prin urmare, Ricardo formulând teoria sa, n'are în vedere numai faza primitivă a societăţii, ci şi o situaţiune mai avansată a societăţii, în speţă, ordinea capitalistă.

Să vedem acum cum face Ricardo dovada acestei teorii. Notez că dovada se găseşte în opera sa în capitolul IV intitulat „On natural and market price" (Despre preţul natural şi preţul pieţii).

Ricardo pleacă dela următoarele principii. El spune: capitalul şi munca au tendinţa de a părăsi totdeauna acele activităţi în care salariul şi profiturile sunt mai mici şi a se îndrepta spre acele ocupaţiuni care sunt mai lucrative. Această tendinţă duce la o egalizare a ratei profiturilor. Ricardo vorbeşte numai de o tendinţă, pentru că el ştie bine că „considerând siguranţa, moralitatea, comoditatea sau orice alte avantagii reale sau imaginare, pe care un plasament îl poate avea faţă de altul", capitalistul şi muncitorul vor cere salarii şi profituri mai mari sau mai mici. Dar el nu trece cu vederea greutatea uneori de a retrage capitalul dintr'un plasament şi observă mecanismul prin care se produce o egalizare a ratei profiturilor.

El vede că „clasa bancară, care este ocupată cu emiterea tratelor", regulează curentul de capital, îndreptându-l totdeauna spre plasamente mai avantajoase.

Ricardo vede clar că, în practică, această tendință de egalizare a profiturilor întâmpină obstacole, totuşi el îşi întemeiază teoria sa asupra valorii (şi acest lucru trebue bine notat), pentrucă ea domină întreaga viață economică.

Când privim piețele unui oraş mare, zice el, şi observăm că regulat sunt aprovizionate atât cu produse interne cât şi externe, în cantitățile în care sunt cerute, trebuie să mărturisim că principiul, care proporționează capitalul față de fiecare industrie, în cantitățile precis cerute, este mai activ decât se poate presupune în genere.

Numai înțelegând fundamentul teoriei lui Ricardo despre valoare este posibil să înțelegem pentru ce cantitățile egale de muncă posedă aceiaşi valoare în procesul de schimb. Dacă n'ar fi aşa, dacă produsul unui lucrător s'ar vinde mai scump decât al altuia, profiturile obținute de un fabricant ar trece sub rata mijlocie. Or, aceasta nu se poate întâmpla cel puțin *à la longue*, deoarece capitalul ar fugi de la ocupațiunile unde pentru aceiaşi cantitate de muncă se obține un preț mai mic şi s'ar îndrepta către ocupațiunea unde pentru aceiaşi cantitate de muncă se obține un preț mai mare. Rezultatul ar fi că în acele ocupațiuni, unde se aglomerează capitalul, producțiunea ar spori, oferta de bunuri din această categorie ar fi mai mare, şi atunci, față de cererea mai scăzută, ar trebui să rezulte o micşorare a venitului, şi deci profitul ar trebui să se deniveleze către rata mijlocie a lui.

Deci, stabilim existența unei tendințe a profiturilor spre un nivel egal. Acesta este fundamentul teoriei valorii lui Ricardo: cantități egale de muncă trebue să fie schimbate una contra celeilalte.

Prin urmare, putem să spunem că teoria lui Ricardo nu este de o valoare absolută. Pentru a fi adevărată trebue ca şi premisa de care ea depinde să fie şi ea adevărată. Prin urmare valoarea teoriei lui Ricardo este relativă. In momentul în care s'ar face dovada că această tendință a profiturilor de a se egaliza nu se realizează, întregul eşafod teoretic al lui Ricardo ar cădea.

Aceasta se poate urmări în secțiunea IV şi V din capitolul

I al operii lui Ricardo în care el încearcă să dovedească: „că principiul după care cantitatea de muncă cheltuită în producțiunea de mărfuri regulează valoarea lor relativă este considerabil modificat prin întrebuințarea maşinăriei şi a altor capitaluri fixe şi durabile.

Aceasta ne duce la cercetarea influenții capitalului fix şi capitalului circulant asupra valorii relative a mărfurilor. In primul rând, trebue să constatăm deosebirea între capitalul fix şi capitalul circulant în opera lui Ricardo, deosebită de aceia a fiziocraților şi a lui Adam Smith.

Am văzut că fiziocrații deosebesc **avansurile anuale** de **avansurile primitive**. Avansurile anuale erau acelea a căror valoare era numai parțial transferată în marfă în cursul procesului de producțiune dintr'un an.

In ceeace priveşte pe Adam Smith, pentru el capitalul fix este acea parte a capitalului care produce un profit stăpânului, posesorului ei, fără să-şi schimbe posesorul, pe câtă vreme capitalul circulant este acea parte a capitalului, care produce un venit trecând continuu dintr'o mână într'alta şi dintr'o formă în alta.

Ricardo face altă distincție între capitalul fix şi capitalul circulant.

„După cum capitalul este repede consumat sau se consumă lent este clasat sub titlurile de circulant sau fix".

Fără îndoială că aceasta nu este o distincție clară şi precisă. Chiar Ricardo o recunoaşte când zice:

„Despărțirea nu este esențială şi o linie de demarcațiune nu poate fi trasată precis. Cauza: există grade cu totul diferite, de diferite, de durabilitate ale capitalului.

Ricardo făcea diferența aceasta între capitalul fix şi capitalul circulant numai în scopul de a arăta că nu numai munca, ci şi timpul necesar pentru schimbul mărfurilor poate să aibe o influență asupra valorilor relative. Sub capital fix el înțelege, prin urmare, un capital care **necesită mai mult timp** decât capitalul circulant ca să se reproducă.

Ricardo, ca să-şi ilustreze teoria sa, dă următorul exemplu:

O maşină fabricată într'un an de 100 lucrători, primind fiecare câte 50 lire pe an, va costa, dacă rata profitului este de 10%, 5500 de lire (5000 lire costă munca, iar 500 lire este rata profitului). Dacă produsul maşinei se vinde abia după un

an, fabricantul va fi obligat să mai adaoge încă 10% profit aşa încât munca celor 100 lucrători va ajunge să valoreze în momentul când se va vinde, 6050 lire. Munca a 100 de lucrători ocupaţi la fabricarea mărfurilor, care pot să fie vândute după un an, valorează numai 5500 de lire. „Aci deci" — spune Ricardo — există capitalişti, folosind exact aceiaşi cantitate de muncă anual la producerea mărfurilor lor şi totuşi bunurile pe care le produc diferă de valoare din cauza cantităţilor diferite de capital fix sau munca acumulată folosită de fiecare în parte.

Cercetând această problemă mai departe, Ricardo încearcă să lămurească în ce măsură va influenţa o urcare a salariilor valoarea relativă a celor două feluri de marfă. Această explicaţiune, Ricardo o dă în capitolul V, unde tratează despre salarii. După Ricardo, o urcare de salarii nu influenţează preţul mărfurilor, ci afectează numai rata profiturilor.

Nu poate fi nici o urcare în valoarea muncii fără de o cădere a profiturilor. Produsul celor 100 de lucrători are totdeauna valoarea de 5.500 lire, fie că lucrătorii primesc 51 lire fiecare, fie că primesc 52 lire, sau chiar 53 şi 54 lire fiecare. Dacă primesc 51 lire, rata profiturilor va trebui să scadă dela 10% la 5% dacă primesc 52 lire, ea va scădea cu 6% şi aşa mai departe. O asemenea cădere a profiturilor trebue să influenţeze toate mărfurile care sunt produse cu ajutorul maşinilor, adică acelea care întrebuinţează capital fix. La valoarea maşinei de 5.500 lire trebuind să se adauge ca rată a profiturilor 10, 8, 6, 4, 2%, etc.

După exemplul lui Ricardo, valoarea mărfurilor produse de 100 lucrători, va fi, dacă capitalul se înapoiază după un an, mai mare; dacă capitalul se înapoiază după doi ani, mai mic.

Iată cum se prezintă lucrul, după exemplul lui Ricardo:

Salarii 1 lucrător	după 1 an	profit	valoarea	totală
50	5000	500	10%	5500
51	5100	400	8%	5500
52	5200	300	6%	5500
53	5300	200	4%	5500

Presupunem că lucrătorii sunt plătiţi cu 50, 51, 52, 53, etc. Pentru fabricarea aceleiaşi maşini este nevoie de 100 lucrători.

Prin urmare, vom avea 5000, 5100, 5200, 5300, etc. Atunci rata profiturilor, care la început este de 10%, va coborî până la 4%, pentru ca valoarea produsului să fie totdeauna 5500.

Aceasta în cazul când reproducţiunea se va face în timpul unui an.

Dacă însă procesul de reproducţiune se face în doi ani, de bună seamă că fabricantul va trebui să adauge şi rata profitului pe timp de încă un an.

Socoteala s'ar prezenta atunci:

5500	plus	10%	6050
5500	„	8%	5940
5500	„	6%	5830
5500	„	4%	5720

Din acest exemplu Ricardo crede că poate să tragă următoarea concluzie:

Odată cu urcarea salariilor, „toate mărfurile care sunt produse cu maşinării de mare preţ sau clădiri de mare preţ sau care reclamă o durată lungă înainte de a putea fi aduse pe piaţă, vor cădea în valoare relativă".

Argumentarea aceasta a făcut pe Ricardo să-şi modifice teoria sa asupra valorii şi să spună că potrivit cu gradul deosebit de durabilitate al capitalului „sau ceeace este acelaş lucru, potrivit cu timpul ce trebue să treacă până ce o cantitate de marfă poate fi adusă pe piaţă", mărfurile care sunt produse cu aceiaşi cantitate de muncă vor fi schimbate în proporţiuni diferite, în raport cu mărimea salariilor.

Ricardo însuşi accentuiază că acest factor are o importanţă secundară. O mare cădere a profiturilor modifică, după el, puţin valoarea relativă a două mărfuri.

„Efectele cele mai mari, care ar putea fi produse asupra preţurilor relative ale acestor bunuri de către o urcare a salariilor, n'ar putea trece peste 6 sau 7%, pentrucă profiturile nu vor putea, probabil, în nici o împrejurare să admită o depresiune generală şi permanentă mai mare decât această cifră.

In ceeace priveşte cealaltă cauză, creşterea sau micşorarea cantităţii de lucru necesar pentru producţiunea mărfurilor, aceasta, spune Ricardo, rămâne ca un factor decisiv care influenţează variaţiunea valorii de schimb a mărfurilor.

„Dacă, pentru a produce grâu, ar fi nevoie de 80 în loc de 100 lucrători, valoarea sa ar cădea cu 10%, dela 5500 la 4400 lire".

Pentru aceasta, Ricardo consideră că toate variaţiunile mari, care au loc în valoarea relativă a mărfurilor, sunt produse de cantitatea mai mare sau mai mică de muncă ce este necesară pentru producerea lor.

Analizând critic această teorie, observăm, ceea ce de altminteri am şi amintit, că la baza ei este o definiţiune lipsită de claritate şi de preciziune: definiţiunea deosebirei între capital fix şi capitalul circulant.

Chiar Ricardo a recunoscut că nu există o linie de demarcaţiune exactă în definiţiunea pe care a adoptat-o el.

Mai departe, trebue să observăm că Ricardo face confuziuni între durabilitatea tehnică a materialelor şi între rapiditatea cu care capitalul se reîntoarce la acelaş întreprinzător în procesul de circulaţiune.

In unele cazuri, durabilitatea tehnică a materialelor şi durata reîntoarcerei capitalului la întreprinzător se confundă. De pildă: capitalul investit într'o maşină care durează 10 ani, trebue, în mod normal, prin procesul amortizărilor, să se întoarcă la întreprinzător în 10 ani, însă cărbunele, de pildă, arde repede, iar aburul produs este distrus în procesul de producţiune. Fierul şi aurul ca materii prime durează secole, iar capitalul are aceiaşi rapiditate în ceea ce priveşte întoarcerea lui la întreprinzător şi într'un caz şi în celălalt caz.

Apoi, în distincţiunea pe care o face Ricardo între capitalul circulant şi capitalul fix, el uită să facă un loc pentru una din cele mai importante categorii, pentru materiile prime.

In concepţia lui, capitalul fix este egal cu maşini şi capitalul circulant este egal cu salariile. Dar materia primă? Nu-şi găseşte absolut nici un loc în teoria sa.

Am văzut că Ricardo îşi sprijină teoria, pe premisa existenţei unei tendinţe a egalizării ratei profiturilor. El nu aplică acea teorie, şi nici nu putea să facă altminteri, decât la unele mărfuri cari pot să fie produse în orice cantitate şi la producţiunea cărora libera concurenţă operează fără nici o restricţiune.

In ceea ce priveşte, prin urmare, valoarea tuturor obiectelor rare, statui, tablouri, vinuri scumpe, etc., care nu se găsesc decât în anumite cantităţi reduse, această teorie a sa, după care, în schimb, diferitele mărfuri capătă valori echivalente cu cantitatea de muncă încorporată, nu-şi putea găsi aplicaţiunea.

S'ar putea obiecta că prin acest fapt, în teoria lui Ricardo se descoperă o lipsă de unitate. Nu este aşa, deoarece, din moment ce la baza ei s'a aşezat acea premisă, de bună seamă că mecanismul ei nu poate să funcţioneze decât acolo unde premisa există.

In afară de aceasta, Ricardo el însuşi atrage, în diferitele părţi ale operii sale, atenţiunea asupra relativităţii teoriei pe care o formulează şi anume că ori unde egalizarea profiturilor nu este posibilă, mărfurile nu pot să fie schimbate potrivit cantităţii de muncă incorporate.

Potrivit cu această constatare, pe care Ricardo însuşi o face, el explică cum, spre pildă, în comerţul exterior, schimbul de mărfuri nu poate să se facă după aceiaş regulă, valoarea neputând să fie determinată în acelaş fel cu cantităţile de muncă egal incorporate, în diferite mărfuri, întrucât produsul muncii a 100 englezi, cum spune el, poate să fie schimbat cu produsul muncii a 80 portughezi, sau a 60 ruşi sau a 120 indieni, etc., cu alte cuvinte, întrucât există bariere între diferitele State şi întrucât nu există acea circulaţiune liberă între capitaluri, pentru ca ele să se poată îndrepta către acele ramuri de industrie unde rata profitului este mai mare, astfel ca să se urce producţiunea şi producţiunea urcată să determine o recoltă sporită care să ridice preţurile.

Aşadar, din cauza aceasta, în schimburile exterioare, regula schimbului, în ceeace priveşte formaţiunea valorii, nu poate să fie aceiaşi.

Excepţiunile şi modificările pe care însuşi Ricardo le introduce în sistemul său, dovedesc însă clar că teoria sa despre valoare se bazează pe premiza tendinţii profiturilor către un nivel egal.

In teoria sa asupra valorii, Ricardo n'a încercat să descopere numai legile după care are loc schimbul de mărfuri, ci, şi mai ales, s'a străduit să explice care sunt cauzele pentru care aceleaşi mărfuri îşi schimbă valoarea.

El a accentuat că există o diferenţă a calităţilor de muncă şi că există o dificultate de a se face o comparaţiune justă între o oră de muncă dintr'o altă ocupaţiune, însă „totdeauna corec-

tarea, se raportează la efectul asupra variaţiunilor în valoare relativă a mărfurilor. Este de mică importanţă a se examina gradul comparativ de estimare a diferitelor categorii de muncă. Putem conchide, zice el, că ori şi câtă inegalitate a putut exista originar între el, ori şi câtă ingeniozitate, îndemânare sau timp va fi fost necesar pentru dobândirea unei specii de dexteritate mai mult decât a alteia, se continuă aproape la fel dela o generaţie la altă generaţie".

„Deci considerând valoarea aceleiaşi mărfi, la perioade de timp, considerarea comparativă a îndemânării şi intensităţii muncii cerute pentru acea marfă particulară, abia reclamă să fie luată în consideraţiune, deoarece se operează la fel în ambele perioade".

Ricardo explică în acest pasaj schimbările pe care le observăm în valorile relative ale mărfurilor prin schimbările care se produc în decursul timpurilor în ceea ce priveşte cantitatea de muncă care trebue să fie cheltuită pentru producerea lor. El nu admite o altă cauză decât această variaţiune în timp a cantităţii de muncă ce este cheltuită într'o epocă pentru a se face un anumit produs, faţă de cantitatea de muncă produsă într'o epocă mai îndepărtată.

El nu admite decât această cauză a variaţiunilor care se observă în valoarea mărfurilor în această privinţă.

Prin urmare, nici schimbarea de salarii, nici variaţiunea profiturilor nu sunt considerate de Ricardo, cauze care să determine variaţiunile care se observă în decursul timpurilor în valoarea aceloraşi bunuri pentrucă, cum spune el „poate că profiturile capitalului vor fi mai mici sau mai mari, fie că vor fi 5%, 20% sau 10% sau că salariile vor fi mai mici sau mai mari, ele vor opera la fel în ambele condiţiuni".

După această scurtă expunere a teoriei lui Ricardo despre valoare, să facem o comparaţiune între ea şi între teoria utilităţii marginale, pe care o vom expune când vom vorbi despre şcoala austriacă.

Acei care au formulat teoria utilităţii finale, ca Ricardo, şi-au pus aceiaşi problemă: care este explicaţiunea că două lucruri se schimbă între ele, cu alte cuvinte, care este explicaţiunea identităţii de valoare între două obiecte? Metodele însă, pentru a răspunde la această întrebare sunt diferite.

Teoria utilităţii marginale presupune pe oameni născuţi cu tot ceea ce le este necesar pentru satisfacerea trebuinţelor lor, au o înzestrare completă pentru a putea să-şi ducă traiul, cu alte cuvinte ca îi consideră ca un fel de Robinsoni aşezaţi într'o insulă depărtată, plină de bogăţii, care aşteaptă să fie numai culese pentru a servi la satisfacerea trebuinţelor omeneşti şi care n'au altceva de făcut decât să mediteze asupra mijloacelor cele mai avantagioase pentru schimbul bunurilor pe care ei le posedă. Răspunsul pe care îl dă şcoala austriacă întrebării pe care şi-o pune, este, fără îndoială, corect, din punct de vedere logic, dar eroarea pe care această şcoală o face, este că ea trece cu vederea procesul producţiunii bunurilor, care are o influenţă hotărîtoare şi în formaţiunea valorii în genere şi asupra valorii relative a diferitelor mărfuri.

Adam Smith şi Ricardo s'au apropiat de problema noastră tocmai pe acest drum în cercetarea procesului de producţiune a bunurilor.

In ce condiţiuni este de preţ pentru un producător să producă o marfă pentru schimb? Iată întrebarea pe care şi-o pun Adam Smith şi Ricardo.

Adam Smith însă se preocupă de această chestiune numai în considerarea stării primitive a societăţii, pe când Ricardo a avut sub ochii săi orânduirea capitalistă a societăţii. De aceea el a putut să stabilească acea tendinţă de egalizare a preţurilor, ca premisă a teoriei sale.

Dealtminteri, deosebirea care se poate constata între teoria lui Ricardo şi acea a lui Adam Smith, în această privinţă, este foarte simplă.

Intr'adevăr, principiile lui Ricardo au apărut în Anglia tocmai în epoca în care aceasta trecea printr'o revoluţie industrială, adică în acea vreme în care se introduce pentru prima oară în organizaţiunea economică a societăţii un nou tip de organizare a producţiunii, fabrica, şi în momentul în care se observă o nouă stratificare a societăţii în cele două clase protagoniste, de o parte clasa capitaliştilor şi de altă parte clasa salariaţilor.

In acelaş timp, trebue să observăm că Ricardo îşi formulează teoria sa cu privire la valoare, tocmai într'o vreme când în viaţa economică a Angliei se producea o

serie întreagă de perturbaţiuni datorită Blocului Continental, perturbaţiuni care aduceau oscilaţiuni foarte repezi şi foarte numeroase în ceeace priveşte valoarea de schimb a bunurilor.

Atunci este fatal ca Ricardo, observând realitatea din vremea sa, să-şi fi pus a doua întrebare: pentru ce se produc oscilaţiuni în preţurile mărfurilor? şi în al doilea rând: pentru ce preţurile produselor industriale scad, pe câtă vreme preţurile produselor agricole se urcă?

Răspunsul pe care îl dă Ricardo la această întrebare este foarte apropiat de adevăr.

Teoria subiectivă asupra valorii apare cu mult mai târziu, după ce în viaţa economică se trece de perioada aceasta plină de perturbaţiuni observate de Ricardo în timpul şi ca urmare a răsboaielor napoleoniene.

De aceea, această teorie face completă abstracţiune de mişcările zilnice ale preţurilor şi în loc de aceasta, caută să înţeleagă care este cauza schimbărilor permanente în valoare relativă ale diferitelor bunuri.

Economia politică a încercat încă dela Petty în secolul al 18-lea, să descopere punctul ei central, care se socoate a fi preţul natural în jurul căruia oscilează preţurile de pe piaţă.

Până la Ricardo, nimeni n'a dat o soluţiune, o explicaţiune, acestui fenomen.

Şcoala subiectivă a trecut peste explicaţiunea lui Ricardo ca şi când ea nici nu ar fi existat şi a încercat să explice numai fenomenul dela suprafaţă, faţă de care vechea teorie aplica pur şi simplu legea cererii şi a ofertei.

A doua teorie importantă pe care o găsim în sistemul lui Ricardo este teoria rentei.

Ce este renta? Proprietarul solului primeşte, fără nici un fel de muncă, un venit denumit rentă, în contrazicere cu teoria după care valoarea relativă a mărfurilor atârnă de cantitatea de muncă încorporată în ele.

Teoria lui Ricardo cu privire la rentă conţine patru elemente.

In primul rând, Ricardo pleacă dela următoarea propoziţiune: valoarea relativă a mărfurilor este regulată nu de cantitatea cea mai mică de muncă suficientă pentru producerea lor în condiţiunile cele mai avantagioase ci, dimpotrivă, de cantităţile cele mai mari de muncă, care trebuie să fie cheltuite pentru producerea lor şi în împrejurări care acordă producătorului minimum de facilităţi.

In al doilea rând, preţul produsului este compus exclusiv din salariu plus rata mijlocie a profitului pe care producătorul trebue s'o aibă.

„Metalul produs din cea mai săracă mină ce este lucrată, trebue să aibă cel puţin o valoare de schimb, nu numai suficientă să procure toată îmbrăcămintea, hrana şi alte lucruri care sunt consumate de lucrătorii care aduc produsul pe piaţă, ci să producă în acelaş timp şi profitul ordinar şi comun al acelora care avansează fondurile necesare pentru a pune în mişcare întreprinderea. Prin urmare, preţul acestui produs nu cuprinde nimic în plus.

El cuprinde numai o despăgubire pentru cantitatea de muncă ce a fost încorporată şi el cuprinde o rată a profitului care corespunde cu profitul mijlociu, care este în societate la acel moment dat.

Punctul de vedere al lui Adam Smith este diferit. Adam Smith admitea că norma generală, — care regulează valoarea de schimb a mărfurilor numai în cantităţile comparative de muncă prin care ele se produc, — a fost modificată în momentul când în societate s'a introdus proprietatea solului şi plata unei rente pentru folosirea pământului.

Prin urmare, după Adam Smith, nu numai salariul şi profiturile, ci şi renta intră ca o parte componentă în preţ.

După Ricardo?, grâul produs cu cea mai mare cantitate de muncă este acela care regulează preţul; şi renta nu intră în preţ.

Iată prin urmare, deosebirea între punctul de vedere a lui Adam Smith şi între punctul de vedere a lui Ricardo.

In al treilea rând, preţul fiind determinat de condiţiunile cele mai defavorabile, proprietarii unui sol bun primesc un venit care trece de rata mijlocie a profiturilor.

Tendinţa profiturilor către un nivel egal va transforma acest venit în rentă. Intr'adevăr, zice Ricardo, nu pot fi două rate de profit, potrivit cu tendinţa de egalizare a profiturilor.

In consecinţă, tot ceea ce trece peste profitul mijlociu este renta şi renta este formată din cauza diferenţelor de facilităţi care se referă pentru producţiune în diferitele calităţi ale solului.

Această teorie îl conduce pe Ricardo la concluzia că, cu fiecare pas în progresul populaţiunii, care obligă o ţară să recurgă la pământ de o calitate mai rea, ca să fie în stare a spori cantitatea de hrană, renta va creşte pe toate pământurile mai fertile. Orice cauză care va atrage capitalul spre soluri inferioare, trebue să ridice renta pe pământurile superioare.

Deşi această teorie asupra rentei a fost cunoscută de mai înainte sub denumirea rentei diferenţiale, ea a fost desvoltată penru prima oară, ca o parte integrantă a teoriei valorii de către Ricardo.

Până la Ricardo, teoria fiziocraţilor după care producţiunea agricolă are o proprietate specială de a crea rentă a fost reluată şi de Adam Smith şi n'a fost atacată de nimeni.

Prin urmare şi fiziocraţii şi Adam Smith după ei, socoteau că pământul are proprietatea deosebită de a crea renta şi că prin urmare, numai în înlănţuirea procesului de producţiune agricolă se poate observa acest fenomen al rentei.

Ricardo dovedeşte pentru prima oară că această teorie este falsă, pentrucă renta poate să apară în toate ocupaţiunile unde sunt necesare diferite cantităţi de muncă pentru producerea aceloraşi mărfuri. Ricardo dă mai ales exemplul minelor. Nu numai în producţiunea solului există calităţi deosebite de pământ care implică o deosebire în ceeace priveşte cantităţile de muncă ce sunt necesare, şi mai mult decât atât, implică, din cauza însuşirilor fizice, şi deosebirea cantităţilor rezultate cu aceeaşi cantitate de muncă, ci şi în mine, în cariere, se pot observa exact aceleaşi fenomene, întrucât sunt unele mine pentru exploatarea cărora este nevoe de cantităţi mai mici, iar pentru altele mai mari de muncă, fie că trebue săpat mai adânc ca să obţină minereul, fie că este nevoie de alte lucrări ca să susţină galeriile minelor, etc.

Prin urmare, pe când Adam Smith şi Malthus socoteau că renta este ca un dar al naturii şi socoteau că renta creşte numai ca urmare a fertilităţii solului, Ricardo spune textual:

„Renta poate să fie mai joasă într'o ţară în care pământul este extrem de fertil, decât într'o ţară unde se produc recolte moderate, ea fiind în proporţiuni mai degrabă cu fertilitatea relativă decât absolută, cu valoarea produsului nu cu abundenţa sa".

Aceasta vrea să spue, că renta nu este în legătură cu fertilitatea solului şi cu gradul de bogăţie al unei ţări.

Renta este un produs mai mult al densităţii populaţiunii şi al creşterii trebuinţelor dinăuntrul unei ţări, decât al înzestrării ei cu bogăţii naturale de cea mai mare fertilitate.

Intr'adevăr, pentruca să se poată naşte acea diferenţă de profit între produsele unei exploatări agricole care are norocul să se afle pe un teren de o calitate superioară, trebue ca quantumul de necesităţi al societăţii să fie aşa de urcat încât să fie necesar să se ia în cultură şi terenuri de o calitate inferioară unde este nevoie de o cantitate mai mare de muncă pentru a se dobândi produsele solului. Atunci preţul produsului se orientează după cotele cele mai urcate ale producţiunii.

Prin urmare, ca este mai ridicată decât ar fi, dacă această producţiune cu cotele urcate nu ar avea loc, iar diferenţa din rata profitului dela unităţile care produc cu cotele mai mari faţă de unităţile care produc cu cotele mai mici, constitue renta pentru acestea din urmă.

In structura logică a teoriei lui Ricardo, cu privire la rentă, găsim un singur punct slab.

Afirmaţiunea că pământul cultivat cel din urmă nu produce rentă, corespunde cu condiţiunile primitive, în care solul necultivat nu este apropiat, este adevărat, însă nu corespunde deloc cu societatea mai desvoltată unde fiecare suprafaţă de pământ are proprietarul său.

Aici, chiar numai pentru folosinţa celui mai nefertil pământ, trebue să se plătească o rentă.

Adam Smith a observat şi el acest lucru, că preţul plătit pentru folosirea solului este un preţ de monopol. Intr'adevăr, din moment ce solul este apropiat şi împărţit între proprietarii cari îl stăpânesc, este dela sine înţeles că preţul cu care poate să fie arendat pământul de către cel care nu-l are sau preţul cu care poate să fie cumpărat pământul de acela care nu-l are, este un preţ de monopol.

Iată prin urmare, că în acest fapt constatăm că Adam Smith a făcut descoperirea că în afară

de renta diferențială a pământului mai există și un alt gen de rentă, renta care rezultă din prețul de monopol sau renta de monopol.

Ea este o consecință a apropierii solului și a faptului că în țările dens populate, cererea de pământ întrece oferta. Ricardo recunoaște el însuși aceasta, mai ales în scrisorile sale, dar afirmă că această rentă de monopol ar fi mică, că ar avea o importanță mai redusă, pe câtă vreme renta diferențială a solului este cu mult mai însemnată din toate punctele de vedere.

Să vedem acum care este teoria lui Ricardo cu privire la salarii.

Observăm că teoria lui Ricardo cu privire la salarii este foarte simetrică, ca mecanism, cu teoria lui generală despre valoare.

Intr'adevăr, după cum descoperă existența unui preț natural, alături cu prețul pieții, tot așa descoperă într'o asemănare perfectă, existența unui salariu natural și a unui salariu de piață; cu alte cuvinte el, ca și ceilalți clasici, au putut să constate că există un preț natural determinat de anumite legi imuabile alături de care, prin jocul liber al forțelor economice, se formează prețul pieții.

Tot așa există, prin acțiunea forțelor imuabile ale societății, un salariu natural și un salariu normal care însă în realitatea lucrurilor, prin jocul liber al forțelor, se transformă într'un salariu real pe care îl descoperim în piața muncii.

După cum el a găsit că există tendința după care toate profiturile tind către acelaș nivel, că există acea tendință de denivelare a profiturilor, tot așa el socoate că și salariile tind totdeauna către nivelul lor natural ca și toate celelalte prețuri. Ce este, după Ricardo, prețul natural al muncii?

Prețul natural al muncii, după Ricardo, este cantitatea de bunuri necesară unui muncitor pentru a subsista și pentru a-și perpetua rasa.

Prin urmare, acest preț al muncii sau salariul natural este dependent de prețurile alimentelor și al tuturor celorlalte subsistențe și mijloace de traiu de care are nevoie la un moment

dat, pentru a subsista și pentru a se perpetua, clasa muncitorească.

Prin urmare în concluziunea lui Ricardo, prețul natural nu este egal cu minimum de salariu, ci este mai mult: un preț egal cu noțiunea curentă a standardului de viață. El este, cu alte cuvinte, mai mult decât salariul minimal care este egal cu subzistența absolut necesară pentru a duce viața de azi pe mâine.

In concepțiunea sa despre salariul natural este ideea aceea mai ridicată a salariului necesar pentru ca muncitorul să aibă cantitatea de subsistență și de celelalte mijloace de traiu necesare pentru a păstra la acelaș nivel cu semenii săi viața, care corespunde, am putea zice, cu gradul social al semenilor săi.

In ce privește variațiunile salariilor în jurul acestui salariu normal sau natural, ele se datoresc legii cererii și ofertei așa cum și variațiunile prețurilor în jurul prețului natural se datoresc tot legii cererii și ofertei.

Deci, după cum prețurile tind să ajungă către nivelul natural, tot așa și salariile tind să se apropie de salariul natural.

Care este mecanismul care determină această variațiune potrivit legii cererii și ofertei?

Este creșterea populațiunii. Densitatea populațiunii determină mișcările de salariu în sus și în jos. Salariile vor fi mari. Când populațiunea însă crește, atunci oferta de muncă va fi mai mare și rezultatul va fi o scădere a salariilor. Salariile ajung mici. Prin aceasta, densitatea populațiunii este amenințată să se reducă. Prin această rarificare oferta brațelor de muncă scade și salariile sunt în creștere.

Prin acest mecanism se ajunge la demonstrațiunea existenței acelei tendințe de apropiere a salariilor de pe piață la nivelul normal al salariilor.

Trebue să recunoaștem că fundațiunile acestei teorii a lui Ricardo sunt slabe.

Intr'adevăr, definiția salariului natural fiind dependentă de deprinderile și obiceiurile poporului la o anumită etapă a civilizațiunii, este lipsită de preciziune. Dealtminteri, nici până astăzi nu s'a reușit să se stabilească cu preciziune noțiunea salariului minimal, necum să se precizeze noțiunea acelui standard de viață.

Tot așa și acea noțiune a salariului natural care este la

baza acestei teorii a salariilor este lipsită de precizitune.

Concepţiunea aceea, după care variaţiunile salariilor sunt regulate de mişcarea populaţiunii, este şi ea cu totul necorespunzătoare realităţii.

Intr'adevăr, statisticile au dovedit, şi continuă să dovedească, că creşterile salariilor nu aduc în mod necesar o sporire a populaţiunii. Dimpotrivă sunt societăţi în cari salariile sunt urcate şi în care coeficientul de creştere al populaţiunii este mai scăzut decât în alte ţări, unde salariile sunt mai coborîte.

Dealtminteri chiar Ricardo a trebuit să recunoască că, în această privinţă, s'a înşelat.

Ricardo, formulând teoria despre salarii, n'a vrut să dovedească numai că salariile tind spre un nivel natural, ci că progresul societăţii şi creşterea rentei produc ca urmare o coborîre a acelui nivel.

Cererea de muncă depinde totdeauna de cererea de capital. Cererile de capital pot să fie mai repezi sau mai încete. Salariile se urcă când cererile de capital sunt mari peste nivelul natural.

Când însă cererile de capital sunt mici, cu alte cuvinte, când acumularea capitalului este lentă, atunci de bună seamă că oferta de muncă este scăzută şi deci salariile trebue să scadă în consecinţă.

După Ricardo, creşterea rentei are ca urmare o scădere a ratei profitului şi aceasta micşorează în mod normal şi salariul. In progresul natural al societăţii, salariile vor avea tendinţa să scadă, întrucât sunt regulate de legea cererii şi a ofertei, deoarece oferta de muncă va continua să crească în acelaş fel, pe cât timp cererea creşte mai încet.

Dacă, de exemplu, salariile ar fi regulate printr'o creştere a capitalului anual de 2%, ele vor cădea când acumularea ar fi numai de 1,1/2%.

Teoria cantitativă a monedei este inelul de legătură între teoria profitului şi între restul sistemului ricardian.

Teoria cantitativă a fost formulată de Baudin, Hume, Locke şi Cantillon. Ea a reapărut la orizont ca o urmare a actului de suspensiune a convertibilităţii în aur a biletelor, pe care l-a luat Banca Angliei în 1797.

In acea vreme s'a întâmplat un fapt foarte important şi anume: preţul aurului a crescut dela 77,9 şilingi în 1800, la 90 şilingi în 1810.

Agiul aurului era prin urmare de 15% peste preţul cu care aurul era luat la monetăria Statului pentru a se bate din el monedă. In acest moment s'a pus problema: care sunt cauzele acestei deprecieri a hârtiei care se dădea în schimbul aurului? Unii scriitori au socotit că urcarea preţului aurului este efectul unei cereri mai mari de metal galben, care exista în acel moment pe continentul european.

Ricardo însă nu a împărtăşit această părere şi în scrierea lui „The great price of gold" (preţul mare al aurului), apărută în 1810 a dat o altă explicaţiune. El a spus: aurul s'a urcat mai mult din cauza excesului de emisiune de bilete de bancă şi a formulat astfel teoria cantitativă a monedei. Această părere, dealtminteri, a fost împărtăşită şi de către oficialitate şi se găseşte consemnată în faimosul „Bullion Report", raportul asupra aurului, pe care l'a întocmit comisiunea instituită în 1810, pentru cercetarea acestei probleme.

Ricardo, nu numai că a dat o nouă formulare acestei teorii cantitative a monedei, dar el a generalizat această teorie, care în prima ei formulare era considerată ca valabilă numai în ipoteza că o monedă nu este convertibilă. El a generalizat-o pentru toate împrejurările şi a crezut că poate să tragă din ea concluziunea că o creştere de salariu nu poate în niciun caz să aibă ca urmare o sporire a preţurilor. El a încercat să dovedească această afirmare, cercetând problema în două ipoteze: în ipoteza că mina de aur dela care se ia aurul pentru a se bate moneda se găseşte chiar înăuntrul ţării. El cercetează problema urcării salariilor şi în a doua ipoteză când aurul necesar baterii monedelor este importat din străinătate.

Pentru ipoteza întâia, Ricardo a pus imediat înainte acea tendinţă stabilită de el, după care profiturile, indiferent de ocupaţie, tind către acelaş nivel.

In ceeace priveşte a doua ipoteză, adică în care aurul este o producţiune streină, fenomenul nu putea să mai fie explicat prin acea tendinţă de egalizare a profiturilor, care nu mai joacă, după cum ştiţi, nici un rol atunci când este vorba de raporturi

de schimb între diferitele ţări. Atunci, după Ricardo, preţurile se pot urca numai dacă o cantitate de aur se sporeşte într'o anumită ţară.

Ricardo spunea că este o contrazicere a afirma că aşa ceva se poate întâmpla, pentru că dacă preţurile interioare sporesc, atunci aurul nu mai vine din streinătate, pentrucă el preferă să poată cumpăra în ţările unde preţurile sunt mai joase o cantitate mai mare de marfă decât ar putea să obţină într'o ţară unde preţurile sunt mai urcate.

Atunci, ce folos ar putea să aibă aurul ca să intre într'o ţară în care preţurile sunt urcate?

„Importul de aur, spune Ricardo, şi urcarea preţurilor pentru mărfurile interne cu care se cumpără aur (sau se plăteşte), sunt efecte absolut incompatibile. Folosirea extensivă pentru acest scop a hârtiei monedă, nu poate să schimbe această situaţie deoarece moneda de hârtie se conformă şi trebue să se conforme valorii aurului şi prin urmare valoarea sa este influenţată numai de cauzele care influenţează valoarea metalului galben.

Rezultă deci, conchide Ricardo, că urcarea salariilor nu va avea ca urmare o creştere a preţurilor mărfurilor, fie că metalul din care este produsă această monedă este intern, fie că este adus din afară".

Când Ricardo a formulat în termeni aşa de precişi teoria cantitativă, el n'a ţinut seamă de un fapt foarte important şi anume de elasticitatea sistemului bancar modern, fenomen care fusese precizat dealtminteri în raportul faimos al aurului pe care l-am amintit.

„Moneda efectivă a unei ţări depinde de velocitatea circulaţiunii şi de numărul schimburilor făcute într'un timp dat şi toate circumstanţele care au tendinţa să accelereze sau să retardeze rata circulaţiunii, fac aceeaşi cantitate de monedă mai mult sau mai puţin adequată necesităţilor comerţului".

Teoria cantitativă a monedei a avut şi are încă o serie întreagă de aderenţi. Irving Fischer, unul dintre cei cari au susţinut, cu aparatul ştiinţific cel mai complet, această teorie, a crezut să poată preciza că există e relaţiune rigidă între rezervele de aur ale băncilor de emisiune şi între cantitatea semnelor fiduciare puse în

circulaţiune, adică a bancnotelor puse în circulaţiune.

Mai mult decât atât, el a socotit că poate să constate că creşterea cantităţii de aur are ca urmare o creştere în aceeaşi proporţie a biletelor, a cecurilor, a depozitelor în bănci şi a tuturor celorlalte forme sau surogate de monedă.

Faptele n'au confirmat însă aceste concluziuni pe care le-au tras reprezentanţii teoriei cantitative.

Aşa, de pildă, cine examinează perioada dela 1880 la 1895 poate să constate că creşterea producţiunii aurului şi a rezervelor de aur dela băncile de emisiune poate să fie acompaniată şi de o scădere a circulaţiunii.

Intr'adevăr, în urma descoperirii unor noui mine de aur în Transvaal, cantitatea de aur a crescut dela 189 tone metrice în 1883 la 219 tone metrice în 1895. Aceleaşi creşteri se găsesc la toate rezervele de aur ale băncilor de emisiune. Totuş, se constată că, în această perioadă dela 1883 la 1895, circulaţiunea de bilete n'a crescut în aceeaşi proporţie, iar preţurile au scăzut simţitor în această perioadă.

Din această constatare tragem concluziunea că teoria cantitativă a monedei, aşa cum a fost formulată rigid de către Ricardo, nu corespunde în totul cu realitatea.

Noi vom zice că teoria cantitativă a monedei nu este aplicabilă în forma sa rigidă, decât atunci când moneda nu este convertibilă în aur, prin urmare, în epocile în care, mai ales în urma războaielor, băncile de emisiune suspendă convertibilitatea în aur, adică plata la ghişeu a fiecărui bilet în aur.

Putem, prin urmare, de aci, să tragem încheerea că concluziunea lui Ricardo (că urcarea salariilor n'ar avea de consecinţă o urcare corespunzătoare a preţului mărfurilor) este eronată.

O altă teorie pe care a formulat-o Ricardo este teoria profiturilor. Această teorie a profiturilor se bazează în sistemul ricardian pe teoria cantitativă a monedei.

Intrucât creşterea salariilor cauzată de cultivarea solurilor mai puţin fertile nu poate să aibă ca urmare, după teoria sa, o

creştere a preţurilor, evident că rata profiturilor trebue să cadă continuu cu progresul societăţii.

Dacă această teorie ar fi adevărată, atunci este lesne de dedus că, din moment ce în diferitele etape ale societăţii, prin luarea în cultură a solurilor din ce în ce mai puţin fertile, este nevoie de o cantitate din ce în ce mai mare de muncă, aceasta trebue să aibă ca urmare şi o sporire corelativă a salariilor.

Dacă, tot după teoria lui Ricardo, o sporire a salariilor nu poate să influenţeze rata profiturilor, potrivit cu acea cunoscută tendinţă de denivelare a profiturilor, atunci de bună seamă că ultimul factor care este în joc, acela trebue să fie influenţat.

Teoria aceasta a lui Ricardo nu este câtuşi de puţin convingătoare.

Ultima problemă pe care o punem este să vedem, după această teorie a lui Ricardo, ce influenţă are renta şi distribuţiunea avuţiei în societate?

Prima întrebare pe care trebue să o punem este: ce influenţă are urcarea rentei asupra salariilor şi asupra profiturilor?

Ştim acum că trecerea la cultura solurilor mai puţin fertile sporeşte renta şi micşorează produsul rămas pentru distribuţiune între fermieri şi între lucrători.

Ricardo spune, într'un loc, că sunt cinci perioade istorice în desvoltarea agriculturii şi prin urmare cinci clase de soluri care produc rând pe rând 180, 170, 160, 150 şi 140 de quarteri de grâu.

In perioada întâia, se iau în cultură solurile care produc 180, în perioada a doua cele care produc 170, etc.

Atunci se poate ajunge la următorul tablou:

	I	II	III	IV	V
1	180	—	—	—	—
2	180	170	—	—	—
3	180	170	160	—	—
4	180	170	160	150	—
5	180	170	160	150	140

Avem cinci categorii de soluri. Solul întâi produce în fiecare perioadă 180. Solul al doilea în perioada întâi nu este

luat în cultură. Renta din această perioadă va fi atunci de următorii quarteri:

	I	II	III	IV	V
1	0	0	0	0	0
2	10	0	0	0	0
3	20	10	0	0	0
4	30	20	10	0	0
5	40	30	20	10	0

In prima perioadă nu e nici o rentă, pentrucă nu sunt luate în cultură alte pământuri. Prin urmare, cantitatea care rămâne să fie distribuită între fermier (arendaş) şi între lucrători scade continuu cu creşterea rentei.

Cu cât renta este mai mare, cu atât şi cantitatea de bunuri care rămâne să fie împărţită între ceilalţi doi factori din organizaţiunea producţiunii agricole între fermier şi lucrători va trebui să fie mai mică.

Pentru a vedea atunci cum se face distribuirea produsului solului, Ricardo procedează, pentru a simplifica problema, la eliminarea rentei din procesul de distribuţiune. Atunci, se întreabă el, cum se împarte produsul rămas, între fermier şi lucrator? Scăderea rentei le afectează pe una mai mult decât pe cealaltă? Ştim că diminuarea salariilor, după Ricardo, este rezultatul unei descreşteri a ratei profiturilor. „In progresul natural al societăţii, zice Ricardo, salariile muncitorilor vor avea tendinţa să scadă întrucât sunt rezultate din jocul cererii şi al ofertei, pentrucă oferta de lucrători continuă să crească cu acelaş procent, pe când cererea de lucrători va creşte cu un procent mai redus".

Punctul slab, pe care îl dovedeşte această teorie, ca şi multe din celelalte teorii ale lui Ricardo, este tocmai simplificarea condiţiunilor economice, aşa cum ele nu se găsesc în realitate.

Intr'adevăr, acumularea de capital, în societatea capitalistă, nu depinde numai de economia fermierilor.

Ricardo însă face completă abstracţiune de celelalte economii care pot să servească la acumularea capitalului. El face abstracţiune de economiile pe care le pot face proprietarii, de economiile pe care din venitul lor le pot face bancherii, industriaşii şi celelalte categorii sociale.

De aceea noi vom spune că teoria distribuţiunii pe care o formulează Ricardo poate să fie apreciată ca o încercare genială de a se cerceta care este influenţa creşterii rentei asupra salariului şi profitului, dar nu este soluţiunea finală care avea să se dea mai târziu acestei chestiuni.

După această expunere sumară asupra celor mai tipici reprezentanţi ai şcoalei clasice, putem acum să aruncăm o privire generală asupra şcoalei economice clasice.

Care a fost, în definitiv, ţelul urmărit de clasici? Adam Smith nu urmăreşte să creeze o ştiinţă socială universală. Opera sa se limitează la crearea unei ştiinţe speciale despre viaţa economică. Ricardo limitează şi mai mult teoria sa şi creează o teorie asupra raporturilor dintre diferitele forme de venituri: salariu, rentă şi profit, o teorie a repartiţiei.

Diferenţele de metodă pe care le putem descoperi la diferiţi reprezentanţi ai şcoalei clasice îşi au obârşia, în osebirea extinderii problemei, ce-şi propun. Aşa se face, de exemplu, că Ricardo, care atacă problema fundamentală a ştiinţei economice — este abstract, după cum Smith, care prezintă sobru mase întregi de fapte de caracter variat, poate să apară, deşi este în principal analitic, ca şi Ricardo, că întrebuinţează metoda inductivă. Punctul de plecare al clasicilor însă, a fost acelaş la toţi, — omul economic — (homo economicus), omul care nu cunoaşte alte interese, decât pe ale sale proprii şi care lucrează numai din imboldul egoismului; nu se îngrijeşte de interesul general, pentrucă acest interes general e socotit ca o rezultantă firească a acţiunilor individuale. Acest rezultat este aşteptat de către clasici cu atât mai mult, cu cât ei cred, că pentru producerea sa lucrează, după expresiunea lui Adam Smith şi o „mână nevăzută". Cu alte cuvinte este o concepţiune teistă, care stăpâneşte pe aderenţii şcoalei clasice.

Omul economic este utilitarist? Dacă este aşa, atunci trebue să deducem în mod logic că utilitarismul este una din premisele fundamentale ale şcoalei clasice economice. Dar, mai întâi de toate, ce este utilitarismul? Este acea concepţiune după care utilitatea, este factorul determinant al acţiunilor omeneşti.

Utilitarismul nu este altceva decât una din cele două

ramuri ale concepţiunei filosofice, cunoscută sub numele de eudemonism. Eudemonismul este acea concepţie, care socoate că acţiunile omeneşti au o singură călăuză, dorinţa către fericirea supremă. A doua ramură a eudemonismului este, după cum se ştie, hedonismul, concepţiunea filosofică după care călăuza acţiunilor omeneşti este plăcerea.

Prin urmare, prima ramură a eudemonismului stabileşte drept cauză a acţiunilor omeneşti, utilitatea. Ceeace este util conduce activitatea oamenilor.

Dar pentru că omul economic urmăreşte maximum de utilitate, este el un utilitarist? Şi ce influenţă a avut utilitarismul asupra desvoltării şcoalei economice clasice?

Mulţi economişti, este drept, s'au declarat utilitarişti, adepţi ai acestei şcoale, al cărei profet a fost Bentham. Ricardo însuşi, fără să aibă o imagine prea clară despre ceeace este utilitarismul, apoi Malthus, John Stuart Mill, Say, Jevons, Cairnes şi Sidwick s'au declarat utilitarişti.

Adam Smith este şi el un utilitarist.

Homo economicus este, desigur, tipul ideal al utilitarismului individualist. Călăuza lui homo economicus este egoismul, este interesul individual. Dacă homo economicus este punctul de plecare al şcoalei clasice, nu rezultă oare de aci, că din acceptarea utilitarismului au rezultat pentru şcoala clasică o serie de pericole, în ceeace priveşte caracterul ei ştiinţific?

Nu au adus clasicii pe această cale a utilitarismului, înăuntrul ştiinţei, credinţele şi idealurile lor personale?

Ca să lămurim acest lucru, este necesar să dăm un exemplu. In teoria preţurilor, economistul se aşează din punctul de vedere al considerării ca atare a dorinţelor omeneşti. Oferta şi cererea reprezintă cele două tabere care stau faţă în faţă şi pentru a constata cum din jocul ofertei şi cererii se stabileşte preţul, economistul trebue să ţină socoteală de dorinţele oamenilor. El consideră aceste dorinţe ca un fapt care există, peste care nu se poate trece. Este economistul prin aceasta un utilitarist? Se pune economistul prin aceasta în serviciul utilitarismului? Nici de cum. Dorinţele omeneşti reprezintă pentru el o valoare. Economistul se raportează la această valoare. El nu aprobă, nici nu desaprobă. Economistul trebuie să procedeze în felul acesta pentru a face să se înţeleagă mecanismul preţurilor.

Prin urmare, întrucât şcoala clasică s'a raportat la utilitarism şi din constatarea utilitarismului a tras concluziuni teoretice asupra diferitelor fenomene economice, ea nu a amestecat în teoria economică credinţe sau idealuri personale.

Obiectul teoriei clasice a fost el aşa de bine limitat, încât să se facă o deosebire între ştiinţă şi între politică, adică între constatarea a ceeace este şi între afirmarea a ceea ce trebue să fie?

Să cercetăm. Unul dintre economiştii clasici Jean Baptiste Say, defineşte foarte simplu obiectul economiei politice: „Expunerea modului, în care se formează, se distribue şi se consumă avuţia". Ricardo defineşte obiectul ştiinţei economice: „Cercetarea legilor care determină diviziunea produsului muncii, între clasele care concură la formarea sa". Deci, ştiinţa economică este limitată la teoria repartiţiei. Dar, nu trebue să ascundem că în afară de obiectul propriu zis al teoriei economice, clasicii au trecut dincolo de această limită, au făcut ceeace ei au denumit aplicaţiuni practice. Ei au crezut că constatările teoretice pot fi folosite, pentru a ajunge la concluziuni practice. Se afirmă însă, foarte adeseori, de mulţi economişti, cari studiază pe clasici, că teoriile lor au fost exclusiv arme pentru anume scopuri practice, că obârşia lor este mai ales în necesităţile luptelor politice ale timpului.

Exact este faptul că evenimentele au sugerat probleme ştiinţei clasicilor, că problemele practice au dat cele dintâiu impulsul ştiinţei, după cum este iarăşi exact, că teoriile economice au fost influenţate de fapte economice cunoscute, din timpul lor, de mediul economic în care ele s'au produs, precum şi într'o oarecare măsură şi de idealurile politice ale timpului.

Insă nu se poate tăgădui obiectivitatea muncii propriu zis ştiinţifice în această şcoală.

Impotriva unei asemenea tăgade putem să opunem trei serii de consideraţiuni:

Intâiu, se poate foarte uşor dovedi filiaţiunea ştiinţifică a principiilor celor mai importante stabilite de clasici.

In al doilea rând, concluziunile practice, postulatele de politică economică ale clasicilor nu sunt aşa de strâns legate de adevărurile teoretice rezultate din analiza economică şi pentru aceasta putem să dăm câteva pilde:

Ricardo şi Malthus au exact aceiaşi teorie asupra rentei pământului, dar concluziile lor practice asupra rolului stăpânitorilor de pământ, precum şi asupra taxelor vamale pe produsele agricole se bat cap în cap.

Ricardo şi Marx au exact acelaş fundament teoretic, Marx este, în diferitele părţi ale sistemului său, direct influenţat de Ricardo. Cu toate acestea, concluziile practice ale lui Marx sunt opuse concluziilor practice ale lui Ricardo. Şi exemplele se pot înmulţi.

Care să fie cauza? Enunţările la care ajunge şi unul şi celălalt sunt un rezultat al analizei teoretice.

Postulatele practice, pe care le formulează un economist sau alt economist din şcoala clasică, sunt influenţate întâiu de împrejurările economice speciale ale mediului în care trăeşte economistul respectiv şi interesele, credinţele şi idealurile pe care le slujeşte.

In sfârşit, autorii şcoalei clasice n'au un program unitar de luptă politică.

Despre englezi se afirmă pe continent că ar fi fost reprezentanţii intereselor burgheziei industriale. Karl Marx a absolvit însă pe Adam Smith de acuzaţiunea aceasta.

Totuşi Adam Smith este considerat în general ca părinte al „industrialismului" şi Ricardo este zugrăvit foarte adeseori ca „om de bursă", care ar fi privit, în opera sa, lumea cu ochelarii unui bancher din City, deşi fundamental, sistemul său seamănă mai mult tipului de „grande culture" a fiziocraţilor, decât bursei din Londra şi numai în capitolele privitoare la migraţiunea capitalului dela o întrebuinţare la alta se recunoaşte cunoştinţa pieţei monetare.

Se poate apoi constata că reprezentanţii străluciţi ai şcoalei clasice au aparţinut direcţiunei social-politice, au sprijinit revendicările şi planurile de reformă, cum a fost de pildă John Stuart Mill.

Desigur burghezia capitalistă a exploatat toate principiile clasicilor care îi conveneau. Clasicii înşăşi au aparţinut, cel puţin Englezii, grupului filosofilor radicali, cari erau nepopulari în cercurile burgheziei.

In ce constă metoda clasicilor?

Metoda clasicilor este cunoscută sub denumirea de metoda analitică, sau mai puţin propriu, metoda deductivă, abstractă sau aprioristică.

In fond clasicii urmăreau o înţelegere principală a împrejurărilor fundamentale ale vieţii economice. Pentru a ajunge la aceasta, ei procedau în felul următor: se reliefau momentele însemnate şi se încerca a se lămuri, cum ar merge lucrurile dacă n'ar reacţiona şi alte motive. Cu alte cuvinte, se încerca să se cerceteze, care este mersul lucrurilor, sub impulsiunea unui anume factor, subordonându-se acelui factor toţi ceilalţi factori accidentali. Este aceea ce se chiamă în ştiinţă metoda abstractizării şi a izolării. In speţă economiştii clasici nu considerau decât factorii economici. Ei socoteau că omul este condus în toate acţiunile sale economice de principiul economic şi cercetau toată viaţa economică, numai exclusiv din acest punct de vedere.

Dar nu ar fi exact să caracterizăm în chipul acesta, întreaga economie clasică, din punct de vedere al metodei, pentru că dacă este adevărat că pentru cea mai mare parte din problemele economice care se prezentau ochilor în acea vreme, ei făceau uz de această metodă, erau totuşi o serie de probleme pentru care ei treceau la cercetarea specială a materialului de fapte.

Aşa, pe timpul acela, era foarte controversată problema circulaţiunii, în special a circulaţiunii mărfurilor între diferitele ţări; problema vamală; apoi problema săracilor. In toate acestea clasicii nu procedau analitic după metoda abstractizării şi izolării, ci procedau după metoda cercetării faptelor.

In principal însă, cealaltă este metoda care călăuzea întreaga cercetare a clasicilor. Ceeace trebue accentuat, pentru a înţelege exact metoda lor, este că scriitorii clasici nu înţelegeau totdeauna care sunt limitaţiunile aplicării metodei abstractizării şi izolării când treceau la aplicaţiuni practice asupra fenomenelor concrete.

Cu alte cuvinte, ei nu înţelegeau că nu se pot face aplicaţiuni practice asupra fenomenelor concrete, fără să se cerceteze natura acestor fenomene, ci numai din prelungirea mai departe a constatărilor teoretice făcute prin abstracţiuni şi izolări. De aceia clasicii au exagerat valoarea practică a metodei lor de cercetare. Nu au înţeles separaţia care există între teorie şi realitate.

Ricardo, nu mai departe, consideră acel „homo economicus" identic cu oamenii din realitate, făcând abstracţiunea că oamenii în carne şi oase nu acţionează în toate împrejurările numai sub imboldul egoismului, că sunt şi alte motive, între care altruismul, care pot să conducă acţiunea omenească.

Clasicii au socotit că, pe această cale, pot să ajungă la rezolvarea definitivă a celor mai multe chestiuni economice practice.

Desigur că nu a trebuit să treacă multă vreme până să constate ei înşăşi desminţirile pe care viaţa reală le servea necontenit şi să înţeleagă, în cele din urmă, caracterul ipotetic al punctului lor de vedere metodologic.

Inainte însă de aceasta, unii clasici au făcut greşeala să confunde utilitarismul ca poziţie ipotetică, cu utilitarismul ca postulat de politică economică practică.

Mai târziu unii urmaşi ai şcoalei clasice au înţeles ceeace impune metodei lor, oridecâteori este vorba să se treacă la explicarea realităţii economice şi la formularea de postulate de politică economică; au înţeles condiţionarea tuturor faptelor şi împrejurărilor economice de care trebue să se ţină seama, atât pentru explicarea lor, cât şi pentru deducerea măsurilor de politică economică.

Aceasta este pe scurt metoda clasicilor. Clasicii au vorbit despre existenţa unor legi economice. Este drept, Adam Smith nici nu a folosit termenul acesta de „lege economică", însă Ricardo, Jean Baptiste Say şi alţii, foarte adesea au vorbit despre existenţa unor legi economice.

Cine priveşte şcoala clasică din punctul ei de vedere, al acelui homo economicus, înţelege foarte bine că, legile economice intră în chip logic în sistemul ei. Cine pleacă dela „homo economicus", dela omul ale cărui acţiuni sunt motivate exclusiv de imbolduri economice, poate foarte uşor să treacă la formularea unor legi economice care sunt foarte simplu de formulat, nefiind de stabilit altceva, decât raportul care există între cauză şi efect.

Este însă o greşeală a se confunda această construcţiune abstractă cu realitatea; ipoteticul „homo economicus" cu realul „homo sapiens".

Ca urmare, legile economice ale clasicilor nu

pot să aibă decât valoarea ipotetică pe care o prezintă şi punctul lor de plecare, acel „homo economicus“.

Afară de aceasta, legile economice ale clasicilor nu pot să aibă alt înţeles decât constatarea că toate faptele economice se găsesc sub constrângerea unor necesităţi obiective.

In strânsă legătură cu problema legilor economice este semnificaţia pe care o au la clasici două expresiuni: expresiunea de „natural“ şi expresiunea de „normal“.

De exemplu: legi naturale, preţuri naturale.

„Natural“ uneori este întrebuinţat de clasici în legătură cu ideologia timpului privitoare la dreptul natural şi, mai cu seamă, se întrebuinţează când este vorba de libertăţile omeneşti în legătură cu dreptul natural. Insă, de cele mai multe ori, expresiunea de „natural” are înţelesul de stare de lucruri naturală, de împrejurări de ordin elementar. Dar poate să aibă un alt înţeles, cu mult mai însemnat şi anume acela de „firesc“. De exemplu: preţ natural, preţ firesc.

„Preţul natural“, pe care îl întâlnim, este una din noţiunile fundamentale din teoria lui Ricardo şi Smith şi care atunci este identică cu ideea de „preţ necesar”.

Prin urmare, preţ natural este preţul care trebue să fie plătit în împrejurările date: salariul natural sau necesar este salariul care în împrejurările obiective trebue să fie plătit.

Deasemenea şi expresiunea de normal. Expresiunea de normal, este foarte însemnată în economia clasică şi nu însemnă altceva decât „obişnuit“.

Dar are şi altă nuanţă, nuanţa de „mijlociu“. Este normal ceeace este mijlociu. Dar în şcoala clasică, această noţiune de normal are o însemnătate principală. Intr'adevăr, sistemul economic al clasicilor urmăreşte determinarea mărimilor permanente ale tuturor preţurilor şi ale tuturor felurilor de venituri.

In acest sens putem spune că sistemul clasic urmăreşte şi cercetează economia naţională a popoarelor în echilibru. Cu alte cuvinte, se consideră viaţa economică a popoarelor sub aspectul ei static.

Mai târziu, vom vedea că un alt punct de vedere al vieţii

economice a popoarelor duce la privirea dinamică, adică cum este viaţa economică a popoarelor în desvoltare.

Clasicii urmăresc aspectul static al vieţii economice. De aceea, ei urmăresc care este preţul normal, salariul normal, renta normală, profitul normal; care sunt cu alte cuvinte, mărimile naturale cu un caracter de permanenţă, văzută „à la longue“.

Mai târziu desvoltarea ştiinţei economice duce la îmbrăţişarea celuilalt punct de vedere, punctul de vedere dinamic.

Clasicii au prezentat, în afară de teoria economică, la care de fapt era limitat scopul cercetării lor, şi o sociologie economică.

Atacul îndreptat mai târziu împotriva clasicilor nu a purces numai împotriva postulatelor lor politice, economice şi sociale, ci şi împotriva acestei sociologii economice.

Atacul împotriva politicei economice este lesne de înţeles. Greşeala clasicilor în această privinţă a fost să considere ca acceptate imboldurile egoiste ale oamenilor, sau, altfel exprimat, greşala lor a fost să lase aparenţa că există o identitate între concepţia lor teoretică abstractă şi între doctrina liberalismului economic, pe care ei şi-ar fi însuşit-o.

Dar presupunem că atacul în contra şcoalei clasice ar fi provenit şi din cauza configuraţiunei speciale a sociologiei lor.

Să luăm câteva noţiuni sociologice ale clasicilor.

Ce este naţiunea pentru clasici? Este un conglomerat de indivizi independenţi, cari sunt legaţi între ei, exclusiv de interesele economice şi cari se prezintă în societate cu o dispoziţiune naturală invariabilă, determinată de principiul economic, ca singurul imbold.

Idealul clasicilor, pentru cea mai desăvârşită situaţiune în care se poate găsi naţiunea, este acela de libertate absolută, în care jocul forţelor stabileşte maximum de fericire, pentru întreaga societate.

Indivizii, înţelegeau clasicii, se prezintă în societate grupaţi în anumite clase sociale şi astfel clasicii împărţeau societatea în: „proprietari de pământ”, „lucrători şi capitalişti”.

Cu alte cuvinte, au împărţit societatea în clase sociale, care nu sunt altceva, după ei, decât ipostaze ale funcţiunilor şi inte-

reselor economice, ale diferitelor categorii, nu însă privite numai ca nişte abstracţiuni, ci ca realităţi.

Clasa muncitorească este clasa salariaţilor; în special clasa muncitorilor manuali.

Clasa stăpânitorilor de pământ este identică cu categoria posesorilor agenţilor naturali, adică a pământului şi subsolului.

Clasa capitalistă este alcătuită din acele categorii, care ocupă lucrătorii în încăperile lor proprii şi le pune la îndemână mijloace de lucru, avansându-le salariile. Mai târziu abia, Jean B. Say, recunoaşte şi funcţiunea specială a întreprinzătorului, prin urmare, deosebeşte întreprinzătorii de capitalişti. Insfârşit, în ceeace priveşte raporturile dintre diferitele clase sociale, un alt urmaş al şcoalei clasice, Bastiat, în Franţa, stabileşte acea teorie a armoniei dintre clasele sociale, care ar fi un produs natural al jocului de forţe între ele.

In sfârşit, o ultimă întrebare:

Care este sistemul teoretic al clasicilor, felul cum privesc ei procesul economic în general?

In această privinţă clasicii înfăţişează o teorie a producţiunii, o teorie a circulaţiunii, o a treia teorie a distribuţiunii şi unii dintr'înşii înlocuiau teoria circulaţiunii cu a consumaţiei.

Mai târziu însă, sub influenţa crescândă a punctului de vedere sociologic, se adaogă la toţi urmaşii clasicilor şi un capitol special, privitor la „condiţii" în care are loc activitatea economică.

Economiştii germani sistematizează în chip mai practic ştiinţa economică clasică, împărţind-o în două, în principal: Teoria economiei naţionale şi în Politica economiei naţionale sau mai sistematic în: Economia naţională generală şi Economia naţională specială; iar mai târziu sub influenţa unuia din clasicii germani cei mai de seamă, sub influenţa profesorului Dietzel, se propune înlocuirea termenului de economie naţională sau politică prin acela de „Economie socială".

Şi atunci ştiinţa se împarte în Economia socială generală şi Economia socială specială, adică studiul economiei naţionale a popoarelor, în diferitele lor forme de activitate: economia agrară şi politica agrară, economia industrială şi politica industrială, etc.

Şcoalei clasice i-a urmat în primul rând o reacţiune puternică. Inainte de a trece la expunerea şcoalei istorice etice şi a şcoalei utilităţii finale, este necesar a cerceta care sunt isvoarele din care a purces reacţiunea împotriva şcoalei clasice.

Punctul culminant al şcoalei clasice, îl reprezintă sistemul lui Ricardo. In acest sistem, societatea nu mai apare ca un organism care se perfecţionează prin jocul automat al forţelor sale, ca la Adam Smith, ci societatea este concepută mai mult după imagina mecanicei; ea este condusă de anumite legi absolute, care iau denumirea de legi de aramă, care prezintă aproape cu un caracter de fatalitate, evenimentele, care trebue să se întâmple.

Astfel, de pildă, soarta clasei muncitoreşti este, în sistemul lui Ricardo, pecetluită, pentrucă suma salariilor care pot fi avansate muncitorilor este fixă.

Dar tot în sistemul lui Ricardo, rezultă că societatea este împărţită în clase sociale, care nu sunt decât exponentele antagonismelor de interese, care există înăuntrul fiecărei societăţi.

Karl Marx, vorbind mai târziu despre economia politică clasică, spune despre ea următoarele:

„Cel din urmă mare reprezentant al ei, Ricardo, face însfârşit, conştient, antagonismul intereselor de clasă a salariului şi profitului, a profitului şi rentei, punctul capital al cercetărilor sale, concepând naiv acest antagonism, ca o lege naturală. Prin aceasta însă, ştiinţa economică burgheză, a ajuns la limita ei de nedepăşit. Chiar în timpul vieţii lui Ricardo, şi în opoziţie cu el, a apărut critica ei în persoana lui Sismondi".

De fapt Ricardo stabileşte cel dintâi, ca reprezentant al şcoalei clasice, existenţa antagonismelor dintre diferitele clase sociale.

Care este explicaţiunea acestui fapt nou?

Este apariţiunea chestiunei sociale, în forma luptei dintre capitalişti şi salariaţi.

In timpul lui Adam Smith, chestiunea socială nu exista. Anglia trecea atunci prin revoluţiunea industrială. Era epoca invenţiunilor technice dela a căror aplicaţiune se aştepta o sporire a avuţiei naţionale.

Capitalul îşi sărbătoreşte sabatul său. Fără capital, inven-

ţiunile technice nu pot fi aplicate. Capitalul îndeplineşte o funcţiune absolut necesară societăţii.

Numai cu ajutorul lui se poate aştepta ridicarea avuţiei generale a poporului şi după credinţa clasicilor, chiar ridicarea bunei stări a poporului.

De aceea, opera lui Adam Smith se chiamă: „wealth of nations" (avuţia naţiunilor).

Dar evoluţia industrială creează anumite situaţiuni neaşteptate. Ea creează pe de o parte pe „lorzii bumbacului", pe milionarii creaţi de această industrie şi pedealtăparte provoacă stări de mizerie groaznică.

După teoria lui Smith şi Ricardo, nu era decât o singură ieşire din situaţiunea de mizerie a claselor muncitoreşti. Sporirea capitalului trebuia să înmulţească prilejurile de muncă, să mărească prin urmare, cererea de lucrători şi aceasta trebuia să aibă o consecinţă, o ridicare a salariului muncitorilor. Aceasta era însă singura soluţie, la care se adaogă corectivul lui Malthus, limitarea naşterilor.

Realitatea însă prezintă alt tablou. Pedeoparte creşterea imensă şi rapidă a avuţiei; de cealaltă parte o accentuare din ce în ce mai puternică a mizeriei în clasele muncitoreşti.

Ricardo, care trăeşte aceste zile, este silit să recunoască că, între creşterea capitalului şi între sporirea cererii de lucrători, nu este nici o corelaţiune, pentrucă creşterea avuţiei este un rezultat al introducerei maşinismului în industrie.

Maşinismul nu creează, cel puţin la începutul lui, noui prilejuri de lucru, ci din contră micşorează numărul lucrătorilor necesari; iar lucrătorii pe cari îi utilizează, nu sunt lucrătorii cei vechi, ci armata de femei şi de copii, care intră pentru întâia oară în câmpul muncii, odată cu pătrunderea maşinismului.

In această situaţiune, naţiunea nu mai apare ca una singură, ca un tot unitar, naţiunea apare ca un teatru, în care se ciocnesc antagonismele de interes; naţiunea nu mai apare ca o unitate, ci despărţită în diferitele categorii de interese, fără vre-o legătură între ele şi cu interesul general al societăţii.

Cercul de idei, fundamentul şcoalei clasice, este astfel sfărâmat. Se constată că avuţia poporului este avuţia unei clase şi că scopul statului este scopul unei anumite categorii sociale.

Odată această constatare făcută, a trebuit să apară şi pericolul acestei stări de lucruri, atât pentru clasele de sus, cât şi pentru Stat, în forma spectrului spiritului de distrugere şi revoltă.

Semne prevestitoare erau: Introducerea maşinismului fusese însoţită de revolte muncitoreşti cu distrugeri a fabricilor prin foc.

In această vreme, un cercetător german, care devine unul din cei mai însemnaţi economişti ai epocei, Rodbertus, călătorind în Anglia, observă această stare de lucruri declanşată de către revoluţiunea industrială.

El vede, în desvoltarea proletariatului, un pericol pentru civilizaţiune. El vede că civilizaţia industrială creează, în jocul ei, barbari în societatea modernă. El constată apoi că societatea se găseşte într'o situaţie critică, prin faptul că mizeria claselor muncitoare este egală cu micşorarea capacităţii lor de consum. Lipsa unei populaţiuni care să absoarbă fabricatele în massă, provoacă crizele de supra-producţie, al căror efect este lipsa de lucru, care apasă salariile mai jos, sporind mizeria şi înteţind spiritul de revoltă.

El stabileşte că în economia politică, în această privinţă este un cerc viţios.

Legea de aramă a salariilor, stabilită de către Rodbertus, încheie acest cerc viţios al economiei clasice.

Cu cât venitul capitaliştilor sporeşte, salariul fiind, potrivit legei de aramă a salariatului, fix, el reprezintă o tot mai mică parte, faţă de totalul venitului încasat de capitalişti. Urmarea este o diminuare continuă a nivelului de viaţă a claselor muncitoreşti şi consecinţa finală este revolta atât împotriva clasei capitaliste, cât şi a Statului.

Rodbertus, aruncă pentru prima oară lozinca că este necesară o intervenţiune a Statului, care să spargă acest cerc viţios, care aduce la ruină societatea capitalistă.

„Statul" — zice Rodbertus — „în care supraproducţiunea, devenită o necesitate, aduce cu sine crize periodice, în care măsura fixă a întreţinerii necesare a vieţii, devenită necesitate neîntreruptă, ruinează populaţia muncitoare şi, în care creşterea luxului — devenită necesitate naturală, conrupe clasele de sus — acel Stat se distruge".

Prin urmare, şcoala clasică a pornit dela constatarea că scopul primordial al acţiunei economice ar fi avuţia. Evoluţiunea

industrială, dela sfârşitul secolului al XVIII-lea, sporeşte avuţia. Dar avuţia a cui este?

Este a Statului? Nu. Este a clasei capitaliste!

Este în folosul desvoltării Statului? Nu.

Este spre siguranţa Statului sau spre siguranţa clasei capitaliste? Nu.

Aceste răspunsuri au avut ca resfrângere, crearea unei crize în ştiinţa economică, criză care a trebuit să ducă la reacţiune. Progresul în ştiinţă se face prin critică. Critica a apărut, este drept; nu a apărut însă la început acolo unde era leagănul ştiinţei clasice. Nu a apărut în Anglia, unde şcoala clasică şi-a menţinut decenii dearândul prestigiul.

Nu a apărut în Franţa, unde şcoala clasică a atins un apogeu în opera lui Bastiat, care credea a fi stabilit că sub domeniul libertăţii economice, se realizează armonia între diferitele clase sociale.

Dar critica a trebuit să apară şi ea a apărut în mai multe forme, dând naştere unor noui direcţiuni în ştiinţa economică.

ŞCOALA ISTORICĂ-ETICĂ

Leagănul şcoalei clasice este în Anglia, acel al şcoalei istorice este în Germania.

Şcoala istorică etică se află într'o opoziţiune principială faţă de şcoala clasică. Oricine îşi pune de la început întrebarea: căror împrejurări se datoreşte această opoziţiune?

Explicaţiunea antagonismului dintre cele două şcoli s'a socotit a se găsi, în caracterul deosebit al poporului englez, faţă de cel german, precum şi în structura deosebită a mediului social economic în care au apărut cele două şcoli.

Şcoala clasică s'a născut în Anglia calvinistă, în care lozinca fiecăruia era datoria profesională. Implinirea datoriei profesionale a individului echivala cu împlinirea datoriei sale către societate. Cine îşi făcea datoria în profesiune în conştiinţă, îşi împlinea în acelaş timp şi obligaţiile sale faţă de societate şi faţă de Stat.

Este, în această concepţiune, o trăsătură etică superioară,

care nu îşi găseşte explicaţiunea decât în moralitatea înaltă a religiei calvine, dominantă în viaţa poporului englez.

Aceasta lămureşte întreaga semnificaţiune a acelui adagiu: „My house is my castle" (casa mea este castelul meu) care sintetizează spiritul acela individualist, cu o coloratură etică superioară. La aceasta se mai adaugă împrejurarea că, în Anglia, se recunosc de către Stat, foarte de timpuriu, drepturile individului.

Individul biruie, am putea spune, de timpuriu asupra Statului. Toate acestea lămuresc pe deplin, pentru ce ştiinţa economică purcede acolo dela faimosul „homo economicus", socotindu-se că acest „homo economicus" exista în realitate.

Pornind dela acest „homo economicus" şi făcând abstracţie de interesul general, orânduirea armonică a societăţii rezultă dela sine, cel mult şi prin concursul „mânei nevăzute", după expresiunea lui Adam Smith a acelei mâni nevăzute, care colaborează la cea mai desăvârşită armonie în societate, fără ca individul să poarte vre-o grije directă sau indirectă în această privinţă.

Cu totul altfel îşi construeşte şcoala istorică teoria economică. In mediul în care ea se naşte, nu exista în acea vreme omul profesional, care să aibă în toate acţiunile sale numai egoism.

Deosebirea de caracter dela popor la popor nu poate să fie o explicaţiune suficientă a deosebirei principiale, dintre şcoala clasică şi şcoala istorică: fiecare teorie economică este în strânsă legătură cu practica economică în timpul său.

Germania dela sfârşitul veacului al XVIII-lea nu creiază o viaţă economică proprie înăuntrul unei economii naţionale. Abia mai târziu, în a doua jumătate a secolului al 19-lea, Germania creează o viaţă economică cu caracter propriu, cu trăsături cu totul caracteristice, o viaţă economică în care politica de Stat este unită cu viaţa economică.

Banca este legată de interesele industriei şi industria de interesele băncii. Presa este sufletul organizaţiei vieţii economice. Arta şi meşteşugul colaborează la progresul vieţii economice şi nicăeri altundeva nu exista o unire mai desăvârşită între ştiinţă şi industrie ca în Germania.

Toţi aceşti factori la un loc formează o ţesătură caracteristică, care dă economiei naţionale a Germaniei dela sfârşitul secolului trecut, o făptură cu totul deosebită de economiile naţionale ale celorlaltor popoare. Era, în desvoltarea economică a Germaniei, ceva specific şi care nu putea să fie explicat cu categoriile economice clasice.

In aceste condiţiuni, este firesc ca inteligenţa să fi fost aplicată în născocirea unei alte teorii economice.

Pe lângă aceasta au existat o serie de impulsuri, care au împins către creaţiunea şcoalei etice din Germania.

In primul rând este romantismul, acea direcţiune a spiritului, care privind realităţile, văzute cu toate insuficienţele pe care le pot prezenta, îşi întoarce privirea către trecut, către viaţa patriarhală, care este idealizată.

Era apoi un al doilea impuls, pe care îl dădea socialismul. Socialismul a însemnat înainte de orice, o critică a realităţilor sociale existente dintr'un punct de vedere realist şi cu o privire îndreptată spre viitor.

Socialismul a desvăluit printr'o cercetare a situaţiunilor de fapt, create de începuturile vieţii capitaliste, toate stările de mizerie şi toate nedreptăţile introduse în societatea modernă de organizaţiunea capitalistă. Aceasta a constituit un impuls către o nouă direcţiune a ştiinţei economice, care să fie în măsură să explice noua stare socială, creeată de capitalism şi să deschidă chiar perspectiva unei reforme, dacă nu a unei revoluţiuni pentru transformarea totală a ordinei sociale.

Dar mai era şi un al treilea impuls, tot aşa de însemnat. Era spiritul filosofic, care era dominant în atmosfera intelectuală din Germania. Era spiritul filosofic care nu se satisface cu explicaţiunea cauzală mecanică a fenomenelor sociale, întrevăzute numai prin prizma jocului forţelor economice.

Şi mai era un al patrulea implus, extrem de important, era direcţiunea istorică, dominantă în cultura germană din acea vreme, era istorismul creat în şcoala istorică la Göttingen, care imprima un caracter cu totul deosebit întregei direcţiuni de gândire a intelectualilor din Germania.

Acestea sunt izvoarele de unde a purces şcoala etică-istorică.

Din însăşi această denumire, veţi fi înţeles că este vorba de două ramuri, înlăuntrul aceleeaşi şcoli: de una istorică şi cealaltă etică.

Reprezentanţii direcţiunei istorice propriu zise sunt desamăgiţii şcoalei clasice, care nu explica toate fenomenele concrete ale vieţii reale; iar reprezentanţii direcţiunii etice sunt desamăgiţii aceleiaşi şcoli clasice, care închidea orice perspective de îndreptare, prin legile ei de aramă.

Este interesant că între precursorii şcoalei istorice trebue să pomenim mai întâiu pe elveţianul Sismondi, care cercetează cu ochii săi deprinşi cu viaţa unui popor de ţărani, realitatea socială creiată de începuturile capitalismului din Anglia şi care nu găseşte în aparatul metodologic al şcoalei clasice nici o explicaţie pentru crizile economice care începuseră să bântue în Anglia.

Atunci el stabileşte ca un postulat al ştiinţei economice: să cerceteze cu ochii deschişi realitatea. El cere, prin urmare, pentru cercetarea realităţii economice, o metodă care să înlăture abstracţiunea.

Al doilea precursor al şcoalei istorice etice este Friederich List, autorul „sistemului naţional de economie politică" care nu este de fapt un reprezentant al şcoalei istorice etice, dar este un precursor al ei, pentrucă el caută să introducă punctul de vedere istoric în aprecierea relativă a situaţiunilor economice ale diferitelor popoare. Impotriva concepţiunei clasicilor, în ceeace priveşte problema liberului schimb, el constată că Anglia nu a fost totdeauna părtaşa liberului schimb, că a fost o epocă în care s'a desvoltat la adăpostul protecţionismului şi că, potrivit cu gradul de desvoltare al fiecărui popor, se poate ca el să aibă mai târziu nevoie de protecţionism pentru a se pune într'o situaţie de concurenţă pe baze egale cu un popor care, la adăpostul protecţionismului, în trecut, şi-a putut desvolta forţele sale de producţiune.

Şcoala istorică propriu zisă este de obiceiu împărţită în două: şcoala istorică veche şi şcoala istorică nouă.

Şcoala istorică veche are ca reprezentanţi pe Knies, Roscher şi Hildebrand; iar şcoala istorică nouă începe cu Gustav Schmoller.

După alţii însă, nu s'ar putea face o deosebire între şcoala istorică veche şi şcoala istorică nouă, pentru două motive:

In primul rând: pentrucă Schmoller este cel dintâi economist, care creează o şcoală. El este acela care întemeiază o şcoală de cercetări prin institutele de învăţământ şi prin marea

asociaţiune pentru reforma socială: „Verein für Sozialpolitik", pe care o întemeiază la 1879.

Dar nu numai din aceste motive se socoate că Schmoller este întemeitorul şcoalei istorice şi că ceilalţi nu ar putea să fie număraţi decât între precursori; este un al doilea motiv şi anume se spune — şi nu fără oarecare îndreptăţire — că este adevărat că atât Knies, cât şi Roscher, introduc punctul de vedere istoric în cercetările economice, însă acest punct de vedere istoric este deosebit întrucâtva de acela al lui Schmoller, deoarece nu este numai un punct de vedere istoric propriu zis, cuprinzând şi anumite idei de filozofie ale istoriei, adică anumite idei abstracte, prin care se încearcă a se lămuri procesele istorice ale popoarelor. De ex. se introduce ideia lui Auguste Comte, despre paralelismul istoric al popoarelor, idee după care ar exista linii paralele în desvoltarea popoarelor.

Sau se introduce un alt concept iarăş strein de istorie, după care viaţa fiecărui popor este considerată ca un organism, care îşi are legile lui de desvoltare, naştere, creştere şi dispariţie.

Şcoala lui Schmoller are ca punct de plecare eliminarea tuturor ideilor şi a tuturor principiilor de sociologie de natură a turbura caracterul obiectiv al cercetării istorice.

Knieş, în scrierea sa „Economia politică din punct de vedere al metodei istorice" (Die politische Oeconomie vom Standpunkt der geschichtlichen Metode), apărută în 1853, poate fi considerat ca întemeietorul real al şcoalei istorice.

In primul rând, Knies se ridică împotriva disolvării personalităţii omeneşti în „instincte" şi tratarea lor izolată în ştiinţa economică, numai din punctul de vedere al egoismului, care stă la baza principiului economic.

El arată, cu toată accentuarea necesară, rolul însemnat al factorilor economici şi în domeniul economic şi vorbeşte despre „heteronomie economică", adică despre o colaborare a altor agenţi decât a agenţilor economici propriu zişi, în activitatea economică a omenirei. De aceèa el cere adâncirea în cunoaşterea istorică a fiecărui popor, pentrucă în felul acesta se poate înţelege situaţiunea fiecărui popor, şi stabileşte principiul relativităţii în ceea ce priveşte soluţiunea problemelor economice, arătând că nu se poate admite că ar exista soluţiuni cu valoare generală,

pentru problemele economice din toate timpurile şi dela toate popoarele.

Schmoller purcede în primul rând dela o apreciere a aşezămintelor social-economice din trecut şi încearcă să arate care este valoarea lor şi pentru prezent. Din acest punct de vedere este explicabilă de ex. preţuirea deosebită pe care el o are pentru vechile bresle ale meşteşugarilor.

Schmoller este, în acelaş timp, un mare partizan al Statului. El pune ideia de Stat înaintea ideei individuale şi, ca şi Knies, accentuiază punctul de vedere al relativităţii în toate soluţiunile economice.

In manifestarea şcoalei istorice se constată o perioadă în desvoltarea ştiinţei economice, în care teoria îngenunche în faţa practicei politice.

Teoria economică nu mai este preţuită, pentru simplul motiv că nu numai că nu înlesneşte găsirea soluţiunii în problemele economice ale zilei, dar creează şi o atmosferă de neîncredere în faţa imposibilităţilor unor soluţiuni pentru rezolvirea chestiunilor grave din domeniul social economic.

Schmoller, din punct de vedere metodologic, inaugurează un reviriment al metodei. El socoate că, din punct de vedere al metodei, se impune, în primul rând, studiul actelor, atât pentru trecut, cât şi pentru prezent, adunarea de material pentru cunoaşterea realităţii prin statistică, observaţie proprie şi anchete, după metoda care în timpul său se perfecţionează.

Şcoala aceasta nu a rămas ţărmurită la graniţele Germaniei. Mai greu, mai încet, ea a străbătut şi în alte ţări.

In Anglia cunoaştem o serie de reprezentanţi: Sidney şi Beatrice Webs, Tooke, Newmarch, Rogers, Cuningham, Clife Leslie, Ashley, cari au făcut cercetări tot pe baza metodei istorice şi au dat la iveală opere fără de care nu se poate cunoaşte astăzi organizarea socială a Angliei.

In acelaş timp, în Franţa, Levasseur, d'Avenel, A. Liesse, Ch. Gide, Le Play, aparţin aceleaşi şcoli istorice şi stau sub influenţa şcoalei istorice germane.

Afară de aceştia însă, Franţa creiază şi o direcţiune originală a şcoalei ei istorice.

Mai întâi monografiile după metoda Le Play, apoi toată seria de cercetători sociologi ai şcoalei sociologice franceze, care nu are o altă bază decât metodologia şcoalei istorice.

Dacă aruncăm o privire generală asupra punctelor de vedere caracteristice, care au fost scoase în evidenţă prin munca de detaliu istoric a şcoalei istorice, vom putea să constatăm că ea a dat la iveală cam următoarele puncte de vedere noui:

1. Punctul de vedere al relativităţii în înţelesul unei privire absolut concrete asupra realităţii existente în spaţiu şi timp, pentruca dintr'însa să se poată desprinde soluţiuni economice şi sociale potrivite.

2. Punctul de vedere al unităţii vieţii sociale şi conexiunea elementelor sale. Viaţa socială este privită ca un tot organic. Toate elementele ei componente sunt în legătură unul cu altul. Toate se influenţează în chip reciproc. Este deci necesară o privire de ansamblu pentru înţelegerea ei.

3. Indată ce se cunoaşte pluralitatea motivelor şi însemnată redusă a privirei exclusiv logice, pentru acţiunea omenească, se înţelege uşor, că, în afară de motivele raţionale, care sunt încorporate în principiul economic (în homo economicus), în acţiunea omenească dictează şi motivele neraţionale.

Ca o consecinţă, avem pe deoparte direcţiunea etică a şcoalei istorice, despre care vom vorbi şi de de altă parte accentuarea deosebită a cercetărilor psihologice, în domeniul psihologiei individuale, ca şi în domeniul psihologiei sociale, pentru înţelegerea vieţii economice.

4. Al patrulea punct de vedere este al evoluţionismului. Este adevărat că şi în ştiinţa clasică acest punct de vedere a fost de mai înainte înţeles. Este natural însă că şcoala istorică, care priveşte desvoltarea în spaţiu şi în timp a popoarelor, să fi accentuat şi să fi făcut din punctul de vedere al evoluţionismului, un punct de vedere de neînlăturat.

5. In sfârşit este punctul de vedere organic. Şcoala clasică priveşte individul izolat, în splendoarea autonomiei personalităţii sale şi întreaga societate ca un conglomerat de indivizi, cel mult dacă se concepe împărţirea ei în anumite clase sociale; însă nu se accentuiază legătura indisolubilă, care există între indivizii şi clasele sociale ale unei aceleaşi societăţi.

Şcoala istorică, privind realitatea întreagă a vieţii popoarelor, introduce ca punct de plecare punctul de vedere organic, concepând societatea ca un organism şi trăgând toate concluziunile asupra raporturilor care există între individ şi societate şi între indivizi şi Stat.

Să trecem acum la cea de a doua direcţiune, direcţiunea etică a şcoalei istorice.

Şcoala clasică adoptase principiul: „laisser faire, laisser passer" ca o consecinţă firească a concepţiunii după care interesul egoist este singurul călăuzitor al acţiunii omeneşti.

Desvoltarea capitalismului şi mai ales stările de mizerie şi de nedreptate create de el, au dus la un moment dat la convingerea că acest punct de vedere „laisser faire, laisser passer", trebue să fie părăsit. Atunci de bună seamă se trece pe planul al doilea teoria economică, în special „legile economice" imuabile, legile economice de aramă, care odată acceptate stabilesc obstacole în calea practicei creatoare, în calea reformelor sociale.

In locul teoriei care se aruncă la o parte ca "un fier vechiu", se ridică lozinca „reformei sociale".

Se întemeiază la 1879 în Germania acel „Verein für Sozialpolitik" (asociaţia pentru politica socială), din iniţiativa şi sub conducerea lui Schmoller. In această asociaţiune pentru reformă socială pătrund, rând pe rând, toate personalităţile economiştilor germani şi se ajunge la încheierea că trebue să se ridice un protest împotriva credinţei că există imposibilităţi pentru o reformă socială, că teoria economică care ar duce la această concluziune, că ceeace exista în societate stă sub legile imuabile ale necesităţii naturale, este superfluă şi periculoasă şi că în locul ei trebue să se pună lozinca „reformei sociale".

Ceeace rămâne necesar ca muncă teoretică, este doar să se stabilească, printr'o cercetare, realităţile, prin mijlocul metodei istorice, ca să se cunoască, care sunt forţele cari produc mizeria şi nedreptăţile şi apoi să se găsească soluţionarea raţională a lor.

Se stabileşte, în acelaş timp, că postulatele de politică economică şi socială, trebuesc îndrumate de principiul etic şi de aceea această direcţiune a şcoalei istorice poartă denumirea de şcoală istorică etică.

Intre seria de personalităţi cari s'au manifestat mai ales în această direcţiune a eticismului, trebuie să numim la început tot pe elveţianul Sismondi, care priveşte în acel timp, realităţile din Anglia, le compară cu realităţile din ţara de ţărani din care el purcedea şi se întreabă: „Ce a făcut această creştere de bogăţie imensă pentru ridicarea bunei stări a populaţiunii? Când Anglia a dat oamenii uitării, în folosul lucrurilor materiale, n'a

sacrificat ca scopul mijloacelor?" Şi el cere reforma socială, pe baza cercetărilor realităţii, prin metoda şcoalei istorice.

Un al doilea reprezentant al direcţiunii etice este B e r n h a r d i. Bernhardi ne interesează de aproape, pentru că lucrarea lui se chiamă: „Versuch einer Kritik der Gründe, die für grosses und kleines Grundeigentum angeführt", (Petersburg 1849), adică încercarea unei critici asupra motivelor care se aduc în favoarea şi contra marei şi micei proprietăţi rurale.

Dela fiziocraţi, toţi economiştii, rând pe rând, s'au pronunţut pentru exploatarea mare în agricultură, în vederea ridicării venitului ei şi creerei prin aceasta a unui isvor de venituri, pentru finanţele statului.

Bernhardi se ridică împotriva punctului de vedere exclusiv al producţiunei, care stă la baza judecăţilor în favoarea marei proprietăţi. Influenţat de K a n t, el schiţează tendinţa naturei omeneşti către o autonomie morală şi culturală şi vede, pe deoparte în societate, condiţiunea de evoluţiune a omenirei dela barbarie la cultură, şi pedealtăparte, în întregul organ etic al societăţii, posibilitatea pentru individ de a-şi valorifica în chip demn tendinţele sale către libertate.

El priveşte, prin urmare, societatea economică ca un organism, în care fiecare parte, deci fiecare individ, este în acelaş timp şi mijlocul, dar este şi scopul.

Ideea călăuzitoare este interesul pentru oameni şi pentru evoluţiunea oamenilor, este punctul de vedere etic, care se opune punctului de vedere material.

El crede că ştiinţa economică trebue să fie etică. Bernhardi influenţează într'un grad foarte mare pe Schmoller.

Schmoller este un realist în metodă, pentrucă se opune metodei abstracţiunei a clasicilor şi reclamă o cercetare a realităţilor, dar este un idealist în aprecierea faptelor, pentrucă el ia criteriile de moralitate superioară şi le pune la temelia aprecierei faptelor.

El scrie un articol despre justiţie şi stabileşte, drept criteriu fundamental pentru judecarea faptelor economice şi postulatelor practice ideia de dreptate.

Aceiaşi orientare etică se urmează de către profesorul H e r k n e r, urmaşul lui Schmoller la universitatea din Berlin.

Aceleiaşi şcoli etice i-a aparţinut al doilea mare economist german, A d o l f W a g n e r. Ca şi Schmoller el socotea că în

orice acţiune omenească, deci şi în acţiunea economică, exista un punct de vedere etic. Wagner se deosebeşte de Schmoller prin faptul că el, din punct de vedere metodologic, era teoretician, el socotea că teoria are chemarea să facă inteligibile fenomenele concrete. El constată că în viaţa economică, nu se pot descoperi legi, ci numai tendinţe, linii pe care se mişcă lucrurile, când evoluţiunea lor nu este încrucişată de alte fapte.

In orice caz, el stabileşte că verificarea acestor tendinţe în evoluţiunea societăţii economice trebue să se facă cu ochii deschişi în spre realitate.

Wagner, el însuşi, a sărbătorit cu prilejul celei de a 70-a aniversare a lui Schmoller, biruinţa şcoalei istorice.

Amândoi, şi Schmoller şi Wagner, au fost apostolii reformei sociale. Ei presupuneau că toate reformele sociale sunt posibile, că nu pot să fie împiedicate de legile naturale economice, bine înţeles cu condiţia ca toate reformele să se întemeieze pe cercetarea realităţilor.

Wagner, prin toate tendinţele, prin toată opera sa, este unul din reprezentanţii s o c i a l i s m u l u i d e c a t e d r ă, denumire ce s'a dat acestei şcoli în batjocură şi care a fost ridicată apoi în renume şi care sintetizează o întreagă direcţiune a şcoalei istorice etice.

Deosebirea între Wagner şi Schmoller este fundamentală, pentrucă Wagner era în foarte multe privinţe socialist.

Schmoller era antisocialist, era pentru construirea unei „regalităţi sociale" care să stea deasupra tuturor partidelor politice şi deasupra tuturor claselor sociale, care cu spiritul imparţial al dreptăţii absolute să organizeze societatea pe baze noui, printr'o întreagă operă de reformă socială.

ŞCOALA AUSTRIACĂ.

Sub denumirea de „Şcoala austriacă" se înţelege acea şcoală care are la baza ei teoria utilităţii finale sau utilităţii marginale.

Unii socot că t e o r i a u t i l i t ă ţ i i m a r g i n a l e, care stă la baza şcoalei austriace, este fermentul nou, care a dat o altă înfăţişare teoriei economice decât cea cristalizată de către şcoala clasică; alţii privesc cu mai mult scepticism rezultatele la care a ajuns ştiinţa economică în urma acestei şcoale.

In orice caz, astăzi, se discută mai puţin valoarea absolută a adevărurilor care au fost stabilite de această nouă direcţie economică şi se discută mai mult câmpul lor de aplicaţiune, contestându-se de către unii că el ar fi fost atât de larg, după cum se credea de către întemeietorii şi partizanii acestei şcoli.

Cine au fost precursorii acestei şcoli?

Teoria este vechi. A fost formulată de către Gossen, în faimoasa sa operă: Gesetze des menslichen Verkehre, apărută în 1853. Aceasta este cea dintâi formulare a teoriei, conştientă de însemnătatea ei.

Dar a trecut o jumătate de secol şi ea nu a fost observată, nu i s'a înţeles valoarea.

După Gossen aceaşi teorie a fost formulată de către Dupuit şi Walras, şi mai târziu de către Jennings şi Macleod. Fundamentarea însă a sistemului, care a creat această nouă şcoală mai târziu, o găsim — este un lucru interesant în desvoltarea ştiinţei — o găsim formulată în acelaş timp de către trei economişti în trei ţări diferite, fără ca unul să ştie de celălalt.

In Austria de către Karl Menger în opera sa: „Principii de economie politică" („Grundsätze der Volkswirtsschaftslehre") apărută în 1871, în Anglia de către W. St. Jevons, în cartea sa: „Teoria economiei politice" apărută în 1871 (Theorie of Political Economy) şi în Elveţia de către Leon Walras „Elemente de economie politică pură (Eléments d'économie politique pure), apărută în 1874. Desvoltarea mai departe a acestei teorii o găsim în operile celebrului economist austriac Böhm Bawerk: „Elemente ale teoriei valorii bunurilor" (Grundzüge der Theorie der wirtschaftlichen Güterwerte), precum şi în opera sa fundamentală: „Capital şi dobânda capitalului" şi în sfârşit, într'o formulare mai definitivă, în operile economistului v. Wieser, „Origina şi legile fundamentale ale valorii bunurilor" (Ursprung und Hauptgesetze des wirtschaftlichen Wertes).

Să vedem care este situaţiunea în care se găseşte ştiinţa economică în diferitele ţări, când apare această direcţiune nouă la orizont şi cum este primită această nouă teorie.

In Franţa domină atunci o direcţiune în economia politică, care era primitoare pentru teoria utilităţii finale, direcţiune economică care este purtată de economişti cu renume ca: Block, Molinari, Yves Guyot, Leroy Beaulieu. Ei toţi primesc principiul, dar nu-l utilizează şi nu-l duc mai departe.

In Germania, situaţiunea este alta. Teoria economică, până atunci, făcuse progrese mai încete şi mai ales era ţinută în loc de către şcoala istorică. Totuşi teoria economică, împboldită de clasicism, ajunsese la anumită culme, în operile lui Hermann şi Thünen. Indată însă ce în Germania apar scrierile lui Rodbertus şi mai ales ale lui Karl Marx, acestea au drept influenţă o renaştere a lui Ricardo în Germania. Se desvoltă socialismul ştiinţific, o şcoală marxistă sub conducerea lui Engels şi Kautscky şi chiar acei cari nu se alipesc acestei şcoli ortodoxe-marxiste, se apropie prin tendinţa lor mai mult de Rodbertus, şi chiar de Ricardo, aşa că teoria utilităţii finale nu găseşte un câmp de desvoltarea înăuntrul ştiinţei economice germane. Se consideră că este, într'adevăr, ceva nou într'însa, dar ceva nou de o valoare foarte îndoelnică şi în orice caz se respinge.

In Anglia teoria apare în formularea lui Jevons. Dar atacurile pe care el le dă împotriva teoriei lui Ricardo au deocamdată efect contrariu acelui aşteptat. Toţi ricardienii se împotrivesc la acceptarea teoriilor formulate de Jevons.

In schimb economiştii italieni, americani, olandezi, primesc imediat noua teorie şi pornesc la lucru în această nouă direcţiune, fructificând-o şi ducând mai departe rezultatele ei.

Spuneam, dela început, că reprezentanţii acestei teorii sunt întruniţi laolaltă sub numele de „şcoala austriacă". Aceasta se datoreşte faptului că, în realitate, această nouă direcţiune a format mai ales o şcoală de economişti austriaci.

La început, noua teorie a fost primită, cum se întâmplă de obiceiu cu inoirile, în majoritatea domeniilor spiritului omenesc, cu tăcere. In urmă, a urmat o a doua perioadă de combatere aprigă, împotriva acestei teorii şi a fost acuzată că nu este decât un efect al liberalismului economic, că are prin urmare o coloratură politică reacţionară, cu toate că între cei care reprezentaseră dela început această teorie, doi erau, în ceeace priveşte gândirea lor politică, oameni de o nuanţă social-politică pronunţată. Al treilea, elveţianul Walras, era socialist pur şi simplu.

Dar după ce o teorie este combătută cu pasiune, se ajunge la un moment dat în care, în faţa constatărilor valorii adevărate, se depun armele. Aşa s'a întâmplat şi cu această nouă teorie.

Discuţiunea asupra exactităţii formulărilor ei a durat multă vreme şi mai întâmpină încă rezistenţă în unele cercuri.

Insă, ceeace se discută astăzi mai mult şi ceeace este cu mult mai însemnat, este: care este valoarea adevărată a acestei teorii? Ce a adus nou această teorie? Cu cât a făcut ea să înainteze ştiinţa economică?

Pentru impulsul mai departe al teoriei, un merit deosebit are economistul englez Alfred Marshall, care a dus întreaga teorie economică în Anglia, pe acest nou drum, ca şi urmaşul acestuia, A. G. Pigou.

După ce figuri strălucite ca acestea s'au orânduit în noua şcoală economică, majoritatea economiştilor au acceptat-o. Astfel astăzi majoritatea danezilor, suedezilor, olandezilor, apoi francezii ca Gide, Landry, şi în sfârşit americanii şi italienii, la cari astăzi această şcoală are o însemnătate covârşitoare, acceptă teoria.

In Germania, teoria a fost răspândită prin opera clasică (şi aşi putea spune, pentru timpul dinainte de războiu, cel mai bun tratat de economie politică care a existat), a lui Phillipovich.

Pe lângă dânsul o serie întreagă de economişti austriaci ca: R. Zuckerkandel, R. Mayer, V. Mataja, E. Sax şi R. Schüller.

In Germania însă, lucru curios, teoria nu a fost niciodată acceptată. Mai degrabă economiştii cei mai de seamă au luat un punct de vedere eclectic, adică au acceptat teoria aceasta nouă în anume domenii, însă pentru rest ei au menţinut vechile concepţii clasice cu nuanţele lor.

Aşa de exemplu celebrul economist A. Wagner a fost în toată opera sa foarte apropiat de concepţiunea lui Rodbertus şi a sociologului Schäfle şi a limitat aplicaţia teoriei utilităţii finale; şi tot aşa şi Lexis în opera sa: „Elemente generale de economie" apărută în 1910 şi K. Diehl.

In concluziune, putem spune că în toată această perioadă a şcoalei austriace se observă în ştiinţa economică o frământare mare, cu tendinţe critice foarte pronunţate, cu rezultate însă modeste pentru progresul real al ştiinţei economice.

Ca să ne dăm seama de aceasta să ne întrebăm în ce schimbă noua teorie imaginea generală a procesului economic, pe care o cunoaştem din teoria clasică?

Observăm că subiectele economice şi rolurile lor nu se deosebesc mult de ale clasicilor. In teoria şcoalei austriace sunt aceleaşi subiecte şi rolurile lor sunt aproape tot aşa înfăţişate. Totuşi sunt unele deosebiri:

In primul rând teoria utilităţii finale pune greutatea principală pe o grupă de probleme asupra căreia clasicii au trecut foarte uşor şi anume: pe bazele formaţiunii valorii şi pe bazele formaţiunii preţului.

Clasicii, în special ricardienii, se mulţumeau să constate influenţa liberei concurenţe şi, ca rezultat al ei, să stabilească anumite legi despre mărimea valorii şi preţului, nu despre formarea valorii şi preţului. Teoria utilităţii finale încearcă mai înainte de toate să cerceteze în amănunt categoriile de împrejurări, care se desprind din faptele economice fundamentale, fără a introduce la început date concrete noui.

Ea pune pe planul întâi explicaţiunea naturei formării preţului şi a tuturor ramurilor de venituri şi prin aceasta a dat o altă orientare decât acea a şcoalei clasice.

Astfel se naşte, prin şcoala austriacă, o ştiinţă economică cu mai puţin material concret decât aceea, cu rezultate practice mai puţine, dar cu fundamentare mai puternică şi mai sigură.

Noul punct de vedere înlesni să se vadă mai clar legătura reciprocă a diferitelor categorii economice şi lipsa de temeinicie a multora din lanţurile cauzale ale clasicilor şi a concepţiunilor lor, totul se reduce la marile fapte economice şi că procesul formării preţului nu este revelant.

Deci, nu este vorba numai de o întregire a teoriei clasice, ci şi de o corectare a imaginei clasicilor despre viaţa economică. Această corectare dovedeşte că unele principii ale clasicilor erau greşite şi altele false, dar trebuie să recunoaştem că nu pune nimic pozitiv în loc.

Mai clar însă decât la clasici, s'a văzut în şcoala austriacă că rezultatele practice, postulatele pozitive de politică economică atârnă de date concrete, care trebue să fie luate dela caz la caz, din materialul de fapte ale locului şi timpului.

Cu alte cuvinte, teoria aceasta îşi dă socoteală că din adevărurile generale teoretice şi abstracte nu se pot trage concluziuni pozitive practice; este nevoie de cunoaşterea situaţiunii de fapt în timp şi spaţiu.

Desigur că această limitare a putut să dea adversarilor argumente că teoria nouă a dus la o sterilitate a teoriei.

A doua deosebire între teoria nouă şi teoria veche este renunţarea la elementul cantităţii de muncă ca regulator şi criteriu al valorii şi punerea la baza valorii a elementului „utilitate".

In teoria lui Ricardo, reluată mai departe de Marx, la baza valorii era socotit ca element fundamental cantitatea de muncă. Schimbul nu era altceva decât echivalenţa între două cantităţi de muncă identice şi nu se admiteau decât variaţiunile provocate de deosebirile între cerere şi ofertă.

Noua teorie pune la baza valorii un alt element şi anume elementul „utilitate". Valoarea de utilitate este considerată şi în teoria utilităţii finale, ca un fapt dovedit şi anume ca un fapt psihic individual.

Această teorie se cuprindea aşadar în aşa numita l e g e a s a t u r a ţ i u n e i t r e b u i n ţ e l o r, după care există un punct în care individul socoate că o anumită trebuinţă este saturată, este deplin satisfăcută. Punctul de plecare al teoriei utilităţii finale, este tocmai această lege a saturaţiunei trebuinţelor.

D a r î m p o t r i v a a c e s t u i p u n c t d e p l e c a r e p s i h i c s'a u r i d i c a t d o u ă o b i e c ţ i u n i. In primul rând este obiecţiunea generală ridicată contra individualismului şi atomismului.

Se spune că se face o confuziune între individualismul politic şi între faptul simplu al considerării ca punct de plecare pentru cercetarea economică a individului aşa cum este el, cu psihologia sa.

Unii reprezentanţi ai teoriei utilităţii finale au ignorat această obiecţiune, unii au combătut-o, alţii au ţinut socoteală de ea.

Aceştia, accentuând momentul social, au creat o noţiune nouă, noţiunea valorii de utilitate socială, relevând că în afară de valorificările individuale pornite dela utilităţile individului, există şi valorificările grupului social, faţă de anumite utilităţi ale indivizilor.

Astfel de ex. austriacul v. Wieser şi americanul Clark, au ajuns la această formulare.

O variantă a acestei obiecţiuni împotriva punctului de plecare psihic este cea ridicată de marxişti. Marxiştii spun: teoria utilităţii finale nu este altceva decât descrierea modului de gândire al întreprinzătorului, care închide ochii asupra condiţiunilor obiective şi asupra rezultatelor procesului economic.

Chiar dacă se admite această obiecţiune (şi anume se poate admite că acesta este punctul de vedere al întreprinzătorului), dar întreprinzătorul este unul din factorii vieţii economice şi ca urmare, în judecarea faptelor economice, trebuie să se pornească şi dela acest punct de vedere.

A d o u a o b i e c ţ i u n e este punerea punctului de vedere individualist al teoriei utilităţii finale, în legătură cu hedonismul filozofic şi psihologic.

Inăuntrul teoriei utilităţii finale, şcoala austriacă a pus exclusiv m o m e n t u l v a l o r i i d e u t i l i t a t e ca bază a explicaţiunii fenomenelor economice.

Insă chiar Jevons, al doilea formulator al aceleiaşi teorii, a pus alături de acest moment al utilităţii şi momentul suferinţei muncii, momentul suferinţei pe care o cauzează munca în sine, moment pe care el l-a numit cu expresiunea de „Disutility", (opus utilităţii) în legătură cu concepţiunea sa generală despre economie, ca fiind „calcularea plăcerii şi suferinţei". Nu este vorba prin urmare să se considere o singură pârghie, ci două pârghii, la baza teoriei valorii. Una este u t i l i t a t e a, cea de a doua este d i s u t i l i t a t e a potrivit cu concepţiunea generală a lui Jevons despre economie, cu calculul pe care individul l-ar face între plăcere şi suferinţă. Jevons este un utilitarist.

Dar alţii au mai adăugat un al t r e i l e a m o m e n t şi anume, m o m e n t u l a ş t e p t ă r i i. Cu alte cuvinte, s'a spus că la baza valorii mai este şi momentul acesta al aşteptării, care corespunde cu altul, reprezentat de unii autori ai şcoalei clasice, cu momentul abstinenţei. Abstinenţa individului în faţa anumitor necesităţi este producătoare de valoare în viitor.

Individul care se restrânge dela o anumită consumaţiune, care poate să-i producă o plăcere momentană, îşi plasează cantitatea de bunuri economisite şi, într'un fel sau altul, înlesneşte crearea de valori.

Dar toate aceste teorii, deşi prezintă nuanţe una dela alta, au exact acelaş fond.

In rezumat putem să spunem însă despre teoria utilităţii finale, că împrejurarea cea mai importantă pe care o descoperă este dovada că, cu toată aparenţa contrarie, faptul necesităţii şi

al utilităţii bunurilor stăpâneşte toate fenomenele izolate ale vieţii economice.

Dar pentru ca să poată ajunge aici, a fost nevoie ca aceşti teoreticieni să trateze în primul loc o veche antinomie de valoare, antagonismul dintre utilitate şi valoare.

Pentru aceasta a fost destul să stabilească deosebirile dintre categoriile necesităţilor şi impulsul necesităţilor, dintre valoarea totală a unui depozit de bunuri şi valorile cantităţilor parţiale, care formează d e p o z i t u l u n u i s u b i e c t e c o n o m i c, ca să se ajungă la constatarea însemnătăţii noţiunei de utilitate finală, noţiune pe care o putem diseca pe scurt în modul următor:

Fiecare individ are o scară de necesităţi şi potrivit cu cantitatea de bunuri pe care o are, el poate să-şi împlinească acele necesităţi, în totalitate sau în parte. Măsurat de felul lui de întrebuinţare, de gradul de urgenţă al necesităţilor sale, potrivit cu scara acestor necesităţi, ultima cantitate din unul şi acelaş bun care serveşte pentru ultima necesitate de pe scara necesităţilor se chiamă utilitate finală sau utilitate marginală. Intrebuinţarea acelui bun, pentru acea necesitate dă exact valoarea pe care acel bun o are pentru el şi care se chiamă utilitate finală.

Această noţiune a fost bogată în urmări. Ea a înlesnit o fundamentare nouă a teoriei preţului şi anume cercetarea formaţiunei preţurilor şi apoi cercetarea formaţiunii valorii, problemă necunoscută la clasici.

Această teorie a înlesnit ca să se aplice principiul valorei de utilitate, celor două laturi ale problemei preţului. Problema preţului are latura ofertei şi latura cererii, condiţiunile care determină preţul, stau în legătură cu valoarea de utilitate, pentrucă cel care cere un obiect, nu poate oferi pentru el mai mult decât acel obiect preţuieşte pentru necesităţile lui, adică nu mai mult decât valoarea de utilitate pentru el, — când se analiza cea de a doua lature a problemei preţului, latura ofertei, atunci se recurgea la o altă noţiune, la noţiunea preţului de cost, preţul de cost care era determinat de alte împrejurări.

Teoria utilităţii finale a izbutit ca să descopere că, dedesubtul calculaţiunilor industriaşului sau comerciantului care oferă marfa se găseşte de fapt aceeaşi valoare de utilitate, deci

preţul de cost nu este decât oglindirea calculaţiunilor pe care şi le face acela care are necesitatea de bunul oferit.

Pe această bază s'a clădit o t e o r i e a p r e ţ u l u i, care lipsea din sistemul clasicilor. Această teorie a fost continuată de către Böhm Bawerk şi Walras.

Ea mijloceşte o concepţiune generală despre procesul economic, faţă de care teoria clasică nu are decât însemnătatea de a fi relevat unilateral anumite cazuri speciale. Pentru prima oară în teoria nouă s'a reprezentat angrenarea indivizilor şi funcţiunilor, în organismul economiei naţionale, cu o claritate principială şi pe baza unui singur principiu. Este drept, această teorie este mai puţin concretă decât teoria clasicilor şi numai adunare de fapte, mai ales pe baza statisticei poate să-i dea exactitatea datelor necesare, pentru a se realiza mai mult decât înţelegerea generală a naturii procesului economic. Pe baza aceleiaşi teorii s'a clădit apoi întreaga teorie a valorii şi tot pe dânsa s'a făcut cercetarea problemei dobânzii şi ea a dus la anumite rezultate noui.

LUPTA PENTRU METODĂ.

Există o luptă pentru metodă în ştiinţa economică, în două direcţiuni: într'o direcţiune propriu zisă metodologică şi anume lupta între metoda istorică şi între metoda clasică şi într'o a doua direcţiune: dacă există în ştiinţă posibilitatea judecăţilor de valoare, cu alte cuvinte dacă ştiinţa trebuie să-şi limitize câmpul ei de activitate la a constata ceeace este, sau dacă ea poate să judece ceeace este şi să se ocupe de ceeace ar trebui să fie.

Este cu alte cuvinte problema, dacă politica economică poate să fie considerată ca una din ramurile ştiinţei economice, sau dacă ea trebuie să fie scoasă din câmpul ei.

Vom lămuri cea dintâi direcţiune a luptei de metodă.

Această luptă de metodă, care este foarte caracteristică, se întâlneşte aproape exclusiv numai în ştiinţa economică germană. Aceasta este un reflex al atmosferei din întreaga mişcare ştiinţifică din Germania.

Lupta se dă între două metode, care sunt reflexul oamenilor cu un „habitus spiritual" deosebit. Ea este în acelaş timp

oglindirea unei lupte pentru un loc sub soare şi pentru dominaţiunea care se dă şi în ştiinţă şi în artă şi în literatură, după cum se dă şi în toate celelalte domenii mai materiale ale vieţii.

Este, prin urmare, în această luptă ceva pozitiv; este însă şi mult adaos superfluu care este explicabil, dacă ţinem seamă de psihologia omenească.

Lupta aceasta de metodă se poate împărţi în trei faze:

1. La început e dusă de şcoala istorică printr'un atac contra tezelor politice şi social-politice ale şcoalei clasice.

Este, prin urmare, în rezumat, lupta împotriva a ceeace se chiamă manchesterianismul, împotriva individualismului şi raţionalismului.

Odată cu aceasta este respinsă şi teoria clasică, privită ca scolastică, speculativă şi naturalistă.

In această luptă apare din prima fază, ca ceva secundar, dacă în ştiinţa economică se poate ajunge la formulare de legi ştiinţifice sau nu.

2. In faza a doua, această luptă pentru metodă ajunge pe un teren nisipos şi deaceea nu dă nici un rezultat. Lupta se rezumă aproape la cearta dintre cele două metode, metoda deducţiunii şi metoda inducţiunii, iar rezultatul este un compromis.

In ştiinţa economică este nevoie şi de metoda deductivă şi de metoda inductivă. Toată cheltuiala de energie care s'a întrebuinţat, a fost prin urmare, de prisos.

La baza acestei discuţiuni asupra inducţiei şi deducţiei, am putea spune că nici nu era un antagonism logic, ci întrebarea dacă ştiinţa trebuie să se mărginească numai la adunarea faptelor, sau numai la analiza şi explicaţia lor.

Insfârşit în faza a treia, şi cea mai recentă a acestei lupte pentru metodă, observăm o influenţă a progreselor teoriei cunoştinţei, precum şi a discuţiunilor de metodă de specialitate, care se duc în ultima vreme în ştiinţa istorică şi această influenţă aduce noui complicaţiuni în această problemă de metodă, întrucât toate diferenţele care se fac în metodologia istorică, nu au deaface direct cu metoda de lucru a ştiinţei economice. Totuşi această explicaţiune, serveşte mai mult la o clarificare a concepţiunilor.

Voiu semnala, numai în treacăt, că punctul de plecare al progresului este dat de apariţiunea lucrărilor filosofului german

H. R i c k e r t şi în special a lucrării sale „Kulturwissenchaft und Naturwissenschaft" (Ed. V. 1921).

In centrul acestor discuţiuni de metodă este cartea lui K a r l M e n g e r, „C e r c e t ă r i a s u p r a m e t o d e i ş t i i n ţ e l o r s o c i a l e î n g e n e r e ş i a e c o n o m i c i p o l i t i c e î n s p e c i a l". (Untersuchung über die Methode der Sozialwissenschaften und der politischen Economie insbesonderen).

Opera aceasta, apărută în 1883, este o carte clasică din cele care rămân, care alcătuesc un punct de plecare, un drum nou în ştiinţă.

In fond această carte este o apărare curagioasă împotriva tuturor neînţelegerilor şcoalei istorice.

Istoricii ajunseseră să socotească că teoria economică nu se bazează pe observaţiuni de fapte şi că ea s'ar rezema numai pe anumite premize de valoarea îndoelnică şi, că în fond ar fi neştiinţifică, menită să fie înlăturată prin cercetări de fapte.

Aceasta era însă foarte greşit, pentru că nu poate să existe nici o teorie care să nu aibe nici un reazim în lumea faptelor, după cum nici cercetarea faptelor nu poate să se facă fără să fie luminată de anumite cunoştinţe generale teoretice.

Istoria nu poate să se mărginească numai la adunarea faptelor. Faptele trebue să fie clasificate.

Clasificarea nu se poate face decât după anumite criterii. Aceste criterii nu pot să fie altceva decât nişte cunoştinţe cu caracter general, care singure pot să îndrumeze şi cercetarea istorică.

Karl Menger are marele merit de a fi produs, în acest domeniu, cea mai deplină claritate. In primul rând el a arătat că există două p o s i b i l i t ă ţ i d e c u n o ş t i n ţ ă: pedeoparte este c u n o ş t i n ţ a i n d i v i d u a l u l u i bine înţeles întotdeauna inclusiv a generalului; de pildă cunoştinţa unui oraş, a unui popor, a unei rase, a unei epoci de cultură, cuprinde în sine şi generalul, tipul oraş, tipul popor, tipul Stat, tipul epocă de cultură, însă totdeauna cunoştinţa aceasta a individualului, este o cunoştinţă a faptului trecător, a întâmplării care apare numai odată şi acest fel de a ajunge la cunoştinţă este metoda istorică.

Dar pe lângă aceasta, există un al doilea mod de cunoştinţă şi anume este cunoştinţa a ceeace este tipic, a ceeace este general, a ceeace este totdeauna acelaş. De pildă este cunoştinţa speciei în raport cu o plantă sau cu un animal.

Aceasta este a doua direcţiune, al doilea mod al cunoştinţei, este metoda cunoştinţei teoretice.

Acesta de fapt este antagonismul de neînlăturat între cunoştinţa istorică şi între cunoştinţa teoretică. Din cunoştinţa istorică a faptului care nu se repetă, nu se poate trage niciodată cunoştinţa generală. Cunoştinţa istorică este numai întâmplarea şi nimic mai mult.

Şi, în sfârşit, mai există şi o a treia posibilitate de cunoştinţă şi anume aceea care este în ştiinţele practice în general, dar despre aceasta Menger nu aminteşte decât în treacăt.

Menger recunoaşte metoda istorică, dar faţă de cunoştinţa împrejurărilor de fapte întâmplătoare, care se pot dobândi pe cale istorică, teoria este aceea care dă înţelegere, întrucât ea face cu putinţă înţelegerea individualului, ca un caz îndărătul căruia se află ceva general şi acest ceva general este legea ştiinţifică sau regularitatea.

Acest ceva general este ceea ce dă tocmai valoarea de ştiinţă a cunoştinţei, pentru că acest ceva general este ceva care se repetă mereu.

Pentru această metodă teoretică, Menger a stabilit două posibilităţi. Poate să fie o procedură empirică realistă, cum este de pildă procedura din botanică şi zoologie, unde diferitele specii sunt descrise, aşa cum se găsesc ele, dar poate să fie şi o procedură matematică şi fizică, unde este mai mult vorba de deducţiune, dar este vorba şi de inducţiune, de o extragere, adică a ceea ce este general, din mai multe cazuri individuale.

In acest din urmă caz, este important să nu se verifice teoria prin cazurile individuale, care se găsesc în realitate, ci mai degrabă realitatea trebuie să fie aşa înţeleasă, că ea cuprinde toate cazurile individuale.

Dar, pentru a putea înţelege realitatea, trebue să separăm diferitele categorii ale realităţii, să le cercetăm pe fiecare separat, izolându-le pe fiecare, unele de altele, pentru a ajunge la rezultate pozitive.

Aşa se procedează exact, aşa se procedează ştiinţific. Se izolează fenomenele cum se face în fizică, sau se face abstracţiune de anumite momente, cum se face în matematică, pentrucă realitatea este complexă, pentrucă realitatea este ceeace ne închipuim că o totalitate a tuturor elementelor.

Fiecare ştiinţă, zice Menger, are rolul să cerceteze numai câte un singur factor din realitate şi pentru a înţelege întreaga realitate, trebue să se cunoască toate ştiinţele.

Aşa este în viaţa economică. Regularităţile vieţii economice, trebuesc cercetate izolat, fără să se ţină seama dacă în realitate se petrec cazuri tocmai aşa.

Desigur că în realitate nu se petrec lucrurile tocmai aşa, pentrucă teoria a izolat fapte importante din viaţa economică, de tot ce este superfluu, pentru a le înţelege pe acestea, pentru a constata cum joacă ele în înlănţuirea lor cauzală, pentru a stabili prin urmare, legile economice.

Acesta este, după Menger, obiectul teoriei economice.

Polemica cea mai de seamă a fost aceea dintre Menger şi Schmoller.

Menger a relevat neînţelegerea şcoalei istorice, în tot ceeace priveşte teoria economică. El a arătat că există în ştiinţa economică, ca şi în orice altă ştiinţă, posibilitatea de a se stabili legi. El a combătut astfel acea tendinţă a şcoalei istorice după care în ştiinţa economică, cel mult dacă s'ar ajunge la stabilirea unor regularităţi istorice sau statice, prin urmare cel mult dacă s'ar putea stabili aşa numitele legi empirice. El a arătat că în ştiinţa economică, ca în orice altă ştiinţă, este posibilă stabilirea de legi economice şi prin aceasta a făcut ca ştiinţa economică să fie îndrumată din nou pe calea teoriei, teorie care era prigonită în timpul şcoalei istorice. Schmoller a răspuns în două rânduri.

A răspuns în lucrarea sa: „Asupra metodologiei ştiinţelor de stat şi sociale". („Zur Metodologie der Staats- und Sozialwissenschaften") şi mai târziu, într'un articol al său, despre metodă în „Dicţionarul de economie politică" (Handwörterbuch der Staatswissenschaften).

Pentru a înţelege care este procesul cunoştinţei ştiinţifice în general, este foarte interesant să urmărim răspunsul acesta, pentru a vedea cum chiar în polemicele ştiinţifice cele mai aprinse, câte odată, când există spirit de obiectivitate ştiinţifică, se ajunge la rezultate cu totul neaşteptate.

Schmoller a răspuns pe un ton polemic. Dacă considerăm însă răspunsul său, vedem că el nu a respins pur şi simplu afirmările lui Menger. El a constata că există o analogie principială a necesităţii cauzale în ştiinţa socială şi

în ştiinţele naturale, şi a accentuat că explicaţia cauzală şi în formă de lege a fenomenelor sociale este ţelul activităţii ştiinţificice şi în ştiinţa socială.

El a afirmat chiar că orice ştiinţă, când ajunge să fie desăvârşită, este deductivă.

O ştiinţă nu ajunge niciodată la desăvârşirea ei decât atunci când izbuteşte să explice fenomenele prin principii teoretice. Aci este recunoaşterea posibilităţii principiale a unei asemenea situaţiuni şi în ştiinţa economică, Schmoller a renunţat deci complet la acea credinţă specific istorică, despre „incalculabil" şi „iraţional" aplicat fenomenelor sociale.

Se renunţă, prin urmare la ceeace formează nuanţa specifică a şcoalei istorice, la considerarea faptelor economice şi sociale ca fapte care nu pot să fie privite într'o înlănţuire cauzală reciprocă, care nu pot să ducă nici într'un caz, prin urmare, la formularea de legi ştiinţifice.

Mai târziu, Schmoller, în articolul din Dicţionarul de economie politică despre metodă, accentuiază şi mai mult chemarea cauzală teoretică a ştiinţelor sociale.

Aceasta concordă perfect cu părerea, că teoria socială are nevoie, în foarte mare parte, de fundamentarea istorică.

Dacă cineva stabileşte posibilitatea formulării unor legi economice, dacă stabileşte necesitatea teoriei economice, dacă admite analogia între cauzalităţile din ştiinţa socială şi ştiinţa pozitivă, nu neagă prin aceasta necesitatea fundamentării istorice a ştiinţelor economice.

Dimpotrivă această necesitate este vădită şi în desvoltarea mai departe a ştiinţei economice, aceasta s'a accentuat din ce în ce mai mult.

In primul rând însă, rezultatul acestei lupte pentru metodă a fost că, chiar în Germania, a încetat cu desăvârşire domnia absolută a şcoalei istorice.

Adolf Wagner a descoperit la început formula mântuitoare. El a spus că metoda trebue să fie aleasă în concordanţă cu obiectul cercetării şi, mai mult decât atât, el a admis că metoda este strâns legată şi cu firea şi cu aplicarea naturală a cercetătorilor ştiinţifici.

Sunt cercetători cari au mai multă aplicaţiune către sinteză; alţii către analiza teoretică a fenomenelor sociale. Evident aceşti

cercetători vor reuşi, dacă îşi vor aplica cercetările lor asupra acelor fenomene sociale în care metoda istorică este cea potrivită; după cum şi cercetătorii teoretici sintetici vor izbuti dacă îşi vor îndrepta cercetările lor asupra acelor fenomene sociale, în care metoda teoretică este cea potrivită. In orice caz, ambele metode sunt, după Wagner necesare.

Metoda istorică, cercetează temelia faptelor, metoda teoreretică înlesneşte explicaţiunea lor.

Mai târziu, alţi cercetători, dintre cei care s'au alipit direcţiunii teoretice, au recunoscut pe lângă teoria economică, necesitatea istoriei economiei naţionale a fiecărei ţări, mai ales când s'a trecut la cercetarea celei de a doua chestiuni, la chestiunea soluţiunilor practice.

Atunci s'a constat că, pentru a se putea formula soluţiuni practice economice, este nevoie, în afară de cunoaşterea istorică a vieţii economice a poporului înlăuntrul căreia se fac asemenea propuneri, şi de teoria economică.

Economistul Bücher a precizat şi el că sunt domenii în care se poate lucra în chip istoric, dar sunt altele unde este nevoie de teorie, sunt fenoemne complexe ale vieţii economice moderne, spre pildă fenomenul monedei, fenomenele legate de viaţa burselor, cartelurí, etc., fenomene care nu pot să fie înţelese, dacă nu se presupune că indivizii ştiu precis ce atitudine să aibă în folosul lor economic.

Sunt fenomene legate de capitalismul modern, a căror explicare poate să fie dată, numai atunci când cercetătorii se aşează din punctul de vedere al lui „homo economicus", care este produsul capitalismului modern şi prin dânsul se pot înţelege toate fenomenele vieţii capitalismului modern.

Dar cercetarea istorică poate să se facă şi ea în două chipuri:

Poate să se facă prin metoda istorică a descrierii faptelor sau prin metoda statistică. Dar poate să se facă, şi trebue să se facă, prin metoda care a fost propusă de către Max Weber, unul dintre cei mai mari reprezentanţi ai sociologiei moderne, prin aşa numitele „tipuri".

Ce sunt aceste tipuri ideale care înlesnesc cunoştinţa vieţii economice a popoarelor?

Tipul ideal este o construcţiune abstractă, care este rezultatul accentuării a ceeace este absolut caracteristic şi a lăsării la o parte a tot ce este accesoriu.

In realitate se găsesc într'un anumit fenomen, lucruri vagi, lucruri voalate, lucruri reliefate.

Tipul are tocmai rostul ca să scoată în evidenţă ceeace este caracteristic, ceeace este tipic, ceeace este general şi să lase la o parte tot ceeace este superfluu.

Astfel se creiază construcţiuni abstracte, de pildă construcţiunea „oraş".

Ce este oraşul, ce este satul? Ce este economia naţională? Ce este capitalismul? Ce est meseria? Ce este fabrica?

O serie întreagă de alte tipuri de acest fel, care sunt construite prin observarea atentă a realităţii, care nu sunt însă fotografii ale realităţii, care sunt mai mult decât realitatea şi mai puţin decât realitatea, înlesnesc cercetarea evoluţiunii economice a popoarelor, şi au de scop ca prin ajutorul istoriei să constate, când şi în ce măsură a existat în realitate un anume tip.

Luăm, de pildă, capitalismul. Capitalismul este, am putea spune, în general, o lume în care toată viaţa are o orientare exclusiv către plasarea şi valorificarea capitalului.

O astfel de lume, întâi şi întâi, nu a existat întotdeauna. In al doilea rând nu există aidoma, în realitate, o asemenea lume în care toate acţiunile să fie limitate la valorificarea şi plasarea capitalului.

Capitalismul face abstracţiune de ţărănime, de meseriaşi, salariaţi, etc., care nu sunt călăuziţi în acţiunea lor exclusiv de plasarea şi valorificarea capitalului.

Totuşi, sunt societăţi şi anumite momente istorice, în care tipul de capitalism este aşa de dominant, în cât toate celelalte fenomene sunt secundare şi atunci despre acea societate se spune că este o societate capitalistă.

Despre acea epocă se spune că este o epocă capitalistă.

Iată prin urmare, cum au ajuns la concluzia că, în ştiinţa economică, stau alături teoria economică şi istoria economică şi că teoria economică se poate şi ea subdivide în teoria abstractă sau pură şi în teoria istorică.

Teoria abstractă sau pură, este în principal analoagă cu întreaga şcoală clasică, iar teoria istorică, se clădeşte pe baza tipurilor, după metoda lui Max Weber.

Mai este, istoria economică, care desgroapă toate faptele din trecutul vieţii economice a popoarelor, care pune aceste fapte la îndemâna oamenilor de ştiinţă, care înlesneşte şi fundamentează întreaga ştiinţă economică.

In ultima fază a discuţiunei, s'a trecut şi la cercetarea teoriei cunoştinţei istorice, constatându-se, în ideile cu care lucrează istoricii, anume cunoştinţe, anume principii, anume probleme sociologice. Nu intră însă în cadrul strict al problemelor noastre să ne ocupăm de această laturo.

Nouă ne mai rămâne să desluşim o singură problemă extrem de importantă, o problemă, a cărei desluşire este, aşi putea zice, călăuza pentru orientarea adevărat ştiinţifică, a ştiinţei economice, este problema judecăţilor de valoare, din ştiinţa socială.

PROBLEMA JUDECĂŢILOR DE VALOARE.

A rămas să vorbim despre problema care se poate intitula ştiinţa şi politica economică sau lupta împotriva judecăţilor de valoare din ştiinţa economică.

Această luptă începe la 1904 prin studiul marelui sociolog Max Weber: „Die Objectivität sozialwirtschaftlicher und sozialpolitischer Erkentnis" („Obiectivitatea cunoştinţei economice sociale şi politice sociale"), apărută în 1904, în Sombart-Arhiv.

Fondul problemei care şi-o pune Max Weber este: putem judeca lucrurile, putem să luăm atitudine, faţă de diferitele chestiuni şi putem noi să dăm sfaturi, să dăm păreri, să ajungem la soluţiuni în unele chestiuni? Păreri putem avea şi putem lua atitudine, putem chiar da soluţiuni.

Intrebarea este însă, dacă avem îndreptăţire să vorbim în asemenea lucruri, în numele ştiinţei?

Care este, în acest caz, unitatea de măsură cu care judecăm diferitele stări şi împrejurări?

Şcoala istorică a judecat realitatea socială în toate felurile; a judecat-o subiectiv, a judecat-o personal, a judecat-o suprasubiectiv, punând la temelia judecăţilor un concept religios sau cultural.

Max Weber întreabă dacă asemenea judecăţi de valoare pot să fie socotite ca cunoştinţe generale acceptate, care au o valoare obiectivă absolută.

El aminteşte că ştiinţa economică, istorică, a plecat dela puncte de vedere practice. Ceeace interesa, era tocmai să se producă judecăţi de valoare, asupra anumitor măsuri de politică economică a Statului. Acesta era scopul cel mai apropiat şi, la început, singurul. Ştiinţa economică era tehnică, prin urmare, cam în înţelesul în care sunt şi disciplinele clasice ale ştiinţei medicinei.

Această situaţiune s'a schimbat în ştiinţa economică, însă nu s'a produs şi o separaţiune principială, aşa cum s'a produs în ştiinţele medicale, între ceeace este şi între ceeace trebuie să fie, între ştiinţa propriu zisă şi între tehnică. Weber este împotriva acestei separaţiuni, în ştiinţa economică, între domeniul de cunoştinţe a ceeace trebuie să fie şi între ceeace este, din mai multe cauze.

In primul rând a existat părerea că fenomenele economice sunt stăpânite de anumite legi naturale, că aceste legi naturale sunt egal de neschimbătoare şi, ca urmare, dacă există asemenea legi, se poate să se determine sau trebue să fie îndrumată politica economică, deoarece ceeace trebue să fie, se leagă cu ceeace este imanent.

In al doilea rând, s'a afirmat că fenomenele economice sunt stăpânite de un anumit principiu de evoluţiune unilaterală şi s'a spus că dacă evoluţiunea lucrurilor este stăpânită de un anumit principiu, dacă ea nu poate să meargă decât pe o anumită cale, atunci ea este în devenire şi ca urmare se poate prevedea linia în care urmează să se producă desvoltarea lucrurilor şi în acea linie trebuie să acţioneze politica economică.

Indată ce s'a trezit simţul istoric şi a câştigat teren, s'a făcut o combinaţiune între evoluţionismul etic şi relativismul istoric, care a încercat să desbrace normele etice de caracterul lor formal, prin introducerea tuturor valorilor culturale în domeniul eticei, pentru a lărgi şi preciza sfera noţiunei etice şi a ridica astfel ştiinţa economiei naţionale la demnitatea unei „ştiinţe etice" pe bază empirică.

Prevăzând toate idealurile culturale posibile, cu stampila „moralului", rezultatul este că se volatilizează demnitatea specifică a imperativelor etice, fără să se câştige prin aceasta ceva

pentru obiectivitatea „punerii în valoare a acelor idealuri".

Weber a respins aceasta, afirmând că „nu poate să fie niciodată chemarea unei ştiinţe de experienţă să descopere norme şi idealuri obligatorii, pentru a deduce din ele precepte pentru practică".

Tot atât de departe este Weber „de credinţa într'o ştiinţă etică, ştiinţă care ar avea să producă din materia sa idealuri sau să producă norme concrete, prin aplicarea de imperative etice generale asupra materiei ei".

Prin urmare, se dărâmă întregul fundament etic al şcoalei istorice şi se clarifică deosebirea între domeniul cunoştinţei, care aparţine ştiinţei şi între domeniul idealului, care priveşte valorile etice, se precizează că ele nu pot să fie considerate ca valori absolute, de natură să statornicească norme şi să lege pe toţi oamenii deopotrivă în activitatea lor. Atunci se poate face ştiinţa în afară de preocuparea propriu zisă a conştiinţei şi fără să încalce asupra altor domenii?

Ştiinţa, după Weber, poate să exercite o critică logică şi o critică tehnică.

Ţelul nu îl poate stabili ştiinţa, dar mijloacele tehnice pentru realizarea ţelului acesta pot să fie stabilite de ştiinţă, întrucât noi, înlăuntrul stadiului temporar al ştiinţei economice, putem să statornicim valabil, care sunt mijloacele cele mai potrivite pentru a ajunge la un anumit ţel.

Putem, prin urmare, să dovedim cu armele ştiinţei dacă un anumit ţel poate să fie realizat sau nu la un anume moment, după cum putem să dovedim dacă cu mijloacele date se poate realiza un anumit ţel.

Acesta este un lucru de mare preţ. Ţelurile pot să fie aşezate înainte, potrivit cu concepţiunile asupra societăţii, pe care oamenii de voinţă le pot împărtăşi. Oamenii de ştiinţă pot să determine dacă cu mijloacele date într'un anumit moment istoric, acel ţel poate să fie realizat sau nu.

Să vă dau o pildă: în lumea socialistă se vorbeşte în numele ştiinţei, de realizarea socializării bunurilor. Nu se poate cu armele ştiinţei să se dărâme sau să se apere acest ideal al socializării bunurilor.

Dar omul de ştiinţă poate să facă mai mult decât atât. El poate să cerceteze, în realizarea acestui ţel al socializării, ceea ce costă realizarea, adică să cântărească urmările nevoite şi neaş-

ţeptate ale punerii în mişcare a mijloacelor pentru socializare, faţă de urmările voite, ca să vadă cât costă străduinţa pentru socializare la un moment dat.

Dar atât poate să facă. El nu poate să cântărească urmările voite cu urmările nevoite, care se întâmplă, şi să dea verdictul că socializarea e bună sau rea, sau că este un ţel care trebue dorit sau care nu trebuie dorit.

Dar omul de ştiinţă, îndată ce a pus la îndemâna omului de voinţă, omului politic, aceste date, a făcut tot ce trebuie şi tot ce a putut să facă.

Iar omul de voinţă, omul politic sau cetăţeanul obişnuit, acesta este cel care este îndreptăţit să cântărească urmările nevoite, să aprecieze cât costă realizarea unui ţel oarecare şi să hotărască dacă este un ţel care, cu sacrificiile cerute, trebue sau nu să fie realizat.

Meritul lui Max Weber este de a fi precizat toate aceste lucruri, de a fi arătat că omul de ştiinţă nu poate să meargă mai departe, că idealurile ies prin urmare din domeniul propriu zis al activităţii omului de ştiinţă, că idealurile nu pot să fie dovedite, că idealurile se primesc aşa cum se primesc religiile în general, că ele îşi au valoarea lor în călăuzirea omenirei şi că nu este treaba omului de ştiinţă, nici să încerce să le respingă, să le propovăduiască dela forul natural al catedrei.

La temelia acestei teorii a lui Max Weber, stă însă ceva mai adânc, stă o concepţiune filosofică cu mult mai adâncă şi pe care el a concetizat-o în chip clasic în lucrarea sa „Ştiinţa ca profesiune".

Max Weber admite că discuţiunea asupra judecăţilor de valoare trebue să fie făcută între oameni de ştiinţă mai presus de orice. Dar aceste discuţiuni nu au decât un singur rol, să limpezească diferenţele de concepţiuni asupra vieţii şi cel mult ele pot să discute mijloacele, tehnica realizării unor anumite scopuri, dar nici într'un caz asemenea discuţie nu poate să ducă la atitudini, care să fie ştampilate că au fost luate în numele ştiinţei. In numele ştiinţei, nu se poate propaga absolut nimic. In numele ştiinţei, nu se poate aproba, nici combate, socialismul sau politica socială.

Ştiinţa nu poate să arate decât dacă unul sau altul dintre aceste idealuri, într'unul sau altul din momentele istorice, într'una sau alta din ţările de care este vorba, cu mijloacele date, poate sau nu să fie realizat.

Ştiinţa poate să pună la îndemâna oamenilor de voinţă, materialul, pentru ca ei să hotărască, pe răspunderea lor, asupra valabilităţii unei sau altei acţiuni.

Postulatul fundamental al lui Max Weber era: „renunţarea definitivă la judecăţile de valoare, în numele ştiinţei".

Aceasta înseamnă să se renunţe la o ştiinţă aşa cum a fost exercitată de către fiziocraţi, de către clasici, trecând peste criticii clasicilor şi peste toate şcolile pe care le-a provocat reacţiunea împotriva lor şi până la socialiştii de catedră.

Aci nu este numai o chestiune de metodă, ci este o chestiune cu mult mai adâncă, care priveşte ţelul urmărit de cunoştinţa în ştiinţa economică.

Indată ce se propagă gonirea din ştiinţă a tuturor judecăţilor de valoare, aceasta înseamnă că tot câmpul de activitate al ştiinţei economice, este restrâns la istoria economică şi la teoria economică, pentrucă în aceste domenii nu intră, nu au ce căuta, judecăţile de valoare.

Ceeace a făcut Max Weber, este o critică a cunoştinţei şi ştiinţei economice, ca ştiinţă practică.

Politica economică, cu toate ramurile ei (politica agrară, politica industrială, politica socială, etc.) este pusă la îndoială prin această concepţiune. Şi nu este un lucru de nimic, pentrucă prin aceasta este pus la îndoială punctul de plecare al ştiinţei economice.

Chestiunea trebue să ne preocupe mai departe.

Trebue să cercetăm prin urmare, dacă chiar în cadrul fixat prin această critică a cunoştinţei formulată de Weber, nu este cu putinţă a se încadra înlăuntrul ştiinţei economice şi o politică economică.

Pe lângă Max Weber s'a ridicat, dintr'alt punct de vedere, dat tot împotriva vechei direcţiuni a politicizării în ştiinţa economică, şi un alt economist german, Ludwig Pohle, care a făcut mai mult însă critica împotriva socialismului de catedră, ce stăpânea întreaga atmosferă în ştiinţa economică germană dela sfârşitul veacului trecut şi dela începutul veacului nostru.

El s'a ridicat prin urmare, nu numai principial (şi aceasta este şi slăbiciunea criticei sale), împotriva introducerii judecăţilor de valoare în ştiinţa economică, ci împotriva acelei direcţiuni care este denumită socialism de catedră. A luat prin urmare o anumită atitudine împotriva altei atitudini.

Dar ceeace este interesant din critica lui Ludwig Pohle, este că el socoate că nu există posibilitatea unei politici economice ca ramură a ştiinţei economice, din cauza antagonismului fundamental între două mari concepţiuni: concepţiunea individualismului pe de o parte şi universalismul, naţionalismul sau socialismul, în înţelesul larg al cuvântului, pedealtăparte.

Ori, aci este în definitiv miezul chestiunei. Se recunoaşte în deobşte astăzi că în viaţa economică există două principii în luptă. Este principiul individualismului, la temelia căruia stă egoismul şi este principiul social, la temelia căruia stă altruismul.

Se pune întrebarea dacă, cel puţin în actuala alcătuire a societăţii, în ordinea capitalistă de lucruri, nu este rostul politicei economice de Stat, să arbitreze între cele două puncte de vedere, să concilieze interesul individual şi interesul social şi este întrebarea dacă putem avea la îndemână criterii obiective, pentru a se arbitra între aceste două puncte de vedere.

Cu alte cuvinte, punem întrebarea: este sau nu cu putinţă o politică economică, ca ramură a ştiinţei economice?

PROBLEMA POLITICEI ECONOMICE.

Ştiinţa economică s'a prezentat în toate timpurile ca o ştiinţă practică. Cele mai însemnate tratate de ştiinţă economică cuprindeau o parte privitoare la politica economică.

Astfel, unul din tratatele clasice, tratatul lui Phillipovich: „Grundiss der Politischen Oeconomie"; în vol. al III-lea tratează despre „politica economică". Philippovich este clasic în felul cum desvoltă politica economică a tuturor ramurilor de activitate economică: agrară, industrială, comercială, bancară, ş. a. m. d.

Philippovich ia atitudini, Philippovich aprobă, respinge şi recomandă soluţiunile care sunt mai potrivite cu interesele desvoltării economici naţionale, în politica economică.

Philippovich alege ca criteriu pentru aprecierea situaţiunilor economice şi construirea postulatelor practice, criteriul productivităţii. El socoate că acest criteriu este obiectiv.

Ceeace vedem în structura ştiinţei economice, aşa cum ea s'a predat până înainte de războι, am constatat că este o făptură caracteristică a întregei ştiinţe economice, dela mercantilism şi până astăzi.

Fiziocraţia, clasicismul şi reacţiunile contra sa, toate şcolile economice s'au preocupat de politica economică, au aprobat şi au desaprobat, au recomandat şi au respins anumite idei de politică economică.

Este adevărat, între toate aceste sisteme există deosebiri fundamentale de principii, dar toate laolaltă sunt unite în această caracterizare de ştiinţă practică, alături de ştiinţa teoretică. Bine înţeles, unii înţeleg într'un fel şi alţii în alt fel, politica economică.

Fiziocraţii şi clasicii sunt împotriva oricărei imixtiuni a Statului în viaţa economică.

Ei socot a fi descoperit preceptul fericirei omeneşti în faimoasa formulă: „laissez faire, laisser passer".

După ei, Friedric List constată că acest precept nu poate să aibe o valoare universală şi, cu aceasta, stabileşte un punct de vedere relativist în politica economică. După List, adepţii şcoalei istorice etice, începând cu Knies şi mergând până la Schmoller, primesc toţi acest adevăr al relativităţii soluţiunilor, potrivit cu mediul şi momentul istoric.

Dar nimeni nu pune în discuţie politica economică, ca una din ramurile ştiinţei economice.

In vechea politică economică, o notă deosebită Schmoller aduce cu trăsătura etică. Atât.

Incolo în toate şcolile găsim politica economică.

Atunci unde este problema? In ce constă problema? Dacă toată lumea ar fi de acord, ca politica economică să fie o parte integrantă din ştiinţa economică, desigur că n'ar fi nici o problemă.

Problema apare la orizontul literaturei ştiinţifice prin lucrarea programatică publicată în 1904 de Max Weber, analizată în capitolul precedent.

Max Weber pune problema, şi această problemă face obiectul discuţiunilor dela sesiunea din 1909, care se ţine la Viena a lui „Verein für Sozialpolitik" (Asociaţiunea pentru politica socială), din care făceau parte majoritatea economiştilor germani şi austriaci.

Acolo, Philippovich ţine o prelegere despre productivitatea în economia naţională, ca să respingă scepticismul introdus prin lucrarea programatică a lui Weber din 1904 şi să apere punctul de vedere al „Asociaţiei pentru politica socială", punctul de vedere al productivităţii şi al necesităţii unei politici economice. El o apără punând înainte, ceeace a format pentru el criteriul de orientare al politicei economice, noţiunea de productivitate, şi caută să dovedească că această noţiune cuprinde într'însa toate elementele pentru o judecată obiectivă, care să îngăduie judecăţile de valoare, asupra situaţiunilor economice şi asupra măsurilor de politică economică.

Opoziţia dârză a lui Max Weber, împotriva acestei încercări, produce în ştiinţa economică germană şi austriacă un adevărat haos. Incepe o frământare extraordinară în spiritele economiştilor.

In 1911 apare o nouă lucrare, lucrarea lui Ludwig Pohle, „Criza în economia politică germană". In această lucrare Pohle afirmă că dela adevărul ştiinţific, în ştiinţa economică, s'a ajuns la politică. El atacă cu vigoare direcţiunea cunoscută sub numele de direcţiunea „socialiştilor de catedră", încercând să discrediteze toată activitatea ştiinţifică a reprezentanţilor socialismului de catedră.

Chestiunea aceasta face din nou obiectul discuţiunei „Asociaţiunei pentru politica socială", în 1913, şi este întreruptă numai de războiul mondial, care aduce pe tapet cu totul alte chestiuni.

Rezumând, putem să constatăm două direcţiuni deosebite, care neagă posibilitatea unei politici economice ca ramură a ştiinţei economice: este direcţiunea inaugurată de Max Weber, prin studiile pe care le-am amintit, în care concluzia finală este excluderea judecăţilor de valoare.

In numele ştiinţei, economistul de pe catedră nu poate nici să laude, nici să critice, nici să aprobe, nici să desaprobe, nici să recomande, nici să respingă.

El trebue să se mărginească să expună faptele şi să lămurească cauzalităţile dintre ele. Cu alte cuvinte, economistul nu poate să facă decât istorie economică şi teoria economică.

Acest punct de vedere al lui Max Weber, este explicabil pentru cine a studiat complexa personalitate a sociologului german. Max Weber întruneşte condiţiunile unui mare cercetător în domeniul ştiinţelor sociale, a unui mare învăţat şi, în acelaş timp, este o personalitate dominantă.

Această îmbinare fericită de însuşiri i-a îngăduit lui Max Weber să facă o separaţiune deplină între activitatea sa de om de ştiinţă, limitată la ceeace nu poate să fie supus bănuelii de subiectivitate şi între activitatea sa ca personalitate culturală şi ca om politic, care este colorată de subiectivismul personalităţii sale.

Max Weber a sintetizat această concepţiune în două conferinţe: într'una vorbind despre omul politic ca profesionist şi în cealaltă despre omul de ştiinţă ca profesionist.

A doua direcţiune opusă politicei economice este direcţiunea pe care am amintit-o ca fiind inaugurată prin lucrările lui L. Pohle, în jurul căruia s'a grupat o serie de economişti însemnaţi. Această direcţiune are o importanţă principială mai redusă, pentrucă ea introduce un element, care nu este tot atât de obiectiv, pentrucă se ia poziţiune împotriva unei direcţiuni politice din ştiinţa economică, a socialismului de catedră, şi păcătueşte astfel ea însăşi, împotriva mentalităţii politice a ştiinţei economice, pentrucă respingând o anumită direcţiune a politicei economice, acceptă direcţiunea opusă.

Ceeace este însemnat, şi ceeace trebuie să fie remarcat, este că amândouă aceste direcţiuni sunt astăzi în ştiinţa economică apuseană, în ascensiune.

Direcţiunea ştiinţifică împotriva judecăţilor de valoare este astăzi într'un progres vădit. In toate şcolile unde se învaţă ştiinţa economică din apus, mişcarea a prins.

S'ar putea zice că, astăzi, nu mai există politică economică ca o ramură de ştiinţă, că există numai istorie economică şi teorie economică. Chestiunea nu este însă tranşată definitiv.

Se iveşte întrebarea: este oare cu putinţă să ne gândim că specialistul economist nu are nici un rol de expert? Numai punerea acestei întrebări înseamnă în acelaş timp şi răspunsul elementar. Noi trăim, dela războiu încoace, într'o epocă în care rolul de experţi al economiştilor este din ce în ce mai preţuit.

Nu este conferinţă internaţională în care, în afară de oamenii de Stat, să nu ia parte fie experţi monetari, fie experţi în chestiuni vamale, fie experţi în alte chestiuni economice.

Prin urmare, se constată de fapt că experţii au un rol însemnat în aceste domeniu. Experţii nu adună numai faptele şi le sistematizează; experţii dau păreri, sfaturi, îndrumări. Atunci intervine întrebarea: dacă ştiinţa economică exclude din domeniul său politica economică, cum se împacă aceasta cu rolul de expert al economistului?

Dar ca să ne lămurim asupra acestei întrebări, este nevoie să punem o întrebare prealabilă: pentru ce s'a ajuns la această criză în ştiinţa economică? Pentru ce s'a produs momentul, când învăţaţi de seamă au ridicat cuvântul lor împotriva politicei economice? Se ştie că, la origine, ştiinţa economică a fost o ştiinţă practică. Da, este adevărat, dar la origine ştiinţa economică a avut un ţel, fie că era ţelul mercantiliştilor, fie că era ţelul acel al necesităţii de a aduce înlăuntrul ţării o cantitate mare de metal sau necesitatea unui excedent, în balanţa comercială a ţărilor, fie ţelul adoptat mai în urmă în formularea lui Adam Smith „Avuţia popoarelor".

Exista deci un ţel unitar, un ţel practic.

Dar am văzut ce s'a întâmplat cu acest ţel practic şi ce înfrângere a suferit şcoala economică clasică, în urmărirea lui. Odată cu naşterea industrialismului, se petrece fenomenul acela cunoscut: pe de o parte se acumulează capitaluri şi de cealaltă parte se sporeşte şi se întinde mizeria claselor muncitoare.

Preceptul cunoscut al lui Ricardo — să se înlesnească formarea şi acumularea de capitaluri, pentrucă aceste capitaluri, punând în mişcare forţa economică, vor da de lucru la mai mulţi oameni şi vor face ca buna stare să se ridice, — s'a arătat a fi fără fond, pentru simplul motiv că se acumulează capitalul în formă de maşini şi aceste maşini, în loc să dea de lucru la un număr cât mai mare de muncitori, atrag la lucru femeile şi copiii şi lasă milioane de lucrători în mizerie, aşa cum o dovedesc împrejurările din Anglia, dela începutul secolului al 19-lea, descrise de Karl Marx.

Se evidenţiază astfel, că ţelul urmărit dispare ca o „fata morgana", că economia naţională, îndată ce se organizează, sparge societatea în clase sociale, cu interese opuse, care se războiesc între ele.

Avuţia naţională era un ţel, pentrucă însemna avuţie pentru Stat, şi bine înţeles, pentru popor.

In realitate, acest ţel nu s'a constatat a se realiza prin calea indicată de şcoala economică clasică şi de aceea Ricardo părăseşte acest ţel şi, în lupta lui împotriva lui Smith, el poate să facă afirmaţiunea că, în definitiv, nu are mare importanţă dacă există sau nu câteva milioane de oameni mai mult sau mai puţin.

Intervine apoi Sismondi, elveţianul, deprins cu mediul rural al ţăranilor sănătoşi din munţii săi şi observă situaţiunea din Anglia şi îşi pune întrebarea: „oare nu a uitat Anglia scopul în faţa mijloacelor?". Şi scopul era omul. Omul era uitat în faţa materiei.

Intreaga şcoală istorică etică duce mai departe această ideie. Această şcoală afirmă că nu importă câtimea de avuţie, pe care o are acumulată o ţară, ci cum este repartizată această avuţie şi rezultatul ei pentru desvoltarea societăţii, dacă, prin chipul cum este repartizată avuţia naţională, se garantează evoluţia omenirei dela barbarie la civilizaţie.

Am vorbit însă numai de câteva din ţelurile opuse. Nici nu am amintit de ţelul socialismului.

Dar am menţionat aceste ţeluri, pentru a arăta care a fost diversitatea ţelurilor care au fost lansate paralel cu desvoltarea societăţii capitaliste.

Aşa fiind, se pune întrebarea: are ştiinţa posibilitatea să asigure că aşezarea unuia dintre ţeluri este mai potrivită decât cealaltă?

Poate ştiinţa în numele ei să afirme că ţelul individualist sau socialist este cel care trebuie să fie pus înainte? Poate ştiinţa să afirme în numele ei că ţelul socialiştilor de catedră este cel care trebue apărat?

Nu! Aceasta este valoarea luptei lui Max Weber, care a arătat şi dovedit că nu se poate pune înainte, în numele ştiinţei, nici unul din ţeluri.

Ca atare, ştinţa poate să se raporteze la o valoare, dar ea nu poate să judece acea valoare.

Ştiinţa cu alte cuvinte, poate să constate că există în societate, la un anumit moment, un anumit ţel şi ea poate să se raporteze la acel ţel, în judecarea din punct de vedere technic al mijloacelor, care se pun în mişcare, pentru atingerea acelui ţel, a acelor idealuri sau credinţe.

Acestea sunt în afară de domeniul științei.

Dar politica economică rămâne cu rostul ei, cu un dublu rost, **critic** și **technic**, amândouă însă limitate de raportarea la o anumită valoare, după teoria lui **Rickert**.

Astfel privită, politica economică își păstrează rolul ei în știința economică. Ce e drept sunt și astăzi economiști, între care un economist german **Wildebrandt** (Einführung in die Volkswirtschaftslehre, Stuttgart 1925) care încearcă să pună problema politicei economice într'o anumită lumină nouă.

El socoate că, în această diversitate extraordinară de țeluri, se poate găsi un punct și un criteriu de judecată absolută, pentru a da politicei economice un câmp mult mai larg de aplicațiune.

PARTEA III

ANEXE

1. LECȚIA DE DESCHIDERE A CURSULUI „STUDIUL PRACTIC AL INTREPRINDERILOR COMERCIALE ȘI INDUSTRIALE"[1]

Lecția de deschidere a unui curs academic este ca introducerea unei cărți. Ca și autorul unei cărți, care simte nevoie să introducă dela început cetitorul în făgașul ideilor sale, să-i arate ținta spre care-l conduce și să-i descopere mijlocul ce și l-a ales ca să o ajungă, docentul, când se prezintă întâia oară înaintea studenților, trebue să simtă aceeaș necesitate, să expună cum înțelege obiectul cursului său, care este metoda de cercetare după care înțelege să adune și să prelucreze materialul de fapte și care este rostul cursului, țelul urmărit.

Se înțelege, deci, că o lecție de deschidere nu poate să fie desvoltarea unui subiect de efect, dupăcum un curs academic nu poate să fie o serie de conferințe disparate, oricât de atrăgătoare ar putea fi, ci trebue să fie un tot organic, ceeace ar presupune o concepție, o metodă și un plan sistematic.

Numai dela un astfel de curs se poate aștepta să-și împlinească scopul său întreg: să mijlocească studenților cunoștințele dintr'un domeniu al științei, dar să le arate și drumul urmat pentru aflarea acelor cunoștințe și chipul în care se îmbină, relațiunile în care se află, lucru ce nu se poate face, decât dacă cursul este considerat ca un sistem de cunoștințe.

A proceda altminteri, a urma aici, într'o instituție tânără de înaltă cultură, sistemul învechit al cursurilor fără început și fără sfârșit, ar fi să se contribuie la omorîrea acelui spirit de

1) Cu această lecție inaugurală a primului curs practic despre întreprinderi ținut la Academia Comercială din București, Virgil N. Madgearu a început cariera sa de profesor, la 25 Ianuarie 1916.

muncă metodică care este la temelia desvoltării sale, în care Statul are tot dreptul să-şi pună mari speranţe pentru viitoarea propăşire a economiei noastre naţionale.

Iată pentru ce, domnilor studenţi, în lecţiunea aceasta voiu încerca să vă arăt ce este studiul practic al întreprinderilor comerciale şi industriale şi cum înţeleg rostul său.

Lecţiunea aceasta trebue să se ocupe cu acest subiect, — nu poate să se ocupe de altceva — şi pentru că studiul practic al întreprinderilor comerciale şi industriale — obiectul principal al acestei catedre — se predă pentru întâia oară în învăţământul nostru şi, însfârşit, pentrucă în bogatul program de studii al d-voastră, acest studiu ar putea să pară unora dintre d-voastră ca un curs mai mult şi numai ca un curs mai mult.

Pentru o cât mai largă lămurire, expunerea aceasta are să privească studiul practic al întreprinderilor comerciale şi industriale sub două aspecte: ca disciplină ştiinţifică în sine, aşa dar ca domeniu de cercetare ştiinţifică şi ca obiect de învăţământ, în special în cadrul programului unei instituţii de înaltă cultură comercială, ca aceasta.

Evident, amândouă aspectele se condiţionează: cunoaşterea celui dintâi, a disciplinei ştiinţifice, este indispensabilă pentru înţelegerea celui de al doilea, a aplicării sale ca obiect de învăţământ; fără că această axiomă să poată împiedica, în ţara enciclopediştilor, pe oricine, oricare ar fi specialitatea sa ştiinţifică, să-şi exprime părerea asupra felului în care trebue predată această materie, fără să se ostenească a afla mai înainte care este conţinutul ei ştiinţific.

Privind studiul practic al întreprinderilor ca disciplină ştiinţifică, observăm, înainte de toate, că obiectul său: întreprinderile comerciale şi industriale, este şi una din părţile cele mai însemnate a obiectului altei ştiinţe, a economiei sociale, al cărei scop este cercetarea economiei naţionale a popoarelor.

Din această observaţie se desprinde întrebarea, dacă studiul nostru este o parte integrantă din economia socială, şi în general, în ce raporturi se află faţă de economia socială.

Răspunzând la această întrebare se va ajunge în acelaş timp şi la precizarea obiectului acestui studiu.

Dela început trebue să afirmăm că părerea după care obiectul studiului nostru este acelaş ca al economiei sociale nu poate să fie luată tale quale. Este bine ştiut, economia socială, în partea ei specială, se ocupă de activitatea comercială, industrială, etc., de fiecare din ramurile de activitate a economiei naţionale, cercetează care sunt puterile şi legile ce o cârmuiesc, lămureşte categoriile de întreprinderi din fiecare, sistemele de exploatare industrială şi comercială, lupta ce se dă între ele (meserii, industrie la domiciliu, fabrici — în industrie; comerţ de detaliu, bazaruri, cooperative de consum, comerţ de gros, etc. — în comerţ). Insă, economia socială priveşte toate aceste fapte ca fenomene în massă, ca rezultate ale activităţii tuturor subiectelor, care se ocupă de comerţ şi industrie într'o economie naţională şi caută să afle ce influenţă are asupra mersului întregii economii naţionale.

Cu alte cuvinte, s'ar putea spune, că economia socială nu studiază activitatea comercială şi industrială a unei economii naţionale, decât în oglindirea ei, care se găseşte în rezultatele activităţii comerciale şi industriale ale întreprinderilor.

Dar, întreprinderile comerciale şi industriale pot să fie considerate şi altminteri; se poate să se privească activitatea lor ca atare, să se caute a se afla imboldurile care o călăuzesc şi mijloacele ce le pun în mişcare, pentru împlinirea scopului lor, şi tocmai aceasta — activitatea însăşi a întreprinderilor — care iese din domeniul preocupărilor economiei sociale este obiectul propriu zis al studiului întreprinderilor comerciale şi industriale.

Totul atârnă de punctul de vedere sub care se privesc întreprinderile comerciale şi industriale: punctul de vedere al interesului general, al întregii economii naţionale, sau punctul de vedere al interesului individual, al economiei private.

Amândouă pot să fie luate în consideraţie. După cum se poate întreba cineva, cum trebuie alcătuite întreprinderile unui popor, ca să folosească întregii sale gospodării naţionale, tot astfel se poate întreba, cum trebuie să fie alcătuite întreprinderile, ca să folosească întreprinzătorilor înşişi. Şi după cum, ca să se afle regulele şi principiile după care trebuie să se îndrepte politica economică a unui Stat, este necesar să se stabilească faptele economice şi legăturile lor cauzale, tot asemenea, ca să se afle regulele şi principiile după care trebuie condusă o întreprindere, este necesar să se cerceteze mai întâiu cum sunt organizate de fapt întreprinderile de acelaş fel, şi cari sunt puterile ce le mână spre împlinirea rostului lor.

Cea dintâi întrebare duce dela sine la cercetarea rezulta-

telor întreprinderilor — singurele care au interes, pentru influenţa lor în economia naţională; cea de a doua duce dela sine la cercetarea activităţii propriu zise a întreprinderilor, a mijloacelor şi ţelurilor lor. Una este întrebarea economiei sociale şi a politicei economice, cealaltă a unei noui discipline, pe cale de formaţie, a economiei private şi în special a studiului întreprinderilor: două discipline, care, ocupându-se în parte de acelaş obiect, nu se poate să n'aibă raporturi între ele.

Raporturile acestea se văd limpede din locul ce-l are principiul economic — principiul fundamental al ştiinţei economice — în cele două discipline. Principiul economic nu are absolut acceaş semnificare în amândouă, deşi este însemnat pentru amândouă. In economia privată, şi în special în studiul întreprinderilor, are o valoare mai mare principiul rentabilităţii; în economia socială, principiul economic. Fără îndoială, rentabilitatea poate fi subordonată principiului economic, poate să fie în funcţiune de realizarea principiului economic, întrucât acesta înseamnă obţinerea rezultatului maximum cu minimum de mijloace, şi numai realizarea lui poate aduce cu sine şi rentabilitatea maximă. In acest sens, amândouă principiile pot să se armonizeze formal. In fond, însă, între ele există o deosebire, întrucât, pe când principiul economic pune ca scop al întreprinderii urmărirea sa, vrând să obţină, cu mijloacele cele mai reduse, maximum de folos pentru întreaga economie naţională şi rentabilitatea numai ca rezultat, principiul rentabilităţii pune rentabilitatea ca scop al întreprinderii şi urmărirea principiului economic ca mijloc pentru obţinerea acestui scop. (Nicklisch).

Există, deci, asemănări şi deosebiri între cele două discipline, economia socială şi economia privată, ceeace duce la ideia unei apropieri reciproce.

Această apropiere este în întâiul loc absolut necesară pentru economia socială. Intr'adevăr, economia socială, în partea ei specială care se ocupă de industrie şi comerţ, priveşte întreprinderile comerciale şi industriale în înlănţuirea lor, în condiţionarea reciprocă a vieţuirii lor în economia naţională, în influenţa ce o are activitatea lor pentru ea şi în interesul acesteia. Ea cercetează, aşa dar, întreg organismul economic. „Cum însă nu se poate cerceta nici un organism fără cunoaşterea organelor, nici o constituţie celulară morfologică, fără cunoaşterea vieţii celulare, economia socială a comerţului (şi industriei) este

împinsă la cercetarea întreprinderilor". (Schaer).

Apoi, cunoaşterea activităţii subiectelor economice, a străduinţelor şi consideraţiunilor care le călăuzesc, a mijloacelor ce le întrebuinţează, a intereselor şi contra-intereselor care se nasc în jurul lor, este absolut necesară pentru fundamentarea reală a teoriilor social-economice.

„Fără socotirea, analizarea, izolarea factorului privat economic în fenomenele social economice, o teorie economică nu poate fi îndestulătoare; ca este în pericol să dea diferiţilor factori economici de categorie exclusiv socială, — oricât de însemnaţi sunt aceştia, fără îndoială, — o influenţă prea exclusivă faţă de cugetarea şi acţiunea economică a subiectului economic individual". (Weyermann).

Numai cunoscând precis factorii care lucrează în întreprinderile economice, se poate ajunge la înţelegerea raporturilor dintre împrejurările şi stările din economia naţională şi la statornicirea cauzalităţilor dintre ele, în temeiul cărora se pot preciza şi principiile politicii economice a Statului.

De altă parte, nici studiul întreprinderilor nu se poate construi, fără a chema în ajutor elementele economiei sociale. Intr'adevăr, deoarece întreprinderile sunt celule ale organismului economiei naţionale, viaţa lor este influenţată de condiţiunile de desvoltare ale acestui mediu. Dupăcum întreprinzătorul este ţinut să observe toate împrejurările din economia naţională, în care îşi exercită activitatea, tot asemenea şi omul de ştiinţă, care o cercetează, nu poate să o izoleze cu desăvârşire, să vadă numai străduinţa ei către rentabilitate şi să facă abstracţie de toate consideraţiile sociale economice, care o înrâuresc.

Aşa dar, ca disciplină ştiinţifică, studiul întreprinderilor se află într'o strânsă corelaţiune cu economia socială, ca scop, întrucât amândouă urmăresc statornicirea de cunoştinţe şi lămurirea înlănţuirilor logice dintre fapte, şi se deosibesc numai în aceea că fiecare priveşte realitatea sub un unghiu de privire deosebit.

Dar, obiectul studiului nostru poate să fie oare numai un sistem de cunoştinţe, de fapte şi cauzalităţi, privitoare la viaţa întreprinderilor, aşa dar o teorie a întreprinderilor? Dupăcum obiectul economiei sociale nu se mărgineşte la teoria economică, ci se întinde şi asupra politicii economice, tot astfel

şi obiectul studiului nostru, pe lângă teoric, are să fie şi o **tehnică a întreprinderilor**, un sistem de regule şi principii pentru cârmuirea activităţii întreprinderilor, cu atât mai mult că aici este vorba de un studiu menit să aibe o aplicare practică.

Iată ce spune, în această privinţă, unul dintre deschizătorii de drumuri noui pe acest tărîm, **profesorul Schaer**: „Disciplina economiei private, şi în special studiul întreprinderilor comerciale, urmăreşte, pe lângă cercetarea pură în domeniul economiei private, şi scopuri practice. Oricare învăţătură profesională (Berufslehre) şi orice domeniu al cunoştinţei, al cărui scop este valorificarea în vieaţa practică, trebuie să fie şi tehnică (Kunst-oder Zwecklehre). Accentuăm şi, pentrucă încheierile, învăţăturile, principiile, metodele, prescripţiile şi regulele, potrivite pentru valorificarea practică, sunt cu atât mai exacte şi folositoare, cu cât este mai mare şi mai întins materialul şi cu cât sunt mai obiective şi ştiinţifice metodele după care se prelucrează".

Este vorba aici de o tehnică a întreprinderilor, care să aibă o fundamentare ştiinţifică, ceeace presupune că tehnica trebuie socotită ca un corolar al teoriei. Teoria stabileşte faptele, stările şi împrejurările dinăuntrul întreprinderilor, fixează raporturile lor în afară şi descoperă cauzalităţile dintre ele. Compararea rezultatelor, care se face după clasificarea lor sistematică, duce, în urmă, la aflarea principiilor şi regulelor normative, care alcătuiesc tehnica întreprinderilor.

Teoria şi tehnica întreprinderilor sunt, aşa dar, într'o relaţiune foarte strânsă; tehnica întreprinderilor nu poate avea o bază ştiinţifică fără teoria lor. Ce-i drept, se pot sistematiza laolaltă o serie de prescripţii, regule de conducere, se poate alcătui un manual de tehnică a întreprinderilor, şi dacă este făcut de oameni competenţi, poate să fie folositor, fără ca pentru aceasta să se poată zice că are un caracter ştiinţific. Tehnica întreprinderilor are un caracter ştiinţific numai când fiecare din principiile şi regulele din care este formată sunt statornicite ca urmări logice ale unor cauzalităţi determinate de condiţii existente şi cu presupunerea că, în aceste condiţii, nu se află altă cale pentru atingerea scopului propus. Intr'adevăr, ştiinţă înseamnă adunarea, ordonarea, sistematizarea şi aflarea cauzalităţii dintre fapte, şi, dacă trece mai departe, la fixarea de norme,

acestea nu pot fi decât inelul final al unei înlănţuiri logice continue.

Către acest sfârşit, teoria întreprinderilor trebuie să cerceteze înainte de toate stările şi împrejurările din întreprinderile comerciale şi industriale, aşa cum sunt, fără nici o altă preocupare şi fără ca rezultatul să fie schimbat printr'o ideie sau judecată preconcepută.

Să lămurim de aproape acest punct. In ştiinţa economică, întreprinderea se defineşte în general ca „o unitate economică, care produce sau cumpără, pentru ca, prin vânzarea a ceeace a produs sau a cumpărat, să obţină un câştig" (Philippovich). Ea este, aşa dar, o organizaţie făcută în vederea unui câştig.

Studiul nostru, cercetând întreprinderile, nu poate face altceva decât să scoată la lumină toate momentele care conlucrează pentru ca o întreprindere să ajungă la realizarea scopului ei; ca priveşte întreprinderea ca un organism şi cercetează cum este alcătuit, potrivit cu funcţiunile ce are să îndeplinească, în ce fel este împărţit, ce obligaţiuni are fiecare parte a sa şi cum sunt aduse acestea la îndeplinire, pentru ca întreprinderea să-şi ajungă ţelul ei, să producă un câştig. El nu poate să-şi aleagă alt punct de plecare decât întreprinderea astfel cum este în realitate, şi nu poate să fixeze alt ţel decât să stabilească legile care cârmuesc măsurile luate de întreprinderile economice, pentru a dobândi un câştig.

Aceasta se pare dela sine înţeles, şi cu toate acestea nu se recunoaşte de toţi aceia care s'au ocupat de acest studiu. Astfel, **profesorul Schaer**, în opera sa „**Handelsbetriebslehre**", pleacă dela o noţiune a întreprinderii (comerţului), care voeşte „să cureţe întreprinderea (comerţul) de pata năzuinţei de câştig, s'o transforme într'un organ folositor al organismului economic, să-i dea un temei etic, s'o îndrepteze pe calea cinstei şi a bunei credinţe", pentru că întreprinzătorul „poate să-şi ajungă totdeauna scopul propus numai în măsura în care se subordonează principiul naţional economic, adică săvârşeşte o muncă folositoare şi necesară în organismul economic". Din această noţiune, **Schaer** deduce principiile de conducere a întreprinderii şi cercetează „cum se înfăţişează întreprinderile (în special comerciale) sub influenţa tendinţelor de evoluţie ale vieţii economice".

Acest moment etic, introdus în noţiunea întreprin-

derii, nu poate duce la cunoaşterea principiilor după care se conduc de fapt întreprinderile, ce voiesc să-şi ajungă ţelul lor, câştigul, care este un scop în sine şi nu se poate să nu fie recunoscut ca atare, deoarece studiul întreprinderilor are să aibă în vedere numai desăvârşirea economică, nu şi îndreptăţirea existenţei întreprinderilor în economia naţională, care priveşte politica economică a Statului, şi numai aceasta. Altminteri, rezultatele cercetărilor nu vor corespunde realităţii, iar principiile şi regulele trase dintr'însele nu vor alcătui ceeace se aşteaptă dela ele, o tehnică a întreprinderilor, care să aibă o valoare practică pentru pregătirea elementelor de conducere a întreprinderilor.

După ce am văzut ce este tehnica întreprinderilor şi cum trebue să fie înţeleasă, ca să ne dăm bine seama de caracterul ei, să căutăm să fixăm raporturile sale cu politica economică.

Tehnica întreprinderilor îşi are obârşia în ştiinţa comercială, şi chiar profesorul Schaer, care a propus ca ştiinţa economiei private să-şi ancoreze rezultatele cercetărilor în economia socială, afirmă că „studiul întreprinderilor comerciale şi industriale face parte din cele mai importante obiecte ale studiului ştiinţei comerciale" şi socoteşte că celelalte discipline comerciale (contabilitatea, corespondenţa şi aritmetica comercială) sunt numai pietre de temelie, pe care se poate clădi acest studiu.

Tehnica aceasta are ca scop să fixeze normele de organizare şi conducere a întreprinderilor, care chezăşuesc ajungerea ţelului lor, aşa încât ea nu se poate călăuzi de nici o altă preocupare decât de cum se poate obţine, în împrejurări economice şi cu mijloace date, cel mai mare câştig cu putinţă.

De aci, deosebirea fundamentală, contrastul dintre ea şi politica economică, ce-şi orientează principiile sale după ideea interesului şi a binelui general, care este adesea în conflict cu interesul şi binele individual al întreprinzătorului.

Aşa dar, pe când teoria întreprinderilor se apropie de economia socială, tehnica întreprinderilor se depărtează de politica economică, ca scop, întrucât una stabileşte principiile pentru realizarea interesului individual şi cealaltă principiile pentru promovarea interesului general şi pornesc dela puncte de vedere cu totul opuse.

Această deosebire între teoria şi tehnica întreprinderilor a făcut pe unii să ceară să se facă o separaţie completă între

disciplina economiei private, ca disciplină parţială a ştiinţei economiei sociale, şi disciplina economiei private ca tehnică.

O astfel de separaţie nu poate să fie însă necesară decât pentru opera de cercetare, care trebuie să aibă continuu în vedere scopul urmărit. Dacă cercetarea este făcută în interesul fundamentării tehnicei întreprinderilor, se va orienta exclusiv după interesul privat al întreprinderii, care este concretizat în străduinţa ei către rentabilitate, pe când cercetarea care se va face în interesul adâncirii economiei sociale nu va putea lăsa la o parte consideraţiile sociale-economice, deşi va da precădere factorului privat-economic.

Dar, este o întrebare care va afla răspuns sigur în desvoltarea viitoare a acestui studiu, dacă şi această separaţie va putea să fie realizată, dacă va avea urmări însemnate şi dacă teoria social-economică nu va putea folosi şi rezultatele cercetării făcute în vederea scopului practic, dupăcum tehnica întreprinderilor se va servi de cercetările făcute în vederea scopului teoretic, precum socotesc unii autori.

Faptul că nu s'a accentuat această deosebire între teoria şi tehnica întreprinderilor, a făcut ca unii să creadă că nu se poate să existe loc pentru ea în afară de cadrul economiei sociale (Schaer, Weyermann, Schönitz, Diehl, etc.), iar alţii să creadă că ea poate exista numai ca disciplină de sine stătătoare (Kalmes).

Tot în această confuzie îşi are origina atacul îndreptat de unii economişti (Brentano) contra nouei ştiinţe a economiei private şi în special contra studiului întreprinderilor. S'a afirmat că ea nu poate avea nici o îndreptăţire ştiinţifică, deoarece ar reprezenta punctul de vedere unilateral al interesului economic al întreprinzătorului; ar fi o politică a intereselor private.

Teoria întreprinderilor comerciale şi industriale expune toate stările şi împrejurările privitoare la viaţa întreprinderilor, şi descoperă legăturile cauzale dintre ele. Dacă face aceasta pornind dela punctul de vedere al interesului întreprinderii private, ea nu-şi însuşeşte acest punct de vedere, ea nu-l reprezintă, ci îl prezintă numai. In această ipostază, ea este tot atât de ştiinţifică, pe cât este economia socială, care prezintă viaţa întreprinderilor din punctul de vedere al interesului general al economiei naţionale, şi oricare altă disciplină care desgroapă cunoştinţe şi descoperă cauzalităţi.

Cât priveşte tehnica întreprinderilor, ca un sistem de mijloace care pot servi la ajungerea scopului de rentabilitate maximă a întreprinderilor, este, la rândul ei, tot atât de ştiinţifică pe cât este politica economică. Punctul de vedere al uneia este opus celeilalte, însă, deoarece tehnica întreprinderilor nu se ocupă decât de întrebarea cum să se organizeze şi să se conducă o întreprindere în interesul prosperităţii ei proprii, independent de raporturile ei faţă de politica Statului, ca nu poate fi acuzată că ar fi o politică a intereselor economice private, în înţelesul de a fi opusă unei politici a intereselor economici naţionale. Tehnica întreprinderilor este, aşa dar, neutră faţă de politica economică, nu are nici un raport cu aceasta şi nu poate să o influenţeze într'un sens sau în altul, scopul uneia şi al celeilalte fiind de natură cu totul deosebită.

După ce s'a fixat obiectul studiului, este necesar să se arate care sunt i s v o a r e l e din care se pot scoate faptele, şi cunoştinţele privitoare la viaţa întreprinderilor comerciale şi industriale şi care este m e t o d a d e c e r c e t a r e a lor.

Socot de trebuinţă să vorbesc de isvoare şi de metoda de cercetare a faptelor, pentrucă, numai cine cunoaşte de unde şi pe ce cale s'au extras adevărurile şi concluziunile practice poate să-şi dea seama de reala lor valoare şi să pună preţ pe ceeace învaţă. Deasemenea, fiind vorba de un studiu, a cărei menire este să dea studenţilor posibilitatea să-şi formeze calităţile de viitori conducători de întreprinderi, cum s'ar putea oare să-i lipsim de mijlocul de a şti de unde şi cum să caute a afla principiile de organizare şi conducere a întreprinderilor, mâine, când vor fi intrat în viaţa practică? Insfârşit, chestiunea isvoarelor este însemnată şi deoarece materialul privitor la întreprinderile comerciale şi industriale este în majoritatea cazurilor ascuns privirii omului de ştiinţă, aşa încât cercetarea este deosebit de anevoioasă. Acesta este fără îndoială unul din motivele de căpetenie pentru care economia socială s'a oprit până acum la pragul întreprinderilor, s'a mărginit să le privească de acolo pentru a vedea numai ceeace se proiecta în afară din relaţiile între ele şi faţă de ceilalţi factori ai producţiunii; nu însă şi ceeace pulsa înăuntrul lor.

Totuş, există astăzi material îndestulător, datorită formei colective a întreprinderilor şi a publicităţii legate de ea, şi astfel misterul „secretului afacerii" începe să nu mai fie atât de

impenetrabil. Intreprinzătorii văd din ce în ce mai limpede că o bună parte din elementele organizării şi conducerii întreprinderilor este comună tuturor, nu este deci un secret, şi nu mai împiedică pe cercetător în aceeaşi măsură ca mai înainte să pătrundă în întreprinderea lor. Fără îndoială, ei păstrează şi puncte ascunse, însă cum acestea nu sunt la toţi aceleaşi, cercetând mai multe întreprinderi de acelaş fel, se poate forma o imagine perfectă a tuturor împrejurărilor care alcătuesc viaţa lor.

Afară de aceasta, întreprinderile dau cercetătorului prilejul unui studiu desăvârşit în documentele privitoare la falimente. Tot ceeace a cuprins întreprinderea, toate elementele ei componente, în raporturile lor cele mai amănunţite cu personalitatea întreprinzătorului, în întreaga amploare a străduinţelor şi calculelor sale, se desfăşoară în procesele de falimente punct cu punct şi formează o comoară nepreţuită pentru cercetare. In aceste documente, cercetătorul are înaintea ochilor „un fel de fotografie a unei părţi din realitate", care poate să-i fie de mare folos.

Insfârşit, material se mai găseşte în studiile făcute de oamenii din practică pentru practică, în vederea raţionalizării organizării întreprinderilor lor şi a intensificării procesului de muncă, astfel după cum au fost inaugurate în America de inginerul F r i e d e r i c h W i n s l o w T a y l o r şi urmărite astăzi şi în Europa.

Faţă de acest material, naşte întrebarea, c e m e t o d ă d e c e r c e t a r e trebuie să se întrebuinţeze. In întâiul rând, cercetătorul trebuie să i z o l e z e obiectul cercetării, să-l privească despărţit de influenţa lumii din afară, dupăcum procedează anatomia, să-l diseçe, ca să stabilească organizarea lăuntrică, elementele din care este compusă, felul în care conlucrează, şi modul cum este pusă în mişcare această conlucrare, în vederea atingerii scopului ei. Rezultatele cercetării unei întreprinderi izolate în felul acesta nu pot să aibă însă o valoare ştiinţifică, decât dacă se c o m p a r ă cu rezultatele cercetării altor întreprinderi de acelaş fel, ca să se vadă asemănările şi deosebirile şi să se extragă, pe calea aceasta, cauzalităţile în care au loc fenomenele de viaţă a întreprinderii.

Fireşte, izolarea obiectelor şi compararea rezultatelor indică numai calea de urmat, nu şi mijloacele pentru a o putea străbate şi, fiind vorba de o cale nouă, fără a cunoaşte mijloacele, nu se poate ajunge la capăt. Izolarea însemnă considera-

rea unei întreprinderi ca o lume în sine și pătrunderea în viața ei, ca să i se determine organizarea. Care este mijlocul la îndemâna cercetătorului? Ochiul său nu poate pătrunde în voie în viața zilnică a întreprinderii; ceeace poate vedea, în cele mai multe cazuri, este numai ceeace întreprinderea vrea să arate, din ceeace este ținută de lege să dea în vileag, la întreprinderile sub forma colectivă: bilanțul, contul de profit și pierdere și raportul anual. Acestea sunt cele dintâi elemente fundamentale ale cercetării, dela care pornește studiul întreprinderilor.

Bilanțul înfățișează, la pasiv, mijloacele proprii și străine (capitalul propriu și capitalul străin), aduse într'o întreprindere; și la activ, întrebuințarea lor, (averea fixă și averea circulantă), potrivit scopului ei. O examinare economică a bilanțului lămurește situația economică momentană a unei întreprinderi și înlesnește critica desvoltării ei în viitor, stabilirea perspectivelor. Aceasta se face întrebându-se cum s'au întrebuințat mijloacele aduse în întreprindere, fie mijloacele proprii, fie mijloacele străine, potrivit cu scopul ei, și în ce raport stau rezultatele dobândite, — câștigul sau pierderea, — față de aceste mijloace și de felul întrebuințării lor. Este lesne de înțeles că, dintr'un singur bilanț nu se va putea ajunge la exacta cunoaștere a unei întreprinderi, cu atât mai mult cu cât majoritatea bilanțurilor sunt lipsite de claritate și preciziune. Luând însă o serie de bilanțuri pe un șir de ani, se dobândește o relativitate a fenomenelor, care, alături de rezultatele absolute ale fiecărui an, dă cheia enigmei economice a unei întreprinderi. Dacă la cifrele bilanțului se adaugă cifrele contului de profit și pierdere și eventuale cifre aflate în rapoartele anuale, de pildă, importanta sumă a totalului transacțiunilor anuale, sau sumele transacțiunilor anuale ale diferitelor categorii de afaceri, se pot deschide luminișuri interesante, nu numai asupra situațiunii economice a întreprinderii, ci și asupra organizațiunii și principiilor care au călăuzit activitatea ei.

Dacă se stabilesc cifrele diferitelor părți care alcătuiesc activul și pasivul unei întreprinderi pe o serie de ani și se calculează raportul dintre ele și raportul diferitelor activuri față de pasivuri, cu ajutorul metodei statistice a reprezentării grafice, se pot face grafice care, prezentând evoluția raporturilor dintre diferitele elemente alcătuitoare ale vieței unei întreprinderi sub forma curbelor, înlesnesc aflarea principiilor care au

călăuzit mersul ei în timp. Comparând, apoi, rezultatele obținute pe această cale, pentru o serie de întreprinderi de acelaș fel și de alte feluri, se poate ajunge la fixarea cauzalităților și la determinarea legilor economice care sunt la temelia întreprinderilor.

In scurt, întrebuințarea metodei statistice, a reprezentării grafice, al cărei obiect, după cum zice N i c k l i s c h, este prezentarea sistematică a asociațiunilor de fapte, în timp și în spațiu, care compun viața unei întreprinderi, și compararea lor cu altele de aceeaș natură, înlesnește aflarea și judecarea principiilor, după care au fost conduse, scoate în lumină întrucât mijloacele întrebuințate au avut succes și care sunt mijloacele ce trebuiesc puse în mișcare mai departe, ca să se asigure succesul.

Nici vorbă, cercetătorul va avea continuu în vedere că bilanțul este înfățișarea situațiunii unei întreprinderi pentru o clipă, este fotografia unui moment, care nu înseamnează pentru toate întreprinderile și momentul caracteristic, așa încât într'însul nu se găsește mișcarea fiecărui element al activului și pasivului, care, în totalitatea ei învederează viața reală a unei întreprinderi. Această lipsă nu se va putea împlini decât în măsura în care cercetarea întreprinderilor, prin mijlocul analizei economice a bilanțurilor și reprezentarea grafică a rezultatelor, va putea să fie întregită de c e r c e t a r e a m o n o g r a f i c ă, întemeiată pe toate elementele contabilității și statisticii, puse la dispoziție de diferitele întreprinderi. Ea este cu atât mai necesară, cu cât, în afară de principiile de organizare, care se desprind din cercetarea statistică a întreprinderilor, sunt principii, metode și mijloace, care formează laolaltă tehnica întreprinderilor, și trebuiesc cercetate pe calea observației și înfățișate monografic, prin metoda descrierii.

In acest mod, izolarea obiectelor și compararea rezultatelor prin metoda statistică-grafică și întregirea lor prin metoda monografică-descriptivă, duce la concluziile științifice, care pot să formeze bazele teoriei și tehnicei întreprinderilor comerciale și industriale.

Pe această cale se poate ajunge și în studiul nostru, ca în economia socială, la creiarea de tipuri ideale, a căror însemnătate pentru teoria economică a fost dovedită în deosebi de economistul M a x W e b e r.

„Tipul ideal — zice Max Weber — se dobândește prin

accentuarea unilaterală a uneia sau a unor puncte de vedere și prin asocierea unei mulțimi de fenomene individuale împrăștiate difuz și discret, aici mai mult, colo mai puțin, pe alocuri deloc, care se subordonează acelor puncte de vedere unilateral accentuate într'o imagine ideală unitară. In puritatea sa noțională, această imagine ideală nu se poate găsi nicăieri empiric, este o utopie, și munca istorică are chemarea să statornicească în fiecare caz cât de aproape sau cât de departe stă realitatea față de acea imagine ideală".

Aplicată în studiul nostru, această metodă ar duce la **tipul ideal de întreprinderi**, cu diferitele subtipuri, care, în afară de valoarea pentru teoria economică, are și o valoare practică, pentru învățământ.

Ca obiect de învățământ, studiul nostru, ca și celelalte obiecte ale unui învățământ comercial academic, trebuie să afle, înainte de toate, o tratare exclusiv științifică. In consecință, trebuie să se îmbine laolaltă, atât teoria, cât și tehnica întreprinderilor comerciale și industriale. Numai astfel se poate aștepta ca acest studiu să-și dea tot folosul, de care este în stare. Intr'adevăr, teoria, deși interesantă prin expunerea faptelor și a cauzalităților ce hotărăsc viața întreprinderilor, fără tehnică — care pune înaintea ochilor mijloacele pentru împlinirea scopurilor întreprinderilor — n'ar fi decât un obiect în plus în programul d-voastră. Deasemenea, tehnica fără teorie, deși ar putea să fie folositoare pentru indicațiunile practice de conducere și organizare a întreprinderilor, folosul ei n'ar fi decât mărginit. Un curs, în care nu s'ar urmări decât tehnica întreprinderilor, ar fi o expunere de întreprinderi tip, care ar căuta să dea o imagine exactă despre organizarea și conducerea câtorva feluri de întreprinderi.

Intr'o oarecare măsură, această metodă didactică a fost aplicată în învățământul comercial inferior — la cursul de „comerț și contabilitate" — și acolo își are și locul, deoarece învățământul acela nu poate să fie decât tehnic-practic.

Dacă s'ar aplica aceeaș normă și în învățământul comercial academic, — și n'au lipsit glasuri care să o susțină, — s'ar călca înainte de toate principiul pedagogic, după care, în învățământul superior, nu trebuiesc puse înainte cunoștințele gata, ci calea pe care se dobândesc, și aceasta s'ar face tocmai în dauna interesului practic al studiului întreprinderilor. Intr'adevăr, dacă ne-am călăuzi de metoda întreprinderilor tip, cursul neputând reda decât câteva tipuri de întreprinderi, studentul n'ar putea învăța decât principiile și regulele de conducere și organizare ale acestora, și, intrat în viața practică, în fața unui alt tip de întreprindere, n'ar fi în stare să-i înțeleagă organizarea și conducerea. Dacă ar fi studiat, afară de tehnica întreprinderilor, redusă la un număr de întreprinderi tip, și teoria, dacă ar fi învățat felul în care s'a ajuns la statornicirea principiilor de organizare și conducere, dacă ar înțelege, deci, legile, care cârmuiesc fenomenologia vieții întreprinderilor, pus în fața oricărei probleme, va putea să-i afle soluția.

Deaceea, în cursul acesta, socotesc nimerit a trata laolaltă teoria și tehnica.

Dar, s'ar putea obiecta că în felul acesta cursul nu ține seamă că este un **studiu practic**, ceeace ar fi, poate, dacă s'ar reduce la o cinematografiere de întreprinderi model. Această obiecțiune își are origina în obsesiunea cuvântului „practic", care a cuprins în vremea din urmă spiritele cele mai luminate, fără ca aceasta să fi avut drept rezultat un progres real în pregătirea tineretului român pentru viața practică. S'a căzut dintr'o extremă în alta. De unde înainte școala era desconsiderată și i se tăgăduia putința de a forma elementele necesare vieții economice, astăzi i se pretinde ca să formeze profesioniști, să înlocuiască adică cu desăvârșire practica.

Dar, oare, este în stare un studiu, oricare ar fi și oricât de „practic" și l-ar închipui cineva, să înlocuiască practica profesională? Răspunsul pedagogiei moderne este negativ. Un studiu poate să înlesnească deprinderea grabnică a practicei profesionale, uneori poate chiar să fie condiția sine qua non a posibilității deprinderii ei, și alte ori poate să grăbească ducerea ei mai departe, deschizându-i noui perspective.

Tocmai aceasta este ceeace trebuie să urmărească și studiul nostru: o întinsă valorificare în viața practică de mâine, ce vă stă deschisă înainte.

Aceasta se va face, cred, prin combinarea teoriei cu tehnica întreprinderilor, în care va intra și studiul întreprinderilor tip, căruia i se va da treptat, în fiecare an, o desvoltare mare, în toate direcțiunile, în care se va îndrepta viața întreprinderilor românești.

Pentru întărirea interesului practic al cursului astfel în-

ţeles, vom organiza un seminar de lucrări practice. Pe lângă acest seminar vom înfiinţa o arhivă a întreprinderilor din România, în care vom aduna bilanţuri, dări de seamă, copii de acte privitoare la falimente, proiecte de emisiune, colecţii de documente, formulare, etc., care vor fi un material preţios, ce se va prelucra împreună cu d-voastră. Numai în felul acesta, cursul îşi va putea da măsura interesului său practic, care se va manifesta şi prin faptul că în fiecare an vom căuta să avem un contact direct cu viaţa practică, prin organizarea sistematică de vizite pe la diferite întreprinderi.

Să vedem care este rostul şi însemnătatea unui studiu practic al întreprinderilor comerciale şi industriale, astfel conceput, ca obiect de studiu în învăţământul special academic.

Rostul acestui studiu nu poate fi înţeles decât în cadrul general al scopului învăţământului special academic şi în deosebi al academiilor comerciale.

Aceste aşezăminte s'au întemeiat numai în a doua jumătate a veacului al 19-lea, când avântul imens al vieţii economice, desvoltarea marilor întreprinderi de comerţ, industrie, bancă, transport, etc., a făcut să se resimtă, pe lângă nevoia generală a răspândirii cunoştinţelor comerciale pentru formarea personalului necesar, şi nevoia specială a unei educaţii superioare pentru formarea conducătorilor.

Până atunci, pentru toate profesiunile existau locaşuri de înaltă cultură, numai pentru formarea viitorilor conducători de întreprinderi nu era altă cale, după sfârşirea educaţiei medii, decât practica şi talentul de a prinde „secretul afacerii" dela patron. Deşi în tineretul, care se îndrepta către activitatea economică, se năştea dorinţa unei educaţii superioare, prejudecata că teoria nu este bună la nimic, pentru comerciant, şi că practica este alfa şi omega, stăpânea spiritele. Chiar într'o ţară ca Germania, trăia încă maxima lui Goethe: „Grau lieber Freund ist jede Teorie, grün ist des Lebens goldener Baum", şi se uita că un veac de prefaceri putuse face să fie schimbat adevărul acesta. „Nu vă dovedesc, zice profesorul Schaer, toate descoperirile în domeniul mecanicei, metalurgiei, chimiei, electricităţii, etc., legătura cea mai intimă între practică şi teorie, că practica nu este nimic alta decât teoria aplicată, şi teoria numai sinteza practicii? şi că practica datoreşte cele mai însemnate progrese

ale sale teoriei?" Şi, dacă este aşa, „oare este comerţul (în înţelesul general) singura activitate economică care nu poate fi tratată teoretic, nu poate primi dela teorie îndemnuri folositoare şi progrese noui?"

Academiile comerciale s'au înfiinţat tocmai în scopul de a umple acest gol, ca să fie locaşuri în care să se cultive ştiinţa comercială ca atare.

Obiectul ştiinţei comerciale nu poate să fie altul decât cercetarea întregii întreprinderi comerciale, în întreaga ei organizaţie interioară şi în raporturile ei exterioare, cu considerarea artimeticei, corespondenţei comerciale şi a contabilităţei, precum şi a celorlalte discipline învecinate, economia socială, în special în părţile ei privitoare la comerţ, şi a disciplinelor auxiliare, dreptul comercial, istoria economică, geografia economică, tehnologia, chimia, etc.

In fruntea programului de învăţământ stă ştiinţa întreprinderilor, pentru că toate ramurile ştiinţei comerciale converg în acelaş punct: cercetarea întreprinderilor de comerţ, industrie, bănci, transport.

Aritmetica comercială, corespondenţa comercială, contabilitatea, ca şi toate celelalte obiecte ale învăţământului comercial academic, sunt elementele pregătitoare pentru ştiinţa întreprinderilor, dupăcum toate cunoştinţele unui întreprinzător corobează la capacitatea lui de organizare şi conducere de care atârnă succesul întreprinderii sale.

Dar, studiul acesta are în împrejurările din România un rost şi o însemnătate deosebită în programul Academiei de înalte studii comerciale şi industriale.

Această instituţie a fost chemată să împlinească o mare şi însemnată lipsă în învăţământul nostru public.

Desvoltarea vieţii noastre economice, datorită intrării României în „sfera de influenţă" a ţărilor capitaliste, avântul comerţului şi naşterea industriei mari, s'a făcut atât de repede, încât noi n'am avut elementele pregătite pentru locurile dintâi ale acestor activităţi economice; alţii din afară au venit şi le-au ocupat. Elementele de conducere, ca şi capitalul întreprinderilor de comerţ, industrie, bancă şi transport, au fost, până în vremea din urmă, în cea mai mare parte de naţionalitate străină.

Faţă de această stare de lucruri, a trebuit să se nască o

reacţiune, care a căpătat cea mai frumoasă întrupare în desvoltarea unui spirit de întreprindere românesc. In anii din urmă, am trăit o serie de creaţiuni de întreprinderi, cu capital şi conducere românească.

Pentru continuarea viguroasă a acestei iniţiative româneşti, pentru îmboldirea economiilor private către căutarea de plasament în întreprinderi româneşti şi transformarea în capital românesc, este neapărată nevoie ca întreprinderile înfiinţate să se consolideze, ceeace atârnă în întâiul rând de o conducere destoinică.

A avea, deci, un cât mai însemnat număr de elemente pregătite pentru locurile de conducere a întreprinderilor româneşti, este cea dintâi necesitate impusă de problema naţionalizării vieţii noastre economice.

N'avem până acum în învăţământul nostru superior nici o instituţiune, care să răspundă la această nevoie, şi Academia de înalte studii comerciale a fost întemeiată în acest scop, iar programul ei, alcătuit tocmai în vederea aceasta, ca să fie un aşezământ în care să se formeze înainte de toate pătura conducătoare a întreprinderilor româneşti.

Introduşi în matematica, contabilitatea şi corespondenţa comercială, deprinşi cu limbile străine, iniţiaţi în înţelegerea economiei naţionale şi destoinici să-şi însuşească diferite cunoştinţe tehnice, studenţii ei vor putea să găsească în studiul practic al întreprinderilor, elementele pentru cunoaşterea şi înţelegerea organizării şi conducerii întreprinderilor. Desigur, nimeni nu poate aştepta — ar fi utopic să se aştepte, — dela acest studiu să formeze deadreptul conducătorii întreprinderilor, în înţelesul că oricine-l va urma să fie gata a lua cârma unei întreprinderi. Am văzut că nici un fel de învăţământ nu formează profesionişti, dar îndrumează şi înlesneşte formarea profesioniştilor, care are loc în practică. Dacă practica nu e precedată de pregătirea teoretică, formarea profesionistului este anevoioasă şi, pentru locurile de căpetenie din viaţa economică, este astăzi exclusă, dacă cunoştinţele teoretice nu corespund cu necesităţile practicii.

Admiţând însă dogma că practica este totul şi nu teoria, dogmă care-şi are origina într'o vreme când conducătorii de întreprinderi se formau numai la şcoala practicii, fără să ţinem în

seamă că astăzi complexitatea mecanismului afacerilor face cu neputinţă practica fără teorie, problema are la noi, în împrejurările vieţii economice din România, o înfăţişare deosebită. Românii n'au unde să facă şcoala practicii. Absolvenţii şcoalelor comerciale superioare, — faptul acesta s'a dovedit în nenumărate rânduri prin anchete ale autorităţilor şcolare — dacă sunt introduşi în întreprinderile străine, sunt ţinuţi numai la lucrările de contabilitate şi corespondenţă şi numai atât cât nu pot vedea nimic din angrenajul afacerii. Specializarea, introdusă de diviziunea muncii în întreprinderile mari, este o garanţie că ei nu vor putea să înţeleagă rostul afacerii în care lucrează, iar pregătirea lor nu este îndestulătoare ca să fie altminteri.

Studiul practic al întreprinderilor comerciale şi industriale, ca obiect în învăţământul nostru comercial academic, arătând studentului împrejurările şi stările ce alcătuiesc viaţa întreprinderilor şi cauzalităţile în care au loc, făcându-l să înţeleagă principiile care sunt la baza organizării întreprinderilor şi regulele de conducere a lor, şi deprinzându-l cu metoda de cunoaştere şi înţelegere a acestor fenomene, înfăţişându-i apoi diferite tipuri de întreprinderi şi obişnuindu-l să vadă şi să observe, are chemarea să înlesnească deslegarea uneia dintre cele mai grave probleme ale vieţii noastre economice: *formarea elementului românesc de conducere a întreprinderilor*.

Cine va fi adâncit acest studiu, orice loc va căpăta după absolvirea studiilor, într'o întreprindere oarecare, fie oricât de obscur acel loc, va fi în stare să înţeleagă întreaga fenomenologie a vieţii ei, *să vadă şi să observe*, să tălmăcească faptele văzute şi, ştiind cum şi ce să întrebe, să afle ceeace nu se poate vedea şi observa, să controleze exactitatea ştirilor dobândite la lumina teoriei învăţate, pe care o va adânci şi îndrepta; trecând în mai multe întreprinderi, el va compara felul organizării şi conducerii lor şi îşi va forma în chipul acesta însuşirile viitoare, care îl vor face folositor în întocmirea şi cârmuirea unei întreprinderi sau alteia.

Studiul practic al întreprinderilor comerciale şi industriale va fi astfel un mijloc însemnat în opera de naţionalizare a vieţii noastre economice, şi acest fapt dă măsura însemnătăţii sale în programul de studii al Academiei de înalte studii comerciale şi industriale.

Atârnă, deci, de interesul ce d-voastră îl veţi arăta faţă de acest curs şi de munca ce docentul, care are greaua sa sarcină, o va depune, pentru ca studiul inaugurat în această lecţie să-şi dobândească locul de cinste în acest aşezământ de pregătire a generaţiei conducătoare a economiei naţionale româneşti.

LUCRĂRI GENERALE

R. Dietrich: Betrieb-Wissenschaft (1914), pp. 804.

L. Gomberg: Handelsbetriebslehre u Einzelwirtschaftslehre (1903), pp. 29.

R. Liefmann: Zur Lehre von der Unternehmung (în: Die private Unternehmung 1. Heft (1914).

R. Liefmann: Die Unternehmungsformen (1912).

H. Nicklisch: Allgemeine kaufmänische Betriebslehre als privatwirtschaftslehre des Handels (und der Industrie), vol. I (1912), pp. 237.

I. F. Schaer: Allgemeine Handelsbetriebslehre, vol. I, (ed. II-a 1913), pp. 418.

M. Weyermann şi H. Schönitz: Grundlegung und Systematik einer wissenschaftlichen Privatwirtschaftslehre (1912) pp. 140.

E. Weber: Literaturgeschichte der Handelsbetriebslehre (1914), pp. 146.

Prof. M. Weyermann: Das Verhältnis der Privatwirtschaftslehre zur nationalökonomie (1913), pp. 47.

In publicaţii periodice:

Lujo Brentano: Privatwirtschaftslehre und Volkswirtschaftslehre (în Bank-Archiv, No. 1/1913).

Prof. A. Calmes: Ueber das Verhältnis der Privatwirtschaftslehre zur Volkswirtschaftslehre (în Bank-Archiv, No. 3/912).

Prof. Diehl: Nationalökonomie u. Privatwirtschaftslehre (în Conrads Jahrbücher, 1912).

R. Ehrenberg: Keine Privatwirtschaftslehre (în Bank-Arhiv Nr. 4, 1912).

R. Passow: Ueber Wesen und Inhalt der Lehre von den Erwerbswirtschaften (în Thünen-Archiv Nr. 2, 1912).

Weyermann-Schonitz: Das Verhältnis der Privatwirtschaftslehre zur Nationalökonomie (în Bank-Archiv Nr. 10, 1913).

LUCRĂRI SPECIALE

I. *Privitoare la comerţ*

Paul Giraud: L'Organisation technique du commerce d'exportation (1912).

Dr. I. Hellauer: System der Welthandeslehre (Partea I, 1910).

Dr. H. Nicklisch: Kartell-Betrieb (1909).

Karl Prinzhorn: Finanzielle Führung haufmännischer Geschäfte (1902).

Sonndorfer-Ottel: Technik des Welthandels, ed. 4, 2 vol. (1912).

Rob. Stern: Export-Technik (1907).

Teetzmann: Export u. Import in Theorie u. Paris (1906).

II. *Privitoare la industrie.*

a) Privitoare la organizarea generală:

A. Ballewski: Der Fabrikbetrieb (ed. III-a, 1912).

A. Calmes: Der Fabrikbetrieb (1908).
ed. II (1911).

Daele: Der moderne Fabrikbetrieb u. seine Organisation, ed. II (1911).

Haushofer: Der Industriebetrieb, ed. II-a (1904).

A. Iohanning: Die Organisation der Fabrikbetriebe, ed. III-a (1908).

Fr. Leitner: Betriebslehre des kapitalistischen Industrie (în Grundriss der Sozialökonomik, VI, Abteilung Tübingen (1914).

Ad. Stern: Die kaufmänische Organisation im Fabrikbetriebe (1911).

Zimmerman şi alţii: Betrieb von Fabriken (1905).

b) Privitoare la organizarea muncei.

James M. Dodge: Industrielle Betriebsführung (1913).

Dr. W. Kochmann: Das Taylorsystem und seine volkswirtschaftliche Bedeutung (în Archiv f. Sozialwissenschaft, 1914).

Dr. E. Lederer: Die ökonomische und sozialpolitische Bedeutung des Taylor-systems (în Archiv f. Sozialwissenschaft, 1914).

Prof. G. Schlesinger: Betriebsführung und Betriebswissenschaft (1913).
Fr. W. Taylor: A piece-rate system (1895).
Fr. W. Taylor: Schop management (1903).
Fr. W. Taylor: Principles of scientific management (1911). (Trad. în limba franceză sub titlul: Principles d'organisation scientifique des usines).
Max Weber: Zur Psycophysic der industriellen Arbeit (în Archiv f. Sozialpolitik, 1908 şi 1909).

III. *Privitoare la partea financiară a întreprinderilor.*

I. Bauer: Inventur und Bilanz der A.G. (1906).
Fischer: Bilanzwerte, was sie sind und was sie nicht sind, 3 vol., (1908).
Dr. P. Gerstner: Kaufmänische Buchaltung und Bilanz 1915 (Aus Natur und Geisteswelt).
Dr. P. Gerstner: Bilanz Analyse (1912).
W. Heinzerling: Prüfung und Kritik einer Bilanz, ed. IV (1914).
I. Kl. Kreibig: Ueber Bilanztypen (1911).
Fr. Leitner: Selbstkostenberechnung (1908).
Lewin: Theorie und Praxis der industriellen Selbstkostenberechnung (1909).
Meltzer: Das Wirtschaften auf Ertrag in der industriellen Unternehmung (1911).
Dr. Gustav Müller: Die Kaufmänische Erfolgs-Rechnung (1915).
Ridgway: Cost account in principle und practice (London, 1911).
I. Fr. Schaer: Buchaltung und Bilanz (1914).
E. Schmalenbach: Finanzierungen (1915).
I. Vintzelber: Finanzierung und Bilanz (1906).

2. LECŢIA DE DESCHIDERE A CURSULUI „STUDIUL TRANSPORTURILOR IN ECONOMIA SOCIALĂ" 1)

Al doilea curs, ce formează obiectul acestei catedre, este studiul transporturilor, căi ferate, pe apă şi tarife. Ca şi cel dintâi — studiul practic al întreprinderilor — şi acesta face parte din ştiinţele economice. Aceasta este tocmai punctul lor de apropiere. Deosebirea între aceste două studii economice este că, pe când studiul transporturilor este o ramură a economiei sociale, studiul practic al întreprinderilor este o ramură a economiei private. Am văzut în altă parte 2) ce este această ştiinţă şi care sunt raporturile ei faţă de economia socială. Acum suntem datori să căutăm să lămurim, care este locul rânduit studiului transporturilor în economia socială.

Felul cum se pune această problemă — căutarea locului studiului transporturilor în economia socială — vă face să presupuneţi că economia socială este un sistem de ştiinţe, şi aceasta corespunde de fapt realităţii, cu adaosul, că ea face la rândul său parte din sistemul general de ştiinţe economice.

Este, socot, necesar, a pune astfel această problemă cu prilejul deschiderii acestui curs, deoarece ştiinţele economice n'au ajuns încă a fi cunoscute în România în întreaga lor fiinţă. La universităţile noastre, ele sunt astăzi o anexă foarte puţin socotită la Facultatea de drept, unde nu se predau decât părţi din ştiinţele economice, într'o măsură restrânsă de necesităţile culturii licenţiatului în drept. Afară din universităţi, numai în a-

1) Această lecţie a celui de al doilea curs făcut la Academia de comerţ din Bucureşti a fost ţinută la 28 Ianuarie 1916.
2) Introducere în *Studiul practic al întreprinderilor comerciale şi industriale*, lecţie de deschidere ţinută în ziua de 25 Ianuarie.

ceastă instituţie de înaltă cultură comercială se predau cele mai multe ramuri din ştiinţele economice. Dar, învăţământul economic superior nu se poate opri aci; o reorganizare se va impune în universităţi şi cunoaşterea sistemului de ştiinţe economice va trebui să o călăuzească. Afară de acest interes general, este însă şi un interes special, care m'a îndemnat la punerea acestei probleme. D-voastră studiaţi aici diferite părţi din ştiinţele economice, şi atunci este întrebarea, ce vă veţi fi pus-o adesea, cum se îmbină aceste părţi, în ce raport stau şi ce întreg formează în ştiinţă?

Ca să ajungem să ne dăm seama de întregul sistem de ştiinţe economice şi în special de economia socială, cu toate ramificaţiile ei, şi să găsim între acestea studiul transporturilor, vom urmări etapele cele mai caracteristice în desvoltarea ştiinţelor economice.

Este ştiut că ştiinţele economice au culminat în veacul al XVIII-lea, după epoca ş c o a l e i f i s i o c r a t i c e, în opera lui A d a m S m i t h: I n q u i r y i n t o t h e n a t u r e a n d t h e c a u s e s o f t h e w e a l t h o f n a t i o n s (1776). (Cercetări asupra naturei şi cauzelor bogăţiei popoarelor), care a pus fundamentele şcoalei clasice. Intreaga ş c o a l ă c l a s i c ă, din Anglia şi Franţa, a considerat ştiinţa economică ca un tot. In opera lui A d a m S m i t h, ştiinţa cheltuelilor Statului — aşa dar o parte din ştiinţa financiară — este, ce-i drept, tratată la sfârşitul studiului într'un capitol deosebit, însă în cea mai intimă legătură cu restul. In opera lui D a v i d R i c a r d o: P r i n c i p l e s o f p o l i t i c a l e c o n o m y a n d t a x a t i o n (1787) (Principii de economie politică şi impozite), măsurile economice şi financiare se găsesc laolaltă cu rezultatele economice generale ale activităţii private şi cu teoriile economice cele mai abstracte. In sfârşit, ca să trecem la reprezentantul şcoalei clasice în Franţa, opera lui J e a n B a p t i s t e S a y: C o u r s d'é c o n o m i e p o l i t i q u e (1802), este în realitate o asociare a teoriilor economice cu descrierea faptelor şi împrejurărilor economice ale timpului şi cu — last but not least — discuţiuni asupra măsurilor de politică economică.

Mersul înainte al ştiinţei economice şi direcţiunea evoluţiei ei a fost influenţat de situaţia deosebită în care se afla ea într'o altă ţară de pe continent, în Germania, în vremea naşterei şcoalei fiziocratice în Franţa şi a şcoalei clasice în Anglia. Atunci

exista în Germania o ştiinţă, care se preda la toate universităţile şi care cuprindea o sumă de materii economice: era ş t i i n ţ a c a m e r a l i s t ă. Aceasta avea însă, în special, scopuri practice, de pregătire a funcţionarilor şi cuprindea totalul cunoştinţelor relative la administrarea gospodăriei princiare, care se confunda cu aceea a Statului. Ea unea ştiinţa administraţiei fiscale, cu ştiinţa administraţiei economice şi cu ştiinţa practică, tehnică, a exploatărei forestiere, agricole, industriale, etc. Astfel, ştiinţa cameralistă era împărţită în trei: ş t i i n ţ a c a m e r a l i s t ă propriu zisă, care ar corespunde ştiinţei financiare de astăzi, ş t i i n ţ a o r d i n e i ş i a d m i n i s t r a ţ i e i p o l i ţ i e n e ş t i şi ş t i i n ţ a î n t r e p r i n d e r i l o r, tehnica de exploatare a diferitelor ramuri de activitate economică.

Nu se găseşte în ştiinţa cameralistă deci, nimic din preocupările unei teorii economice ca aceea a şcoalei clasice, sau a fiziocraţilor, care se străduia să înţeleagă fenomenele economice în relaţiunile lor cauzale, să lămurească legile care cârmuiau economia naţională a popoarelor.

Cauza este că în Germania nu exista, în acest timp, de până către sfârşitul veacului al XVIII-lea, o economie naţională, adică lipsea tocmai obiectul ştiinţei lui Q u e s n a y, T u r g o t şi A d a m S m i t h.

E c o n o m i a n a ţ i o n a l ă e s t e t o t a l i t a t e a î n t r e p r i n d e r i l o r ş i g o s p o d ă r i i l o r u n u i p o p o r, s t r â n s e l a o l a l t ă p r i n n u m e r o a s e r a p o r t u r i d e s c h i m b r e c i p r o c. Este, cu alte cuvinte, acea situaţiune a vieţii economice, în care, într'un popor, care are o organizaţie de Stat, nu mai produce fiecare bunurile de care are nevoie pentru satisfacerea trebuinţelor sale, ci fiecare schimbă ceeace produce el cu ceace produce alţii, aşa încât unul munceşte pentru toţi şi toţi pentru unul.

Această situaţiune este dată atunci când un popor formează o organizaţie unitară, un Stat şi tocmai de aceea s'a zis, cu drept cuvânt, că, formarea economiei naţionale este în fond un rod al centralizării politice, care începe cu naşterea formaţiunilor de Stat teritoriale, către sfârşitul evului de mijloc şi se încheie cu creaţiunea statului naţional unitar. (K Bücher).

Această operă s'a săvârşit în Statele apusene ale Europei: Spania, Portugalia, Anglia, Franţa şi Ţările de Jos, încă din secolul al XVI-lea, când acestea apar ca teritorii economice uni-

tare, în politica colonială, şi s'a desăvârşit în secolul al XVII-lea şi al XVIII-lea, prin politica economică a acestor State, prin sistemul mercantil.

In Germania, evoluţia a avut un tempo mai lent. Mişcarea centralistă n'a reuşit să închege într'un singur teritoriu economic toate stăpânirile principilor teritoriali, nu s'a putut forma o economie naţională, aşa cum o aflăm în celelalte State apusene, către sfârşitul veacului al XVIII-lea şi aceasta lămureşte faptul că influenţa fisiocratismului şi mai târziu a lui Adam Smith a pătruns cu greu în Germania şi a fost condiţionată de cadrul de gândire al ştiinţei economice produse de mediul social particular, de ştiinţa cameralistă.

Teoria economică a fisiocraţilor n'a prins în Germania, iar Adam Smith n'a avut un timp nici un răsunet. Abia după începutul veacului al XIX-lea, lucrurile s'au schimbat, influenţa şcoalei clasice s'a accentuat, însă cugetarea ei economică s'a ciocnit cu cugetarea economică a cameraliştilor, care i-au făcut un loc în „sistemul ştiinţei cameraliste", sub numele de „economie naţională", o ramură deosebită de celelalte. Aici este origina sistemului de ştiinţe economice de astăzi.

Cel mai complet sistem economic, cameralist, este al lui K. H. Rau. In scrierea sa: Ueber die Kameralwissenschaft", (1825), ştiinţele economice sunt împărţite în următoarele grupe:

A. Ştiinţa economică generală.
B. Ştiinţa economică specială, şi anume:
I. Ştiinţa economiei private:
a) Ştiinţa întreprinderilor (Erwerbslehre);
b) Ştiinţa gospodăriilor.
II. Ştiinţa economiei publice.

Ştiinţa economiei publice, sau economia politică, era împărţită apoi de Rau în economia politică teoretică şi în economia politică practică, şi aceasta din urmă era împărţită în politica economică şi ştiinţa financiară. Mai târziu, în „Lehrbuch"-ul său, el statornici o clasificare, în fond cu acelaş conţinut, introducând trifurcarea: ştiinţa economiei naţionale, politica economică şi ştiinţa financiară.

Aşa dar, cugetarea economică superioară a şcoalei clasice, care contopea însă în „economia politică": teoria economică, po-

litica economică şi ştiinţa financiară, venind în contact cu cugetarea economică inferioară, însă sistematică a şcoalei cameraliste din Germania, află o ordonare şi clasificare logică şi se transformă într'un sistem de ştiinţe economice.

Politica economică, care, după Rau, avea să se ocupe numai cu datoriile Statului pentru ridicarea bunei stări a poporului, este o ştiinţă practică, un sistem de principii, o tehnică, în contrast cu ştiinţa economiei naţionale, care este o ştiinţă teoretică, un sistem de cunoştinţe, de fapte şi împrejurări şi de legi, care cârmuiesc viaţa economică.

De aci înainte, economia politică s'a împărţit în două părţi, care s'au numit: economia politică teoretică şi economia politică practică.

Insă, înţelesul economiei politice practice a fost curând lărgit. Afară de măsurile Statului pentru influenţarea economiei naţionale (politica economică propriu zisă), s'au cuprins în studiul acesta şi toate faptele, privitoare la activitatea economică din diferitele ramuri ale vieţii economice, toate alcătuirile şi instituţiile, organizate de subiectele economice, legăturile dintre ele şi influenţa lor asupra mersului general al economiei naţionale. Această lărgire a înţelesului economiei politice practice a avut drept urmare şi o schimbare a numelui ei în economia politică specială, sau economia naţională, în contrast cu economia politică teoretică, care a fost numită economie politică generală.

La aceste două părţi, s'a adăugat ştiinţa financiară, care este ştiinţa cheltuelilor şi veniturilor Statului şi gospodăriei publice.

Deosebirea în generală şi specială o găsim de fapt în sistemul unuia dintre întemeietorii şcoalei istorice: Karl Roscher: System der Volkswirtschaft (1854). Volumul întâi cuprinde: „Bazele economiei naţionale". Aici se găseşte o expunere a fenomenelor economice generale, şi a legilor ce le stăpânesc, care alcătueşte o teorie a economiei politice. Cu toate acestea, se strecoară, deşi în treacăt şi fără să se insiste, şi oarecari discuţii asupra atitudinii Statului faţă de viaţa economică, care intră în politica economică.

In volumele următoare, Roscher tratează pe rând domeniile principale ale vieţii economice: agricultura, comerţul, industria, transportul, etc. şi anume nu numai la-

tura de politică economică, normele de călăuză ale intervenţiei Statului în raporturile economice, ci şi latura technicei economice de exploatare a fiecăruia, organizările economice făcute de subiectele economice, raporturile dintre ele şi rezultatul activităţii lor din punctul de vedere al interesului general.

Intr'un volum, Roscher desvoltă „Problema săracilor şi politica faţă de ei". („Armen und Armenpolitik"), şi în sfârşit într'altul se ocupă de ştiinţa financiară.

Această sistematizare a fost dusă mai departe în Germania, partea specială a aflat o desvoltare din ce în ce mai pronunţată, despărţindu-se şi alte domenii ale vieţii economice, ca obiecte de tratare specială. Astfel, s'a procedat în deosebi în cunoscutele publicaţii: Handbuch der politischen Oekonomie, editat de G. Schönberg (1881); Hand und Lehrbuch der Staatswissenchaften (1893), editat de Kuno Frankenstein şi în urmă de von Heckel.

Impărţirea în economie politică generală şi economie politică specială n'a fost însă şi nu este încă nici astăzi logic precizată. Intr'adevăr, s'a socotit că partea generală este tot una cu partea teoretică şi partea specială tot una cu partea practică. Aceasta însă este o echivalare eronată. Deoarece, în economia politică specială se studiază în întâiul loc realitatea economică, din fiecare secţiune a activităţii economice, în toate manifestările ei şi se caută a se statornici care sunt împrejurările în care are loc şi cauzele care o determină, şi numai în al doilea loc se studiază măsurile politice economice ale Statului, aceasta înseamnă că ea cuprinde o parte teoretică şi alta aplicată, practică.

Acest fapt a fost observat de C. Menger, unul din întemeetorii şcoalei austriace, care a criticat această împărţire în generală şi specială şi a propus o altă clasificare a ştiinţelor economice, în trei grupe:

1. Grupa istorică, în care socoteşte istoria economică şi statistica;

2. Grupa teoretică, care se deosebeşte după direcţia metodei de cercetare;

3. Grupa practică, în care socoteşte:

a) Politica economică („ştiinţa principiilor pentru încurajarea sistematică a economiei naţionale din partea puterilor publice");

b) Ştiinţa financiară, şi

c) Ştiinţa economiei private.

Mai târziu, Menger a adăogat la grupa istorică şi „Morfologia fenomenelor economice".

Un economist din şcoala austriacă, von Philippovich, socoate că obiectul ştiinţelor economice este să descrie faptele economice din prezent şi din trecut, să statornicească legăturile cauzale dintre ele, să precizeze categoriile economice, şi în sfârşit, să cerceteze principiile, care călăuzesc intervenţia conştientă a omului în desvoltarea economiei naţionale. Potrivit acestor laturi ale obiectului, el împarte ştiinţele economice în următoarele părţi:

1. Descrierea economică.

2. Istoria economică.

3. Teoria economică şi

4. Politica economică. La acestea el adaugă şi

5. Ştiinţa financiară.

In politica economică, Philippovich cuprinde, în afară de studierea intervenţiei Statului în mersul desvoltărei economice, şi cercetarea tuturor alcătuirilor, instituţiilor şi măsurilor datorite iniţiativei private, care au o influenţă asupra economiei naţionale, chiar dacă scopul lor este numai interesul privat.

In fond, afară de terminologia deosebită, clasificarea aceasta a lui Philippovich este aceeaş sistematizare obişnuită în Germania. Numai descrierea economică şi istoria economică sunt două categorii noui, însă, cum lămureşte el însuş, acestea sunt numai antemergătoare pentru fundamentarea teoriei economice. Politica economică este în concepţia sa identică cu economia politică practică sau specială.

O clasificare deosebit de logică găsim la economistul H. Dietzel. El deosebeşte ştiinţele economice în două părţi:

1. Ca ştiinţă teoretică, şi

2. Ca ştiinţă practică.

1. Ca ştiinţă teoretică, obiectul lor este să descrie şi să lămurească cauzal realitatea fenomenelor social economice; să arate numai ceeace este şi pentru ce este astfel şi nu altminteri.

a) Istoria economică;

Această parte cuprinde:

b) Teoria economică.

2. Ca ştiinţă practică, ştiinţele economice au ca o-

biect să studieze direcţiunile în care trebuie să se facă prefacerile economice, în interesul general.

Această parte cuprinde:

a) Etica economică, şi

b) Politica economică.

Etica economică este considerată ca un capitol al eticei generale şi are să desvolte consecinţele principiului fundamental etic-social pentru activitatea economică. Ea are deci un rol normativ.

Politica economică are un rol critic-tehnic. Realitatea economică este comparată după criteriul normelor stabilite de etica economică şi întrucât nu corespunde trebuie să fie schimbată. Pentru aceasta trebuie să se afle mijloacele.

O desvoltare deosebită a sistematizării ştiinţelor economice dă şi Adolph Wagner. Acesta îşi apropie obişnuita diviziune în trei părţi, însă nu dă fiecăreia din acestea acelaş înţeles ca înaintaşii săi. In sistemul său, locul întâiu este luat de o introducere ce cuprinde bazele ştiinţei (Grundlegung), în care se tratează problemele generale de însemnătate generală şi principală ale tuturor ştiinţelor economice: teoriile asupra naturii economice a omului, asupra motivelor activităţii economice, noţiunile elementare ale ştiinţei, raporturile între economia privată şi economia naţională, între populaţie şi economia naţională, principiile de organizare ale economiei naţionale, atitudinea Statului faţă de economia naţională, chestiuni generale asupra ordinei juridice, drept de proprietate, etc. Aci sunt cuprinse deci atât probleme generale de teorie economică, cât şi probleme generale de politică economică.

După această introducere, urmează „economia naţională teoretică", care cuprinde chestiuni mai speciale şi prezintă chestiunea producţiunei, circulaţiunei, formărei preţului, distribuţiunii veniturilor. „Economia naţională practică" duce specializarea şi mai departe, cuprinzând, într'o largă măsură, expunerea principiilor de politică economică.

Adolph Wagner este conştient de greutatea unei deosebiri precise între „economia naţională teoretică" şi „economia naţională practică" şi socoate că, după cum în partea teoretică nu se poate face complet abstracţie de atitudinea Statului faţă de economia naţională, tot astfel în partea practică, afară de politica economică, ce are caracter de aplicaţiune, există un loc larg

pentru descrierea stărilor şi împrejurărilor din diferitele domenii ale activităţii economice şi pentru lămurirea legilor ce o stăpânesc; deci pentru teoria economică. De aceea, Wagner a propus ca „bazele generale" şi „economia naţională teoretică" să formeze partea generală şi „economia naţională practică" partea specială a ştiinţei. Cea de a treia ramură a sistemului este şi la acest economist ştiinţa financiară.

Inainte de a căuta să desprindem punctele comune şi deosebirile acestor clasificări şi să ajungem pe această cale la o sistematizare a ştiinţelor economice, care să corespundă stadiului actual al cunoştinţei în acest domeniu, să ne oprim o clipă asupra nedumeririi cauzată de terminologia lipsită de unitate, ce aţi observat în diferitele clasificări. Economie politică sau economie naţională, care este expresiunea exactă?

Numele cel mai vechiu este acela de economie politică. Pentru întâia oară acest nume se găseşte în titlul operei lui Montchrétien: „Traité de l'économie politique" (1615), care era un tratat de finanţe şi de politică economică. La început, expresiunea aceasta s'a întrebuinţat foarte puţin în Franţa şi Anglia, tocmai pentru că, fiind vorba de politica economică, aceasta îşi afla loc în operile generale despre politică sau morală. Nici fiziocraţii n'au luat-o pe frontispiciul edificiului lor ştiinţific.

In urmă, afară de Adam Smith, care-şi numeşte opera sa economică „Cercetări asupra naturii şi cauzelor bogăţiei naţiunilor" toţi ceilalţi părtaşi ai şcoalei clasice, Ricardo, Maltus, Say, etc., întrebuinţează însă pentru sistemele lor expresiunea de economie politică şi aceasta se încetăţeneşte în toate ţările, afară de Germania. Ce-i drept, şi aci s'au găsit adepţi, însă marea majoritate a scrierilor economice germane au luat titlul de Economia Naţinală, sau Ştiinţa economiei naţionale (National Oekonomik sau Volkswirtschaftslehre). Lămurirea stă în faptul că desvoltarea ştiinţei economice în Germania este legată de naşterea şcoalei istorice, care era stăpânită de concepţia că fiinţa fiecărui popor este deosebită de aceea a altor popoare, că este înzestrată cu puteri naţionale şi produce rezultate specific naţionale. Ca atare, ştiinţa care cercetează viaţa economică a popoarelor trebuie să poarte numele de ştiinţa economiei naţionale. Aceasta părea cu atât mai adevărat, cu cât vechea şcoală istorică economică vedea în ştiinţa

economică, înainte de toate, partea de politică economică şi este cert că o ştiinţă care vrea să stabilească norme pentru transformarea vieţii economice trebue să ţină în seamă individualitatea naţională a popoarelor. Fiecare popor deci îşi are ştiinţa sa proprie a economiei naţionale. Caracteristic pentru această direcţiune este Sistemul naţional de economie politică a lui Frederik List.

Cu timpul a început să pătrundă convingerea că nici una din cele două expresiuni nu precizează exact noţiunea ştiinţei economice. Denumirea de economie politică indică prea mult influenţa Statului asupra economiei naţionale, ce priveşte numai politica economică, nu şi celelalte ramuri ale ştiinţelor economice, care, ca istoria economică şi teoria economică, cercetează realitatea economică, fără să se intereseze de altceva, decât de aceasta.

La rândul ei, denumirea de ştiinţa economiei naţionale are marele desavantaj că scoate prea mult în relief caracterul etnic al vieţii economice, al economiei naţionale a popoarelor, care în ultima analiză sunt un produs social. Ce-i drept, economia naţională a fiecărui popor formează o individualitate deosebită de aceea a altor popoare. Aceasta nu poate să îndreptăţească însă a numi ştiinţele economice ştiinţa economici naţionale. Inainte de orice, astăzi este ştiut că n'a existat în toate timpurile o economie naţională; au fost faze în istoria omenirii, în care a dominat economia casnică, economia orăşenească, economia teritorială, dupăcum în faza de astăzi se pare că domină economia mondială. Ştiinţele economice studiază însă viaţa economică în toate fazele şi deci nu pot căpăta numele de „economie naţională".

Afară de aceasta, teoria economică n'are nici o relaţie cu naţiunea, ea nu îmbrăţişează viaţa economică concretă a popoarelor, ca istoria economică. Obiectul teoriei nu este o economie naţională concretă, ci ceeace s'ar putea numi o „economie socială", o formaţiune abstractă a minţii omeneşti: o societate de oameni, ale căror acţiuni economice sunt mânate numai şi numai de principiul economic. Această „economie socială" este deci cu totul deosebită de „economia naţională". Economii naţionale sunt tot atâtea, câte State există, însă o „economie socială", astfel cum o presupune teoria economică, nu există şi deci ar fi o erezie economică să se confunde una cu alta: „economia naţională", o realitate, cu „economia socială", o abstracţiune. Inăuntrul economiilor naţionale reale şi deasupra lor, există şi în realitate cercuri social-economice, dominate numai şi numai de principiul economic. Economiile individuale, care sunt membrele societăţii economice, stau în raporturi de atârnare reciprocă şi formează laolaltă un tot real, deşi invizibil şi variabil, înăuntrul căruia, fiecare economie individuală îşi duce viaţa ei specială, însă este continuu influenţată de toate schimbările din viaţa celorlalte, după cum influenţează ca pe celelalte. Aceasta este, după caracterizarea economistului H. Dietzel, „economia socială", scena pe care au loc, cum se exprimă el, fenomenele „social economice".

Poate oare să fie numită teoria economică, care cercetează aceste fenomene „social economice" deslipite de orice temeiu etic, ştiinţa „economiei naţionale?"

Iată pentru ce, propunerea lui H. Dietzel de a se înlocui expresiunile de economie politică şi economie naţională cu aceea de economie socială (Sozialökonomik), a aflat aprobare în lumea economiştilor şi tinde a se generaliza.

Adoptând această expresiune, — economia socială, — să reluăm firul şi să încercăm a stabili o clasificare logică a ştiinţelor economice, pentru a afla locul studiului transporturilor şi a ne da seama de caracterul şi de scopul său. Aruncând o privire critică asupra diferitelor clasificări ale ştiinţelor economice şi trecând peste punctele comune, observăm deosebiri, în special, în concepţia părţii a doua, a „economiei politice practice sau speciale". O parte din deosebirile acestea îşi au origina în lipsa unei distincţiuni între cele două categorii de preocupări, despre care s'a amintit şi anume: preocuparea de a cerceta realitatea economică şi cauzalităţile ei, în fiecare ramură a activităţii economice (agricultură, industrie, etc.) şi preocuparea de a afla normele de călăuzire a transformărilor economice, necesitate de interesul economic general; o altă parte din deosebirile acestea îşi au origina în lipsa de preciziune a cuvintelor teoretic şi practic, şi în bună parte se confundă cu cele dintâi.

Inlăturându-se aceasta, se poate ajunge la următoarea clasificare, adoptată între alţii şi de economistul Karl Bücher, şi care răspunde stadiului actual al ştiinţelor economice:

Economia socială se împarte în:

1. Economia socială generală;

2. *Economia socială specială*;
3. *Politica economică*.

1. *Economia socială generală cuprinde expunerea sistematică a organizaţiunilor economice, a manifestărilor vieţii lor şi a legilor care le produc şi le cârmuesc.* Cu alte cuvinte, este *teoria economică generală*, care caută să înţeleagă şi să lămurească fenomenele economice ca atare, despărţindu-le de mediul specific etnic în care se produc, izolându-le de celelalte categorii de fenomene, ca să statornicească noţiunile economice şi raporturile lor de cauzalitate. Tocmai prin aceasta se deosebeşte *economia socială generală* de istoria economică. Aceasta priveşte fenomenele economice astfel cum se află în realitate, în strânsă legătură cu fenomenele politice, sociale şi morale, în complexul lor, căutând să afle felul în care s'au folosit mijloacele naturale pentru întreţinerea şi propagarea vieţii omeneşti într'o epocă sau alta. Fireşte, această deosebire între economia socială generală şi istoria economică nu exclude ca teoria economică să se folosească, în statornicirea noţiunilor şi legilor economice, de istoria economică şi istoria economică să-şi călăuzească paşii, în întunericul trecutului economic, la luminile teoriei economice 1).

2. *Economia socială specială are de scop să descrie diferitele ramuri ale vieţii economice — silvicultura, agricultura, industria, comerţul, transportul, etc. — şi să afle cum se înfăţişează legile economice generale în fiecare dintre acestea.*

Obiectul economiei sociale generale este aceea ce am spus că se poate numi o „economie socială", o abstracţiune, o societate alcătuită de oameni, călăuziţi în toate acţiunile lor de principiul economic. Obiectul economiei sociale speciale este economia naţională a popoarelor, realitatea economică etnică, în toate manifestările ei, produse în mediul politic, social şi moral, specific fiecărui popor. De aceea, *economia socială specială se pot numi cu drept cuvânt ştiinţa economiei naţionale.*

Teoria economică generală; statornicită în lumea ideală a

1) Vezi: „Obiectul, metoda şi sistematizarea istoriei comerţului", de V. Madgearu în „Revista cursurilor", An II, nr. 1, 2 şi 3, p. 67 şi următoarele.

„economiei sociale" este verificată şi modificată în lumea reală a economiei naţionale a popoarelor. Aci, fenomenul economic capătă o fiinţă concretă, care se deosibeşte după scena în care se petrece. Viaţa economică are mai multe ramuri şi fenomenele economice nu sunt absolut aceleaşi în toate. In silvicultură, agricultură, industrie, comerţ, etc., condiţiunile economice nu sunt aceleaşi, şi deci nici legile economice nu vor putea să aibă aceeaş aplicare şi aceleaşi urmări. Tocmai aceasta cată să fie stabilit de economia socială specială, prin cercetarea condiţiunilor deosebite, în care are loc procesul economic: producţiunea, circulaţiunea şi distribuţiunea bunurilor, în fiecare dintre ramurile de activitate economică dintr'o economie naţională sau alta.

Astfel, economia socială specială se poate despărţi, după diferitele secţiuni ale vieţii economice, în *economia forestieră*, *economia agricolă*, *economia industrială*, *economia minieră*, *economia transporturilor*, etc.

In studiul fiecărei dintre acestea, joacă un rol însemnat *istoria economică* şi *descrierea economică*. Cea dintâi lămureşte ce a fost, cea de a doua ceeace este; cea dintâi destramă firele trecutului, fixează desvoltarea împrejurărilor, în care s'au produs faptele, pe care le desvăluie cea de a doua, şi înlesneşte determinarea cauzelor unei situaţiuni prezente; cea de a doua, servindu-se în special de metoda statistică, precizează dimensiunile puterilor economice, care sunt în mişcare şi măsoară efectele acţiunilor economice.

3. Un caracter principial deosebit de economie socială generală şi specială are *politica economică*.

Politica economică este desvoltarea sistematică a principiilor după care trebuie să aibă loc intervenţia Statului şi a celorlalte comunităţi de drept public în economia naţională. Pe când economia socială specială se ocupă de realitatea economică, de starea de fapt, de transformările ei, de evoluţia ei, şi caută să-i afle cauzele şi să lămurească legile care o stăpânesc, politica economică vrea să stabilească, *nu* ceeace este, ci ceeace trebuie să fie şi cum trebuie să fie, cum şi prin ce mijloace să se influenţeze desvoltarea vieţii economice.

Caracterul acesta principial deosebit, n'a *împiedecat* ca *unii să confunde politica economică cu economia socială specială*, şi politica economică să fie considerată

tot-una cu „economia politică practică sau specială" sau cu „economia naţională".

Alţii au negat caracterul de ştiinţă politicii economice şi au cerut excluderea ei din economia socială. Ştiinţa — s'a zis — are să se intereseze numai de ceeace este, nu şi de ceeace trebue să fie şi cum trebue să fie; ea are să constate numai faptele, astfel cum sunt, să cerceteze origina şi să descopere legătura lor cauzală, şi n'are să se preocupe de judecarea lor şi cu atât mai puţin de îndrumarea lor spre o transformare într'un sens sau altul. Nu poate face această ştiinţa, deoarece a determina cum trebuie să se schimbe realitatea economică presupune a avea un ţel, un ideal, care atârnă de voinţa individuală şi deci nu poate intra în preocupările ştiinţei, care trebuie să fie absolut obiective.

In această argumentaţie lipseşte ceva. Nu se ţine seama că între „este" şi „trebuie" există o înlănţuire logică. Indată ce se constată existenţa unei cauzalităţi, însăşi această constatare creiază temeiul judecăţii, care impune un postulat. Dacă se statorniceşte cu preciziune că anumite cauze produc anumite efecte, este sigur că, pentru a avea aceste efecte, trebuie să se creieze acele cauze, fireşte cu condiţiunea să nu mai existe alte cauze, care să poată produce aceleaşi efecte.

De aceea, se poate spune că teoria economică şi în deosebi teoria economică specială a diferitelor ramuri de activitate economică este presupunerea politicii economice şi totdeodată îndreptăţirea ştiinţifică a acesteia.

Politica economică poate să fie deci ştiinţifică, dacă judecăţile şi soluţiunile ei sunt statornicite pe temeiul unor cauzalităţi şi dacă condiţiunile în care au avut loc aceste cauzalităţi continuă a exista în realitate.

Chiar dacă se admite că descoperirea cea mai perfectă a realităţii economice nu impune până la evidenţă şi directiva politicii economice, care atârnă de un ţel, de un ideal, a cărui formulare diferă după concepţia etică a fiecăruia, politica economică nu-şi pierde valoarea ei de ştiinţă, căci îi rămâne r o l u l c r i t i c şi t e h n i c, astfel cum l-a definit D i e t z e l în sistemul său.

Dar această mărginire nu este admisă de toate autorităţile ştiinţifice. Astfel profesorul P h i l i p p o v i c h dela Viena, spune că „se poate desemna ca cea din urmă şi cea mai înaltă

chemare a ştiinţelor economice să stabilească ţelurile, spre cari se străduiesc şi trebuie să se străduiască oamenii în transformările organizării producerii şi împărţirii bunurilor".

Concluzia este, socot, că politica economică îşi păstrează locul ei în ştiinţele economice. Deşi principial deosebită, de economia socială specială, studiindu-se caracterul politicei economice, se vede că ea este intim legată de aceea. Cercetarea condiţiilor vieţii agrare, comerciale, industriale, etc., a unui popor, duce şi la statornicirea politicii economice şi aceasta nu poate avea o bază ştiinţifică fără cea dintâi. Tocmai aceasta a făcut, ca în literatura economică să se creieze o serie de tratate de: e c o n o m i e şi p o l i t i c ă a g r a r ă; e c o n o m i e şi p o l i t i c ă f o r e s t i e r ă; e c o n o m i e şi p o l i t i c ă i n d u s t r i a l ă, e c o n o m i e şi p o l i t i c ă c o m e r c i a l ă, e c o n o m i e şi p o l i t i c ă a t r a n s p o r t u r i l o r, etc. In toate acestea, prezentarea faptelor şi cauzalităţilor dintr'un departament al vieţii economice, pe temeiul descrierii şi a istoriei economice, este unită cu critica ştiinţifică a stărilor de fapt şi cu expunerea critică a soluţiilor practice pentru transformarea lor.

Chiar atunci când se întâlneşte numai expresiunea de „politică", ca într'una din cele mai noui ramuri, p o l i t i c a s o c i a l ă, în fond se va găsi acelaş sistem. Intr'adevăr, în politica socială, se expun toate problemele sociale, se urmăreşte evoluţia lor istorică, se descriu împrejurările şi cauzele lor — în special e vorba acolo de situaţia muncitorilor şi situaţia claselor de mijloc — şi în urmă se trece la critica lor şi la desfăşurarea soluţiilor politice, la studiul mijloacelor şi instituţiilor — legislaţia de ocrotire a muncitorilor, asigurările muncitoreşti ş.m.d.

Sistemul de ştiinţe economice nu este complet, dacă la economia socială generală şi specială, politica economică, afară de istoria economică şi statistică, despre care s'a amintit, nu se adaogă şi ştiinţa financiară.

Consideraţiunile acestea au precizat, cred, şi locul studiului transporturilor în economia socială. Ca şi celelalte dintre ramurile de activitate economică, transporturile, intră în obiectul e c o n o m i e i s o c i a l e s p e c i a l e şi al p o l i t i c e i e c o n o m i c e.

In prelegerile noastre va trebui, în consecinţă, să expunem formele de organizaţie ale transporturilor şi funcţiunile lor, condiţiile în care s'au desvoltat şi în care trăesc, să judecăm utili-

tatea lor în economia naţională şi să precizăm rolul Statului în acest domeniu economic şi principiile care trebuie să călăuzească intervenţia Statului în organizarea transporturilor.

Ca să vedem care sunt problemele speciale, ce intră în obiectul studiului nostru, se impune să răspundem la întrebarea: ce sunt transporturile, în ce constă această activitate economică?

Transportul este mişcarea în spaţiu a oamenilor, a bunurilor şi a ştirilor (van der Borght).

Scopul transportului este învingerea distanţei în spaţiu şi în timp, pentru stabilirea şi întreţinerea raporturilor culturale, politice, sociale şi economice dintre oameni.

Ca activitate economică, de sine stătătoare, ca profesiune, transportul s'a specializat târziu; este un rezultat al diviziunii sociale a muncii, care a apărut în urma rezultatelor ei în celelalte secţiuni ale economiei naţionale. La început, transportul intra în funcţiunea producătorului, care-şi aducea produsul la târguri şi bâlciuri; în urmă a devenit o funcţiune a comercianţilor, care însoţeau transporturile de mărfuri şi aveau organizaţiuni proprii pentru transport. Odată cu avântul comerţului, în epoca descoperirilor şi a desvoltărei navigaţiunei maritime, transportul începe să se desfacă din ocupaţiunile multiple ale comercianţilor şi să se transforme într'o ocupaţiune independentă.

Structura economică a societăţii de astăzi, bazată pe circulaţiune, nu poate fi concepută fără o organizaţie a transporturilor. Intreprinderile de transport stau astăzi alături de celelalte categorii de întreprinderi agricole, forestiere, industriale, comerciale, etc. şi au o însemnătate ce depăşeşte cadrul intereselor economice şi îmbrăţişează întreaga viaţă culturală şi politică a popoarelor.

Ca instituţie economică, transportul este tot atât de însemnat pentru agricultură, silvicultură, mine, industrie, comerţ, ca şi pentru migraţiunea populaţiilor, pentru concetrarea populaţiei în oraşe, pentru transformările economiei naţionale şi pentru formarea economiei mondiale. Transportul are deci o însemnătate universală. Această concepţie trebue să fie amintită aici, pentrucă ea arată că transportul, ca şi sistemul de măsuri şi greutăţi, sistemul de bănci, sistemul monetar, face parte din chestiunile cu adevărat g e n e r a l e ale î n t r e g i i economii naţionale şi nu din chestiunile speciale ale diferitelor ramuri de producţiune, ca de pildă comerţul (A d. W a g n e r). Organizaţia

transporturilor interesează deci în gradul cel mai înalt economia naţională a fiecărui popor, şi aceasta lasă să se întrevadă că Statul are un rol deosebit de însemnat în acest domeniu al vieţii economice.

De aceea, în cursul lecţiunilor noastre va trebui să urmărim cu o deosebită atenţiune p o l i t i c a t r a n s p o r t u r i l o r, prin care se înţelege totalitatea măsurilor luate de Stat şi de alte corporaţii de drept public, în vederea influenţării organizării transporturilor, în interesul economiei naţionale. Aci se va observa că, spre deosebire de alte ramuri de activitate, în ramura transporturilor, S t a t u l n u r e g l e m e n t e a z ă n u m a i r a p o r t u r i p r i v a t e, c i c r e i a z ă s i n g u r i n s t i t u ţ i i d e t r a n s p o r t, o r d e c â t e o r i i n t e r e s u l g e n e r a l o c e r e.

Obiectul politicii transporturilor este deci îndoit: 1) să poarte grija ca să existe mijloacele şi instituţiile de transport necesare pentru progresul economic general, creind, din iniţiativa publică instrumentele de transport, totdeauna când iniţiativa privată întârzie, anticipând şi stimulând înmulţirea necesităţilor de transport; 2) să controleze mersul instituţiilor de transport, în special formarea preţurilor, t a r i f e l e d e t r a n s p o r t. Formarea preţului nu are loc în transport după aceleaşi norme ca în agricultură, industrie, comerţ, etc. Legea formării preţurilor este adânc modificată de situaţiunea specială în care se află cei doi factori constitutivi: cererea şi oferta. Libera concurenţă este pentru cele mai însemnate categorii de transporturi exclusă; monopolul este în transport o condiţiune impusă de natura lucrurilor şi aceasta creiază Statului datoria de a interveni. P o l i t i c a t a r i f a r ă este deci un element esenţial al politicii transporturilor.

Problemele fundamentale ale studiului transporturilor decurg din cercetarea organizaţiei transporturilor, care se reduce la două tipuri: organizaţia de întreprinderi particulare şi organizaţia de întreprinderi de Stat. Principiile de exploatare, bazele formării preţurilor, alcătuirea tarifelor de transport în exploatarea de Stat sau exploatarea privată, şi urmările celor două situaţiuni posibile pentru economia naţională a popoarelor — sunt întrebările mari ale studiului transporturilor în economia socială, care vor trebui să afle răspuns în acest curs.

Afară, însă, de aceste întrebări economice, studiul transporturilor, ca obiect în învăţământul comercial academic, trebuie să ţină seamă şi de unele întrebări juridice. Transportul este

şi un raport juridic, un contract, a cărui aplicare se cunoaşte din dreptul comercial. Despre această latură juridică, nu este deci necesar să se mai vorbească în acest curs. Dar transportul creiază şi alte raporturi juridice. Marile căi de comunicaţie sunt căi internaţionale, străbat teritorii aparţinând diferitelor State, şi transportul pe acestea este supus restricţiunilor dreptului internaţional. Afară de aceasta, transportul însuş este internaţional şi aplicarea contractului de transport al diferitelor coduri de comerţ ar da naştere la conflicte, dacă n'ar exista regule comune, stipulate în convenţii internaţionale. Studierea tuturor acestora intră în îndatoririle acestui curs, şi introducerea lor nu poate să-i strice unitatea.

Astfel înţeles, cursul acesta are un rost însemnat în programul dumneavoastră.

In orice activitate economică veţi intra în vieaţa de mâine, veţi avea chestiuni de transport şi tarife în preocupările dumneavoastră zilnice şi vă veţi convinge curând că cunoaşterea lor este adesea o condiţiune de căpetenie în lupta economică.

Dar, rostul cursului acesta este şi în legătură cu desvoltarea viitoare a transporturilor în România. Organizarea transporturilor în România nu este însă completă. Deşi opera săvârşită pentru economia noastră naţională de căile ferate române este mare şi rămâne ca o dovadă vie de putere a spiritului românesc de întreprindere, ea nu este încă încheiată. Timpul îşi cere progresul său. Organizaţia căilor ferate române trebuie să fie modificată. Dela sistemul biurocratic va trebui să se să se treacă la sistemul comercial. Aceasta cere însă oameni cu o pregătire comercială superioară, echivalentă pregătirii tehnice a unui inginer. Astăzi este pretutindeni recunoscut că, conducerea şi organizarea căilor ferate cere, în afară de cunoştinţe tehnice şi cunoştinţe economice comerciale. Problema tarifelor — ca să amintim de una dintre cele mai însemnate sarcini ale căilor ferate — este o problemă de ordin economic, a cărei deslegare, în interesul general, presupune studii economice şi un spirit înţelegător al împrejurărilor economice.

Afară de aceasta, organizarea navigaţiei fluviale şi maritime a scos în anii din urmă la iveală noui şi mari necesităţi. Aci Statul, care a dat cel dintâi imbold, întemeind S.N.F.R şi S.M.R., este timpul să treacă pe planul al doilea, lăsând planul întâiu iniţiativei private. Aceasta s'a şi manifestat. Două societăţi cu

capital şi conducere românească au luat fiinţă în anii din urmă şi opera aceasta va trebui continuată ca să se ajungă la naţionalizarea navigaţiei maritime şi fluviale, la o flotă comercială românească, care să înlesnească expansiunea noastră economică în viitorul apropiat.

Aceste împrejurări arată necesitatea formării de elemente speciale, competinte în materie economică şi introduse şi în chestiunea transporturilor şi tarifelor, ceeace constitue tocmai menirea acestui aşezământ de înaltă cultură comercială în general şi a cursului ce se inaugurează pentru întâia oară în România, în special.

Literatura generală la studiul transporturilor.

Bardas: Verkehr und Verkehrspolitik, Leipzig, 1907.
R. van der Borght: Das Verkehrswesen, ed. II-a, 1912.
Colson: Transports et tarifs, ed. 3-a, Paris, 1908.
Grunzel: Sistem der Verkehrspolitik, Leipzig, 1908.
Ad. Wagner: Sozialökonomische Theorie des Kommunikations- und Transportwesens, Leipzig, 1909.

Literatura specială a lecţiunei.

K. Bücher: Entstehung der Volkswirtschaft, 1912, ed. VII.
H. Dietzel: Theoretische Sozialökonomik (1895).
W. Lexis: Systematisierung, Richtungen und Methoden der Volkswirtschaftslehre (1908).
C. Menger: Untersuchungen über die Methode der Sozialwissenschaften (1883).
C. Menger: Grundzüge einer Klasifikation der Wirtschaftswissenschaften (in Conrad's Jahrbüchern, 1889, II).
von Philippovich: Grundriss der politischen Oekonomie, vol. I, ed. 1905.
Adolph Wagner: Grundlegung der politischen Oekonomie (1875).